

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1917.

TARTALOM.

	Lap
GOMBOCZ ZOLTÁN: Egy ismeretlen képző	1
NÉMETH GYULA: A régi magyar írás eredete	21
LOSONCZI ZOLTÁN: Az ő-zés története. (II.)	45

Ismertetések és bírálatok.

Török nyelvmélekek: 1. Carl Brockelmann: 'Alī's Qiṣṣa'i Jūsuf. Der älteste vorläufer der osmanischen literatur. — 2. F. W. K. Müller: Zwei pfahlschriften aus den Turfanfunden. — 3. A. von Le Coq: Türkische Manichaica aus Chotso. I. — Ism. GOMBÓCZ ZOLTÁN	117
Vilhelm Thomsen: Turcica. Études concernant l'interprétation des inscriptions turques de la Mongolie et de la Sibérie. — Ism. NÉMETH GYULA	121
POSCH JENŐ: Válasz Csűri Bálint bírálatára	124
CSŰRI BÁLINT: Felelet Posch Jenőnek	127

Kisebb közlemények.

MELICH JÁNOS: A régi magyar <i>ch</i> > <i>h</i> hangról	44
--	----

Értesítő.

Irodalom	20
----------------	----

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 28.

Egy ismeretlen képző.

A denominális *-ály, -ély (-ly)* képző egyike volt a nyelvújítás kedveltebb képzőinek. A sorozatot a XVIII. sz. közepén az *estvély* nyitja meg, a melyre az első adatot a NyÚSz. nyomán a kolozsvári születésű HORVÁT JÓZSEFnek «Emberi okosság» című fordításában találom: *estvélykor* (33., 34. l., a latin eredetiben: *vespere*.)*)

Él vele BARÓTI SZABÓ is Új mértékre vett verseiben 1777-ben: «Az *estvély* | barnás sátorait sűrűn terjeszteti kezdte». SÁNDOR ISTVÁN 1808-ban szótározza. 1841-ben már mai 'soirée' jelentésében is előfordul. Nem tartom lehetetlennek, hogy az erdélyi íróknál fellépő *estvély* népi szó; hiszen, mint alább kitetszik, az *-ly* képzőnek éppen a székelyeknél van legnagyobb divatja. A többi denominális *-ály -ély* képzős nyelvújítási alkotás mind a XIX. századból való. A *szeszélyes* melléknév *szeszéles* alakban KISFALUDY KÁROLYNÁL bukkan fel a 10-es években; a *szeszély* DÖBRENTÉINÉL már 1822-ben megvan (vö. GORIUPP, NyF. LXXVI. 38), s 1834-ben KUNOSS Szófüzére szótározza

*) A NyÚSz. 449 az *estvély* szót 1763-ból, ADÁMIBÓL is idézi, csak hogy az ADÁMI nyelvtanához függesztett szótárkában (Wörterbuch der Stammwörter der ungarischen Sprach, 24. l.) nem *estvély*, hanem *estvény* van Abenddämmerung' értelmezéssel. TOLNAI VILMOS, a ki Nyr. XXXIII. 339 ADÁMI szavára felhívta a figyelmünket, azt hiszi, hogy az *estvény* talán népi eredetű. Aligha. Már BALLAGI ALADÁR (Régi magyar nyelvünk és a Nyelvtörténeti Szótár 88) kimutatta, hogy ADÁMI főforrása MOLNÁR ALBERT szótárának 1708-as BEER-féle kiadása volt. S csakugyan MÁ. valamennyi kiadásában (s innen PP.-ban) ezt találjuk: *estvényén*: crepusculo. Nyilván ugyaninnen veszi át SzD.² 50 *estvényén* alakban. ADÁMI — BALLAGI valószínű magyarázata szerint — MÁ. *estvényén* szavából metszette el az *estvényt*. Egyébként az *estvényén* képzésmódja nem világos; hasonló származéknak látszik: *hő > hevényén*.

(szeszélyes csak Tzs. 1835). A *kedély* először a BUGÁT-SCHEDEL-féle Orvosi Szókönyvben 1833-ban kerül elő; Szófüzér 1834 átveszi s Tzs. 1835 *laune* a. már *kedély*. Az *ünnepély*, *erély* és *eszély* SZEMERE PÁL alkotása, az utóbbi 1842-ből való (vö. NyÚSz. 47, 449, MNyv. I. 174). A *szivély* és *szivélyes* DÖBRENTAI SZAVA 1842-ből, vö. NyÚSz., GORIUPP, NyF. LXXVI, 38; FOGARASI 1845 szótározza. A *szentély* először NAGY Hierolexiconában 1845-ben. Az *egély* szót a Magy. Tud. Akad. philosophiai osztályának 1847 április 28.-án tartott ülésén SZILASY JÁNOS ajánlotta a *religio* magyarítására (NyÚSz. 30); BALLAGI 1857-ben, CzF. 1864-ben szótározza. Végre a *hevély* és *lakályos* JÓSIKA alkotásai 1853-ból (vö. BARTHA, Nyr. XXVII. 116 és NyÚSz.).

Mikor a 70-es években a Magyar Nyelvőr megindulása után SZARVAS GÁBOR és orthológus társai a nyelvújítás alkotásait bírálgatni kezdték, a felsorolt szavakról is gyakran esett szó. A *szivély* szóval kapcsolatban SZARVAS már a Nyr. IV. kötetében (51, 337) kijelenti, hogy «az *-ály -ély* deverbális képző, azaz az idézett nevek igetöböl vannak alkotva, — a névtökből képzett *-ály -ély* végű szók tehát nem fogadhatók el helyes alkotásoknak». Majd később (a 433. lapon): «a denom. *-ály* támogatására a *személy*, *lapály* és *seregély* szavak analogiája nem elég» s a *személy* és *lapály* származását nem érintve, CzF. magyarázatával szemben (*seregély* < *sereg* 'agmen') GYARMATHINAK ad igazat, hogy a *seregély* a szlov. *skvorec* átvétele. Hasonló értelemben nyilatkozik BABICS KÁLMÁN (Nyr. IV. 409) és BÁNÓCZI JÓZSEF is (Nyr. VI. 259). HALÁSZ IGNÁCZ Ritkább és homályosabb képzők cz. cikksorozatában külön fejezetet szentel az *-ály -ély* s az *-ly* képzőnek s arra az eredményre jut, hogy «ha... a nyelvújítás alkotásai iránt igazságosan akarunk eljárni, ki kell mondanunk, hogy az ilyen szavak, mint *szenvedély*, *szabály*, *engedély*, *esély*, mert igei alapjuk van, még menthetők, az *ünnepély*, *kedély*, *estély*, *erély*, *talpály*-féle szók azonban, mert névszó az alapjuk, határozottan kárhoztatandók» (Nyr. VIII. 344—5); majd később: «az összes *-ly* végű szók között csak egy van, mely tisztán elemezhető: *fogoly* = *captivus*. Világosan elválík itt a *fog* mint alapige és *-ly* mint képző» (i. h.). Még legújabban is SIMONYI NyF. VIII. 71 az *ünnepély* szót azért helyteleníti, mert névszóból van alkotva.

Ma, midőn a neológusok és orthológusok küzdelmei már lezajlottak, «au dessus de la mêlée», elfogulatlanul megállapíthatjuk, a nélkül persze, hogy ebből a nyelvújítás jogos vagy jogtalan voltára bárminő következtetéseket vonnánk, hogy a magyar nyelvtudomány újabb fejlődése sok esetben a neológusok elvi álláspontját igazolta. Az *ünnepély*, *estély*-féle alkotásokat SZARVASÉK, mint láttuk, főképpen két okból kárhoztatták: 1. deverbális névszóképzővel nem lehet denominális névszókat alkotni; 2. a régiségből és a népnyelvből *-ály -ély (-ly)* denominális képző nem mutatható ki.

Az első tétel szoros kapcsolatban van két feltevessel, a melyeket a 70—80-as években BUDENZ iskolája is elfogadott: 1. A képzők és a ragok agglutinatio útján keletkeztek; különböző functiójú, bár azonos alakú képzők külön eredetszókra vezetendők vissza; 2. A névszó- és az igekategória elkülönülése már a fgr. alapnyelv korában megtörtént, tehát éles határvonalat kell vonni a denominális és deverbális képzés között. Főlegesen bővebben fejtegetnem, hogy mennyire megváltozott e részben is felfogásunk. Ma már alig akadna magyar nyelvész, a ki a denom. és deverb. *-atlan* (*házatlan ~ járatlan*) képző azonoságában kételkednék s ki hajlandó volna elfogadni BUDENZ magyarázatát, hogy *járatlan* ebből való: **járatatlan*. A mióta a BUDENZ korában még egyedül uralkodó agglutinációs elméletet az adaptációs felfogás kiszorítja, egyre valószínűbbnek kell tartanunk, hogy az azonos hangalakú denominális és deverbális képzők igen sok esetben eredet szerint is azonosak, s hogy mai jelentésük (verb. frequ. ~ nom. dem., nomen actoris ~ nom. possessoris stb.), legalább részben, az ige- és névszókategória lassú kialakulásával, tehát az alapszók divergens jelentésfejlődésével van szoros kapcsolatban. Ha elméleti álláspontra helyezkedünk, azt kell mondanunk, hogy a nyelvújítók akkor, a midőn a denominális és a deverbális képzés határait nem mindig tartották tiszteletben, deverbális képzőkkel denominális származékokat is alkottak s megfordítva, voltaképpen — öntudatlanul is — az ősi fgr. szóalkotás szellemében jártak el.

A mi a második vádat illeti, hogy az *ünnepély*, *estély*-féle alkotások helytelenek, mert a magyarban nincs *-ly* denominális névszóképző, s így a nyelvújítók nem hivatkozhattak, ill. nem

támaszkodhattak az élő nyelv analógiájára, úgy látom, hogy az orthológusok e részben is kissé elhamarkodva ítélkeztek. Annál feltűnőbb ez, mert nyelvtudósaink a denom. -ly képző megvoltát már 1770 óta több olyan adattal bizonyították, a melyek nagyon is megérdemelték volna az elfogulatlan tudományos mérlegelést. Állításomat néhány idézettel bizonyítom. KALMÁR, Prodomus (1770) 71. l.: «... nominalia: *homály*: ab obsoleto *hom*; *személy*»; BEREGSZÁSZI, Magy. Sprachlehre (1797) 41. l. szerint *személy* < *szem* 'oculus'; RÉVAI az Elaborator gramm. III. kötetében (a mely nyomtatásban csak 1908-ban jelent meg) megjegyzi képzőnkéről, hogy «derivat nomina substantiva absoluta, plura de verbis, quaedam etiam de nominibus» (214. l.). Példái a következők: *lapály* «proprie plana res, planities» < *lap* 'planum, pressum'; *személy* 'conspectus, facies, species' < *szem* 'oculus, usu antiquo etiam intuitio, conspectio'; *csekély* 'vadum' < *csek* ua.; *seregély* 'sturnus, proprie ad catervam pertinens' < *sereg* 'agmen, caterva'. *Erdély* < *erdő* 'silva'. Az *Erdély* és *csekély* származtatása nyilvánvalóan helytelen (vö. EtSz. I. 912); a *seregély* sem a *sereg* 'agmen' származéka, de azért nem tartom lehetetlennek, hogy -ély végzete kicsinyítő képző (vö. a *harkály*, *sirály*, *sordély* stb. madárneveket); a *személy* és *lapály* származtatása helyes. A 235. lapon az -aly -ely -oly képző fejezetében olvassuk a következő megállapítást: «*dszug*, quod recessum et secessum notat, est *szug-oly*, secessus res, angulus... Clarissimum est de verbo *fog*, capit, nomen sic formatum *fog-oly*, res capta, captivus...» DÖBRENTÉI 1842-ben a *szivély* támogatására helyes és helytelen adatokat vegyesen hoz fel: «*Szivély*, Gemüth, mint hasonlóan névszóhoz függedt -ály -ély raggal: *czikkely*, *személy*, *lapály*, *ragály*, *seregély*, *Erdély*, *vitály*, *guzsaly*, *dagály* s az újabb *szeszély* és *kedély*» (NyÚSz.). BALLAGI MÓR Nyelvünk újabb fejlődése cz. értekezésében szemére veti a Nyelvőrnek, hogy bizonyításában az inductio nem teljes, mert «éppen azokat a példákat, a melyek a megtámadott kifejezések mellett szólnak, mint *lapály*, *személy* és *csekély*, nem említi» (NyÉrt. IX. k. III. sz. 24). Hadd hivatkozzam végül BUDENZRE, a ki Ugor Alaktanában a *lapály* és *csekély* szavakat igei származékoknak tartja ugyan, de hozzáteszi: «dim. értékű lehet az -ly ebben: *szugoly*, *zugoly* 'angulus,

winkel: *szug, zug* ua. (297. l.). Az újabb magyar alaktanok (pl. a TMNy. vagy SZINNYEI Nyelvhasonlítása) gazdag képzőjegyzékében hiába keressük az *-ly* denom. képzőt, pedig most, hogy már gazdagabb nyelvtörténeti és népnyelvi anyag áll rendelkezésünkre, nem nehéz a bizonyító adatokat szaporítani. Az alább közölt adatok javarészt az EtSz. munkálatai közben kerültek szemünk elé.

I. *-ly* (*-l, j; -oly, -ély, -aly, -ely* stb.).

1. *bogol* [a XVI. sz.-i Kol. gl.-ban (a régebb glosszák között) kétszer is előfordul, l. NyF. XLV. 9] «bibio, musciones vermiculæ de vino nascentes — muscio vermiculus bibens vinum vel bibio».

Az EtSz. I. 446 ismeretlen eredetűnek jelzi, de talán összefügg a következő szóval: *bugacs* [Ormánság, Baranya m., KASSAI, I. 375 (innen Tzs. 1838, Fog. 1845, CzF. stb.)] 'muszlicza, weinfliege'. Bizonyítékul több esetre is hivatkozhatunk, midőn az *-ly* kicsinyítő képző (ill. a kicsinyítő képzőnek érzett *-ly* szóvég) *-cs* dem. képzővel váltakozik: közm. *harkály* ~ *harkács* [Borsod és Heves m., KASSAI I. 460, II. 313 (innen MTsz.)] 'specht'; közm. *bögöly* 'tabanus, asilus, bremse' ~ *bögöcs* [Tolna m., MNyV. X. 90, Duna-Pentele MTsz.] ua.; *imely* [Dunántúl, Székelyföld, MTsz.] 'nyűves kelevény (a szarvasmarha hátán)' ~ *imecs* [egy adat Csík m.-ből, MTsz.] ua.

2. *bugoly* [MÁRT. 1804, 311. l., 1807, 1811, CzF.] 'panicula, die rispe'. Lehet, hogy neologizmus (elvonás *buglyas*-ból?), de van a népnyelvben is: *boglyocska* [Zemplén m. MTsz.] 'kis kőczos'; *boglyas* [első tn.-i adat 1324-ből: «Michael dictus Boglas» OklSz.; első köznévi C.; alakv.: *boglyos, baglyos, baglyas, baglyás, boglyás, buglyas; baglas, bagjas; bugjos, bugjas* EtSz. I. 441] 'struppig, zerzaust, ungekämmt' < *bog* [alakv.: *bug*] 'nodus, tuber', vö. alább a *boglya* cz. és EtSz. I. 440—1.

3. *csempely* [Csík m., Tsz. (innen CzF., MTsz.)] 'kachel-ofen' < *csempe* ua., vö. EtSz. I. 929. Igaz, hogy a *csempe* eredete is ismeretlen, de már a XVIII. sz. elejéről vannak rá adataink (első adat PP. 1708) s 'ofenkachel' és 'kachelofen' jelenésben éppen székely tájszó.

4. *csipel* [Légrád, Nyr. XLIII. 42; *csipöle* Baranya m., MTsz.] 'hüfte' < *csipő* [alakv.: *csipe*] ua. (más dem. származéka *csipke* ebben: *csipkefájás* 'hüftweh' Nomencl. 1629).

5. *gacsal* [első adat SZIKSZAI: *gacsal* (*szőlő vessző*); más adatok MA., PP. 1708: *gatzal szőlő tő* (innen KR.); *gacsal* KASSAI, II. 264 (innen (MTsz.)); alakv.: *gacsai* SZIRMAY, Not. 19; *gacsaly* CzF.] 1. 'a szőlővessző kaccsa' CzF.; 2. 'vitis brachyiata, v. insana' SZIKSZAI, ? < *kacs*, vö. GOMBOCZ, MNyv. II. 149.

6. *gomoly* [Dunántúl, MTsz.; alakv.:? *gümöly* Hegyalja, KASSAI, I. 303 (KASSAI elvonása ?)] 'gümő, mirigy, métely, kelevény' < *göm* [Somogy m., MTsz.] 'csomó, bog'; *gömös* [uo.] 'csomós'; *gomb* [-b járulékhanggal < **gom*, mint *lomb* ~ *lom*, *lam*, *comb* ~ *com*, *csomó* ~ *csombó* stb.] 'csomó, bog' NySz., MTsz. Ugyanezen alapszóból más képzővel: *gomó* [SI.; alakv.: *gumó* Tzs. 1833; *gömő*, *gümő* SL., Márt. 1803 *beule* a., MTsz. (Somogyból)] 'nodus, tuber, gibbus'.

7. *körtvély* [első adat 1055-ből: *kurtuel* OklSz.; 1145/1443: *kwrtwhel* uo. stb.; első adat e-vel 1338-ból: *kerthwel* OklSz.; az irodalmi nyelvben járatos *körte* alak először a XVIII. sz. végén, SzD.-nál] 'die birne'. Kétséggkívül összefügg a következő szavakkal: kún *chertmä* CCum., kipsak *kärtmä* HOUTSMA | nogai tat. *kürtmä* BUDAG. | balkar *kärtmä* KSz. XV. 228 | karacs. *k'ärtmä* 'birne' KSz. X. 109 || oszét *k'ärdo* ua. || kauk. *χert*, *χkort*, *χkar*, *χkär* ua. SUS. Toim. XXX. 106, ÁKE. 425. A m. *körtvély* (a régiség csak ezt a bővebb alakot ismeri) a felsorolt tör. és kauk. szavakkal szemben továbbképzett alaknak látszik (MUNKÁCSI, ÁKE. 425 magyarázata, hogy a m. szó második felében a perzsa *mul* 'wilde birne' szó lappangana, alig vehető figyelembe). Vö. még HORGER, MNyv. IV. 321.

8. *szugoly* [SzD., MTsz., NySz. (a NySz. az adatokat tévedésből részben a *szugoly* III. 337, részben a *zugoly* III. 1293 címűszó alatt sorolja fel); alakv.: *szugoj*, *szuguj*, *zugoly* MTsz. (az adatok többsége a Székelységből)] 'winkel'; — *szugolya* [NySz., SzD.; első adat Érs.-k.; alakv.: *szuglya*, *szugulya* NySz. III. 337, 1293, SzD., MTsz., NyF. X. 20 (Pozsony m., Mátyusfölde, Vác, Dunántúl)] ua.; — *szuglyó* [LIPPAIBÓL NySz. III. 337] ua.; — *zugolat* [HELTAIIBÓL NySz. III. 1293; *szugolyat* ILLYEFALVIBÓL (1597) NySz. III. 337 (*szugoly* címűszó a.); képzé-

sére vö. *szégetlet*, *csigolat*, *csukorat*, *arculat*, *közület* stb.] ua.; — *szugolyék* [székely tájszó, MTsz.; alakv.: *szugojék*, *szubulyék*, *szugujék* uo.; -ék dem. képzővel, mint *mellék*, *szárnyék*] ua.

A *zug* (< *szug*) szóra a XVIII. sz. közepéig nincs biztos adatunk (első adat Oroczyban: setét *szukbann* NySz.; szótározva MÁRT. 1804 *winkel* a., vö. SIMONYI, Nyr. XXVIII. 435, XXIX, 473, NyÚSz.), tehát újabb elvonás is lehet, mindamellett a felsorolt származékok denominális eredetét kétségtelenné teszi a *szugoly*, *szuglya* alaprészenek megfelelő osztj. *sőň*, *sőň* 'ecke, winckel', KARJALAINEN, SUS. Toim. XXIII. 84, vö. BUDENZ, MUSz. 315, SZINNYEI, NyK. XXXVIII. 279. A *szug* > *szugoly* ~ *szuglya* ~ *szugolyék* származékok viszonyára vö. *bog* > *bugoly*, *boglyas* ~ *boglya* ~ *bugolyék*. Egészen másképp magyarázza a felsorolt alakokat SIMONYI, Nyr. XXVIII. 434; a 'szeglet, sarok' jelentésű palócz *uglya* szóból indul ki, a mely szerinte szláv *ugol*, **ugl*- 'angulus' átvétele; a XVI. sz. eleje óta kimutatható *szugolya* a *szegletet* és *ugolya* keveredése volna, viszont a *szugolya* hatása alatt alakult volna a *szégetlet*-ből *szégelye*, *széglye*. Hogy e magyarázat nyilvánvaló szótörténeti nehézségek miatt elfogadhatatlan, az nem szorul bővebb bizonyításra. A palócz *uglya* (egy adat Ethn. IV. 13, innen MTsz.) alighanem olyan elvonás **zuglyá*-ból, mint *ászló*, *acskó* ebből: a *ászló*, a *zacskó*.

Ugyane csoportba tartozik *fogoly* és *hüvely* szavunk is, a melyeknek alapszava a magyarból nem mutatható ugyan ki, de a melyek a rokon nyelvek adataival szemben -ly képzős származékoknak bizonyulnak:

9. ? *fogoly* [első adat Beszt. szój.: *fogol*; alakv.: *fogol* NySz.; *fogor-madár*, *fogu-m*. Göcsej, Őrség MTsz.] 'rebhuhn'.

A szokásos *fogoly* < ném. *vogel* származtatással szemben, a melyet pl. DLehnw. 103 is elfogad, SETÄLÄ FUF. II. 278 joggal utalt az egyeztetés jelentésbeli akadályaira: sem a ném. *vogel* szónak nem mutatható ki szorosabb 'rebhuhn', sem a m. *fogoly*-nak általánosabb 'madár' jelentése. Szerinte a m. *fogoly* fgr. megfelelői: osztj. *pengh*, *pönk*, *pűňk* | md. *povo* | lpN. *baggoi* | f. *pyy* 'haselhuhn'. Ha az alaki tekintetben kifogástalan egyeztetést elfogadjuk, a m. szót dem. származéknak kell tartanunk.

10. *hüvely* [első adat Schl. szój.; alakv.: *hüvel*, *hivel*, *hively* NySz., MTsz.; *hövel*, *höl*, *hüjel*, *hüöl*, *hüöl* MTsz.] 'hülse, hülle, schale; scheide, futteral'.

~ zürj *kol*, votj. *kuľi* 'zapfen, tannenzapfen' | f. *käpy* 'zapfen, hülse' | lpS. *kəbo* 'conus' WICHMANN, FUF. XI. 209 (már W. megjegyzi: «ung. -ly, zürj. -l, votj. -li ist als derivations-element aufzufassen»).

Külön sorolom fel azokat az eseteket, a midőn az -ly nem mint suffixum, hanem mint infixum jelentkezik:

11. *béklyó* [MA.², ³, SzD., MTsz.; első adat 1590-ből, EtSz. I. 333; alakv.: *békló* NySz., OklSz., KASSAI, I. 279, CzF.] 'compes, pedica' < *béko* ua.

MUNKÁCSI NyK. XXXII. 371 (elfogadja MNyv. III. 63., SUS. Toim. XXX. 43) a *békló* változatot külön átvételnek tartja s a kirg. *buralyk* 'pányva' szóval veti egybe. KR., CzF., EtSz. I. 334 szerint *békló* talán < **békoló*. Valószínűbbnek tartom, hogy *béklyó* magyar származék s olyan viszonyban van a *béko* (< tör. *bukar*) változattal, mint *cseplye* ~ *csepe*, *sávolyos* ~ *sávós* stb.

12. *cséplyés* [Háromszek, MTsz.] 'szilánkos (fa)'; — *cséplyegés* [Tsz., MTsz.] 1. 'ragadós anyagtól összetapadt, összekócosodott (haj, szőr); 2. szilánkos (fa)' MTsz. < *csépü* 'werg', vö. *csépés* [Székelyföld, MTsz.] 'ragadós anyagtól összetapadt, összekócosodott (haj, szőr)'; *csépszik*, *összezs.* [SzD., MTsz.] 'össze-
ragad, összefonódik (haj, gyapjú)'. Vö. EtSz. I. 946.

13. *csereklye* [SzD., MTsz.; első adat 1519-ből: *Cheleglyes* OklSz.; alakv.: *cseleglye* OklSz.; *cserekje*, *csereglye* MTsz] 'fenyőfa tűlevele; száraz ág-bog' < *csereke* [MTsz.; alakv.: *cseréke*, *cseleke* uo.] ua. Eredetük ismeretlen.

A MTsz. egy címyszó alatt tárgyalja, de valószínűbb, hogy a bővebb *csereklye* alak származék, s úgy viszonylik a *csereke* változathoz, mint *cseplye* ~ *csepe*, *cséplyés* ~ *csépés*.

14. *sávolyos* [első adat 1588 k., OklSz.; más adat vasvármegyei limitatióból, KR.; Tzs. 1838], 'striatus ornatus, gestreift'; elvonással: *sávoly* [Tzs. 1838, Nyr. XXXIV. 531] 'stria' < *sávós* [első adat 1522-ből, OklSz.; alakv.: *sáhos* OklSz., NySz., MArt. KR.; *sájos*, *sáros* OklSz.] 'striatus, virgatus, gestreift'; ebből elvonással: *sáv* [első adat VERSEGHYNÉL, 1805-ben], 'stria', vö. NyÚSz., NyF. XI. 45. Mivel a *sávoly* és *sáv* főnév későbbi el-

vonás, a régiségben *sávós* és *sávolyos* melléknevek állanak egymással szemben.

15. *sértélyés* [első adat 1597-ből, OklSz.; alakv.: *sörtélyös* (1597: *sörtéliös* OklSz.; Szeged, MTsz.); *sörtélyes* MTsz., *sértélyes* SzD.; *sörtélyes* 1679-ből OklSz.] 'borstig, borsten-'; *sértély* [első adat COMENIUSBÓL, NySz. (a NySz.-ban csak ez az egy adat); alakv.: *sértély* SzD.; *sörtély* Pápa, MTsz.; *sörtél* Veszprém, MTsz.] 'borste' < *serte* [első adatok Beszt. szój.: *seta* — *serke*; Schl. szój.: *serte*; a NySz.-ban több adat a XVI—XVII. sz.-ból] 'seta, borste'; *sertés* [első adatok 1258: *Sertes* heyg, 1318: *Sertés* hyg OklSz.; a NySz. első adata LevT. II. 227] 'borstig, borsten-'.
 A *serte* alapszó török jövevényszó: *tob. širt*, csuv. *šärt*, tel. *širke, širkek* 'die borsten', vö. SUS. Toim. XXX. 117. A m. adatok időrendje arra mutat, hogy a *sértélyes* mn. a *sértés* mn. származéka (mint *sávolyos* < *sávós*), s a *sértély* fn. későbbi elvonás. Valószínűtlen MUNKÁCSI, ÁKE. 538—9 magyarázata, hogy a m. *serte* a szkr. *saṭa-*, *saṭā-* 'mähne, borsten' átvétele, míg *sörtély* < szkr. *saṭāla-* ua., a «-la képző dem. értékével». Vö. még HORGER, MNyv. IV. 321.

16. *vaklyos* [Háromszék m., MTsz.] 'vaksi' < *vak* 'blind'.

★

17. *csipalagoskodik* [egy adat 1689-ből, NySz.] 'lippio, triefaugen haben'; — *csipalagosság* [Gyöngyösiből NySz., SzD.¹ 103; alakv.: *csipalagosság* SzD.² 245 (innen KR., KASSAI, V. 197)] 'lippitudo'; — *csipalagos* [KASSAI i. h., KR., MNyv. II. 93] 'lippus, triefäugig'; — *csipalag* [SzD.² (innen KR., KASSAI i. h.); alakv.: *csipalag* SzD.¹ 103] 'augenschleim' < *csipa* ua.

A *csipalagos* < *csipa*, *csipás* olyan képzés, mint *csöpelyegés* < *csöpös*, l. feljebb. Régibb magyarázatom, SUS. Toim. XXX. 61), hogy *csipalag* tör. **čapalyk* átvétele, fölösleges.

II. -lya, -lye (-la, -le, -ja, -je).

18. *boglya* [első köznévi adat 1561-ből, OklSz.; alakv.: *buglya, buguja, baglya, bagla, baggya* EtSz. I. 445] 'acervus v. cumulus fœni'; — *bugojék* [Háromszék m., MTsz.] dem.

FÁBIÁN óta (MNyszet V. 195) többen régi török jövevényszónak tartották, s a köv. török szavakkal vetették egybe: *kaz. bořol*, alt. *pül*, jak. *bugul*, tob. bar. *küär. mořol* 'acervus fœni'. Ezt a magyarázatot fogadtuk el az EtSz.-ban is, hozzátéve: «*boglya* a várható *bogoly* helyett feltűnő» (ugyane megjegyzés már GOMBOCZ, SUS. Toim. XXX. 49, HORGER, MNyv. VIII. 451 is). De van egyéb nehézség is: a rendelkezésünkre álló adatok arra mutatnak, hogy őstör. hangzóközi *g*-vel van dolgunk, tehát a magyarban az *ács* < *ařačy*, *bű* < *böřü* stb. megfelelések alapján nem is **bogol*, hanem **ból* alakot várnánk. MUNKÁCSI NyK. XXXII. 286 és NÉMETH Nyr. XLII. 245 a *baglya* változatot tartják eredetibbnek s a mong. *baklara* 'fagot, gerbe, botte' szóval vetik egybe. Sokkal kielégítőbbb BUDENZ, MUSz. 448. sz. magyarázata, hogy *boglya* a *bog* 'nodus' szónak magyar dem. származéka, mint *szuglya* < *szug*, *szöglye* < *szeg* stb. Ugyane szócsaládba tartozik még: *bugolya* [alakv.: *bugoja*, *buguja*, *buglya*, *bugla* SzD., MTsz.] 'tolltaréj, bóbíta'. Vö. EtSz. I. 440—1 és feljebb a *bugoly* cz.

19. *czirmelye* [Háromszék, MTsz.; alakv.: *cörmölye* uo.] 'száraz ág-bog' < *czirme* [Székelyföld, MTsz.; alakv.: *cemere*, *cēmēre* MTsz.] ua. Vö. talán alább a *csörmöle* cz.

20. *csepölyés* [egy adat Jord.-k. 108: *csepöľ's* NySz.] 'lipus, triefäugig' < *csēpp* 'gutta'. Kevésbbé valószínű NySz. Bev. X. és Nyr. XXIII. 315 magyarázata, hogy *csepölyés* talán a *csepelyegēs* 'összekóczosodott' szóval függ össze.

21. *cseplye* [palócz tájszó; SzD., MTsz., Nyr. XXX. 386, 540] 'ujdani hajtás, sarjadzás, bokor, cserje, töről fakadt fiatal erdő'; — *cseplyés* [MTsz.] 'cserjés hely, tölgyes' < *csepe* [nyugatdunántúli tájszó, vö. Tud. Gyűjt. 1832. III. 70, MTsz., MNyv. VIII. 379; alakv.: *csepü-fa* Nyr. XLIII. 447] 1. 'quercus novella, junger eichenbaum' MTsz.; 2. 'gyökérhajtás' MNyv., Nyr. i. h.; 2. 'eine art eichenbaum mit hängenden eicheln' Tud. Gyűjt. i. h.

Vö. EtSz. I. 944. HALÁSZ Nyr. IX. 260 helytelen magyarázata szerint *cseplye* (valamint *cseplyeteg* és *cseplész*, l. EtSz. i. a.) feltehető **csepel*-ige származéka volna.

22. *csibéle* [Vas m., MTsz., *csibülle* uo. Nyr. XXX. 98] 'kis csibe' < *csibe* 'hühnchen'. Helytelenül: GOMBOCZ, MNyv. VII. 355.

23. *csigolya* [első adat 1549-ből, OklSz.; alakv.: *csigola* NySz., OklSz., MTsz.; *csuguja* MTsz., NyF. XXXII. 16] 'vertebra, v. cervicalis' < *csiga*, ebben: *nyakcsiga* [Gyöngy. tör., NySz. I. 421, MA.³ m., PP., MArt. 1807; a *nyaka csugája* KASSAI, V. 218 (innen MTsz.)] 'vertebra cervicalis'; *farcsiga* [SZIKSZAI, NySz. I. 421, 764, SI.; alakv.: *farcsika* NySz. I. 764, SZIKSZAI 1593, 1597 *coxa* a., MNy. IV. 331; *farcsuka* ui.] 'coxa, os sessibuli'.

Vö. EtSz. Kevésbbé valószínű PAIS MNyv. XI. 312 magyarázata, hogy *csigola* feltehető **csigol*- frequ. ige származéka volna. Igaz, hogy van a régiségben *csigolat* változat is, a melyet PAIS i. h. szintén igenévnek tart, de hiszen a *zugolat*, *környület*, *arczulat* NySz., *közelet*, *csukorat* MTsz. alapszava szintén nem ige, hanem névszó, sőt ragos névszó. Vö. még GOMBÓCZ, MNyv. XIII. 205. Helytelenül ÁKE. 202 ('a *csigolya* képzése árja eredetű').

24. *csörmöle* [Szigetköz, NyF. XXXVIII. 32] 'tésztanemű étel'; — **csörmöly* [vö. *csörmőj* Nyr. XXVI. 140, XXXVII. 375] 'törmelék'; *csörmőjös* [Kecskemét, MTsz.] 'apró, darabos, diribdarab' < *csörme* [Baranya m., Tsz. (innen MTsz.), Nyr. XXVII. 412] 'forgács fánk'; más képzővel: *csörmő* [Kúnság, MTsz.] 'nád-törmelék'; *csörmő-paprika* [Szeged, MTsz.] 'a melyet a vörös paprika aprajából törnek'. Vö. fentebb a *czirmelye* cz.

25. *csürhele* [Ipoly völgye, MTsz.] 'gyermeksereg' < *csürhe* ua. (Tsz.)

26. *gagólya* [Szlavónia, Nyr. XLV. 419] 'gólya'; — *gagólyika* [uo.] ua. < *gagó* [Bereg m., MTsz.] ua.

27. *gomolya* [Székelyföld, MTsz.; alakv.: *gomoja* uo.] 'gom-bolyag (fonal, czérna)'; — *gomolyék* [Székelyföld, MTsz.] 'göngyöleg'.

Lehet igenév is, de lehet a **gom* (< *gomb*, l. fentebb a *gomoly* cz.) névszó származéka is. Ez esetben a *gomoly* ~ *gomolya* ~ *gomolyék* alakok viszonyára vö. *bugoly* ~ *boglya*, *bugolya* ~ *bugolyék*, *szugoly* ~ *szugolya*, *szuglya* ~ *szugolyék*. A 'gömbölyegbe gyúrt édes juhturó' jelentésű *gomolya*, a melyet a MTsz. az idézett székely *gomolya* szóval egy lemma alatt tárgyal, mint kétségtelen szláv jövevényszó, különválasztandó (< szerb-horv. *gòmolja* 'kässeklumpen' | szlov. *gomolja* 'klumpen' | cseh *homole*

'klumpen' BERN. EtWb. I. 326 és vö. MIKL. Nyr. XI. 168, ALEXIOS, Nyr. XX. 179).

28. *göbolye* [egy adat Tolna m.-ből, MTsz.] 'pocsolya' < *göbe* [alakv.: *göbö*, *gübü* MTsz.] ua. Helytelenül: ÁKE. 303.

29. *kopolya* [Dunántúl, Duna-Tisza köze; alakv.: *kopola*, *kupolya*, *kobolya* MTsz.] 'vízállás, áradások után a mélyedésekben megmaradt víz; hirtelen mélyedés patakok, folyók medrében' < *kupa* [Göcsej, Zala m., MTsz.] 'kátyu, gödör, mély völgy'.

~ zürj. *gep* 'grube, wassergrube, pfütze, teich'; dem. képzővel: *gepel* ua. WIED. | votj. *gop* 'vertiefung, grube, niederung' MUNK.; dem. képzővel; *gopal* 'kleine grube, graben, sumpfige stelle' | cser. *kup* 'morast' | finn *kuoppa* 'fovea in terra' | lp. *guöpfe* 'fossa, caverna'. Vö. MUNKÁCSI, ÁKE. 427, WICHMANN, FUF. VII. 42, SZINNYEI, NyH. A m. *kopolya* szót MUNKÁCSI i. h. is -*lya* képzős származéknak tartja.

30. *pizzsülle* [nyugatdunántúli tájszó; alakv.: *pizzsüle*, *pizzsülle*, *püzsöle*, *püzsülle* MTsz.] 'kis csibe' < *pizse* ua. MTsz.

31. *szöggle* [alakv.: *szöggle*, *szégje*, *szégelye*, *szégélye* MTsz.] 'szeglet, sarok, zug'; — *szegle-szugla* [MTsz.] 'zeg-zug; szobácska'; — *szégelet*, *széglet* [első adat Bécsi-k.; képzésére vö. a *csigalat*, *szugolyat*, *csukorat* denom. származékokat; a Kr.-ben idézett *szégl* 'angulo' ige nyilván csak Kr. kikövetkeztetése] 'angulus' < *szég* ua.

Másképp SIMONYI Nyr. XXVIII. 434; szerinte *széglye* a régibb *szégelet*-ből a *szugolya*, *szuglya* hatása alatt alakult volna.

III. -ály -ély (-ál, -él, -ül).

32. *homály* [első adat Bécsi-k.; alakv.: *homál* NySz.]

1. 'caligo, finsternis, dunkelheit' NySz.; 2. 'felleg, felhő' (egy adat Háromszékből, MTsz.). LEHR ALBERT Bud. Szemle CXVI. 476 az adat hitelességét kétségbe vonja, de vö. a MNyv. IV. 430 közölt ugyancsak székelyföldi igazoló adatokat; 3. 'szőke, halványszőke' MTsz., Bud. Szemle, MNyv. i. h.

~ zürj. *kjämör* [alakv.: *kjimar*] 'wolke' WIED. | ? lp. *kwolmo* 'crepusculum' (o: *küalmuj*, *kuallmuhe*- WIKL.) vö. BUDENZ, MUSZ. 134. BUDENZ UA. 297. szerint a m. *homály* deverbális származék volna ugyan, de denominális eredete mellett bizonyít az is, hogy

a zürj. *kimör* ugyancsak denominális származéknak látszik. Hasonló származékok a zürjénben: *mygör* 'leib' < *myg* 'schooss (am kleide)'; *myškyr* 'buckel' < *myšk* ua.; *jugör* 'licht, strahl' < *jug*, ebben: *j. sidžny* 'glänzen', *jugyd* 'hell', vö. WIEDEMANN, Syrj. gramm. 60.

33. *lapály* [első adat a XVII. sz. elejéről, NySz.; alakv.: *lopály* NySz.; ? *lopaly* PPB.; *lopáj*, *paláj*, *rapály* MTsz.] 'planities depressor, niedere fläche'.

HALÁSZ Nyr. VIII. 343 szerint: «a *lapály*nak nem a *lap* főnév, hanem egy *lap-* ige az alapja, melynek jelentése 'kiterjedni' lehetett. A *lap* szónak igei természete kiténik még ezen képzésekben is: *lapít*, *lapul* és *lapú* (egy széles növénynek neve), mely a *lap-* igeinek igenévi alakja eredetibb *lapó* helyett».

A TMNy. I. 499 szerint is *lapály* talán egy megvult ige származéka. Ezzel szemben mindenekelőtt megjegyzendő, hogy a m. *lapu* < szláv *lopuch*, tehát a m. *lapály* családjához semmi köze. *Lapít* és *lapul* egyként ugyan lehetne deverbális és denominális származék is, de a többi származék s a rokon nyelvek adatai egyértelműleg névszói s nem igei alapszóra utalnak:

lapos [első adat 1288-ból: *Lopustelek* OklSz.] 'pressus, planus, flach, platt'; — *lapác* [első adat 1310/1338-ból: «Ad uallem *Lapaz* dictam» OklSz.; a NySz.-ban több adat a XVI. század elejétől kezdve; -*ác* dem. képzővel, vö. *göbec* (*göbéc*, *gübéc*, *köpec* MTsz.) 'patakmeder fenekén levő vízvájta mélyedés; tócsa' < *göbe* ua.; *karéc* (Székelyföld, MTsz.) < *karéj* ua.] 1. 'æqualis, planus, flach, platt' Gyöngy. tör.; 2. 'planities, fläche, ebene'; *lapácska* [egy adat Jord.-k. 190: «*lapaczka* helyen»; a NySz. helytelenül *lapoczka* alakban idézi] 'pressus, planus, flach'; — *laponya* [első adat 1408-ból: «Piscinas Ethe Kerekthow *Laponya*» OklSz.; más adat Nyitra vid., Nyr. XXXIII. 466; képzésére vö. *higonya* 'higacska' MTsz. < *híg*] 'lapályos'; *laponyag* [első adat 1521-ből: «Vnam metam terream Keweshalomhatha aliter Hatharlaponyag vocatam» OklSz.; más adatok 1521, 1525-ből OklSz., COMENIUSBól NySz., Alföld, MTsz.; alakv.: *lapanyag* NySz.] 1. 'vallis, tal' NySz.; 2. 'emelkedett hely, kisebb halom' OklSz., MTsz.; *lapanyagos* [Csallóköz, MTsz.] 'lapos'; — *lapány* [egy-egy adat Kónyiból, NySz. és a Balaton mell.-ről, MTsz.; -*ány* dem. képzővel, mint *kemény*, *sovány* SZINNYEI, NyH., *sző-*

mölcvény < *szömölcs* MTsz. stb.; nem lehetetlen egyébként az sem, hogy a *lapály* alakváltozata, vö. *harkály* ~ *harkány*; BUDENZ, UA. 297, SIMONYI, TMNy. I. 499 szerint olyan deverbális származék volna, mint *kötény*, *vágány*] 'planities, fläche, Ebene'; *lapányos* [Rába mell., Göcsej, Csallóköz, MTsz.] 'lapos'; — *lapít* [első adat MA.] 'extendo, complano'; — *lapul* [első adat SzD.²: *le-* v. *meglapul*; alakv.: *lapil* MTsz.] 'planari, extendi, considerare'; — *lap* [első adat ZRINYI I. 133: szablyája *lapját* NySz.; következő adat 1786-ból, NyÚSz.; a NySz. «*lap*; planum, pagina» idézetei PP. szótárának nem a Bod-féle, hanem az 1801-es ÉDER-féle kiadásából valók] 'planum, pagina, fläche, seite', nyilván elvonás a *lapos* melléknévből. A *lapos*, *lapác*, *lapály* stb. szócsalád feltehető *lap* nominális alapszavának megfelel a rokon-ságban:

~ oszjtj. *lapsâx*, *lopsâx* 'platt, flach' SUS. Toim. XXIII. 62 | zürj. *lapa*: kok-l. 'fussblatt' WIED. | votj. *lap*: *lapintî* 'niederrung, niedrige fläche' (*intî* 'platz, stelle') FUF. VII. 42; *lapeg* 'niedrig' | cser. *lap* 'niedrig, niederrung' uo.; *lapa*: kid-l. *jal-l.* 'tenyér, talp' | mdM. *lapa*: *käd-l.* 'handfläche' AHLQV.; mdM. *laps*, E. *lap'uzä* 'flach, fläche' PAAS. Chrest. 88 | f. *lappea* 'latus et planus'; *lappa* 'lamella latior' RENV. | lpN. *loappo* gen. *loabo* v. *loavo* 'palma, pars interior manus'; QVIGSTAD Nord. Lehnw. 221 sz. germán jövevényszó volna, de vö. WIKLUND, UL. 204, 228; lpN. *lappe* gen. *labe* 'plana superficies alicuius rei, ex. gr. palma, planta' FRNS. Vö. BUDENZ, NyK. VII. 10, MUSz. 735. sz.; WICHMANN. FUF. VII. 42, SUS. Toim. XXI. 149, WIKLUND, UL. 204; SZINNYEI, NyH.

34. *személy* [első adat Ehr.-k. 18; alakv.: *személ* NySz.; *szëmil*, *szëmill* MTsz.] 1. 'imago, facies, vultus, conspectus, aspectus, bild, gesicht' NySz.; 2. 'forma, figura, species, externa, form, figur, gestalt, das äussere' NySz.; 3. 'persona, person'; — *szëmëlyës* 'szép arcú, csinos termetű' MTsz.

Noha HALÁSZ Nyr. VIII. 344 határozottan kijelenti, hogy a *személyt* «semmiképpen sem származtathatjuk a *szëm* szótól», KALMÁRTÓL és RÉVAITÓL kezdve (vö. kül. Elab. Gramm. III. 215) egészen Mészölyig senki, a ki csak a *személy* szó jelentéstörténetét ismerte, nem kételkedett és nem kételkedhetett a *személy* és *szem* összetartozásában. Semasiologiai analógia számos nyelvből

kínálkozik: finn *silmät* 'arcz', gör. ὤψ 'gesicht', πρόσωπον ua., vö. ὄσσε 'augen', lat. *oculus* stb., a 'facies' > 'persona' jelentésfejlődésére vö. lat. *persona* 'maske, larve' > 'person'. A mi már most a *személy* szó -ély végzetét illeti, RÉTHEI-PRIKKEL Nyr. XXVIII. 204 magyarázatára, hogy *szémél* összetétel *szēm* 'oculus' és *elő* 'anticus, primus' tagokból, már MÉSZÖLY MNyv. XI. 341 megjegyezte, hogy az *elő* szó nyílt tőhangzója nem fér össze a *személ* (*személ!*) zárt é-jével. Maga MÉSZÖLY sok elmeéllel bizonyítgatja, hogy *személ* eredetileg olyan -él (-ül) ragos határozó, mint a régi *arcél* 'szeube', a melyből az *arcélat* 'facies' névszó származik. De bármilyen valószínű is ez a feltevés magában véve (határozók önállósulására számos példát állított össze SIMONYI, Budenz-alb. 48—83), mégsem szabad felednünk, hogy a *személ* (már Apor-k. és Münch.-k.-ben *személy* is) főnévre az Ehr.-k.-től kezdve igen sok adatunk van, míg ellenben a feltett **személ* határozóra egyetlen egy sincs (az *arcél* viszont mindig határozó). Én azt hiszem, KALMÁRnak és RÉVAINak van igaza, hogy a *személy* se nem összetétel, se nem ragos alak, hanem képzett szó, az -ély képzőnek olyanféle értelmével, mint a **lap* 'planus, planum' > *lapály* 'planities' esetében.

35. *higályos* [egy adat Heves m.-ből. 1840-ből, MTsz.; alakv.: *vigályos*, *vigályos*, *vigájos* Baranya m., Duna-Tisza köze, Bodrogek, MTsz.; *rigályos* Szatmár m., MTsz.] 'ritkás, gyér, ritkaszemű'; — *vigály* [*vigáj* Békés m., MTsz.; *rigály* Szatmár m. uo.] ua.; — *vigás* [Baranya m., MTsz.; alakv.: *rigás* Balaton mell. MTsz.] ua. < *híg* 'dünn, dünnfüssig'. A szókezdő *v* ~ *h* megfelelésre vö. *vinnyog*, *vinyároz* ~ *hinnyog*, *hinyároz* MTsz. és MELICH, M. Nyelvtud. Társ. Kiadv. XIV. 69.

★

36. *hangyál* [első adat 1650-ből, NySz.; más adatok SzD., SL, MTsz., NyF. XL. 19; alakv.: *hangyal* Nyitra m., *hangyály* Dunántúl, MTsz.; *hangyá* Kónyiból NySz.] 'ameise' < *hangya* [első adatok Beszt. és Schl. szój.: *hanga*; származékban: 1369: *Hangyas* feulde, 1397/1416: *Hangyaslaph* OklSz.] ua. HORGER MNyv. IV. 320 szerint «eleve is valószínű, hogy *hangyál* az eredetibb»; a nyelvtörténeti adatok az ellenkezőjét bizonyítják. Egyébként a rokon nyelvekben is vannak a rövidebb *hangya*-

nak megfelelő alakok mellett -l (-li) képzős származékok is: vog. *khunś* ebben: KL. *khunś-khāśśai*, AL. *khunś-khāśśi*, T. *khunś-khāśkhaj* 'hangya' ÁKE. 326 (úgy látszik, a második tag jelentése is 'hangya', vö. osztj. *χaŋŋai*, *χaŋŋa* 'ameise' SUS. Toim. XXIII. 47); vog. AHLQV. *qaŋsqośśi*, *qos-vui* ua. | zürjP. *kožil*, *kōžil* 'ameise'; Izsm. *kot-kožul*; zürj. *kožul-kot* ua. (*kot* 'kleine schwarze ameise') | votj. *kužili*, Mal. *kužili*, Kaz. *kužili*, Jel. *kūzili* 'ameise' | f. *kusiainen*, *kusilainen* 'formica' RENV. (a hangmegfelelésre vö. f. *kusi* ~ m. *húgy* stb.). Vö. BUDENZ, NyK. VI. 397, DONNER, Wb. I. 20; MUNKÁCSI, ÁKE. 326, NyK. XXI. 117, SETÄLÄ, Über art, umfang u. alter des stufenwechsels 92, GOMBOCZ, NyK. XXXIX. 227, WICHMANN, SUS. Aik. XXX. 20 (helytelenül: MUNKÁCSI, Nyr. XI. 193, NyK. XX. 471).

★

Az alapszó a magyarból nem mutatható ki:

37. *harkály* [első tn.-i adat 1402: «possessio *Harkal*», 1410: «riuulum *Harkalpathaka*» OklSz.; első köznévi C.; alakv.: *harkány*, *herkály* NySz., MTsz.; *harakáj*, *harokáj*, *harukár*, *horokáj*, *horokály*, *hërkál*, *harka* MTsz.] 'picus, specht'; — más képzővel: *harkács* [Borsod és Heves m., KASSAI, I. 460, II. 313. innen MTsz.; a *harkály* és *harkács* alakok viszonyára vö. a *bogol* cz.] ua.

~ vogÉ. *χârχaj*, L. K. *khwârkhei*, P. *khârki*, T. *kharkhaj* 'Picus varius, buntspecht' ÁKE. 329, vö. még SZILASI, NyÉrt. XVIII. 8: 18 (helytelenül: MUNKÁCSI, NyK. XXI. 117; BUDENZ, NyK. VI. 397, DONNER, Wb. I. 38). A magy. *harkály* *ly* eleme a vogul alakokkal szemben kicsinyítő képzőnek bizonyul.

38. *sirdály* [első adat GROSSINGERNÉL 1793-ban; PUNGUR és HERMAN szerint a nép nyelvében is, vö. MNyv. II. 114] 'sterna, möwe'.

? ~ vog. *širā* | osztj. *sarā* 'sterna' | zürj. *tširak* | *tšeer-rēk* 'sterna arctica', vö. SZINNYEI, NyH.⁴ 137 (másképp NyH.⁵ 139). Ha az egybevetést elfogadjuk, a m. szó végzetét, éppen úgy, mint a *harkály* szóét, dem. képzőnek kell tartanunk. Talán hasonló képzések az egyébként ismeretlen eredetű *karvaly*, *sordély*, *seregély* madárnevek is.

★

A felsorolt adatok kétségtelenné teszik, hogy a magyarban — a régiségben és a nép nyelvében egyaránt — van *-ly* (*-lya*, *-lye*, *-ály*, *-ély*) denom. névszóképző, ill. képzőbokor, a mely vidékenként (pl. a Székelységben s Dunántúl) még a termékeny képzők közé tartozik. Eredetileg nyilván kicsinyítő képző volt, de már erejét veszítette, s az alapszó jelentését alig módosítja. Mivel a magyarban az *-ly* hang, úgy látszik, másodlagos palatalisatio eredménye (vö. pl. SUS. Toim. XXX. 185), eredeti magyar alakja valószínűleg *l* volt.

A mi képzőnk eredetét illeti, már BUDENZ említi Ugor Alaktanában a ritkább használatú diminutiv képzők között a fgr. *-l-* denom. névszóképzőt is, s különösen a finnből számos példáját idézi: *vetelä* 'dünn, flüssig' < *vesi*; comparativusok *-la* dim. képzővel: *parelampi* 'etwas besser' < *parempi*, *isolampi* 'ein wenig grösser' < *iso*; *ontelo* 'cavus' < *onsi*, *käpälo*, *käpälä* ~ *käpy* 'pfote, tatze'; *ripuli* 'frustulum' < *ripa* ua.; vö. AHLQVIST, Suomen kielen rakennus 11, 57, 70 is. BUDENZ fejtegetéseit a fentebb tárgyalt magyar adatokon kívül a legközelebbi rokon nyelvek (kül. a vog. és a permi nyelvek) adataival is kiegészíthetjük. A vogul *-l-*, *-l* dem. képzőt már SZABÓ DEZSŐ is említi NyK. XXXIV. 453. Egészen világos esetek a következők: vogÉ. *kätlä* 'kezeeske' < *kät* (vö. *kätlä-päläm* 'kezeeském' VNépkGy. III. 151; *kätlä-pälkäm* uo. III. 155—6, 160, 169, 174; vog-Szoszva *kätlä* uo. III. 191; *kätlamäm* 'kezeeskémet' uo. III. 141) vogKL. *kätlä* uo. III. 347; *kätläřäm* 'kezeeskéim' uo. III. 305; vogP. *kätlpoäl* uo. III. 523; — vogÉ. *äplu* 'apácskánk' I. 68; *äpläm* 'apácskám' III. 59, 61, 62, 63 stb. (*äpläm* III. 59 nyilván csak sajtóhiba); *äplika* 'apácska' II. 426 < vog FL. *äpa*, KL. *öpä*, T. *äpä* 'schwiegerater' EtSz. I. 106; — vogSzoszva *nätlä* 'asszonykák' III. 402, 403 < *nē*; — vogÉ. *täramlä* 'istenke' uo. II. 40° < *täram*; — *vojle-önle* 'nagyságos állatoeska' III. 133, 135, 138, 141 stb., III. 244—5 < *voj* [alakv.: *vuj*, *uj*] 'állat', *ön* 'fölséges'. Néhány esetben az alapszó a vogulból nem mutatható ki, s a szó képzett volta csak a rokon nyelvekkel való egybevetéséből derül ki: *χuntäl* 'bieber' ~ magy. *hód* ua.; **pūŋ-χäl* ebben: *pūŋχläp* gombos | osztj. *ponřäl*, *p'unŋ'äl* 'knollen' | zürj. *bugl* 'buckel, kugel' ~ lp. *bugge* 'tuber, tumor' | észt *pung* 'knolle, knospe' | m. *bog* 'knoten' FUF. XI. 225, EtSz. I.

441; — vogÉ. *nāwal*, KL. *noul*, P. *nāul* 'fleisch' ~ osztj. *ńoga*, *ńogo* ua.

SCHÜTZ JÓZSEF «Az északi-osztják szóképzés» című dolgozatában NyK. XL. 44 szintén említ egy *-l* denom. névszóképzőt, «a mely egyáltalában nem módosítja a vele bővült szó eredeti értelmét». A felhozott példák közül idetartozhatnak az effélék: *anžol-juz* 'csipkerózsa', vö. *anži* 'csipkerózsa'; *sejl-sēm* 'homokszem', vö. *sei* ua.; *pitvl* 'fekete', vö. *pit* ua. stb.

Megtaláljuk végre képzőnket, kétségtelen kicsinyítő értékkel, a permi nyelvekben is:

zürj. *böböl* 'etwas toll, dumm' < *böb* 'wild, toll, töricht'; *duböl* 'etwas fad, süsslich' < *dub* 'fad, ungesalzen'; *gördöl* 'rötlich' < *görd* 'rot'; *kužöl*, *kužöl* 'länglich' < *kuž* 'lang'; *ulel* 'etwas feucht' < *ul* 'feucht' stb.; elhomályosult értékkel: *jugol* 'glanz, schimmer' < *jug* ua.; *jukol* 'teilung' < *juk* 'teil'; *kītsöl* 'kreis' < *kīts* 'ring'; *piñol* 'egge' < *piñ* 'zahn'; *tsakil* 'flocke' < *tsak* ua.; *džugl* 'bekümmert' < *džug* 'verwirrt'; *krukil* 'hakenförmige spitze' < *kruk* 'haken' (< or. *крюкъ* ua., KALIMA, SUS. Toim. XXXIX. 70); magából a zürjénből az alapszó nem mutatható ki: *bugil* 'buckel, kugel' ~ lpN. *bugge* 'tuber, tumor'; zürj. *kožul* 'stern' ~ vog. *kōñś*, magy. *húgy* ua.; zürj. *kožil*, *kőžil* 'ameise' ~ m. *hangya*, vog. *kūñś*; finn *kusiainen*; zürj. *kol*, votj. *kuļi* 'zapfen' ~ finn *käpy*, lp. *kæbo* 'conus' FUF. XI. 209. Vö. WIEDEMANN, Gramm. der syrj. sprache 56, 68 is. Ugor Alaktanában (NyK. XX. 465) BUDENZ is említ az zürj. *-ol* (*-öl*, *-el*) képzőre néhány adatot, de hozzáteszi: «föltetsző, hogy a votják e képzést nem ismeri, s minthogy nyilván *-ol* az eredetibb alak, mely mellett még *-gol* is szerepel (*rudgol* 'bräunlich', *södgal* 'schwärzlich' stb.): az egész képzés ezen *-gol*-val mint egész eredet szóval keletkezettnek s a zürjén nyelv külön alkotásának látszik». Ezzel szemben megjegyzendő, hogy az *-l*, *-li* kicsinyítő képző, noha még legújabbán MEDVEČKY sem említi (A votják nyelv szóképzése NyK. XLI.), a votjában is több kétségtelen esetben kimutatható: *-al* dem. képző: *gopal* 'kleine grube, graben, sumpfige stelle' < *gop* 'vertiefung, grube, niederung' MUNK. (= zürj. *gepel* 'grube, wassergrube, pfütze, teich' < *gep* ua.; m. *kupa* ~ *kopolya*, l. a 29. cz.); *-aläs* (*-al* dem. + *-äs* dem.): *gordlaäs* 'rötlich' < *gord* 'rot'; *lizaläs* 'bläulich' < *liz* 'blau', vö.

NyK. XLII. 454 is; — *-li* (a felsorolandó példák közül három már WICHMANNnál, SUS. Aik. XXX. 20): *bigili* [alakv.: *babili*, *babil* MUNKÁCSI, Votj. Szót. 610, 617] 1. 'gömbölyű', 2. fürtös, göndör'; *-lās* képzőbokkal: *bigilās* [alakv.: *babilās*, *bablās*, *babiliś*, *bagilās* i. m. 604, 610, 617] ua.; *-lok* képzőbokkal: *bigilok* [i. m. 617] ua. < *bigi* 'pehelycsomó (a lúd v. récze far-táján)'; *jeni-bigi* 'bogácsfej'; *kibili* [alakv.: *kibili*] 'hernyó, kukacz, féreg'; *-lak* képzőbokkal: *kabilak* [WIED.] 'käfer, heuschrecke' < *kibi* 'hernyó, kukacz, féreg' MUNKÁCSI, Votj. Szót. 175—6; *bubili* [Sar., Mal. Glaz.; *bugli-papa* Kaz.; *bubuli* WIED.] 'pillangó' < *bubi* 'papa, papuska' (vö. zürj. *bob*, *bobö*, *bobyl* 'schmetterling' WIED.); az alapszó a votjából nem mutatható ki: *kenžali* [Sar.; *kenžali* Glaz.; *kenžali* Kaz., MUNK. Votj. Szót. 142] 'gyík', vö. zürj. *gožul* [alakv.: *gožū*, *gožyl* WIED.] ua., cser. *šņšale* [GEN.; alakv.: *šņšalē*, *senkšale* stb. SZILASI, Cser. Szót. 222] ua., finn *sisilisko* ua., lpS. *tyžžol* ua.; osztj. *sōsāl* ua. (vö. *sās*, képző nélkül, ua.), ? vog. *sossel* 'valami féreg' SZIL., vö. WICHMANN, Votj. Chrest. 66, FUF. XI. 256, SUS. Aik. XXX. 20; *kizili* [Sar.; *kizili* Mal., *kizili* Kaz., Glaz., MUNK. 171] 'csillag', vö. vog. *kōñś*, osztj. *χūs*, m. *hūgy* ua.; *kužili* [Kaz.; *kužili* Sar.; *kužili* Mal., *kūžili* Jel., MUNK. 205] 'hangya', vö. zürj. *kožū* (< *kožul*) ebben: *kot-k.* ua., m. *hangya*, finn *kusiainen* ua.; valószínűleg ugyanilyen származékok, noha alapszavuk nem világos: *bugli* [MUNK.; *bubuli* WIED.] 'polyva'; *negeli* [nugili MUNK.] 'kugel'; *nižili* [Sar.; *nižili* Kaz.] 'giliszta'; *tatali* 'pillangó' stb.

Legújabbán WICHMANN (Beiträge zur tscheremissischen nominalbildungslehre, SUS. Aik. XXX. 1—42) a cseremiszből is kimutatta a *-lā* (*-lā*, *-le*) képző nyomait. Érdekes, hogy ez a képző a cseremiszből is néhány kisebb állat nevében, különösen madárnevekben fordul elő. WICHMANN példái a következők: cser. *βetēle* (alakv.: *βntēle*, *βütele* stb.) 'schnepfe'; *βiškētē* 'eine art kleiner fisch'; *kāpsēšēlā* 'holzhäher' (~ f. *kuusko* 'ein vogel, von der grösse des hähers', *kuuskilainen*, *kuussanka*, *kuukkele* 'Garrulus infaustus', lpN. *guovsak*, S. *kueksek*, I. *kuouska*, K. *kuosik*, *gusakj* 'Perisoreus infaustus'); *nārātlā* 'ein vogel (ähnelt dem habicht, mäusefresser)'; *šņšālā* 'eidechse', l. feljebb.

Alaktanainkban a képzők jegyzéke, bármilyen gazdag is, korántsem teljes. Alig jutna valakinek eszébe kétségbe vonni, hogy *gombota* [alakv.: *gombóta, gomboda, gombóda, gombód* MTsz.] 'gombóc' stb. a *gomb, csepöte* [EtSz. I. 944] a *csepe, vakotás* [MTsz.] 'foltos' a *vak, csipellérez* [MTsz. 'csipeget' a *csíp, csepellérez* [MTsz.] 'csepereg' a *csepeg, csepp* szó származéka, és mégis az *-ota (-óta)* denom., vagy az *-ellérez* frequ. képző, akárcsak az imént tárgyalt *-l, -ly* képző, az «ismeretlen» képzők közé tartozik. Pedig a ritkább képzők tárgyalása módszer-tani szempontból is érdekes volna; hiszen éppen a magyar nyelv különletében keletkezett képzők körében nyílnék a legkedvezőbb alkalom a képző keletkezésének, jelentésváltozásának s analógiás továbbterjedésének megfigyelésére.

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Irodalom.

KLEMM ANTAL. Mordvin szövegek. Bpest, 1916. (Különnyomat a pannonhalmi évkönyvből.)

TOLNAI VILMOS. Szómutató Lehr Albert Arany-magyarázataihoz. Bpest, 1917.

WERTNER MÓR. Névmagyarázatok. II. Régi magyar női nevek. Bpest, 1917. (= NyF. 77. sz.)

NÉMETH, J. Türkische Grammatik. Durchgesehener Neudruck. Berlin u. Leipzig, 1917. (Sammlung Götschen).

THOMSEN, VILHELM. Une inscription de la trouvaille d'or de Nagy-Szent-Miklós (Hongrie). København, 1917. (= Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser. I, 1.)

A régi magyar írás eredete.

I.

Egy német tudós, NECKEL GUSZTÁV, «Zur Einführung in die Runenforschung» cz. cikkében (Germ.-Rom. Monatschrift, I.) panaszkodik, hogy a germanisták a rúnairás tanulmányozását elhanyagolják. Szinte úgy látszik, mintha néhány szakember száraz és haszontalan időtöltése volna ez a tanulmány, s legfeljebb a germán faji önérzet az, mely ezt a tárgyat a szakembereken kívül még némely kevesek előtt romantikussá és érdekessé teszi.

A régi magyar írásnak is érdekes a sorsa. A tudományos közönség jó része ma sem hisz benne, a mi főleg annak a romantikának következménye, a melylyel a legrégibb idők óta körülvették, s a mely még az Akadémia új, nagy kiadványából¹⁾ sem hiányzik. (E kiadvány 160. lapján például a következők olvashatók: «...nemzetünk ...rátermettséggel ezt a fenséges régiséget minden kultúrnép közt legtovább megőrizte». «Az, a mit a feledés és bizonytalanság kódéből kibontakozó magyar rovásírás most az egyetemes írástörténetnek nyújt, az epigraphia legnagyobb csodái közé tartozik.» 24. l.: «Jellemző, hogy erre a pompás ötletre — a rovás visszaforgatásáról van szó — az indogermán népek egyike sem jött rá.» És így tovább. A ritkítások tölem származnak.)

Pedig ez minden tekintetben fontos, nagyon érdekes probléma, mely legkomolyabb, minden romantikától mentes érdeklődésünket megérdemli. Csakhogy nagy kritikával kell kezelni.

¹⁾ Dr. SEBESTYÉN GYULA, A magyar rovásírás hiteles emlékei. Budapest, 1915. Rövidítve: MRHE. E mű harmadik részének, az «írástörténeti eligazodás»-nak bírálatát l. NÉMETH, EPhK. XL. 560—70. l.; SEBESTYÉN választát s a bíráló feleletét uo. 668—679.

II.

Először is nem szabad régi magyar írásról beszélni, mint a hogyan pl. rúnairásról beszélünk. A rúnának több germán nyelven rengeteg sok emlékü maradt meg; a magyar írásnak egyetlen egy igazi, régi emléke sincs; virágzását (ha volt) a VIII—X. századba tehetjük, s ezzel szemben csak a XVI. század körül merülnek fel emlékei, s ez emlékek egyike sem ment attól, hogy az írás a leíró számára már nem szükséglet, csak kuriózum.

Kérdés, hogy ilyen körülmények között találunk-e olyan kritériumokat, a melyek megmentenek bennünket a számtalan lehetőséggel dolgozó, tehát minden eredményt illuzóriussá tevő kombinációtól. Meg fogjuk látni, hogy találunk; csak nagyon kell vigyáznunk arra, hogy át ne lépjük azt a határt, a melyen túl a tudományos kutatás értéktelen kombinációvá süllyed.¹⁾

¹⁾ Nem szenved kétséget, hogy összes emlékeink közt legbecsesebb a legújabbban közzétett MARSIGLI-féle emlék. (Vö. SEBESTYÉN, MRHE. 41. l.) Legrégibb és voltaképpen legnagyobb terjedelmű emlékün.

Különösen nagy fontosságot kell tulajdonítanunk a MARSIGLI-féle ábéczenek, a mely világosan láthatólag nem a szövegek alapján készült, hanem egy hagyományos ábécze másolata.

SEBESTYÉN felismeri a MARSIGLI-emlék fontosságát, de egy félreértés következtében épp az ábéczében — igaz, hogy itt sem az alakokban, hanem a latin betűkkel adott hangértékekben — kelleténél jobban nem bízik. Azt mondja (MRHE. 41. l.), hogy «MARSIGLI székelye» «fogytékos ismeretét» TELEGDI Rudimentájából merítette, mert «a betűsor mássalhangzói a megfejtés (= az ábécze értelmezése) szerint csak *e* magánhangzóval ejtethők, a szövegről — azaz hogy a szövegből — pedig kiderül, hogy ejtethők minden magánhangzóval.» MARSIGLI ábéczejében a következő értelmezéseket látjuk: *a, eb, ec, ed, e, f, egi, eh, i, eg, ek, l, m, n*... TELEGDINél: *a, eb, ecs, ecsi, ed, e, ef, egg, egi, ah, i, ei, ek, ak, el, eli, em, en*... TELEGDI szerint tehát csakugyan csak *e* magánhangzóval olvashatók a mássalhangzójelek, de a MARSIGLI-féle ábécze szerint erről szó sincsen. Hiszen pl. az *f, l, m, n* hangok mellett MARSIGLINál nincs vokális, s a többinél az *e* csak ejtéskönnyítő. Vö. a mi ábéczenkben: *bé, czé, dé, de, el, em, en*. A MARSIGLI-féle ábécze értelmezőjének tehát nem kellett okvetetlenül a Rudimentát ismernie. — Egészen más kérdés aztán az, hogy miért vannak a MARSIGLI-emlékben ilyen olvasatok, mint: *panonia* helyett *eppanonia* (681. l.), de pl. nem *ebenedek*, hanem *Benedek* (673. l.).

Visszatérve a MARSIGLI-féle ábéczére, annyi valóban kétségtelen, hogy az értelmezés sokkal kevesebbet ér, mint maga az ábécze. Így pl. —

A régebbi kutatók épp ebben hibáztak. SEBESTYÉN felépít egy óriási írásrendszert s nem veszi észre, hogy itt voltaképpen még az sincs tudományosan eldöntve, hogy vajjon valóság-e csakugyan a magyar írás, biztosak-e azok a történeti szálak, melyek a magyar írást legközvetlenebb elődjeihez fűzik.

III.

A régi magyar írás jegyeinek nagy része kétségtelenül a köktörök (hozzátehetjük: a jenisszeji köktörök) ábéczéséből való. NAGY GÉZÁÉ az érdem, hogy ezt észrevette, és pedig még akkor (1890), mikor a köktörök írást olvasni sem tudtuk. Erről szóló felolvasását NAGY GÉZA tudományos folyóiratban nem adta ki; jól tudta, hogy míg a köktörök betűk hangértékével nem voltunk tisztában, nem volt bizonyító ereje az egyeztetéseknek. Mert ha a magyar X b betű megvan ugyanilyen alakban egy másik ábéczésében is, de ott pl. k-t jelöl, akkor ez az egyezés a mód-szeres írástörténet szempontjából tökéletesen értéktelen.

Amint azután THOMSEN a köktörök betűk hangértékét megtalálta, NAGY GÉZA újra munkához látott s megírta «A székely írás eredete» cz. értekezését (Ethn. VI. 269—76), mely az idevágó kutatások alapját megvetette.

IV.

Mielőtt az egyes jegyek vizsgálatára áttérnénk, vegyük figyelembe, hogy a magyar nyelvnek az írásra vonatkozó két legfontosabb szava, az *ír* a és *betű* török eredetű. Nagyon egyszerű, de éppen egyszerűségénél fogva igen elfogadható feltevés, hogy

ezt a kérdést majd alább részletesen tárgyaljuk — az értelmezés nem tesz különbséget az *ö* és *ü* hang jelei között. Ez kétségkívül bizonyítja, hogy itt egy hagyományos ábéczeről van szó, melyhez később készítették a latin betűs értelmezéseket.

A MARSIGLI-féle emlékek szövege is rendkívül becses, de itt is figyelembe kell venni, hogy a másolók és értelmezők több nyilvánvaló hibát követtek el. Ezekkel a hibákkal szemben három dologhoz kell ragaszkodnunk: 1. a magyarbetűs szöveghez, 2. az á b c z e magyar betűihez, 3. az azon korbeli magyar kiejtéshez.

ezt a két szót az írással együtt vettük át attól a bizonyos török néptől.¹⁾

V.

A régi magyar írás, a mint fent mondtam, a köktörök ábécéből származott. Sokkal szegényebb a köktörök ábécénél; körülbelül olyan viszonyban van vele, mint a régi, 24-betűs rúnaábécze az újabb, 16-betűs rúnaábéczével.

Czél szerű lesz, mielőtt tovább mennénk, nem-turkologusok számára a köktörök ábéczeről szólni néhány szót. A köktörök ábécze 38 jegyből áll, ebből 4 magánhangzójel, 34 mássalhangzójel. A mássalhangzójelek száma azért oly nagy, mert egy mássalhangzóra több jegy is van. A legtöbb mássalhangzó jelölésére legalább is két jegy van, az egyiket mélyhangú, a másikat magashangú szókban használják. A négy magánhangzójelek közül egy az *a*, *ä*, egy az *y*, *i*, egy az *o*, *u*, egy az *ö*, *ü* jelölésére szolgál. Érdekes sajátága a köktörök írásnak, hogy a magánhangzókat igen gyakran nem jelöli.

Az írás régebbi, eredetibb formáit a jenisszeji ábécze őrizte meg (THOMSEN, Inscr. de l'Orkhon 53. l.) Vö. fent III. pont.

A köktörök írás eredetét pontosan nem ismerjük. DONNER írt erről a kérdésről egy terjedelmes értekezést, a Journal de la Soc. Finno-Ougr. 14. kötetében, ez az értekezés azonban

¹⁾ NAGY GÉZA, Ethn. VI. 269—70. l.

Kitérésképpen legyen szabad ezen a helyen a törökségre vonatkozó írástörténeti adatokat egygyel szaporítanom. A Codex Cumanicus 60r lapján van egy találó mese; megfejtése (alá van írva): «henna», a fogak és körömök színezésére használt festőanyag. Ennek első két sora így hangzik:

*biti- biti- bitidim,
beš agačga bitidim ...*

Azt hiszem, hogy e két sor helyes fordítása (régebbi magyarázatok at l. BANG, Sitzungsber. d. preuss. Akad. 1912, XXI. 336. l., NÉMETH, Zeitschr. d. Deutschen Morgenl. Gesellsch. LXVII. 579—80) a következő: *írtam, írtam, írtam — öt fára írtam ...* (= a kéz öt ujján lévő körmököt színeztem). Ez a sor azt bizonyítja, hogy a kunoknál a XIII. század végén még élt a rovásírás. Szintén nem gondolhatunk másra, mint a köktörök ábéczé valamely utódjára. Vö. MUNKÁCSI, KSz XIV: 233—7.

hibás írástörténeti módszerrel készült. Megállapítja (ezt már THOMSEN mondotta), hogy a jegyek egy része az aramæus betűkkel mutat egyezéseket, s az egyes jegyek tárgyalásánál arzakida és szasszanida érmeken levő jegyeket hoz fel, a melyek szerinte a köktörök jegyek eredetét világosabbá teszik. DONNER ezeken az érmeken csakugyan talál hasonló jegyeket, csak hogy az a nagy hiba, a mely az egész dolgot már elvileg elfogadhatatlanná teszi, hogy hasonló jegyeinek kiválasztásában nem törődik azzal, hogy az a jegy Kr. e. 160-ból vagy Kr. u. 600-ból való érmen fordul-e elő. Sőt hasonlítást tesz olyan esetben is, midőn az illető érmen levő jegy hangértékét nem ismeri. — Az aramæus hasonlóságokon kívül a köktörök írás eredetének kérdésében csak annyi bizonyos, hogy az ábécze alkotója rendkívüli önállósággal járt el. Kétségtelen, hogy egész sereg jegyet teljesen szabadon talált ki. Hogy ő az *r, l, b, d, t, g* stb. hangok számára mélyhangú szókban más jegyeket alkosson, mint magashangú szókban, erre neki semmiféle írásban mintaképe nem lehetett, erre a sémi írás csak kiindulópontot adhatott, a jegyeket neki magának kellett kieszelnie. Már THOMSEN (*Inscr. de l'Orkhon*, 51. l.) rámutatott, hogy a *ʾ, ʿ, ʰ* magánhangzójelek is kétségkívül az ábécze készítőjének tervszerű alkotásai. (THOMSEN könyvének illető fejezetében — *Remarques sur l'origine de l'alphabet* — minden megvan, a mi okosat ma a köktörök írás eredetéről el lehet mondani.)

VI.

Mielőtt a jegyeket vizsgálánánk, azt kérdezhetjük, a jegyek egyezésén kívül miféle sajátságait őrizte meg a magyar írás a köktörök írásnak. Megőrizte minden jellemző sajátságát, részint egészben, részint kétségtelen nyomokban.

Megőrizte a jobbról balra haladó sorvezetést,¹⁾ megőrizte a szókat elválasztó pontokat.²⁾

A köktörökben kettős pont választja el egymástól a szókat. Ennek a magyar emlékeken következő nyomait látjuk.

¹⁾ Vö. SEBESTYÉN, *MRHE.* 137. l.

²⁾ Vö. NAGY GÉZA, *Ethn.* VI. 271. l.

A Marsigli-émlék másolója előre megrajzolt kis rovatokba írja be a szókat s az elválasztó pontokat — talán épp ezért — nem használja. Nem bizonyos azonban, hogy az eredetin nem voltak elválasztó pontok. A nagyon felületesen, hogy úgy mondjam, tervszerűtlenül másolt 681. lap első sorában két helyen is látunk kettőspontot. Ha ez szóelválasztó, akkor pontosan egyezik a köktörökkel. A csíkszentmiklósi emléken négy pont (∴) a szóválasztó, a konstantinápolyi emléken egy, a sor közepén álló pont.

A magyar írásnak, éppúgy mint a köktöröknek, jellemző sajátága, hogy a magánhangzókat hol jelöli, hol nem. A köktörökben itt még némi (igen kevés) törvényszerűség látszik, a magyarban már nem. Itt is hangsúlyozni kell a MARSIGLI-émlék fontos voltát; ez az egyetlen, mely a magyar írásnak ezt a sajátágát tisztán mutatja.¹⁾

A köktörök kettős mássalhangzórendszernek is csak emléket (de kétségtelen emléket) őrizte meg a magyar írás.

A mi ábécénknek ugyanis a *k* hangra két betűje van; az egyik a közönségesen használt \diamond , a másik az \uparrow jel, mely mind a MARSIGLI-ábécében, mind a TELEGI Rudimentájában *ak* jelzéssel van ellátva.

Ez a betű a MARSIGLI-émlékben háromszor fordul elő, mind a háromszor lényegesen más formában; először az ábécze végén ($\sum ak$), másodszor a kézirat 675. lapján egy tévedés kíséretében a Jakab apostol nevében: $\times \uparrow \uparrow acacab$ (helyesen: $\times \uparrow \uparrow j^akb$), harmadszor a 683. lapon, ugyanabban a névben, ugyancsak kétségtelen tévedéssel kapcsolatban és kétségtelenül hibás alakban.²⁾ Egyébként a MARSIGLI-émlék a *k* hangot minden esetben a \diamond jellel jelöli. (Megjegyzendő hogy több *ak* nem fordul elő benne.)

Kétségtelen, hogy a másolat készítői ezzel a jellel nem voltak tisztában. Két dolgot azonban meg kell jegyeznünk: 1. hogy az illető betű az *ak* jele és a szövegben szó közepén fordul elő, 2. hogy a szövegbeli hibás alakoktól teljesen eltekintve semmi okunk sincs kételkedni abban, hogy az ábécze — a

¹⁾ SEBESTYÉN, MRHE. 141. l.

²⁾ V. Ö. SEBESTYÉN, MRHE. 49. és 47. l.

MARSIGLI-féle hagyományos ábécze — oly alakot őrzött meg, melynek vallomása a későbbiekben igen fontos lesz.

A csíkszentmihályi feliratban négyszer fordul elő ez a betű, mind a négyszer szó végén *ak* vagy *ák* jelölésére, 1 alakban.

A konstantinápolyi feliratban körülbelül ugyanazon alakban kétszer fordul elő *s* mind a kétszer *ák*-ot jelöl és szó végén van.

Szóközépi *ak* sem a csíkszentmihályi, sem a konstantinápolyi feliratban nem fordul elő. Egyáltalában nem valószínű tehát, hogy e feliratok készítői e betűt csupán mint a szóvégi *ak*, *ák* jelét ismerték. A későbbi emlékek úgy emlegetik ezt a *k*-t, mint «vég-*k*»-t, de ez a vélemény valószínűleg a csíkszentmihályi felirat fenti sajátsága folytán keletkezett.

Legtöbbet tudunk meg erről a sajátosságos betűről a TELEGDI Rudimentájából (a giesseni kézirat 444. lapján): «Quid differunt Z et ◇? — Nihil differunt, nisi quod Z in initio et (a giesseni másolatban az *et* helyén hibásan: ◇) in fine dictionum, quum eam vocalis *a* sequitur, usurpari commodius possit, et in fine semper corripitur». Szerinte tehát szavak (hangsorportok?) elején és végén használatos a Z, ha utána *a* következik. A szabályt megvilágosító két példában (*adnak* és *akor*) azonban nem a *k* előtt van az *a*. SEBESTYÉN ezért azt mondja (MRHE. 101. l. 4. jegyz.), hogy a szabály téves. A Rudimenta marosvásárhelyi másolatában azonban találunk egy harmadik példát is: a *kalmár* szót. SEBESTYÉN szerint ezt a marosvásárhelyi átdolgozó a rossz szabály igazolására csinálta (MRHE. 110. l.).

SEBESTYÉN véleménye nem feltétlenül meggyőző. Nincs kizárva az az eset, hogy a Rudimenta írója csakugyan úgy tudta, hogy a Z betűt *a* előtt is, *a* után is lehet használni.

De miért maradt meg a magyarban éppen a *k*-hang számára két betű, hiszen a köktörök írásnak az *r*, *l*, *n*, *d*, *b*, *t*, *s*, *i*, *g* számára is megvolt a maga külön jele, a szerint, a mint ezek a hangok elülképzett vagy hátulképzett magánhangzók szomszédságában voltak. Hogy épp a *k* számára van két jelünk, az nem véletlenség. A köktörök írásban ugyanis a *k* számára (és pedig csupán a *k* számára, más betűknél ez nincs így) öt jel van: 1. *ka*, 2. *ke*, *ki*, 3. *ko*, *ku*, 4. *kö*, *kü*, 5. *ky* (vagy *ak* stb.).

Hogy úgy mondjam, ez a leggazdagabb köktörök mássalhangzó-jel, s az elszegényedett magyar ábéczébe, ha a többi mássalhangzójelből nem is, ebből került kettő.

Világos, hogy a fenti okoskodás nem mozog addig szilárd talajon, míg a köktörök megfelelőt meggyőző módon ki nem mutatjuk.

SERESTYÉN (MRHE. 157. l.) a magyar \downarrow betűvel a köktörök \downarrow \downarrow \downarrow jeleket állítja egy sorba. Ez azonban módszer-telen kombináció; a köktörök \downarrow jel a *kö, kü (ök, ük)* jelölésére szolgál, a \downarrow jel a *ke, ki (ek, ik)* jelölésére, s ha az ember megnézi azt a három köktörök betűt, azonnal látja, hogy ezekkel egy \downarrow alakot egyeztetni nem lehet.

Először is állítsuk össze a \downarrow alakváltozatait. A legtökéletesebb és legrégibb ábécze (MARSIGLI) \downarrow alakban közli e betűt. A marosvásárhelyi és a konstantinápolyi emlék körülbelül a \downarrow alakot mutatja, a Rudimenta a \downarrow alakot. (A becses Kájoni-féle ábéczében ez a betű nincs meg.) A többi változatoknak nem igen tulajdoníthatunk fontosságot, mert a Rudimenta után készültek, de nem lehet tudni, esetleg itt-ott nem került-e beléjük egyéb befolyás. Ennek az előrebocsátásával jegyzem meg, hogy a \downarrow betűt a DÉSI- (azonkívül a KAPOSÍ-HARSÁNYI-)féle betűsor N alakban őrizte meg. (Vö. SEBESTYÉN, MRHE. 116. l.) Két alakunk van tehát, a melyet elfogadhatunk: 1. \downarrow (MARSIGLI; ehhez áll közel a Rudimenta \downarrow jele), 2. \downarrow .

Bizonyos, hogy ezek az alakok ugyanannak az egy betűnek későbbi változatai. A Rudimenta és MARSIGLI kétségkívül bizonyítja, hogy ennek a betűnek nem \downarrow az eredeti alakja, a hogyan SEBESTYÉN gondolja; a betű két kis szára eredetileg nem rövid.

A jenisszeji ábéczékben az *ak, ka* jele:¹⁾ N, N, N. A magyar \downarrow , \downarrow , \downarrow betű tehát a jenisszeji N megfelelője.²⁾

¹⁾ DONNER, SUS. Aik. XIV. (tábla).

²⁾ Vö. NAGY GÉZA, Ethn. VI. 274., MUNKÁCSI, KSz. XIV. 228. NAGY GÉZA a harmadik köktörök alakot egyeztetni a magyar jellel; MUNKÁCSI nem tisztázza a magyar betű eredeti alakját.

VII.

Természetes, hogy ha csak ilyenféle egyezéseink volnának, akkor a jenisszeji és a magyar ábécze rokonságáról nem beszélhetnénk úgy, mint tudományosan bebizonyított igazságról. Az ilyen egyezéseket a tökéletes egyezések teszik elfogadhatóvá.

Az egyeztetések bonyolult kérdéseinek tárgyalásánál nehéz módszertani kérdések merülnek fel. Egy ilyen kérdés: meddig lehet menni az egyeztetésekben, milyen fokúak lehetnek azok a különbségek, a melyeknek ellenére két betűt még egyeztethetünk? Legkezdetlegesebb fokon állanak e tekintetben NAGY GÉZÁNAK a kutatásai; ő még abban az esetben is egyeztet bizonyos betűket, a mikor — valamelyes alaki hasonlóság mellett — a két betű jelentése közt lényeges eltérés van. (Igy egyeztetni pl. a magyar \wedge *g* jelt a köktörök γ *ek* jellel, a magyar \ddagger *gy* jelt a köktörök \gg *d* jellel.) Az ilyenféle egyeztetések természetesen szóba sem jöhetnek. Minden tekintetben tudományos színvonalon áll MUNKÁCSI BERNÁTNAK a KSz. XIV. k. 228—29. lapjain közölt táblázata, de kritikai szempontból ez sem minden részletében kielégítő. (Igy elfogadja pl. — SEBESTYÉN után —, hogy a magyar γ *t* jel a görög τ *t* megfelelője, összehasonlíthatónak mondja a magyar \uparrow *c* jelét a köktörök λ *c* jellel. Az első egyeztetést legfeljebb két kérdőjellel lehetne megkoczkáztatni, az utóbbi teljesen valószínűtlen.) A mi végül SEBESTYÉN egyeztető módszerét illeti, ő oly tág alapot teremt magának a rovástechnikával, hogy egyeztetései jó részét komolyan nem is lehet számba venni. (Igy pl. mikor a magyar \times *b* és a köktörök \dagger *d* jelét — mind a kettőt! — a görög χ χ -ből származtatja. Más példákat l. alább, SEBESTYÉN magánhangzójel-elméletének tárgyalásánál.)

A köktörök ábéczét a magyar ábéczétől 6—700 év választja el. Hogy ez alatt a magyar ábéczében változások történtek, az bizonyos. Az egyes változások elfogadásában azonban a lehető legóvatosabbnak kell lennünk. E mellett nem szabad arról megfeledkeznünk (ebben hibáztak legtöbbit a régi kutatók), hogy a magyar betű alaki és jelentésbeli történetét magyar területen a lehető legpontosabban tisztáznunk kell. (Tovább fogunk haladni.

egy lépéssel, ha egyszer ezt a munkát török területen is elvégezzük.) Nézzük tehát, ilyen elvek mellett milyen egyezéseket találunk a magyar és a köktörök ábécze között.

Tökéletesen egyezik az *n* jele: \rangle^1 , az *s* (= *sz*) jele: $|^2$, az *š* jele: \wedge^3 , a *ž* < *š* jele: Υ (a jenisszeji ábéczében Donnernél; alakjára azonos vele az orkhoni *ič*-jel), a *d* jele: \dagger^4 . (Mint fentebb is mondtam, az *n*, *s*, *d* hangokra a köktörökben még egy jel van.)

A magyar \dagger *d* történetéhez meg kell még jegyezni, hogy a fenti köktörök \dagger alak nem a rendes alakja ennek a betűnek. A köktörökben a legtöbb feliratban \times alakot látunk. Viszont azonban a magyar betűnek sem bizonyosan \dagger az eredeti alakja. A MARSIGLI- emlékből mind az ábéczében, mind a szövegekben egy \dagger -féle alakot találunk. A csíkszentmihályi és az enklai feliratban nem fordul elő ez a betű, a többi emlékek a \dagger alakot mutatják.

Ez az öt eset az, melyben a magyar ábécze betűi a köktörökkel vonásról vonásra megegyeznek.

Ehhez járulnak a következő esetek, melyekben a betűk nem egyeznek ugyan meg minden vonásban, de rokonsági kapcsolatuk kétségtelen. Magyar \wedge *g* (SEBESTYÉNNél i. m. 157. l. helytelenül \wedge , vö. MARSIGLI ábéczejét és a csíkszentmihályi emléket) \sim jenisszeji \wedge (ugyanaz megvan a másik oldalra néző formában, mely esetben a vonalak elhelyezése tökéletesen egyezik a magyarral) vagy \wedge^5 *g*⁵); magyar \lrcorner *r* \sim jenisszeji \lrcorner *r*⁶); magyar \times *b* \sim jenisszeji \times , \times , \times , \times , \times *b*⁷); magyar \diamond *k* \sim jenisszeji \triangleright *ky*⁸).

Kissé részletesebben kell foglalkoznunk a *p* jegyével. SEBESTYÉN művéről szóló bírálatomban a munka első és második részéről csak annyit mondtam, hogy nem filológus-munka,

¹) NAGY GÉZA, Ethn. VI. 274. l.

²) NAGY GÉZA, i. h.

³) SEBESTYÉN, Ethn. XVII. 279. A címzetű megfordítandó.

⁴) MUNKÁCSI, KSz. XIV. 228.

⁵) SEBESTYÉN, Ethn. XVII. 275. l.

⁶) NAGY GÉZA, i. h.

⁷) NAGY GÉZA, i. h.

⁸) NAGY GÉZA, i. h.

a mi rendkívül nagy kárára van ennek a nagy költséggel készült kiadványnak. Ime a példák. SEBESTYÉN az egyes betűk változatairól nagyon sokszor és nagyon bőven beszél, de oly rendszertelenül, hogy többször még a betűk alakját is helytelenül állapítja meg, a mi írástörténeti munkában az elképzelhető legnagyobb hiba. (Éppen az imént említettem a Λ *g* betűi esetét, mely SEBESTYÉNNél hibásan Λ .) A *p* eredeti alakja ő szerinte: \exists . Ha már most rendszeresen összeállítjuk a változatokat, akkor a következőket látjuk: a MARSIGLI- emléken a betű alakja \mathfrak{p} , (alul két kisebb vonással); a másik két legfontosabb tanu nem vall, a csíkszentmiklósi és a konstantinápolyi emléken nem fordul elő a *p*; a Rudimentában \exists alakot találunk (nem három egyenlő, hanem alul két kisebb vonással) és SEBESTYÉN táblázatában (157. l.) mégis ilyen betűt látunk: \exists (közepén rövidebb vonással) s mellette, mint jelentéktelen mellékalakot, egy sehol elő nem forduló \mathfrak{p} alakot.¹⁾ A későbbi romlott ábéczékben megvan ugyan a SEBESTYÉN \exists alakja (a latin \exists hatása!), de ezeket az ábéczét senki, SEBESTYÉN sem, veszi komolyan.²⁾ Az ilyenformán megállapított magyar \mathfrak{p} *p*-jel megfelel a jenisszeji \mathfrak{p} *p*-nek³⁾. (A két kis vonást illetőleg vö. görög Λ *l* ~ magyar Λ *l*.)

Ugyancsak bővebben kell szólnunk a magyar *i*, *j* jeléről. SEBESTYÉN erre vonatkozólag a következő eredményre jut táblázatában: 1. magyar *i* \mathfrak{i} vagy \mathfrak{i} ~ köktörök *i* \mathfrak{i} vagy \mathfrak{i} , 2. magyar \mathfrak{j} *j* ~ köktörök \mathfrak{j} *j*. Eltekintve attól, hogy ezek az egyeztetések önkényesek, vizsgáljuk csak a magyar betűk változatait. A MARSIGLI-ábécze szerint az *i* jele: \mathfrak{i} , a *j* jele: \mathfrak{j} . A szövegben azonban a MARSIGLI-emlék mind az *i*, mind a *j* jelölésére (megjegyzendő, hogy csak szókezdő *j* fordul elő benne) az \mathfrak{i} jelt használja, a \mathfrak{j} jel a szövegben egyszer sem fordul

¹⁾ Legfeljebb SZAMOSKÖZY *p*-jére gondolhatnánk, de az sem ilyen, mert függőleges vonala felülnyúlik a felső ferde vonalkán.

²⁾ Ugyanígy járt a *gy* jele. A legfontosabb emlékek ezt a betűt olyan alakban őrizték meg, hogy két kis ferde vonalkája épp ellenkező irányban halad, mint a hogyan a SEBESTYÉN táblázata és a csíkszentmiklósi felirat másolata feltüntetik. Egészen rossz SEBESTYÉN *u*-jele.

³⁾ NAGY Géza, i. h. Helytelenek mind a magyar, mind a köktörök betűalakok.

elő.¹⁾ — A csíkszentmihályi feliratban: $i = \text{†}$, $j = \text{†}$, a konstantinápolyi emlék szerint: $i = \text{†}$, $j = \text{†}$, KAJONI szerint: $i = \text{†}$, a Rudimenta szerint: $i = \text{†}$, $j = \text{†}$. — Azt hiszem, még ebben az esetben sincs okunk a MARSIGLI-emlék megbízhatóságában kételkedni. A két betű eredeti alakja: † . Ezt használták mind az i , mind a j jelölésére, a mint MARSIGLI szövege mutatja. Később ezt csak a j jelölésére használták s az i számára kissé módosították ezt a jelt. (Ez a módosított jel — j jelentésben! — már MARSIGLI ábéczejében is megvan, a szöveg azonban nem használja.) Így gondolhatnánk a dolgot akkor is, ha nem volna kétségtelen bizonyosságunk rá, hogy a MARSIGLI-szövegnek csakugyan igaza van. Ez a kétségtelen bizonyosság az a tény, hogy a MARSIGLI-szöveg † i, j jele a köktörök † i -jel megfelelője. (A betűk ilyen megfordítása a jenisszeji ábéczében egészen közönséges vö. fent — 30. l. — a † jelt.)

Hogy a j külön jele a magyarban késői fejlemény, bizonyítja az a körülmény is, hogy a Marsigli-féle ábéczében nem rendes helyén, az i után jön, hanem az ábécze végén van betoldva. A régi, hagyományos betűsorban tehát eredetileg nem volt meg. (Még akkor sem, mikor már a magyar írás betűsorát latin mintára rendezték.)

S most lássuk az $ö$ és $ü$ hang jeleinek történetét. 1500 körül, az első emlékekben, a magyar írásnak már külön jele van az $ö$, külön jele az $ü$ hangra. Hogy azonban ez nem lehet eredeti állapot, eltekintve a hangtörténeti bonyodalmaktól ($ü > ö$), a magyarban a VII—VIII. században valószínűleg nem is volt $ö$ ²⁾), következik már abból is, hogy az eredetinek, a köktörök ábéczének, a két hang számára csak egy betűje van.

A MARSIGLI-emlék két idevonatkozó betűje: Z (az ábéczében kissé eltér) és Q . Az ábécze leírója mindkettőt eo jelzéssel látja el; SEBESTYÉN az elsőt $ü$ -nek, a másikat $ö$ -nek olvassa. Valósággal azonban éppen megfordítva van a dolog. Az Z jegy a szövegben a következő két helyen fordul elő

¹⁾ Hacsak a 681. l. törölt és megfajtatlan részében a második sor nyolczadik jelét azonosnak nem vesszük vele; az emléknek ez a lapja azonban oly rosszul van írva, hogy a másfél törölt sor egyetlen olvasható szava a *gyümölcsoltó* s ez is hibásan *gyümölcsolne*-nak van írva.

²⁾ Vö. MELICH, MNy. XIII. 1—6.

(SEBESTYÉN olvasatai!): a 675. lapon: *lűrincz*, 679. lapon: *bűtlehen*; az Ű jegy (a 681. lapon törölt *gyümölcs* szót leszámítva) a következő három helyen: 673. l.: *kőskarácson*, 677. l.: *sőlvester*, 685. l.: *pőspök*. Ezek a SEBESTYÉN olvasatai. A régiségben (l. NySz., OklSz., EtSz.) azonban azt látjuk, hogy a *Lőrincz* névnek *Lűrincz* alakja, a *Betlehem* szónak *Bűtlehen* alakja nincs (az utóbbi hangtörténeti képtelenség), hanem van *Lőrincz* és *Bőtlehen*; igaz, hogy a szöveg írója *ebűtlehem*-nek írja át a szót (a *Lőrincz*-et helyesen!), de ennek az *ü*-je éppen annyit ér, mint mikor a *b* helyett *eb*-et ír, szóval nyilvánvaló tévedés; viszont a *kis*, *Sylvester*, *püspök* szónak nincs *ö*-s alakja a régiségben, ezeket tehát *küs*, *Sylvester*, *püspök* (a MARSIGLI-*emlék* átírásában: *eküs*, \emptyset , *epüsepöek*) alakban kell átírnunk. — MARSIGLINál tehát: $\text{Ű} = \ddot{u}$, $\text{Z} = \ddot{o}$. Melyik ebből az eredeti, ha — mint fentebb mondtuk, — több nyomós okból csak az egyik lehet az? Később látni fogjuk, hogy a magyar ábécze régi betűi egy kivételével szegletesek, az újak nagyobbára kerek-
 kek. Kétségtelen, hogy az Z *ö*-jegy az eredetibb, s az Ű *ü* későbbi kitalálás eredménye.

Ez eddig világos. A mint azonban a későbbi emlékeket nézzük, kissé bonyolultabbá válik a dolog. A KÁJONI-féle ábécében ugyanez a két jegy szerepel, de megfordított értékkel. (Ez és a következők okozták SEBESTYÉN fenti hibás olvasatait.) Az Z jegy a csíkszentmihályi és a konstantinápolyi emléken nincs meg, de megtaláljuk a Rudimentában Y alakban *ü* jelentéssel. (Ezért nincs meg a két fentnevezett emléken; ezekben ugyanis *ü* — kétségtelen *ü* — nem fordul elő.) Az Z betű jelentése tehát *ö*-ről *ü*-re változott. Viszont az *ö* hangra új betűt találunk, melynek alakja a konstantinápolyi emléken és a Rudimentában: X , a csíkszentmihályi feliraton: K . Ez a betű bizonyára későbbi újítás; az eredeti, a melyet a költörök ábéczésből átvettünk, az a MARSIGLI-*emlék*nek a Rudimenta Y *ü* jelével azonos Z *ö* jele, s ez semmi más, mint a jenisszeji Ÿ , Ź , Ű *ö*, *ü* jelek megfelelője.¹⁾

Ezek a magyar és a jenisszeji ábécze kissé eltérő, de a lényeges vonásokban egyező betűi.

¹⁾ NAGY GÉZA, i. h.

Nem véletlen, hogy épp ezek a betűk mentek változásokon keresztül. Az első csoportba tartozó öt betű alakja igen egyszerű; természetes, hogy ezek nem igen változhattak. A második csoportba tartozó betűk ellenben bonyolultabb alakúak, ezek tehát inkább ki voltak téve változásoknak.

Itt már nem lehet azt mondani, a mit a SEBESTYÉNNEL és MÉSZÁROSSAL való vitában különösen kiemeltem (ugyanazt l. THOMSEN, Une inscription de la trouvaille d'or de Nagy-Szent-Miklós 10. l.), hogy t. i. egyszerű íráselemekből (egyeses, körív, kereszt stb.) álló betűk hasonlósága nem bizonyít. Nem bizonyít abban az esetben, ha a hangérték ismeretlen. Itt azonban adva van a hangérték mindkét ábéczében! S még egyszer hangsúlyoznom kell: egyszerű elemekből álló betűk változatlanul való megmaradása igen jól érthető.

Megmagyarázni a mutatkozó változásokat csak úgy lehetne, ha bizonyos egységes elv szerint mentek volna végbe. A dolog azonban nem így van. Ezekben a változásokban nincs törvényszerűség; viszont nem oly nagy méretűek, hogy miattuk az egyezéseket el ne fogadhatnánk.

VIII.

Ezek a tények lehetetlenné teszik azt a feltevést, hogy a magyar írás — a mint sokan hitték és hiszik — középkori koholmány volna. Ha hamisították, akkor az a hamisító ismerte és olvasni tudta a költörök feliratokat, a melyekről tudvalevőleg csak a XVIII. század elején kezdtek tudomást venni Európában, s a melyeket csak 1893-ban fejtett meg THOMSEN VILMOS.

IX.

A fent tárgyalt 13 betű között egyetlen egy van görbe vonalú, az) *n*. Az összes többi betűk egyenes vonalúak. Most nézzük meg ezekkel a török eredetű betűkkel szemben azokat a magyar betűket, a melyek specziálisan magyar hangokat fejeznek ki, a melyek tehát a költörök betűk átvétele utáni magyar újítások (azoktól a betűktől, melyek a költörök betűk kombinációjából állottak elő, természetesen el kell tekin-

tenünk): \otimes *f*, χ *h*, \emptyset *ly*, \uparrow *cz*. Az új betűk túlnyomólag görbe vonalakból állanak; a törvényszerűség, mely szerint a régi, török eredetű betűk általában egyenes vonalúak, az újabb, speciálisan magyar betűk általában görbe vonalúak, azonnal szembeszökik. Kétségtelen tehát, hogy a magyar írás éppen akkor, mikor magyar írássá válik, mikor a speciális magyar hangok jelei hozzájárulnak, többé nem egyenes vonalú írás. Ugyanezt mutatják a magyar ábéczébe később belekerült \int *e* és \int *o* magánhangzójelek, melyeket alább tárgyalunk.

Magyar rovásírásról beszélni tehát csak bizonyos fenntartással szabad.

SEBESTYÉN úgy tünteti fel a dolgot, mintha a rovásírás történeti egység volna, s egyik fejlődése volna a magyar. Ezzel szemben: 1. A rovás írástechnika s élesen elválasztandó a jegyek történetétől. 2. A magyar írás akkor, mikor már «magyar» írás volt, nem volt jellegzetes rovásírás, mert változtatás nélkül felvett bármilyen görbe vonalú betűt. SEBESTYÉN (MRHE. 140. l.) ezt úgy magyarázza, hogy a magyarok nem szegletes, hanem gömbölyű fákra róttak. Világos azonban, hogy pl. egy \otimes betű gömbölyű pálczára is csak nehézségekkel róható fel. Ezenkívül a történeti adatok is lehetetlenné teszik SEBESTYÉN feltevését. A MARSIGLI-émlék négyoldalú rovásfa másolata. VERANCICS és SZAMOSKÖZY világosan megmondja, hogy a székelyek négyszögletű rovásfákat használnak. Gömbölyű rovásfákról sehol sincs szó, csak a SEBESTYÉN elméletében.

Nem azt akarom ezzel mondani, hogy a magyar írást fára nem rótták, hanem csupán azt, hogy nem szabad olyan értelemben magyar rovásírásról beszélni, a hogy pl. a rúnáírásról mint rovásírásról beszélünk. A rúnák közt egyetlen egy görbe vonalú betű van (az *u* jele: \cap), s előállításuk törvényei levezethetők a rovás technikájából ¹⁾. Midőn tehát SEBESTYÉN a rovás technikájából kifolyólag enged szabad teret (és pedig igen szabad teret) kombináló képességének, kétségtelenül téves alapon áll.

¹⁾ Vö. Thomsen, Inscr. de l'Orkhon 45. l. alul és 46. l. felül.

X.

A magyar \otimes *f* és \times *h* jegyek világosan mutatják, hogy az a köktörök ábécze, a mely a magyar írásnak alapja volt, a magyarokhoz kerülve görög betűkkel bővült ¹⁾. Hogy ez csakugyan a magyaroknál történt és ezeket a jegyeket nem a törököktől kaptuk, azt minden kalandos kombináció ellenében bebizonyítja az a tény, hogy az a két hang, melyet e betűk jelölnek, a törökben eredetileg nincs meg.

Ezeken kívül még két betű van, a mely görög alakot mutat. Az egyik az \downarrow *a* jegye, a másik az \wedge *l*. Előbbi a görög Λ *a*, utóbbi a görög \wedge *l* jeggyel egyezik ²⁾. (Vö. köktör. \downarrow *p* ~ magyar \downarrow *p*.)

XI.

Nyomai vannak a magyar írásban a glagolita ábécének is. Hol került bele, hogyan, mikor: ki tudná megmondani? Annyi bizonyos, hogy megvan benne. A mint a nyelvtudomány pusztán a saját eredményeire támaszkodva, minden más történeti hagyomány nélkül megállapítja, hogy pl. a magyar és a vogul nyelv egy közös őstől származik, úgy igazak önmagukban egyéb történeti hagyomány bizonyossága nélkül is az írástörténet eredményei.

Az a két betű, mely a glagolita ábéczésből származik: az \downarrow *e*, vö. glag. \mathfrak{z} *e*, továbbá az \downarrow *o*, vö. glag. \mathfrak{z} *o* ³⁾.

Módszeresen ezt a két betűt más jelekkel nem lehet egyeztetni.

Ezekre a jegyekre a magyarban szükség volt, mert hiszen a köktörök ábéczésében sem az *e*-re, sem az *o*-ra nem volt külön jel.

SEBESTYÉN az *o* eredeti meghatározásánál önkényesen járt el. Az a betű (\downarrow), melyet ő az *o* eredeti alakjául elfogad, az emlékekben sohasem fordul elő. ²⁾ (Azért volt szüksége erre az alakra, hogy annál jobban szembetűnjék, hogy a magyar *o* —

¹⁾ NAGY GÉZA, i. h. 276. l.

²⁾ NAGY GÉZA, i. h.

³⁾ HÓDOLY LÁSZLÓ, A székely vagy régi magyar írás eredete. Pozsony [1884], 13. l.

²⁾ Megjegyzendő, hogy ábránk nem tünteti fel pontosan a Sebestyén *o*-betűjét. A két végvonalka ugyanaz a Sebestyén *o*-ján, mint a mit a csik-szentmiklósi emlék *o*-ján (\downarrow) látunk.

az ő elméletének megfelelőleg — semmi más, mint a görög O önkényes megfelezése.) Ezzel szemben a MARSIGLI-émlék — bizonyos alább tárgyalandó eltérésekkel — a glagolita o-ra utal, csupán azzal a különbséggel, hogy a két befelé hajló vég kissé rövidebb: \mathcal{O} . Világosan a glagolita o-ra utal a KÁJONI o-ja, (l. SEBESTYÉN MRHE. 129. l.), melynek felső része pontosan egyezik a glagolita o felső részével, alsó része pedig egy nagy pontban végződik. A glagolita o-t látjuk a MARSIGLI-émlékben különösen a 679. oldal o betűiben.

De nem minden esetben egész világosan. A MARSIGLI-émlékben ugyanis a két befelé hajló vég legtöbbször megtörik, vagy alul, vagy felül, vagy pedig mindkét helyen. Szintén meg van törve az o két vége SZAMOSKÖZY-nél. A Rudimenta o-ja: \mathcal{O} és \mathcal{O} , a csíkszentmihályi feliraté (talán): \mathcal{O} . Ezekből következteti ki SEBESTYÉN az ő fenti \mathcal{O} alakját, melyről azt mondja, hogy semmi más, mint a görög O megfelezése, de hogy hasonló ne legyen az \mathcal{O} n jegyhez, a magyar a betű két végét megkülönböztető vonalkákkal látta el (MRHE. 158. l.).

A konstantinápolyi és az enlakai feliraton azonban nem törik meg az o szára: \mathcal{O} ; ebből az következik, hogy — ha a glag. o > magy. o történeti kapcsolattól eltekintünk — két feltevés lehetséges. Vagy SEBESTYÉNnek van bizonyos mértékig igaza, és akkor a megtört végű betűk az eredetiek (az \mathcal{O} alak ebben az esetben is a SEBESTYÉN találmánya), vagy nincs igaza és akkor a meg nem tört végű alakok állanak közelebb az eredetihez.

Módszertelen dolog volna olyanforma fejtegetésekbe bocsátkozni, hogy pl. íme ez meg ez az alak az eredeti s a többiek ennek ilyen meg ilyen szabályos fejlődései. Ezt csak abban az esetben lehetne tenni, ha valamilyen biztos kritériumunk volna a fejlődés irányának megállapítására. Ilyen azonban nincs. Egy bizonyos feltett fejlődésnek az ellentéte éppúgy elképzelhető.

Csak a történeti kapcsolat segíthet ki bennünket. A mi SEBESTYÉN történeti feltevését illeti, hogy t. i. a magyar o a görög betű önkényes megfelezéséből és megkülönböztető vonalkákkal való ellátásából keletkezett, ez nem tudományos feltevés. Olyan sikamlós területen, mint a régi magyar írás eredete, az «önkényes változtatásnak» módszertani elvül való korlátlan elfogadása elfogadhatatlan kombinációkra vezet.

Ezzel szemben a másik történeti kapcsolat (glag. o > magy. o) elfogadása semmiféle módszertani kifogás alá nem eshetik.

XII.

A dolog természetéből következik, hogy a magyar ábéczében több olyan betűt találunk, melyeknek eredetére vonatkozólag csak nagyon kétséges feltevéseket állíthatunk fel.

Ilyen a **Ű** *cs* (valószínűleg valamelyik köktörök *š* vagy *č* átvétele), az **Ű** *ly* (szabad kitalálás eredménye ?), az **Ű** *m* (vö. görög *M* ?, köktörök **Ⲙ** ?), a **Ű** *t* (görög ? ?), **Ű** *z* (? ? vö. kökt. **Ⲥ**).

XIII.

Még egyszer: az aramæus írásból készült nagy önállósággal a köktörök ábécze; ennek az ábéczésnek egy sok változáson keresztülment, de valószínűen felismerhető utódja a magyar írás. Ilyenformán gondolhatjuk a magyar ábécze eredetét. Bizonyos, hogy ezt a véleményt jövőendő részletkutatások még sokféleképpen módosítják, de lényegében aligha fogják megváltoztatni. Nagy vonásokban megrajzolta ezt a fejlődést már NAGY GÉZÁNAK fent idézett cikke s több finom megfigyelést adott hozzá MUNKÁCSI BERNÁT szintén többször idézett táblázatában. Az ő nyomdokaikon halad az én cikkem, legfeljebb azzal az előnnyel, hogy nekem már a becses MARSIGLI-féle emlék s az Akadémia nagy kiadványának facsimiléi is rendelkezésemre állottak, s mindez több fontos apróságnak a felderítését tette lehetővé.

Sokkal többet mond és lényegesen különbözik a fent elmondottaktól az az elmélet, melyet ezen alakjában legújabbant tett közzé SEBESTYÉN GYULA a MRHE. harmadik részében.

Szerinte volt egy görög ábécze, a mely alapja volt bizonyos török ábéczésnek; ez a török ábécze később aramæus befolyás alá került, s így vált ki belőle: 1. a magyar írás török őse, mikor még az aramæus befolyás nem volt nagyon erős, 2. az ismeretes köktörök ábécze, mikor az aramæus befolyás már igen erős volt.

Ez az elmélet azonban oly módszerrel készült, mely nem a részletek pontos megállapítására, valamely biztos kiindulópont.

megalapozására, hanem bizonyos általános tulajdonságok alapján minél nagyobb anyagnak a tárgyalásba való bevonására s e nagy anyagon belül korlátlan kombinációra törekszik.

Kiindulópontja a bustrophedon, a sorvezetés egy bizonyos módja, melynek tárgyalását l. EPhK. XL. 561—3. l. A lényeg az, hogy SEBESTYÉN a sorvezetésnek ebben a módjában látja a sémi, a görög, a latin, a germán, a köktörök és a magyar írás legfőbb «rokonsági kritériumát». Mivel az a bizonyos sorvezetés SEBESTYÉN szerint a rovás természetéből következik, itt egy ősi rovásírás-családdal van dolgunk. Ennek ellenében két dologot kell hangsúlyoznunk: 1. Ha a bustrophedonnak csak a rovás a feltétele, akkor nem tekinthető kétségtelen rokonsági kritériumnak, mert hiszen a rovás (és ennek következménye, a bustrophedon) egymással történetileg össze nem függő területeken is létrejöhet. 2. Két ábécze rokonságának egyetlen kritériuma van: az alakban és a jelentésben egyező (esetleg szabályosan eltérő) jelek. A fenti ábéczék rokonságát ezzel az egyedül helyes módszerrel már bebizonyították. (SEBESTYÉN nem is logikusan használja a «rokonsági kritérium» kifejezést. Nem «rokonságot» akar ő voltaképpen feltenni, hanem csupán azt, hogy ezek az írások a bustrophedon bizonyosága szerint rovástechnikán terjedtek el. A rovástechnika hangsúlyozásának azután az egyes magyar jelek tárgyalásában is igen fontos, mint a IX. pontban láttuk, semmiképpen meg nem engedhető szerepe van; ez az, a mi SEBESTYÉNnek a legszabadabb kombinálási alapot adja. Ehhez járul egy teljesen elfogadhatatlan írástörténeti elv, hogy t. i. bármely betűnél, ha jónak látjuk, jogunk van feltenni, hogy az írás alkotója a betűn önkényes változtatásokat végzett.

Ezt tudva, bontsuk részeire SEBESTYÉN elméletét:

I. Görög alap. I. m. 158. l.: «... a magyar és az ótörök rovásírásnak éppen a magánhangzói azok, a melyek legfeltünőbb módon magukon viselik a phöniciiai-görög eredet félreismerhetetlen bélyegét». (Phöniciiai-görög nincsen; van phöniciiai és van görög; SEBESTYÉN itt görögöt ért.) Ime az első hiba: SEBESTYÉN összekeveri a magyar és a köktörök ábéczét, mielőtt egymáshoz való viszonyukat tisztázta volna. De ez még a kisebbik hiba. A nagyobbik hiba az, hogy hogyan bizonyítja ezeknek a jeleknek a görög voltát.

Vegyük először pl. az *o* jeleit (magyar ő , SEBESTYÉN szerint ö , köktörök > , görög O): «(a magyar) *o* jegye egyenesen megjelöli, hogy a feleződés útján keletkezett görög jegy volt a forrása. Kétségtelenül ez volt az *ó*-töröké is; csakhogy itt az *n*-jegy hasonlósága miatt szögletesre rótták. A magyar viszont ugyane találkozás miatt a szár végeit megkülönböztető vonalakkal látta el».

Az *ö* és *ü* jegyeinek tárgyalásánál SEBESTYÉN a fent (32. l.) érintett hangtörténeti körülményeket nem is említi. Pedig ennél a kérdésnél először is ezeket kell figyelembe venni. Ha a régi magyar nyelvben nem volt *ö*, ha a régi magyar *ü*-hang a XVI. században — a melyből a magyar írás első emlékei valók — mint *ö* jelenik meg, akkor ugyebár módszertelen eljárás, ha SEBESTYÉN (MRHE. 158. l.) minden egyéb megfontolás nélkül, egyszerűen keresi a XVI. századi *ö* és *ü* jegyeknek legalább hétszáz évvel régibb megfelelőit. — Görög elméletének megfelelőleg mindkettő eredetét a görög Υ -ban látja. A magyar K *ö* jelről fent részletesen szoltam; SEBESTYÉN elfogadja régi betűnek és azt mondja róla, hogy pontos megfelelője a görög Υ -nak, csakhogy *V*-forma járuléka nem az egyenes szár folytatásául (tehát fent), hanem oldalt van róva. A magyar (Ű) és a köktörök (Ű) *ü*-jegy SEBESTYÉN szerint megint világos megfelelője a Υ -nak, csakhogy a *V*-forma járuléka az egyenes szár mellé van róva. (Ilyen alapon a magyar ábécének sok betűjét meg lehetne magyarázni az Υ -ból.)

A magyar *i* (SEBESTYÉN szerint: Ű , Ű , tehát a jegyek története a magyarban itt is tisztázatlan marad) a görög I megfelelője, csakhogy egy járulékvonáskát kapott.

A magyar J *e*-jegy SEBESTYÉN szerint a görög Α megfelelője, csakhogy a magyarban fővonalát görbére rótták, két (?) járulékvonalát pedig a rovó könnyebbségére a görbe szárba ékelték. (Vajjon azt a fővonalat is a rovó könnyebbségére változtatták egyenesről görbére?) Mellesleg megjegyzem, hogy a köktörök ábécéjében — a mely (bizonyos lényeges módosításokkal) Sebestyén szerint is őse a magyarnak, nincs is *e* betű. Sebestyén ezen úgy segít, hogy azt mondja, hogy az általunk ismert köktörök ábécéjében nincsen, de volt olyan köktörök ábécze, a melyben volt *e* betű. Volt ilyen ábécze, de elveszett. Erre a kérdésre még visszatérünk.

Látjuk tehát, hogy SEBESTYÉNNek minden egyeztetése világos, de ilyen meg ilyen önkényes változtatásokat kell még hozzájuk elképzelnünk. Igaz, hogy ő ezeknek az önkényes változtatásoknak többször okát is adja. Azért változtatták meg a betűket, mert különben bizonyos más betűktől nem lehetett volna őket megkülönböztetni. Ez, mint írástörténeti elv, nem is képtelenség. Csakhogy ezt az elvet csak a legritkább esetekben szabad alkalmazni, mert különben azokat az önkényes változtatásokat nem az írás alkotója, hanem a kutató fantáziája végzi. SEBESTYÉN pedig minden esetben alkalmazza ezt az elvet és pedig éppen nem világos esetekben.

Jól vigyázzunk még valamire. Azt mondhatná valaki, hogy mindez voltaképpen szórszálhasogatás, hiszen az a görög *e*-jel csakugyan hasonlít a magyar jelhez, az a SEBESTYÉNTől felvett önkényes változtatás a magyar *i*-jelen egészen lényegtelen, az a magyar *o* csakugyan olyanforma, mintha fele volna a görög jelnek. Helyes, csakhogy itt nem erről van szó. Ezek az ábécék rokonok, azt rég bebizonyították. Arról van szó, hogy a magyar ábécze helyét pontosan megjelöljük a többi rokon ábécék között. Ha pedig ezt a feladatot módszeresen akarjuk elvégezni, akkor a fenti feltevésekről szó sem lehet.

Ime ez, a magánhangzójelekre vonatkozó elmélet SEBESTYÉN szilárd kiinduláspontja annak a megalapozására, hogy a magyar ábécze legrégebbi török őse görög eredetű. Hogy azután ő ebből kiindulva milyen eredményekre jut, erre vonatkozólag elég legyen jellemzésül azt felemlíteni, hogy a magyar \times *b* és \dagger *d* jelek szerinte a görög χ származékai. (MRHE. 159. l.)

Talán nem is szükséges, hogy THOMSENre hivatkozzam, a ki a köktörök \uparrow , \uparrow , \uparrow magánhangzójeleket «kétségtelenül» térvszerű kitalálás eredményeinek mondja. (Inscr. de l'Orkhon, 51. l.) Mégis különös, hogy a mi THOMSENnek kétségtelen, hogy lehet az SEBESTYÉNNek egy tökéletesen más elmélet szilárd kiinduláspontja. A fenti módszerrel azonban lehet.

Sőt SEBESTYÉN úgy tünteti fel a dolgot, mintha az ő görög elméletéhez THOMSENnek is köze volna. (MRHE. 154 l.: «... fontosak... azok a görög nyomok, a melyekre már THOMSEN és DONNER is felhívták a kutatók figyelmét».) Az illető hely THOMSENnél (i. m. 50—51. l.) így hangzik (a köktörök ábécze azon

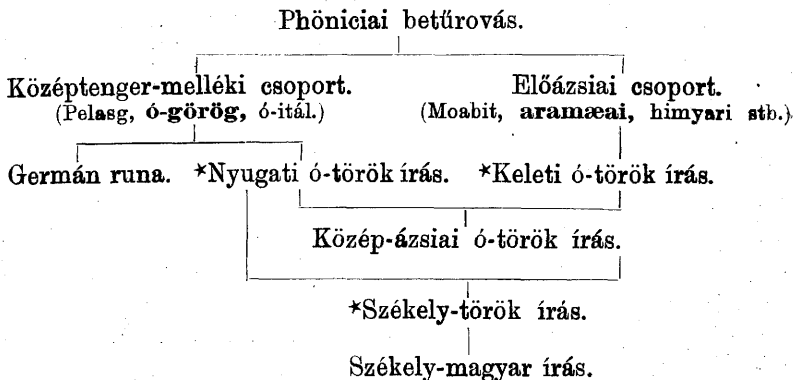
elemeiről van szó, melyek az aramaeusból meg nem fejthetők): *... peut-être aussi y a-t-il eu d'autres impulsions du dehors, surtout de l'alphabet grec, que les auteurs de l'alphabet turc auraient bien pu voir, par exemple sur des monnaies, sans en comprendre rien, et auquel ils auraient pu emprunter la forme extérieure de tel ou tel caractère, sans égard à sa valeur. *Cependant tout cela resterait à l'état d'hypothèses dénuées de toute espèce de preuves.*

Ennyit a köktörök-magyar magánhangzók görög eredetéről.

Van ezenkívül — mint fent láttuk — a magyar írásnak egy mássalhangzójele, mely egymaga is elég ahhoz, hogy a görög alapról szóló elméletet megdöntse. Ez a jel az \otimes f. Vegyünk figyelembe három kétségbevonhatatlan tényt: 1. hogy ez a betű görög eredetű, 2. hogy a magyar írás — bármilyenek legyenek is a végső forrásai — hozzánk törököktől került, 3. hogy f-hang a régi török nyelvben nincsen, következésképpen az \otimes f betűt sem kaphattuk a törököktől. Mindebből kétségtelen, hogy a török ábécze a magyarban bővült görög jelekkel.

Ezzel el van döntve egy fontos kérdés: a magyar ábéczében igenis vannak görög elemek, de ezek nem a magyar ábécze valamely feltehető (módszeresen inkább feltehetetlen) török ősére mennek vissza, hanem magyar újítások.

(Ad vocem: feltehető, kikövetkeztetett ábéczék. Egy betűt sem szabad feltenni és a kutatásban valóság gyanánt felhasználni, nemhogy egy ábéczét, sőt — a hogyan SEBESTYÉN teszi — ábéczét. Ő az Ethnographia XVII. kötetében [282. l.] a következő genealogiáját adja a magyar írásnak:

Kétségtelen, hogy a három feltett ábéczéből (*) éppen olyan könnyen törölhetnénk egyet-kettőt, mint a milyen könnyen hozzáadhatnánk még ugyanannyit. Ez azonban nem volna tudományos művelet.)

II. Csekély mértékű aramæus befolyás a magyar, nagyobb mértékű a köktörök ábéczében: ez a Sebestyén elméletének második fontos tétele. Ezt főleg abból következteti SEBESTYÉN, hogy a kettős mássalhangzórendszernek (ez volna az aramæus hatás főkritériuma) a magyarban még csak nyoma van, a köktörökben pedig ez gazdagon ki van fejlődve. Eltekintve attól, hogy — a mint fentebb említettem — a sémi ábécze a köktörök mássalhangzórendszer megalkotásához csak némi kiinduláspontot adhatott, s hogy az aramæus befolyásról csak bizonyos általánosságban, nem pedig pontosan, az esetleges fejlődés fázisai szerint beszélhetünk, mondom, eltekintve ettől a magában döntő tárgyi kifogástól, csupán azt akarjuk hangsúlyozni, hogy SEBESTYÉN itt elfelejtkezik az írástörténet egy fontos elvéről, mely így szól: különböző idők ábéczéi csak megfelelő kritikával hasonlíthatók össze. A Kr. u. 1500 körül megjelenő magyar ábéczét nem szabad egy sorba állítanom a Kr. u. VII—VIII. századi köktörök ábéczével, mert hiszen az a magyar ábécze az alatt az idő alatt nagy változásokon mehetett és valóban ment is át. SEBESTYÉN úgy fogja fel, hogy a magyar ábécze XVI. századi alakjában valami ősi állapotot őrzött meg, s ennek a gondolatnak megfelelőleg keresi a VI—VII. századbeli őst. A magyar írásban levő különösségek (így a mássalhangzórendszer szegénysége is) nem egy következtetett ősi állapottal, hanem a történeti fejlődéssel magyarázandók.

Ugyanolyan tévedés ez, mintha valaki az újabb, 16 betűs rúnaábécze eredetét úgy magyarázná, hogy ennek nem az ismert, régi 24 betűs ábécze volt az őse, hanem az ismert régi ábécze mellett volt egy ismeretlen 16 betűs régi ábécze is, és ez az őse az újabb, 16 betűs ábéczenek. A dolog úgy van, hogy a 16 betűs ábécze egészen természetes módon fejlődött a 24 betűsből. Ugyanezt a viszonyt látjuk a magyar és a köktörök ábécze között.

A magyar írás eredetének kutatásában vissza kell térnünk a régi útra.

A régi eredményeket nagyjában fel nem forgathatjuk, legfeljebb a részleteket alapozhatjuk meg biztosabban. Nem nagyszerű elméletek lesznek azok, a mik a magyar írás kérdésének tudományos hitelét biztosítják; ezt a feladatot egyedül a minél aprólékosabb részletmunka lesz képes elvégezni.

Bár eltűnnék az a bizalmatlanság, mely tudományos körünket a magyar írással szemben jellemzi; kevesebb romantikát, több kritikát, — s azt hiszem, a jövőben még szép eredményeket fogunk elérni ezen a téren.

NÉMETH GYULA.

Kisebb közlemények.

A régi magyar *ch* > *h* hangról szóló újabb fejtegetésemben (NyK. XLIV. 362) megemlítettem, hogy XII—XIV. sz.-i latin emlékeink *mihi*, *nihil* helyett sokszor *michi*-t, *nichil*-t írnak. Az idézett helyen annak a sejtésemnek adtam kifejezést, hogy e szavakban a *ch* «talán a *k* hang jele». Más szóval e szavakat a jelzett időben hazánkban *miki*-nek, *nikil*-nek ejthették. Ezt a feltevésemet most két dologgal támogatom; az egyik az, hogy az olaszban van *nichilo* 'niehts' *annichilare* 'zunichte machen; vernichten', úgy szintén a spanyolban *aniquilar* ua. Az olasz és a spanyol szó csakis egy *nikil*-ből (írva *nichil*) s nem *nihil*-ből származhatik. A másik egy szak tekintély véleménye. Diez, Gramm. der romanischen Sprachen I. 276 (1870. évi kiadás) lapján ezt írja:

«In der mittellateinischen Schreibung *michi* für *mihi*, *nichil* für *nihil*, *Vachalis Vacalis* für *Vahalis* (Sidonius), so wie im it. *nichilo*, *annichilare*, sp. *aniquilar* mag sich *h*, um nicht zu verhallen, verhärtet haben.»

MELICH JÁNOS.

Az Ő-zés története.

(Második közlemény.)

II. Az Ő-zés kialakulása.

Láttuk, hogy az ő-zés kiindulópontját a magyar szóvégek redukálásában kell keresnünk, s hogy az ő-zés története szorosan összefügg a magyar ő és ő hangok történetével. Az a kérdés most, hogyan alakult ki az ő-zés, vagyis milyen esetekben lépett fel és mikép ágazott szét.

Itt már nem kell a nyelvtörténet előtti időben kutatnunk. Itt már nyelvm emlékeink is elég sok adattal szolgálnak. S mégis ez a terület is, a melyre most lépünk, sok nehézséget mutat. Már nyelvm emlékeink olvasása is vitás. (Vö. SZINNYEI NyK. XLII. 1—35, XLIII. 102—125). Sőt Árpád-kori magánhangzó-rendszerünk megfejtése nyelvtörténetünk legnehezebb feladatai közé tartozik. Itt csak a pontos, minden apró részletre kiterjedő tudományos kutatás vezethet majd idővel eredményre. Nyelvm emlékeink ő-jelöléseinek rendszerbefoglalása is csupán néhány kő az épülethez.

Az a kérdés mindenekelőtt, milyen szempontokat kell követnünk az ő-zés kialakulásának kutatásánál.

Legelső kötelességünk az adatok pontos és részletes összegyűjtése. De honnét vegyük adatainkat és mikép csoportosítsuk ezek tömegét? Világos, hogy főforrásaink a régi oklevelek és a kódexek.

A midőn azonban e nyelvm emlékekbe mélyedünk, nem szabad elfelednünk, hogy más-más nyelvjárásban vannak írva. Az ő-zés sem jelentkezik ezekben egyformán, hanem a nyelvm emlékek különféle csoportjában az esetek más és más részében lép fel. Tehát azt is kutatnunk kell, hogy az ő-zés sajátosságai hogyan.

scoportosulnak, milyen esetei lépnek fel az egyes nyelvelmékekben, vagyis milyen fajai vannak az ö-zésnek. Ez utóbbi kérdésre természetesen csakis kódexeink adhatják meg a feleletet. Okleveleinkben csak elszórtan fordulnak elő magyar szavak, ezek is leginkább alanyesetben, s így ezek inkább csak általánosabb hangfejlődési adalékokkal szolgálnak. Nyelvjárástörténeti szempontból azonban kódexeink a legfontosabbak.

A következőkben tehát a lehető legtömörebben összeállítjuk és rendszerezzük nyelvelmékeink adatait s ezek az adatok azután maguk is megadják a feleletet arra a kérdésre, hogy milyen esetekben lépett fel az ö-zés, s arra is, milyenek voltak nyelvelmékeink korában az ö-zés fajai.

1. Constantinus Porphyrogenitus. (X. század.)

Ἀτσελκοῦζου MHK. 121; Ἐτὰλ καὶ Κουζοό MHK. 126 (= köz); — κουρτυγερμάτου MHK. 125 (= kürt).

[Vö. még Κρίσος MHK. 127 (= Körös); Τιμήσης MHK. 127 (= Temes ~ Tömös)].

2. XI. sz.-i okleveleink.

A) Az ö-zés (illetőleg: ü-zés) az első szótagban:

a) Mai ö helyén: *fuegnes* 1055 (= fővényes); *Gurcu* 1079-80 (= Györk); *guden* 1079/80 (= Gödény); *Curmes* 1095/XII—XIII; ¹⁾ *Kurtuel* 1055; *kues*, *cues* 1055; *uluues* 1055; *Vlues-megeye* 1093/1395; *ordugsara* 1075/1217; *eurim* 1095/XII—XIII (= örém); *Ursa* 1055 (= Őrs); *tue* 1055*; ²⁾ *turku* 1055 (= Törek) || b) Mai ő helyén: *Cheuz* 1093/1399; *feu* 1055; *Sarfeu* 1055; *Hurozkw* 1093/1399; *Keuris* 1055; *Keurisig* 1095/XII—XIII; *sceulleus* 1075/1217; *weudi* 1095/XII—XIII. (= vő-).

B) A többi szótagban:

a) Mai ö helyén: *orduksara* 1075/1217 || b) Mai ő helyén: *Beseneu* 1095/XII—XIII. sz.; ³⁾ *eleuui* 1055; *sceulleus* 1075/1217 || c) Hangvesztő tövekben: *theluch* 1095/XII—XIII. sz.

¹⁾ Vö. NyK. XLII. 3.

²⁾ A csillag az adatnak az illető oklevélben többször való előfordulását jelenti.

³⁾ V. ö. NyK. XLII. 3.

C) Deminutiv -s előtt: *Petus* 1090.D) -ő névszóképzőben: *lessu* 1095/XII—XIII. sz. (=leső).

[Vö. még: *Feld* 1095/XII—XIII. sz.; *ketel* 1095/XII—XIII. sz.; — *mezee* 1055; — *gemissenbuqur* 1095/XII—XIII. sz. (=gyümölcsény); — *ikirbucur* 1095/XII—XIII. sz.; *Dimi-fien/i* 1079/89 (=Dömös-); *Fidemsi* 1055 (=Födémes); — *hig* 1055 (=hëgy); *Benedic* 1095/XII—XIII. sz. (=Benedék).]

3. XII. sz.-i okleveleink.

A) Az ö-zés (illetőleg ü-zés) az első szótagban:

a) Mai ö helyén: *Bolchu* 1199 'böles v. búcsú'; *fuenes* 1193; *fuinnes* 1193; *Gurguteg* 1193; *Cucendi* 1184; *cues-*, *ques-* 1193; — *kwrthwel* 1145/1443; *Kuteles* 1138/1329; *Tulg* 1181 || b) Mai ë helyén: *Numwog* 1174; *Zuduryg* 1193 || c) Mai o helyén: *chewz* 1193; — *fev* 1109, 1193; *kev* 1193; *keves* 1193; *Euse* 1199; *Sceullevs* 1168.

B) A többi szótagban:

a) Mai e helyén: *Egud* 1135/XIII. sz.¹⁾; *Penthuc* 1199; *Zuduryg* 1193; *Tengurdi* 1152 || b) Mai o helyén: *fer teu* 1193; *Queseud* 1198; *Sceullevs* 1168; *Scelves* 1171/1234 k.²⁾ *Tudeu* 1193 || c) Mai ü helyén: *gireu* 1193 || d) Mai é helyén: *Scegun* 1138/1329.

C) Képzők előtt:

a) Deminutiv -d, -gy előtt: *Fergudi* 1152; *egrug* 1171-1234 k.; *Egrug* 1181 || b) -s előtt: *Nemusd* 1135; *Sebus* 1137-1262; *Scemus* 1135/XIII. sz.; *vertus* 1135/XIII. sz. || c) Deminutiv -s előtt: *Petus* 1171.

D) Képzőkben:

a) -eteg: *Gurguteg* 1193 || b) -ő; *Chergou* 1193*; *queleu* 1193; *Scereteu* 1199 || c) Deminutiv -ő: *Bekv* 1198.

[Vö. még: *fertes* 1193 (=fertős); — *Quies-* 1193* (=köves); — *egris* 1193; *Egid* 1184; *Girinchar* 1109; *Scimed* 1199; *Scerecin* 1138/1329.]

¹⁾ Vö. XLII. 3.²⁾ Vö. XLII. 3.

4. XIII. sz-i okleveleink. HB.

A) Az ö-zés (illetőleg ü-zés) az első szótagban:

a) Mai ö helyén: *Buktus* 1211*, 1252; *fuleusi* 1222; *Ful-* (4); ¹⁾ — *feüld* 1269, 1298*; — *folde* 1268/1347; *fuen-* *Fuen-* (5); *fuyn* 1240 k.; *Gune* 1240 k. (= gönye); *Geuden* 1240 k., 1265; *Gudur-*, *-gudur-* (4); *zumdgudru* 1273; *Gungh* 1295/1345; *Gungus* 1281/1328; *Gyung* 1278; *Gyunges* 1292; *Gewren* 1249; *Gurge* 1240 k., 1241; *Gurguteg* 1193; *-gurg*, *Gurgh* (3); *Gurgu* 1240 k.; *Philipkue* 1256; *Cueches-* 1268; *Kues-*, *Cues-* (6); *Kuues-* 1291; *Cucen*, *Cukyn-*, *Kukyn-*, *-kuken*, *Kuken-*, *Chucin-*, *Chuchin-*, *Cuken-* (11); *Kulked* 1229; *Qunwes* 1282 k.; *Kurthuel*, *Curtuel*, *-kurtuel*, *Qurtuel*, *Kurtuel-* (6); *kurthuely* 1291; *kurtu-veli* 1295/1403; *Curtefa* 1252; *Kvrtelus* 1270; *kuurtueles* 1277; *Chuer* 1231; *Cuet* 1211; *-kuz-* *Cuz-*, *Kuz-* (12); *cuzicun* HB.; *Cuzep-*, *Kuzep-*, *Kvzep-* (11); *Lvev* 1236/1239, 1255; *Luew* 1295; *Lukey* 1211, 1293*; *Mugsar* 1276; *Hygmuguy* 1281, 1279; *wche* 1211; *Ewche-* 1284/1394; *Vkleleu* 1282; *vkleleu* 1292; *Wkur-* 1291; *vkur-* 1325/1351; *Wlues* 1211*, 1240 k.; *Vlues* 1229; *Vluues* 1240 k.; *vlues-* 1270; *Wlwes-* 1296; *wrdug-* 1270; *Vrdung* 1288; *Urdung* HB.; *Vrdungus-* 1295/1403; *-eurem-*, *Eurem*, *Evrem*, *-eurim*, *Euren*, *-euren* (13); *unutte* HB.; *wswen* 1222; *usuin* 1251; *Wtod* 1211; *-scug* 1214; *Sceug* 1282 k.; *zug* 1290; *-tueh* 1211; *-tue* (2); *Tul*, *Tulg-*, *tul-*, *Tvl*, *tulg-*, *Thwl*, *Tulgy*, *Twl*, *Twlg* (19); *tuulgfa* 1268; *-uolg* 1275/1281; *-ueulg* 1295; b) Mai ë helyén: *-huge* 1206; *kurust* 1272; *kurust* 1274; *munhi*, *num* HB.; *Numuogi* 1211; *Nomuolou* 1211 (NyK. XXXIV. 410, XLIII. 122); *Numhyv* 1240 k.; *Numus* 1231; *zumtuchel* HB.; *szumtuchel* HB. c) Mai e helyén: *tumetive* HB. d) Mai i helyén: *Keus* 1211 (vö. még: *Cusfolud* 1232; *Kywsberek* 1299-1300); e) Mai ö helyén: *Bev* 1229; *Bugeu* 1251/1271; *Cug* 1221; *Chvg* 1240; *Cheuz* 1211*; *Cheuz-* 1289/1291; *chuwz* 1276; *cheuscy* 1231; *-few-*, *-fev-*, *-few* (33); *Heu-* 1288/1326; *Huus* 1211; *Heus* 1227; *Heuse* 1252; *-kew* 1265; *-keu* 1212-1365, 1292; *Keu-* 1256; *Solumkou* 1272; *-kure* 1265/1272; *Cv-*, *-ku*, *kw*, *-kv*, *Ku-* (16); *lwaskwy* 1297; *Keurus-*, *Kevrus-*, *-keurus*, *Queurus* (19); *Kurus* 1256/1273; *Keuris-* 1223; *levn* HB.; *Leure* 1240 k.; *Neurenche* 1211 (= Lörincz); *Leurenc* 1240 k.; *Neurenc* 1240 k.; *lewrynoch* 1256; *Eur-*, *Ewr*, *Evr-* (5); *Wr-* 1293; *-ur* 1293; *Euzi* 1211; *zeu* 1299 (= szöke); *zeuke* 1211, 1298; *Sceuke* 1268; *Zuleku* 1211; *Sceuleu-*, *Zeulev-* (3); *-zeule* 1260-

¹⁾ A zárójelbe tett számok az OklSz. megfelelő adatainak számát jelzik.

1402; *Ws, ws* 1211*; *-theu, -teu, -tew* (4); *-tu, -thu* (10); *-tuu* 1214; *Egwrthuke* 1293 || *f*) Eredetibb *ē* helyén: *leuhyn* 1262/1392 (ném. *lēhen*).

B) A többi szótagban:

a) Mai *ö* helyén: *Cumur* 1222; *Chymur* 1251/1281; *cherturuk* 1217/1324, 1297; *cheturtuc* 1206; *cheturtek* 1299; *Demutur* 1299; *Eztuge* 1275/1323; *Phylup* 1256; *-gumulc, gymulch-, Gumulch-, Gyumulch-* (5); *Gymulch-* (4); *Dyumulch* 1287; *Gemulscinus* 1214, 1241; *Pincusd* 1239; *Pyncust* 1240 k.*; *Pyncusd* 1251/1281; *Pincvsd* 1252; *Pynkusd* 1252; *Pyspuk* 1269; *-pyspuky* 1346; *pispuki* 1266; *timnucebelevl* HB. || *b*) Mai *ē* helyén: *biluk* 1263; *Beneduc, Beneduk* (6); *Chemothey* 1211; *cymotey* 1240; *Egud-, Hegud* 1240 k.*; *Egur-, egur-* (14); *Embrd* 1237; *Geruncher* 1251; *Gergur* 1271; *Gyermuk* 1275; *ykv* 1214; *yeguna* 1239; *yegune* 1270-1280, 1273; *Chendur* 1211; *Kendur* (5); *kuruzt* 1272; *keruzt* 1253; *kesekwn* 1283/1431; *Mestur* 1273; *Pentuc, pentuc, Pentuk* (12); *Pentuca* 1232; *Pecur* 1211 (= Pétör); *Petur* 1237*, 1240 k.*; 1297; *Scerehun* 1264; *Zerehun* 1293; *Tengurd* 1211; *berekune* 1259; *Berekune* 1265 || *c*) Mai *e* helyén: *Feketeu-feketeu* (5) || *d*) Mai *i* helyén: *Keurus* stb. l. A) *b*); *Kerus* 1211*, 1295 || *e*) Mai *ü* helyén: *Gepevelv* 1284 || *f*) Eredetibb *a* helyén: *lehun* 1271; *Lehun* 1292; < ném. *lehen*. (*a*: vö. PETZ GEDEON, A magyar krónikák német szavainak hangtani és helyesírási sajátosságairól: Philologiai dolgozatok a magyar-német érintkezésekről. Szerk. GRAGGER R. 13—15. s SZINNYEI: NyK. XLIII. 119.) || *g*) Mai *ö* helyén: *Beseneu-, Besenev-, Besneu-* (5); *Chekeu* 1211*; *Cekeu* 1222 (= Csekő); *Chendur* 1211*; *Cipeu* 1218, 1237; *duleu* 1254/1368; *Eleu-, eleu-, -eleu* (11); *Eneu* 1226*, 1240; *Erdeu, Erdew-, Herdeu. -erdev-, -erdeu* (18); *Ereu-, Erev-, ereu-* (12); *feneu-, Feneu-, -fenev-, Fenev-, Fenew-, -fenew* (9); *Fenu* 1229; *Ferteu, ferteu* (4); *Keseu* 1211; *Keteus* 1211; *Meddeu* 1266/1274; *Medeu* 1291; *-mezeu, Mezeu-* (10); *-mezu* 1275; *Guedeu* 1211 (= gedő); *Regus* 1219; *Syldev* 1240 k.; *Silleu* 1211; *Zulehu* 1211; *Sceuleu-* stb. l. A) *e*); *-scelev* 1272; *-zelev* 1299; *ynv-* 1240 k., 1251/1281; *Ineu* 1252; *Tekeneu* 1230—1265; *-tetew, Theteu-, Tetheu, -thetheu* (7) || *h*) Mai *é* helyén: *fenuk* 1273; *Scegun* 1240 k., 1252; *zegun* 1221, 1251/1281, 1252; *vendug* 1211 || *i*) Mai *ü* helyén: *Keseleu* 1233/1345; *Keselev* 1235; *Quesereu* 1211; *Kesereu* 1237, 1237/1325 || *j*) Hangvesztő tövekben: *-beruk, Beruk, Berug-, Beruc-* (11); *Gudur-, -gudur-* (4); *Wkv-* 1291; *vkvr* 1325-1351; *theluc-, Telug, Teluk, Teluc, Teluch, -teluk-, -teluc, telugu-* (36); *-verum* 1294/1367; *verum* 1292.

C) Képzők előtt:

Igeképzők előtt: Frequ. -g előtt: *Queuerug* 1240; *Keuerug* 1251/1281, 1252.

Névszóképző előtt: a) -d sorszámnévk. előtt: *Wtod* 1211 || b) Deminutiv -d előtt: *Chenkud* 1222 || c) Deminutiv -gy előtt: *Egrug*, *egrug* (4) || d) -k többesjel előtt: *fzentucut* HB. || e) -s előtt: *Berkus* 1222; *Buhtus* 1211*, 1252; *Budus* 1221; *Buzus* 1233; *Byuzius* 1240 k.; *Bizus*- 1269; *Byzus*- 1271; *Elus* 1211, 1221; *Eleus* 1211*; *Ellenus* 1211; *Erekus* 1297/1344; *Gymus* 1253; *Gekenus*- 1252, 1293/1322; *Gykynus* 1255/1281; *gepus*- 1272; *gemulsinus* 1223; *Gemulsinus* 1223; *Gemulscinus* 1241; *Gymelchenus* 1254/1324; *Gumulchenus* 1257; *Gungus* 1281/1328; *Hegus* 1248/1399; *Heymus* 1222, 1252; *Hymus*- 1200 k.; *Keykus*- (3); *Kengelus* 1264; *Kynus* 1211, 1225; *Quinus* 1211; *Kereztus* 1289/1291; *Chukinus* 1251; *Chuchinus* 1251; *Cukenus*- 1260; *Kukenus*- 1261/1394, 1269; *Qurtuelus* 1266; *Kvrtelus* 1272; *Kurtuelus* 1289; *Mehus* 1229; *Mergus*- 1275, 1299; *Numus* 1231; *Vrdungus*- 1295/1403; *Sebus*- (7); *Scelus*- 1222, 1258/1334; *Zelus*- 1240; *Zemus* 1212; *Scemus* 1240 k.; *Sentus* 1211*; *Zendus* 1211, 1232; *Scentus* 1231, 1240 k., 1271; *Thehuenus*- 1296; *Telcus*- 1265; *Tulgus*- 1211; *Veynus* 1211; *Vendegus* 1240 k*; *Werus*- 1227, 1252, 1293; *Weruss* 1211; *Wyrus*- 1231; *Videkus* 1227 || f) Deminutiv -s előtt: *Elekus* 1299; *Endus*- (8); *Phyllippus* 1240 k.; *Fylpus* 1299; -*filpus* 1319; *Guegus* 1224; *Mehus* 1224; *Petus* 1240 k.; *Vitcus* 1211 || g) Igenévképző -tt előtt: *unutte* HB.

D) Ragok előtt:

a) -n helyr. előtt: *Fyun*- 1297 || b) -t tárgyr. előtt: *fzentucut* HB.; *isemucut* HB.; *vermut* HB.

E) Képzőkben:

a) -nök: *Feguernuk* || b) -ő: -eu, -ev, -ew (45); pl. *feredeu*- 1256, 1396; *Luev* 1255; *Erizeu* 1211; *Eurizeu* 1211; *Zekeseu*, 1211; *Zekezeu* 1211; s még: *Lesw*- 1263; *Senegetho*- 1285 || c) Deminutiv -ő: *Peteu* 1258 || d) -ős: *Elleus* 1224.

F) Ragokban:

Birtokos személyragokban: a) sg. 3.: *feldeu* 1298 || b) plur. 1.: *ifemucut* HB. || c) plur. 2.: *sumtuchel*, *sumtuchel* HB.

Határozóragokban: a) -belöl: *timnucebelevl* HB. || b) -tól: *gimilciutul* HB. || c) -ül: *felevl* HB.

[Vö. még: *Belch* 1211; *Belc* 1240; *Belen* 1211; *Demeh* 1211; *Deg* 1240 k.; -felde 1273; *Gemelchen* 1251/1255; *Setit* 1211; *Zekeu* 1211; -uelgi 1211. — *chymur* 1251/1285 (= csömör); *Pilip* 1211; *Sytet-* 1251/1271. — *ferdeye* 1389; *Gemelch-* 1251/1255. — *bich* 1206 (= bükk); *Fil-* 1210 (= fül); *Gymilch-* 1296. — *Scim* 1237/1325; *Zym-* 1297; *Brekynne* 1274; *Egris* 1229; *ighaz* 1251; *lilkiert* HB.; *Epyriestu* 1252; *Scimis* 1211. — -ke 1211 (= kö); *Fene* 1236/1283; *fertes* 1296; *Kerus* 1211. — *Keserey* 1228; *Quereh* 1211; *Rengeysar* 1231; *Beseneytu* 1211.]

5. XIV. sz.-i oklevelek. KT. GyGl.

A) Az ö-zés az első szótagban:

a) Mai ö helyén: *Buht-* 1309; *cwuek* 1346; *chutur-* 1343, 1357; *Ful-* (6); *Feul-* (2); -feuld-, *Feuld-*, *fewld-*, *fevld-*, *Fewld-* (28); *Fenysefeuldu* 1342; -fuld- (2); *Fuen-*, *Fwen-*, -fuen- (6); *fuuenye* 1340/1389; *Guden-* 1367; *Gudur-* 1327; -gudur- (2); -gudur- 1364; *Gewder* 1367; *Gewdeur* 1385; *Gurgeteg* 1351; | *Gurgethek* 1348 k.; *Gurgetegh* 1355; *Gung* 1309*; *Gyung*, *Gyunggh* (3); *Gungus*, *Gyungyus* (6); -gurg, *Gurg*, *Gyurg*, *Gyurg-* (4); *Heulgeuz* 1345; *Cublus* 1351; *Kublus* 1379; *Kubel-* 1323; *Kubul-* 1332; *kubul-* 1342; *Kwblus-* 1346; *Kudmenus* 1317, 1389; -kules 1328; *Kuken-*, *Kukyn-* (5); *Kewlges* 1333; *Kewges-* 1325/1332; -kewlt- 1384; *Kewlk-* 1355; *Kulked* 1336; -kurnek- 1366; -kurtuel-, *kurthel*, *kurthuel*, -kurtil-, -curtuel-, -kurtwyl-, -kurthuel (14); -korthuel 1386; *Kwzereu-* 1331; *kwzereu* 1327; *Kuzuen-* 1397; *Kwzuin-* 1398; *Kwer*, *kuer* (5); *Kuer* 1352; -kuz-, -kwz-, -kvz-, *Kwz-*, *Kuz-* (30); *Kosthou* 1324; *Keuzhegh* 1359/1509; *Kuzep-*, *kuzep-*, *Kwzep-*, *kwzep-*, *Kusep-* (20); *luew* 1317; *Luew* 1368, 1390*; *Muggudurpataka* 1346; *Magyal-magy* 1372; *Wklelew* (3); *vkvr-*, *Hwkur-*, *Wkur-* (3); *Ewker-* 1326/1470 k.; *Wlues*, *Hwlues-* 6; *Vrdug*, *Wrdug*, *Vrduk*, *Wrdungh-*, *vrdug-*, *Vrdvg-*, *Vrdugh*, *Vrdunk* (13); *hurim* 1329 (= örem); -eurem, -ewren, *Euren* (3); *Eurmen* 1378; *Wztuer-* 1347; *Wthwes* 1389; *Wzwegh* 1302, 1342/1382; *Zug-*, -zug-, -zugh (7); *Zukche* 1366; -tuwe 1326; *Tul-*, -tul-, *Tulg-*, *Thul-*, *Twl-* (31); *Tuul* 1339; *Teulg-* (2); *though* 1342; -tursuk 1366; *Tuys-* 1327; *Tuiz-* 1334; *Tuis* 1334/1361; -ueulg-, -weulg-, -weulgh, *uevlgy-*, *Weulg-*, -weulgy-, -weulgh, -ueulgh (14); -wolq 1347; *Papragwlg* 1370; *Weurus-* 1311; *Zeuld-* 1353 || b) Mai ö helyén: *Kuneres* 1327; *kuner* GyGl.; *kuruzthur* 1330; -kuruch 1330; -kurucht 1330 || c) Mai ö helyén: *beu-* GyGl.; *Beu-* (2);

-*few*-, -*few*-, -*fev* (45); -*fw* 1368, 1381; *Hew*, *Heu*- (4); -*kew*-, -*kew*, *Keu*- (15); *Solumkow*- 1325; -*kw*-, -*kv*-, -*ku*-, *Ku*-, -*kv*, *Kw*-. -*keu* (55); *keurus*-, *Keurus*- (8); *Keurews* 1335/1449; *leuby* 1370*; *Lewches* 1364; *Leukus*-, *Lewkus* (6); *Lukus* (2); *Eur*-, -*eur*, *Ewr*-, -*eur* (6); *Oralya* 1377; *Euz*-, *Evz*-, *Ewzzh* [= *ös*z] (5); *Euz*-, *Ewz*- [= *öz*] (3); *wz*- [= *öz*] 1330; *Reuth* 1350; *zew*-, *zew*, *Zew*-, *Zeu*- (9) [= *szöke*]; *Zyu*- *ua*. 1393; *Zooch*- 1327; *Sceuke*-, *Zeuke*-, *Zeeuke*-, *Zewke* (18); *Zewka* 1349; *Sceuleu*-, *Zeuleu*-, -*zeuleu*-, -*zewlew*-, *Zeuleu*-, *Zewlew*- (20); *Sceuleye* 1324; -*zeuleye* 1356; -*zeuley* 1369; *Zeules* 1358; *zeur*- (6); -*tew* (2); -*tu*-, -*thu*-, -*tw* (7); -*tuke* 1302; *Teuke* 1380; *Toor* 1355; *Turus* 1357.

B) A többi szótagban:

a) Mai *ö* helyén: *Cheturtuk* 1307; *cheterituk* 1351; *chuturtuk* 1351; -*gemulch*- (3); *Gymulch*- (5); *Gyumuch*- 1353; *Gyumulch*- 1313; *Gyweulch*- 1386; *Leukus*-, *Lewkus* (5); *Lukus*-, *Lukus* (3); *uruk*- *GyGl*.; *Pincust* 1369; *Pyspuk*- 1363; *pyspuk* 1384; -*tursuk* 1366 || b) Mai *ë* helyén: *Beneduk*-, -*benedug*- (3); *Berekune*- 1304; *Embur*- 1326/1335, 1323/1330; *Egur* (5); *Eretnik* 1357; -*gerunda* 1366; *Gergur*- 1351; *Gyermuk*- 1341; *Jegune*-, *Jegunye* (3); *Kendur*- (3); *Kuruzthur* 1330; *Keruztus* 1373; *Kesekun*- 1362; *Mestur*- 1300; *Mesthur*- 1347; -*nemuth* 1309; *Nemuth*- 1331, 1356; *Nemut*- 1346; *Nymuth* 1357; *Pentuk* 1352; *Petur*-, -*petur*- (6); *Themerduk* 1355; *Tengurd* 1331, 1379 || c) Mai *e* helyén: *Feketeu*-, *Feketew*-, *Fekethew*- (7); *Feketw*- 1386 || d) Mai *i* helyén: *keurus* stb. l. A) c) || e) Mai *ü* helyén: *Gepew* 1335/1449 || f) Mai *ö* helyén: *Bessenew*-, *Beseneu* (8); *Chego*- 1378; *Cypeu* 1343; *Chypeu*- 1348; *Deseu*- (4); *Eleu*-, -*elw*- (10); -*erdeu*-, -*erdew*-, -*erdev*-, *Erdew*-, *Herdeu*-, -*herdeu* (56); *Erdw*- 1328/1380; -*erdow* 1347; -*erdo* 1379/1381; *Ereu*- (4); -*feneu*-, *Feneu*-, *Fenyew*-, *fenyew*-, *Fenew*-, *fenew*- (11); *fenio* 1358; *Fentew* 1388; *fertew*-, *Fertheu*-, *ferthew*-, *Fertew* (6); *Ketteus*- 1350; -*legelew* 1386; *Mezeu*-, -*mezeu*-, -*mezew*-, -*mezev*-, *Mezew*- (26); *Regus* 1347; *Tuteu*- 1304; -*tetev*-, *teteu*-, -*tetew*-, -*thateu*-, *Tetew*-, *Teteu*- (9); -*teto* 1361; -*tetow* 1346; *Thydeu*- 1439; *Ynew*-, *Inew*-, *ynew*- (5); *uezeu*-, *Wezzeu*-, -*wezzeu*-, *Vezsceu*-, *Vezzeu*-, *vezzeu*-, *Wezzev*- (11) || g) Mai *ü* helyén: *Hegedews* 1396; *Kuzereu*- 1331; *Keseleu*-, *Keselyew*- (7) || h) Hangvesztő tövekben: -*beruch*-, -*beruk* (6); *Ikurus* (= *ikër*-) 1314/1348; *Kubul*- 1332; *kubul*- 1342; *Hwkur*- 1326/1428; *Wkur* 1330; *Scedur*- 1318; *Zydur*- 1341; *Teluk*-, -*teluk*- (41).

C) Képzők előtt:

a) Deminutiv -gy előtt: *Egrug* 1327; *Egrugh* 1335 ||
 b) Deminutiv -k előtt: -*leluk* (4) || c) -s előtt: *Buhtus* 1309; *Belenus* 1349; *Bydus-* 1347; -*budus-* 1368; *Bwdws* 1386; *Bykus* 1331; *Byzus-*, *Bysus-* (3); *Egrus-* (4); *Elus-* (4); *Ezus* 1389; *Gykynus* 1331; *Gungus*, *Gyungyus* (7); *Gymulchus* 1327; *Helmus* 1335/1342, 1342; *Hymus-* 1331; *Ikurus-* 1314/1378; *Ikrus-*, *Icrus* (3); *wkrus* 1398; *Kengelus* 1333; *Kereztus* 1371; *Keruztus* 1373; *Kertus-* 1398/1466; *kegussege* GyGl.; *Kynchus* 1366; *Kenchus* 1366; *Kwblus* 1346; *Kudmenus* 1317, 1389; *Kurtwilus-* (2); *Kwzuinus* 1398; *Kuechus-* 1337; *Kirtus* 1351; *Kurtus-* 1358; *Mergus-* (3); *Nemus* 1347; *Menus-* (2); *Vkrus* 1340; *Wkrus-* 1350; -*sebus*, *Sebus-* (7); *Seregylus* 1342; *Seregelus* 1323; *Zylus-* 1332; *Scelus-* 1332/1336; *Zelus-* 1398; *Zeurus* (6); *Thegzus*, *Tegzus* (3); *Tehenus-* 1344; *Tekerus-* 1338; *Tekereus* 1380/1414; *Telukus* 1328; *Tulgus* 1309/1342; *Twlgus* 1309/1413; *Turus* 1357; *Tygus* 1333; *Tygyws* 1339; *Wertus* 1342, 1383; *Werus-* (7) || d) Igenévképző -tt előtt: *Seguthbik* 1314/1328; *sciluttet* KT.

D) Ragok előtt:

a) -t tárgyr. előtt: *bynut* KT. || b) -tt helyr. előtt: -*feluth-* 1383*.

E) Képzőkben:

a) -nök: *Feguernuk* 1368 || b) ő: -*ew-*, -*ev-*, -*eu-* (53); -*o* (4); -*u* (1); pl. *figeu* GyGl.; *Dorgo* 1390; *verufyn* 1319 || c) Deminutiv -ő: *Bedeu-* 1397/1416; *Petheu*, *Peteu*, *Pethew*, *Petew* (11) || d) -ső: *Felseu-* (3); *Felsu* 1335; *Fulseu* (3); *Feulseu-* (2); *Kuzepseu-* (2); *Kylseu* (2).

F) Ragokban:

Birtokos sg. 3.: -*feldeu*, -*feldew* (3) || Határozóragban: -*től*: *kezdetuitul* KT.

[Vö. még: *Beythes* 1309; *Behtes* 1309; *Belen* 1302; *Bele-nus* 1349; *Bezermen* 1325; *Dengeleu* 1372; *ketel* 1332; *Gerge-teg* 1398; *Kezuenus* 1332/1374; -*ermen* 1323; *Ezteuer* 1391; *Zeld-* 1349. — *Berykyou* 1300; *Bydistou* 1342; *Cyuek* 1346; *Thymlech-* 1341; *Tywes* 1323. — *Benedic-* 1357; *Dubuerenhyg* 1338; -*fescik* 1341; *Petirke* 1322/1394; *Zyderyes-* 1320. — *Byduskut* 1347; *Seguthbik* 1314/1328; *Popzenafywe* 1349. —

Elemezeu 1326; *Hyntuserde* 1342; *fertes* 1379; *Lerynch-* 1371; *Belse-* 1317/1407. — *Hegedes* 1399; *Kesele-* 1342.]

6. XV. sz.-i oklevelek; Beszt. Szj.; Schlägli Szj.; Schlägli Gl.

A) Az ö-zés az első szótagban:

a) Mai ö helyén: *Bewythews* 1480; *Bewlch* 1426, 1459; *Chewle* 1482; *Chewrez* 1439; *Chewrch* 1451; *Dorgow* 1414; *Devrgev* 1414; *-feuld-*, *-fewld-*, *Fewld-*, *Feuld-* (20); *fewdwar* 1404*; *feuld* Beszt. Szj.; *fewlm vam* Schlägli Szj.; *Gewches* 1478; *Gyewkeres* 1450; *Gwder* 1428; *Gwdw* 1484; *gwren* Schlägli Szj.; *Gwrhes* 1480; *gwzw* 1443; *Gywngyews* 1484; *-gyurgh* 1407; *-geurg* 1455; *Keukerchen* 1478; *Kwes-*, *Kues-* (4); *Kwues-* 1419; *kwbel* Schlägli Szj.; *Kewblews* 1467*; *Kwbel-* 1431; *kwbul-* 1438; *Kewdmen* 1492; *kucen* Schlägli Szj.; *Kuken-* 1419; *Kwkeny-* 1451; *kukurchw* Schlägli Szj.; *Kewles-* 1462; *kwles* Schlägli Szj.; *kewlgh* 1473; *-kewlthy* 1463; *Kewlthew* 1467; *kwlw* Schlägli Szj.; *kewlyw* 1449; *kwlyw* 1453/1766; *Kwlyws* 1482; *Kewlus* 1496; *Kwlws* 1456; *kumen* Schlägli Szj.; *kunnyes* Beszt. Szj.; *kwynywk* 1407; *kwynyk* 1489; *kwnek* Schlägli Szj.; *-kwrthuel-*, *-kurthuel* (5); *Kewrthwel-*, *-kewrthwel* (2); *keuzewn* 1485; *Kewseurus* 1424; *Kewth-*, *-kewth-* (3); *Kuth-*, *Kut-* *Kwt-* (4); *Kute-fejze* Schlägli Gl.; *kwuer* Schlägli Szj.; *Kwuer* 1449; *-kuz-*, *-kwz-*, *Kuz-*, *Kwz-* (7); *-kewz-*, *-keuz-*, *Kewz-* (6); *Kwzel* 1493; *Kewzep-* 1455; *Kuzep-* 1428; *Lewbel* 1410; *wche* Beszt. Szj.; *-ewche* 1492; *Ewden* 1453*; *vkvl* Schlägli Szj.; *oker* Beszt. Szj.; *Ewktelew* 1461; *Wklelew* 1425; *wl* 1460; *wlw* Schlägli Szj.; *Whwes* 1428; *Ewhwes-*, *Ewlywes* (3); *Wrdegh* 1410, 1416; *Wrdevgh* 1400; *Ewrdewgh*, *Ewrdewg* (4); *Vrdegh* 1413; *Wrdegh* 1436; *Wrdeg-* 1416; *Ewrddegh-*, *Evrdegh*, *Ewrdek*, *Ewrddegh-*, *Eurdeg-* (8); *Oreggh* 1463; *wryn* 1411; *Ewren*, *-ewren-* (5); *hwth* Schlägli Szj.; *wt* Schlägli Szj.; *ewrewth* 1493; *vruen* Beszt. Szj.; *wruen* Schlägli Szj.; *-wswin*, *-wswen*, *wswyn* (4); *Ewzthweer* 1464; *Wthwes* 1438; *Ewthwes* (6); *Seureg* Beszt. Szj.; *Sewg-* 1409; *Zewg-* 1470; *SZewrnyw* 1439; *Zeurnywy* 1479; *Tukustou* 1381; *thwk* Schlägli Szj.; *Thewlcher* 1460; *Tol* 1414 (= Tölgy); *Tul-*, *Twl-*, *-tulg-* (3); *Thewl-*, *Thewlg-* *Thevlg-*, *Tewl-* (9); *tewlfa* Schlägli Gl.; *tewlfa* Schlägli Szj.; *theulthew* Beszt. Szj.; *Thewlthewenth* 1470; *twmen* Schlägli Szj.; *Thewmlew* 1460 k.; *Turuth-* 1430; *Thewrew* 1433, 1470; *twrw* Beszt. Szj.; *thewrek* Beszt. Szj.; *Tursuk* 1402; *Thwrsek* 1441; *Theursek* 1466; *zewld* Schlägli Szj.; *zold* Beszt. Szj.; 1444; *Zeuld*, *Zewld* (5); *Zewldews* 1498 || b) Mai e helyén: *Gywpw* 1423; *gevpev-* 1448; *-gyewpw-* 1492; *Kewnyeres* 1475;

zonge- Beszt. Szj. || c) Mai *e* helyén: *kewser* 1464; *Lewder* 1439; *Gyaparthewthew* 1471 || d) Mai *ü* helyén: *Bewdeskut* 1419 || e) Mai *ö* helyén: *Bevr-* 1489; *bwr* Schlägli Szj; *Chuz* 1452; *Cheuz* 1461, 1484; *-feu* Beszt. Szj*; *few* Schlägli Szj; Schlägli Gl; *Fewzew* 1470, 1487; *gevges* 1489; *Gewges* 1489; *Gewgews* 1492; *Hew-* (3); *heus* Beszt. Szj; *Hews* (7); *-kew-*, *Kew-* (16); *-kw*, *Kw-* (18); *-kw* Schlägli Gl; *Kewres* Beszt. Szj; *Kewres-* (3); *Keurus*, *Kewrws* (2); *Kwrws-*, *kwrus* (3); *lewbi* 1448, 1452; *Lewkus-* 1424; *-lewryn-* 1426; *new*, *New-* (3); *Eur*, *-ewr*, *Hewr-* (11); *Ews* 1469; *dedeuz* Beszt. Szj; *ewz* Schlägli Szj; *Ewz*, *Ewz*, *ews-*, *ewz-* (11); *Ewz-* 1465, *1476 (= öz); *wz* Schlägli Szj (= öz); *Rewth* 1419; *seureg* Beszt. Szj; *zw* Schlägli Szj; *zewth* 1462; *Zeu*, *Zew-*, *zew* [= szöke] (5); *Zewke*, *Zeuke* (10); *-zewleu-*, *-zewlew*, *Zeuleu-*, *Zewlew-*, *zewlew-* (8); *zeuley* 1420; *zewle* 1484; *Zeur-*, *Zewr-*, *Zevr-* (9); *-thew* Beszt. Szj; * *-tew*, *thew* (6); *fwltws* Schlägli Szj; *Thewke-* (4); *Thwke-* 1451; *theuleu* Beszt. Szj; *theur* Beszt. Szj; *twr* Schlägli Szj; *Thewr-* (6); *Vew* 1408; *wo-* Schlägli Szj. || f) Mai *ü* helyén: *Chewdes* 1478; *Stewr*, *Steor*, *Stheur*, *Sthewr*, *Stheor*, *Steur*, *stewr* (8) [Vö. kfn. *stiure*] *Zewch* (7); *Zwch*, *Zwcz* (3); *Zeulch* 1478; *Thew-* 4188.

B) A többi szótagban.

a) Mai *ö* helyén: *berwk* Schlägli Szj. (= bürök); *Chetewrth* 1469; *ezkuz* Schlägli Szj; *Gwbul* 1402; *Kezewlches* 1452, 1458; *kwngwk-* 1407; *kukwurchu* Schlägli Szj.; *kewzewn* 1481; *Lewkus-* 1424; *Menchw* 1498; *Wrdugh* 1400, 1416; *Wrdevgh* 1400; *Vrdevngh* 1414; *Ewrdengh* 1437, 1463; *Erdewgh* 1424*; *Erdewg* 1453; *Pyspwk* 1409; *Tursuk* 1402; *yseug* Schlägli Szj. || b) Mai *ë* helyén: *surluk* 1424; *Tegewz* 1490; *Teghwz-* 1437 || c) Mai *e* helyén: *chewz* Schlägli Szj.; *ekew* Schlägli Szj.; *Fekethew-*, *Fekethev*, *Feketew* (6); *Fekethw* (2); *feketw* Schlägli Szj.; *Penthelew* 1424; *teku* Schlägli Szj. || d) Mai *ü* helyén: *Chepew* 1499; *chepew* Schlägli Gl.; *Eskewt* 1467, 1469; *Kelev* 1443* || e) Mai *ö* helyén: *Bendew* 1434, 1478; *belchew* Schlägli Szj.; *Belchew* 1413; *Bessenew* 1453; *Besenew* 1455; *Chegew* 1499; *Chekew* 1468; *Cheller* 1409; *Chypelleus* 1402, 1419; *cipellos* 1488; *dellew* 1436; *-dulew* (3); *egenlw* Schlägli Szj.*; *Elew-*, *Elew-* *-elew* (18); *-erdew-*, *Erdew-*, *-erdeu*, *Erdeu-* (40); *Erdyo-* 1454; *Erdew* Schlägli Szj.; *emlew* Beszt. Szj.; *emlw* Beszt. Szj.; *fenyew*, *Fenyew*, *fenev*, *fenew-* (7); *Fenyw-*, *fenyw-* (2); *-ferthew* (4); *Fertho-* 1475; *geplw* Schlägli Szj.; *keplou* Beszt. Szj.; *ketto-* 1425/1454; *Ketheu-* 1453; *lewegew* 1458; *Legyezew*, *legyezew* (3); *legezzw* 1496; *-mezew*, *Mezew-*, *-mezev* (15); *Renyew* 1483; *serpenew* 1458; *Cherpenew* 1494; *Sildeu* 1462; *Silew* 1479; *zeplew*

Schlägli Szj.; *scillew* Beszt. Szj.; *-zewleu-*, *zewlew* (4); *-zelew* (5); *zelew-* Beszt. Szj.*; *Thekenew-* (2); *Theperthew* 1463; *tetew* Beszt. Szj.; *Schlägli Szj.*; *-thethew* (4); *-thewthew* 1471; *tetw* Schlägli Szj.; *-thethw* 1420; *Thewmlew* 1460 k.; *tidew* Schlägli Szj.; *Inew* 1462; *velew* Schlägli Szj.; *vezw* Schlägli Szj.; *-wezew*, *vezew*, *Wezzeu-* (3) || f) Mai é helyén: *feekewles* 1497 || g) Mai ü helyén: *Gywrew-* 1400, 1453; *kezthew* Beszt. Szj.; *Kezthew-* (2); *Hegedew-*, *Hegedew*, *hegedew-* (5); *Kesselew*, *Kesewlew-* (3); *Kesereu*, *Keserew*, *Kezerew* (9); *kezentew* Beszt. Szj.; *kesentew* 1458; *kezereu* Beszt. Szj.; *Zerew-* 1425/1454 || g) Hangvesztő tövekben: *Ferewdews* 1468; *Ikr-* 1418; *Kwbul-* 1438; *Ewkur-* 1417; *-ewkewr* 1456.

C) Képzők előtt:

a) -s előtt: *Bewythews* 1480; *Bywdus-* (2); *Bydus-* (3); *Chywdews* 1469; *Ehos* 1435*; *Elews* 1419; *finews* 1462; *Fysthus* 1418; *Fysthews* 1480; *gengews* 1435; *Gywngyews* 1484; *Ikrus* 1410; *Kenchus* 1402; *Keblews* 1483; *Kewblews* 1467*; *Kyrthus* 1406, 1451; *Kwrthus* 1421, 1447; *Seggews* 1468; *Zilews-* 1462; *Zeurus* (2); *Zewrews* 1496; *Tegzus* 1408; *Thewrews* (2); *Verus* 1416; *Zewldews* 1489 || e) Igenévképző -tt előtt: *Turuthnyr* 1430 || c) Deverb. -z előtt: *-eltheuzew* 1490*.

D) Rag előtt:

-tt helyr. előtt: *-meguth* 1407.

E) Képzőkben:

a) -ő: *-therew*, *eklelew*, *esketheu*, *festelew*, *ferdew*, *kenecelew*, *kerew*, *kezkenew*, *kelthew*, *lepedew*, *legzeu*, *lepew*, *reythew*, *sepreu*, *zedew*, *zilew*, *thekereu*, *theuleu*, *therew*, *theltew*, *vyslelew*, *ygetew*, *vizelew*, *vezew* Beszt. Szj.; *ewezw*, *fedw*, *feyw*, *kefertw*, *metw*, *wrizw*, *zilw*, *turw*, *verw*, *vezetw* Schlägli Szj.; *OkłSz.*: *-eo*, *-ew*, *-eu* (109); *-ow* (1); *-o* (3); *-w* (1); *pl.**) *-kethew* 1493; *Fythew* 1453; *Gergev* 1484; *Lewew* (3); *Nyrew* (8); *Zekew* 1482; *Therlew* 1478; *Dorgow* 1414; *fedo* 1435; *helthezo* 1450; *Svthw* 1429 || b) -ős: *Dereczkelews* 1415, 1441; *Ferewdews* 1468; *Ferdews* 1479; *Esmerews* 1413 || c) -só: *Belsewh*, *Belsew* (3); *Felseu-*, *Felsew-*, *felsew-* (8); *Kezebsew-*, *Kezepsew* (3); *Kylsew* (2) || d) -ű: *-ew* (12) *pl.* *zemew* (4); — *baysereu*, *zynew* Beszt. Szj.; *zineu* Schlägli Szj.

*) *pl.* alatt azokat az eseteket közöljük, melyek fontosabbak az özés történetére vonatkozólag.

F) Ragokban:

Birtokos sg. 3.: *-feldew* (6); *-feldw* (1); *-fewldew* (1).

[Vö. még: *Beythes* 1462, 1489; *Belchew* 1413; *Bydes-* 1427; *Bykes* 1421; *Cheber* 1490; *Chetertek* 1477; *-deg-* 1488 k.; *Fewen* 1436; *-gedre* 1429; *Gerbe* 1454; *gyekeres* 1450; *Gyengh-* 1489; *-gerg* 1453; *Kebles* 1451; *Kedmenes* 1479; *Keles-* 1482; *kenweb* 1485; *Kenthes* 1435; *Kepenyegh* 1493; *Kerthwelyes-* 1435; *Kesenthew* 1458; *Kezereke-* 1411; *-kethe* 1400; *-eswen* 1459; *Ezwegh* 1488; *Seres* 1409; *Setheth* 1429; *Zewe* 1415; *Thelthewen* 1435; *themle* 1404; *Thewys* 1440; *Thyker* 1490. Beszt. Szj.: *terpe*, *kezel*, *belchew*, *feldi*, *Ermen*, *bezermen*, *ekleleu*, *kentes*, *keueth*, *velg*, *zelep*, *feven*, *ketel*, *keny*, *sewin*, *borstherew*, *keles*, *eker*, *zemerchek*, *kebel*, *kizeb*, *keneclaw*, *zeneg*, *kenthes*, *kezenteu*, *zeues*, *felestekum*, *keuer*, *ezuer*, *geng*, *kezereu*, *ethues*, *keken*, *kelk*, *gemelch*, *kertuel*, *telg*, *oker*, *ekur*, *eker*, *belem*, *helg*, *gezeu*, *herchek*, *elw*, *gyengyer*. Schlägli Szj.: *mengerges*, *ked*, *chetertek*, *terpe*, *kezel*, *belche*, *feldy*, *vefely*, *kermek*, *zemeldek*, *kenek*, *kezep*, *terwen*, *kentes*, *keueth*, *feld*, *velg*, *fewen*, *kelk*, *seuen*, *kemen*, *zektete*, *geker*, *ezten*, *cheber*, *telcher*, *gengh*, *ser*, *gimelch*, *keruel*, *erkelch*, *fesuen*. Schlägli Gl.: *ğrem*, *elijw*, *kezereu*, *erwen*. — *Pyspyky* 1412; *kiuer* Schlägli Szj.; *giker* Beszt. Szj.; *tiwis* Beszt. Szj. — *-delew* 1422; *Esketh* 1469; *gemelch* Beszt. Szj.; *chetertek*, *berwk*, *ferdew* Schlägli Szj. — *-sile* 1474; *Bydes-* 1413; *Byk* 1411; *-sythew* 1481; *fylew* 1462; *-hywel* 1486; *ylew* Beszt. Szj. — *Belsezelew* 1470; *Cheplee* 1483; *Elekethew* 1493; *Kezereke-* 1411; *Borkethe* 1400; *themle* 1404; *-ferthe-* 1467; *Felsee-* 1496; Beszt. Szj.: *ber*, *zelew*, *weze*, *fenyge*, *emle*, *yne*, *ez*, *zonge-*; Schlägli Szj.: *vduzeite*, *verefen*, *esses*, *fe*, *eltete*, *visele*, *belche*, *teremthe*, *belse*, *eueze*, *sereg*, *kurte*, *ize*, *zektete*, *zele*, *teperte*, *meze*, *zeneg*, *ber*, *silde*, *wle*, *sepre*, *erde*. Schlägli Gl.: *kutefejze*. — *Makzijne* 1481.]

7. Czech-k.; Debr.-k. I.; Debr.-k. II.; Debr.-k. III.; Debr.-k. V.;
Debr.-k. VI.; Guary-k.; Kaz.-k. I.; Kaz.-k. II.; Kaz.-k. III.;
Nád.-k.; Sánd.-k.; Sim.-k.; Tel.-k. I.; Tih.-k.; Weszpr.-k. I.;
Weszpr.-k. II.; Winkl.-k. I.)*

A) Az ő-zés az első szótagban:

a) Mai ő helyén: Czech-k.: *bôyt-* 135. Debr.-k. I.: *bôit-*,
Bôit- (10). Debr.-k. III.: *bôyt-* (4). Debr.-k. V.: *bôyt-* (2). Guary-k.:
bôyt- (12). Kaz.-k. I.: *bôit-* (3); *bôit-* 76. Nád.-k.: *bôyt*, *bôit* (12).
Tel.-k. I.: *bôyt-*, *Bôyt-*, *Boyt-* (6). Tih.-k.: *bôit-* (7); *bôit-* (4).
Weszpr.-k. I.: *bôit* (+) *elô* 39. Winkl.-k. I.: *Bôith* (Naptár). —
Czech-k.: *bôicz-* (4). Debr.-k. I.: *bôlc-*, *Bôlc-*, *bolc-*, *Bolc-* (69).
Debr.-k. II.: *bôch-* (4). Debr.-k. III.: *bôicz-*, *bôlc-*, *Bôicz*, *Bôlc*,
bôich- (48). Debr.-k. V.: *bôlc-*, *Bôlc-* (6). Debr.-k. VI.: *bôlc-* 624.
Guary-k.: *bôlc-* (22). Kaz.-k. I.: *bôc-*, *Bôc-*, *bôc-*, *bôch* (11);
bôlc- *bôlc-* (8). Kaz.-k. II.: *bôc-* (4). Nád.-k.: *bôlc-*, *Bôlc-* (28).
Sim.-k.: *bôlc-* 5. Tel.-k. I.: *bôlc-*, *Bôlc-* (6). Tih.-k.: *bôc-*, *bôc-*,
bôc-, *bôch-* (99). Weszpr.-k. I.: *bôicz-* (3). Winkl.-k. I.: *bewlch-*
(2); *bôich-* (13). — Debr.-k. I.: *bôlcô-* 17, 110, 140; *Bôlcô-* 110.
Debr.-k. II.: *bôlczó-* 333. Winkl.-k. I.: *bôchô-* 344. — Guary-k.:
bômbôl- 120. — Czech-k.: *Bôróczk* 130. — Sándor-k.: *ôbuel-*
kôdnek 6. — Debr.-k. I.: *dôg-* (4); *dôogh*, *dôog* (3). Debr.-k. II.:
dôg 245, Guary-k.: *dôg-* (2). Nád.-k.: *dôg-* (5). Tel.-k. I.: *dôg-*
(2). — Czech-k.: *Dômôtôr* 130. Nád.-k.: *Dômôtôr-*, *dômôtôr-* (7).
Winkl.-k. I.: *dômôtôr* (Naptár). — Debr.-k. I.: *-dôrg-* 106, 185.
Debr.-k. V.: *-dôrg-* 568. Tel.-k. I.: *-dôrg-* 85. Tih.-k.: *dôrd-*
374. — Czech-k.: *fôd-* (2). Debr.-k. I.: *fôd-* (3). Guary-k.: *fôd-*
(1). Kaz.-k. I.: *fôd-* (2). Sánd.-k.: *fôd-* (1). Tel.-k. I.: *fôd-* (1).
Weszpr.-k. I.: *-fôd-* (1). Winkl.-k. I.: *fôd* (3); *fôggetôk* 202. —
Czech-k.: *fôl-*, *ffôl-* (6). Debr.-k. I.: *fôl-*, *fol-*, (29). Debr.-k. II.:
fôl- (14). Debr.-k. III.: *fôl-* (5). Debr.-k. V.: *-fôl-* (9). Guary-k.:
fôl- (17). Kaz.-k. I.: *-fôl-* (14). Kaz.-k. II.: *fôl-* (1). Kaz.-k. III.:
fôl- (5). Nád.-k.: *fôl-*, *fol-* (38). Sánd.-k.: *fôl-* (7). Tel.-k. I.:
-fôl- (37). Tih.-k.: *fôl-* (86). Weszpr.-k. I.: *fôl-* (3). Winkl.-k. I.:
fewl- (2); *fôl-* (17). — Czech-k.: *fôld-*, *fôl-* (12). Debr.-k. I.: *fôld-*,
fôld-, *Fôld-*, *fôl-* (89). Debr.-k. II.: *fôld-* (6); *fôd-* (8). Debr.-k.
III.: *-fôld-* (28). Debr.-k. V.: *fôld-* (17). Debr.-k. VI.: *fôld-* (6).

*) A kódexek adatainak összeállításánál főbb rövidítéseink a következők: A római számok a kódexek egyes íróit jelentik. — A zárójelbe tett számok az illető kézirat megfelelő adatainak számát jelzik. — Az ilyen számok után *pl.* alatt a fontosabb esetek következnek. — A csillag az adatnak egy oldalon többször való előfordulását jelzi. — illeszk. = labiális illeszkedéssel; illeszk. nélkül. = labiális illeszkedés nélkül.

Guary-k.: föld-, Fföld- (20); föld (1). Kaz.-k. I. föld- (18). Kaz.-k. II.: föld- (2). Kaz.-k. III.: föld- (2). Nád.-k.: föld-, föld-, Föld- (71); föld- (3). Sánd.-k.: föld (5). Sim.-k.: föld- (4). Tel.-k. I.: föld- (46). Tih.-k.: föld- (51). Weszpr.-k. I.: föld- (35). Winkl.-k. I.: fewld-, fewld- (4); föld-, Föld- (43); föld- 350. — Czech-k.: föld- (2); Debr.-k. I.: föld-, föld- (11). Debr.-k. II.: föld-, föld- (4); Debr.-k. III.: föld- (3). Guary-k.: föld- (10). Nád.-k.: föld- (13). Sánd.-k.: föld- (4). Tih.-k.: föld- (2). Winkl.-k. I.: fewrt- (1); föld- (4). — Czech-k.: földwen 50. Debr.-k. I.: földwen 78. Debr.-k. II.: földwen-278. Nád.-k.: földwen-, földweny- (4). Tel.-k. I.: földwen- 209. Tih.-k.: földwen- (3). — Czech-k.: földeny- 188. Debr.-k. I.: földeni 211. Debr.-k. II.: földeni 362. Nád.-k.: földeni 516; földeni 517. Tel.-k. I.: földeni 123. Tih.-k.: földeni (2). — Czech-k.: földög 160. Debr.-k. I.: földög-, földög- (9). Debr.-k. V.: földög (4). Kaz.-k. I.: földög (1). Nád.-k.: földög- (11). Tih.-k.: földög 293. Winkl.-k. I.: földög- 180; földög- 210. — Nád.-k.: földög- 515. Winkl.-k. I.: földög- 346. — Czech-k.: földög- 172. Debr.-k. I.: földög- 200. Debr.-k. II.: földög- (3). Debr.-k. III.: földög 443. Debr.-k. V.: földög- 577. Guary-k.: földög- (4). Kaz.-k. I.: földög-, földög- (3). Kaz.-k. II.: földög- (1). Nád.-k.: földög- (1). Sim.-k.: földög-, földög- (4). Tel.-k. I.: földög- (3). Tih.-k.: földög-, földög- (5). Winkl.-k. I.: földög- (1). — Czech-k.: földög-, földög- (3). Debr.-k. I.: földög- (6). Debr.-k. II.: földög (1). Debr.-k. IV.: földög- (1). Guary-k.: földög-, földög- (3). Kaz.-k. I.: földög-, földög-, földög- (7). Nád.-k.: földög-, földög-, földög- (6). Winkl.-k. I.: földög- (3). — Tih.-k.: földög 40. — Czech-k.: földög-, földög- (4). Debr.-k. I.: földög- (15). Debr.-k. II.: földög- (12). Kaz.-k. I.: földög- (12). Kaz.-k. II.: földög- (5). Nád.-k.: földög- 117; földög- 37, 130. Sánd.-k.: földög-, földög- (6). Tel.-k. I.: földög-, földög-, földög- (3). — Czech-k.: földög 129. Kaz.-k. II.: földög 153. — Czech-k.: földög 50. Debr.-k. I.: földög- (7); földög- (2). Debr.-k. II.: földög- (15); földög- (1). Debr.-k. III.: földög-, földög-, földög- (13). Debr.-k. V.: földög-, földög-, (3); földög- (1). Guary-k.: földög-, földög- (7). Kaz.-k. I.: földög-, földög-, földög-, földög- (6). Nád.-k.: földög-, földög-, földög-, földög- (29); földög 94; földög- (4). Sánd.-k.: földög- (1). Tel.-k. I.: földög-, földög- (8); földög 220; földög- 226. Tih.-k.: földög-, földög-, földög- (14); földög-, földög- (2). Weszpr.-k. I.: földög- (3); földög- (2). Winkl.-k. I.: földög- (3). — Nád.-k.: földög- 87. — Czech-k.: földög- (12).*) Debr.-k. I.: földög-, földög-, földög- (73). Debr.-k. II.: földög- (4). Debr.-k. III.: földög-, földög- (27). Debr.-k. V.: földög-, földög-, földög- (32). Debr.-k. VI.: földög- (2). Guary-k.: földög- (11). Kaz.-k. I.: földög-, földög- (25). Kaz.-k. III.

*) A v-töveknek itt azon alakjait soroljuk fel, a melyek mai rövid ő helyén tüntetnek fel ő jelölést.

Jő- (6). Nád.-k.: *Jő-*, *-iő-* (119). Sánd.-k.: *iő-* (5). Tel.-k. I.: *-iő-*, *-yő-*, *Jő-* (72). Tih.-k.: *Jő-*, *-iő-* (119). Weszpr.-k. I.: *-iő-*, *-yő-* (32). Winkl.-k. I.: *-iő-*, *Jő-* (80). Debr.-k. I.: *kő-* (17). Debr.-k. II.: *kő-* (1). Debr.-k. III.: *kő-* (2). Debr.-k. V.: *kő-* (4). Kaz.-k. I.: *-kő-* (11). Nád.-k.: *kő-* (14). Sánd.-k.: *kő-* (1). Tel.-k. I.: *kő-* (2). Tih.-k.: *kő-* (4). Weszpr.-k. I.: *kő-* (1). Winkl.-k. I.: *kő-* (10). — Czech-k.: *kód-* 147. Debr.-k. I.: *kód-* 52. Guary-k.: *kód-* 119. Kaz.-k. I.: *kód-* (4). Nád.-k.: *kód-* 205. Sánd.-k.: *kód-* (7). Tih.-k.: *kód-* (4). Weszpr.-k. I.: *kód-* (2). — Nád.-k.: *kőkörű-*. — Debr.-k. I.: *kőlef* 160, 161*. — Debr.-k. I.: *kőlőn* 221. Tel.-k. I.: *kőlőn-* (3). Winkl.-k. I.: *kőlchőn* 317. — Kaz.-k. I.: *kől-* 79. Winkl.-k. I.: *kől-* 302. — Debr.-k. I.: *kőche* 231; *költ-* (2). Debr.-k. V.: *költ-* (3). Guary-k.: *költ-* (5). Kaz.-k. I.: *kőt-* (3). Kaz.-k. II.: *kőt-* (1). Nád.-k.: *-kőt-* (3). Tel.-k. I.: *kőt-*, *kől-* (7). Weszpr.-k. I.: *kől-*, *kőt-* (3). Winkl.-k. I.: *kőt-*, *kől-* (4). — Debr.-k. I.: *köntőf-* 116. Nád.-k.: *köntős* 267. Winkl.-k. I.: *köntőf-* 172; *köntős* 211. — Czech-k.: *könyw-*, *köny-* (6). Debr.-k. I.: *kőnu-* (7). Debr.-k. II.: *kőn* (2). Debr.-k. III.: *kőń-* (1). Debr.-k. V.: *kőń* (3). Guary-k.: *kőń-* (13). Kaz.-k. I.: *kőń-* (2). Nád.-k.: *kőń-*, *koń-* (19). Tel.-k. I.: *kőńb-* (11); *kőńb-* (6). Tih.-k.: *kőń-* (10). Weszpr.-k. I.: *kőń* (16). Weszpr.-k. II.: *kőńi* 113. Winkl.-k. I.: *kewn-* (1); *kőń-* (11). — Kaz.-k. I.: *kőńók-* 21. Weszpr.-k. I.: *kőńišk-* 68. — Czech-k.: *kőnyór-*, *kőyór-* (10). Debr.-k. I.: *kőńiőr-* (33). Debr.-k. II.: *kőńór-*, *kőńór-* (5). Debr.-k. III.: *kőńór-* (2); *kőńer-* 370. Debr.-k. V.: *kőńór-* (5). Guary-k.: *kőńór-* (17). Kaz.-k. I.: *kőńór* (12). Kaz.-k. II.: *kőńór-* (2). Kaz.-k. III.: *kőńór-* (1). Nád.-k.: *kőńór-*, *kőńór-* (22). Sánd.-k.: *kőńór-* (1). Tel.-k. I.: *kőńór-*, *kőńór-* (23). Tih.-k.: *kőńór-* (35). Weszpr.-k. I.: *kőńiőr-*. *Kőńiőr-* (23). Winkl.-k. I.: *kőńór-*, *kőnyór-* (8). — Czech-k.: *kőnyebben* 118. Debr.-k. I.: *kőńiű* 35. Debr.-k. III.: *kőńb* 362; *kőńnen* 431; *kőńen* 436. Nád.-k.: *kőńneben* 38. Tel.-k. I.: *kőńb* 44. — Debr.-k. I.: *kőnu-* (27). Debr.-k. II.: *kőńv-* (1). Debr.-k. III.: *kőńu-*, *kőń-*, *cőńu-*, *Kőńu-* (140). Debr.-k. V.: *kőńv-*, *kőń-* (8). Debr.-k. VI.: *kőm-* 627. Guary-k.: *kőńu-*, *kőńv-*, *kőń-* (22). Kaz.-k. I.: *kőnu-*, *kőń-* (11). Kaz.-k. II.: *kőnu-* (1). Kaz.-k. III.: *kőnu-*, *kőńw-*, *kőń-* (8). Nád.-k.: *kőń-*, *kőńv-*, *kőńu-* (16). Sánd.-k.: *kőńu-*, *kőńw-*, *kőń-* (3). Tel.-k. I.: *kőńb-*, *kőńb-* (22). Tih.-k.: *-kőń-*, *kőńu-* (47). Winkl.-k. I.: *kőń-*, *kőńv-*, *kőńw-* (20). — Debr.-k. II.: *kőp* 321. — Czech-k.: *kőr-* (2). Debr.-k. I.: *kőr-* (42). Debr.-k. II.: *kőr-* (5). Debr.-k. V.: *kőr-* (1). Debr.-k. VI.: *kőr-* (1). Guary-k.: *kőr-* (2). Kaz.-k. I.: *kőr-* (12). Nád.-k.: *-kőr-* (15). Sánd.-k.: *kőr-* (2). Tel.-k. I.: *kőr-* (8). Tih.-k.: *kőr-* (20). Weszpr.-k. I.: *kőr-* (4). Winkl.-k. I.: *kőr-* (9); *kőnyől* (!) 232. — Czech-k.: *kőrm-* 6. Debr.-k. I.: *kőrm-* (3). Kaz.-k. III.: *kőrm-* (2). Nád.-k.: *kőrm-* (3). Sánd.-k.: *kőrm-* (2). Tel.-k. I.: *kőrm-* (1). — Czech-k.: *kőzön-* (2). Debr.-k.

I.: *kőzón-* (1). Debr.-k. II.: *kőzón-* (3). Debr.-k. III.: *kőzón-* (4); *kőzen-* 349. Kaz.-k. I.: *kőzón-* (6). Nád.-k.: *kőfőn-*, *kőzón-* (3); *kőzeñ-* 404; *kőzen-* 443. Tih.-k.: *kőzón-* (22). Weszpr.-k. I.: *kőzzón-* (3). Winkl.-k. I.: *kőzón-* (5). — Debr.-k. I.: *kőzuen-* 19, 226. Debr.-k. III.: *kőzuen-* 405. Debr.-k. V.: *kőzuen-* 405. Debr.-k. VI.: *kőzveny-* 619. Tel.-k. I.: *kőzuen-* 143. — Czech-k.: *kőt-*, *kőth-* (10). Debr.-k. I.: *kőt-* (20). Debr.-k. II.: *kőt-* (4). Debr.-k. III.: *kőt-* (9). Debr.-k. V.: *kőt-*, *kőth-* (15). Debr.-k. VI.: *kőt-* (3); *kős* (2); *kőff* 629*. Guary-k.: *-kőt-* (12). Kaz.-k. I.: *kőt-* (6). Kaz.-k. II.: *kőt-* (2). Kaz.-k. III.: *kőtt-* (1). Nád.-k.: *-kőt-* (32). Sánd.-k.: *kőt* (2). Tel.-k. I.: *kőt-* (5); *kőffe* 75. Tih.-k.: *kőt-* (26). Weszpr.-k. I.: *kőt-* (23). Winkl.-k. I.: *-kőt-*, *kőth-* (97). — Debr.-k. I.: *kőueköl* 100. Tih.-k.: *kőueköl* 55. — Debr.-k. I.: *kőhuer-* 122; *kőuer-* 22. Guary-k.: *kőuer-* (2). Kaz.-k. I.: *kőuer-* (3). Sánd.-k.: *kőweer* 8. Tih.-k.: *kőuer-* (5). — Czech-k.: *kőwet-*, *Kőwet*, *kőweth-*, *Kőweth-* (6). Debr.-k. I.: *kőuet-*, *kőue-* (55). Debr.-k. II.: *követ-*, *kőve-* (10). Debr.-k. III.: *kőuet-* (2). Debr.-k. V.: *kőuet-* (5). Guary-k.: *kőuet-* (5). Kaz.-k. I.: *követ-* (10). Kaz.-k. II.: *követ-* (1). Kaz.-k. III.: *követ-* (1). Nád.-k.: *követ-*, *követ-*, *Követ-*, *kőueth-* (22). Sánd.-k.: *követ-* (2). Tel.-k. I.: *követ-*, *Követ-* (34). Tih.-k.: *követ-* *Követ-* (49). Weszpr.-k. I.: *követ-* (3). Weszpr.-k. II.: *követ-* 113 ('folgen'). Winkl.-k. I.: *kőve-*, *követ*, *kőuet-*, *kőwe-t* (5) — Debr.-k. I.: *kőuuet-* 18, 143. Tel.-k. I.: *kőuet* 42. Tih.-k.: *kőue-*, *kőuet-* (2). Weszpr.-k. I.: *kőuet* 75 ('Gesandte'). — Czech-k.: *kőz-* (10). Debr.-k. I.: *kőz-*, *kőf-*, *kof-*, *koz-* (137); *kőöz* 110. Debr.-k. II.: *-kőz-*, *kőf-* (16). Debr.-k. III.: *kőz-* (10). Debr.-k. V.: *kőz-* (16). Guary-k.: *-kőz-* (39). Kaz.-k. I.: *-kőz-*, *kőf-*, *kőz-* (48). Kaz.-k. II.: *kőz-* (6). Kaz.-k. III.: *kőz-* (7). Nád.-k.: *-kőz-* (70). Sánd.-k.: *kőz-* (11). Sim.-k.: *-kőz-* (9). Tel.-k. I.: *-kőz-*, *kős-* (26). Tih.-k.: *-kőz-*, *kőf-* (162). Weszpr.-k. I.: *-kőz-*, *kőf-* (42). Winkl.-k. I.: *KEwzbe* 41; *kewz-* 116; *-kőz-* (40). — Czech-k.: *Kőzel-*, *kőzel-* (3). Debr.-k. I.: *kőzel* (8). Debr.-k. II.: *kőzel-* (3). Debr.-k. III.: *kőzel-* (2). Debr.-k. V.: *kőzel-* (5). Kaz.-k. I.: *kőzel-* (3). Kaz.-k. III.: *kőzel-* (1). Nád.-k.: *-kőzel-* (14). Sánd.-k.: *kő(z)zeel* 8; *kőzzeel* 9; *kőzzel* 29. Sim.-k.: *kőzel-* (2). Tel.-k. I.: *-kőzel-* (12). Tih.-k.: *kőzel-* (16). — Debr.-k. I.: *kőzep-* (6); *kőzeep* (2). Debr.-k. II.: *kőzep-* 307. Debr.-k. V.: *kőzep-* (4). Nád.-k.: *kőzep-* (5). Sánd.-k.: *kőzeep* 37. Tel.-k. I.: *kőzep-* (6). Tih.-k.: *kőzep-* (11); *kőzeb-* 106. Weszpr.-k. I.: *kőzöpet* 20. Winkl.-k. I.: *kewzebbe* 76; *kőzeb-* 208; *kőzep-* 220. — Czech-k.: *kőzón-* (2). Debr.-k. I.: *kőzón-* (11). Debr.-k. II.: *kőzón-*, *kőzon-* (6). Debr.-k. III.: *kőzón-* 483. Debr.-k. V.: *kőzón-* 592. Guary-k.: *kőzón-* (7). Kaz.-k. I.: *kőzón-* 1. Nád.-k.: *kőzón-* (5). Sánd.-k.: *kőzón-* 12. Tel.-k. I.: *-kőzón-* (7). Tih.-k.: *kőzón-*, *kőfőn-* (13). Weszpr.-k. I.: *kőzen-* 22; *kőzón-* 26. Winkl.-k. I.: *kőzón-* (4). —

Debr.-k. I.: *lőu*- 137, 138. Guary-k.: *lőu*- 93, 94, 107. Nád.-k.: *-lőu*- 87; *lőv*- 670. — Czech-k.: *-mōgee* 69. Guary-k.: *mōge* 64. Kaz.-k. I.: *mōgót* 3. — Czech-k.: *ōn*- (3). Debr.-k. I.: *ōu*- (2); *-ōn*- (61). Debr.-k. II.: *ōn*- (13). Debr.-k. III.: *ōu*- (2); *ōn*-, *ōm*- (30). Debr.-k. V.: *ōu*- (2); *ōn*-, *ōm*- (7). Debr.-k. VI.: *ōu*- (1); *ōn*- (3), Guary-k.: *ōu*- (2). Kaz.-k. III.: *ōn*- 193. Nád.-k.: *ōm*-, *ōn*- (24). Sánd.-k.: *ōn* 39. Tel.-k. I.: *ōu*- (2); *ōn* (3). Tih.-k.: *ōu*- (1); *ōn*- (16). Weszpr.-k. I.: *ōu*- (1); *ōn*- (11). Winkl.-k. I.: *ōv*-, *ōu*- (2); *ōn*- (13); *ewn*- (1). — Debr.-k. I.: *ōč*-, *ōč*- (11). Kaz.-k. I.: *ōc*- 45. Tel.-k. I.: *ōč*-, *Ōč*- (6). Tih.-k.: *ōc*-, *ōč*- (2). Weszpr.-k. I.: *ōč*- (1). Winkl.-k. I.: *ōcch*- 323. — Czech-k.: *ōkl*- (2). Debr.-k. I.: *ōkl*- (1). Debr.-k. II.: *ōel*- 321. Kaz.-k. I.: *ōkōl*- 79. Weszpr.-k. I.: *ōkl*- (2). Winkl.-k. I.: *ewkl*- 119; *-ōkōl*- (2); *ōkl*- (4). — Debr.-k. I.: *ōkōr*- (3). Debr.-k. V.: *ōkr*- 569; *ōkōr* 569. Nád.-k.: *ōkr*- 518. Tih.-k.: *ōkr*- (1); *ōkōr*- (2). — Czech-k.: *ōl*- (4). Debr.-k. I.: *ōl*- (64). Debr.-k. II.: *ōl*- (2). Debr.-k. III.: *ōl*- (11). Debr.-k. V.: *ōl*- (5). Guary-k.: *-ōl*- (10). Kaz.-k. I.: *ōl*- (8). Kaz.-k. II.: *ōl*- (1). Kaz.-k. III.: *ōl*- (1). Nád.-k.: *-ōl*- (26). Sánd.-k.: *ōl*- (2). Tel.-k. I.: *ōl*- (11). Tih.-k.: *ōl*- (21). Weszpr.-k. I.: *ōl*- (9). Winkl.-k. I.: *ewl*- (3); *-ōl*- (16) ('töten'). — Czech-k.: *ōl*- (11). Debr.-k. I.: *ōl*- (7). Debr.-k. III.: *ōl*- (16). Debr.-k. V.: *ōl*- (1). Guary-k.: *ōl*- (3). Kaz.-k. I.: *ōl*- (2). Nád.-k.: *ōl*- (15). Sim.-k.: *ōl*- (1). Tel.-k. I.: *-ōl*- (7). Tih.-k.: *ōl*- (18). Weszpr.-k. I.: *ōl*- (2). Winkl.-k. I.: *ōl*- (8); *ewl*- (2) ('Schoss'). — Tih.-k.: *-ōldōk*- 105*. — Czech-k.: *ōlt*- (4); *ōt*- 3. Debr.-k. I.: *ōlt*- (19). Debr.-k. II.: *ōt*- (13). Guary-k.: *ōlt*- (7). Kaz.-k. I.: *ōt*- (11). Nád.-k.: *ōlt*- (18). Sim.-k.: *ōlt*- (3). Tel.-k. I.: *ōlt*- (6); *ōt*- 55. Tih.-k.: *ōt*- (17). Weszpr.-k. I.: *ōlt*- 95. Winkl.-k. I.: *ewlt*- 107; *Eōlt*- 121; *ōlt*- (2). — Tih.-k.: *ōlu*- 40. — Czech-k.: *-ōt*-, *ōtt*- (4). Debr.-k. I.: *ōtt*-, *ōt*- (4); *ōnt*- 170. Debr.-k. II.: *ōnt*- (5). Debr.-k. III.: *ōtt*- (2); *ōff*- 325. Debr.-k. V.: *ōtt*- 605. Guary-k.: *ōt*- 64. Kaz.-k. I.: *ōnt*- 76; *ōné*- 50. Nád.-k.: *ōtt*-, *ōt*-, *ōtl*-, *ōtt*-, *ōthl*- (10); *ōnt* 128. Tel.-k. I.: *ōtt*- 92. Tih.-k.: *ōnt*- (5); *ōt*- (6). Weszpr.-k. I.: *ōtt*- (2); *ōff*- (1). Winkl.-k. I.: *ewth*- 95; *ōtt*-, *ōt*-, *ōtl*- (11). — Czech-k.: *ōrdōg*- (3). Debr.-k. I.: *-ōrdōg*-, *ōrdōgh*-, *ōrdōng*-, *ordong*-, *ōrdōk*-, *ōrdōgh*- (80). Debr.-k. II.: *ōrdōg*-, *ōrdōk*- (9). Debr.-k. III.: *ōrdōg*-, *ordōg*-, *ōrdōgh*- (26). Debr.-k. V.: *ōrdōg*-, *ōrdōgh*- (26). Guary-k.: *ōrdōg*- (76). Kaz.-k. I.: *ōrdōg*-, *ordōg*-, *ōrdōg*-, *ōrdogh* (55). Kaz.-k. II.: *ōrdōgh* 149. Kaz.-k. III.: *ōrdōg*-, *ōrdōg*- (4). Nád.-k.: *ōrdōg*-, *ōrdōng*- (69). Sánd.-k.: *ōrdōg*-, *ōrdōgh* (11). Sim.-k.: *ōrdōg* (1). Tel.-k. I.: *ōrdōg*-, *ōrdōgh* (18). Tih.-k.: *ōrdōg*-, *ōrdōng*-, *ōrdōk*-, *ōrdōgh*-, *ōrdōg* (71). Weszpr.-k. I.: *ōrdōg*-, *ōrdōng*- (7). Winkl.-k. I.: *ōrdōg*-, *ōrdōgh*-, *ōrdōgh*-, (10); *ōrdeg* 140; *ōrdōtōt* 302. — Debr.-k. I.: *ōreg* (2). Debr.-k. III.: *ōrec* 348; *ōreg* (5). Guary-k.: *ōreg*- 28. Nád.-k.: *ōreg* (6). Tel.-k. I.: *ōreg*-

(3). Tih.-k.: *öreg*- (2). Weszpr.-k. I.: *öreg* (2). — Czech-k.: *örök*- (63); *Ewrök* 158, 159, 163. Debr.-k. I.: *örök*-, *orok*- (108). Debr.-k. II.: *örök*- (18). Debr.-k. III.: *öröc*-, *örök*- (26). Debr.-k. V.: *örök*, *öröc*- (19). Debr.-k. VI.: *örök*- (4). Guary-k.: *örök*-, *öröc*, *öröc* (40). Kaz.-k. I.: *örök*- (18). Kaz.-k. III.: *örök*- (14). Nád.-k.: *öröc*, *Öörök*, *örök*-, *öröck*, *öröc*-, *örök*- (124). Sánd.-k.: *örök*- (12). Sim.-k.: *öröc*- (2). Tel.-k. I.: *öröc*-, *örök*- (48). Tih.-k.: *örök*- (94). Weszpr.-k.: I.: *örök*- (21). Winkl.-k. I.: *örök*- (39). — Czech-k.: *öröm*- (13); *örwl*-, *örw*-, *ÓRw*- (8). Debr.-k. I.: *öröm*- (16); *örwl*-, *örül*-, *örwl*-, *örul*- (17). Debr.-k. II.: *öröm*- (5); *öröl*- (3). Debr.-k. III.: *öröm*- (9); *örül*-, *örul*-, *öröl*-, *öryl*- (5). Guary-k.: *öröm*- (13); *örw*-, *örül*-, *öröl* (6). Kaz.-k. I.: *öröm*- (9); *öröl*- (5); *örüond*- 57, 107. Kaz.-k. II.: *öröl*- 161. Kaz.-k. III.: *örüend*- 196. Nád.-k.: *öröm*-, *Öröm*- (28); *-örül*-, *örv*- (10); *örem*- 370. Sánd.-k.: *öröm*- (9); *örül* (2). Sim.-k.: *öröl*-, *örül*- (2). Tel.-k. I.: *öröm*- (32); *örül*-, *örü*-, *örül*- (36). Tih.-k.: *öröm*- (39); *öröl*- (37); *örüond*- 165; *örüond*- 165*, 168; *örüond*- 348, 391; *örundet* 343. Weszpr.-k. I.: *öröm*- (3); *örül*-, *örul*- (3). Winkl.-k. I.: *öröm*- (8); *öröl*-, *öröl*-, *örv*- (10). — Debr.-k. II.: *öfveñ*- 252*. Nád.-k.: *özveen* 158. — Czech-k.: *özwe*- 94, 138*. Debr.-k. I.: *özwe* (10). Debr.-k. III.: *özwe* (2). Debr.-k. V.: *özwe*- (1). Guary-k.: *özwe*- (2). Kaz.-k. I.: *özwe*, *Özwe* (9). Kaz.-k. III.: *özwe* 185. Nád.-k.: *özwe*, *özve* (36). Tih.-k.: *özwe* (3). Weszpr.-k. I.: *özwe* (2). Winkl.-k. I.: *ewzwe* 110; *özve*-, *özwe*, *özwe* (15). — Debr.-k. I.: *öztön* 151, 154. Debr.-k. II.: *öztön*- 277. Nád.-k.: *öztön*- 329. — Debr.-k. I.: *öztörw*- 12, 177, 186. Nád.-k.: *Öztörö*- 649. — Czech-k.: *öztöwer*- 37; *Özthöwer* 54. Guary-k.: *öztöwer*- 5. Nád.-k.: *öztöwer*- 120, 588. *öztöwer*- 536. Sánd.-k.: *öztöweer* 8. Tel.-k. I.: *öztöwer*- 53, 126. Tih.-k.: *öztöwer*- (5). — Czech-k.: *Öth*-, *öth*-, *Öt*-, *öt*- (10). Debr.-k. I.: *-öt*-, *Öt*-, *öth*- (39). Debr.-k. II.: *Öt*-, *öth*- (2). Debr.-k. III.: *Öt*-, *-ött*-, *-öt*- (28). Debr.-k. V.: *öth*, *ot*- (3). Debr.-k. VI.: *Öt*-, *öt*- (3). Guary-k.: *Öt*-, *-öth*, *öt*- (13). Kaz.-k. I.: *-öt*-, *Öt*- (12). Kaz.-k. II.: *Öt*-, *öt*- (3); *höttöd* 154. Kaz.-k. III.: *Öt*-, *öt*- (5); *Höttöd* 188. Nád.-k.: *Öt*-, *öt*-, *öth* (15). Sánd.-k.: *Öth*, *öt*-, *Öt*- (9); *ewt*- 35. Tel.-k. I.: *öt*-, *öth*- (18). Tih.-k.: *öt*-, *-ött*- (31). Weszpr.-k. I.: *öt*-, *ot*- (6). Winkl.-k. I.: *öt*-, *öth*, *Öt*-, *ötth* (18). — Debr.-k. I.: *öthvöf*- 162. — Czech-k.: *özön*- 96. Debr.-k. III.: *özön*- 334. — Czech-k.: *Özwegy*- 134. Debr.-k. I.: *özuegi*-, *özuegi*- (7). Debr.-k. III.: *özueg* (3). Debr.-k. V.: *özueg* (1). Debr.-k. VI.: *özueg*- (1). Guary-k.: *özueg*-, *özueg*- (3). Kaz.-k. I.: *özueg*-, *özueg*- (5). Kaz.-k. II.: *özuegh*, *özueg*- (2). Kaz.-k. III.: *özuegh* (1). Nád.-k.: *özueg*-, *Özueg*- (6). Sánd.-k.: *özuegy*-, *özueg*- (7). Tel.-k. I.: *özueg*-, *özuegh*- (26). Tih.-k.: *özueg*-, *özuegh*-, *özueg*- (12); [*özuellöt*] 316. Winkl.-k. I.: *özuegh* 293. — Czech-k.: *pök*- 71, 76. Debr.-k. I.: *pök*- 10. Debr.-k. II.: *pöc*- 316; *pög*-

322. Debr.-k. V.: *pók-* 622. Nád.-k.: *póc-* 441. Weszpr.-k. I.: *pók-*, *póg-* (5). Winkl.-k. I.: *póg-* (2). — Debr.-k. I.: *pór-* 78. Tel.-k. I.: *pór-* 254. — Nád.-k.: *róg* 22. — Guary.-k.: *róhóg-* 120. — Debr.-k. I.: *róuid* 135, 202, 212. Tel.-k. I.: *róuid* 21, 175, 190. Kaz.-k. I.: *főmörkőzöt* 94. — Winkl.-k. I.: *főwen* 134; *főweenth* 134. Debr.-k. I.: *zdu-* 66, 87. Debr.-k. II.: *zdu-* (4). Guary.-k.: *zdu-* 30. Tel.-k. I.: *zdu-* (4). Tih.-k.: *zdu-* (4). — Debr.-k. I.: *zók-*, *zok-* (4). Debr.-k. III.: *zók-* (2). Guary.-k.: *zók-*, *zóg-* (4). Kaz.-k. I.: *zók-* (3). Nád.-k.: *zóg-* (2). Sánd.-k.: *zók-* (2). Tel.-k. I.: *zóc* 171. — Czech.-k.: *zoryw* 6; *zórnyw-*, *Zórnyw*, *zórnyš* (9). Debr.-k. III.: *zórniú*, *zórniúú* (4); *zóniú* 403. Debr.-k. V.: *zórniú-* (6). Guary.-k.: *zórniú-*, *zórniú-* (21). Nád.-k.: *zórniú-*, *zórniú-*, *zórniú-* (32). Sánd.-k.: *zórnyú-*, *zórnyš-*, *zórnyš* (4). Tih.-k.: *zórnió* 311. Weszpr.-k. I.: *zórniu* (3). Winkl.-k. I.: *zórnyw-* 174. — Czech.-k.: *zduetnek-* 94; Debr.-k. I.: *zduetnek-* 48. Debr.-k. V.: *zduethnek-* 615. Nád.-k.: *zduetnek-* 682. Tih.-k.: *zduendók-* (9). — Tih.-k.: *tou-* 234. Weszpr.-k. I.: *tou-* 105. — Czech.-k. *thób* 181. Debr.-k. I.: *tób-*, *tóbb-* (54); *tóbb.* 18, 97, 117, 122, 137, 165, 205. Debr.-k. II.: *tób-* (2). Debr.-k. III.: *tób-*, *tóbb-* (11). Debr.-k. V.: *tób-*, *tóbb-* (7). Guary.-k.: *tób-*, *tóbb-* (13). Kaz.-k. I.: *tób-* 21; *thób* 108. Nád.-k.: *tóbb-*, *tób-* (32). Sánd.-k.: *tób-*, *tóbb-* (12). Sim.-k.: *tób*, *tóbb-* (2). Tel.-k. I.: *tób-*, *tóbb-* (15). Tih.-k.: *thób-* 1, 119, 166, 377; *tób-* (68). Weszpr.-k. I.: *tób-*, *tóbb-* (17). Winkl.-k. I.: *tóbb-* (6). — Czech.-k.: *thókell* 7, 35; *tókeyled* 19; *tókell-*, *tókeel-*, *tókeell-* (8). Debr.-k. III.: *tókell-* (1). Guary.-k.: *tókell-*, *Tókell-*, *tókel-* (32). Nád.-k.: *tókell-*, *tókel-* (7). Sánd.-k.: *tókell-* (1). Sim.-k.: *tókell-* (8). Tel.-k. I.: *tókell-* (1). Winkl.-k. I.: *tókeel-* *tókell-* (8). — Czech.-k.: *tólt-*, *tóltth-* (5). Debr.-k. I.: *tólt-*, *tól-* (5). Debr.-k. V.: *tól-* (1). Kaz.-k. I.: *tót-*, *tóth-* (3). Kaz.-k. II. *tóte* 153. Nád.-k.: *tól-* (4). Sánd.-k.: *tólt* (2). Tih.-k.: *tóth-*, *thót-*, *tót-* (10). Weszpr.-k. I.: *tólt-* 45. Winkl.-k. I.: *tewlth* 113; *tólt-*, *tóltth* (4). — Czech.-k.: *thómyen-* 167. Debr.-k. I.: *Tómien-* 107, 110*, 111; *Thómien-* 110; *tómien-* 111. Debr.-k. V.: *tómyen-* 566. Guary.-k.: *tómien-* 13*. Nád.-k.: *tómjén-* 510; *tómyen-* 584, 601. Tih.-k.: *tómien-* 22, 124. — Debr.-k. I.: *tómlóc-*, *tómlóc-* (57). Debr.-k. V.: *tómlóc-* (3). Guary.-k.: *tómlóc-*, *tómlóc-* (17). Kaz.-k. I.: *tómlóc-* (10). Nád.-k.: *tómlóc-*, *-tómlóc-* (27). Sánd.-k.: *tómlóc-* (3). Tel.-k. I.: *tómlóc-* (3). Tih.-k.: *tómlóc-*, *tómlóc-* (8). Weszpr.-k. I.: *tómlóc* 51; *tómléc-* 11. — Czech.-k.: *tór-*, *thór-*, *Thór-*, *thor-* (14). Debr.-k. I.: *tór-*, *tor-*, *Tór-* (44). Debr.-k. II.: *tór-* (3). Debr.-k. III.: *tór-* (6). Debr.-k. V.: *tór-* (5). Guary.-k.: *-tór-* (19). Kaz.-k. I.: *tór-* (3). Kaz.-k. II. *tór-* (2). Nád.-k.: *-tór-* (20). Sánd.-k.: *tór-* (3). Sim.-k.: *tór-* (1). Tel.-k. I.: *tór-* (16). Tih.-k.: *tór-* (24). Weszpr.-k. I.: *tór-* (10). Winkl.-k. I.: *tór-*, *thór-* (14). — Kaz.-k. I.: *tórekód-* 118. Nád.-k.: *tórekód-*

160. Winkl.-k. I.: *tórekód*- 151. — Nád.-k.: *tórköl*- 82. — Debr.-k. I.: *tórol*-, *tórl*- (6). Debr.-k. III.: *Tórol*- 424. Debr.-k. V.: *tórl*-(1). Guary-k.: *tórl*- 64. Kaz.-k. I.: *tórol*- (2). Kaz.-k. II.: *tórl*- (2). Nád.-k.: *-tórl*- (4). Sánd.-k.: *tórl*- (1). Tih.-k.: *tórl*-, *tórol*- (4). Winkl.-k. I.: *tewrl*- (2); *thórl*-, *tórl*- (2). — Debr.-k. I.: *tórlit*- 135, 159. Debr.-k. VI.: *tórlit*- 627. Guary-k.: *tórléyt*- 2, 20. Tel.-k. I.: *tórlitt*- 14. Winkl.-k. I.: *tórléit*- 133. — Nád.-k.: *tórók*- 657; Sánd.-k.: *tórók*- 21. Tih.-k.: *tórók*- 139, 140. — Tih.-k.: *tórpe* 99. — Czech-k.: *tórteen*- 123. Debr.-k. I.: *-tórten*- (5). Debr.-k. II.: *tórten*-, *Tórten*- (4). Debr.-k. III.: *tórten*- (5). Debr.-k. V.: *Tórten*-, *tórten*- (2). Guary-k.: *tórten*-, *Tórten*- (5). Nád.-k.: *tórten*-, *Tórten*- (6). Sánd.-k.: *Tórten*- (2). Sim.-k.: *tórten*-, *Tórten*- (2). Tel.-k. I.: *tórten*-, *Tórten*- (18). Tih.-k.: *tórten*- (11). Weszpr.-k. I.: *tórten*- (1). Winkl.-k. I.: *tórten*- (3). — Czech-k.: *thóruen*-, *tóruween*- (2). Debr.-k. I.: *tórueni*-, *torueni*-, *tóruen*-, *Tóruen*-, *tóruuen*- (47). Debr.-k. II.: *tórven*-, *-tórven*- (8). Debr.-k. III.: *tóruen*- *tóruen*- (6). Debr.-k. V.: *tóruen*-, *tórven* (5). Debr.-k. VI.: *tóruen*- 627. Kaz.-k. I.: *tóruen*-, *tóruen*- (8). Nád.-k.: *tórven*-, *tóruen*-, *tórven*-, *tóruen*- (24). Sánd.-k.: *tórweny*-, *tóruen*-, *thóruen* (4). Tel.-k. I.: *tóruen*-, *tórueny*- (17). Tih.-k.: *-tóruen*-, *thóruen*- (82). Weszpr.-k. I.: *tóruen*- (11). Winkl.-k. I.: *thewruen*- 110; *tóruem*-, *tórveny*-, *tóruen*-, *tóruen*-, *tóruen*-, *tórueny*- (14). — Czech-k.: *thóuwys* 4. Debr.-k. I.: *tóuwisk*- 222. Kaz.-k. I.: *tóuwisk*- 139. Tel.-k. I.: *tóuwis* 180; *tóuwif*- 211; Winkl.-k. I.: *tóuwyf*-, *tóuwif*-, *tóuwif*-, *tóuwif*- (5). — Nád.-k.: *tóseer* 212, 156. Winkl.-k. I.: *tóseer* 145, 178. — Tel.-k. I.: *vóddór*- 128. — Czech-k.: *wógy*- 34. Debr.-k. I.: *vólg*- 9. Guary-k.: *vólg*- 112. Kaz.-k. I.: *vóg*-, *wóg*- (2). Nád.-k.: *vólg*-, *vólg*- (4). Tel.-k. I.: *vólg*- (4). Tih.-k. I.: *vólg*-, *wólg*- (2); *vóg*- (3). Weszpr.-k. I.: *vólg*- (4). Winkl.-k. I.: *vólg*- (2). — Debr.-k. II.: *voros* 304; *vóróš* 314. Winkl.-k. I.: *vóróš* 211. — Debr.-k. I.: *zöld*- 56, 169*. Debr.-k. V.: *zöld* 564. Guary-k.: *zöld*- 5. Kaz.-k. I.: *zód* 11. Kaz.-k. III.: *zód* 189. Nád.-k.: *zöld*- (3). Sim.-k.: *zöld*- (4). — Guary-k.: *zórdeyte* 87. Sánd.-k.: *zórgeffók* 38 || b) Mai é helyén: Debr.-k. I.: *bóccál*- 23. ✓ Tel.-k. I.: *bóccál*-, *boccál*-, *Bóccál*-, *bóccál*- (12). Tih.-k.: *bóccál*-, *bóccál*- (4). — Debr.-k. I.: *bóthú*- 53; *bóthú*- 53, 88, 152; *bothú*- 55. Debr.-k. II. *bótv*- 303*. Kaz.-k. I. *bótv*- 59, 61; *bóttó*- 56, 59*, 60, 61. Tel.-k. I.: *bótv*- 93, 99, 135. Tih.-k.: *bóttó*- 331; *bótv*- 331*, 332*. — Debr.-k. I.: *čóccómó* 18. Weszpr.-k. I.: *czócczómó*- 16. — Czech-k.: *czópp*- 37, 111. Debr.-k. I.: *čóp*- 217. Debr.-k. II.: *čóp* 299; *čhóp*- 318, 321. Debr.-k. III.: *czóp*- 453. Debr.-k. V.: *čóp*- 599. Guary-k.: *čóp*- 68*, 100. Kaz.-k. I.: *čóp*- 49; *čóp*- 105. Nád.-k.: *čóp*- 89, 178, 282, 295*. Tel.-k. I.: *čópv* 84. Tih.-k.: *čóp*- 226, 257. Weszpr.-k. I.: *czóp*- 59, 60, 62, 70. Winkl.-k. I.: *čóp*- 291. — Debr.-k. VI. *ólfebet*- 65. — Kaz.-k.

I.: *ötte*- 123. Nád.-k.: *ötte*- 90. Tel.-k. I.: *öt*- 96. — Czech.-k.: *győnge* 175. Winkl.-k. I.: *győnghe*- 286; *győnge* 339. — Czech.-k.: *goryed*- 56; *goryez*- 96. — Debr.-k. III.: *idős* 356. — Debr.-k. I.: *idősf*- 141. — Winkl.-k. I.: *fel költtholna* 324. — Debr.-k. I.: *kőgelmesf*-, *kőgyelmesf*-, *Kőgyelmes*, *kőgyelmef*-, *kőgyelmes* (20). — Czech.-k.: *kőrózth*-, *kőrózt*-, *kőrózth*-, *kőróft*-, *kőrozth*-, *Kőrózth* (48). Debr.-k. I.: *kőrózt*- 113. Debr.-k. III.: *kőrózt*- 354. Kaz.-k. I.: *kőrózt*-, *kőróft*- (13). Kaz.-k. II.: *kőrózt*- (2). Sánd.-k.: *kőrózth* 4*; *kőrózt*- 7, 20. Tel.-k. I.: *kőrózt*- 10, 229. Tih.-k.: *kőrózt*-, *kőróft*- (29). Winkl.-k. I.: *kőrózth*-, *kőrózt*- (11). — Czech.-k.: *kőróztyen*- 97, 119; *kőrózthyen* 163. Kaz.-k. I.: *kőróztien*-, *kőróz-ten* (15). Kaz.-k. III.: *kőróztin* 179. Sánd.-k.: *kőróztyen* 21*, 22. Tih.-k.: *kőróztien*-, *kőrózten*- (45). — Debr.-k. I.: *lők*-, *lolk*- (120). Debr.-k. III.: *lők*-, *Lők*- (34). Weszpr.-k. I.: *lők*- (17). — Debr.-k. III.: *lött* 370; *Lóth* 409; *lőth* 457; *lönne* 399, 400. Debr.-k. V.: *lót*- 559, 568; *lőth* 585. Guary.-k.: *lőth* 19, 85*. Nád.-k.: *-lót*-, *lött*- (8). Sim.-k.: *lött*- 10. Tel.-k. I.: *lót*-, *lött*- (16); *lönöd* 124. Tih.-k.: *lót*-, *lött*- (24). Weszpr.-k. I.: *lót* 31. Winkl.-k. I.: *lewt*- 105; *lót*- 165; *lött*- 227, *lőtth* 227; *lőth* 353. — Debr.-k. III.: *mönt* 403. Winkl.-k. I.: *möntetők* 300; *mőnth* 324*. — Debr.-k. III.: *mőuet*- 389. Guary.-k.: *mőuet*- 19. Nád.-k.: *mőuet*-, *mövet*- (14). Sim.-k.: *mőuet*- (2). — Czech.-k.: *nőmőf*-, *nőmős* (6). Debr.-k. I.: *nőmőf*-, *Nőmőf*-, *nomof*- (135). Debr.-k. V.: *nőmős*-, *nőmőf*- (6). Guary.-k.: *nőmős*-, *nőmőf*- (6). Kaz.-k. I.: *nőmős*-, *nőmőf*-, *Nőmős* (36). Kaz.-k. II.: *nőmős* (2). Kaz.-k. III.: *Nőmős* 173. Nád.-k.: *nőmős*-, *nőmőf*- (31). Sánd.-k.: *nőmős*-, *nőmőf*- (4). Sim.-k.: *nőmőf*- (2). Tel.-k. I.: *nőmőf*- 70. Tih.-k.: *nőmőf*-, *nőmős*-, *Nőmőf*-, *nőmőf*- (90). Weszpr.-k. I.: *nőmős* 104. Winkl.-k. I.: *Nőmős* 285. — Nád.-k.: *pősfől*- 215. — Tih.-k.: *pőrfőlőduen* 300. — Debr.-k. III.: *rőnd*- 450. — Kaz.-k. I.: *rőpőf*- 103. — Weszpr.-k. I.: *főb*- 66. — Debr.-k. I.: *főpőf*- 47. Debr.-k. III.: *főpőf*- 375. — Tih.-k.: *zódőri*- 106. — Czech.-k.: *zóm*- (6). Debr.-k. I.: *zóm*-, [*z*] *zom*- (25). Debr.-k. II.: *zóm*- (9). Debr.-k. III.: *zóm*- 403. Debr.-k. V.: *zóm*. (6). Guary.-k.: *zóm*- (5). Kaz.-k. I.: *zóm*- (15). Kaz.-k. II.: *zóm*- (2). Nád.-k.: *zóm*-, *Zóm*- (43). Sánd.-k.: *zóm*- (4). Tel.-k. I.: *zóm*- (6). Tih.-k.: *zóm*- (63). Weszpr.-k.: *zóm* (10). Winkl.-k. I.: *zóm*-, *Zóm*- (18). — Czech.-k.: *Zómely*- 187. Debr.-k. I.: *zómeli*- (5). Kaz.-k. I.: *zómel*- 31. Kaz.-k. II.: *zómel*- 162. Kaz.-k. III.: *zómeli*-, *zómel*- (6). Nád.-k.: *zómel*- (5). Sánd.-k.: *zómel*-, *zómely*- (4). Tih.-k.: *zómel*- (17). Weszpr.-k. I.: *zómel*- 89. — Czech.-k.: *zómeróm*- 123. Guary.-k.: *zómerm*- 47, 88, 92, 95, 96, 105. Kaz.-k. I.: *zómerm*- 40. Sánd.-k.: *zómerm*- 34; *zómeróm* 38. Tih.-k.: *zómerm* 105. — Tih.-k.: *zóndőródek* 184, 192. — Debr.-k. II.: *zópóg*- 294. Nád.-k.: *zópóg*- 313. — Debr.-k. III.: *zórent* 402, 409, 411, 413. — Czech.-k.: *zórz*- (6). Debr.-k. I.:

zörz- (7); *zöröz-* 284. Debr.-k. III.: *zöröz-* (2). Kaz.-k I.: *zörz-* (16); *zöröz-* (4). Kaz.-k. II.: *zörz-* (5); *zöröz-* (1). Tih.-k.: *zörz-* (55); *zöröz-* (16). Winkl.-k. I.: *zözzel* (!) 245; *Zörz-*, *zörz-* (3). — Nád.-k. *betölt* 87, 383; *Betölt* 289. Weszpr.-k. I.: *el tölt* 32. — Weszpr.-k. I.: *tönnen* 38; *tönnön* 100. Winkl.-k. I.: *tön* 192. — Debr.-k. I.: *tőt* 177. Debr.-k. III.: *tőt-, töth-, tött-* (13); *tönnöd* 405; *töend* 413; *tönne* 429; *töhetőt* 448; *töhető* 452. Debr.-k. V.: *tött-, töth* (12). Guary.-k.: *töt-, tött-, töth* (6). Kaz.-k. I.: *tött-, töt-* (12). Kaz.-k. III.: *thött-* 175*; *tött-* 180; *thöt* 187. Nád.-k.: *töth-, -tött-, töt*, (30). Tel.-k. I.: *töt-, tött-* (17). Tih.-k.: *töt-, tött-* (36). Winkl.-k. I.: *teutt* 102; *töt-, tött-, töth-, töth* (17). — Debr.-k. III.: *uött-* (5); *vönne* 392; *vönnöd* 435; *vön-nödök* 484. Kaz.-k. I.: *-uött-, uöt* (8); *Uoue* 22. Kaz.-k. III.: *wöth* 174. Nád.-k.: *vött-, vöth-, vöt-* (12). Sim.-k.: *vött-* (2). Tel.-k. I.: *-uött-, vött-* (13). Tih.-k.: *uöt-, uött-, wött-, vöt-* (16). Weszpr.-k. I.: *vöt* 3. Winkl.-k. I.: *veutt-* 88; *veutt-*, 92; *vött-, vöth-, vöt* (7). — Tih.-k.: *vörföng-* 108. — Debr.-k. VI.: *vöt-* 629. — c) Mai e helyén: Debr.-k. II.: *bolöl* 284. — Tih.-k.: *öngömet* 35. — Sánd.-k.: *ewró-* 11, 14, 15. — Debr.-k. III.: *yolönti* 363. — Weszpr.-k. I.: *közde* 109. — Debr.-k. III.: *möf-töre* 405; *möfter* 457. — Weszpr.-k. I.: *töremt-* 58, 69. — Tel.-k. I.: *zondül-* 182 || d) Mai i helyén: Debr.-k. V.: *döcö-*, 625*, 629*; *döcö-*, 625, 626, 628. — Weszpr.-k. I.: *hóusék-* (+) 108. — Winkl.-k. I.: *ódö-* 164, 184. — Debr.-k. III.: *öfmer-* (16). Guary.-k.: *öfmer* (44). Nád.-k.: *öfmer* (2). — Winkl.-k. I.: *köf-* 263. — Winkl.-k. I.: *mö-* 138, 176, 188, 192, 255, 297. — Weszpr.-k. I.: *möndön-* 69. — Winkl.-k. I.: *tö-* 128, 146, 147*, 153, 166. — Debr.-k. I.: *töztöf-* 173 || e) Mai ü helyén: Sánd.-k.: *öötörtök-* 5. Tih.-k.: *czötörtök-* 25, 38, 74; *czötörtök-* 32. Winkl.-k. I.: *Chötörtök-* 45. — Debr.-k. I.: *döl-* 224. — Winkl.-k. I.: *föl-* 162, 164, 170, 207. — Czech.-k.: *föröd-* 58, 78; *förözzed* 78. Debr.-k. I.: *förd-* 11, 91, 92*; *föröd-* 90*; *forod-* 90; *förözt-* 192, 204. Tel.-k. I.: *förözt-* 54. Tih.-k.: *förözt-* 38, 45, 46; *föröd* 46. — Debr.-k. II.: *göit-* 290; *göl-* 264. Debr.-k. III.: *göit-* 334. Debr.-k. V.: *göyt-* 605. Guary.-k.: *göyt-* 8, 48, 57, 131; *gyöyt* 126. Kaz.-k. I.: *göit-* 14; *göl-* 41, 77; *gött-* 69. Kaz.-k. II.: *göl-* 150. Nád.-k.: *göyt-* (5); *gyöl-* 316. Tel.-k. I.: *göl-, gyöl-* (5). Winkl.-k. I.: *göl-, Göl-* (10); *göit-, gyöyt-, gyöyth* (5). — Czech.-k.: *gyöölöfeg-* 190. Debr.-k. II.: *gölöl-* 260, 267*, 268*. Debr.-k. III.: *gyöölöfegh-* 430. Kaz.-k. I.: *gölöfeg-* 32; *gölöfeg-* 120. Kaz.-k. III.: *gölöfeg-* 196. Tih.-k.: *gölöl-, gölöl-* (6); *gölöfeg-* 246; *gölöfegh* 246. Winkl.-k. I.: *gyöölöfeg-* 175. — Debr.-k. II.: *gömmölc-* 231; *gömmölc-* 240. Debr.-k. V.: *gömmölc-* 625. Guary.-k.: *gömmöc-* 126. Kaz.-k. I.: *gömmölc-, gömmöc-* (4); *gömmöc-, gömmöc-, gomöc-* (4). Sánd.-k.: *gyömmölc-* 4, 15; *gyömmölc-*

16. Tel.-k. I.: *gómólc-*, *gómólc-*, *gómólc-* (38). *gómólc-* 85. Tih.-k.: *gómólc-*, *gómólc-* (3); *gómóch-*, *gómóch-*, *gómóch-*, *gómóch-*, *gómóch-*, *gómóch-*, *Gómóch-* (22). Winkl.-k. I.: *gómólc-* 139, 147. — Debr.-k. III.: *kóld-* 358. Winkl.-k. I.: *kóld-* 169, 183, 184, 185, 194. — Kaz.-k. I.: *kózdó-* 36. — Winkl.-k. I.: *pófpók-* 172, 182. — Weszpr.-k. I.: *nióuik* 32. Winkl.-k. I.: *nyóweek* 174. — Debr.-k. III.: *zyókfeghe* 431. — Czech.-k.: *zól-* 185. Debr.-k. III.: *zól-* 349. Winkl.-k. I.: *zól-* 157, 183. — Czech.-k.: *zón-* (7). Debr.-k. I.: *zón-* (15). Debr.-k. II.: *zón-* (8). Debr.-k. V.: *zón-* (2). Guary.-k.: *zón-* (7). Kaz.-k. I.: *zón-*, *zon-* (11). Kaz.-k. II.: *zón-* (1). Nád.-k.: *zón-* (19). Sánd.-k.: *zón-* (2). Sim.-k.: *zón-* (1). Tel.-k. I.: *zón-* (24). Tih.-k.: *zón-* (13). Weszpr.-k. I.: *zón-* (2). Winkl.-k. I.: *zón-* (6). — Czech.-k.: *ódu-* 186. Debr.-k. V.: *evdueszle* 625. Kaz.-k. I.: *óddózdóhetunk* 113. Kaz.-k. III.: *ódu-* 187. Tih.-k.: *ódu-* 204, 321. Weszpr.-k. I.: *ódu-* 5. Winkl.-k. I.: *ódu-*, *ódu-* (7). — Winkl.-k. I.: *ewl-* 115; *ól-* 139, 154, 197. — Debr.-k. II.: *ónep-* 269. — Winkl.-k. I.: *óref-* 140, 144. — Winkl.-k. I.: *ózdó-* 166. — Winkl.-k. I.: *ót* 168, 174, 190. — Kaz.-k. II.: *óuót-* 165. Sánd.-k.: *ówólt-* 37, 38. Winkl.-k. I.: *ówólt-* 192 ||

f) Mai *ó helyén*: Czech.-k.: *bew-* (11); *beew-* (3). Debr.-k. II.: *bev-* (2). Debr.-k. III.: *bó-* (1); *beu-* (3). Debr.-k. V.: *bew-* (2). Debr.-k. VI.: *bew-* (1); *bó-* (1). Guary.-k.: *beu-*, *bev-* (9). Kaz.-k. I.: *bó-* (3). Nád.-k.: *bó-* (1); *beu-*, *bew-* (4). Sánd.-k.: *bew-* (1). Tel.-k. I.: *bó-* (19). Tih.-k.: *bó-* (18). Winkl.-k. I.: *bew-* (4). — Debr.-k. I.: *bór-* (1). Nád.-k.: *bór-* (2). Tih.-k.: *bór-* (8). — Czech.-k. *fó* (1). Debr.-k. III.: *fó* (1). Debr.-k. V.: *fó* (3). Debr.-k. VI.: *fó* (1). Guary.-k.: *fó* (7). Kaz.-k. I.: *fó* (6). Kaz.-k. II.: *fó* (1). Kaz.-k. III.: *fó* (2). Nád.-k.: *fó* (12); *ffó-* 125; *few* (1). Tel.-k. I.: *fó* (1). Winkl.-k. I.: *-few* (1). — Debr.-k. I.: *fó-*, *fóz-* (4). Nád.-k.: *fóz-*, *fó-* (3). Winkl.-k. I.: *fóz-* (Naptár). — Guary.-k.: *gógóš* 27. — Debr.-k. I.: *gióž-* (28). Debr.-k. III.: *góž-* (1). Debr.-k. V.: *góž-* (3). Debr.-k. VI.: *góž* (1). Guary.-k.: *góž-* (15). Kaz.-k. I.: *góž-*, *góž-*, *góž-* (15). Nád.-k.: *-góž-*, *góž-* (21). Sánd.-k.: *gyóž-* (4). Sim.-k.: *góž-* (1). Tel.-k. I.: *góž-* (4). Tih.-k.: *góž-*, *góž-* (18). Winkl.-k. I.: *gewz-* 193; *góž-*, *gyóž-* (5). — Nád.-k.: *hew-*, *heu-* (8). Tih.-k.: *heu-* (3). — Kaz.-k. I.: *hóf-* 71; *hós* 92. — Debr.-k. I.: *ióh* 50, 78, 127, 169, 184; *Jóuel* 187. Debr.-k. II.: *-ió* (2). Debr.-k. III.: *yó* (1). Guary.-k.: *ió-* (1). Kaz.-k. I.: *Jó-* (2). Kaz.-k. III.: *Jó* (2). Nád.-k.: *ió-*, *Jó-* (14). Sánd.-k.: *ió* (3). Tel.-k. I.: *yó-*, *ió* (5). Tih.-k.: *Jó-* (14). Weszpr.-k. I.: *yóh* 15, 26; *yó* 108. Winkl.-k. I.: *ió* (4). — Czech.-k.: *kó-* (2). Debr.-k. I.: *kóh* 11, 146, 155, 159, 214; *kó-* (5). Debr.-k. III.: *kó-* (2). Debr.-k. V.: *-kó-* (5). Kaz.-k. II.: *-kó-* (14). Nád.-k.: *-kó-* (14). Tel.-k. I.: *kó-* (3). Tih.-k.: *kó-* (6). Weszpr.-k. I.: *kó* (3); *kóóh* 87; *kóh* 112. Winkl.-k. I.: *kew-* (5);

kő (3). — Czech-k.: *lól* 58. Debr.-k. I.: *lón-* (75). Debr.-k. III.: *lón*, *Lón-* (21). Debr.-k. V.: *lón-* (13). Kaz.-k. I.: *lón-* (17). Kaz.-k. III.: *lón* (2). Sim.-k. *lón* (1). Tel.-k. I.: *lón* (43). Tih.-k.: *lón-* (79); *lól* 57*, 396; *lók* 136, 315, 397. Weszpr.-k. I.: *lón-* (13). Winkl.-k. I.: *lón-*, *Lón-* (16); *lól* 246. — Nád.-k.: *lóni* 475. — Czech-k.: *Lóryncz* 129. Kaz.-k. I.: *lórincé* 7. Sánd.-k.: *lórincz-* 7. Tih.-k.: *lórincé* 185; *lórinc* 246; *lórincz* 351. Winkl.-k. I.: *Lewryncz* (Naptár). — Debr.-k. I.: *nóuen* 76. Nád.-k.: *nő* 434. — Tel.-k. I.: *nő-*, *nő-* (4). — Czech-k.: *ő-* (129). Debr.-k. I.: *-ő-*, *-o-* (985); *őh* 65, 74, 79, 100. Debr.-k. II.: *ő-* (327). Debr.-k. III.: *ő-* (422). Debr.-k. V.: *ő-*, *Ő-* (99); *ew* 611. Debr.-k. VI.: *ő-* (39). Kaz.-k. I.: *ő-* (9). Kaz.-k. II.: *ő-* (20). Kaz.-k. III.: *ő-* (20). Nád.-k.: *ő-*, *Ő-* (890); *őót* 674. Sánd.-k.: *ő-* (22), Sim.-k.: *ő* (15). Tel.-k. I.: *ő-* (341); *hő* (21). Tih.-k.: *ő-* (710). Weszpr.-k. I.: *ő-* (334); *őh* 87. Winkl.-k. I.: *ew-* (213); *ő-* (339); *őő-*, *Őő-* (8). — Debr.-k. I.: *őnek* 148, 189. Tel.-k. I.: *őnec* 210. Tih.-k.: *őnek* 17, 25. — Debr.-k. I.: *őr-* (18). Debr.-k. II.: *őr-* (1). Debr.-k. III.: *őr-* (2). Debr.-k. V.: *őr-* (8). Guary-k.: *őr-* (6). Kaz.-k. I.: *őr-* (3). Nád.-k.: *őr* (23). Sánd.-k.: *őr-* (4). Tel.-k. I.: *őr-* (11). Tih.-k.: *őr-* (8). Weszpr.-k. I.: *őr-* (3). Winkl.-k. I.: *őr-* (11). — Tel.-k. I.: *őfy* 44. — Debr.-k. I.: *őzwlt* 135. — Debr.-k. I.: *őu-* (1). Debr.-k. V.: *őv-*, *őu-* (2). Guary-k.: *őu-* (3). Kaz.-k. I.: *-őu-* (4). Nád.-k.: *őu-* (4). Tel.-k. I.: *-őu-* (3); *ő-* 191. Tih.-k.: *őu-* (5); *ő-* 20. Weszpr.-k. I.: *őu-* (2). — Czech-k.: *főth* 43, 64. Debr.-k. I.: *főók* 108. Debr.-k. II.: *főt*, *Sőth* (4). Kaz.-k. I.: *főt* (1). Nád.-k.: *Sőt*, *Sőth*, *főth* (5). Sánd.-k.: *főth* (2); *főőth* (2). Tel.-k. I.: *főt* (2). Tih.-k.: *főt* (13). Weszpr.-k. I.: *főg* 50. Winkl.-k. I.: *Sőót* 144; *yfőogh* 176. — Tih.-k.: *ző-* 8, 330, 334. — Czech-k.: *zóló* (2). Guary-k.: *-zóló* (3). Nád.-k.: *zóló* (1). Tel.-k. I.: *zóló* (3). Tih.-k.: *zóló* (3). Winkl.-k. I.: *zóló-* (2). — Tih.-k.: *zőneg-* 184*. — Czech-k.: *zór* 80*. Nád.-k.: *zór-* 536. Tel.-k. I.: *zór-* 191. Tih.-k.: *zór-* 105, 184. Winkl.-k. I.: *zór-* 292. — Nád.-k.: *tő-* 632. Tih.-k.: *tő-* 85, 89*. Weszpr.-k. I.: *tő-* 66. — Guary-k.: *tőkee* 33. Winkl.-k. I.: *tőke* 258. — Czech-k.: *thón* 114; *Thón* 154; *tól* 68. Debr.-k. I.: *tón*, *ton* (37); *tól* 143; *tód* 342*. Debr.-k. V.: *tón* (5); *tőón* 571; *tőód* 590; *tőd* 592*, 613. Debr.-k. VI.: *tőtók* 630. Kaz.-k. II.: *tón* 151. Nád.-k.: *tón-* (14); *thón* 653; *tőón* 373; *tól* 363. Tel.-k. I.: *tón-* (8). Tih.-k.: *tón-* (32); *thón* 368; *tól* 26. Weszpr.-k. I.: *tón-* (11); *thók* 47. Winkl.-k. I.: *tewn* 104; *tón-* (5); *tőód* 171; *tőól* 256; *tól* 348. — Debr.-k. I.: *tór-* (7); *tőór-* 151. Debr.-k. II.: *tór-* (2). Debr.-k. V.: *tór-* (4). Guary-k.: *tór-* (3). Kaz.-k. I.: *tór-* (1). Nád.-k.: *tór-* (18). Sánd.-k.: *tór-* (1). Tel.-k. I.: *tór-* (2). Tih.-k.: *tór-* (3). Winkl.-k. I.: *thewr-* (3); *tór*, *thór*, *Tór* (8). — Debr.-k. I.: *vő-* 39; *vőh-* 52; *wőh-* 141. Debr.-k. V.: *vő-* 586. Nád.-k.: *vő-* 426. — Debr.-k. I.:

vön (3); *vöd* 35; *awön* 145; *vök* 213. Debr.-k. V.: *vön* 574; *vönék* 567. Kaz.-k. I.: *vön*, *uön* (5). Nád.-k.: *vön*-, *von* (12); *vök* 665. Tel.-k. I.: *vön*- *uön* (3). Tih.-k.: *uön*, *vön*, *wön* (10). Winkl.-k. I.: *vön*- (3); *vöm* 202; *wöön* 317 || *g*) Mai é helyén: Winkl.-k. I.: *ewnek* 101, 236; *Ewnek* 152. — Winkl.-k. I.: *ewleek* 111: — Nád.-k. *vön* 493 || Mai ü helyén: Debr.-k. III.: *bön* 330 Kaz.-k. I.: *bön*- 50. Sánd.-k.: *bön*- 39. Winkl.-k. I.: *bön*-, *Bön*- (25). — Kaz.-k. I.: *góró*- 71. Winkl.-k. I.: *góró*- 9, 20. — Winkl.-k. I. *möuel*- 164. — Debr.-k. III.: *tő* 392. — Winkl.-k. I.: *tör*- 155. — Debr.-k. VI.: *töz*- 627*. Sánd.-k.: *töz*- 28, 38. Winkl.-k. I.: *töz*- 169, 170. — Czech.-k.: *dz*- 190.

B) A többi szótagban:

a) Mai ö helyén: *bömböl*, *Böröck*, *Dömötör* l. A) a) — Debr.-k. V.: *Elkülé*- 589; *elkülé*- 559, 589. Guary-k.: *elkülé*- 27*. Kaz.-k. I.: *erkölé*- 35, 43; *erkölé*- 156. Nád.-k.: *erkölé*- (3). Sim.-k.: *erkölé*- (1). Tel.-k. I.: *erkölé*- (1). — Tel.-k. I.: *-ezkülé*- 92, 144*. — Czech.-k.: *Fylöp* 128. Debr.-k. I.: *Filöp* 134*. Tel.-k. I.: *fölöp*- 130. Tih.-k.: *filöp* 293*, 310, 312*. — *fürözt* l. A) e); *vö*. még Kaz.-k. I.: *fyrözt*- 19, 20. Tih.-k.: *firözt*-, *firösth*- (3). — *görög*, *gyönyör* l. A) a); *vö*. még Debr.-k. V.: *gehör*- 559. — Czech.-k.: *gywölé*- 163; *gywölsegh*- 190. Debr.-k. I.: *gwölé*- 10, 132; *gwölseeg*- 126, 128; *gwölsegh*- 233. Debr.-k. II. l. A) e) Debr.-k. III.: l. A) e); *vö*. még *gwölé*, *gwölé*- (4). Debr.-k. V.: *gwölé*- 596; *gwölsegh*- 600, 605*. Guary-k.: *gwölsegh*- (15); *gwölé*- (19); *gwölé*- 81. Kaz.-k. I. l. A) e). Kaz.-k. III.: l. A) e). Nád.-k.: *gwölsegh*- (8); *gwölé*- (3). Tih.-k.: l. A) e); *vö*. még *gwölsegh*- 352. Winkl.-k. I.: l. A) e. *gywölé*- 265; *gywölseegh* 352. — Czech.-k.: *gywmölcz*- 36, 145. Debr.-k. I.: *gwmölé*-, *gwmölé*-, *Gwmölé* (6). Debr.-k. II., Debr.-k. VI., Guary-k., Kaz.-k. I. l. A) e). Nád.-k.: *gymölé*-, *gimölé* (13); *gwmölé*- 44; *gwmölé* 306. Sánd.-k.: l. A) e). Sim.-k.: *gymölé*- (4). Tel.-k. I.: l. A) e); *vö*. még *gwmölé*- 55. Tih.-k.: l. A) e). Weszpr.-k. I.: *gwmölcz*- (3). Winkl.-k. I.: l. A) e). *gymölch*-, *Gymölch* (3). — Tel.-k. I.: *hempölöd*- 232. — Debr.-k. II.: *hiöv* 284. — Debr.-k. I.: *imög*- 80. — Debr.-k. I.: *Ifbáset*- 86. — *kökörü*, *kölcsön*, *köntös*, *könyök*, *könyör* l. A) a); *vö*. még Debr.-k. I.: *keniör*- 129. — *köszön* l. A) a); *vö*. még Debr.-k. III.: *kezön*- 329, 349*. — Czech.-k.: *kylömb*- 4*. Debr.-k. I.: *kilömb*- (4); *kwlömb*-, *kölömb*- (12). Debr.-k. II.: *kilon* 312. Debr.-k. V.: *kylömb* 362*. Guary-k.: *kilömb* (7). Kaz.-k. I.: *kylömb*, *kylölömb*-*killömb*- (12). Kaz.-k. III.: *kylömb*-, *killömb*- (7). Nád.-k.: *-kilömb*- (12); *külön* 587. Sánd.-k.: *kylömb* (2); *külön*-, *külöm*-, *kölöm*- (9). Tel.-k. I.: *kölömb*, *külön* (9). Tih.-k.: *killömb*, *kilömb*- (43). — Debr.-k. I.: *küzöb*- 189. Kaz.-k. I.: l. A) e). — *öldök*-,

ördög l. A) a); vö. még Debr.-k. II.: *erdög-* 264. Debr.-k. V.: *erdög-* 586*, 590. Nád.-k.: *erdöngös* 651; *erdög-* 76, 111. — örök l. A) a); vö. még Debr.-k. III.: *erök-* 372. Winkl.-k. I.: *Erewk* 84; *erewk-* 98, 102, 107, 117. — öröm l. A) a); vö. még Debr.-k. II.: *eröm-* 344*. — ösztön, ösztörű, ösztövé, özön l. A) a); vö. még Kaz.-k. III.: *ezzön-* 176. Tih.-k.: *ezön-* 144, 15. — ötvös l. A) a). — Debr.-k. I.: *pinköst* 31, 199. — Czech-k.: *pyšpók-* (1). Debr.-k. I.: *pišpók-*, *pišpok-* (83). Debr.-k. II.: *pišpók-*, *pišpóc-* (3). Debr.-k. III.: *pyšpók-* (3). Debr.-k. V.: *pišpók-* (1). Kaz.-k. I.: *pišpók-* (5). Kaz.-k. II.: *pišpók-* (3). Nád.-k.: *pišpók-*, *pišpóc*, *Pišpók-* (17); *pipók* 469. Tel.-k. I.: *pyšpók-* 13; *pěšpók-* 107. Tih.-k.: *pišpók-* (39). Weszpr.-k. I.: *pišpók-* (7). Winkl.-k. I.: *pyšpók*, *-pišpók-* (12); *pěšpók-* 172. — Guary-k.: *róhög-* 120. — tömlő, törköly, török l. A) a). — Czech-k.: *tyhkör-*, *tykór-* (3). Debr.-k. II.: *tikór-* (3). Kaz.-k. I.: *tykór-*, *tikór-* (3). Nád.-k.: *tikór* 365; *tüköröm* 598. Tih.-k.: *tikór-* (5). — Tel.-k. I.: *öldöz-* 199. — Guary-k.: *istók-* 113. Debr.-k. I.: *wtók-* 11; *-istók* 223. Kaz.-k. I.: *istók-* 32. — Czech-k.: *ywót-* 22; *ywölt-* (5). Kaz.-k. II.: *duót-* 165. Nád.-k.: *iwót-*, *ywölt-* (9). Sánd.-k.: *úwölt-* 20; *úwölt-* (4); *őwölt-* 38*. Weszpr.-k. I.: *úwölt-* 67. Winkl.-k. I.: *ywölt-* (4); *őwölt-* 192 || b) Mai é helyén: Czech-k.: *bekőfeg-*, *beekőfeeg-* *bekőfeeg-* (15). Debr.-k. III.: *bekőfeg-*, *Becőfeg*, *becőfjeg-* (4). — Czech-k.: *Benedók* 131. Debr.-k. I.: *Benedók*, *benedók* (23). Winkl.-k. I.: *Benedók* (Naptár). — Czech-k.: *Cycóle* 133. — Debr.-k. I.: *čďčómő* 18. Weszpr.-k. I.: *czďczómő-* 16. — Debr.-k. I.: *čelekőd-* (12). Guary-k.: *čelekőd-* (1). Kaz.-k. I.: *čelekőd-* (9). Kaz.-k. III.: *cellekőd-*, *celekőd-* (7). Nád.-k.: *čelekőd-* (1). Sánd.-k.: *čelekőd-* (1). Tel.-k. I.: *celekőd-*, *cellekőd-* (3). Tih.-k. *celekőd-*, *Celekőd-*, *Celekőt-*, *cellekő-* (24). Weszpr.-k. I.: *czelekőd* (3). — Debr.-k. I.: *edőf-*, *Eddőf*, *edős* (114). Debr.-k. III.: *edőf-* (1). Debr.-k. V.: *Eddőf-*, *edőf-*, *edős* (8). Guary-k.: *edős*, *edőf-*, *edof-* (24). Kaz.-k. I.: *edős-* *edőf-* (41). Nád.-k.: *edőf-*, *edős*, *Eddős* (28). Sánd.-k.: *edős*, *edőf-* (3). Tih.-k.: *edőf-*, *edős* (100). Weszpr.-k. I.: *edőf-*, *edős* (5). Winkl.-k. I.: *edőf-*, *Eddős* (24). — Czech-k.: *Egyőd* 131. Winkl.-k. I. *Egyőd* (Naptár). — Czech-k.: *egyetóm-* (4). Debr.-k. I.: *egietóm-* (22). Debr.-k. III.: *egetóm-* 483; *égtóm-* 473. Kaz.-k. I.: *egetóm-*, *egetóm-* (17). Kaz.-k. II.: *egetóm-*, *egetóm-* (9). Kaz.-k. III.: *egetóm-*, *egetóm-* (5). Nád.-k.: *egetóm-* (17). Sánd.-k.: *egetóm-* (1). Tel.-k. I.: *egedóm-* (7). Tih.-k.: *egetóm-*, *egetóm-* (53); *egetóm-* 179; *egietóm-* 293. Winkl.-k. I.: *egeteum-* 38; *egetóm-*, *Egetóm-* (7). — Czech-k. I.: *embór-* (23). Debr.-k. I.: *embór-*, *Embór-*, *embor-*, *Embór* (227). Debr.-k. II.: *embór-* (3). Debr.-k. III.: *embór-*, *Embór* (356). Debr.-k. V.: *embór-* (33). Guary-k.: *embór-*, *Embór-* (146). Kaz.-k. I.: *embór-*, *Embór-* (78). Kaz.-k. II.: *embór-* (6). Kaz.-k. III.: *embór-* (25). Nád.-k.: *embór-*, *Embór-* (230).

Sánd.-k.: *embőr-* (20). Sim.-k.: *embőr-* (6). Tel.-k. I.: *embőr-* (2). Tih.-k.: *embőr-*, *Embőr-* (34). Weszpr.-k. I.: *embőr-* (33). Winkl.-k. I.: *Eembeer* 96; *embewr-* 104; *embőr-*, *Embőr-* (92). — Debr.-k. I.: *Engöd-*, *engöd-* (6). Debr.-k. II.: *engöd-*, *enghöd-* (2). Tih.-k.: *engöd-* (4). Winkl.-k. I.: *enghöd-* (3). — Czech.-k.: *erdöm-*, *eerdöm-* (10). Debr.-k. I.: *erdöm-*, *Erdöm-* (24). Debr.-k. II.: *erdöm-* (6). Debr.-k. III.: *erdöm-*, *erdom-* (22). Debr.-k. V.: *erdöm-* (7). Guary.-k.: *erdöm-* (24). Kaz.-k. I.: *erdöm-* (11). Kaz.-k. III.: *erdöm-* (3). Nád.-k.: *erdöm-* (21). Sánd.-k.: *erdöm-* (2). Tel.-k. I.: *erdöm-* (26). Tih.-k.: *erdöm-*, *Erdöm-* (46). Winkl.-k. I.: *eerdöm-*, *erdöm-* (17). — Debr.-k. I.: *Eröklie* 53; *eröklie-* 139. — Debr.-k. I.: *eretnők-* 19. Guary.-k.: *eretnők-* 29. Tih.-k.: *eretnők* (5). — Debr.-k. I.: *erfők*, *Érfők-* (17). Guary.-k.: *erfők-* (4). Nád.-k.: *erfők-* (1). Tel.-k. I.: *erfőc-* (3). Tih.-k.: *erfők-* (7). — Debr.-k. I.: *Erfeböth* 133. Debr.-k. II.: *erzeböt* 266. Debr.-k. III.: *örfeböt-* 353*. Guary.-k.: *erfeböt* 59. Kaz.-k. I.: *erfeböt-* 3, 8, 44*, 45. Tel.-k. I.: *erzeböt-* 10. Tih.-k.: *erfeböt*, *Erfeböt*, *erfeböth* (31). — Winkl.-k. I.: *erfeböth* (Naptár); *Elfeböth* 278. — Debr.-k. II.: *efföldöz-* 287. — Debr.-k. I.: *Gergöl-*, *Gergöli*, *Gerggöli* (19). Debr.-k. II.: *Gergöl* (1). Debr.-k. III.: *gergór*, *Gergór* (22). Debr.-k. V.: *Gergór* (8). Guary.-k.: *gergór* (8). Kaz.-k. I.: *gergöl* 3. Kaz.-k. II.: *gergöl* 141. Kaz.-k. III.: *Gergöl* 181. Nád.-k.: *Gergór*, *gergór* (11). Sánd.-k.: *gergór* 7. Tih.-k.: *gergöl*, *gergöl* (6). Winkl.-k. I.: *Ghergór*, *Gherghór* (6). — Debr.-k. I.: *gyermők-*, *giermők-*, *giermok* (97). Debr.-k. II.: *germóc* (1). Debr.-k. III.: *germők-*, *germóc-* (3). Debr.-k. V.: *germők-* (6). Guary.-k.: *germők-* (1). Kaz.-k. I.: *germők-*, *germők-* (15). Nád.-k.: *germők-*, *germóc* (20); *germőcke* 455. Sánd.-k.: *gyermők-* (1). Sim.-k.: *gemők-* 10. Tel.-k. I.: *germóc*, *germők-* (13). Tih.-k.: *germők-*, *germők-*, *giermők-* (38). Weszpr.-k. I.: *germők-* (1). Winkl.-k. I.: *Germők-*, *germők* (7). — Debr.-k. I.: *hyszőlőkód-* (3). Nád.-k.: *hizőlőkód-* (6). Tih.-k.: *hizőlőkód-* (1). Winkl.-k. I.: *hizőlőkód-* (2). — Debr.-k. I.: *ydegón*, *Idegón*, *idegón* (4); *idegomb* 260. Guary.-k.: *idegón-* 7. Kaz.-k. I.: *idegón*, *idegón* (3). Nád.-k.: *-idegón-* (3). Sim.-k.: *idegón* (1). Tel.-k. I.: *ydegón-* (3). Tih.-k.: *idegón-* (5). Winkl.-k. I.: *ideghón-*, *ydegón*, *idegón-*, *ydeghón-* (4). — Czech.-k.: *ygón*, *igón* (12). Debr.-k. II.: *Igón*, *igón* (2). Debr.-k. III.: *igón*, *Igón*, *ighón* (20). Debr.-k. V.: *igón*, *Igón* (28). Guary.-k.: *Igón*, *igón*, *igón* (137). Kaz.-k. I.: *-igón*, *igón* (65). Kaz.-k. II.: *igón*, *igón* (16). Kaz.-k. III.: *igón*, *Igón*, *Igón* (3). Nád.-k.: *igón-*, *Igón*, *-ygón* (126). Sánd.-k.: *igón*, *Igón*, *ygón* (33). Sim.-k.: *igón* (6). Tel.-k. I.: *igón*, *ygón* (69). Tih.-k.: *igón*, *Igón*, *Igón* (170). Winkl.-k. I.: *igón*, *-ighón* (13). — Czech.-k.: *Imró* 131. Kaz.-k. II.: *imró* 153*; *Imró* 153. Winkl.-k. I.: *Emróh* (Naptár). — Debr.-k. I.: *inčőlőkód-* 111. Debr.-k. V.: *inčőlőkód-* 579. Tih.-k.: *enčőlőkőgetők* 1, 112, 117; *enčőlőkőgel* 42;

encőlködik 279. Winkl.-k. I.: *incőlködik* 127. — Debr.-k. I.: *ingórl-* 86, 168. Debr.-k. II.: *ingórl-* 298. Guary-k.: *ingórl-* 61. Tih.-k.: *ingórl-* 237. — Czech-k.: *yelón-* (10). Debr.-k. I.: *ielón-, Jelón-* (158). Debr.-k. II.: *ielón-* (5). Debr.-k. III.: *ielón-, yelón-* (14); *yelón-* 363. Debr.-k. V.: *ielón-* (10). Guary-k.: *ielón-* (20). Kaz.-k. I.: *ielón-* (32). Kaz.-k. II.: *ielón-* (3). Kaz.-k. III.: *ielón-, Jelón-* (5). Nád.-k.: *ielón-, jelón-, yelón-* (83). Sánd.-k.: *yelón-* (1). Sim.-k.: *yelón-, ielón-* (3). Tel.-k. I.: *ielón-, yelón-* (14). Tih.-k.: *ielón-, Jelón-* (155). Weszpr.-k. I.: *ielón-, yelón-* (12). Winkl.-k. I.: *Jelón-, ielón-* (17). — Debr.-k. I.: *kemőncze-* 44. Debr.-k. III.: *Kemőnce* 395. Tih.-k.: *kemőnce-* 329. — Debr.-k. I.: *kezőrit-* (8); *kezőrifd* 44. Debr.-k. III.: *kezőri-* 461. Kaz.-k. I.: *kezőrit-* 2. Sánd.-k.: *kezőret-, kezőreet-* (3). Tih.-k.: *kezőrit-* (4). Weszpr.-k. I.: *kőzőrit-* 94; *kezőrit-* 99. — *kérészt* I. A) b); vö. még Debr.-k. I.: *kerőzt-* 5, 64, 161, 192. — *kérésztén* I. A) b). — Tih.-k.: *kefkőn* 105. — Debr.-k. I.: *ketőlköd-* (3). Debr.-k. III.: *ketőlköd-* 423. Nád.-k.: *ketőlköd-, Ketőlköd-* (3). Winkl.-k. I.: *ketőlköd-* 177. — Tel.-k. I.: *legől-* 32. — Weszpr.-k. I.: *medőncze-* 45. — Czech-k.: *Mestőr-, mestőr-* (18). Debr.-k. II.: *mestőr-* (2). Debr.-k. III.: *mestőr-* (4); *mőstőr* 405. Debr.-k. V.: *mestőr-* (3). Guary-k.: *mestőr-* (21). Kaz.-k. I.: *mestőr* (14). Kaz.-k. II.: *mestőr-* (2). Kaz.-k. III.: *mestőr-* (2). Nád.-k.: *mestőr-, Mestőr-* (20). Tel.-k. I.: *-mestőr-* (7). Tih.-k.: *-mestőr-* (22). Weszpr.-k. I.: *mestőr-, Mestőr* (12). Winkl.-k. I.: *mestőr-, mesthőr-, Mestőr-* (17). — Czech-k.: *myndón-, Myndón-, mindón* (81). Debr.-k. I.: *mindón-, mindon-* (189); *mindoha* 134; *fmindóhn* 470. Debr.-k. II.: *mindón-* (2); *ammendóhato* 246. Debr.-k. III.: *Mindón-, mindón-, myndón-, Myndón-* (63); *myndóm* 442. Debr.-k. V.: *mindón-, Mindón* (41). Guary-k.: *mindón-, Mindón-, mindon* (125); *mindómbé* 100; *mendón-* 102, 119. Kaz.-k. I.: *mindón-* (60); *mindóón* 3. Kaz.-k. II.: *mindón-, Mindón-* (7). Kaz.-k. III.: *Myndón-, mindón-* (18). Nád.-k.: *-mindón-, Mindón-* (213); *midón* 398. Sánd.-k.: *myndón-, mindón-* (44). Sim.-k.: *myndón-* (3). Tel.-k. I.: *mendón-* (4). Tih.-k.: *mindón-, Mindón-* (344); *mindó* 81; *mindót* 152; *midón* 374; *mendón-* 356, 394; *mendóható* 287, 291. Weszpr.-k. I.: *myndón-, mindón-* (17); *mőndón* 69, 79. Winkl.-k. I.: *Myndón-, MIndón-, myndón-* (98); *mydón-* 326, 347. — Debr.-k. I.: *peledőncze-* 131. — Czech-k.: *peentők-* 3, 76. Debr.-k. I.: *pentők-* (4). Debr.-k. III.: *pentőc-* (1). Kaz.-k. III.: *pentők-* (1). Nád.-k.: *pentők-, pentőc-* (3). Tih.-k.: *pentők-* (13). Weszpr.-k. I.: *pentők-* (3). Winkl.-k. I.: *penthők-, pentők* (3). Nád.-k.: *pőffől-* 215. — Czech-k.: *Petőr* 128. Debr.-k. I.: *petőr-* (44). Debr.-k. III.: *petőr-, Petőr* (4). Debr.-k. V.: *petőr-, Petőr-* (20). Guary-k.: *petőr-, Petőr* (5). Kaz.-k. I.: *petőr-* (13). Kaz.-k. III.: *pethőr* (1). Nád.-k.: *petőr-, Petőr-* (30). Sánd.-k.: *petőr-* (2). Tih.-k.: *petőr-*

(13). Weszpr.-k. I.: *petór*-, *Petór* (17). Winkl.-k. I.: *petór*-, *pethór*-, *peetór* (31). — Czech.-k.: *remóthe* 131, 132. Debr.-k. I.: *Remóte* 113, 115, 116; *remóte* 113. Kaz.-k. I.: *remóte* 27; *remóthe* 126. Nád.-k.: *remóte* 312. Tel.-k. I.: *remóte* 116, 117*. — Guary-k.: *rezóg* (7). Nád.-k.: *-rezóg*-, *Rezóg* (10). Sánd.-k.: *rezók*- 11. Winkl.-k. I.: *rezóg* (1). — Kaz.-k. I.: *rettóg*- 3, 100; *rettógh* 30. Tih.-k.: *rettóg*- 2. — Czech.-k.: *Sebóftien* 130. Debr.-k. I.: *sebóftien*, *Sebóftien* (18). — Kaz.-k. I.: *segóftie*- 62, 64, 66; *segóftie*- 64, 69. — Tel.-k. I.: *zódóri*- 106. — Czech.-k.: *zegyón*-, *zeegyón*- (3). Debr.-k. I.: *zegión*- (6). Deb.-k. III.: *zegón*- (1). Debr.-k. V.: *zegón*- (2). Guary-k.: *zegón*- (25). Kaz.-k. I.: *zegón*- (1). Nád.-k.: *-zegón*- (5). Sánd.-k.: *zegyón*-, *zegón* (4). Weszpr.-k. I.: *zegión*- (3). — Winkl.-k. I.: *zelónce*- 317. Kaz.-k. I.: *zendórde*k 132. Tih.-k.: I. A) b). — *szépég* I. A) b); vö. még Nád.-k.: *zepóg*- 321. — Debr.-k. I.: *zerecón*- 119, 222. Debr.-k. III.: *scerecón* 379. Sánd.-k.: *zerecón*- 25. — Debr.-k. III.: *zerkóz*- 438. Nád.-k.: *zerkóz*- 286, 556. — Kaz.-k. I.: *zouendók*- 63. Tel.-k. I.: *zouendók*- (5); *zebuendók*- (1); *zeuendók*- (7). — Debr.-k. I.: *temerdók*- 24, 55, 219. Kaz.-k. I.: *temerdók* 49*, 72, 111. Nád.-k.: *temerdóc*-, *temerdók*- (7). Winkl.-k. I.: *temerdók* 204; *themeerdók*- 205, 207. — Czech.-k.: *tengór*- (2). Debr.-k. I.: *tengór*-, *Tengór*- (18). Debr.-k. III.: *tengór*- (4). Guary-k.: *tengór*- (1). Kaz.-k. I.: *tengór*- (6). Kaz.-k. II.: *tengór*- (1). Nád.-k.: *tengór*- (10). Sánd.-k.: *tengór*- (1). Tel.-k. I.: *-tengór*- (7). Tih.-k.: *tengór*-, *tengór*- (6). Weszpr.-k. I.: *tengór*- (1). Winkl.-k. I.: *tenghór*-, *tengór*- (3). — Czech.-k.: *teróm*- (7). Debr.-k. I.: *teróm*- (33). Debr.-k. II.: *teróm*- (7). Debr.-k. III.: *teróm*- (6). Debr.-k. V.: *teróm*- (3). Kaz.-k. I.: *teróm*- (5). Kaz.-k. III.: *teróm*- (3). Nád.-k.: *teróm*- (17). Sánd.-k.: *teeróm*-, *teróm*- (6). Sim.-k.: *teróm*- (3). Tel.-k. I.: *teróm*- (3). Tih.-k.: *teróm*-. Debr.-k. I.: *teuðlg*-, *teuðlig*- (5). Kaz.-k. I.: *teuðlg*- (5); *teuðlgh*- 131. Kaz.-k. III.: *teuðlg*- (1). Nád.-k.: *tevðlg*-, *teuðlg*-, *teuðlg*- (9). Tih.-k.: *teuðlg*-, *teuðlg*- (8). Winkl.-k. I.: *teuðlygh* 194; *teuðlgh*- 230. — Nád.-k.: *tetóm*- 283. — Debr.-k. I.: *venőcze*- 16, 30 || c) Mai e helyén. Tih.-k.: *fekető*- 313. Debr.-k. III.: *keuót*- 335. Weszpr.-k. I.: *iftón*- 97. — Debr.-k. I.: *szerőt*- 63 || d) Mai ü helyén. Czech.-k.: *efkő*- 138. Nád.-k.: *efkő*- 201. Tih.-k.: *efkő*- 42, 163, 239, 240, 266. Winkl.-k. I.: *Ekö*- 171. — Winkl.-k. I.: *ezóft* 176. — Czech.-k.: *fekónnye* 192. Debr.-k. III.: *fekóz*- 358. Kaz.-k. I.: *fekód*- 79. Nád.-k.: *fekónni* 425; *fekónnec* 647. Tel.-k. I.: *fekónneiec* 72; *fekónni* 139; *fekóz* 225. Tih.-k.: *fekou*- 346. Winkl.-k. I.: *fekótt* 149; *fekóz*- 314. — Debr.-k. II.: *-neköl* 267, 270*, 271, 291. Debr.-k. III.: *neköl* 338. Sánd.-k.: *neköl* 30, 31, 40. Tih.-k.: *-neköl* 187. Winkl.-k. I.: *-neköl* (10) || e) Mai ő helyén: *bölcső*

l. A) a). — *csëcsëmő* l. A) b). — Czech-k.: *dyczô-* (37). Debr.-k. I.: *dičô-, dičo-* (39). Debr.-k. II.: *dičô-, dičhō- dičho-* (16). Debr.-k. III.: *dyczô-, dičô-* (11). Debr.-k. V.: *-dičô-, dychô-* (8). Debr.-k. VI.: l. A) d); vö. még: *dyčô-* 625. Guary-k.: *dičô-* (12). Kaz.-k. I.: *dičô-, Dičô-, dičô-, dycô-* (13). Kaz.-k. II.: *dičô-* (1). Kaz.-k. III.: *dičô-, dičô-, dycô-* (8). Nád.-k.: *dičô-, dyčô-* (30). Sánd.-k.: *dičô-, dičô-, Dičô-* (16). Tel.-k. I.: *dyčô-, dičô-, -dičô-, dičô-, dyčô-, dycô-* (58). Tih.-k.: *dičô-, dičô-* (106). Weszpr.-k. I.: *diczô-* (9). Winkl.-k. I.: *dichew-* 99; *dichô-, dychô-* (18). — Czech-k.: *egyenlô-* 108. Debr.-k. I.: *igienlô* 18, 31, 228. Debr.-k. III.: *egenlô-* 480. Guary-k.: *igenlô* 25, 60. Nád.-k.: *égenlô* 567. Sánd.-k.: *engyenlô* 4; *egyenlô* 9, 13. Tel.-k. I.: *egenlô* (4). Tih.-k.: *égenlô, egenlô-* (8). — Czech-k.: *elô-, Elô-* (22). Debr.-k. I.: *elô-, Elô-, elo-* (185). Debr.-k. II.: *elô-, Elô-* (14). Debr.-k. III.: *elô-, elo-, Elô-* (79). Debr.-k. V.: *elô-, Elô-* (18). Debr.-k. VI.: *elô-* (1). Kaz.-k. I.: *-elô, Elô-* (52). Kaz.-k. II.: *elô-, Elô-* (11). Kaz.-k. III.: *Elô-, elô-, ellô-* (10). Nád.-k.: *Elô-, elô-* (99). Sim.-k.: *elô-* (3). Tel.-k. I.: *-elô-* (67). Tih.-k.: *elô-, Elô-* (141). Weszpr.-k. I.: *Elô-, elô-* (52). Winkl.-k. I.: *elô-, Elô-* (58); *elô-* 247; *eluw-* (5). — Czech-k.: *Eljô-, eljô* (2). Debr.-k. I.: *-eljô-, Eljô-* (68); *eljôh* 151. Debr.-k. II.: *Eljô-, eljô* (4). Debr.-k. III.: *Eljô-, eljô* (40). Debr.-k. V.: *Eljô-, eljô* (8). Debr.-k. VI.: *eljô* (1). Guary-k.: *Eljô-, eljô-* (42). Kaz.-k. I.: *Eljô-, eljô-* (12). Kaz.-k. II.: *Eljô-, eljô* (3). Kaz.-k. III.: *Eljô-, eljô* (3). Nád.-k.: *eljô-, Eljô* (14). Sánd.-k.: *eljô-, Eljô* (13). Tel.-k. I.: *eljô* (14). Tih.-k.: *eljô-, Eljô-* (108). Weszpr.-k. I.: *Eljô-, eljô-* (8); *eljôh* 56. Weszpr.-k. II.: *Elsô* 113. Winkl.-k. I.: *elsew* (1); *eljô-, Eljô* (6). — Kaz.-k. I.: *Eminemô* 45. — Czech-k.: *emlô-* 99, 103. Guary-k.: *emlô-* 93*, 94. Nád.-k.: *emlô-* 254, 400. Tih.-k.: *emlô-* 394. Winkl.-k. I.: *emlô-* 200. — Debr.-k. VI.: *erdô* 629. Nád.-k.: *erdô-* 658. Tih.-k.: *erdô-* 180, 335. Winkl.-k. I.: *erdô-* 349. — Debr.-k. V.: *enô-* 570. Nád.-k.: *enô-* 520. — Czech-k.: *Erô-, erô-* (16). Debr.-k. I.: *erô-, ero-* (53); *fehrôt* 195. Debr.-k. II.: *erô-* (11). Debr.-k. III.: *erô* (4). Debr.-k. V.: *erô* (12). Guary-k.: *erô-* (27). Kaz.-k. I.: *erô-* (9). Kaz.-k. II.: *erô* (2). Kaz.-k. III.: *erô* (2). Nád.-k.: *-erô-, Erô-* (56). Sánd.-k.: *ewrô-* 11, 15; *erô-* (10). Tel.-k. I.: *erô-* (14). Tih.-k.: *erô-* (20). Weszpr.-k. I.: *erô-* (18). Winkl.-k. I.: *erew-* (4); *Erô-, erô-* (23). — Debr.-k. I.: *efô-* (5). Debr.-k. V.: *efô-* (2). Nád.-k.: *efô-* (2). Tel.-k. I.: *effô* (1). Winkl.-k. I.: *efô* (1). — Czech-k.: *extendô-* (1). Debr.-k. I.: *extendô-* (68). Debr.-k. II.: *extendô-* (5). Debr.-k. III.: *extendô-* (4). Guary-k.: *extendô-* (2). Kaz.-k. I.: *extendô-* (22). Kaz.-k. II.: *extendô-* (3). Kaz.-k. III.: *extendô-* (2). Nád.-k.: *extendô-, Eztendô-* (25). Sánd.-k.: *extendô-* 1. Tel.-k. I.: *extendô-* (21). Tih.-k.: *-extendô-* (21). Winkl.-k. I.:

ezteendő- (8). — Debr.-k. V.: *feendő* 570. Nád.-k.: *feendő* 520, 639. — Czech.-k.: *ydő* (1). Debr.-k. I.: *idő*-, *Idő*-, *ydő*- (33). Debr.-k. II.: *idő*- (7). Debr.-k. III.: *idő*-, *ydő*- (4). Debr.-k. V.: *idő*- (6). Guary.-k.: *idő*- (11). Kaz.-k. I.: *idő*- (11). Kaz.-k. III.: *idő*- (2). Nád.-k.: *idő*- (39). Sánd.-k.: *ydő*-, *idő* (2). Tel.-k. I.: *ődő* (27). Tih.-k.: *idő*-, *Idő*- (41). Weszpr.-k. I.: *idő*- (7). Winkl.-k. I.: *idew*-, *ydew* (3); *idő*-, *ydő*- (21); *ődő*- 164. — Tel.-k. I.: *kefő* 32. Winkl.-k. I.: *kefő* 152. — Czech.-k.: *kethő*- (1). Debr.-k. I.: *-kettő*- (21). Debr.-k. II.: *kettő*- (1). Debr.-k. III.: *-kettő*- (13). Debr.-k. V.: *-kettő* (2). Guary.-k.: *-kettő*- (8). Kaz.-k. I.: *kettő* (1). Kaz.-k. III.: *-kettő*- (6). Nád.-k.: *kettő*-, *Kettő*- (6). Tel.-k. I.: *kettő*- (5). Tih.-k.: *-kettő*- (18). Winkl.-k. I.: *kettő*-, *ketthő*- (1). — Tel.-k. I.: *kőndő*- 26, 153, 180. Weszpr.-k. I.: *kőniő*- 62. — Tel.-k. I.: *kőndő*- 1, 8, 14; (14). Tih.-k.: *kőniő* 82. — Czech.-k.: *meddő*- (1). Debr.-k. III.: *meddő*- (3). Tih.-k.: *meddő*-, *medő*- (6). — Debr.-k. I.: *Meniekőző*-, *meniekőző*- (7); *meniekőzőh* 219. Debr.-k. II.: *meñekőző*- 250. Debr.-k. III.: *meñegző*- 392; *meñekző*- 470. Kaz.-k. I.: *menekőző*- 71. Sánd.-k.: *menyegző*- 21; *menyegző* 21. Tel.-k. I.: *menekőző*-, *meñekőző*- (4). Tih.-k.: *menekző*- (10). — Debr.-k. I.: *mező*- (4). Debr.-k. III.: *mező*- (1). Kaz.-k. I.: *mező*- (4). Nád.-k.: *-mező*- (2). Tel.-k. I.: *mező*- (3). Winkl.-k. I.: *mezew*- (1). Czech.-k.: *mydón* 101. Debr.-k. I.: *midón* 69. Debr.-k. III.: *midón* 372. Tih.-k.: *midón* 34. Weszpr.-k. II.: *midón* 113. — Czech.-k.: *zeplő*- (7). Debr.-k. I.: *zeplő*- (16). Debr.-k. II.: *zeplő*- (2). Debr.-k. III.: *zeplő*- (3). Guary.-k.: *zeplő*- (2). Kaz.-k. I.: *zeplő*- (6). Kaz.-k. II.: *zeplő*- (8). Kaz.-k. III.: *zeplő*- (1). Nád.-k.: *zeplő*-, *zeplő*- (3). Tel.-k. I.: *zeplő*- (24). Tih.-k. *zeplő*- (34). Weszpr.-k. I.: *zeplő*-, *zeplő*- (3). Winkl.-k. I.: *zeplew*- (1); *zeplő*- (7). — *szöllő* l. A) f). — Debr.-k. I.: *tekőndő*- 221*; *teknő*- 221. Guary.-k.: *tekenő* 32, 34, 36. Sánd.-k.: *tűdő*- 9; *tydő*- 38. Nád.-k.: *űlő*- 566, 567. — Debr.-k. I.: *ynő* 168. — Nád.-k.: *velő*- 636. Winkl.-k. I.: *velő*- 255. — Czech.-k.: *wezző*- (2). Debr.-k. I.: *vezző*- (3). Debr.-k. II.: *vezző*- (1). Debr.-k. III.: *vezző*- (1). Debr.-k. V.: *vezző*- (4). Kaz.-k. I.: *vező*- (2). Nád.-k.: *vezző*- (4). Tel.-k. I.: *vezző*- (2). Tih.-k.: *vezző*-, *uező*-, *vező*- (12). Weszpr.-k. I.: *vezző*- (1). Winkl.-k. I.: *vezző*- (3). || f) Mai é- helyén. Deb.-k. V.: *előg*- 603. — Debr.-k. I.: *emlők*- 184. Nád.-k.: *emlők*- 630, 655. — Tel.-k. I.: *dicő*- 187. Weszpr.-k. I.: *dicő*- 16, 52. — Debr.-k. III.: *ytől*- 333; *itől*- 333. — Weszpr.-k. I.: *kőzőp*- 80. — Debr.-k. III.: *remől*- 331. Winkl.-k. I.: *remől*- 137, 177, 198, 293. — Tel.-k. I.: *zegő*- 22. || g) Mai ü helyén. *bütü* l. A) b). — *gyűrű* l. A) h); vö. még Debr.-k. I.: *giurő*- 123. — Sánd.-k.: *hegedő* 17, 18. Tih.-k.: *hegedő*- 370. — Debr.-k. III.: *kefelő*- 466*. Tel.-k. I.: *kefelő*- 14. — Debr.-k. II.: *keferő*- (6). Debr.-k. III.: *keferő*- (4). Kaz.-k. I.: *kefferő*- (4). Tih.-k.: *kefferő*-, *keferő*-

(12). Winkl.-k. I.: *keferew-* (25); *keferő-* (15). — Debr.-k. II.: *keztő-* 301. — Debr.-k. III.: *kónó* 362. Tih.-k.: *kinő-* 346. — Nád.-k.: *őztörő-* 649. || *h*) Hangzóvesztő tövekben és megőrzött ő; Czech.-k.: *erőtt-, eerőt-, erő, eerő, eerőtt-, erőt-* (59). Debr.-k. I.: *erőtt-, -erőtt-* (35). Debr.-k. II.: *-erőt-* (11). Debr.-k. V.: *erőtt-* (6) Guary.-k.: *erőtt-* (4). Kaz.-k. I.: *erőtt-, -erő-* (6). Nád.-k.: *erőtt-* (13). Tel.-k. I.; *-erőtt-* (2). Tih.-k.: *-erőtt-* (5). Weszpr.-k. I.: *erőtt-* (13). Winkl.-k. I.: *erőtt-* (8). — Czech.-k.: *erőz-* 118. Debr.-k. I.: *erőz-* 52, 114. Debr.-k. II.: *erőz-* 288. 320. Kaz.-k. I.: *erőz-* 10, 14, 23, 37. Nád.-k.: *erőz-* 31, 527. Tih.-k.: *erőz-* 384. Weszpr.-k. I.: *erőz-* 5. — Debr.-k. I.: *ezőr-* (14). Debr.-k. III.: *ezőr-* (2). Debr.-k. V.: *ezőr* (2). Guary.-k.: *ezőr* (1). Kaz.-k. I.: *ezőr-* (5). Kaz.-k. II.: *ezőr* (2). Nád.-k.: *ezőr-* (15). Sánd.-k.: *ezőr* (1). Weszpr.-k. I.: *ezőr* (5). Winkl.-k. I.: *ezőr-, Ezőr* (6). — Debr.-k. I.: *ferőg-* 110. Debr.-k. II.: *verőg* 288; *ferőg* 257. Debr.-k. III.: *ferőg* 459. Nád.-k.: *ferőg* 109. — Guary.-k.: *fejől* 83. Kaz.-k. I.: *fejől-* 10. Nád.-k.: *fejől-* 154. Tel.-k. I.: *fejől-* 99. Tih.-k.: *fejől-* 345, 353. — *füröd-* l. A) e). — *gyötör* l. A) a); vö. még Debr.-k. III.: *getör-* 443. — Debr.-k. I.: *keferőg-* 29. Debr.-k. II.: *keferőg-* (2). Debr.-k. III.: *keferőg* (1). Guary.-k.: *keferőg-* (1). Tel.-k. I.: *keferőg-* (4). Weszpr.-k. I.: *keferőg-* (5). — *köböl* l. A) a) — Debr.-k. I.: *kónőróg-, kónőrog* (12). Debr.-k. V.: *kónőróg-* 571. Guary.-k.: *kónőróg-* (3). Kaz.-k. I.: *kónőrógh, kónőróg-, kónőróg-* (6). Kaz.-k. II.: *kónőrógh* (1). Nád.-k.: *kónőróg-, kónőróg-* (3); *kónőrók-* 399. Tel.-k. I.; *kónőróg-, kónőróg-* (7). Tih.-k.: *kónőróg-, kónőrógh* (5). Winkl.-k. I.: *kónőrógh* 205. — Czech.-k.: *kórom-* 6. Winkl.-k. I.: *kórom-* 248. — *menyeköző* l. B) e). — Czech.-k.: *merőg-* 20; *meerőg-* 12. Guary.-k.: *merőg-* 7, 22, 23, 86. Nád.-k.: *merőg-* 124, 287, 338. Winkl.-k. I.: *merőg-* 239, 253, 352. — *ököl, ökör* l. A) a). — Debr.-k. I.: *Selióm-* 180. Guary.-k.: *felóm-* 88. — Debr.-k. I.: *jőpör* 47, 375, 472. — Czech.-k.: *zömeeróm-* 123. Debr.-k. I.: *zemeróm-* 361, 368, 380. Debr.-k. V.: *zemeróm-* 622. Kaz.-k. I.: *zemeróm* 123. Nád.-k.: *zemeróm* 359, 643. Sánd.-k.: *zömeróm* 38. Tel.-k. I.: *zemeróm* 59. Weszpr.-k. I.: *zemeróm* 93. — Czech.-k.: *zörőz-* 152. Debr.-k. I.: *zerőz-* 22, 66, 97* (21). Debr.-k. II.: *zörőz-* 260, 284. stb. l. A) b); vö. még Weszpr.-k. I.: *zerőz-* 39, 45, 48. — Debr.-k. I.: *tekőnd-* 221*. — Nád.-k.: *-terdepől-* (5). Winkl.-k. I.: *terdepől-* 160. — Debr.-k. III.: *terőh* 346, 362. Kaz.-k. I.: *terő-* 44, 75. Tel.-k. I.: *terő-* 10, 43. — Nád.-k.: *teróm* 424. — Kaz.-k. I.: *teuőlőgh* 131; *teuőlőglőn* 135. Tih.-k.: *teuőlőg-* 98. Winkl.-k. I.: *tewőlőgh* 194. — Debr.-k. I.: *tőrl-* (5). Debr.-k. III.: *Tőrl-* (1). Kaz.-k. I.: *tőrl-* (1). Winkl.-k. I.: *tőrl-* (1). — Winkl.-k. I.: *tykewr* 98; *tykőr-* 251*, 335; *tőkőr-* 256. — Debr.-k. I.: *veróm-* 184, 221. Kaz.-k. I.: *ueróm-* 105*, 106, 122. Nád.-k.: *veróm-*

65*, 88, 126, 315. Winkl.-k. I.: *veróm* 325. — Winkl.-k. I.: *vetők* 125, 126, 266; *veetők* 126. — Tel.-k. I. *vödör*- 128.

C) Képzők előtt:

Igeképzők előtt: a) -d gyak. k. előtt: Czech-k.: *pókód*- 71. Nád.-k.: *lepód*- 318, 320. Tel.-k. I.: -*lepód*- 19. Tih.-k.: -*lepód*- 19. Winkl.-k. I.: *lepód*- 243*. || b) -dóz gyak. k. előtt: Kaz.-k. I.: *zengődöz* 23. Winkl.-k. I.: *görgődöz*- 346 || e) -g gyak. k. előtt: Debr.-k. II.: *chópóg*- 318. Kaz.-k. I.: *cópóg*- 106 || d) -get gyak. k. előtt: Czech-k.: *fenődget*- (9). Debr.-k. II.: *reitődget*- 360. Guary-k.: *fenődget*- (3). Kaz.-k. I.: *hitődget*- (4); *zedődget*- 83. Kaz.-k. II.: *ferkődget*- 151. Nád.-k.: *fenőgeth*- 691. Sánd.-k.: *fenődget*- 29; *fenőgecz* 29. Tel.-k. I.: *fenődget*- 111*. Tih.-k.: *hitődget*-, *hittődget*-, *hitődget*- (4). Weszpr.-k. I.: *fenődget*- '92 || e) -l. denom. k. előtt: Debr.-k. I.: illeszk. (12); illeszk. nélk. (94); pl. *enekől*- (4); *keresztől*- (33); *keresztől*- 64, 192; *köröstől*- 113. Debr.-k. II. illeszk. nélk. (7). Debr.-k. III.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (6). Debr.-k. V.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (5). Guary-k.: illeszk. (12); illeszk. nélk. (6); pl. *beuőlköd*- 74, 76; *fíftől*- 13. Kaz.-k. I.: illeszk. (9); illeszk. nélk. (28); pl. *enőkől*- 18; *köröstől*- (5). Kaz.-k. III.: *enőkől*- 179*; *tyztől*- 196. Nád.-k. illeszk. (12); illeszk. nélk. (26); pl. -*keresztől*- 175, 470, 615. Sánd.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (14). Sim.-k.: illeszk. nélk. (3). Tel.-k. I.: illeszk. (9); illeszk. nélk. (23); pl. *köröstől*- (2); *keresztől*- (2). Tih.-k.: illeszk. (22); illeszk. nélk. (71); pl. *bitől*- 9*; *enőkől*- (5); *köröstől*- (6); *zikőlköd*- (10). Weszpr.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (7); pl. *keresztől*- 44; *peczetől*- 112. Winkl.-k. I.: illeszk. (1), illeszk. nélk. (9); pl. *kyrtől*- 198; *köröstől*- 157 || f) -ll nom. k. előtt: Debr.-k. I.: *zóköll*- 184. Guary-k.: *zóköll*- 91. Sánd.-k.: *zóköll*- 12 || g) -ng gyak. k. előtt: Debr.-k. I.: *keröng*- 85 || h) -s nom. k. előtt: Debr.-k. I.: *ropof*- 221. Kaz.-k. I.: *rópóf*- 103 || i) -z gyak. k. előtt: Czech-k.: illeszk. (9); illeszk. nélk. (9). Debr.-k. I.: illeszk. (27); illeszk. nélk. (6). Debr.-k. II.: illeszk. (16). Debr.-k. III.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (2); pl. *fedöz*- 333. Debr.-k. V.: illeszk. (16); illeszk. nélk. (2); pl. *fytdöz*- 617. Kaz.-k. I.: illeszk. (16); illeszk. nélk. (1). Nád.-k.: illeszk. (35). illeszk. nélk. (9). Sánd.-k.: illeszk. (8); illeszk. nélk. (2). Tel.-k. I.: illeszk. (8); illeszk. nélk. (13); pl. *fedöz*- 205. Tih.-k.: illeszk. (31); illeszk. nélk. (8); pl. *öruöndöz*- 165, 168, 392. Weszpr.-k. I.: illeszk. (10); illeszk. nélk. (7). Winkl.-k. I.: illeszk. (16); illeszk. nélk. (7); pl. *kethöz*- 124 || j) -z denom. k. előtt: Debr.-k. II. illeszk. (2); illeszk. nélk. (14); pl. *kerneköz*- 259. Debr.-k. III.: illeszk. nélk. (31). Debr.-k. V.: illeszk. nélk. (11). Guary-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (28); pl. *dihöz*- 22. Sánd.-k.:

illeszk. (4); illeszk. nélk. (5); pl. *iegőz-* 4. Tel.-k. I.: illeszk. (25); illeszk. nélk. (26). Weszpr.-k. I.: illeszk. nélk. (11); pl. *iegőz-* 49.

Névszóképzők előtt: a) *-bb* közép fok k. előtt: Debr.-k. V.: *beuðbben* 587. Kaz.-k. II.: *zentðb-* 152. Sim.-k.: *beuðb-* (3) || b) *-cske* kics. k. előtt: Tel.-k. I.: *verðcske* 74 || c) *-d* sorszámnévk. előtt: Czech.-k.: illeszk. (2). Debr.-k. I.: illeszk. (9). Debr.-k. II.: illeszk. (2). Debr.-k. III.: illeszk. (33); illeszk. nélk. (1); pl. *Hetðd-* 454. Debr.-k. V.: illeszk. (2). Debr.-k. VI.: illeszk. (3). Guary.-k.: illeszk. (8); illeszk. nélk. (1); pl. *neğuenðd* 32. Kaz.-k. I.: illeszk. (1). Kaz.-k. II.: illeszk. (4). Kaz.-k. III.: illeszk. (4). Nád.-k.: illeszk. (6). Sánd.-k.: illeszk. (5). Tel.-k. I.: illeszk. (2). Tih.-k.: illeszk. (17). Weszpr.-k. I.: illeszk. (5). Winkl.-k. I.: illeszk. (6) || d) *-delm* deverb. névszók. előtt: Czech.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (14). Debr.-k. I.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (7). Debr.-k. III.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (29). Debr.-k. VI.: illeszk. (1). Kaz.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (8). Kaz.-k. II.: illeszk. nélk. (1). Nád.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (4). Sánd.-k. illeszk. nélk. (2). Tel.-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (4). Tih.-k.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (2). Winkl.-k. I. illeszk. (3); illeszk. nélk. (3) || e) *-k* többesjel előtt: Czech.-k.: illeszk. (17); illeszk. nélk. (40); pl. *bynðk-* 152; *genyerwðffegðk-* 6; *lelkðk-* 115, 177. *zòmðk* 113. Debr.-k. I.: illeszk. (74) illeszk. nélk. (269); pl. *birnðk-*, *binðg-* (13); *búnðk-* 210; *eretnekðk-*, *Eretnekðk* (12); *eretnðkðk* 19; *kereztienðk-* (49); *lðlkðk-*, *lðlkðg-* (6). Debr.-k. II.: illeszk. (8); illeszk. nélk. (44); pl. *erdðgðk-* 264. Debr.-k. III.: illeszk. (22); illeszk. nélk. (31); pl. *binðk-*, *binðc-* (3); *keñerðk* 488; *kereztienðk-* 479; *meřterðc* 328; *meřterðk-* 337. Debr.-k. V.: illeszk. (12); illeszk. nélk. (46); pl. *bynðk-*, *binðk-* (4); *erdðgðk-* 590; *ermeñðk-* 563. Guary.-k.: illeszk. (40); illeszk. nélk. (103); pl. *binðk-*, *binðc-* (6); *ieğðk-* (4); *kereztienðk-* 55; *meřtðrðc* 34, 88; *zerzetðřðk* 65, 131; *tðredelmefðc* 117. Kaz.-k. I.: illeszk. (56); illeszk. nélk. (94); pl. *binðk-* (2); *lelkðk-* 18; *řetetřegðk-* 117; *zðřzðttðk-* 104. Kaz.-k. II.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (16); pl. *binðk-* (2). Kaz.-k. III.: illeszk. (23); illeszk. nélk. (26); pl. *binðk-* 179; *fertelmefřegðk-* 189; *tekellettðřřðk* 186. Nád.-k.: illeszk. (67); illeszk. nélk. (255); pl. *bynðk-*, *-binðk-* (17); *eretnekðc* 96; *kereztienðc-*, *kereztienðk-*, *kereztienðk-*, *kereztienðc* (17); *kònuðk-* 495; *kenetðk-* 300, 318; *lelkðřðk* 195; *erdðgðk-* 76; *Ermeñðk-* 501; *řetetřegðk-* 628; *řiketðc* 525; *zepðgeřřðk-* 321. Sánd.-k.: illeszk. (14); illeszk. nélk. (62). pl. *lelkðk-* 37, 38. *zerzetðřðk* 1; *zengeřřðk* 9. Sim.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (7); pl. *binðc-* 3; *zerzetðk-* 1. Tel.-k. I. illeszk. (19); illeszk. nélk. (166); pl. *Byñðc-* 192, 209; *emberðk-* 24, 52, 93, 117, 164; *emberðc* 142, 162; *enekðk-* 165; *lelkðk-*, *lelkðc* (6); *mendenðc-*, *men-*

denők- (31); zengefők- 165. Tih.-k.: illeszk. (152); illeszk. nélk. (348); pl. binők- (16); lelkők- (7); nemtelenők 49; fetetfegők- 336; jiketők- 296; zegónők- 22; zegenők- (9); zeuendők- 180, 181, 186; zikfegők- 87; uereffegők- 206. Weszpr.-k. I.: illeszk. (17); illeszk. nélk. (38); pl. emberők- 32, 93; embőrők- 42; keresztienők- 52; lőkők- 14; myndenők- 66; mindönők 38, 61; myndönők- 41, 61, 70; mőndönők- 69. febők- 101, 102, 104 70; főbők- 66; fetetfegők- 67; zerzetőfők- 81; tekelletlenők 12. Winkl.-k. I.: illeszk. (26); illeszk. nélk. 78; pl. bönők- 124; bönők- 242; bynők- 248, 265, 270; kyrthők- 200; lelkők- 166, 172; zerzethők 130 || f) -k kics. k. előtt: Czech.-k.: lelők-, leelők- (33). Debr.-k. I.: ynők- 15; lelők-, lelőg-, Lelőg-, lelők (65). Debr.-k. II.: lelőc-, lelők- (14). Debr.-k. III.: lelőc-, lelők-, Lelőc-, Lelők (35). Debr.-k. V.: -lelők- (11). Guary.-k.: enők- 94; lelők-, lelőg-, lelőc (19). Kaz.-k. I.: enők- (5); etők 93; lelők- (12). Kaz.-k. II.: lelők-, lelők (2). Kaz.-k. III.: enők- (3); lelők- (15). Nád.-k.: enők- 478; etők- 283; -lelők-, -lelőc (66); reytdők- 476. Sánd.-k.: ynők- (3); enők- (1); etők (1); lelők- (14). Sim.-k.: lelők-, lelőc (4). Tih.-k.: enők- (23); fezők- 16, 17*; -lelők- (105); reitők- 321; uetők- (7). Weszpr.-k. I.: etők 17; -lelők- (12). Winkl.-k. I.: ethők- 220; -lelők-, leelők-, Lelők (9) || g) -n nyomosító előtt: Czech.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (6). Debr.-k. I.: illeszk. (63); illeszk. nélk. (43). Debr.-k. II. illeszk. (11); illeszk. nélk. (3); ennőn 294. Debr.-k. III.: illeszk. nélk. (6). Debr.-k. V.: illeszk. 16; illeszk. nélk. 17; pl. ennőm- 566. Guary.-k.: illeszk. (10); illeszk. nélk. (47). Kaz.-k. I.: illeszk. nélk. (32). Kaz.-k. II.: illeszk. nélk. (9). Kaz.-k. III.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (8). Nád.-k.: illeszk. (26); illeszk. nélk. (43). Sánd.-k.: illeszk. nélk. (13); illeszk. (4). Sim.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (7). Tih.-k.: illeszk. (16); illeszk. nélk. (135); pl. ennőn 163, 353. Weszpr.-k. I.: illeszk. (10); illeszk. nélk. (2); ennőn 33. Winkl.-k. I.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (5) || h) -ni főnévi igenév k. előtt. Tih.-k.: enőklőnie 364 || i) -s előtt. Czech.-k. illeszk. (6); illeszk. nélk. (230); pl. bynőf-, bynős (32); felsegős (10); gyengeffegős 9; hegyős 95; kegős, hegyőf-, kegyos, Kegyős (47); kegyeffegős 91; rettenetőf- 3; rettenetős 6; reettenetős 116, 123, 170; reetenetős 124. ydwőf-, Idwőf- (21); werős 2; weerős 111. Debr.-k. I.: illeszk. (137); illeszk. nélk. (285); pl. binőf- (14); felfegős (12); iegőf-, Jegőf- (10); idgőf- 141; kegőf- (26); zemermőf 170; zerzetőf- (7); tiztőf- (43); tőztőf- 173, 174, 178. tekelletőf- (15); Iduőf-, iduőf- (28); verőf 215. Debr.-k. II.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (34); pl. binőf- 322; dihős 311; iegőf-, iegőf- (4); zemermős 312; vörős 314; voros 304. Debr.-k. III. illeszk. (4); illeszk. nélk. (124); pl. bynős, bynőf-, binőf- (70); bűnős 488, 490; bűnőf- 490; ielőf-, yelőf- (6); idlős 356; Kegőf- 441; zómermőf- 367; tekelletős 392*, 426; tekelletőf- 441; thekeletőf- 476;

tökellelőf- 442; *iduőf*, *yduőf-* (4). Debr.-k. V.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (83); pl. *binős* 613; - *felfegőf-* (7); *főlfegős*, 579; *genőrfűfegős* 559; *iegőf-*, *ieőőf-* (3); *keőős* 590; *keőőfegős* 573; *nőmős*, *nőmőf-* (6); *nemős* 572; *zerzetős* 616; *iduőf-* (3). Guary-k.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (199); pl. *binős*, *binőf-* (23); *felfegős* (16); *genőfegős* 116*, *generűfegős* 54; *genőrfűfegős* 87; *genőrfűfegőf-* 130; *ieőőf-* 124; *zerzetős*, *zerzetőf-* (6). *iduőf-* (20). Kaz.-k. I.: illeszk. (48); illeszk. nélk. (107); pl. *binős* 24; *dihőf-* 84; *felfegős* 122, 124; *iegőf-*, *yegőf-* (18); *zörzetős* 70; *zikfegőf-* 72; *tekelletős* 35, 95; *tekelletőf-* 41, 111; *Iduőf-* 15. Kaz.-k. II.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (18); pl. *iegőf-* (6). Kaz.-k. III.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (21); pl. *binős* 180; *iegőf-* 187*; *tekellettőf-*, *tekelletős-*, *tekellettős* (6). Nád.-k. illeszk. (33); illeszk. nélk. (321); pl. *béuős* 308; *binős*, *bynős*, *bynőf-*, *Bynőf-*, *BInőf-* (31); *felfegős*, *felfegőf* (9); *genőfegős* 343, 686; *genőrfűfegős* 493, 543; *ieőőf-* (12); *lelkőf-* 195; *nemős* 298; *nemőfb* 623; *nőmőf-* (3); *erdőngős* 651; *ördőngős*, *ördőngőf* (3); *jetetfegős* 672; *zerzetős* (5); *tekelletőf* 687; *tekelletős* 687; *tökellelőf-* 332, 365; *iduőf*, *yduőf-* (19); -*verőf-* (3). Sánd.-k.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (41); pl. *zerzeetőf-* 1; *tekelletős* 1, 7, 8*; *tekelletős* 15; *tökellelőf-* 9. Sim.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (19); pl. *bynős* 1; *felfegős* 2, 6; *zerzetős* 6, 8. Tel.-k. I.: illeszk. (36); illeszk. nélk. (100); pl. *byőnős*, *byőnőf-*, *Byőnős*, *Byőnőf-*, *Byőnőz-* (10); *edeffegős*, *edeffegőf-* (9); *felfegős*, -*felfegőf-* (23); *iegőf-*, *yegőf-* (7); *lelkős* 211, 213; *nemőf-* 10; *nemős* 42, 117, 163; *nemőf-* 197; *nőmőf-* 70; *zemerőf-* 2, 203; *zerzetős*, *zerzetőf-* (4); *tekelletős* 7, 71; *tekelletőf-* 38; *tekeletős* 124; *tekeletőf-* 134; *verőf-* 200*. Tih.-k.: illeszk. (105); illeszk. nélk. (396); pl. *binős*, *binőf-* (18); *felfegős*, *felfegőf-* (25); *főlfegőf* 256; *Jegőf-*, *iegőf-*, *iegős* (40); *lelkőf-*, *lelkős* (4); *zemerőf-* 288*, 313; *zömerős* 105; *zörzetős*, *zörzetőf-* (5); *tekelletős*, *tekelletőf-* (24); *iduőf-* (11); *eduős* 260; *wőros*, *wőrőf-* (11). Weszpr.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (64); pl. *binős*, *binőf-*, *bynőf-* (8); *bűnőf-* 95; *nemős* 1, 35, 111, 43; *zerzetőf-* (7); *iduőf-* (7); *őduőfegős* 5; *verős* 60, 62; *verőf* 62, 111. Winkl.-k. I.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (128); pl. *bynőf-*, *Bynőf-*, *bynős*, *Bynős* (8); *bőnős* 121; *bőnőf-* 174, 175, 221, 236; *edeffegős* 101; *felfegőf-* 277; *zerzetős*, *zerzetőf-*, *Zerzetőf-* (14); *tekelletőf-* 150; *tökellelős*, *tökellelőf-*, *tőkeelētős* (6); *verőf-* 211, 219, 261; *vőrőf* 211 || j) -*tlen* fosztó k. előtt: Czech-k.: illeszk. nélk. (6). Debr.-k. I.: illeszk. nélk. (11). Debr.-k. II.: illeszk. nélk. (23). Debr.-k. V.: illeszk. nélk. (3). Guary-k.: illeszk. nélk. (14). Kaz.-k. I.: illeszk. nélk. (5). Kaz.-k. II.: illeszk. nélk. (1). Nád.-k.: illeszk. nélk. (14); pl. *egőtlen* 273. Sánd.-k.: illeszk. nélk. (1). Tel.-k. I.: illeszk. nélk. (2). Tih.-k.: illeszk. nélk. (9). Weszpr.-k. I.: illeszk. nélk. (5). Winkl.-k. I.: illeszk. nélk. (6) || k) Perf. és igenévi -*tt* előtt. Czech-k.: illeszk.

(7); illeszk. nélk. 13; pl. *kellőth* 29; *zórzóth* 147; *zyletőth* 152. Debr.-k. I.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (136); pl. *engedőt* 35, 73; *iegzőt* 51; *zerzót* (22); *ziletőt* 49, 55*; *zűlőtti* 173*. Debr.-k. II.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (23); pl. *kerneközöt* 259. Debr.-k. III.: illeszk. (9); illeszk. nélk. (17); pl. *génerkődöt* 408; *ziletőt* 329; *tőhetőt* 448. Debr.-k. V.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (12); pl. *zűlött* 591. Debr.-k. VI.: illeszk. (2). Guary.-k.: illeszk. (8); illeszk. nélk. (27); pl. *génerkődöt* 4, 65; *kellőt* 3; *zerzót* 21*, 54, 112. Kaz.-k. I.: illeszk. (17). illeszk. nélk. (45); pl. *kyldőt* 111; *kellőt* 121; *zórzót* 61. Kaz.-k. II.: illeszk. nélk. (4). Kaz.-k. III.: illeszk. nélk. (5). Nád.-k.: illeszk. (22); illeszk. nélk. (76); pl. *kellőt* 116, 672; *lehetőth* 245; *zerzót* (12). Sánd.-k. illeszk. (4); illeszk. nélk. (12); pl. *zerzót* 1. Sim.-k.: illeszk. nélk. (9); pl. *zerzött* 1. Tel.-k. I.: illeszk. (15); illeszk. nélk. (61); pl. *kellőt* 8; *kűldőt* 184; *zerzót* 9; *teremtőt* 117, 175; *terőmtőt* 114. Tih.-k.: illeszk. (55); illeszk. nélk. (113); pl. *kelőt*, *kellőt* (9); *lehető* 97, 202. Weszpr.-k. I.: illeszk. nélk. (28); pl. *zerzött* 35, 38. Winkl.-k. I.: illeszk. (14); illeszk. nélk. (38); pl. *kellőth* 165; *zerzött* 351; *zórzóth* 316; *zyletőth* 303, 308, 307, 309, 343; *zyletőth* 325; *ziletőth* 304; *zűlőttem* 216.

D) Ragok előtt:

Igeragok előtt: a) -k előtt. Czech.-k.: illeszk. nélk. (13); pl. *megyők* 65. Debr.-k. I.: illeszk. nélk. (14); pl. *kelők* 39, 162; *lezők* 37, 162; *megiők* 74, 162; *tezők* 101, 144, 163, 164; *vezők* 25. Debr.-k. II.: illeszk. nélk. (8); pl. *kelők* 267; *megiők* 267. Debr.-k. III.: illeszk. nélk. (6); pl. *čergetőc* 377, 415. Debr.-k. V.: *tehetőc* 584. Guary.-k.: illeszk. nélk. (4); pl. *tehetőc* 95, 99; *vezőc* 79. Kaz.-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (14); pl. *lezők* (75). Kaz.-k. II.: illeszk. nélk. (2); pl. *lehetőc* 152. Kaz.-k. III.: illeszk. nélk. (1). Nád.-k.: illeszk. nélk. (30); pl. *lelőc*, *lelők* (5); *megőc* (4); *tezőc* 84, 586. Sánd.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (9); pl. *lezők* 10; *megők* 10; *tezők* 28. Sim.-k.: illeszk. nélk. (1). Tel.-k. I.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (17); pl. *lezőc* (3); *-megőc* (4). Tih.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (30); pl. *kelők* 229; *lezők* 23; *megők* (4); *tezők* (4); *uezők* 252; *vehetőc* 111. Weszpr.-k. I.: illeszk. nélk. (6); pl. *lezők* 106; *megiők* 32, 53. Winkl.-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (11); pl. *leezewk* 97; *lewzeewk* 97; *vezők* 239 || b) -m előtt. Czech.-k. illeszk. nélk. (12); pl. *vethóm* 48. Debr.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (16); pl. *tezőm* 176, 189. Debr.-k. II.: illeszk. nélk. (8). Debr.-k. III.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (7); pl. *Getróm* 423. Debr.-k. V.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (4). Guary.-k.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (10). Kaz.-k. I.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (20); pl. *tezőm* 58, 119;

uezóm 122, 130. Kaz.-k. II.: illeszk. nélk. (1). Nád.-k.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (30); pl. *ezóm* 157; *vezóm* 8, 57. Sánd.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (9). Tel.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (16); pl. *kezelítettóm* 24; *meuettetóm* 86; *tezóm* 105. Tih.-k.: illeszk. (10); illeszk. nélk. (44); pl. *nirettetnóm* 296. Weszpr.-k. I.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (10); pl. *zerőznóm* 39. Winkl.-k. I.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (14) || *c* -*d* előtt: Czech.-k.: illeszk. nélk. (4). Debr.-k. I.: illeszk. nélk. (9); pl. *tezód* 167. Debr.-k. II.: illeszk. nélk. (16). Debr.-k. III.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (8); pl. *men-nód* 401*; *tennód* 421; *tónnód* 405; *vónnód* 431. Debr.-k. V.: illeszk. nélk. (8); pl. *tehetód* 587. Debr.-k. VI.: illeszk. (1). Guary.-k.: illeszk. (8); illeszk. nélk. (13); pl. *tennód* 88; *tezód* 55, 84, 128. Kaz.-k. I.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (22). Kaz.-k. II.: *lenód* 150. Kaz.-k. III.: *lenód* 185. Nád.-k.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (26); pl. *tezód* 106, 643; *uezód* 161. Sánd.-k.: illeszk. nélk. (3). Sim.-k.: illeszk. nélk. (5); pl. *kildód* 10; *tezód* 7*. Tel.-k. I.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (18); pl. *ezód* 211; *lelód* 231; *lennód* 101; *lónnód* 124. Tih.-k.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (45). Weszpr.-k. I.: illeszk. nélk. (4). Winkl.-k. I.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (16); pl. *tezód* 270 || *d* -*l* előtt: Czech.-k.: illeszk. nélk. (5). Debr.-k. I.: illeszk. nélk. (3). Debr.-k. II.: illeszk. (3). Debr.-k. V.: illeszk. nélk. (1). Guary.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (2). Kaz.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (5). Nád.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (6). Sim.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (1). Tel.-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (2). Tih.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (1); illeszk. nélk. (4) || *e* -*n* előtt: Czech.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (51); pl. *legón* 13, 21; *lezón* 16. Debr.-k. I.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (111); pl. *lezón* (30); *legiön* (39); *megiön* (6); *tezón* (13); *tegiön* (3). Debr.-k. II.: illeszk. nélk. (21); pl. *legón* (3). Debr.-k. III.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (95); pl. *yeiön* 473, 474; *yöyön* 472, 474; *megiön*, *Megiön* (5); *meñiön* 401*; *vezón*, *uezón* (5). Debr.-k. V.: illeszk. nélk. (18). Debr.-k. VI.: *idiön* 625. Guary.-k.: illeszk. nélk. (22). Kaz.-k. I.: illeszk. nélk. (32). Kaz.-k. II.: illeszk. nélk. (7); Kaz.-k. III.: illeszk. nélk. (25). Nád.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (103); pl. *meñiön* 172. Sánd.-k.: illeszk. nélk. (62). Sim.-k.: illeszk. nélk. (2). Tel.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (55). Tih.-k.: illeszk. (9); illeszk. nélk. (156). Weszpr.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (24). Winkl.-k. I.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (42); pl. *setetütyön* 347 || *f* -*tök* előtt: Kaz.-k. I.: *leen-dőtök* 8, 66. Nád.-k.: *kefergőtök* 91; *temefftök* 305; *vetendőtök* 670. Tel.-k. I.: *eiendőtök* 207, 208; *hynnőtök* 158; *tewelgőtök* 109; *tiftölnőtök* 112; *eluinnytök* 205. Tih.-k. *elnőtök* 112; *fel-nőtök* 59; *kerefnőtök* 1, 323, *terendőtök* 1, 161. Weszpr.-k. I.: *feliötök* 90; *kőzöritőtök* 94.

Birtokos személyragok előtt: *a*) -*m* előtt: Czech-k.: illeszk. nélk. (20); pl. *bynóm* (5); *lelkóm* (22). Debr.-k. I.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (68); pl. *lőkóm*- (3). Debr.-k. II.: *lelkóm*- 266; *zómóm*- 309. Debr.-k. III.: illeszk. (3); illeszk. nélk. 28. Debr.-k. V.: illeszk. nélk. (14); pl. *lelkóm*- 571, 611. Guary-k. illeszk. nélk. (26). Kaz.-k. I.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (109); pl. *ikóm*- 54, 55. Kaz.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (3); pl. *lelkóm*- 154. Kaz.-k. III.: illeszk. nélk. (2). Nád.-k.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (264); pl. *lelkóm* (22). Sánd.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (7). Sim.-k.: illeszk. nélk. (15); pl. *lelkóm*- 6. Tel.-k. I.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (129); pl. *Bynóm* 227; *lelkóm*- (6); -*ékóm*- (3). Tih.-k.: illeszk. (18); illeszk. nélk. (152); pl. *lelkóm*- (28). Weszpr.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (22); pl. *öngómet* 35; *engóm*- (6). Winkl.-k. I.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (130); pl. *Bynóm*- 250; *bónóm*- 239; *lelkóm*- (17) || *b*) -*d* előtt: Czech-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (143); pl. *lelkód*- (8). Debr.-k. I.: illeszk. nélk. (50). Debr.-k. II.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (22). Debr.-k. III.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (15). Debr.-k. V.: illeszk. nélk. (20). Guary-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (58). Kaz.-k. I. illeszk. (2); illeszk. nélk. (68). Kaz.-k. II.: illeszk. nélk. (4); pl. *lelkód*- 153. Nád.-k.: illeszk. (8); illeszk. nélk. (139); pl. *lelkód*- (6). Sánd.-k.: illeszk. nélk. (27). Sim.-k.: illeszk. nélk. (7). Tel.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (78); pl. *felfegód*- 25, 152; *lelkód*- (5). Tih.-k.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (152); pl. *lelkód*- (5). Weszpr.-k. I.: illeszk. nélk. (31); pl. *lelkód* 106. Winkl.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (152) || *c*) -*tök* előtt: Debr.-k. I.: *ellenőtök* 132; *lőkötök*- 16, 45, 69, 98. Guary-k.: *lelkötög*- 25. Kaz.-k. I.: *ezőtök*- 1; *teftőtök*- 131. Kaz.-k. III.: *ezőtök*- 183; *ezőtök*- 187; *fyrőtök*- 183. Nád.-k.: *ezőtök*- 365; *lelkötóc* 649. Tel.-k. I.: *bynőtóc* 79; *gómól-ötök*- 35; *zómötóc* 208. Tih.-k.: *bóitötök*- 12; *ezőtök*- 125, 148, 165; *lelkötök*- 170; *zómötök*- 234*. Winkl.-k. I.: *ellenőtök* 279; *ezewtek*- 97; *zómötök*- 300.

Határozóragok előtt: *a*) -*n* helyh. r. előtt: Czech-k.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (23). pl. *Hegekón* 113; *lelkekón* 115. Debr.-k. I.: illeszk. (32); illeszk. nélk. (59); pl. *hegión* (7). Debr.-k. II.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (6); pl. *nemón* 322. Debr.-k. III.: illeszk. (9); illeszk. nélk. (42). Debr.-k. V.: illeszk. nélk. (7). Guary-k.: illeszk. (18); illeszk. nélk. (17). Kaz.-k. I.: illeszk. (11); illeszk. nélk. (18). Kaz.-k. II.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (4). Nád.-k.: illeszk. (18); illeszk. nélk. (18). Sánd.-k.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (12); pl. *feeldón* 6. Sim.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (1). Tel.-k. I.: illeszk. (14); illeszk. nélk. (43). Tih.-k.: illeszk. (37); illeszk. nélk. (57); pl. *hegión* 123. Weszpr.-k. I.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (8); pl. *pentőkón* 16; *pentekón* 32. Winkl.-k. I.: illeszk. (12); illeszk. nélk. (20); pl. *hegyón* 297 || *b*) -*n* módh. r. előtt:

Czech-k.: illeszk. nélk. (5). Debr.-k. I.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (16); pl. *beuõn* 55, 94, 101, 110; *zõldõn* 169. Debr.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (2). Debr.-k. III.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (1). Debr.-k. V.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (2). Guary-k.: illeszk. nélk. (9). Kaz.-k. I.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (5); pl. *zyzõn* 30. Kaz.-k. II.: illeszk. (3). Nád.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (10); pl. *beuõn* 57. Sánd.-k.: illeszk. nélk. (6). Sim.-k.: illeszk. nélk. (3); pl. *beuõn* 2. Tel.-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (18); pl. *edefõn* 24. Tih.-k. illeszk. (13); illeszk. nélk. (12); pl. *tekelletõfõn* 293, 359. Weszpr.-k. I.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (8); pl. *beuõn* 59. Winkl.-k. I.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (5); pl. *bewõn* 258 || c) -stül elõtt: Czech-k.: illeszk. (6). Debr.-k. I.: *lõlkõftvl* 75; *teftõftvl* 75. Debr.-k. III.: illeszk. (3). Guary-k.: illeszk. (4). Kaz.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (2). Nád.-k.: illeszk. (13). Tel.-k. I.: *lelkõftvl* 190; *mendenõftvl* 129. Tih.-k.: illeszk. (10). Weszpr.-k. I.: illeszk. (3). Winkl.-k. I.: illeszk. (14) || d) -t tárgyr. elõtt: Czech-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (21); pl. *lelkõth* 190. Debr.-k. I.: illeszk. (30); illeszk. nélk. (117); pl. *iegiõt* 103, 132; *kereztfeget* 103; *kereftceget* 142; *kerõztõt* 161; *kereztienfeget* 209*; *lõlkõt* (4); *Innepõt* 48. Debr.-k. II.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (11); *peçhetõt* 326. Debr.-k. III.: illeszk. (9); illeszk. nélk. (30); pl. *erfebõtõt* 355; *kerejtõt* 337; *lõlkõt* 459; *setetfeget* 388. Debr.-k. V.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (17); pl. *kereftseget* 567. Guary-k.: illeszk. (10); illeszk. nélk. (61); pl. *lelkõt* 30. Kaz.-k. I.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (65). Kaz.-k. II.: illeszk. nélk. (8); pl. *lelkõt* 148. Kaz.-k. III.: illeszk. nélk. (9). Nád.-k. illeszk. (10); illeszk. nélk. (130); pl. *erdemõt* 62; *keuetõt* 152; *kõwetõt* 468; *lelkõt* 336; *setetfeget* 94, 107. Sánd.-k.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (7). Sim.-k.: illeszk.; (1); illeszk. nélk. (2). Tel.-k. I.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (65); pl. *enekõt* 170, 171; *erzebõtõt* 10, 232; *kereztienfeget* 202; *pyfpõkõt* 13. Tih.-k.: illeszk. (19); illeszk. nélk. (164); pl. *lelkõt* (8); *zemõldõkõt* 105. Weszpr.-k. I.: illeszk. nélk. (17); pl. *iegiõt* 63. Winkl.-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (55); pl. *kezenetõt* 280; *kõzõnetõt* 338; *lelkõth* 241; *thewfkewl* 102 || d) -tt helyr. elõtt: Czech-k.: illeszk. (12); Debr.-k. I.: illeszk. (31); illeszk. nélk. (2). Debr.-k. II.: illeszk. (19); illeszk. nélk. (1). Debr.-k. III. illeszk. (8); illeszk. nélk. (2); pl. *-felõt* 336; *felõtt-* 478. Debr.-k. V.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (3). Guary-k.: illeszk. (31). Kaz.-k. I.: illeszk. 23; illeszk. nélk. (1). Kaz.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (1). Kaz.-k. III.: illeszk. (5). Nád.-k.: illeszk. (52); illeszk. nélk. (5); *felõt* 234. Sánd.-k.: illeszk. (5). Sim.-k. illeszk. (3). Tel.-k. I.: illeszk. (38). Sánd.-k.: illeszk. (6). Tih.-k.: illeszk. (98); illeszk. nélk. (5). Weszpr.-k. I.: illeszk. (12). Winkl.-k. I.: illeszk. (20); illeszk. nélk. (1).

E) Képzőben:

Igeképzőkönyben: a) -dögel: Guary-k.: *mendögel*-50. Kaz.-k. I.: *ildögel*-67; *idödel* 75 || b) -dököl: Debr.-k. I.: *nieldökl*-184. Sánd.-k.: *nyeldökl*-8 || c) -dös: Debr.-k. I.: *pökdőf*-10. Debr.-k. II.: *pöcdőf*-316; *pögdöz*-322. Debr.-k. V.: *pökdőf*-622. Guary-k.: *öldőf*-38; *zögdőf*-97. Nád.-k.: *zögdőf*-123, 124. Sánd.-k.: *zökdőf*-25. Tih.-k.: *öldőf*-16. Weszpr.-k. I.: *pökdőf*-76, 78; *pögdőf*-97. Winkl.-k. I.: *pögdőf*-248, 327 || d) -döz: Debr.-k. I.: *lőüöldöz*-137, 138. Guary-k.: *lőüöldöz*-93, 94, 117. Kaz.-k. I.: *geriedöz*-64. Nád.-k.: *lengedöz* 462; -*lőüöldöz*-87, 670. Weszpr.-k. I.: *öklödöz*-65. Winkl.-k. I.: *görgödöz*-346 || e) -dül: Tih.-k.: *dördöl*-370. Winkl.-k. I.: *cherdöl*-207; *zendöl*-140, 195, 199 || f) -höz ~ -höt: Czech-k.: -*höt*-, -*höz*-, -*hőf*-; illeszk. nélk. (11). Debr.-k. I.: -*höt*-, -*höd*-, -*höz*-; illeszk. nélk. (12). Debr.-k. II.: -*höz*-; illeszk. nélk. (1). Debr.-k. V.: -*höz*-; illeszk. nélk. (1). Guary-k.: -*höz*-, *höd*-; illeszk. nélk. (3). Nád.-k.: -*höz*-; illeszk. nélk. (5). Tel.-k. I.: -*höz*-; illeszk. nélk. (7). Tih.-k.: -*höz*-, -*hő*-; illeszk. nélk. (16). Weszpr.-k. I.: -*höz*-; illeszk. nélk. (1). Winkl.-k. I.: -*höz*-, *hőf*-, *höt*-; illeszk. nélk. (8) || g) -ít: Czech-k.: *keferőhed* 51; *mezeytelenőyt*-112. Debr.-k. II.: *terőőied* 283; *telieffőzied* 274. Debr.-k. V.: *erőőfőyt*-563; *zepőit* 582; *tejtőfőyt*-591. Guary-k.: *dihőőfőyt* 28; *ekőőfőyt*-63*, 108, 112; *erőőfőyt*-108; *erőőfőy* 113; *kemenőyt*-38; *mergőőfőyt*-22; *iduőőfőyt*-64. Kaz.-k. I.: *emlőt*-88; *iduőőzöt*-1; *irefőt*-7. Kaz.-k. II.: *elegőt*-143. Kaz.-k. III.: *elewenőth*-189; *epőt* 183; *epőt*-186, 187; *egyefőjt*-190. Nád.-k.: *dicőyt*-46. Sim.-k.: *epőyt*-13. Tih.-k.: *dicőőt*-287; *égefőit*-327; *égefőjt*-328, 367; *egefőt*-344; *ekőőfőt*-268; *eleghőit*-126; *elegőit*-159; *eleuenőt*-69; *epőtt*-199*, 254; *epőit*-200, 202; *epőt*-142, 305; *kefferőt*-26; *käffebőt*-267, 310; *iduőőzöhe* 54; *iduőőzöt*-54, 396; *Iduőőzt*-131; *Iduőőzöt*-132; *iduőőzöt* 133, 134, 152; *iduőőzöit*-285; *öduőőzöt*-204. Winkl.-k. I.: *elegyőyt*-222; *fezöh*-192*, 194, 216; *vezöh*-195; *hyuöh*-254; *meröh* 255; *rezögh*-261; *febőföh*-261; *yduőőzöh*-347 || h) -kód: Czech-k.: -*kód*-; illeszk. (2); illeszk. nélk. (6). Debr.-k. I.: -*kód*-; illeszk. (25); illeszk. nélk. (45). Debr.-k. II.: -*kód*-, -*köt*-; illeszk. (4); illeszk. nélk. (30). Debr.-k. III.: -*kód*-; illeszk. nélk. (36); pl. *generkód*-366; *geñerkód*-148, 388. Debr.-k. V.: -*kód*-; illeszk. (2); illeszk. nélk. (7). Guary-k.: -*kód*-, -*köt*-, *kőg*-; illeszk. (11); illeszk. nélk. (19); pl. *geñerkód* (7); *zegeñkód*-82; *zegeñkőh*-82*. Kaz.-k. I.: -*kód*-; illeszk. (2); illeszk. nélk. (34); pl. *neuekód*-10. Kaz.-k. II.: -*kód*-; illeszk. (1); illeszk. nélk. (10); pl. *neuekód*-50. Kaz.-k. III.: -*kód*-; illeszk. nélk. (1). Nád.-k.: -*kód*-, -*köt*-; illeszk. (16); illeszk. nélk. (52); pl. *gönerkód*-130; *geñer*

kód- 124; *gónörkód*- 117. Sánd.-k.: *-kód*-, *-kót*-; illeszk. nélk. (4). Tel.-k. I.: *-kód*-, *-kóg*-, *-kót*-; illeszk. (9); illeszk. nélk. (38); pl. *neuckód*- (11). Tih.-k.: *-kód*-, *-kóg*-, *-kót*-; illeszk. (16); illeszk. nélk. (45). Winkl.-k. I.: *-kód*-; illeszk. (7); illeszk. nélk. (19) || *k*) *-köz*: Czech.-k.: *-köz*; illeszk. nélk. (6). Debr.-k. I.: *-köz*; illeszk. nélk. (26). Debr.-k. II.: *-köz*; illeszk. nélk. (9). Debr.-k. III.: *-köz*; illeszk. nélk. (5). Debr.-k. V.: *-köz*; illeszk. nélk. (8). Guary.-k.: *-köz*-; illeszk. nélk. (18). Kaz.-k. I.: *-köz*-; illeszk. nélk. (13). Kaz.-k. II.: *-köz*-; illeszk. nélk. (1). Kaz.-k. III.: *-köz*-; illeszk. nélk. (1). Nád.-k.: *-köz*-; illeszk. nélk. (19). Sánd.-k. *-köz*-; illeszk. nélk. (6). Sim.-k.: *-köz*; illeszk. nélk. (2). Tel.-k. I.: *-köz*; illeszk. nélk. (30). Tih.-k.: *-köz*; illeszk. nélk. (39). Weszpr.-k. I.: *-köz*; illeszk. nélk. (2). Weszpr.-k. II.: *-köz*; illeszk. nélk. (1). Winkl.-k. I.: *-köz*; illeszk. nélk. (9) || *i*) *-öd*, *öd*: Czech.-k.: *-öd*-; illeszk. nélk. (4). Debr.-k. I.: *-öd*-, *-od*-; illeszk. nélk. (23); pl. *fetetöd*- 189. Debr.-k. II.: *-öd*-; illeszk. nélk. (5). Debr.-k. II.: *-öd*-; illeszk. (2); illeszk. nélk. (2); pl. *előgöd*- 603. Kaz.-k. I.: *-öd*-, *-óg*-; illeszk. nélk. (4); pl. *zendöröd*- 132. illeszk. (1); Nád.-k.: *-öd*-; illeszk. nélk. (13). Tih.-k.: *-öd*-; illeszk. (4); illeszk. nélk. (21); pl. *zondöröd*- 184, 192. Weszpr.-k. I.: *-öd*-; illeszk. nélk. (19). Weszpr.-k. I.: *-öd*-; illeszk. nélk. (20). Winkl.-k. I.: *-öd*-, *-óg*-; illeszk. nélk. (7) || *j*) *-öz*: Debr.-k. I.: *reitöz*- 19, 20, 215 || *k*) *-ül*: Czech.-k.: *-öl*- (1). Debr.-k. II.: *-öl*- (4). Debr.-k. III.: *-öl*- (13). Debr.-k. V.: *-öl*- (2). Debr.-k. VI.: *-öl*- (6). Kaz.-k. I.: *-öl*- (8). Kaz.-k. III.: *-öl*- (5). Sánd.-k.: *-öl*- (1). Tih.-k.: *-öl*- (90). Winkl.-k. I.: *-öl*-, *-ewl*- (26) || *l*) *-tet*- *szenvedő* k. Debr.-k. II.: *ielöntötet* 265. Tih.-k.: *erőfitötuen* 321.

Mód- és időjelekben: *a*) *praet.*: Debr.-k. I.: *fenőfőddők* 52. Nád.-k.: *viuóc* 613. Weszpr.-k. I.: *ielentő* 32. Winkl.-k. I.: *bezellőtőc* 271 || *b*) *cond.*: Debr.-k. I.: *erdőmlenőidők* 23; *feddenőidők* 127; *kőuetnőidők* 99; *őletnőidők* 49; *zeretnőidők* 172. Debr.-k. III.: *vőnnőidők* 484. Kaz.-k. III.: *hynnők* 197; *welnők* 197. Sánd.-k.: *tennőidők* 30. Tih.-k.: *tőrtendők* 196. Weszpr.-k. I.: *kerdenőidők* 60; *zeretnőidők* 46 || *c*) *fut.*: Nád.-k.: *emlőkőzöndie* 633.

Névszóképzőkben: *a*) *-dék*: Debr.-k. I.: *aiandők*- 93, 150; *Aiandők*- 105. (Debr.-k. I. gyakran *ő-t* ír *o* helyett is.) || *b*) *-delēm*: Debr.-k. I.: *-delēm*-; illeszk. (3); illeszk. nélk. (45). Kaz.-k. I.: *-delēm*-; illeszk. nélk. (5). Kaz.-k. II.: *-delēm*-; illeszk. nélk. (2). Kaz.-k. III.: *feyedelēm*- 182. Nád.-k.: *vezedelēm*- 308, 318. Tel.-k. I.: *-delēm*-; illeszk. nélk. (8). Tih.-k.: *-delēm*-; illeszk. (2); illeszk. nélk. (22). Weszpr.-k. I.: *-delēm*-; illeszk. nélk. (2) || *c*) *-ékēny*: Debr.-k. I.: *erzekőn*- (6). Guary.-k.: *felekőn* 26. Kaz.-k. I.: *erzekőn*- 2. Kaz.-k. III.: *erzekőn*- 173, 184*. Nád.-k.: *erzekőn*- 694. Sánd.-k.: *erzekőn*- 8*, 14; *eerzekőn*- 14. Sim.-k.: *erzekőn*- 8. Tel.-k. I.: *erzekőn*- 35*. Winkl.-k. I.: *erzekőn*- 244 || *d*) *-elēm*: Debr.-k. I.:

előm-; illeszk. nélk. (9). Debr.-k. V.: *felelőm*- 609. Kaz.-k. I.: *felelőm*- (6). Tel.-k. I.: *-előm-*; illeszk. nélk. (6). Tih.-k.: *-előm-*; illeszk. nélk. (13) || e) *-és*: Nád.-k.: *telyefítettő*- 676. Weszpr.-k. I.: *teremtőtő*- 58; *vtős* 73; *vtőtő*- 66 || f) *-ő*: Czech.-k.: *-ő* (61). Debr.-k. I.: *-ő* (134). Debr.-k. II.: *-ő* (45). Debr.-k. III.: *-ő* (30). Debr.-k. V.: *-ő* (48). Debr.-k. VI.: *-ő* (2). Guary.-k.: *-ő* (69). Kaz.-k. I.: *-ő* (75). Kaz.-k. II.: *-ő* (6). Kaz.-k. III.: *-ő* (6). Nád.-k.: *-ő* (162). Sánd.-k.: *-ő* (17). Sim.-k.: *-ő* (7). Tel.-k. I.: *-ő* (176). Tih.-k.: *-ő* (161). Weszpr.-k. I.: *-ő* (36). Weszpr.-k. II.: *-ő* (2). Winkl.-k. I.: *-ő*, *-ew-* (106) || d) *-ség*; Guary.-k.: *nereőség*- 116. Nád.-k.: *zepsőség*- 422. Weszpr.-k. I.: *kőlczög*- 44 || e) *-ső*: Debr.-k. I.: *Belfőh* 111*; *-fő* (8). Debr.-k. II.: *-fő* (3). Debr.-k. III.: *-fő* (2). Debr.-k. V.: *-fő* (3). Guary.-k.: *-fő* (3). Kaz.-k. I.: *-fő* (5). Kaz.-k. III.: *-fő* (3). Tel.-k. I.: *-fő* (7). Tih.-k.: *-fő* (10). Weszpr.-k. I.: *felő* 45 || f) *-tlen*: Debr.-k. III.: *kegetlőn*- 376 || g) *-ű*: Czech.-k.: *-ő* (2). Debr.-k. II.: *-ő* (13). Debr.-k. III.: *-ő* (35). Debr.-k. I.: *-ő* (1). Debr.-k. VI.: *-ő* (3). Guary.-k.: *-ő* (27). Kaz.-k. I.: *-ő* (47). Kaz.-k. II.: *-ő* (9). Kaz.-k. III.: *-ő* (1). Nád.-k.: (5). Sánd.-k.: *-ő* (12). Tel.-k. I.: *-ő* (3). Tih.-k. *ő* (113). Winkl.-k. I.: *-ő* (34).

F) Ragokban:

Igeragokban: a) *-jűk*: Czech.-k.: *-ők* (2). Debr.-k. I.: *-iők*, *ők* (29). Debr.-k. II.: *-iők*, *-iőc*, *-ők*, *-őc* (5). Debr.-k. III.: *-iőc*, *-yők*, *-iok*, *-őc*, *-ők* (15). Debr.-k. V.: *-iők*, *-őc* (4). Guary.-k.: *-őc*, *-oc* (9). Kaz.-k. I.: *-ők* (4). Kaz.-k. III.: *-ők* (10). Nád.-k.: *-yők*, *-ők*, *-őc* (9). Sánd.-k.: *-őc*, *ők*, *-yők* (5). Sim.-k.: *-őc* (1). Tel.-k. I.: *remlők* 22. Tih.-k.: *-iők*, *-ők* (32). Weszpr.-k. I.: *-ők*, *-iők* (14). Winkl.-k. I.: *vegők* 128 || b) *-ünk*; Czech.-k.: *-őnk* (14). Debr.-k. I.: *-őnk* (51); pl. *legiőnk* 172. Debr.-k. II.: *őnc* (2). Debr.-k. III.: *-őnk*, *-őnc* (39). Debr.-k. V.: *-őnk*, *-őnc* (10). Guary.-k.: *-őnc* (24). Kaz.-k. I.: *-őnk* (7). Kaz.-k. III.: *-őnk* (3). Nád.-k.: *-őnc*, *-őnk* (39). Sánd.-k.: *-őnk* (6). Sim.-k. I.: *-őnc* (1). Tel.-k. I.: *őnc* (26). Tih.-k.: *-őnk* (18). Weszpr.-k. I.: *-őnk* (17). Winkl.-k. I.: *-őnk*, *-őőnk*, *-ewnk* (49) || c) *-tők*: Czech.-k.: *-tők*; illeszk. nélk. (5). Debr.-k. I.: *-tők*; illeszk. nélk. (30); pl. *legietők* 45; *leztők* 70; *mentők* 70. Debr.-k. II.: *-tőc*; illeszk. nélk. (5). Debr.-k. III.: *-tők*, *-tőc*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (17). Debr.-k. V.: *-tők*, *tőc*; illeszk. nélk. (10). Guary.-k.: *-tőc*; illeszk. nélk. (17). Kaz.-k. I.: *-tők*; illeszk. nélk. (14). Kaz.-k. II.: *-tők*; illeszk. nélk. (4). Kaz.-k. III.: *-tők*; illeszk. nélk. (5). Nád.-k.: *-tők*, *-tőc*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (37); pl. *keñerűlietők* 625; *tegetők* 302; *vegetők* 365. Sánd.-k.: *-tők*; illeszk. nélk. (10). Sim.-k.: *-tőc*; illeszk. nélk. (4). Tel.-k. I.: *-tőc*; illeszk. (4);

illeszk. nélkül. (32). Tih.-k.: -tők; illeszk. (5); illeszk. nélkül. (83); pl. *eztők* 248; *leztők* 161; *uegetők* 70, 88, 125. Weszpr.-k. I.: -tők; illeszk. nélkül. (24). Winkl.-k. I.: -tők, -*thewk*; illeszk. nélkül. (42) || d) -ők: Debr.-k. I.: *vezőtők* 141.

Birtokos személyragokban: a) sg. 3. sz.: Czech-k.: *weró* 2. Debr.-k. I.: *ziudból* 217. Nád.-k.: *kórmóuel* 608. Tih.-k. *uetkórdl* 211. Weszpr.-k. I.: *meſterórdl* 37. Winkl.-k. I.: *weró* 159 || b) -önk: Czech-k.: -önk- (31). Debr.-k. I.: -önk-, -öng- (109). Debr.-k. II.: *teſtón-* 277; *tizzón-* 281; *thisón-* 282. Debr.-k. III.: -önk-, -önc (43). Debr.-k. V.: -önk-, -öng-, -önc (23). Guary-k.: -önk-, -önc (24). Kaz.-k. I.: -önk- (3). Kaz.-k. III.: *hytónk-* 179; *lelkón-* 201. Nád.-k.: -önk-, -önc (56). Sánd.-k.: -önk- (11). Sim.-k.: -önc (2). Tel.-k. I.: -önk-, -önc, -önc- (65). Tih.-k.: -önk- (39). Weszpr.-k. I.: -önk- (51). Winkl.-k. I.: -*ewnk-*, -önk- (53) || c) -tők: Czech-k.: *thynektők* 145; *tytőketh* 161. Debr.-k. I.: -tők-, -tög-; illeszk. (6); illeszk. nélkül. (18); pl. *thwtőketh* 32, 124, 125, 199. Debr.-k. II.: -tők-, -tóc-; illeszk. (1); illeszk. nélkül. (6). Debr.-k. III.: -tők-, -tóc-; illeszk. nélkül. (10). Debr.-k. V.: -tők-, -tóc-; illeszk. nélkül. (12). Guary-k.: -tők-, -tóc-; illeszk. (2); illeszk. nélkül. (22). Kaz.-k. I.: -tők-; illeszk. (1); illeszk. nélkül. (9). Kaz.-k. II.: -tők-; illeszk. nélkül. (3). Kaz.-k. III.: -tők-; illeszk. nélkül. (5). Nád.-k.: -tők-, -tóc-; illeszk. (1); illeszk. nélkül. (40). Tel.-k. I.: -tők-, -tóc-; illeszk. (11); illeszk. nélkül. (22); pl. *tőtőketh* 63*, 140, 160, 165, 215, 220. Tih.-k.: illeszk. (4); illeszk. nélkül. (44). Weszpr.-k. I.: -tők-; illeszk. (3); illeszk. nélkül. (19). Winkl.-k. I.: -tők-; illeszk. (3); illeszk. nélkül. (32) || d) -ők: Debr.-k. I.: -ők-, -ög- (227). Debr.-k. II.: -ők-, -óc-, -öck- (16). Debr.-k. III.: -ők-, -óc (51). Debr.-k. V.: -ők-, -óc-, -ög- (25). Guary-k.: -ők-, -óc (15). Kaz.-k. I.: -ők- (58). Kaz.-k. II.: -ők- (11). Kaz.-k. III.: -ők- (22). Nád.-k.: -ők-, -óc-, -öck-, -ög (101). Sánd.-k.: -ők-, -öck- (83). Sim.-k.: -ők-, -óc (6). Tel.-k. I.: -ők-, -óc (89). Tih.-k.: -ők-, -óc (145). Weszpr.-k. I.: -ők-, -ög- (30). Winkl.-k. I.: -*ewk-*, -ők- (29).

Határozóragokban: a) -ből: Czech-k.: -ből, -bóól (20). Debr.-k. I.: -ból, -bol (174). Debr.-k. II.: -ból, -bol (21). Debr.-k. III.: -belől (2); -ból (41). Debr.-k. V.: -belől (9); -ból (23). Guary-k.: -belől (14); -ból (36). Kaz.-k. I.: -ból (50). Kaz.-k. II.: -ból (8). Kaz.-k. III.: -ból (13). Nád.-k.: -belől (10); -ból (68). Sánd.-k.: -ból, -bóól (13). Sim.-k.: -ból (4). Tel.-k. I.: -ból, -bol (85). Tih.-k.: -ból (234). Weszpr.-k. I.: -ból (44). Winkl.-k. I.: -belől (2); -ból, -bowl (35) || b) lat. -é: Winkl.-k. I.: *földő* 331 || c) -ért: Debr.-k. III.: *Ezért* 392 || d) -höz: Czech-k.: -höz; illeszk. nélkül. (3). Debr.-k. I.: -höz, -hőzh; illeszk. (11); illeszk. nélkül. (39). Debr.-k. II.: -höz; illeszk. (2); illeszk. nélkül. (12). Debr.-k. III.: -höz, -hoz; illeszk. (6); illeszk. nélkül. (9). Debr.-k. V.: -höz; illeszk. (1); illeszk. nélkül. (12). Guary-k.: -höz; illeszk. (5);

illeszk. nélk. (19). Kaz.-k. I.: -*hőz*, -*hoz*; illeszk. (7); illeszk. nélk. (11). Kaz.-k. II.: -*hőz*; illeszk. nélk. (1). Kaz.-k. III.: -*hőz*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (2). Nád.-k.: -*hőz*; illeszk. (4); illeszk. nélk. (28). Sánd.-k.: -*hőz*; illeszk. (3); illeszk. nélk. (9). Sim.-k.: -*hőz*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (3). Tel.-k. I.: -*hőz*; illeszk. (3); illeszk. nélk. (28). Tih.-k.: -*hőz*; illeszk. (13); illeszk. nélk. (47). Weszpr.-k. I.: -*hőz*; illeszk. (3); illeszk. nélk. (4). Winkl.-k. I.: -*hőz*, -*hewz*; illeszk. (3); illeszk. nélk. (9) || e) -*ről*: Czech.-k.: -*ről* (13). Debr.-k. I.: -*ről*, -*rol*, -*rólh*, -*rolh* (128). Debr.-k. II.: -*ről* (11). Debr.-k. III.: -*ről* (140). Debr.-k. V.: -*ről* (13). Guary.-k.: -*ről* (47). Kaz.-k. I.: -*ről* (39). Kaz.-k. II.: -*ről* (9). Kaz.-k. III.: -*ről* (16). Nád.-k.: -*ről* (67). Sánd.-k.: -*ről* (6). Sim.-k.: -*ről* (7). Tel.-k. I.: -*ről* (74). Tih.-k.: -*ről* (229). Weszpr.-k. I.: -*ről* (10). Winkl.-k. I.: -*rewl*, -*ről*, -*rödl* (37) || d) -*stől*: Debr.-k. I.: -*ftől*, -*ftol* (2). Debr.-k. II.: -*ftől* (1). Debr.-k. III.: -*ftől* (3). Kaz.-k. I.: -*ftől* (3). Nád.-k.: -*ftől* (15). Tih.-k.: -*ftől* (4). Winkl.-k. I.: -*ftől*, -*ftewl*, -*ftódl* (16) || e) -*szór*: Czech.-k.: -*zór*; illeszk. (3); illeszk. nélk. (1). Debr.-k. I.: -*zór*; illeszk. (1). Debr.-k. II.: -*zór*; illeszk. (3); illeszk. nélk. (4). Debr.-k. III.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (6). Debr.-k. V.: -*zór*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (1). Guary.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (8). Kaz.-k. I.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (4). Kaz.-k. II.: -*zór*; illeszk. (2); illeszk. nélk. (1). Kaz.-k. III.: -*zór*; -*cór*, -*čór*; illeszk. (2); illeszk. nélk. (2). Nád.-k.: -*zór*; illeszk. (4); illeszk. nélk. (6). Sánd.-k.: -*zór*; illeszk. nélk. (5). Sim.-k.: -*zór*; illeszk. nélk. (1). Tih.-k.: -*zór*, -*čór*, -*cór*; illeszk. (50); illeszk. nélk. (36) || f) -*től*: Czech.-k.: -*től* (5). Debr.-k. I.: -*től*, -*tólh* (142). Debr.-k. II.: -*től* (15). Debr.-k. III.: -*től* (66). Debr.-k. V.: -*től* (19). Debr.-k. VI.: -*től* (6). Kaz.-k. I.: -*től* (40). Kaz.-k. II.: -*től* (1). Kaz.-k. III.: -*től* (3). Nád.-k.: -*től* 141. Sánd.-k.: -*től* (3). Sim.-k.: -*től* (2). Tel.-k.: I.: -*től* (39). Tih.-k.: -*től* (181). Weszpr.-k. I.: -*től* (47). Winkl.-k. I.: -*tewl*, -*thewl*, -*től*, -*thól*, -*tódl* (74) || g) -*ől*: Czech.-k.: -*ől* (5). Debr.-k. I.: -*ől* (24). Debr.-k. II.: -*ől* (3). Debr.-k. III.: -*ől* (18); pl. *kezzől* 337; *erőközl* 372. Debr.-k. V.: -*ől* (3). Guary.-k.: -*ől* (10). Kaz.-k. I.: -*ől* (73). Kaz.-k. II.: -*ől* (5). Kaz.-k. III.: -*ől* (12). Nád.-k.: -*ől* (35). Sánd.-k.: -*ől* (15). Tel.-k. I.: -*ől* (15). Tih.-k.: -*ől* (179). Weszpr.-k. I.: -*ől* (12). Winkl.-k. I.: -*ewl*, -*öl* (45) || h) -*ütt*, -*üvé*, -*ünnen*: Debr.-k. III.: *égebőue* 362. Tih.-k.: *egőt* 1, 3, 66, 372; *egőt* 3, 195, 295; *egebőnen* 74; *mindőnőt* 108.

[Vö. még pl. Czech.-k.: *jel* 26; *hegy* 95; *kenyer* 145; *megy* 65; *Negyed* 11; *legyek* 44; *yőttem* 55; *helen* 11; *kellene* 93; *zeg* 72. Debr.-k. I.: *gienge* 12; *hegi* 11; *kereztien* 1; *kenier* 25; *nem* 31; *pecet* 123; *igen* 40; *zerečen* 119; *kiffebb* 75; *legienek* 24; *čend* 5. Debr.-k. II.: *ember* 230; *edes* 232;

fed- 262; *heg* 307; *kerezt* 256; *peçhet-* 236; *germek-* 298; *minden-* 236; *engem-* 230; *zerzetes* 231; *erzeken-* 290. Debr.-k. III.: *hef-* 328; *peczet-* 482; *germec* 329; *neked* 332; *ember-* 329; *neg-* 334; *enek* 351; *emlekez-* 349. Debr.-k. V.: *kerezt-* 559; *nemes* 559; *lezen* 561. Debr.-k. VI.: *enek-* 626; *edes* 627; *kerezt-* 626; *lelek-* 625; Guary-k.: *kereztlen-* 55; *zerz-* 65; *genge-* 116. Kaz.-k. I.: *ueternie-* 69; *tyzed-* 1; *kencet* 72. Kaz.-k. II.: *lelk-* 153; *egezen* 141. Kaz.-k. III.: *zeg-* 185. Nád.-k.: *fed-* 206; *keñer* 6; *nemős* 298; *peçet-* 301; *zemeröm-* 355; *erdem-* 62; *germek-* 490; *kell-* 5; *legyen* 79. Sánd.-k.: *zerz-* 1; *lelk-* 37; *zeng-* 9. Sim.-k.: *fel-* 2; *eleg-* 4. Tel.-k. I.: *zemer mős* 2; *fel-* 4; *edes* 18; *ezer* 224. Tih.-k.: *lelk-* 1; *kell-* 7; *neged-* 9. Weszpr.-k. I.: *genge-* 21; *nemős* 1; *pentek-* 32. Winkl.-k. I.: *fel-* 86; *fed-* 185; *peçhet-* 230; *Ember-* 82. — Czech-k.: *genyer-* 6; *jetet-* 82. Debr.-k. I.: *çerg-et-* 7; *keniör-* 129; *jetet-* 2; *tekelletős* 64; *temerdők* 25. Debr.-k. II.: *fertelmetes* 298; *ezenkezte* 315; *kezel* 235; *tekeletef-* 233. Debr.-k. III.: *Çerg-* 377; *geñer-* 341; *Getröm* 423; *ieuend-* 328; *keñer-* 342; *keñu-* 328; *kezön-* 329; *keuet-* 332; *erem-* 327; *elel-* 350; *temien-* 329; *eruend-* 348; *tekelletős* 398. Debr.-k. V.: *çerg-* 613; *geñör-* 559; *ermeñ-* 563. Debr.-k. VI.: *ethez-* 631; *jetet-* 626; *temien* 626; *kezel-* 628; *kezenjeges* 626. Guary-k.: *çerg-* 100; *geñer-* 4; *jetet-* 28. Kaz.-k. I.: *tekelletős* 35, 95. Kaz.-k. II.: *neuekódik-* 156. Kaz.-k. III.: *ezzőn-* 176; *fertelmef-* 189. Nád.-k.: *çerg-* 261; *erdög-* 76; *Ermeñ-* 501; *fejven-* 143; *geñer-* (13); *keñv-* 113; *kentef-* 203; *ketel-* 260; *keñer-* 352; *temerdóc* 102; *tekelletős* 165. Sánd.-k.: *feeld-* 6; *geerbe-* 8; *tekelletős* 7. Sim.-k.: *geñer-* 6. Tel.-k. I.: *eztekel-* 1; *ermen-* 11; *çerg-et-* 95; *jetet-* 122. Tih.-k.: *fertelmes* 172; *zernő* 83; *jetet-* 11; *tekelletős* 7. Weszpr.-k. I.: *tekelletlen-* 12; *ketel-* 56. Winkl.-k. I.: *erem* 84; *Ereuk* 84; *eelthez-* 89; *ezweg-* 97; *feeld-* 76; *fejwen-* 137; *ereg-* 99; *jetet-* 79; *kenyer-* 103. — Czech-k.: *tywys* 73, 75, 80. Debr.-k. I.: *iril-* 185. Debr.-k. II.: *kinñeb-* 276; *riuid-* 274. Debr.-k. III.: *kyñeb-* 346. Debr.-k. V.: *kyñnen* 578; *tiuijk-* 590. Guary-k.: *kinñebb* 9; *Riuid-* 57. Kaz.-k. I.: *kynnen* 41; *ryuid* 71; *jytet* 133. Kaz.-k. III.: *rywyd-* 177. Nád.-k.: *kinñen* 41; *riuid-* 58; *tiuijk-* 233. Sánd.-k.: *kyny* 18. Tih.-k.: *bitöl-* 9; *kinen* 10; *riuid-* 20, 293. Weszpr.-k. I.: *kiues* 68; *Thiuis* 88. Winkl.-k. I.: *kynye-* 334; *Tiuis* 209. — Debr.-k. I.: *elkölle-* 1; *kwnnien* 57. Debr.-k. II.: *iucend-* 241; *Bwch-* 265; *twisk-* 315; *twis* 326. Debr.-k. III.: *iuuend-* 331; *úrül-* 410; *Vtód* 453, 462. Guary-k.: *lút* 15; *Júyón* 38; *kñne-* 125. Kaz.-k. I.: *örökun* 24. Kaz.-k. II.: *buc-* 145; *buit* 147; *erkué* 154. Nád.-k.: *kñnő-* 32; *verűf-* 281; *tűth* 370; *-úrül-* 464. Sánd.-k.: *kűwet-* 7; *erkűl* 34. Tel.-k. I.: *erkűl-* 1; *kñnnen* 4; *él-* 102. Tih.-k.: *erkué-* 107; *örundet* 343; *örökun* 356; *buc-*

212. Weszpr.-k. I.: *kwnnien* 35; *thuuis* 57. Winkl.-k. I.: *kennyw-* 95. — Czech.-k.: *len* 58; *tete-* 99; *ydwózyte-* 54; *terómté-* 184. Debr.-k. I.: *beu-* 55; *tete-* 20; *eleb-* 222; *fehkeppen* 1. Debr.-k. II.: *len* 229; *kezebel* 301; *bineimrel* 294; *iduezite-* 229; *zerete* 234; *emberecstel* 288; *istentel* 295; *bintel* 302. Debr.-k. III.: *eriz-* 328; *ere-* 330; *dycze-* 360; *teremte-* 328. Debr.-k. V.: *beu-* 587; *Ele-* 609. Guary.-k.: *len* 47, 81, 82; *ten* 89. Kaz.-k. I.: *iduószóite-* 1; *extende-* 127. Nád.-k.: *beu-* 57; *eletótkrel* 408. Sánd.-k.: *len* 3. Sim.-k.: *beu-* 2. Tel.-k. I.: *iduószitte-* 54; *eryz-* 115. Tih.-k.: *terómté-* 200; *erdómtrel* 255. Weszpr.-k. I.: *len* 6. Winkl.-k. I.: *beu-* 258; *hetfee-* 138; *eleb-* 230; *nemóbel* 143; *ievende* 39; *zyle-* 40; *theremthe* 77; *emle-* 89; *zerethe* 100; *iewe* 110; *tyztelende* 115; *keefe-* 129; *kyreel* 75; *feedrel* 76. — Czech.-k.: *kw* 4; *ellenjegómtwl* 7; *zywemtwl* 56. Debr.-k. I.: *viz-tátl* 69; *ewezú-* 31; *mentátl* 96. Debr.-k. II.: *embórótkul* 232; *helrvl* 264; *kv-* 313. Debr.-k. III.: *ó* 357. Debr.-k. V.: *ó* 560; *kó* 563; *túr-* 593. Guary.-k.: *Jú-* 1; *-kú-* 2; *tú* 32. Kaz.-k. I.: *erótul* 2; *étet* 6; *lun* 28. Kaz.-k. II.: *zeplóitúl* 143; *étet* 152. Nád.-k.: *étet* 1; *mintúl* 317. Sánd.-k.: *kú* 7; *tizetúl* 4; *zeplú-* 10. Tel.-k. I.: *ziztúl* 1. Tih.-k.: *lelótkul* 41. Weszpr.-k. I.: *nepektul* 6. Winkl.-k. I.: *meddú-* 277. — Debr.-k. II.: *zenetlen* 234; *mindenestel* 290; *neme* 271; *nekenc* 291; *idueffegenc-* 296. Debr.-k. III.: *előtec* 330; *felel* 333; *zemenk-* 333; *lertenc* 339. Debr.-k. V.: *eróttenc* 614. Guary.-k.: *kúne-* 125. Nád.-k.: *ceter-tek-* 156; *ellenec* 341; *előttec* 515, 652; *zenik-* 398. Winkl.-k. I.: *myndenestel* 76; *Mynekenk* 37; *nekeenk* 38; *iduezel-* 129. — Czech.-k.: *kylómb* 4; *ydw-* 4; *byn-* 5; *fyg-* 15; *zyl-* 17; *zynetlen* 29; *zyz* 85; *fyl-* 101; *zykfeg-* 101; *tyz-* 116; *ygy-* 119; *pyšpók-* 130. Debr.-k. I.: *idu-* 3; *bin-* 3; *ziz* 10; *jilied-* 11; *zil-* 17; *kilómb* 17; *Innep* 22; *fig-* 34; *fiveth* 56; *kózzil-* 64; *igi-* 82; *epil-* 93; *yref-* 160; *ynó* 168; *ziz-* 188; *ist-* 194; *il-* 197. Debr.-k. II.: *bin-* 238; *-nelkil* 244; *tiz-* 245; *fyzt* 245; *zikfeg* 252; *ziz-* 254; *kild-* 310; *kilón* 312. Debr.-k. III.: *kylemb* 327; *zil-* 329; *idu-* 329; *kyld-* 332; *zikfeg-* 355; *byn-* 365; *zyz-* 421. Debr.-k. V.: *zyz* 562; *kylómb* 562; *zil-* 573; *ezist* 583; *fil-* 615. Debr.-k. VI.: *ueg* 626; *idu-* 625. Guary.-k.: *fist-* 13; *bin-* 14; *fil-* 25; *kúeni* 44; *il-* 93; *fig-* 93; *istók-* 113; *iz-* 117. Kaz.-k. I.: *ezisth* 64; *kyld-* 99; *jilemile* 102; *iz* 106. Kaz.-k. II.: *tyz* 142; *kylómb* 160*. Kaz.-k. III.: *tyz-* 180; *bin-* 180; *kyld-* 185. Nád.-k.: *bin-* 1; *nekil* 6; *idu-* 30; *zikfeg* 79; *tiz-* 100; *kinneb* 129; *gyl-* 144; *innep* 148; *fil-* 187; *kinil* 199; *it-* 234; *megverósilth* 266; *ist-* 647. Sánd.-k.: *kyny* 18; *yl-* 30; *tydó* 38. Sim.-k.: *byn-* 1; *felel* 2; *gyl-* 5; *fiz-* 7; *kózzil* 8. Tel.-k. I.: *nevy* 11; *pišpek-* 80. Tih.-k.: *bin-*; *-nelkil* 2; *tyz* 10; *firózt-* 18; *il-* 21; *fist-* 22; *it-* 24; *ueg-* 36; *fiueg-* 125; *fil-* 276; *zyret-* 322. Weszpr.-k. I.: *byn-* 2;

Siketh 7; *fige* 18; *hiuel* 66. Winkl.-k. I.: *zyl* 77; *kyld* 82; *byn* 89; *kyrt* 198. — Debr.-k. I.: *Thib* 16; *mál* 26; *hán* 41; *vng* 47; *mánk* 192. Sánd.-k.; *káwúl* 5; *únfeg* 11. Tel.-k. I.: *édó* 1; *zəu* 2; *mú* 4; *kəf* 8; *égekőzic* 16; *-tő* 29. Weszpr.-k. I.: *thw* 16, 19; *munk* 44.]

8. Döbr.-k.; Kriza-k.; Láz.-k. IV.; Láz.-k. V.; Láz.-k. VI.; Nagysz.-k.; Piry-h.; Pozs.-k. III.; Székelyudv.-k. II.; Székelyudv.-k. **A**

A) Az ö-zés az első szótagban:

a) Mai ő helyén: Döbr.-k.: *bóit*, *Bóit*, *boit*, *bóid* (23). Láz.-k. IV.: *bóyt* (1). Láz.-k. V.: *bóyt* (1). Nagysz.-k.: *bóyt* (7). Székelyudv.-k. II.: *bóyt* (1). Székelyudv.-k. V.: *bóyt* (1). — Döbr.-k.: *bölč*, *bolč* (27). Kriza-k.: *bölch* (2). Láz.-k. IV.: *bölch* (1). Láz.-k. V.: *bölcz* (11). Nagysz.-k.: *Bölč*, *bölč*, *bölch* (87). Pozs.-k. III.: *bewlch*, *bewlcz* (2). Székelyudv.-k. II.: *bölč*, *bölč* (9). — Döbr.-k.: *dóg* 15, 190. Láz.-k. V.: *dógh* 257. Nagysz.-k.: *dóg* 299. Székelyudv.-k. II.: *dóg* (3). Döbr.-k.: *föd* 317, 522. Kriza-k.: *föd* 10. Nagysz.-k.: *föd* 193. Székelyudv.-k. II.: *-föd* 268. — Döbr.-k.: *föl* (9). Nagysz.-k.: *föl* (66). Piry-h.: *föl* (2). Pozs.-k. III.: *fewl* (1). Székelyudv.-k. II.: *föl* (2). — Döbr.-k.: *föld*, *Föld* (324). Láz.-k. IV.: *föld* (9). Láz.-k. V.: *föld* (10). Láz.-k. VI.: *föld* (2). Nagysz.-k.: *föld* (86). Pozs.-k. III.: *fewld* (2). Székelyudv.-k. II.: *föld* (9). Székelyudv.-k. V.: *föld* (1). — Döbr.-k.: *fört* 10. Nagysz.-k.: *fört* (7). Pozs.-k. III.: *fewrt* (2). — Döbr.-k.: *főšvin* 59; *főšven* 305*. Láz.-k. V.: *főšueny* 271. Pozs.-k. III.: *fewšwen* 49. Székelyudv.-k. II.: *főšuen* (3). — Döbr.-k.: *főveň* 146, 217, 520. Nagysz.-k.: *főuen* 257. Székelyudv.-k. II.: *főuen* 297. — Döbr.-k.: *gódör* 348. — Döbr.-k.: *górbölek* 90; *górbe* 131. — Döbr.-k.: *görg* 143, 183. — Döbr.-k.: *góróg* 367, 463. — Döbr.-k.: *góker* 110. Nagysz.-k.: *góker* (8). — Láz.-k. IV.: *gyónch* 135; *gyonch* 135. Nagysz.-k.: *gónóg* (9). Székelyudv.-k. II.: *góng* (2). — Döbr.-k.: *gónór*, *gónór*, *Gónór* (26). Kriza-k.: *gyónór*, *gónór* (6). Nagysz.-k.: *gónór* (1). Pozs.-k. III.: *gyewnyer* 42. Székelyudv.-k. II.: *gónór*, *gonor* (9). Székelyudv.-k. VI.: *gónór*, *gónór* (2). — Döbr.-k.: *góttr*, *gótr*, *Góttr*, *góttr*, *gótr*, *góttr* (30). Kriza-k.: *gyótr* (4). Láz.-k. IV.: *gyótór*, *gyóttr* (2). Láz.-k. V.: *gyótr* (4). Láz.-k. VI.: *gótr* (1). Nagysz.-k.: *gótór*, *góter*, *góttr*, *gottr* (10). Székelyudv.-k. II.: *góttr* (1). — Nagysz.-k.: *meg hóköl* 184. — Döbr.-k.: *iöv*, *iöu*, *Jöv*, *Jöv*, *iöv* (314). Láz.-k. IV.: *iöu*, *iö* (9). Láz.-k. V.: *iöu*, *jö* (13). Nagysz.-k.: *iöu*, *iö* (55). Székelyudv.-k. II.: *iöu*, *iö* (32). Székelyudv.-k. V.: *yöv*, *io*, *yö* (13). — Döbr.-k.: *köv*, *köv*

(28). Nagysz.-k.: *kőu*-, *kőv*- (9). — Döbr.-k.: *kőd*-, *Kőd*- (8). Nagysz.-k.: *kőd*- (1). — Döbr.-k.: *ködt*- (7). Láz.-k. IV.: *ködt*- (3). Láz.-k. V.: *ködt*- (2). Nagysz.-k.: *ködt*-, *köl*- (5). Székelyudv.-k. V.: *ködt*- (1). — Döbr.-k.: *köldön*- 88, 417, 332; *köldöl* 88. — Döbr.-k.: *köldök* 481. — Döbr.-k.: *kötlk*-, *kölk*- (6). — Döbr.-k.: *kőnv*- (4). Kriza-k.: *kőñ*-, *kőny* (2). Láz.-k. IV.: *kőnyw* (3). Láz.-k. V.: *kőnyw*- (2). Nagysz.-k.: *kőñ*-, *kőnv*-, *kőnu*- (28). Székelyudv.-k. II.: *kőñv*- (2). — Döbr.-k.: *kőñör*-, *kőncor*-, *kőñör*-, *kőñor*-, *kőñd*- (68). Láz.-k. IV.: *kőnyör*-, *kőnyor*- (9). Láz.-k. V.: *kőnyör*- (6). Láz.-k. VI.: *kőñör*- 66; *kőner*- 168. Nagysz.-k.: *kőnyör*- (10); *kőnyer*- 102. Pozs.-k. III.: *kewnyur*- 39. Székelyudv.-k. II.: *kőñör*-, *kőñör*- (3). — Döbr.-k.: *kőñien* 3; *kőñheb*- 6, 379; *kőñi*- 243; *kőñd*- 393*. Láz.-k. VI.: *kőnee*- 178*. Nagysz.-k.: *kőnen* 58. Pozs.-k. III.: *kewnyew*- 37. — Döbr.-k.: *kőñv*-, *kőñd*-, *kőnv*- (9). Kriza-k.: *kőnw*- 86. Láz.-k. IV.: *kőnyw*- 52, 83, 105. Nagysz.-k.: *kőñv*-, *kőñ*-, *kőnu*- (30). Piry-h.: *kőnu*- 3. Székelyudv.-k. II.: *kőnu*-, *kőñd*-, *kőñb*-, *kőnv*- (20). Székelyudv.-k. V.: *kőnu*-, *kőñ*- (4). — Döbr.-k.: *kőr*-, *kor*-, *Kőr*- (70). Kriza-k.: *-kőr*- (1). Láz.-k. IV.: *kőr*- (1). Láz.-k. VI.: *kőr*- (1). Nagysz.-k.: *kőr*- (8). Székelyudv.-k. II.: *kőr*- (12). Székelyudv.-k. V.: *kőr*- (1). — Döbr.-k.: *kőrm* 132. Láz.-k. VI.: *kőrm*- 160. Nagysz.-k.: *kőrm*- 332. — Döbr.-k.: *kőzön*- (2). Láz.-k. V.: *kőzön*- (4). Nagysz.-k.: *kőzön*- (9). — Döbr.-k.: *kőzven*- 287, 379. — Döbr.-k.: *kőt*- (46). Kriza-k.: *kőt*- (2). Láz.-k. IV.: *kőt*- (2). Láz.-k. VI.: *kőt*- (3). Nagysz.-k.: *kőt*-, *kőf*-, *kős*- (28). Piry-h.: *kőt*- (1). Pozs.-k. III.: *kewth*- (1). Székelyudv.-k. II.: *kőt*- (1). — Döbr.-k.: *köver* (11). Székelyudv.-k. II.: *kóuer* 272. — Döbr.-k.: *követ*-, *kőve*- (42). Kriza-k.: *követ*- (2). Láz.-k. IV.: *kóuet*-, *Kóuet*- (4). Láz.-k. V.: *kóuet*-, *követ*- (9). Nagysz.-k.: *kóuet*-, *kőue*- (17). Székelyudv.-k. II.: *kóuet*-, *Kóuet* (13). Székelyudv.-k. V.: *kóuet*-, *kőue*- (2). — Döbr.-k.: *követ*- (3). Nagysz.-k.: *kóuet* 280. Székelyudv.-k. II.: *kóuet*- 246. 'Gesandte'. — Döbr.-k.: *követel* 93. — Döbr.-k.: *kőz*- (183). Kriza-k.: *Kőz*- (2). Láz.-k. IV.: *kőz*- (4). Láz.-k. V.: *kőz*- (5). Láz.-k. VI.: *kőz*- (2). Nagysz.-k.: *kőz*- (42). Székelyudv.-k. II.: *kőz*-, *kőf*- (11). — Döbr.-k.: *kőzel*- (27). Kriza-k.: *kőzel*- (1). Láz.-k. IV.: *kőzel*- (2). Láz.-k. V.: *kőzel*- (2); *kőzzeel* 303. Nagysz.-k.: *kőzel*- (12). Székelyudv.-k. I.: *-kőzel*- (5). — Döbr.-k.: *kőzep*- 26). Kriza-k.: *kőzep*- (1). Nagysz.-k.: *kőzep*- (4). — Döbr.-k.: *kőzönfeges* (4). Nagysz.-k.: *kőzönfegős* 241, 254; *kőzönfeg*- 174, 346. Székelyudv.-k. II.: *kőzönfegős* 241, 254. Székelyudv.-k. V.: *kőzönfeges* 349. — Döbr.-k.: *lővik* 122. — Döbr.-k.: *lőt*-, *lött*- (28). Láz.-k. I.: *lőth* 138. — Döbr.-k.: *-növ*- 209. — Döbr.-k.: *őv*-, *őñ*-, *őñ*- (106). Láz.-k. IV.: *őñ*- (9). Nagysz.-k.: *őñ*-, *őñ*-, *őñ*- (34). Székelyudv.-k. II.: *őñ*- (6). Székelyudv.-k. V.: *őñ*- (10). — Döbr.-k.: *őbl*- 84, 139, 151, 166, 209. —

Döbr.-k.: *őéc-* 470. Székelyudv.-k. II.: *őc-* 281. — Döbr.-k.: *ökl-* 241, 471. Kriza-k.: *ökl-* 54, 60. Láz.-k. VI.: *ökl-* 157; *ökl-* 158. Nagysz.-k.: *ökl-* (3). — Döbr.-k.: *ökr-* (7). — Döbr.-k.: *öl-* (7). Láz.-k. V.: *öl-* (1). Nagysz.-k.: *öl-* (16). Pozs.-k. III.: *ewl-* (2). Székelyudv.-k. II.: *öl-* (1). ('Schoss'). — Döbr.-k.: *öl* (58). Láz.-k. IV.: *öl-* (1). Nagysz.-k.: *öl-* (13). Székelyudv.-k. II.: *öl-* (5). ('töten') — Székelyudv.-k. V.: *zemöldök-* 295. — Döbr.-k.: *ölt-*, *öt-* (58). Kriza-k.: *ölt-* (1). Láz.-k. IV.: *ölt-* (3). Láz.-k. V.: *ölt-* (2). Láz.-k. VI.: *ölt-* (2). Nagysz.-k.: *ölt-* (12). Székelyudv.-k. II.: *-ölt-* (2). — Döbr.-k.: *ötl-*, *ött-*, *ö-f* (27). Kriza-k.: *ews* 73. Láz.-k. V.: *ött-* 270. Láz.-k. VI.: *eött-* 183. Nagysz.-k.: *ötl-*, *öthl-*, *ött-*, *öt-* (8). — Döbr.-k.: *ördög-*, *Ördög-* (28). Kriza-k.: *ördög-* (1). Láz.-k. IV.: *ördög-*, *ördök-*, *ördögh-* (17). Láz.-k. V.: *ördög-* (2). Láz.-k. VI.: *ördög-* (1). Nagysz.-k.: *ördög* (11). Székelyudv.-k. II.: *ördög-* (26). Székelyudv.-k. V.: *ördög*, *ordog-*, *ördog*, *ördök*, *ordög* (18). — Döbr.-k.: *öreg-* (3). Kriza-k.: *öreg-* (1). Nagysz.-k.: *öreg-* (7). — Döbr.-k.: *örök-*, *Örök-*, *öröc-*, *orok-*, *örök-* (326). Kriza-k.: *örök-* (14). Láz.-k. IV.: *örök-*, *örök-* (20); *örök-* 91. Láz.-k. V.: *örök-*, *orok-* (24); *örök-* 206. Láz.-k. VI.: *örök-* (7); *örök-* (3). Nagysz.-k.: *örök-*, *öröc-* 156. Pozs.-k. III.: *ewrewk-* (4). Székelyudv.-k. II.: *örök-*, *öröc-* (27). Székelyudv.-k. V.: *örök-*, *orok-* (4). — Döbr.-k.: *öröm-*, *Öröm-*, *Eöröm-* (23); *örv-*, *öröl-*, *örül-*, *Örv-*, *Örol-*, *Öröl-* (168). Kriza-k.: *öröl-* 82. Láz.-k. IV.: *öröm-* (4); *örül-* (2). Láz.-k. V.: *öröm-* (11); *örül-*, *örül-* (12). Láz.-k. VI.: *öröm-* (2). Nagysz.-k.: *öröm-*, *Öröm-* (85); *öröm-* 66; *örül-*, *örül-*, *örv-* (24). Pozs.-k. III.: *ewrewm-* 38. Székelyudv.-k. II.: *öröm-* (11); *örül-*, *örül-*, *örül-* (6). — Nagysz.-k.: *örl-* 182. — Döbr.-k.: *Örven*, *örven-*, *örven-* (6). — Döbr.-k.: *öfven-*, *öfven-* (16). — Döbr.-k.: *özve*, *özve* (18). Láz.-k. V.: *özve* (1). Nagysz.-k.: *özve* (3). — Döbr.-k.: *ösvir* 79. — Láz.-k. IV.: *öztöry-* 55. — Döbr.-k.: *öt-*, *Öt*, *öth-*, *ö-c-* (40). Kriza-k.: *öt-* (10). Láz.-k. I.: *öt-*, *Öt*, *öth* (8). Láz.-k. IV.: *öth*, *öt-* (11). Láz.-k. VI.: *Öt-*, *-öt-*, *eöt-* (5). Nagysz.-k.: *Öt-*, *öt-*, *öth* (23). Piry-h.: *-öt-* (1). Székelyudv.-k. II.: *-öt-* (8). — Döbr.-k.: *özön-*, *Özön-* (7). Nagysz.-k.: *özön-* 78. — Döbr.-k.: *özveg-*, *özveg-*, *Özveg-* (9). Nagysz.-k.: *özveg-*, *özveg-* (7). — Döbr.-k.: *pögdöf-* 10, 298, 436, 449; *-pök-* 367. Láz.-k. V.: *pökdöf-* 146, 305. Láz.-k. VI.: *pökdöf-* 158. Nagysz.-k.: *pögdöf-* 17; *pökdöf* 37. — Székelyudv.-k. II.: *röhög-* 297. — Döbr.-k.: *rövid-* 16. Székelyudv.-k. II.: *rövid* 258, 259. — Döbr.-k.: *jöven-* 350. Nagysz.-k.: *söuen-* 242. — Döbr.-k.: *zöv-* 244. Székelyudv.-k. II.: *züetfeg-* 294. — Döbr.-k.: *zök-* (5). Székelyudv.-k. II.: *-zök-* (2). — Döbr.-k.: *zörnöd-* (4). Láz.-k. VI.: *zörnöd* 162; *zörn-* 180; *Zörn-* 157. Nagysz.-k.: *zörnüd-* (6). Székelyudv.-k. II.: *zörnüd* 265, 266*;

zórñ- 265. — Döbr.-k.: *zövidnek-* 37, 65; *zövednek-* 418. Láz.-k. VI.: *zouetnek* 233. Nagysz.-k.: *zouetnec* 205. — Döbr.-k.: *több-*, *tödb-*, *Töb-*, *töb-* (27); pl. *tödbbe* 120; *tödbön* 444. Láz.-k. IV.: *többy* 107; *töb* 108. Nagysz.-k.: *töb-*, *több-* (11). Székelyudv.-k. II.: *töb*, *több-* (8). — Döbr.-k.: *tökel-*, *tökell-*, *tökill-*, *Tökell-*, *Tökill-* (48). Kriza-k.: *tökell-* (5). Nagysz.-k.: *tökell-* (6). Piry.-h.: *-tökell-* (2). — Döbr.-k.: *Töl-*, *töl-* (32). Láz.-k. V.: *töl-* (1). Nagysz.-k.: *töl-* (7). — Döbr.-k.: *tömlö-* 63, 80, 145. — Döbr.-k.: *tömlöc-* (9). Láz.-k. IV.: *tömlöcz-* 53; *tömlöcz-* 58; *tömlöcz-* 58. Székelyudv.-k. II.: *tömlöc-* 253. — Döbr.-k.: *tör-* (94). Kriza-k.: *tör-* (4). Láz.-k. IV.: *tör-* (1). Láz.-k. V.: *tör-* (2). Nagysz.-k.: *tör-* (11). Székelyudv.-k. II.: *tör-* (9). — Döbr.-k.: *töröl* 388. Nagysz.-k.: *töröl-* 105; *törli-* (3). Pozs.-k. III.: *-teuwl-* 44. Nagysz.-k.: *törli-* 160. — Döbr.-k.: *történ-* (8). Láz.-k. IV.: *történ-* (2). Láz.-k. V.: *történ-* (1). Nagysz.-k.: *történ-*, *Történ-* (10). Székelyudv.-k. II.: *történ-* (5). Székelyudv.-k. V.: *történ-* 343; *törtin-* 337, 354. — Döbr.-k.: *törven-*, *törven-*, *törvin-*, *törviñ-*, *Törven-*, *torven-* (99). Láz.-k. V.: *töruen-* (1). Nagysz.-k.: *töruen-*, *törueñ-* (6). Székelyudv.-k. II.: *töruen-* (11). — Döbr.-k.: *törjek-* 242; *törjök-* 243. — Döbr.-k.: *töwif-*, *Töwif-* (16). Kriza-k.: *töwifk-* 11; *töwifk-* 54. Pozs.-k. III.: *teuwyfk* 46. — Döbr.-k.: *völj-*, *wölj-* (9). Kriza-k.: *wölgy-* 63. Nagysz.-k.: *völj-* (2). Székelyudv.-k. V.: *wölj-* (2). Döbr.-k.: *zöld* 497. Nagysz.-k.: *zöld-* (3) || b) Mai *é* helyén: Nagysz.-k.: *böcül-* 236. — Kriza-k.: *chöppen-* 60. Nagysz.-k.: *öppen-* 109, 245. — Döbr.-k.: *ölfebet-* (5). — Döbr.-k.: *öve* 187; *ött-* 310, 318, 345, 359. Láz.-k. IV.: *ött-* 79. Döbr.-k.: *fölleg-* 227. — Döbr.-k.: *köl-* 208, 443, 457. — Döbr.-k.: *körözt-* 356. — Kriza-k.: *köröztyn-* 76, 85. — Döbr.-k.: *lött-*, *löt-* (32). Láz.-k. IV.: *löth* 133. Láz.-k. V.: *lött* 274. Nagysz.-k.: *löt-*, *löth*, *lött-* (24). Pozs.-k. III.: *lewth* 43. Székelyudv.-k. II.: *lött-* (2). — Pozs.-k. III.: *lewtk-* (4). — Döbr.-k.: *mövet-* 9. Nagysz.-k.: *mövet-*, *möuet-* (9). Nagysz.-k.: *nöm-*, *Nöm-* (27). Székelyudv.-k. II.: *nömöf-* 264. — Döbr.-k.: *röit-* 34, 114, 476, 516*, 520. — Székelyudv.-k. II.: *jöpäd-* 256. — Döbr.-k.: *zög-* 242. — Döbr.-k.: *zöm-* (2). Kriza-k.: *zöm-* (3). Nagysz.-k.: *zöm-* (31). Székelyudv.-k. II.: *-zöm-* (3). — Nagysz.-k.: *zömel-*, *zö mely-* (4). — Döbr.-k.: *zöpög-* (3). — Kriza-k.: *zörközet-* 18. — Kriza-k.: *zörz-* 74, 86. — Döbr.-k.: *töt-*, *töth-*, *tött-* (89). Kriza-k.: *töt* (1). Láz.-k. IV.: *tött-* 60; *töth* 80*; *töwe* 85. Láz.-k. V.: *töue* 144; *töth* 293. Láz.-k. VI.: *tött-* 177. Nagysz.-k.: *tött-*, *töth-*, *töt-* (32). Székelyudv.-k. II.: *töt-*, *tött-* (18). — Döbr.-k.: *vött-*, *vöt-*, *tot-* (38). Láz.-k. V.: *vött-* 146, 302. Nagysz.-k.: *vött-*, *vöth-* (11). Székelyudv.-k. II.: *vött-* (3). — Döbr.-k.: *zöndöl-* 15, 260, 431, 439, 443. Székelyudv.-k. II.: *zöndöl-* 245. — Döbr.-k.: *zöng-* 297, 516, 522. Nagysz.-k.: *zöng* 71 || c) Mai *e* helyén: Nagysz.-k.: *zöntöc* 50 ||

d) Mai *i* helyén: Döbr.-k.: *ógekez*- 18. — Döbr.-k.: *önge*- 360 || e) Mai *ü* helyén: Láz.-k. V.: *czótörtök*- 300. — Döbr.-k.: *föl* 18, 38. — Láz.-k. IV.: *föröd*- 106. Nagysz.-k.: *förözt*- 376. Székelyudv.-k. II.: *föröd*- 295, 300. — Döbr.-k.: *föst* 35. — Döbr.-k.: *góit*-, *Góh*-, *góh*- (24). Láz.-k. V.: *gyót*- 259. Nagysz.-k.: *góyt*-, *góit* (3). — Döbr.-k.: *gól*-, *gól*-, *Gól*- (10). — Döbr.-k.: *gólól*- 19, 28, 36, 38, 42. — Döbr.-k.: *gómólé*-, *Gómólé*- (47). Székelyudv.-k. II.: *gómólé*- 282. — Döbr.-k.: *köld*- 36, 146, 198, 199, 511; *kölgön* 41. — Döbr.-k.: *köln* 57*. — Döbr.-k.: *zókjeg*- 24. Kriza-k.: *zókjeg*- 30. — Kriza-k.: *zöl*- 6. — Döbr.-k.: *zón*- 19. Kriza-k.: *zón*- 47, 80. Nagysz.-k.: *zón*- (14). Székelyudv.-k. II.: *zón*- (4). — Kriza-k.: *tókr*- 24. — Láz.-k. V.: *öl*- 219. — Láz.-k. V.: *óreff*- 196. — Döbr.-k.: *óvölt*- 18, 24, 35; *ovölt*- 38. — Döbr.-k.: *ózen*- 21, 39 || e) Mai *ö* helyén: Döbr.-k.: *bó*-, *beu*- (23); *bóó* 375. Láz.-k. VI.: *bó*- (3). Nagysz.-k.: *bó*-, *bew*-, *beu*-. Székelyudv.-k. II.: *bó*- (1). — Döbr.-k.: *bóög*. 520. — Döbr.-k.: *bór*- (3). — Döbr.-k.: *fó*- 11; *feó* 443. Nagysz.-k.: *-fó*- (9). — Láz.-k. IV.: *fóz*- 72, 73. Nagysz.-k.: *fó*- 144. — Döbr.-k.: *góz*-, *góz*- (13). Kriza-k.: *gyóz*- (1). Láz.-k. IV.: *gyóz*-, *gyózz*-, (6). Láz.-k. VI.: *gíoz*- 178. Nagysz.-k.: *góz*- (8). Székelyudv.-k. II.: *góz*- (3). Székelyudv.-k. V.: *góz*-, *gyóz*- (7). — Döbr.-k.: *hev*- 230; *heu*- 292. Nagysz.-k.: *hew*- 52; *heu*- 173. — Döbr.-k.: *hóff*- 128, 297; *hóf*- 254, 264; *hós* 247. — Döbr.-k.: *ió* (22). Láz.-k. V.: *jó* (1). Nagysz.-k.: *ió* (3). Székelyudv.-k. V.: *yó* (1). — Döbr.-k.: *Kó*, *kó*-, *kó*- (18). Kriza-k.: *kó* (1). Láz.-k. IV.: *kó*- (4). Láz.-k. VI.: *kó* (1). Nagysz.-k.: *-kó*- (11). Székelyudv.-k. II.: *kó*- (8). — Döbr.-k.: *ló*- 122. — Döbr.-k.: *lón*-, *ló*-, *Ló*-, *lo*- (96). Kriza-k.: *lól* 6. Láz.-k. IV.: *lón*- (10). Láz.-k. V.: *lól*- 154. Nagysz.-k.: *lón*-, *ló*-, *Ló*- (18). Székelyudv.-k. II.: *lón* (4). — Döbr.-k.: *nóestn* 277, 310; *nósten* 517. — Döbr.-k.: *ó*-, *ó*-, *Ó*- (217). Kriza-k.: *ó*- (21). Láz.-k. IV.: *ó*- (115). Láz.-k. V.: *ó* (62). Láz.-k. VI.: *ó*-, *óó*- (7). Nagysz.-k.: *ó*-, *Ó*- (457). Pozs.-k. III.: *ew* (12). Székelyudv.-k. II.: *ó*-, *Ó*-, *hó* (229). Székelyudv.-k. V.: *ó*- (134). — Döbr.-k.: *ón* 187; *éñek* 359; *óóm* 478; *ónek* 524. — Döbr.-k.: *ór*-, *Ór*, *óór*- (100). Kriza-k.: *ór*- (4). Láz.-k. IV.: *ór*- (1). Láz.-k. V.: *ór*- (1). Láz.-k. VI.: *wór*- 189. Nagysz.-k. *ór*- (6). — Döbr.-k.: *óz*- 140, 409. — Döbr.-k.: *óv*- (16). Székelyudv.-k. II.: *-óu*- (3). — Döbr.-k.: *jót*, *jóth*, *ifót*, *Ifót*, *Ifot* (18). Nagysz.-k.: *Sót*-, *jót*-, *Sóth*- (39). Székelyudv.-k. V.: *jóth* 347. — Döbr.-k.: *zó*- 470. — Döbr.-k.: *zóló*- (29); *zóle*- (5). Kriza-k.: *zóló* (2). Nagysz.-k.: *zóley*- 122. Székelyudv.-k. II.: *zóló*- (2). — Döbr.-k.: *zór*- (3). — Döbr.-k.: *-tó*- (4). — Döbr.-k.: *tón*-, *tó*-, *Tó*- (51). Láz.-k. V.: *tón* 144. Láz.-k. VI.: *tón*- (1). Nagysz.-k.: *thón*, *tón*- (4); *tóód* 266, 268. Székelyudv.-k.: *tón* (3). — Döbr.-k.:

tór-, tór-, Tór- (43). Kriza-k.: *tór-* (1). Láz.-k. II.: *tór-* (2). Láz.-k. VI.: *Teór-* 168. Nagysz.-k.: *tór-, Tóór-, tóór-* (12). Székelyudv.-k. II.: *-tór-* (3). Székelyudv.-k. V.: *tór-* (1). — Döbr.-k.: *vó-* (5). Nagysz.-k.: *vó-* (1). — Döbr.-k.: *vón-, vón-, vó-* (30). Láz.-k. V.: *vón* (1). Nagysz.-k.: *vóók* 88, 152; *vón* 371. Székelyudv.-k. II. *vón* 307 || f) Mai é helyén: Láz.-k. IV.: *ónnekóm* 108. || g) Mai ü helyén Döbr.-k. *bón-* 41. Pozs.-k. III.: *bewn-* 37. — Döbr.-k.: *íó-* 290. — Nagysz.-k.: *tó-* 46. — Döbr.-k.: *tóz-* 28*, 33, 35*, 37, 42. Székelyudv.-k. II.: *tóz-* 350. — Döbr.-k.: *óz-* 21, 36, 37. Láz.-k. IV.: *óz-* 63.

B) A többi szótagban:

a) Mai ö helyén: Döbr.-k.: *erkölč-, Erkölcč-, Erkolč* (7). — *görög, gyönyör* l. A) a); vö. még Láz.-k. VI.: *genőr.* 160. — Döbr.-k.: *gylől-* 11: *gólól-* (6); *gélől-, gvlől* (58). Nagysz.-k.: *gylőfeg-* 13; *gűlől-, gűlő-* (6). Pozs.-k. III.: *gywlewefeg-* 49. Székelyudv.-k. II.: *gélől-, gélő-* (4). — *gyümölcs-* l. A) e); vö. még Döbr.-k.: *gémőlč-* (3). Láz.-k. V.: *gymőlcz-* (2). Láz.-k. VI.: *gimmőlch-* 183. Nagysz.-k.: *gymőlč-, gymőlch-, gymőlč-* (21). Pozs.-k. III.: *gywmewlch-* 47. — *meghököl, köldök, kölcsön, könyör, köszön* l. A) a); vö. még Nagysz.-k.: *kezón-* 113, 116. — *kőzón-* l. A) a). — Döbr.-k.: *kélón-* (11). Láz.-k. VI.: *kiwlómb, kylómb* 158. Nagysz.-k.: *kilómb, kylómb* (22). Székelyudv.-k. II.: *kélómb* (4). Székelyudv.-k. V.: *kwlomb-* 345*. — Döbr.-k.: *kőzób-* 478. — *öldök, ördög* l. A) a); vö. még Nagysz.-k.: *erdög-, Erdög-* (11). — *örök* l. A) a); vö. még Döbr.-k.: *erók-* 32. Nagysz.-k.: *erók* 25, 273, 355*. Pozs.-k. III.: *erewk* 47. — *öröm* l. A) a); vö. még Nagysz.-k.: *yróm* 68; *eróm-* 119; *őróm-* 364, 366. — Nagysz.-k.: *eztón-* 181, 183*, 184. — *özön* l. A) a). — Döbr.-k.: *pinkőft* 340, 342. Nagysz.-k.: *pintóst-* 277. — Döbr.-k.: *pőfpók-* 196; *Pőfpók-, pőfpók-* (14). Nagysz.-k.: *py/pók-* 367. — *röhög, tómlóc* l. A) a). — Kriza-k.: *tókór-* 24; *tykór-* (2). Láz.-k. VI.: *tiukór-* 165. Nagysz.-k.: *tykór-, tikór-, tükór-* (16) Pozs.-k. III.: *tykewr-* 41. — Nagysz.-k.: *tyndókló* 154; *tindócl-* 204. — Döbr.-k.: *ıldóz-, ildóz-* (9). Székelyudv.-k. II.: *ıldóz-* 263. — Székelyudv.-k. II.: *őzög-* 312*. — *üvölt* l. A) e); vö. még Döbr.-k.: *wólt-, ővólt-* (33) || b) Mai é helyén: Láz.-k. IV.: *chelekód-* (3). Láz.-k. V.: *celekód-* (7). Pozs.-k. III.: *chelekewd-* (1). Székelyudv.-k. V.: *čelekód-* (3). — Döbr.-k.: *edős-, edőf-* (16). Kriza-k.: *edős-, edőf-* (16). Nagysz.-k.: *edős-, edőf* (90). Pozs.-k. III.: *edewf-* (7). — Kriza-k.: *egyetóm-* 64. Láz.-k. IV.: *egyetóm-* (2). Láz.-k. V.: *egyetóm-* (2). Nagysz.-k.: *egetóm-* (19). Székelyudv.-k. II.: *egetóm-* (2). — Döbr.-k.: *embór-, Embór-, embor-* (21). Kriza-k.: *embór-* (1). Láz.-k. IV.: *embór-* (28). Láz.-k. VI.: *embór-*

(4). Nagysz.-k.: *embör*-, *Embör*- (146). — Láz.-k. IV.: *engöd*-127. Láz.-k. VI.: *enghód*- 247. — Döbr.-k.: *erdöm*- 2; *Irdöm*-8. Kriza-k.: *erdöm*- (4). Láz.-k. VI.: *erdöm*- (1). Nagysz.-k.: *erdöm*- (55). Pozs.-k. III.: *eerdeum*- (1). Székelyudv.-k. II.: *erdöm*- (8). — Nagysz.-k.: *erfebót* 283; *erfebóth* (3). — Láz.-k. III.: *ezör* 67. — Nagysz.-k.: *gergór*, *Gergór* (7). — Láz.-k. IV.: *gyermök*- (5). Nagysz.-k.: *germök*- (14). Székelyudv.-k. II.: *germóc*-, *germök*- (2). — Láz.-k. IV.: *idegón* 100. Láz.-k. VI.: *idegón* (2). Nagysz.-k.: *idegón*- (3). — Döbr.-k.: *igón* (2). Láz.-k. IV.: *Igón* (1). Nagysz.-k.: *igón*-, *Igón*- (84). Pozs.-k. III.: *ygewn* 50. Székelyudv.-k. II.: *igón* (47). — Láz.-k. IV.: *inchólkód*-63. — Székelyudv.-k. II.: *ingórl*- 282. — Döbr.-k.: *ielón*-, *Jelón*- (4). Kriza-k.: *yelón*- (3). Láz.-k. IV.: *jelón*-, *ielón*- (10). Nagysz.-k.: *ielón*-, *yelón*-, *Jelón*- (43). Székelyudv.-k. II.: *ielón*- (13). — Nagysz.-k.: *kezórit* 153. — *kérészt*, *kérésztýén* l. A) b). — Nagysz.-k.: *meftór*- (17). Székelyudv.-k. II.: *meftór*- (10). — Döbr.-k.: *mindón* (19). Kriza-k.: *mindón*-, *myndón* (5). Nagysz.-k.: *mindón*-, *Mindón*- (181); *Mendón*- 86. Piry-h.: *mindón*- 4. Pozs.-k. III.: *myndewn*- (3). — Láz.-k. VI.: *pentók*- 157. Székelyudv.-k. II.: *pentók*- 295. — Nagysz.-k.: *petór*- 302; *Petór* 352. — Nagysz.-k.: *rezóg*- 173, 209. — Döbr.-k.: *zegón*- 9; *zygón*- 48. Lázár-k. V.: *zegyón* 299. Nagysz.-k.: *-zegón*- (2). Pozs.-k. III.: *zegyewn*- 40. — *szépég* l. A) b); vö. még Döbr.-k.: *zepóg*-268. — Döbr.-k.: *tengór*- (2). Láz.-k.: *tengór*-, *tenghór*- (2). Nagysz.-k.: *tengór*- (4). Székelyudv.-k. II.: *tengór*- (1). — Döbr.-k.: *terómt*- (1). Kriza-k.: *terómt*- (1). Nagysz.-k.: *teróm*-, *theróm*-, *Teróm*- (76). Döbr.-k.: *tivólg*- 71. || c) Mai ü helyén: Döbr.-k.: *egedöl* 49, 179, 220, 515. — Döbr.-k.: *efkó*- (7). Nagysz.-k.: *efkó*- 65. — Döbr.-k.: *ezóft*- 28, 62. — Döbr.-k.: *fekót*- 3; *fekó* 379. Székelyudv.-k. II.: *fekónneiec* 281, 293. — Pozs.-k. III.: *nekewl* 37, 46. || d) Mai ő helyén: Döbr.-k.: *dicó*-, *dycó*-, *Dićó*- (188). Láz.-k. IV.: *Dichó*-, *dichó*-, *dychó*- (10). Láz.-k. V.: *dyczó*-, *diczó*- (8). Láz.-k. VI.: *dichó*-, *diwcho*- *diwchó*-, *diuchó*- (18). Nagysz.-k.: *dycó*-, *dicó*-, *dychó* (93). Pozs.-k. III.: *dychew*- (2). Székelyudv.-k. II.: *dicó*-, *dicó*- (3). — Döbr.-k.: *égenlő*- (4); *egellő* 222, 237, 248. 312*. Nagysz.-k.: *egelő* 23; *égenlő* 28; *igenlő*- 234. — Döbr.-k.: *eló*-, *elo*-, *Eld*- (321). Kriza-k.: *eló*- (10). Láz.-k. IV.: *eló*- (10). Láz.-k. V.: *eló*- (24). Láz.-k. VI.: *eló*- (6). Nagysz.-k.: *eló*-, *Eld*- (95). Piry-h.: *eló*- (3). Pozs.-k. III.: *elew*- (5). Székelyudv.-k. II.: *eló*- (31). Székelyudv.-k. V.: *-eló*- (4). — Döbr.-k.: *elfó*- (7). Kriza-k.: *elfó* (1). Láz.-k. IV.: *elsó*-, *elfó*- (3). Láz.-k. V.: *elfó*-, *elsó* (2). Nagysz.-k.: *elfó*-, *Eld*- (19). Székelyudv.-k. II.: *elfó*- (12). Székelyudv.-k. V.: *Eld*-, *elfó* (2). — Nagysz.-k.: *emlő*- (10). Pozs.-k. III.: *emlew*- 45. — Döbr.-k.: *erdó*- (6). Láz.-k. IV.: *erdó*- (1). Nagysz.-k.: *erdó*- (3). Székely-

udv.-k. II.: *erdő-* (3). — Döbr.-k.: *Erő-, erő-* (167). Kriza-k.: *erő-* (8). Láz.-k. V.: *erő-* (5). Láz.-k. VI.: *erő-* (3). Nagysz.-k.: *erő-, Erő-* (42). Pozs.-k. III.: *erew-* (2). Székelyudv.-k. II.: *erő-* (7). Székelyudv.-k. V.: *ero-* (2). — Döbr.-k.: *esztendő-* (23). Kriza-k.: *esztendő-* (2). Láz.-k. IV.: *esztendő-* (2). Láz.-k. V.: *esztendő-* (2). Nagysz.-k.: *esztendő-* (3). Székelyudv.-k. V.: *esztendő-* (4). — Döbr.-k.: *idő-, ido-, Idő-* (151); *ődő-* 291. Kriza-k.: *yddő-* (2). Láz.-k. IV.: *idő-* (4). Láz.-k. V.: *idő-* (6). Láz.-k. VI.: *idő-* (1). Nagysz.-k.: *idő-* (26). Székelyudv.-k. II.: *ődő-* (19). Székelyudv.-k. V.: *idő-* (1). — Döbr.-k.: *-kettő-* (37). Nagysz.-k.: *-kettő-* (5). Székelyudv.-k. II.: *-kettő-* (5). — *könyv- könyöl* I. A) a) — Döbr.-k.: *meddő* (6). — Döbr.-k.: *menegző-, menegző-* (9). — Döbr.-k.: *mező-* (9). Nagysz.-k.: *mező-* (2). — Nagysz.-k.: *midőn* (4). Székelyudv.-k. II.: *midőn* (1). — Döbr.-k.: *nélő-* 204, 313, 419, 505, 520. — Döbr.-k.: *zeplő-, Zeplő-* (27). Kriza-k.: *zeplő-* (1). Láz.-k. IV.: *zeplő-* (1). Láz.-k. V.: *zeplő-* (6). Láz.-k. VI.: *zeplő-* (3). Nagysz.-k.: *zeplő-* (12). Pozs.-k. III.: *zeplew-* 39. Székelyudv.-k. II.: *-zeplő-* (1). — *szőlő* I. A) f); vö. még Döbr.-k.: *zölő* 194; *zilő* 208, 505; *zelő-* 251. — Döbr.-k.: *tömlő-* 63, 80. — Döbr.-k.: *velő-* (4). Láz.-k. VI.: *velő-* (1). Székelyudv.-k. II.: *velő-* (1). — Döbr.-k.: *Vezző-, vezző-* (11). Kriza-k.: *vezző* 59. Láz.-k. IV.: *vezző-* (2). Láz.-k. VI.: *wezző* 183. Nagysz.-k.: *vezző-* (3) || e) Mai é helyén: Láz.-k. VI.: *emlők-* 163, 173, 176, 180. Nagysz.-k.: *-emlők-* 78. — Döbr.-k.: *feidr-* 127 || e) Mai ü helyén: Döbr.-k.: *bető* 418, 463. Nagysz.-k.: *bető-* 370. — Döbr.-k.: *géppő-* 152. — Döbr.-k.: *Hegedő-, hegedő-, hegedo-* (9). — Döbr.-k.: *kefeld-* 181; *kefeld* 252. Székelyudv.-k. V.: *keffeld* 338. — Döbr.-k.: *keferő-* (17). Kriza-k.: *keferő-* (10). Nagysz.-k.: *keferő-* (1). — Döbr.-k.: *kőnő* 393*. Pozs.-k. III.: *kewnyew-* 37 || f) Hangzóvesztő tövekben és még megörzött ő. Döbr.-k.: *erőtt-* 5, 13; *irőtt-* 190. Kriza-k.: *erőtt-* 35. Láz.-k. IV.: *erőtt-* (3). Nagysz.-k.: *erőtt-* (22). — Nagysz.-k.: *erőz-* (5). — Nagysz.-k.: *ferőg-* 298, 301. — Székelyudv.-k. II.: *fejől-* 270, 287. Döbr.-k.: *ferőttek* 479. Láz.-k. IV.: *főrdő-* 106. — Döbr.-k.: *gódór* 348. — Döbr.-k.: *gótór-* (2); *getór-* 514. Nagysz.-k.: *gótór-* (3). — Nagysz.-k.: *keferőg-* (8). — Döbr.-k.: *kőndörög-* 367. Nagysz.-k.: *kőndörög-* 375. — Döbr.-k.: *kőrdöm* 132. — Döbr.-k.: *kőzódéf-* 381. — Döbr.-k.: *merőg-* 5. Nagysz.-k.: *merőg-* (2). — Döbr.-k.: *őkör* 511. — Nagysz.-k.: *zemerőm-* 167. — Döbr.-k.: *tőrdől* 383. — Döbr.-k.: *tikör* 10; *tőkör-* 298, 330. — Láz.-k. IV.: *jjög-* 65.

C) Képzők előtt:

Igeképzők előtt: a) -d gyak. k. előtt: Székelyudv.-k. II.: *lepdő-* 275* || b) -g gyak. k. előtt: Döbr.-k.: *főstőlög-* 184 ||

Nagysz.-k.: *rettőg* 151 || c) -*get* gyak. k. előtt: Döbr.-k.: *fendőget*-
 1. Nagysz.-k.: *fendőget*-, *ffendőget*- (10) || d) -*l* denom. k. előtt:
 Döbr.-k.: illeszk. (18); illeszk. nélk. (5); pl. *bivől*- 121; *bevől*-
 (5); *bövől*- 383. Láz.-k. IV.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (5); pl.
kereztlől 49. Nagysz.-k.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (56); pl. *beuől*-
 (5). Pozs.-k. III.: *tyztewl*- 43. Székelyudv.-k. II.: *zókölköd*- 278.
 e) -*ll* mom.-k. előtt: Székelyudv.-k. II.: -*zóköl*- 312 || f) -*s*
 gyak. k. előtt: Döbr.-k.: *repős* 252 || h) -*z* gyak. k. előtt:
 Döbr.-k.: illeszk. (75); illeszk. nélk. (4); pl. *fedőz*- 99, 337.
 Kriza-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (1). Láz.-k. IV.: illeszk. (4).
 Láz.-k. V.: illeszk. nélk. (2). Láz.-k. VI.: illeszk. (2); illeszk.
 nélk. (1); pl. *fedőz* 158. Nagysz.-k.: illeszk. (24); illeszk. nélk.
 (14); pl. *ervevdőz*- 116; *ervevdőz*- 123*, 194. Pozs.-k. III.:
kewthewz- 40. Székelyudv.-k. II.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (3). || h)
 -*z* denom. k. előtt: Kriza-k.: illeszk. nélk. (11). Láz.-k.: illeszk.
 nélk. (6). Láz.-k. V.: illeszk. nélk. (10). Láz.-k. VI.: illeszk.
 nélk. (25). Nagysz.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (49); pl. *eztőndőz*-
 183. Piry-h.: illeszk. nélk. (3). Pozs.-k. III.: illeszk. (1); illeszk.
 nélk. (1). Székelyudv.-k. II. illeszk. (10); illeszk. nélk. (11).

Névszóképzők előtt: a) -*bb* középfok k. előtt: Nagysz.-k.:
beuőbb- 243; *hiuőbb*- 220 || b) -*d* sorszámnévk. előtt: Döbr.-k.:
 illeszk. (14). Kriza-k.: illeszk. (3). Láz.-k. IV. illeszk. (4). Láz.-k.
 V.: illeszk. (2). Láz.-k. VI.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (1).
 Nagysz.-k.: illeszk. (20). Piry-h.: illeszk. (1). Székelyudv.-k.:
 illeszk. (7); illeszk. nélk. (1) || c) -*delm* előtt: Döbr.-k.: illeszk.
 (6). Kriza-k.: illeszk. nélk. (3). Láz.-k. IV.: illeszk. nélk. (3);
gyezodelm- 48. Nagysz.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (1). Szé-
 kelyudv.-k. II.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (1) || d) -*k* többesjel
 előtt: Döbr.-k.: illeszk. (110); illeszk. nélk. (5). Kriza-k.: illeszk.
 (2); illeszk. nélk. (16). Láz.-k. IV.: illeszk. (7); illeszk. nélk.
 (18). Láz.-k. V.: illeszk. (9); illeszk. nélk. (24). Láz.-k. VI.:
 illeszk. (1); illeszk. nélk. (7). Nagysz.-k. illeszk. (51); illeszk.
 nélk. (163); pl. *lelkőc* 57*; *mindenők*- 25; *jetetjegők* 115. Pozs.-k.
 III.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (2). Székelyudv.-k. II.: illeszk.
 (41); illeszk. nélk. (52); pl. *eretnekők* 251; *germekők* 241; *men-*
denők 278. Székelyudv.-k. V.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (4); pl.
emberők- 344 || e) -*k* kics. k. előtt: Döbr.-k.: illeszk. (1); illeszk.
 nélk. (5). Láz.-k. VI.: *lelők* 168. Nagysz.-k.: illeszk. nélk. (83).
 Pozs.-k. III.: *lelew*- 38 || f) -*n* nyomosító előtt: Döbr.-k.:
 illeszk. (152); illeszk. nélk. (65); pl. *Ennőn* 18. Láz.-k. IV.:
 illeszk. (5); illeszk. nélk. (6). Láz.-k. V.: illeszk. (14); illeszk.
 nélk. (8). Nagysz.-k.: illeszk. (38); illeszk. nélk. (72). pl. *ennőn*
 19, 62. Székelyudv.-k. II.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (9); pl.
ménőn- 240. Székelyudv.-k. V.: illeszk. (9). || g) -*s* előtt:
 Döbr.-k.: illeszk. (17); illeszk. nélk. (181); pl. *bindf*-, *binds*,

Binós, Binóf-, binof (72); *feljegős* 282. Kriza-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (85); pl. *feljegős* 24. Láz.-k. IV.: illeszk. nélk. (39); pl. *tekeletős* 126. Láz.-k. IV. illeszk. nélk. (79).; pl. *feljegőf* 283, 397; *binóf* 235; *dyhóf* 270; *tekeletőf-* 151. Láz.-k. VI.: illeszk. nélk. (55). Nagysz.-k.: illeszk. (26); illeszk. nélk. (539); pl. *bynóf-* 131; *feljegős-* 27*; *geñerűjegős* 19, 24; *kezenjegős* 32; *nemős* 59, 161; *tekelletős* 111. Pozs.-k. III.: illeszk. nélk. (9). Székelyudv.-k. II.: illeszk. (38); illeszk. nélk. (28); pl. *erdemős* 257; *erdömős* 257. Székelyudv.-k. V.: illeszk. nélk. (8) || *h*) -*tlen* előtt: Döbr.-k.: *hőtőtlen* 324, 253, 336; *kegőtlen-* 15; *kegőtlen-* 19. Láz.-k. IV.: *hitőtlen-* 98. Nagysz.-k.: *erőtlen* 96; *hitőtlen-* 174; *kegőtlen-*, *kegőtlen-* (30) || *i*) Perf. és igenévi -*tt* előtt: Döbr.-k.: illeszk. (30); illeszk. nélk. (5); pl. *fedőzőt* 373. Kriza-k.: illeszk. nélk. (9). Láz.-k. IV.: illeszk. (3). Láz.-k. V.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (15). Láz.-k. VI.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (4); pl. *tekellőtlenek* 179. Nagysz.-k.: illeszk. (25); illeszk. nélk. (156); pl. *zerzőtt-* 222, 230, 319. Píry-h.: illeszk. nélk. (2). Pozs.-k. III.: *theremthewth* 38. Székelyudv.-k. II.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (15). Székelyudv.-k. V.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (3).

D) Ragok előtt:

Igeragok előtt: *a*) -*k* előtt: Döbr.-k.: illeszk. (43); illeszk. nélk. (2). Láz.-k. IV: illeszk. (2); illeszk. nélk. (2). Nagysz.-k.: illeszk. nélk. (27); pl. *megőc* 165, 222. Pozs.-k. III.: *yewewk* 37; *zenwedewk* 37. Székelyudv.-k. II.: illeszk. nélk. (10) || *b*) -*m* előtt: Döbr.-k.: illeszk. (16); illeszk. nélk. (1). Kriza-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (3). Láz.-k. IV.: illeszk. nélk. (4). Láz.-k. V.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (9). Nagysz.-k.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (38); pl. *kehergetőm* 30. Pozs.-k. III.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (13) || *c*) -*d* előtt: Döbr.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (4); pl. *fedőd* 182. Láz.-k. IV.: illeszk. nélk. (5). Láz.-k. V.: illeszk. nélk. (14). Nagysz.-k.: illeszk. nélk. (52). Székelyudv.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (10). Székelyudv.-k. V.: illeszk. nélk. (2) || *d*) -*l* előtt: Kriza-k.: illeszk. nélk. (6); pl. *gyetrettetől* 11. Láz.-k. IV.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (6). Láz.-k. V.: illeszk. nélk. (4). Láz.-k. VI.: illeszk. nélk. (1). Nagysz.-k.: illeszk. nélk. (12) || *e*) -*n* előtt: Döbr.-k.: illeszk. (33); illeszk. nélk. (9). Kriza-k.: illeszk. nélk. (1). Láz.-k. IV. illeszk. (1); illeszk. nélk. (4). Láz.-k. V.: illeszk. nélk. (6). Láz.-k. VI.: illeszk. nélk. (4). Nagysz.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (56); pl. *legőn* 178, 181, 235. Székelyudv.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (32); pl. *megőn* 351 || *f*) -*tők* előtt: Döbr.-k.: *költőtők* 208; *merendőtök* 353. Nagysz.-k.: *terendőtök* 174 || *g*) -*nek* előtt: Döbr.-k.: *gőitőnek* 373; *ivőtőnek* 259; *ővőtőnek* 439, 468, 469*.

Birtokos személyragok előtt: *a*) -*m* előtt: Döbr.-k.: illeszk. (10); illeszk. nélk. (17); pl. *lelköm*- 17. Kriza-k.: illeszk. nélk. (51). Láz.-k. IV.: illeszk. nélk. (22). Láz.-k. V.: illeszk. nélk. (41). Láz.-k. VI.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (38). Nagysz.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (306); pl. *lelköm*- 43, 53, 61, 83, 94. Pozs.-k. III.: illeszk. nélk. (8). Székelyudv.-k. II.: illeszk. nélk. (28). Székelyudv.-k. V.: illeszk. nélk. (2). || *b*) -*d* előtt: Döbr.-k.: illeszk. (16); illeszk. nélk. (17). Kriza-k.: illeszk. nélk. (44). Láz.-k. IV.: illeszk. nélk. (45); vö. még: *előtőd*- 125. Láz.-k. V.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (56). Nagysz.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (204); pl. *iegeşöd*- 73; *iegeşöd*- 80. Piry-h.: *följegőd*- 2. Pozs.-k. III.: illeszk. nélk. (8). Székelyudv.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (33). Székelyudv.-k. V.: illeszk. nélk. (5). || *c*) -*tök* előtt: Döbr.-k.: *erkölcsötök* 262; *gómölcsötök* 416, 358*; *hytötök*- 259. Nagysz.-k.: *ezőtek*- 114.

Határozóragok előtt: *a*) -*n* helyr. előtt: Döbr.-k.: illeszk. (71); illeszk. nélk. (2). Láz.-k. IV.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (1). Láz.-k. VI.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (2). Nagysz.-k.: illeszk. (16); illeszk. nélk. (32). Piry-h.: *tizón* 2 || *b*) -*n* módh. r. előtt: Döbr.-k.: *bevön* 8; *hivön* 5; *elevenön* 206; *kemenőşfön* 116; *többön* 144. Kriza-k.: *bevön* 60. Láz.-k. IV.: *zeretetőşfön* 86; *tekelle-tőşfan* 91. Láz.-k. VI.: illeszk. nélk. (4). Nagysz.-k.: illeszk. nélk. (19). Székelyudv.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (2). || *c*) -*stől* előtt: Döbr.-k.: *mindönőştől* 1, 4. Kriza-k.: illeszk. (4). Láz.-k. VI.: *mindenőştől* 186. Nagysz.-k.: illeszk. (14); illeszk. nélk. (1). Székelyudv.-k. II.: illeszk. nélk. (2). || *d*) -*t* tárgy. előtt: Döbr.-k.: illeszk. (147); illeszk. nélk. (3); pl. *hitőt* 419; *hőtöt* 499; *neluönköt* 28; *ősköt* 19, 27; *zivőköt* 21; *velőősköt* 33. Kriza-k.: illeszk. nélk. (4). Láz.-k. IV.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (12). Láz.-k. V.: illeszk. nélk. (12); pl. *lelköt* 291. Nagysz.-k.: illeszk. (13); illeszk. nélk. (106). Pozs.-k. III.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (2). Székelyudv.-k. II.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (16) || *e*) -*tt* helyr. előtt: Döbr.-k.: illeszk. (85); de: *felőt-*, *felőt-* (42). Kriza-k.: illeszk. (1). Láz.-k. IV.: illeszk. (3). Láz.-k. V.: illeszk. (3). Nagysz.-k.: illeszk. (4). Nagysz.-k.: illeszk. nélk. (5); illeszk. (83); pl. *felőt-* 135, 154, 345; *ffelőt-* 320; *megőth* 345. Pozs.-k. III.: *fewewttev* 37; *fewewthe* 47. Székelyudv.-k. II.: *felőt-* 250; *főlőt-* 290.

E) Képzőkben:

Igeképzőkben: *a*) -*dök* -: Döbr.-k.: *öldök*- 99; *öldökl*- 151. Nagysz.-k.: *nelödökl*- 195; *nelödöcl*- 201*; *nelödöcl*- 351; *Nyel-dökl*- 359 || *b*) -*dös* -: Döbr.-k.: -*dőş*, illeszk. (5). Láz.-k. V.: *pökdőş*- 146. Láz.-k. VI.: *pökdőş*- 158. Nagysz.-k.: *pögdőş*- 17, 37 || *e*) -*döz* -: Döbr.-k.: *öklöldöz*- 471; *öldöz*- 197. Székelyudv.-k.

II.: *zengedőz*- 250 || *d*) -*ösz*t: Láz.-k. V.: *zerkőzt*- 235. Nagysz.-k.: *-főggőzt*- 300; *főrdőzt*- 376 || *e*) -*höt* ~ *hősz*: Döbr.-k.: -*hőt*-, -*hő*-; illeszk. nélk. (7). Láz.-k. V.: *helyhőz*- 146. Nagysz.-k.: -*hőt*-, -*hőz*-; illeszk. nélk. (8). Székelyudv.-k. II.: *sebhőt*- 242 || *g*) -*ít*: Döbr.-k.: -*őt*-, -*őh*-; illeszk. (33); *hivőhe* 348; *iduezőh* 50 || *h*) -*kód*: Döbr.-k.: -*kód*-, -*kőt*-, -*kőg*-; illeszk. (18); illeszk. nélk. (4). Kriza-k.: -*kód*-, illeszk. nélk. (5). Láz.-k. IV.: -*kód*-, illeszk. nélk. (1). Láz.-k. V.: -*kód*-, -*kőt*-; illeszk. (1); illeszk. nélk. (11). Láz.-k. VI.: -*kód*-, illeszk. nélk. (2). Nagysz.-k.: -*kód*-, -*kőt*-; illeszk. (9); illeszk. nélk. (76); pl. *geherkőt*- 7. Pozs.-k. III.: -*kewd*-, -*kewt*-; illeszk. nélk. (4). Székelyudv.-k. II.: -*kód*-, -*kőg*-; illeszk. (2); illeszk. nélk. (15). Székelyudv.-k. V.: -*kód*-; illeszk. nélk. (1) || *i*) -*köz*: Döbr.-k. illeszk. nélk. (2). Kriza-k.: -*kőz*-; illeszk. nélk. (2). Láz.-k. IV.: -*kőz*-; illeszk. nélk. (8). Láz.-k. V.: -*kőz*-; illeszk. nélk. (14). Láz.-k. VI.: -*kőz*-; illeszk. nélk. (1). Nagysz.-k. -*kőz*-; illeszk. nélk. (25). Piry-h.: -*kőz*-; illeszk. nélk. (1) || *j*) *öd*-, -*őd*: Döbr.-k.: -*öd*-, -*őg*-, -*őt*-; illeszk. (7); illeszk. nélk. (4). Láz.-k. IV.: -*őt*-, -*őd*-; illeszk. nélk. (2). Láz.-k. V.: -*őd*-; illeszk. nélk. (4). Nagysz.-k.: -*őd*-, -*őg*-; illeszk. (4); illeszk. nélk. (45). Piry-h.: *elegőddöm*- 2. Pozs.-k. III.: *nehewewthem* 37. Székelyudv.-k. II.: *betellejődic* 236 || *k*) -*öz*: Nagysz.-k.: *reytöz*- 114* || *e*) -*öl*: Döbr.-k.: -*öl*-, -*ól*- (219). Kriza-k.: -*öl*- (4). Nagysz.-k.: -*öl*- (3). Pozs.-k. III.: -*ewl*-, *evl*- (6). Székelyudv.-k. V.: -*ol*- 351.

Mód- és időjelekben: *a*) *praet*. Döbr.-k.: *lelők* 210; *ődm* 478; *vifelők* 292. Nagysz.-k.: *ueuők* 377 || *b*) *cond*. Láz.-k. IV.: *nyerhetnők* 138.

Névszóképzőkben: *a*) -*delēm*: Láz.-k. IV.: -*delēm*- (6). Láz.-k. V.: -*delēm*- (1). Láz.-k. VI.: -*delēm*- (1). Székelyudv.-k. II.: -*delēm*- (3). Székelyudv.-k. V.: -*delēm*- (3) || *b*) *ékēny*: Láz.-k. IV.: *erzekőn*- 153. Nagysz.-k.: *erzekőn*- 151. Székelyudv.-k. II.: *feledekőn*- 283 || *c*) -*elēm*: Láz.-k. IV.: -*elēm*- (3). Láz.-k. V.: -*elēm*- (2). Láz.-k. VI.: -*gőtrelēm*- 161. Székelyudv.-k. II.: -*elēm*- (4). Székelyudv.-k. V.: -*elēm*- (1) || *d*) -*et*: Láz.-k. IV.: *előtiőd*- 125 || *e*) -*ő*: Döbr.-k. -*ő*-, -*o*- (435). Kriza-k.: -*ő*- (16). Láz.-k. IV.: -*ő*-, -*o*- (14). Láz.-k. V.: -*ő*-, -*o*- (25). Láz.-k. VI.: -*ő*- (8). Pozs.-k. III.: -*ew*- (5). Székelyudv.-k. II.: -*ő*- (36) || *f*) -*ső*: Döbr.-k.: -*fő*- (9). Kriza-k.: -*fő*- (3). Láz.-k. V.: *felfő* 153. Láz.-k. VI.: *vegfő* 192. Nagysz.-k.: -*fő*- (6); pl. *felfő* 248, 321. Pozs.-k. III.: *belfew* 41 || *g*) -*ű*: Döbr.-k.: -*ő*- (37). Kriza-k.: *ő* (8). Láz.-k. VI.: -*ő*- (2). Nagysz.-k.: -*ő*- (4). Pozs.-k. III.: -*ew*- (4). Székelyudv.-k. V.: -*ő*- (8).

E) Ragokban:

Igeragokban: a) sg. 3.: Székelyudv.-k. V.: *örööl* 338. || b) *-ük, -jük*: Nagysz.-k.: *-yóc, -óc, -yók, -ók* (38). Piry.-h.: *hittők* 2 || c) *-ünk*: Döbr.-k.: *-önk, -onk* (123). Kriza-k.: *-önk* (3). Láz.-k. IV.: *-onk* (1). Láz.-k. V.: *-önk* (6). Nagysz.-k.: *-önc, -önk* (60). Pozs.-k. III.: *-ewnk* (1). Székelyudv.-k. II.: *-önk* (12) || d) *-tők*: Döbr.-k.: *-tők*; illeszk. (8); illeszk. nélk. (3). Láz.-k. IV.: *-tők*; illeszk. nélk. (4); pl. *egyedők* 116. Láz.-k. V.: *-tők*; illeszk. nélk. (6); pl. *legyetők* 235. Nagysz.-k.: *-tők, -tóc*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (38); pl. *legetőc* 258; *meñnetőc* 325; *vegetők* 297. Pozs.-k. III.: *legyetewk* 43. Székelyudv.-k. II.: *-tők, -tóc*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (10). Székelyudv.-k. V.: *-tők*; illeszk. nélk. (2).

Birtokos személyragokban: a) sg. 3.: Nagysz.-k.: *lelkőbe* 253. Pozs.-k. III.: *elewthew* 37; *fewlewttev* 37; *lelkew* 44 || b) *-ünk*: Döbr.-k.: *-önk, -önc* (221). Kriza-k.: *-önk* (13). Láz.-k. V.: *-önk* (6). Nagysz.-k.: *-önk, -önc* (183). Pozs.-k. III.: *-ewnk* (1). Székelyudv.-k. V.: *-önk, -önc* (13) || c) *-tők*: Döbr.-k.: *-tők*; illeszk. (6); illeszk. nélk. (5). Láz.-k. IV.: *-tők*; illeszk. nélk. (1). Láz.-k. V.: *-tők*; illeszk. nélk. (4). Nagysz.-k.: *-tők, -tóc*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (19) || d) *-ük*: Döbr.-k.: *-ők, -ög* (110). Kriza-k.: *-ők* (2). Láz.-k. IV.: *-ők* (13). Láz.-k. V.: *-ők* (7). Láz.-k. VI.: *-ők* (2). Nagysz.-k.: *-ők, -óc* (83). Pozs.-k.: *-ewk* (2). Székelyudv.-k. II.: *-ők, -óc* (24). Székelyudv.-k.: *-ők* (5).

Határozóragokban: a) *-ből*: Döbr.-k. *-ből* (181). Kriza-k.: *-ből* (8). Láz.-k. IV.: *-ből* (8). Láz.-k. V.: *-ből* (11). Láz.-k. VI.: *-ből* (2). Nagysz.-k.: *-ből* (109). Pozs.-k. III.: *-ből, -bewl* (3). Székelyudv.-k. II.: *-ből* (28). Székelyudv.-k. V.: *-ből* (4) || b) *-höz*: Döbr.-k.: *-höz*; illeszk. (11). Kriza-k.: *ferelm hőz* 11. Láz.-k. IV. *iftenhöz* 137, 138*. Láz.-k. V.: *-höz*; illeszk. nélk. (4). Nagysz.-k.: *-höz*; illeszk. (8); illeszk. nélk. (30). Székelyudv.-k. II.: *iftenhöz* (5). Székelyudv.-k. V.: *emberehöz* 340 || c) *-nek*. Láz.-k. V.: *zyseffegtőknek* 234 || d) *-ként*: Döbr.-k.: *miként* 256 || e) *-ről*: Döbr.-k.: *-ről* (104). Kriza-k.: *-ről* (8). Láz.-k. IV.: *-ről* (20). Láz.-k. V.: *-ről* (12). Láz.-k. VI.: *-ről* (6). Nagysz.-k.: *-ről* (129). Pozs.-k. III.: *-ről, -rewl* (3). Székelyudv.-k. II.: *-ről* (23). Székelyudv.-k. V.: *-ről* (7) || f) *-tól*: Kriza-k.: *-ftől* (3). Láz.-k. IV.: *-ftől* (1). Láz.-k. V.: *-ftől* (1). Láz.-k. VI.: *-ftől* (2). Nagysz.-k.: *-ftől* (18) || g) *-zór*. Döbr.-k.: *-zór*; illeszk. (17). Kriza-k.: *előzór* 3. Láz.-k. IV.: *előzór* (3). Láz.-k. V.: *-zór*; illeszk. (2); illeszk. nélk. (1). Nagysz.-k.: *-zór*; illeszk. (4); illeszk. nélk. (7). Piry.-h.: *-zór* (1). Székelyudv.-k. II.: *negedzór* 291 || h) *-tól*: Döbr.-k.: *-tól, -tól* (228). Kriza-k.: *-tól* (8). Láz.-k.

IV.: -*töl* (3). Láz.-k. VI.: -*töl* (4). Nagysz.-k.: -*töl* (1). Pozs.-k. III.: -*tevl*, -*teul* (5). Székelyudv.-k. II.: -*töl* (7). Székelyudv.-k. V.: -*töl* (3) || *i* -*öl*: Döbr.-k.: *öl* (221). Kriza-k.: -*öl* (8). Láz.-k. IV.: -*öl* (6). Láz.-k. V.: -*öl* (5). Láz.-k. VI.: -*öl* (1). Nagysz.-k.: -*öl* (42). Pozs.-k. III.: -*ewl* (4). Székelyudv.-k. II.: -*öl* (5); pl. *megöl* 243 || *j* -*ütt*, -*innen*; Döbr.-k.: *éggöt* 211; *égebönnen* 344; *mindenöt* 337. Nagysz.-k.: *égebönnen* 110; *mindenöt* 47. Pozs.-k. III.: *myndeneuth* 37.

[vö. Döbr.-k.: *ennön* 13; *setet* 83; *seter* 97; *temien* 278; *četertek* 313; *pinkeft* 338; *Filep* 390. Kriza-k.: *erem* 5; *gyener* 6; *erek* 7; *gyetr* 11; *erdeg* 22; *kenyw* 38. Láz.-k. IV.: *tekeletös* (126); *temerdök* 96. Láz.-k. V.: *tekelletös* 281; *reuid* 149; *ezten* 269. Láz.-k. VI.: *tekelet* 187; *genör* 160. Nagysz.-k.: *kenv* 1; *tekelletöf* 2; *zerüü* 4; *gener* 7; *erdög* 15; *setet* 16; *ennön* 19; *erök* 25; *keñer* 25; *esuen* 30; *kezenjegös* 32; *erven-detöf* 42; *kez* 60; *kenü* 74; -*fertez* 76; *kener* 90; *reuid* 112; *kezön* 113; *kezep* 121; *kernék* 128; *nemös* 161; *eztön* 181; *geng* 234; *nemöf* 265; *kezel* 289; *ffeldött* 320; *Erek* 354; *Nem* 354. Pozs.-k. III.: *ennen* 42; *feld* 43; *kez* 47; *erek* 47; *keny* 48; *erem* 50. Székelyudv.-k. V.: *gener* 347. — Láz.-k. IV.: *zyrny* 109. Láz.-k. VI.: *gitr* 161. Nagysz.-k.: *tiüf* 8; *riuid* 14, 130, 267; *kynñeb* 30; *yröm* 68. Pozs.-k. III.: *kynye* 44. — Döbr.-k.: *setitövl* 7; *gëker* 124; *ëzve* 214. Láz.-k. V.: *twyf* 146; *örwk* 206. Nagysz.-k.: *küz* 52; *öl* 72; *ürül* 101; *küñü* 103; *ötteni* 113; *ëruend* 114; *eköf* 119; *ötl* 126; *ëróm* 127; *büüül* 238; *erküül* 264; *öl* 327; *Vzveg* 360. Pozs.-k. III.: *gyuneyr* 39; *kewnywr* 39; *helheztetwth* 47; *nekwd* 47. Székelyudv.-k. V.: *kwnu* 364. — Döbr.-k.: *teve* 2; *ten* 6; *bev* 206; *miden* 520. Kriza-k.: *teremte* 25; *fe* 53. Láz.-k. IV.: *gyez* 48. Nagysz.-k.: -*theremte* 34, 39; *zeple* 41; *ele* 41; *leen* 47*; *ezök* 136; *Elje* 215; *beu* 309. Székelyudv.-k. II.: *ëduözittenc* 234. — Döbr.-k.: *zilö* 208. — Döbr.-k.: *ö* 5; *emböröktöl* 7; *ziniröl* 15; *kö* 7; -*tö* 415; *tölem* 217; *fö* 448. Nagysz.-k.: *idue-zithw* 108; *tiztölendw* 267. Pozs.-k. III.: *wetelerwl* 37; *erw* 39; *eelw* 45. Székelyudv.-k. II.: *istentöl* 233. — Döbr.-k.: *eske* 179; *četertek* 313; *feröt* 479. Kriza-k.: *myndeneftel* 50. Nagysz.-k.: *göre* 53; *zenetlen* 63; *elöttenc* 80; *mindenöftel* 126; *tehetyek* 138. Pozs.-k. III.: *erekel* 52; *kynye* 44. — Döbr.-k.: *bin* 5; *fig* 5; *zil* 5; *zikseg* 6; *tikör* 10; *Bin* 21; *fyl* 61; *fil* 178; *ziz* 238; *fülled* 247; *fiket* 367; *fige* 391. Kriza-k.: *ydw* 7; *yt* 14; *fyg* 28. Láz.-k. IV.: *ziz* 49; *könyörly* 54; *öztör* 55; *gyl* 65; *fyl* 76; *zyrny* 109. Láz.-k. V.: *tyz* 290; *dyhöf* 270; *gyönyörü* 277; *bydes* 270; *könyörly* 141; *keffery* 241; *iref* 196; *yz* 199; *fyg* 234; -*nemy* 232. Láz.-k. VI.: *idu* 156; *tikör* 165. Nagysz.-k.: *kiül* 9; *zikseg* 10; *byn* 18; *ziz* 18;

tykór- 38; *fil* 62; *fiu-* 69; *tyz-* 75; *jiketh* 108; *iz-* 164; *tiker-* 196; *iveg-* 222. Pozs.-k. III.: *zykfeg-* 37; *zyz-* 42; *fyl-* 43; *fajst-* 44. Székelyudv.-k. II.: *ziz* 239; *newy* 278. Székelyudv.-k. V.: *gimelch-* 239. — Döbr.-k.: *hét* 58; *óg-* 92; *té* 120; *önseg-* 186; *vút-* 248; *kévöl* 294; *kén* 437. Láz.-k. VI.: *kiuf-* 193. Nagysz.-k.: *mó* 343.]

9. Corn.-k.; Dom.-k.; Horv.-k.; Marg.-l.; Péld.-k. I.; Péld.-k. II.

A) Az ö-zés az első szótagban:

a) Mai ő helyén: Corn.-k.: *bevht-, bevyt-, bevth-* (5). Dom.-k.: *bevht-* (10). Horv.-k.: *bevht-* (1). Marg.-l.: *bevht-* (7). — Corn.-k.: *bevlch- bevlc-* (50). Dom.-k.: *bevlch-, bevlc-* (21). Horv.-k.: *bevlch-, bevlc-* (56). Péld.-k. I.: *bevlch-, bevlc-* (3). Péld.-k. II.: *bewlch-* (9). — Corn.-k.: *devg-* (2). Dom.-k.: *devg-* (2). Péld.-k. II.: *dewg-* (1). — Margl.-l.: *devmeter* 126. — Corn.-k.: *fevd-* (3). Dom.-k.: *fevd-* (2). Margl.-l.: *fevd-, fevt-* (4). — Corn.-k.: *fevl-* (2). Horv.-k.: *fevl-* (5). Marg.-l.: *fevl-* (4). Péld.-k. I.: *fevl-* (3). — Corn.-k.: *fevld-* (63). Dom.-k.: *fevld* (33). Horv.-k.: *fevld-* (29). Margl.-l.: *fevld-* (22). Péld.-k. I.: *fevld-* (2). Péld.-k. II.: *fewld-* (2). — Horv.-k.: *fevueny-* 45. — Dom.-k.: *gevrbe-* (162). — Dom.-k.: *gevrevg-* 304, 309; *gevrekv* 304; *gevrekv* 304; *gevrevg* 304, 305, 307. Marg.-l.: *gevrekv* 46. — Corn.-k.: *gyevker-* 65; *gyevcer-* 99. Dom.-k.: *gyevker-* 187. Horv.-k.: *gyevker-* (8). Marg.-l.: *gevker-* 145. — Corn.-k.: *gyevngy-* (2). Horv.-k.: *gyevngy-* (2). — Corn.-k.: *gyevnyevr-* 324; *gyevnyer-* 420. Dom.-k.: *gyevnevr-* 7; *gyevnyer-* 130, 308. Horv.-k.: *gyevnyer-* 232. — Marg.-l.: *gevrvg* 172; *gevrvg* 106, 113. — Corn.-k.: *gyevtevr-* (4); *gyevtr-* (20); *gyevter-* 98. Dom.-k.: *gevtvr-* 46; *gevtvr-, gyevtr-* (25). Horv.-k.: *gyevtevr-* 39; *gevtvr-* (5); *gevtvr-* 61. Marg.-l.: *gevtvr-* (16). Péld.-k. I.: *gevtvr-* (2). Corn.-k.: *jevü-, jev-* (107). Dom.-k.: *jevü-, jev-* (76). Horv.-k.: *jev-* (77). Péld.-k. I.: *yew-* (9). — Dom.-k.: *kevu-* (12). Horv.-k.: *kevu-* (81). — Corn.-k.: *kevd-* (3). — Corn.-k.: *kevlchevn-* 91. — Péld.-k. I.: *kevldevk-* 22. — Corn.-k.: *kevlt-* (4). Dom.-k.: *kevlt-* (7). Horv.-k.: *kevlt-* (1). Péld.-k. I.: *kevlt-* (2); *kevtt-* 26. Corn.-k.: *kevntev-* (2). Marg.-l.: *kevntev-* (1). — Corn.-k.: *kevn-* (3). Dom.-k.: *kevn-* (6). Horv.-k.: *kevn-* (3). Marg.-l.: *kevn-* (1). — Marg.-l.: *kevnnyevk-* 149. — Corn.-k.: *kevnnyer-* (9). Dom.-k.: *kevnnyer-, Kevnyer* (25). Horv.-k.: *kevnnyer-* (13). Margl.-l.: *kevnnyer-* (16). Péld.-k. I.: *kevnnyevr-* 53; *kevnnyer-* 18. — Corn.-k.: *kevnnyev-, kevnny-* (11). Dom.-k.: *kevnnyev-, kevnny-* (3). Marg.-l.: *kevnny-* (3). Péld.-k. I.: *kevnny-* (4). — Corn.-k.: *kevn-, kevnny-, kevnv-, kevnnyu-* (122). Dom.-k.: *kevnnyv-, kevnnyu-* (4). Horv.-k.: *kevnnyv-, kevnny-, kevnnyu-, kevn-* (43). Marg.-l.: *kevn-* (4).

Péld.-k. I.: *kevv-* (1). Péld.-k. II.: *kewnyu-* 54. — Corn.-k.: *kevr-* (9). Dom.-k.: *kevr-* (9). Horv.-k.: *kevr-* (5). Marg.-l.: *kevr-* (5). Péld.-k. I.: *kevr-* (4). Péld.-k. II.: *kevr-* (1). — Corn.-k.: *kevzevn-* (7); *kevzen-* 313. Dom.-k.: *kevzevn-* (3). Horv.-k.: *kevzen-* (3). — Dom.-k.: *kevzueny-*, *kevzueen-* (4). Horv.-k.: *kevzueny-* (2). Péld.-k. II.: *kevzveny-* (3). — Corn.-k.: *kevt-* (6). Dom.-k.: *kevt-* (6); Horv.-k.: *kevt-* (4). Marg.-l.: *kevt* (15). Péld.-k. I.: *kevt-* (3). — Corn.-k.: *kevuer-* 164, 367. Dom.-k.: *kevuer-* 47. — Corn.-k.: *kevu-*, *Kevu-* (63). Dom.-k.: *kevu-*, *Kevu-* (20). Horv.-k.: *kevu-*, *Kevu-* (20). Marg.-l.: *kevu-* (6). Péld.-k. I.: *kevu-*, *kevu-* (2). Péld.-k. II.: *kevu-* (2). — Corn.-k.: *kevv-* (66). Dom.-k.: *kevv-* (39). Horv.-k.: *kevv-* (29). Marg.-l.: *kevv-* (28). Péld.-k. I.: *kevv-* (6). Péld.-k. II.: *kevv-* (1). — Corn.-k.: *kevv-* (25). Dom.-k.: *kevv-* (25). Horv.-k.: *kevv-* (15). Marg.-l.: *kevv-* (7). Péld.-k. I.: *kevv-* (5). Péld.-k. II.: *kevv-* (2). — Corn.-k.: *kevv-* (7). Dom.-k.: *kevv-* (6). Horv.-k.: *kevv-* (1). Dom.-k.: *kevv-* (6). Horv.-k.: *kevv-* (1). Marg.-l.: *kevv-* (3). — Corn.-k.: *kevzevn-* (7); *kevzen-* 277. Dom.-k.: *kevzevn-* (8). Horv.-k.: *kevzevn-* (9); *kevzen-* (4). Marg.-l.: *kevzen-* 66. — Corn.-k.: *nyevg-* (9). Marg.-l.: *nyevg-* (1). — Horv.-k.: *evnevn* 2. — Corn.-k.: *evch-* (2). Dom.-k.: *evch-* (3). Marg.-l.: *evchch*, *evch-* (6). — Corn.-k.: *evkl-* 220. Marg.-l.: *evkl-* 165. — Corn.-k.: *evkev-* 86*, 362; *evker-* 85. — Corn.-k.: *evl-* (15). Dom.-k.: *evl-* (6). Horv.-k.: *evl-* (4). Marg.-l.: *evl-* (4). Péld.-k. I.: *evl-* (1) [= töten]. — Corn.-k.: *evl-* (9). Dom.-k.: *evl-* (9). Horv.-k.: *evl-* (7). Marg.-l.: *evl-* (3) [= Schoss]. — Corn.-k.: *evltevz-* (11); *evltez-* (2). Dom.-k.: *evltevz-* (19). Horv.-k.: *evltevz-* (1). Marg.-l.: *evltevz-* (11). Péld.-k. I.: *evltevz-* (1). — Corn.-k.: *evt-*, *evtt-*, *evtl-* (32). Dom.-k.: *evtt-*, *evtl-* (24). Horv.-k.: *evtt-* (5); *evff-* 203. Marg.-l.: *evt-*, *evtt-* (4). — Corn.-k.: *evrdevg-* (15); *evrdeg-*, *evrdeng-* (25). Dom.-k.: *evrdevg-*, *evrdevng-* (48); *evrdeg-*, *evrdeng-* (47). Horv.-k.: *evrdevg-* (2); *evrdeg-* (4). Marg.-l.: *evrdevg-*, *evrdevng-* (5); *evrdeg-*, *evrdengh* (4). Péld.-k. I.: *evrdevg-* (4); *evrdeg-* (10). — Corn.-k.: *evreg-* (2). Dom.-k.: *evrdeg-* (1). Horv.-k.: *evreg-* (1). Péld.-k. I.: *evreg-* (1). — Corn.-k.: *evrevk-* (9); *evrek-* (56). Dom.-k.: *evrevk-* (9); *evrek-* (11). Horv.-k.: *evrevk-* (10); *evrek-* (61). Marg.-l.: *evrevk-* (2); *evrek-* (7). Péld.-k. I.: *evrek-* (9). Péld.-k. II.: *evrewk-* (7); *evrek* 68*. — Corn.-k.: *evrevm-*, *Evrevm-* (55); *evrem-* (6); *evrevl-*, *Evru-*, *Evrevl-* (30); *evrel-* 398. Dom.-k.: *evrevm-* (15); *evrem-* 75; *evrevl-*, *Evrevl* (8). Horv.-k.: *evrevm-* (30); *evrem-* (2); *Evrevl-*, *evrevl-*, *evru-*, *Evru-* (24); *evrevl* 189. Marg.-l.: *evrevm-* (10); *evrem-* (5). *evrevl-*, *Evrevl* (6). Péld.-k. I.: *evrevm-* (4). Péld.-k. II.: *evrewm-* 62; *evrewl-* (3). — Corn.-k.: *evzue* (19); *evzes* 62; *evzue*, *Evzue* (4). Dom.-k.: *evz-*, *Evz-* (28). Horv.-k.: *evzue-* (4). Marg.-l.: *evzue* (26).

Péld.-k. I.: *evze* (3). — Dom.-k.: *evztevn-* 10, 52. — Dom.-k.: *evztevuer* 127. Marg.-l.: *evztevuer* 82. Péld.-k. II.: *ewztewuer* 47. Corn.-k.: *evzuer* 235. — Corn.-k.: *evt-*, *Evt-* (53). Dom.-k.: *evt-* (13). Horv.-k.: *evt-*, *Evt-* (19). Marg.-l.: *evt-* (21). Péld.-k. I.: *evt-*, *Evt-* (9). — Corn.-k.: *evzuegy-* (43). Dom.-k.: *evzuegy-*, *evzuegy-* (7). Marg.-l.: *evzuegy-* (4). — Corn.-k.: *pevk-* 174, 378. Dom.-k.: *pevk-* 303. — Corn.-k.: *revpeyt-* 236. — Dom.-k.: *revvyd* 182. Péld.-k. I.: *rewuyd* 55. — Dom.-k.: *zevk-* 232. Péld.-k. I.: *zevk-* 45. — Corn.-k.: *zevrnyev-* 291. Marg.-l.: *zevrny-* (3). Péld.-k. I.: *zevrny-* (1). — Corn.-k.: *zevuetnek-* 280. Dom.-k.: *zevuetnek-* 12, 173. Marg.-l.: *zevuetnek-* 159. — Péld.-k. II.: *zewrny-* 47, 48, 49. — Corn.-k.: *tevb-*, *Tevb-* (14). Dom.-k.: *tevb-*, *Tevb-* (18). Horv.-k.: *tevb-* (7). Marg.-l.: *tevb-* (6). Péld.-k. I.: *tebbb-* (3). Péld.-k. II.: *tebbb-* (2). — Corn.-k.: *tevkell-* (30). Dom.-k.: *tevkell-* (17). Horv.-k.: *tevkell-*, *Tevkell-* (31). Marg.-l.: *tevkell-*, *Tevkell-* (14). Péld.-k. I.: *tevkell-* (3). — Corn.-k.: *tevt-* (9). Dom.-k.: *tevt-* (4). Horv.-k.: *tevt-* (3). Péld.-k. I.: *tevt-* (1). — Corn.-k.: *tevmlevc-*, *tevmlevch-* (14); *tevmlech-* (2). Dom.-k.: *tevmlevch-* (4). Horv.-k.: *tevmlevch-*, *tevmlevc* (2); *tevmlech-* 23. Marg.-l.: *tevmlevch-* (4). — Corn.-k.: *tevr-* (25). Dom.-k.: *tevr-* (21). Horv.-k.: *tevr-* (18). Marg.-l.: *tevr-* (6). Péld.-k. I.: *tevr-* (2). — Horv.-k.: *tevr-* 262. Marg.-l.: *tevr-* 12; *tevre-* 219. — Corn.-k.: *tevrten-*, *Tevrten-* (12). Dom.-k.: *tevrten-*, *Tevrten-* (28). Horv.-k.: *tevrten-* (5). Marg.-l.: *tevrten-*, *Tevrten-* (5). Péld.-k. I.: *tevrten-* 37. Péld.-k. II.: *tevrten-* 68. — Corn.-k.: *tevrueeny-*, *tevrueen-*, *tevrueen-* (29). Dom.-k.: *tevrueen-* (22). Horv.-k.: *tevrueen-* (32). Marg.-l.: *tevrueen* (1). Péld.-k. I.: *tevrueen-* (6). Péld.-k. II.: *tevrueen-* (2). — Corn.-k.: *tevuif-* 216; *tevuys* 216, 217. Marg.-l.: *tevuylk-* 62, 65, 66. — Corn.-k.: *vevlg-* 131. Dom.-k.: *vevlg-* 249. Horv.-k.: *vevlg-* 172; *vevlg-* 213. — Corn.-k.: *vevreys* 118. — Corn.-k.: *zevld-* 257. Horv.-k.: *zevld-* 79, 184. — Dom.-k.: *zevrg-* 227* || (6) Mai *ē* helyén: Corn.-k.: *bevchevt-* 93. — Horv.-k.: *bevhtev-* 273. — Corn.-k.: *chevpp-* 179; *chevpev-* 182. — Dom.-k.: *kevl-* 228. Marg.-l.: *kevl-* (6). — Marg.-l.: *evrfebet-* (21). — Corn.-k.: *kevrez-* 17. — Corn.-k.: *levt-* (11). Dom.-k.: *levt* (6). Horv.-k.: *levt-* (7). Marg.-l.: *levt-* (5). — Corn.-k.: *levlt* 400. — Horv.-k.: *revyt-* 263. — Horv.-k.: *sevpr-* 235. Marg.-l.: *sevpr-* (3). — Dom.-k.: *zevpevg-* 19, 76. Marg.-l.: *zevpeg-* 69. — Corn.-k.: *tevt* (10). Dom.-k.: *tevt-* (16). Horv.-k.: *tevt-*, *Tevt-* (10). Marg.-l.: *tevt-* (17). Péld.-k. I.: *tevt-* (4). Péld.-k. II.: *tewt-* (2). — Corn.-k.: *vevt* (5). Dom.-k.: *vevt-* (5). Horv.-k.: *vevt* (1). Marg.-l.: *vevt-* (2). Péld.-k. I.: *vevt-* (3). — Dom.-k.: *zevndevl-* 106. — Dom.-k.: *zevng-* 294 || c) Mai *e* helyén: Dom.-k.: *evrev-* 174, 220. — Corn.-k.: *tevremt-* 399 || d) Mai *i* helyén: Horv.-k.: *kevf-* 90.

131, 247. Marg.-l.: *kevf-* 162 || e) Mai ü helyén: Marg.-l.: *devl-* 52. — Corn.-k.: *fevg* 426. Dom.-k.: *fevg* 55. Marg.-l.: *fevg* 18. — Corn.-k.: *fevl-* 154, 155. Horv.-k.: *fevl-* 218, 254. Péld.-k. I.: *fevl-* 20. — Corn.-k.: *fevft* 363. Péld.-k. I.: *fevft-* 27, 28*. Péld.-k. II.: *fevft* 65. — Corn.-k.: *gyevh-* (6); *gyeul-* (6). — Dom.-k.: *gevh-* (6); *gevl-* (12). Horv.-k.: *gyevh-* (2); *gyeul-* (3). Marg.-l.: *gevht-* (2). Péld.-k. I.: *gevht-* (1). Péld.-k. II.: *gyewch-* 68. — Corn.-k.: *gyevlevfeg-*, *gyevlevl-* (5). Dom.-k.: *gyevlev-* (5). Horv.-k.: *gyevtyev-* (4); *gyevleyl-* 221. — Péld.-k. II.: *gyewmewlch-* 52. — Corn.-k.: *kevl-* 22. Horv.-k.: *kevl-* 233. — Corn.-k.: *kevld-* (12). Dom.-k.: *kevld-* (13). Horv.-k.: *kevld-* (6). Marg.-l.: *kevld-* (13). Péld.-k. II.: *kevld-* 68. — Corn.-k.: *kevlen-* (26). Dom.-k.: *kevlemb-* (11). Horv.-k.: *kevlemb* (4). Marg.-l.: *kevlemb-* (28). Péld.-k. I.: *kevlemb* (1). — Péld.-k. II.: *kewzd-* 59. — Corn.-k.: *sevt-* 231. — Corn.-k.: *zevkfeg-*, *zevgfeg-* (12). Dom.-k.: *zevkfeg-*, *zevgfeg-* (8). Horv.-k.: *zevkfeg-* (7). Marg.-l.: *fevkfeg-* 91; *zevgfeg-* 134. — Corn.-k.: *zevl-* (7). Horv.-k.: *zevl-* (2). — Corn.-k.: *zevn-* (11). Dom.-k.: *zevn-* (8). Horv.-k.: *zevn-* (2). Marg.-l.: *zevn-* (6). Péld.-k. II.: *zewn-* (2). — Corn.-k.: *tevkevr-* 60; *tevker-* 324. Horv.-k.: *tevkevr-* 250; *tevker-* 99. — Corn.-k.: *-evgy-* (8). Dom.-k.: *-evgy-* (4). Horv.-k.: *-evgy-* (7). Péld.-k. I.: *-evgy-* (1). — Corn.-k.: *evl-* (22). Dom.-k.: *evl-* (20). Horv.-k.: *evl-*, *Evl-* (10). Marg.-l.: *evl-* (4). Péld.-k. I.: *evl-* (7). — Corn.-k.: *evldevz-* (2); *evldez-* (2). Dom.-k.: *evldevz-* (2). Marg.-l.: *evldez-* 81. — Corn.-k.: *evr-* (15). Dom.-k.: *evr-* (1). Horv.-k.: *Evref-*, *evref-* (5). Péld.-k. I.: *evres* (1). — Corn.-k.: *evst-* (3). — Corn.-k.: *evstevk-* 330. — Marg.-l.: *evzen-* 94 || f) Mai ő helyén: Corn.-k.: *bev-* (15). Dom.-k.: *bev-* (12). Horv.-k.: *bev-* (5). Marg.-l.: *bev-* (7). — Dom.-k.: *bevr-* (3). Marg.-l.: *bevr-* (6). — Corn.-k.: *fev-* (5). Horv.-k.: *fev-* (1). Marg.-l.: *fev-* (2). — Horv.-k.: *fevz* (1). Marg.-l.: *fevz-* (4). — Corn.-k.: *gyevz-* (34). Dom.-k.: *gyevz-*, *gevz-* (5). Horv.-k.: *gyevz-*, *gevz-* (3). Marg.-l.: *gyevz-*, *gevz-* (3). Péld.-k. I.: *gevz-* (2). Péld.-k. II.: *gyewz-* (4). — Corn.-k.: *hev-* (2). Dom.-k.: *hev-* (4). Péld.-k. I.: *hev-* (1). Corn.-k.: *iev* (5). Horv.-k.: *iev* (13). — Corn.-k.: *kev-* (23). Dom.-k.: *kev-* (3). Horv.-k.: *kev-* (3). Marg.-l.: *kev-* (4). — Horv.-k.: *levrync-* (2). Dom.-k.: *levrync-* (2). Marg.-l.: *levrync* (2). — Corn.-k.: *levn-*, *Levn* (44). Dom.-k.: *levn-*, *Levn-*, *levl* (41). Horv.-k.: *levn*, *levl* (6). Marg.-l.: *evn* (13). — Horv.-k.: *levrync-* (2). Dom.-k.: *levrync-* (2). — Corn.-k.: *ev-* 3*, 5, stb. [Ráskai L.-nál mindig így. Példák-k. II.: *ew-* (9)]. Corn.-k.: *evr-* (33). Dom.-k.: *evr-* (18). Horv.-k.: *evr-* (12). Marg.-l.: *evr-* (6). — Horv.-k.: *evz-* 82. — Corn.-k.: *evu-* (3). Dom.-k.: *evu-* (1). Marg.-l.: *evu-* (4). — Corn.-k.: *Sevt*, *sevt* (10). Dom.-k.: *sevt* (4). Horv.-k.: *sevt*, *Sevt* (7). Marg.-l.: *sevt* (3). — Dom.-k.: *zevlev* (2). — Corn.-k.: *zevr-* (2). Marg.-l.: *zevr-* (2). — Péld.-k. II.: *zev-* (2). — Dom.-k.: *tevke* 291. Marg.-l.: *tevke* 139. —

Corn.-k.: *tevr-* (9). Dom.-k.: *tevr-* (4). Horv.-k.: *tevr-* (4). Péld.-k. II.: *tevr-* 66. — Corn.-k.: *tevn-* (16). Horv.-k.: *tevn* (3). Marg.-l.: *tevn-*, *tevl* (49). — Corn.-k.: *vevn* (7). Dom.-k.: *vevn* (10). Horv.-k.: *vevn*, *vevl-* (3). — Corn.-k.: *vev* (2) || g) Mai ű helyén: Corn.-k.: *bevn-* (57). Dom.-k.: *bevn-* (3). Marg.-l.: *bevn-* (6). Péld.-k. I.: *bevn-* (17). — Corn.-k.: *gyevrev-* (11). — Corn.-k.: *sevrev-* 413. — Corn.-k.: *zevk-* (10). — Corn.-k.: *zevr-* 36. — Marg.-l.: *zevz* 112. Péld.-k. I.: *zevz-* 22. — Corn.-k.: *tevr-* 159. Dom.-k.: *tevr-* 19. Horv.-k.: *tevr-* (5). Marg.-l.: *tevr-* (2). — Corn.-k.: *tevz-*, *Tevz-* (25). Dom.-k.: *tevz-* (13). Horv.-k.: *tevz-* (7). Péld.-k. I.: *tevz-* (3). — Corn.-k.: *evz-* (11). Dom.-k.: *evz-* (6). Horv.-k.: *evz-* (1). Marg.-l.: *evz-* (2). Péld.-k. II.: *ewz-* (1).

B) A többi szótagban:

a) Mai ő helyén: Corn.-k.: *erkevlch-* (4). Dom.-k.: *erkevlch-*, *Erkevlch-* (13). Horv.-k.: *erkevlch-* (19). Marg.-l.: *erkevlch-* (3). Péld.-k. I.: *Erkevlc*, *erkevlch-* (6). — Horv.-k.: *ezkevz-* 233. — görög, gyönyör l. A) a). — gyűlöl l. A) e); vö. még Horv.-k.: *gyulevfeg-* 140. Marg.-l.: *gyulevfeg*, *gyulevl-* (4). — gyümölcs l. A) e); vö. még Corn.-k.: *dymevlc-*, *dymevlch-* (17). Dom.-k.: *dymevlch-* (9). Horv.-k.: *dymevlch-* (8). — kölcsön, köldök, köntös, könyök, könyör, köszön, közön l. A) a). — külön l. A) e); vö. még Péld.-k. II.: *kylewm* 61*. — ördög l. A) a); vö. még Corn.-k.: *erdevg-* 351. Dom.-k.: *erdevg* 253; *erdeug* 253. Horv.-k.: *erdevg-* 142. — örök l. A) a); vö. még Corn.-k.: *erevk* 317, 353. Horv.-k.: *Erevk-*, *erevk-* (5). — öröm, ösztön, ösztövé, tömlő l. A) a); tükör, üldöz, üstök l. A) e). — Corn.-k.: *jveult-* (5). Dom.-k.: *jveult-*, *jvevl-* (4). Horv.-k.: *iuult-* (2). Marg.-l.: *jveult-* (2). Péld.-k. I.: *jveult-* 46. — üstök l. A) a) || b) Mai ě helyén: Corn.-k.: *chelekevd-* (2). Horv.-k.: *chelekevd-* (1). — Corn.-k.: *egyetevm-* (4). Dom.-k.: *egyetevm* (3). Horv.-k.: *egyetevm-* (1). Marg.-l.: *egyetevm-* (1). — Marg.-l.: *engevd-* 29. — Dom.-k.: *gyermevk-* 351. Marg.-l.: *gyermevk-* 164. — Péld.-k. II.: *yelewn-* 57, 64. — Marg.-l.: *petevr* 107, 118. — Péld.-k. II.: *zegeyevl-* 66. — szépég l. A) b); vö. még Dom.-k.: *zepevg-* 145. — Corn.-k.: *terevmt-* 128. Horv.-k.: *terevmt-* 45. Péld.-k. I.: *terevmt-* 28. Péld.-k. II.: *terewm-* 50. — Dom.-k.: *terdevpevl-* 128 || c) Mai e helyén: Horv.-k.: *evreklyeev-* 163. — Marg.-l.: *fertev-* 96 || d) Mai ű helyén: Corn.-k.: *egyedevl* (3). Dom.-k.: *egyedevl* (2). Horv.-k.: *egyedevl* (3). Marg.-l.: *egyedevl* (1). — Corn.-k.: *eskev-* (3). Dom.-k.: *eskev-* (1). Horv.-k.: *eskev-* (4). Marg.-l.: *eskev-* (3). — Corn.-k.: *ezevft-* (1). Dom.-k.: *ezevft-* (3). Marg.-l.: *ezevft-* (1). Péld.-k. I.: *ezevft-* (2). — Corn.-k.: *fekev-* (6). Dom.-k.: *fekev* (1). Horv.-k.: *fekev-* (2). Marg.-l.: *fekev-* (10). Péld.-k. I.: *fekev* 23. — Corn.-k.: *nekevl-* (42). Dom.-k.: *nekevl-* (50). Horv.-k.: *nekevl-* (49). Marg.-l.: *nekevl-* (17). Péld.-k. I.: *nekevl-* (4) ||

e) Mai ő helyén: Corn.-k.: *dychev-* (17). Dom.-k.: *dychev-* (54). Horv.-k.: *dychev-* (111). Marg.-l.: *dychev-* (8). Péld.-k. I.: *dychev-* (1). — Corn.-k.: *egenlev-* (1). Dom.-k.: *egyenlev-* (12). Horv.-k.: *egyenlev-* (2). — Corn.-k.: *elev-* (89). Dom.-k.: *elev-* (113). Horv.-k.: *elev-* (105). Marg.-l.: *elev-* (90). Péld.-k. I.: *elev-*, *Elelev-* (16). Péld.-k. II.: *elew-*, *Elew-* (4). — Corn.-k.: *eljev-* (12). Dom.-k.: *eljev-*, *Eljev-* (65). Horv.-k.: *eljev-*, *Eljev-* (32); *Elejev-* 128. Marg.-l.: *Eljev-*, *eljev-* (8). Péld.-k. I.: *eljev-*, *Eljev-* (9). Péld.-k. II.: *Eljev-*, *eljev-* (4). — Corn.-k.: *emlev-* (3). Dom.-k.: *emlev-* (3). Horv.-k.: *emlev-* (4). — Dom.-k.: *erdev-* (2). Marg.-l.: *erdev-* (1). Péld.-k. I.: *erdev-* (1). — Corn.-k.: *erev-*, *Erev-* (55). Horv.-k.: *erev-* (28). Marg.-l.: *erev-* (36). Péld.-k. I.: *erev-* (7). Péld.-k. II.: *erew-* (4). — Corn.-k.: *esztendev-* (32). Marg.-l.: *esztendev-* (82). Horv.-k.: *esztendev-* (2). Péld.-k. I.: *esztendev-* (4). — Dom.-k.: *fenyev* 406. — Corn.-k.: *jdev-*, *idev-* (72). — Dom.-k.: *jdev-*, *idev-* (27). Horv.-k.: *Idev-*, *idev-*, *jdev-* (24). Marg.-l.: *idev-*, *jdev-* (94). Péld.-k. I.: *jdev-* (6). Péld.-k. II.: *ydew* (5). — Corn.-k.: *kettev-* (2). Dom.-k.: *kettev-* (18). Horv.-k.: *kettev-* (11). Marg.-l.: *kettev-* (1). — Corn.-k.: *meddev* (1). Horv.-k.: *meddev* (1). — Dom.-k.: *menyekzev-* (1); *menykekevzev* (1). Horv.-k.: *menyekzev-* (1). Marg.-l.: *menykekevzev-* (3). — Corn.-k.: *mezev-* (2). Marg.-l.: *mezev-* (2). — Marg.-l.: *mydón* (1). — Corn.-k.: *zeplev-* (10). Dom.-k.: *zepplev-*, *zeplev-* (23). Horv.-k.: *zepplev-*, *zeplev-* (30). Marg.-l.: *zeplev-*, *zepplev-* (3). Péld.-k. I.: *zeplev-* (2). — szőlő l. A) f). — Marg.-l.: *teknev-* 52. — Corn.-k.: *vezzev-* (2). Dom.-k.: *vezzev-* (2). Horv.-k.: *vezzev-* (3). Marg.-l.: *vezzev-* (12). Péld.-k. I.: *vezzev-* (1) || f) Mai é helyén: Dom.-k.: *emlevk-* 23 || g) Mai ü helyén: Corn.-k.: *betev-* (1). Dom.-k.: *betev-* (1). Horv.-k.: *betev-* (1); *bevhtev-* (1). Marg.-l.: *betev-* (1). — gyűrű l. A) g). — Horv.-k.: *hegedev-* 176. — Dom.-k.: *kefelev-*, *kefe-lyev-* (16). — Corn.-k.: *keserev-* (11). Dom.-k.: *keserev-* (13). Horv.-k.: *keserev-* (30). Marg.-l.: *keserev-* (7). Péld.-k. I.: *keserev-* (1). Péld.-k. II.: *keserew* (3). — Marg.-l.: *kevnyev-* (2). Dom.-k.: *kevnyev-* (2). — Corn.-k.: *fyrev-* 79. Dom.-k.: *fyrev* 322. Péld.-k. II.: *fyrew* 63. — Marg.-l.: *tetev-* 41, 42 || g) Hangvesztő tövekben és megörzött ő; Corn.-k.: *gyevtevr-* 314. Dom.-k.: *gyevtevr-* 55. Horv.-k.: *gyevtevr-* 39. Marg.-l.: *gyevtevr-* 175. — Corn.-k.: *kevnyerev-* (2). — menyököző l. B) e); ököl, töröl l. A) a). — Dom.-k.: *zemerevm* 288. — Marg.-l.: *verevm* 103.

C) Képzők előtt:

Igéképzők előtt: a) -d gyakorító k. előtt: Dom.-k.: *lepevd-* 107 || b) -g gyak. k. előtt: Dom.-k.: *chevpevk-* 182 || c) -get gyak. k. előtt: Péld.-k. II. *fenyewget-* 51 || d) -het előtt: Horv.-k.:

gyevhtevhet- 269 || *e*) -*l* denom. k. előtt: Corn.-k.: illeszk. (4). Dom.-k.: illeszk. nélk. (6); pl. *kereztevl*- 7, 13; *beytevl*- 159. Marg.-l.: illeszk. (3). Péld.-k. I.: illeszk. nélk. (1) || *f*) -*u* mom. k. előtt: Corn.-k.: *zevkevl*- 232 || *g*) -*z* gyak. k. előtt: illeszk. (27); illeszk. nélk. (2). Dom.-k.: illeszk. (17); illeszk. nélk. (9). Horv.-k.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (2); pl. *fedevz*- 237. Marg.-l.: illeszk. (15); illeszk. nélk. (3). Péld.-k. I.: illeszk. (3). Péld.-k.: II. illeszk. nélk. (3) || *h*) -*z* denom. k. előtt: Corn.-k.: illeszk. nélk. (10). Dom.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (41). Horv.-k.: illeszk. nélk. (17). Marg.-l. illeszk. nélk. (1). Péld.-k. I.: illeszk. nélk. (1). Péld.-k. II.: illeszk. nélk. (3).

Névszóképzők előtt: *a*) -*d* sorszámnév. k. előtt: Corn.-k.: illeszk. (3). Dom.-k.: illeszk. (6). Horv.-k.: illeszk. (10). Marg.-l.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (1). Péld.-k. I.: illeszk. (3) || *b*) -*k* többesjel előtt: Corn.-k.: illeszk. (12); illeszk. nélk. (68). Dom.-k.: illeszk. (21); illeszk. nélk. (75); pl. *erdegevk* 274. Horv.-k.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (68); pl. *jetetfegevk*- 18. Marg.-l.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (61); pl. *gyenyerevfegevk*- 43; *myndenevk* 89. Péld.-k. I.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (10). Péld.-k. II.: illeszk. nélk. (4) || *c*) -*k* kics. k. előtt: Marg.-l.: *lelevk*- 109. Péld.-k. I.: *lelvk* 12 || *d*) -*n* nyomósító előtt: Horv.-k.: *evnevn* 2 || *e*) -*s* előtt: Corn.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (33); pl. *evdengenvs* 107. Dom.-k.: illeszk. (14); illeszk. nélk. (13). Horv.-k. illeszk. nélk. (6). Marg.-l.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (35). Péld.-k. I.: illeszk. nélk. (20). Péld.-k. II. illeszk. nélk. (3) || *f*) Perf. és igenévi -*tt* előtt: Corn.-k.: illeszk. (20); illeszk. nélk. (43). Dom.-k.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (48). Horv.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (59). Marg.-l.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (16). Péld.-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (5). Péld.-k. II.: illeszk. nélk. (2).

D) Ragok előtt: .

Igeragok előtt: *a*) -*k* előtt: Corn.-k.: *lelevk* 307. Dom.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (2). Marg.-l.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (1). Péld.-k. I.: illeszk. nélk. (1). Péld.-k. II.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (4) || *b*) -*m* előtt: Corn.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (2). Dom.-k.: illeszk. (2). Horv.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (3). Marg.-l.: illeszk. nélk. (4). Péld.-k. I.: illeszk. nélk. (3). Péld.-k. II.: illeszk. nélk. (8) || *c*) -*d* előtt: Corn.-k.: illeszk. nélk. (6). Dom.-k.: illeszk. nélk. (7). Horv.-k.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (11). Marg.-l.: illeszk. nélk. (3). Péld.-k. II.: illeszk. nélk. (2) || *d*) -*l* előtt: Dom.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (1). Horv.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (2). Péld.-k. II.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (2) || *e*) -*n* előtt: Dom.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (2). Horv.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (1) || *f*) -*tek* előtt: Dom.-k.: *teyendevtek* 11.

Birtokos személyragok előtt: *a)* -*m* előtt: Dom.-k.: illeszk. nélk. (4). Horv.-k.: illeszk. nélk. (1). Marg.-l.: illeszk. nélk. (3). Péld.-k. I.: illeszk. nélk. (9). Péld.-k. II.: illeszk. nélk. (1) || *b)* -*d* előtt: Corn.-k.: illeszk. nélk. (6). Dom.-k.: illeszk. (7). illeszk. nélk. (5). Horv.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (18). Marg.-l.: illeszk. nélk. (6). Péld.-k. I.: illeszk. nélk. (1). Péld.-k. II.: illeszk. nélk. (5).

Határozóragok előtt: *a)* -*n* helyh. r. előtt: Corn.-k.: illeszk. (15). Dom.-k.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (5). Horv.-k.: illeszk. (6). Marg.-l.: illeszk. nélk. (2). Péld.-k. II.: illeszk. nélk. (1) | *b)* -*n* módh. r. előtt: Corn.-k.: illeszk. nélk. (9); pl. *revidelevn* 138. Dom.-k.: illeszk. nélk. (5). Horv.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (2) || *d)* -*t* tárgy. előtt: Corn.-k.: illeszk. (10); illeszk. nélk. (25). Dom.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (34). Horv.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (18). Marg.-l.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (14). Péld.-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (3). Péld.-k. II. illeszk. nélk. (5) || *e)* -*tt* helyr. előtt: Corn.-k. illeszk. (44). Dom.-k.: illeszk. (21). Horv.-k.: illeszk. (25). Marg.-l.: illeszk. (7); *felevtte* (7). Péld.-k. I.: illeszk. (1).

E) Képzőkben:

Igeképzőkben: *a)* -*dös*: Corn.-k.: *pegdevf-* 24. Dom.-k.: *pevkdevf* 174 || *b)* -*höz*: Horv.-k.: *helhevz-* 145. Péld.-k. II.: *helhevz-* 50 || *c)* -*ít*: Dom.-k.: *bevevjt-* 286. Horv.-k.: *zeplevffevjt-* 251 || *d)* -*köd*: Corn.-k.: -*kevd-*, -*kevg-*, -*gevd-*, -*kevt-*; illeszk. (8); illeszk. nélk. (63). Dom.-k.: -*kevd-*, -*kevg-*, -*kevt-*; illeszk. (4); illeszk. nélk. (137). Horv.-k.: -*kevd-*, -*kevg-*, -*kevt-*; illeszk. (1). illeszk. nélk. (143). Marg.-l.: -*kevd-*: illeszk. (3); illeszk. nélk. (27). Péld.-k. I.: -*kevd-*; illeszk. nélk. (16); pl. *gyenyervevd-* 2. Péld.-k. II.: -*kewd-*, -*kewg-*; illeszk. nélk. (5) || *e)* -*köz*: Corn.-k.: -*kevz-*; illeszk. nélk. (16). Dom.-k.: -*kevz-*; illeszk. nélk. (18). Horv.-k.: -*kevz-*; illeszk. nélk. (23). Marg.-l.: -*kevz-*; illeszk. nélk. (2). Péld.-k. I.: -*kevz-*; Péld.-k. II.: -*kewz-*; illeszk. nélk. (3) || *f)* -*öd*, -*őd*: Corn.-k.: -*evd-*, -*evg-*; illeszk. (7); illeszk. nélk. (5). Dom.-k.: -*evd-*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (9). Horv.-k.: -*evd-*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (6). Marg.-l.: -*evd-*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (6). Péld.-k. I.: -*evd-*; illeszk. nélk. (3). Péld.-k. II.: -*evd-*; illeszk. nélk. (1) || *g)* -*öl*: Corn.-k.: -*evl-* (90). Dom.-k.: -*evl-* (91). Horv.-k.: -*evl-* (75). Marg.-l.: -*evl-* (83). Péld.-k. I.: -*evl-* (11). Péld.-k. II.: -*evl-* (5).

Névszóképzőkben: *a)* -*ékény*: Dom.-k.: *erzekevn* 248 || *b)* -*ő*: Corn.-k.: -*ev-* (131). Dom.-k.: -*ev-* (173). Horv.-k.: -*ev-* (114). Marg.-l.: -*ev-* (55). Péld.-k. I.: -*ev-* (15). Péld.-k. II.: -*ew* (12) || *c)* -*ső*: Corn.-k.: -*fev-* (4). Dom.-k.: -*fev-* (13). Horv.-k.: *jev-*

(11). Marg.-l.: -*fev* (1). Péld.-k. I.: -*fev* (1) || *d*) -*tlen*. Horv.-k.: *telhetetlevn*- 261 || *e*) -*ű*: Corn.-k.: -*ev* (94). Dom.-k.: -*ev*- (120). Horv.-k.: -*ev*- (73). Marg.-l.: -*ev*- (68). Péld.-k. I.: -*ev*- (22). Péld.-k. II.: -*ew*- (7).

F) Ragokban:

Igeragokban: *a*) -*ünk*: Corn.-k.: -*evnk* (13). Dom.-k.: -*evnk* (88). Horv.-k.: -*evnk*, -*ewnk* (56). Marg.-l.: -*evnk* (4). Péld.-k. I.: -*evnk* (10). Péld.-k. II.: -*ewnk* (3) || *b*) -*jük*: Corn.-k.: -*yevk* (3). Dom.-k.: -*yevk*, -*evk* (43). Horv.-k.: -*yevk*, -*evk* (24) || *c*) -*tök*: Corn.-k.: *nyertevk* 59. Dom.-k.: -*tevk*; illeszk. nélk. (5). Marg.-l.: -*tevk*; illeszk. nélk. (5). Péld.-k. II.: -*tewk*; illeszk. nélk. (2).

Birtokos személyragokban: *a*) sg. 3.: Marg.-l.: *elevttev* 33, 34 || *b*) -*ünk*: Corn.-k.: -*evnk*- (14). Dom.-k.: -*evnk*- (171). Horv.-k.: -*evnk* (48). Marg.-l.: -*evnk*- (6). Péld.-k. I.: -*evnk*- (8). Péld.-k. II.: -*ewnk*- (2) || *c*) -*tök*: Corn.-k.: -*tevk*; illeszk. (2). Dom.-k.: -*tevk*; illeszk. (2); illeszk. nélk. (8). Marg.-l.: -*tevk*; illeszk. nélk. (4). Péld.-k. I.: -*tevk*; illeszk. nélk. (2). Péld.-k. II.: -*tewk*; illeszk. nélk. (1) || *d*) -*ök*: Corn.-k.: -*evk*- (22). Dom.-k.: -*evk*- (39). Horv.-k.: -*evk*- (13). Marg.-l.: -*evk*- (7). Péld.-k. I.: -*evk*- (5). Péld.-k. II.: -*ewk*- (68).

Határozóragokban: *a*) -*ből*: Corn.-k.: -*bevl* (90). Dom.-k.: -*bevl* (101). Horv.-k.: -*bevl* (98). Marg.-l.: -*bevl* (33). Péld.-k. I.: -*bevl* (6). Péld.-k. II.: -*bevl* (2) || *b*) -*ről*: Corn.-k.: -*revl* (74). Dom.-k.: -*revl* (227). Horv.-k.: -*revl* (122). Marg.-l.: -*revl* (59). Péld.-k. I.: *revl* (22). Péld.-k. II.: -*revl* (5) || *c*) *stől*: Corn.-k.: -*ftevl* (15). Dom.-k.: -*ftevl* (4). Horv.-k.: -*ftevl* (5). Marg.-l.: -*ftevl* (14). Péld.-k. II.: -*ftevl* (1) || *d*) -*ször*: Corn.-k.: -*zevr*; illeszk. (3). Dom.-k.: -*zevr*; illeszk. (1). Horv.-k.: -*zevr*; illeszk. (1) || *e*) -*től*: Corn.-k.: -*tevl*- (131). Dom.-k.: -*tevl* (153). Horv.-k.: -*tevl*- (123). Marg.-l.: -*tevl*- (52). Péld.-k. I.: -*tevl* (21). Péld.-k. II.: -*tewl* (10) || *f*) -*ül*: Corn.-k.: -*evl*- (102). Dom.-k.: -*evl* (104). Horv.-k.: -*evl* (66). Marg.-l.: -*evl* (33). Péld.-k. I.: -*evl* (5). Péld.-k. II.: -*ewl* (7) || *g*) -*ütt*, -*üvé*, -*ünnen*: Corn.-k.: *egyebvt* 53, 292; *mindenyevt* 31; *myndenevt* 300. Dom.-k.: *egyevt* (3); *egyebvt* (2); *egyebvue* 107; *egyebvnnnen* 300. Horv.-k.: *egyevt* 108; *egytevt* 258; *myndenevt* 99; *mendenevt* (4). Marg.-l.: *egyebvt*- (3).

[Vö. még Corn.-k.: *píspék*- 1; *kez*- 2; *bevnj*- 3; *evrek*- 4; *setet*- 5; *reuid* 7; *tyker*- 12; *gyeker*- 69; *jeyen* 103; *feefveny*- 138; *keuet* 163; *beyt*- 193; *erdenges* 242; *fered*- 287. Dom.-k.: *tyker*- 4; *revid*- 12; *Evted*- 17; *erek* 43; *kez*- 33; *gyener*- 47; *fevldhez* 62; *erdeg*- 63; *teruen*- 65; *erevl*- 96; *gyeter*- 98; *beyt*- 159; *erek*- 183; *kerny*- 191; *temlech*- 254;

zernyev 275; *felestekem*- 319; *zek*- 36. Horv.-k.: *Erevk*- 1; *reuid*- 238; *kez*- 8; *jev*- 32; *Erted* 48; *kerny*- 102; *ezen*- 107. Marg.-l.: *kez*- 2; *geter*- 2; *kentef* 2; *kenv*- 16; *fered*- 21; *erdeg* 35; *zernyev* 44; *evrek* 101; *jetet* 132; *kenyer*- 138. Péld.-k. I.: *gyenyér*- 2; *kez*- 3; *ennen* 4; *gyenyér*- 15; *reuyd* 35; *keny* 35; *kerny*- 42; *erevl* 46. Péld.-k. II.: *kenyer*- 52; *reuyd* 65; *gyenyér*- 60; *gyeter*- 67; *reuyd* 65; *eurek* 68. — Dom.-k.: *tyuyk*- 241, 245. — Corn.-k.: *juv*- 3; *juu*- 132, 304; *jétt*- 266. Dom.-k.: *kvnyv*- 136. Horv.-k.: *juv*- 236. Marg.-l.: *juv*- 44; *zvw*- 60; *eretnekék*- 83; *gyotr*- 153. Péld.-k. I.: *jutt*- 10; *juv*- 18; *juyen* 24. — Corn.-k.: *bev*- 8; *jevuende*- 17; *kefe*- 247; *kezkene*- 143. Dom.-k.: *gez*- 374; *ere*- 160; *kyrel* 237; *eryz*- 183; *iduezeyte*- 30. Horv.-k.: *teremte*- 3; *zepple*- 39; *ele*- 64; *beu*- 102. Marg.-l.: *kyrel* 10, 34, 43; *ele*- 36; *feyekrel* 49; *zerzetbel* 79. Péld.-k. I.: *zerzetteffekrel* 3; *evle*- 40. — Dom.-k.: *tylevnk* 65. — Corn.-k.: *fekennye* 5; *evtevek* 135; *fered*- 287. Dom.-k.: *felettek* 61; *fekez*- 107; *tyztelnenk* 114; *kevnye*- 128; *feréz* 162. Horv.-k.: *evrevmenk* 8; *megyenk* 37; *dychével*- 143. Marg.-l.: *fered*- 21; *kevnyerel*- 146; *kezzevek* 99; *zvuenk* 24. Péld.-k. I.: *kevzzel* 14; *elevttek* 26. — Corn.-k.: *píspek*- 1; *dymevlch*- 8; *tyker*- 12; *byn*- 12; *idu*- 12; *fyl*- 19; *fyrev*- 79; *fyt*- 82; *kylsev* 124; *fyg*- 193. Dom.-k.: *tyker*- 4; *byn*- 14; *fyg*- 80; *fyst*- 83; *fylemyle* 165; *kyzeb*- 211; *jueg* 331. Horv.-k.: *innep*- 172; *ivelt*- 245; *fyg*- 4; *byn*- 11. Marg.-l.: *dymelc* 15. *jnnep*- 35; *jvevlt*- 154. Péld.-k. I.: *jdu*- 39; *jvevlt*- 45. Péld.-k. II.: *zyl*- 50; *pyspek* 58; *fyueg*- 59; *fyrew* 63; *byn*- 63. — Marg.-l.: *zvu*- 17. Péld.-k. I.: *zvu*- 2.

LOSONCZI ZOLTÁN.

Ismertetések és bírálatok.

Török nyelvemlékek: 1. Carl Brockelmann: 'Alī's Qissa'i Jūsuf.
Der älteste vorläufer der osmanischen literatur. Berlin, 1917. (Abhandlungen der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften, 1916, Nr. 5) 1—60.

A ZDMG. 43. kötetében (69—89. l.) HOUTSMA TIVADAR egy régi török elbeszélő költeményre hívta fel a turkológusok figyelmét, a mely József históriáját tartalmazza, s a melyet — a mint az epilógusból megtudjuk, — szerzője, Ali, 630 reżeb havában (= 1233 április—május) fejezett be. A drezdai és a berlini kézirat alapján HOUTSMA mutatóványokat is közölt belőle. Ali költeményét (H. nyomán) röviden néhai THURY JÓZSEF is ismertette «Török nyelvemlékek a XIV. sz. végéig» cz. akadémiai székfoglalás értekezésében (NyÉrt. XVIII. 7: 14—16).

A mi a Qissa'i Jūsuf provenientiáját illeti, H. abból indult ki, hogy a költemény nyelvi tekintetben nagyjában megegyezik a Kutadŷu Biliggel és RABGŪZĪNAK 710/1310-ből való *Qisas ūl enbiġa* cz. munkájával, s ez alapon valószínűnek tartotta, hogy Ali költeménye is a régibb keleti török nyelv emléke, s a khánságok területén, talán éppen Bokharában keletkezett. Legújabb BROCKELMANN, a ki a turkológia területén is egyre szélesebb körű értékes munkásságot fejt ki, vállalkozott a nyelvemlék beható nyelvi feldolgozására (a mit H. 1889-ben még joggal korainak tartott) s ez alapon HOUTSMA feltevéseinek revideálására. Az említett kéziratokon kívül BROCKELMANN még az 1841-i kazáni nyomtatványt is felhasználhatta, a melynek a drezdai és a berlini régibb kézirat szolgált alapul. A mi a feldolgozás módját illeti, BROCKELMANN elfogadja HOUTSMA álláspontját, hogy a vizsgálatnak nem a mai török nyelvjárásokból, hanem a régi irodalmi művekből kell kiindulnia. Ehhez képest a költeményt hangtani, alaktani és lexikografiai szempontból is gondosan egybeveti az Ali munkájánál valamivel régibb vagy fiatalabb uigur, csagataj és oszmanli irodalmi emlékek nyelvével (Kutadŷu Bilig, RABGŪZĪ 1310-ből, Garibnāme 1329—30-ból stb.) és nyelvkönyvek adataival (HOUTSMA kipszak szójegyzékén kívül

KÄSGARİ 1073-ból, İBN MUHANNA 1300 k., ABŪ HAIJÂN 1312-ből). Kár, hogy a szerző THURY JÓZSEF érdemes dolgozatát: «A 14. századbeli oszmántörök nyelv» (NyK. XXXIV. 148—172), a mely voltaképpen a birtokában volt értékes Iskender-nâme kéziratnak nyelvi ismertetése, nem vette figyelembe. Sok céljaira felhasználható anyagot talált volna benne.

A költemény hangtani és alaktani sajátosságainak, valamint nem köztörök szókészletének vizsgálata alapján Br. arra az elfogadható végeredményre jut, hogy eredetét nem a keleti, hanem a déli törökségben kell keresnünk: Ali József-históriája az oszmán-török irodalom legrégibb emléke s valószínűleg Kisázsiaiban keletkezett. BROCKELMANN tudós kommentárjának csak néhány pontjához kívánok megjegyzéseket fűzni.

Ismeretes dolog, hogy az őstörök szóbelsei *d* (= jak. *t*, csuv. *r*) a feliratok törökségében, az uigurban s a modern nyelvjárások közül a szojoniban (urjanchaiban) változatlanul megmaradt, ellenben a köztörök nyelvek legnagyobb részében *j*-vé változott: ujj. szoj. urj. *adak* (= jak. *atax*, csuv. *yra*) ~ oszm. stb. *ajak* (vö. NyK. XXXV. 272 kk.). Hogy ez a változás *ð* vagy *z* közbeeső fokokon keresztül történt, azt a ma is egymás mellett élő török alakok eleve valószínűvé tették:

ujg. *bädük* ~ kojb. *büzük* ~ oszm. *büyük*

orkh. *adyr* ~ kojb. *askyr* ~ oszm. *aiyyr*

ujg. *kuduruk* ~ kojb. *kuzuruk* ~ oszm. *küjruk* stb.

A mi emlékünk még megőrizte a *j*-t megelőző dentalis spirans (*ð* = ذ) nyomait. Az őstörök *d*-nek általában *j* felel meg (vö. pl. دويق 'sich sättigen' = uj. ótör. *tod-* 'satt werden'), ellenben a következő esetekben még az átmeneti *ð* fokot találjuk: قذغر (berlini kézirat), a drezdaiban قودغر 'kummer' = ujj. *kadru* MÜLLER, Uigurica II. 11, 6 (a kazáni nyomtatványban már a fiatalabb alak: قايغر, دی | ایدکر 'gut' (ugyanígy RABGÜZİNÁL is, RADL. Wb. II. 899 = orkh. ujj. *ädgü*) | ایدمک 'schicken' (= orkh. ujj. *yd-*, szag. *ys-* ua.) | ایدی 'herr' (= ujj. *idi* ua.). Valószínű, hogy a költemény nyelve eredetileg ebből a szempontból is egységesebb volt, s a *j*-s alakok, legalább részben, a másolók jóvoltából kerültek a szövegbe, a kik a régies *ð*-s alakokat saját nyelvjárásuk alakjaival helyettesítették. A felhozott *ð*-s alakok mindenestre értékes adalékok a *d* > *j* változás kora szempontjából.

Az oszmanliból a mássalhangzó utáni *g*, *ɣ* eltűnésére számos példát idézhetünk: oszm. *kulak* = orkh. *kulkak*, csag. *kul-ak* 'das ohr' | oszm. *kazan-* = orkh. csag. *kazjan-* 'erwerben' | oszm.

syčan = csag. *syčran* 'maus' stb. A γ eltűnése több oszm. morphémának is magyarázatát adja. Már NyK. XLIV. 419 említettem, hogy az oszm. -ary, -eri directivus-rag eredetibb alakja -*řaru*, -*gerü*: oszm. *ileri* = orkh. *ilgerü* stb. A névragok közül még a dativusnak mai -a-e, -ja-je ragja is eredetibb -*řa-ge*-ből való, pl. jen. *kanřa*, *altyřa* RADL. Inscr. I. 402 (vö. még GALTIER, Notes de linguistique turque, 6, Extrait du Bulletin de l'Institut français d'Archéol. orientale III. Le Caire. 194); ugyanígy a mai keleti turkesztániban is a dat. ragja -*řa* (illeszkedve -ka, -ga), BARKLEY SHAW I. 21. Emlékünkben e rag hol *خا*, *كا*, hol meg *س*, *ا* alakban lép föl. Különösen kiemelendő, hogy még az -an participiumképző is előkerül szórványosan -*řan* alakban is: *قاروخه* 'eimer' (de már *قوا* is), *بولغاب* 'verwirrt' stb. Az oszm. -an, -jan participiumképzőt már BÖHTLINGK Jakutische Grammatik 309 (vö. RAMSTEDT, MSFOu. XIX. 109 is) a tatár -*řan* képzővel azonosította. BROCKELMANN ZDMG. LXX. 199 még kételkedett a BÖHTLINGK-féle magyarázat helyességében, de persze most, tények hatása alatt, régibb feltevését visszavonja. Ugyancsak NyK. XLIV. 418 említettem, hogy az oszm. -*inže*, -*ynža* gerundiumképző eredetibb alakja pal. explosívával kezdődött: -*řynža* stb. BROCKELMANN kommentárjában a követ-

kező érdekes alakokat találjuk: *يوسف آندە كلنچە* 'wenn Joseph dort kommt', de a drezdai variáns *كل كنچە*, a berlini *كلكنونچە*, s a szerző maga említi, hogy az altajiban *jätkinčä* és *ürät-käncä*-féle alakok állanak egymás mellett.

2. F. W. K. Müller: *Zwei pfahlschriften aus den Turfanfunden*. Berlin, 1915 (Abhandlungen der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften 1915. Nr. 3). 1—38.

Azt a faczöveket, a melynek ujgur nyelvű feliratát a közlemény első része adja, az első, GRÜNWEDEL-féle Turfan-expediczió az uigurok hajdani fővárosában, Chočo-ban az úgyn. a. romcsoport főtemplomában találta. A lelőhely után itélve a czövek kissé nagyobbfajta *kazkuk* (*karó*, khinai *čhu*) 'varázstör' volt, melyet földbe vertek a földalatti demonok megfékezésére (vö. MÜLLER, Uigurica II. 61—2 gyakran ismétlődő formulát: «der vier schwestern verübte zauberhandlungen stb. *käsärmn kaskuk tokyjurm*n zerhaue ich und nagele sie fest», s. uo. a 102. lapon l. a második LE Coq-féle expedició egy czövékének a rajzát). A czövek felirata, a mint a 9—10. sorából kiderül, egyszersmind egy buddhista-kolostor alapító irata is. A felirat korát MÜLLER némi kétkedéssel 768-ra teszi [vö. a felirat kezdő sorait: «In dem glücklichen (cyclischen) jahren (elemente) erde und affe . .

nachdem... unser *Böğü Tängrikän* auf dem trone des *Kül bilgä tängri ilig* im zweiten jahre sass...»]; a manichæus vallás 763-ban terjedt el az ujugurok között. A 20-soros felirat tartalma a következő: 1—3. keltezés; 4—5. az alapítók neve; 6—12. az alapító felírás; 12—14. tizenöt hercegnő neve; 15—17. tizenhat miniszter és hivatalnok neve; 18. *Choço* bágjének s néhány más hivatalnoknak a neve; 19—20. kisebb rendű alkalmazottak nevei (ács, kőműves, hárfás stb.). E rövid tartalomjegyzékből is látnivaló, hogy e nem terjedelmes feliratnak a számos tulajdonnév különös érdekességet kölcsönöz. Sajnos, egy a harmadik Turfan-expediczióból származó hasonló természetű, de terjedelmes felirat, a melyben szintén sok tulajdonnév van, a czövek fájának megrongálása miatt csak csekély részben olvasható (e töredéket MÜLLER az Anhangban közli). A szójegyzék néhány szava a magyar szöfejtés szempontjából is érdekes. Hétszer is előfordul a szövegben a *šynghur* tulajdonnév; köznévi jelentése 'gierfalke'. Ismeretes más török nyelvből is: oszm. *şunhar* 'weisse falke' BUDAG I. 649 | bask. *şunkar* ua. KSz. V. 214 | tar. *şumkar* ua. RADL. || mong. *şinḡur* 'falco, grifalco' Kow. | kalm. *şonkar* ua. PALLAS, Samml. I. 147; *şonḡor* 'кречетъ' GOLSTUNSKI, Russko-kalm. slov. 50. Kedves vadászmadaruk volt a törököknek, vö. PALL. i. h., ABULGHAZI, Hist. généalogique des Tatars, Leyden, 1726. 105, 205, MNyv. X. 298, LE COQ, Die türkische Falknerei, Baeszler-Archiv 1913, 9. l. Valószínűnek tartom, hogy ezzel a török madárnévvel, a melynek immár tulajdonnévi használatára is vannak adataink, függ össze a régi magyar *Csongor* szn. (vö. 1413, 1446/1468: *Chongor* OklSz.; az ui. adott magyarázat elfogadhatatlan). Az *Alp Toḡrul Tigin* összetett személynévben előforduló *Toḡrul* (= régi m. *Turul* szn.) erre a szn.-re a legrégebb adatunk. A m. *ács* < tör. **aḡaččy* származtatás támogatására eddig csak kevés adat áll rendelkezésünkre. Meg van már ez a szövegünkben is: *ḡraččy* 'holzarbeiter' < *ḡrač* 'baum, holz'.

3. A. von LE COQ: Türkische Manichaica aus Chotso. I. (Abhandl. der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften. 1911.)

A közlésre kerülő ujugur kézirtöredékeket részint az első, GRÜNWEDEL-féle, részint a LE-COQ-féle Turfan-expediczió hozta magával Choço (*Idikutšari*) városából az a. templomromból, ill. a K jelzetű manichæus romcsoporthból (a város tervrajzát l. A. GRÜNWEDEL, Bericht über archäologische Arbeiten in Idikutshari, Abh. der Bayer. Ak. I. Kl. XXIV. Bd. München, 1905).

Tartalmilag valamennyi kézirat a manichæusok vallásos irodalmába tartozik s meglehetősen ügyetlen fordítás a közép-

perzsából. A szójegyzék néhány érdekes szavát külön is kiemelem. A 'láb' ujjur neve *adak* (= oszm. *ajak*), így fordul elő szövegünkben is a 17. sorban. Feltűnő azonban, hogy egyszer *ataɣ* alakban kerül elő e kifejezésben: *baštyn baru ataɣa tāgi* 'von anfang bis zu ende'. Az *ataɣ* alak előttem érthetetlen; a mi a jelentést illeti, a mong. *adak* (= tör. *adak*, *ajak*) jelentése is 'das letzte, das ende, ausgang'. A *täyridüm* 'divinité' származék, a melynek MNyv. XIII. 99 nem tudtam urát adni, kétszer is előfordul. A mi *bosszu*, *bosszant* szavunkkal összefüggő tör. *bos-* ige (a melyre eddig csak egy két adatunk volt), szintén előkerül: *bosuš suzun qadɣusuzun* 'ohne kummer und ohne sorge'.

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Vilhelm Thomsen: Turcica. *Études concernant l'interprétation des inscriptions turques de la Mongolie et de la Sibirie.* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia XXXVII.) Helsingfors, 1916. 8r. 108 l.

Évek óta olvassuk a SUS. Aik. lapjain (XXVI. 20 stb.), hogy THOMSEN a Finnugor Társaságnál újra kiadja a mongoliai és szibériai török feliratokat. Minden szakember érthető érdeklődéssel várta a nagy eseményt, mely ha jelentőségben nem ér is fel a megfejtés és az első kiadás nagy tettevel, igazi filológusnak elsőrendű élvezetet ígér: kisebb-nagyobb bonyolult részletkérdéseknek a THOMSEN módszerével való finom, de bámulatosan egyszerű és meggyőző megfejtését.

Tudjuk, hogy a feliratokat THOMSENEN kívül többen magyarázták. Legnagyobb terjedelemmel RADLOFF, számos kisebb közleményben BANG, egy nagyobb tanulmányban MELIORANSKIJ, ugyanígy VÁMBÉRY. Közben sok új anyag is került napvilágra. Jól érthető tehát, hogy THOMSEN most, nagy felfedezése után majdnem egy negyedszázaddal, jónak látja még egyszer kezébe venni élete legnagyobb munkáját. Mindenki tudja, a ki mostanában foglalkozott a feliratokkal s a különféle magyarázatokat összevetette, hogy mily nagy szolgálatot tesz ezzel THOMSEN a tudománynak.

Az ismertetendő füzet az új kiadás első hírnöke. Részletesebben, mint a hogyan a tervezett kiadásban tehetné, tárgyal benne THOMSEN kilencz részletkérdést, főleg módszerének és kitűzött céljának bemutatására.

1. Az első cikk (4–17 l.) az *un¹q̇*, *on¹q̇* * megfejtését tartalmazza. Ezeket a betűket THOMSEN RADLOFFAL együtt *unuq*-nak olvasta

*) ¹ = veláris hangzókkal, ² = palatális hangzókkal előforduló más-salhangzójel. *q̇* = *u*, *o* mellett előforduló *k*-jel.

s az *una*- 'annehmen, folgen' igével kapcsolatba hozva 'anhängend geliebt'-tel fordította. Ez több helyre illett, többre nem.

Ha azonban meggondoljuk, hogy az, a mit ez a betűcsoport jelöl, a feliratokban mindig a nyugati törökökre vonatkozik, s hogy a nyugati törököket a kínaiak «tíz nyíl» (= tíz horda)-nak nevezik, akkor a fenti betűcsoport nem lehet más, mint *on oq* 'tíz nyíl'. Ez a THOMSEN mostani olvasata. Több példával igazolja, hogy török és mongol népeknél megvan a nyilak szerint való felosztás, majd sorra veszi a feliratok azon helyeit, a hol az *un¹q*, *on¹q* előfordul; ezek aztán végkép bizonyossá teszik az *on oq* olvasatot.

2. A második czikk az I. és II. felirathoz kapcsolódó történeti fejtegetésekkel kezdődik. Ezekben a feliratokban el van mondva, hogy a törökök birodalmát *Bumyn qayan* és *Istāmi qayan* alapította; a kínai források szerint: *T'u-men* és *Še-tie-mi*. Az *Istāmi* és *Še-tie-mi* azonossága kétségtelen, de miért tér el a két forrásban a másik név? THOMSEN szerint a török hagyomány kontaminálta az alapító **Tumyn* nevét fia és második utódja nevével; ez utóbbit a kínaiak *Mu-han* alakban őrizték meg, mely egy török **Buqan* alakra enged következtetni. **Tumyn* és **Buqan*-ból lett: *Bumyn*.

Ugyanez a felirat valamivel lejjebb így folytatja (IE 3—4): *ekin ara idioqsyz kök türük anča olurur ärmiš*. E hely egyetlen lehető fordítása: 'így laktak e két (határ) között a kök-törökök, fejedelem és szervezet (= *oq* l. fent) nélkül'. Ez azonban mégis képtelenség, hiszen épp ez a felirat beszél a *qayan*-ról, a birodalom főhivatalnokairól és nemességéről. BANG (T'oung Pao VII. 331—2, 348) úgy segített ezen az ellentmondáson, hogy betoldott egy szót: 'die (früher) herrenlosen . . .', s ilyenformán járt el RADLOFF is; ez persze megengedhetetlen. THOMSEN most felfedezte, hogy ebben a feliratban hiba van, a helyes szöveget a II. felirat tartotta meg. Ez utóbbi szerint (II E 4) az illető hely így hangzik: *ekin ara idioqsyz kök türük iti anča olurur ärmiš*. Ebben tehát több van egy *iti* alakkal. Ez pedig nem más, mint az *et*- 'szervezni' ige gerundi-uma. A hely fordítása: 'így uralkodtak ők, szervezve a két (határ) között a kök-törököket, kiknek nem volt sem fejedelmük, sem szervezetük'.

(THOMSEN energikusan tiltakozik az ellen, hogy a feliratok nyelvét és írását kök-töröknek nevezzük; e név szerinte felesleges és kétértelmű s ellenkezik a történettel. A törökök a feliratok idejét két századdal megelőző korra vonatkozólag nevezik magukat kök-törököknek. Ez igaz. Nem volna azonban ajánlatos praktikus szempontból a kök-török nevet elfogadni? A THOMSEN ajánlta «rúnaszerű török».

igen nehézkes, RADLOFF «alttürkisch» elnevezése nyelvtudományi szempontból határozottan helytelen, vö. altgermanisch).

3. A harmadik cikk az IE következő helyével (33) foglalkozik: *jarykinda, aj-almasinda jüz artuq oqun urty*. Ezt most THOMSEN így fordítja: 'páncélján és félhold (alakú) gyémántján több mint száz nyíllal találták'. Pompás a sokat vitatott *j¹⁴ms¹inda* megmagyarázása (*aj* 'hold' *almas* 'gyémánt' < ? gör. *ἀδάμας*).

4. A negyedik szakasz az *ärinč* alak megmagyarázását tartalmazza. Ez az alak kétségtől az *är-* 'lenni' nomen verbale-ja (vö. *säbinč* 'öröm' < *säbin-* 'örülni', de *qorqonč* 'félelem' < *qorq-* 'félteni'); eredeti jelentése: 'le fait d'être, l'existence, la réalité' s a kérdéses helyeken így kell fordítani: 'való az, bizonyára, hihető' stb. (Ugyanilyen szerepű a *туру* [< *tur-* 'állni, lenni'] szócska az altaji dialektusokban).

5. Az 5. pont alatt közölt kis cikk (45—8 l.) különösen szép példa arra, hogy milyen mélyen jár THOMSEN ez újabb fejtegetéseiben. A feliratok IS 10 = IIN 7—8 helyéről van szó: *azu bu sabymda igid barju*. Ezt régebben az utána következő mondattal (*türük bāglār budum, buny esidiñ*) összevonva THOMSEN így fordította: «Pour tirer profit (?) de mon allocution, écoutez ceci, vous nobles et peuple turc!» Most így fordítja «num quid falsi in his verbis meis est?». Ez a fordítás a mondat minden szavának pontosan megfelel. Különösen szépek a *num*-ot jelentő *ru* partikulához kapcsolódó fejtegetések.

6. A hatodik cikk a *bun* szóval és származékaival (*bunysz*, *bunad-*) foglalkozik. THOMSEN az összes példákat a lehető legnagyobb körültekintéssel elemezve kétségtelenné teszi, hogy ez a szó azonos az uigur *mung* 'fájdalom, fáradtság, nyomorúság' szóval.

E cikkben (59. l. jegyzet) egy kérdőjellel odavetett megjegyzést találunk, mely minket igen közelről érdekel: «ouig. *mün* 'crime, péché' [hongrois *bűn* id. ?]». A magyar *bűn* szónak ez eddig a legelfogadhatóbb etimológiája.

7. *j²ügr²ü, j¹q¹r¹u, j¹ur¹u*. Az első szó: *jügürü* 'vers le ciel, au faite des grandeurs', a második: *joqaru* 'fent' s a harmadik (épp ez a cikk meglepő eredménye) nem tartozik ebbe a jelentéstani csoportba. Régebben THOMSEN *joqaru*-nak olvasta s a *jögürü* alakpárját látta benne. Most *joquru*-nak olvassa: < *joqur-* 'gyürni, utat törni'. Az utóbbi jelentés a szövegbe kitűnően beleillik, s hogy a szónak ez a jelentése megvan, bizonyítja a HUART által kiadott «Conte bouddhique des deux frères» (Journ. As. 1914. 27, 39) két helye.

8. Néhány félreismeret eset-alak. 1. Az *uda basdymyz* (IE 35) kifejezésben az első szót eddig igealaknak gondolták s nem igen tudták lefordítani. THOMSEN most rájött, hogy ez semmi más, mint

az *u* álom szó locativusa; a kifejezés fordítása: 'álmukban rajtuk ütöttünk'. — 2. Más helyen (Tonjukuk 26—27) ugyanennek az *u* szónak, továbbá az *y* 'fa' szónak a dativusát gondolta igealakoknak RADLOFF; holott valósággal: *atyr yka bajur ärtimiz* 'a lovakat fákhöz kötöttük', *qyrqyzyr uqa basdymyz* 'a kirgizeken álmukban rajtuk ütöttünk'. — 3. Tonjukuk 3—4: *id'at'sd'a qalmyši qubranyp*. Ezt RADLOFF hibásan így olvasta és fordította: *ydat šadi qalmyši qobarup* 'Da reizte Idat-Schad die mit ihm Zurückgebliebenen zum Aufstande', holott helyesen: *yda tašda qalmyši qubranyp* 'a kik fán, kövön megmaradtak, egyesülvén ...'.

A 9. részben THOMSEN a Tonjukuk feliratának kronológiájához ad néhány becses megjegyzést.

Szómutató és indexek zárják be a könyvet; ezeket mindenkinek, a ki ilyenféle munkát ír, mintául kellene vennie.

A turkológia, ez a studium pauperum, büszke lehet legújabb termékére; dísze volna ez a leggazdagabb tudományszaknak is. Fogalma persze csak annak lehet róla, a ki elolvassa.

NÉMETH GYULA.

Válasz Csüri Bálint bírálatára.

(Vö. NyK. XLIV. 459—466.)

I. CSÜRI a nyilván neki is szívéhez nőtt képelmélet (= a külső világ adatai a nézőnek agyában képeket, nyomokat hagynak hátra) ellen szegzett mozdulatos elméletemet (= összes ú. n. képeink nem egyebek, mint a tárgynak jelenlétében szerzett magunktartásának, mozdulatösszegünknek részleges ismétlődése) avval az ismert módszerrel igyekszik elhárítani, hogy ellenmondásokat próbál benne kimutatni. Szerinte (460) ellenmondás van «azon elkeseredett, epés vagdalkozás közt (sic!), melylyel a szerző a „képhivő“ psychologusok ellen küzd, és azon eljárása közt, melylyel végre is meghatározza hogy mégis van kép, mely az ő voluntarista elvű mozdulatos elmélete szerint nem több, mint ... a kis izommozdulatoknak összesége» (utóbbi sor a könyvemből idézve). Nos hát, itt Cs. erősen félreértett. Ha én azt mondom, maga a képzet avagy kép nem több, mint ilyen meg amolyan mozdulat, akkor ez a sor úgy az előtte, mint az utána következőknek (s itt különös figyelmébe ajánlom a 372—482. l. fejezetemet) nagyon világos tanúsága szerint nem jelent egyebet, mint: az a lelki jelenség, melyet *ti* képzetnek azaz valami, az agyunk sejtjeibe a tárgytól lerakott képnek, valami titkos, félig szellemi, félig anyagi létezőnek, a reális érzettel rokon természetű passzív fejleménynek tartotok, — ez a jelenség az én nézetem szerint *nem* kép, *nem* ilyen passzív érzettermészetű, hanem aktív, nem több mint a tárgy ráérőhatása folytán bennünk keletkezett számos izommozdulatnak, más szóval tárgykonstatáló magunktartásának, a tárgy előtti viselkedésünk-

nek egy csökevénye, részleges ismétlése. Munkámnak melyik helyén találta a bíráló azt az igazán abstrúz nyilatkozatot, melyet számba ad (461), hogy a képek mégis *realiter léteznek*, t. i. éppen az imént említett *magunktartása formájában*, a mihez fűződik azután (teljes joggal, ha csakugyan mondtam ilyen badarságot) az a megjegyzése: tehát a szerző «nem a képeket küszöbölte ki, hanem a régibb képelméletek helyébe újat állított: a mozdulatos képelméletet.» Már igazán élénk fantáziájának kell lennie, a ki el tud képzelni olyan képet, a mely csupa izommozdulatból áll, más szóval az izommozdulatoknak olyan összegét, a mely lelkünk előtt lebegő kép alakjában rakódik le az agyunkba! Olyan észjárással, mely ilyen nonsens-et el tud gondolni, vagyis nem látja azt a mélységes szakadékot, a mely kép és mozdulat között tátong, akár azt is be lehetne bizonyítani, hogy DARWIN és a biblia voltaképp ugyanegy módon mondja el az ember származását, mert hát DARWIN csak azt tette hozzá ahhoz az agyagtömeghez, melyből a biblia formálja az embert, hogy ez az agyag majomtestű és -természetű volt, a mit végtére a biblia sem tagad.

Az én elméletem nem a képeket igyekszik valami idáig hallatlan új módon megszerkeszteni avagy kimagyarázni, hanem a távollevőre rágondolás, az eszembe jutás tényeit, melyeknek *számára* eleddig képeket vettek fel, ilyenek *nélkül*, pusztá egyéni magatartásokból érthetővé tenni. Azt az állítását meg semmi oka sincs a bírálónak a «bocsásson meg» szóval bevezetnie, hogy ő majd ezt az elméletet mindaddig feltevés érvényűnek tekinti, «míg a fiziológia segítségével valahogyan nem lesz módunkban ellenőrizni», — mert hisz ezeket a szöveget egyenesen a saját számból veszi ki. (I. 61: «Nagyon tisztán... rágondolunk», 454—5: «Ha az olvasó... képzetet», 477: «E helyütt... nevezzük»).

II. A bírálónak e félreértései a saját «félreértett metafora»-imat juttatják eszembe, melyeknek ügyében én a bírálótól (460) köszönettel megtanultam azt, hogy a mikor megírtam, hogy a sokféle lelki folyamat létezésében való hit a megfelelő sok szónak (hisz, vél, gondol stb.) téves értelmezéséből, azaz félreértéséből keletkezett, e nézetemmel voltaképp MÜLLER MIKSAJNAK «elavult nézeteire» támaszkodtam. Hígyje el, hogy ha ezt tudtam volna, bizonyára ama sok könyv közül, melyeket idéztem, a M. M.-é sem maradt volna ki. Nem áll rendelkezésemre ez idő szerint M. M. munkája, de annyit bátran kimondhatok, hogy elméletének az és annyi része, melyben nem foglaltatik több, mint az a kijelentés, hogy az emberiség a maga nyelvi fejleményeit nem érti, illetőleg igen gyakran félremagyarázza: ez az állítása éppúgy nem avulhat el, mint akár az a másik útszéli igazság, hogy van elég politikai, jogi, nemzetgazdasági tétel, melyet az emberek félreértének. Én itt nem kutatom, mit mondott M. M., mit nem, de meg vagyok róla győződve, hogy ha a nyelvtudomány egy elavult M. M.-féle elméletéről beszél, akkor ez az elmélet mindenestre sokkal többet és más dolgokat tartalmaz, mint az említett útszéli igazságot, melyért csakugyan kár volna az embernek M. M.-hoz fordulni. Én pedig nem mondtam sehol sem többet, mint azt, hogy a sokféle psychicumnak létezésében való hit attól (értsd: attól is)

gyökeredzett meg az emberiségben, hogy a psychikus jelentésű szókat valóságos, konstatalható folyamatok neveinek tekintette, nem ismer-
vén ezeknek tényleg egészen más keletkezése módját, t. i. meta-
forikus természetét. Mi valószínűtlenséget talál a bíráló abban a nem
bánom M. M.-féle feltevésében, hogy az emberiség a maga psychikus
szavaihoz is megfelelő, ezektől megjelölt «szellemi» folyamatokat
keresett, sejtített, ha egyszer talált ilyen megjelölt, t. i. konkrét
folyamatokat a konkrét jelentésű szókhoz?!

III. Könyvemnek nyelvtudományos fejezeteit a bíráló túlságosan
megtisztelti, a mikor bizonyos bennem hiányzó tulajdonságokat ajánl
azért, hogy «mélyebb eredményeket érjek el a nyelvtudomány terén»
(465). En soha nem éreztem magamat feljogosítva arra, hogy a nyelv-
tudósokat tanítgassam, hanem inkább mindig köszönettel vettem és
veszem azt, a mit tőlük tanulhatok. Ama fejezeteimben is legkevésbé
igyekeztem új nyelvi igazságokat mondani, többi között «a nyelv-
tudományt a meteorológikus mondatokról szóló fejtegetéssel meg-
termékenyíteni» (463), hanem csak a meglévő nyelvtudományos ered-
ményeket úgy csoportosítani, hogy fegyverül ne szolgálhassanak egy,
realista álláspontomat megtámadó ellenfélnek kezében, — a mint ezt
egészen világosan ki is fejeztem (I. 497—503, és 601). Ezt hozom
fel s hoztam fel egyébként magában a könyvemben (I. 507 «csak
főbb állomáshelyeit» ...) mentségül arra, hogy mélyebben nem bocsát-
koztam bele bizonyos nyelvi részletkérdésekbe, mint teszem azt a
bíráló kívánsága szerint (463) a felkiáltó és felszólító mondat priori-
tásának dolgába. Az ú. n. meteorológikus és a felszólító mondatot
meg egyszerűen azért soroltam az «öztönszerű megszólamlások» közé
(bir. 462), mert minden alanytalan, tehát pongyola szerkezetű mondat
oda tartozik, persze öztönszerűnek nemcsak a legvégső, szinte állatias
fokát tekintvén az embernek, hanem öztönszerű minden, a miben
elhamarkodás rejlik, a mi utólagos korrektúrára szorult. Hogy pedig
én a leíró (vagy ha jobban tetszik: kijelentő) mondatot hol a
felszólítóból, hol meg a felkiáltóból származtatom (463), ebben min-
den ellenmondás megszűnik, ha a felkiáltó mondatot a felszólítóból
(= segélyt kérőből) származtatjuk. Kapunk tehát egy ilyenféle fejlő-
dési sort: 1. = felszólító m., 2. = felkiáltó m., 3. = kijelentő m.
Hogy én ezt, ha nem fejtettem is ki, de így gondoltam, az mutatja,
hogy a felkiáltót a kijelentő mondat «közvetlen» (I. 512), szóval nem
a legelső ősenek állítottam. A felszólító és felkiáltó m. között amúgy
is oly közeli a rokonság, hogy én bátran akármelyikkel illusztrálhat-
tam azt a tételemet, a melynek kidomborítása itt egyedüli czélom
volt, t. i. hogy a szabályos, alany.+ állítmányos megszólamlás az
érzelmes, szabálytalan megszólamlásokból (értse ezeknek valamelyik
fajtájából) keletkezik.

E helyütt megrója a bíráló pongyola nyelvezetemet, t. i. hogy
a «kifejezés», «megszólamlás», «mondat», «itélet» stb. szókat egészen
szabadon kevergetem, a helyett, hogy állandóan a nyelvtudomány
megállapodott műszavaihoz ragaszkodnám. Meg vagyok róla győződve,
hogy ez a körülmény csakis a nyelvtudósnak megmerevedett szoká-
sait zavarja, de éppenséggel nem ama nagy közönségeit, kinek ez a
fejezet voltaképpen szól (a miként ezt ki is fejeztem I. 601—2).

A bírálót, mint úgy látszik, lelkes wundtianust (W.-ot, — kit különben én is, mint mindenki, őszintén becsülök — több ízben is követendő mintául állítja elém) bántja, hogy mesterének a kérdő mondat felosztására vonatkozó tanítását (hogy t. i. más a Zweifelsfrage és más a Tatsachenfrage) alaptalannak állítottam, s W.-ot avval igyekszik (464) ellenem megvédeni, hogy «a kérdés nem mindig ismert-hez keres valami ismeretlent, hanem, mint pár lappal előbb a szerző is mondja: „döntésért folyamodik valamely találgató, habozó állapotában”. Azonnal megkerestem ez idézetül felhozott mondásomat a bírálótól megjelölt helyen (I. 534) s ime azt látom, hogy így szól: «A mikor a bizonytalan, találgató ember valamely társához fordul döntésért, keletkezik a kérdő mondat...». A «valamely találgató, habozó állapotában» kifejezéseket tehát tisztára a bíráló adja a számba, illetőleg forrasztja hozzá e mondathoz egy másikból (7 sorral feljebb), melyben «habozó avagy találgató ítéletről» van szó. Teszi pedig ezt nyilvánvalóképpen azért, mivel ama rámtukmált szavakban valami Wundt-szerűség rejlenék, s ez esetben én, az «ellenmondás» vizes lepedőjének ráborításával könnyebben intéződöm el, mint ha W. ellen felhozott okaimat próbálná czáfolni. Csak az a Zweifelsfrage támad fel itt bennem, hogy szép dolog-e ilyen módon harcolni?

POSCH JENŐ.

Felelet Posch Jenőnek.

I. P. úr tehát makacsul megmarad azon állítás mellett, hogy — történjék bármi a világon a «messzelövő Apolló» mythosától kezdve a heliocentrikus elméletig meg az újabb csillagászat vívmányaiig — a kép nem egyéb, mint idegen anyag vagy legalább is nyom, elváltozás az agyvelőben. Mivel szerinte csakis e primitív elmélettel magyarázhatjuk a képet, azért le a képhívókkal, nincsenek képek. Én bírálatomban rámutattam adáz küzdelmének logikai tévedésére. Téves következtetése ez: A képek nevezett lélektani jelenség magyarázatában több psychologus tévedett, tehát a kép elnevezés törlendő, nincs kép. A napról való magyarázatban a modern csillagászatot megelőző elmélet tévedett, tehát a nap elnevezés törlendő, nincs nap. E téves következtetés érdekében való küzdelme foglalja el könyve első kötetének jó részét. Erre nézve bírálatomnak csak következő mondatát ismétlem: «A szerző sem tagadhatja, hogy szükséges a lélektanban azokat a jelenségeket elhatárolni, melyeket a lélektan képeknek nevez». Azután ellenmondására mutatok rá, melyet válaszában is ismétlem, bár a kép elnevezéstől való babonás irtózáttal («összes ú. n. képeink nem egyebek...» I. szakasz, 3—5. sor). Nyugodt vagyok, hogy a ki bírálatomat gondosan elolvassa, válasza után őt fogja vádolni félreértéssel. Én nem nyilvánítottam döntésemet sem a passzivitás elmélete, sem az aktualisták mellett, sem fejtegetéseibe nem magyaráztam bele azt, a mit rám fog. Elméletét sem neveztem «hallatlan új»-nak. Hiszen még a mi irodalmunkban sem olyan új, ha ismeri a Böhm-féle «önállítás» fogalmát (Ember és világa, I—II. r.)*) Követett mestereiről sem

*) A nélkül hivatkozom rá, hogy azonosítanám P. fejtegetéseivel.

feledkezem meg. Egész haragos kirohanására «realiter léteznek» kifejezésem ellen csak azt kérdezem keresztyéni szelidséggel: Miféle ellenmondást lát a realitás és aktivitás közt?

A mit pedig a fiziológia jövődjéértől, igazolásától várok a mozzanatos képelméletre vonatkozólag, azt — még egyszer bocsásson meg P. — nélküle, az ő szavai nélkül is vártam volna, melyekre különben hivatkoztam is (461. lap, 25—26. sor), tehát saját hibája miatt: hogy nem olvasta el figyelmesen bírálatomat, igazságtalanul vádol a hivatkozás elmulasztásával.

II. A «félreértett metaforák» kérdésében azzal czáfol a szerző, hogy állítását megismétli, bár egy zárójel közé tett is-szel szelidítve («értsd: attól is»). Mivel bírálatomban részletesen foglalkoztam e kérdéssel s röviden az előbbi pontban is érintettem a nevek ellen való e harczát, a szerzőt odantalom.

III. Hogy részletesebben foglalkoztam nyelvészeti fejtegetéseivel, erre jogosított egyfelől az a körülmény, hogy a szerző okvetései közt előkelő helyet foglalnak el, másfelől folyóiratunk természete. Külömben mondatszármaztató módja válaszában sem lett előttem sem világosabbá, sem meggyőzőbbé. A nyelvezet pongyolaságának mentsége a nagyközönséggel szemben még kevésbbé jogos, mint a szaktudomány-szemben.

A mi a kérdőmondatok ügyét illeti, WUNDT közismert magyarázata lélektanilag oly világos, a nyelvi tényekkel is (mondatmelódia) annyira egybehangzó, hogy kár rá több szót vesztegetni. Hogy pedig mi a különbség, e két mondat értelme közt: «[az ember] döntésért folyamodik valamelyik találgató, habozó állapotában» (az én tolmácsolásom) és «a bizonytalan, találgató ember valamely társához fordul döntésért» (a szerző saját szavai), azt sem véges emberi elmémnek, sem magyar nyelvtudásomnak segítségével megmondani nem tudom. Csak azt sajnálom, hogy ezt P. sem mondja meg.

A mi írás- (vagy P. szerint harcz-) módomat illeti, nyugodt vagyok, hogy a tárgyilagosságtól el nem tértem, olyan kifejezéseket nem használtam, mint P. ellenem írt válaszában igazságtalanul használ («badarság»), senkit haragítani nem akartam; a szerző csakis önmaga az oka haragjának.

CSÜRI BALINT.★)

★) Ezzel a vitatkozás a NyK.-ben be van fejezve.

A szerk..

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben	1.60
— Szláv jövevényszavaink I.	2.—
— A j > gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelv-járásokban	1.20
Bálint Gábor. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3. füzet. Egy-egy füzet	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat	—60
— A mondat dualismusa	1.20
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra	—80
— Szórend és accentus	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet	4.80
— Egy kis viszhang Vámboly Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére	—40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Újtestamentum cseremiszt fordításából	1.—
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan	1.—
Calepinus latin-magyar szótára. Kiadta Melich János	10 —
Coelius (Bánffy) Gergely. Szent Agoston reguláinak magyar fordítása (1537) Kiadta Dézsi Lajos	2.—
Finály Henrik. A besztercei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. — Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szövegmutatókat készített hozzá	4.—
Földi János magyar grammatikája. Közzéteszi Gulyás Károly	6.—
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metznézi német nyelvjárás hangtana	1.50
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta	6.—
-- Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szöveggyűjtkkel	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján	6.—
— A számlálás módja és az év hónapjai	—40
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve	1.20
Joannovics György. Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében)	—60
— Szórendi tanulmányok I. rész —.60. II. rész	—80
Komjáthy B. Epistolae Pauli lingua Hungarica donatæ. Krakó 1533.	6.—
Kőrösi Csoma Sándor emlékezetére. Előadások. 1. szám. Gróf Kuun Géza: Ismereteink Tibetről	1.50
2. szám. Goldziher Ignác: A buddhismus hatása az iszlámra	—80
3. szám. Thury József. A középázsiai török nyelv ismertetése	—80
Kúnos Ignác dr. Három karagöz-játék	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet	10.—
és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban	1.—
Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzókról	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10—
Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 1. Gedeon A. Az alsó-metznézi német nyelvjárás hangtana	1.50
2. Lindenschmidt Mihály: A verbászi német nyelvjárás	—90
3. Gréb Gyula: A szépesi felföld német nyelvjárása	1.80
4. Hajnal Márton: Az isztiméri német nyelvjárás hangtana	1.20

Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 5. Kräuter Ferencz	
A niczkyfalvai német nyelvjárás hangtana	1.—
6. Schäfer Illés: A kalaznói nyelvjárás hangtana	1.20
7. Mráz Gusztáv: A dobsinai nyelvjárás	2.40
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta —	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
— Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590-ből	3.—
— Révai Miklós nyelvtudománya	1.—
Molnár Albert. (Szenczi) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idészó igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medvénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szatmár Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
IV. és V. kötet: Érdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horyát-codex	4.—
IX. és X. kötet: Ersekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelmá-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—
Pesti Gábor. Wy Testamentum magyar nyelven	6.—
Réval Joan Nicolaus. Elaboratio grammatica hungarica. Vol. III. Ed. Sigismundus Simonyi	6.—
Simonyi Zsigmond. A jelzők mondatnana	5.—
Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569-ből	5.—
Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak korában. Irta: Dr. Csánki Dezső. I. k. 1890. XII és 790 lap. Ára	14.—
II. k. 1894. VIII és 862 lap. Ára	14.—
III. k. 1897. VI és 698 lap. „	14.—
V. k. 1913. VIII és 973 lap. „	20.—

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 3 korona.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1918.

TARTALOM.

	Lap
GOMBOCZ ZOLTÁN: A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány (I.)	129
LOSONCZI ZOLTÁN: Az ő-zés története (III.)	195
SZINNYEI JÓZSEF: A finnugor -k többesképző	267
SEBESTYÉN GYULA: A magyar rovásírás eredetéről	292
BARTA BORBÁLA M. ESZTER: A Müncheni-kódex <i>e</i> és <i>é</i> jelölései	303

Ismertetések és bírálatok.

<i>Emlék</i> Szily Kálmánnak, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének nyolczvanadik születésnapja alkalmából írták a Magyar Nyelv dolgozótársai. — Ism. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN	333
---	-----

Kisebb közlemények.

Sz. J. <i>Emdul</i>	194
BEKE ÖDÖN: Cseremis szófajtések	338

Értesítő.

Hazai irodalom	337
Külföldi irodalom	356

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 28.

A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány.

(Előadatott a M. Tud. Akadémia 1918 április 8-i ülésében.)

Tekintetes Akadémia! Mai ülésünk KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR emlékezetének van szentelve. Én is olyan gondolatkörből választottam előadásom tárgyát, a mely néki, legalább élete első felében, szintén kedves gondolköre volt. A magyar őshaza kérdését értem. Hol volt a magyarság őshazája? Erre a kérdésre a nyelvtudomány és talán az archæologia fogja megadni, legalább bizonyos valószínűséggel, a feleletet. De én a jelen alkalmammal nem ezzel a kérdéssel kívánok foglalkozni. Nem azt vizsgálom, a nyelvtudomány fegyvereivel, hogy hol volt vagy lehetett a finnugorok s velük együtt a magyarok őshazája, hanem azt, hogy hol volt az őshaza a magyarság hite szerint: az őshazára vonatkozó nemzeti hagyomány fejlődését, alakulását s e hagyomány forrásait.

A magyar őshazára vonatkozó nemzeti és európai hagyományok három csoportra oszlanak, a fejlődés menetét három név jelzi: Scythia, Magna Hungaria, Jugria. Árpád-kori krónikásaink, koruk felfogásának hódolva, a magyarokat scytháknak tartják s a magyarok őshazáját *Scythia* néven írják le. A XIII. század közepe táján Julián utazásaival kapcsolatban a hagyományok középpontjába új név s egy földrajzilag is pontosabban meghatározott terület kerül: *Magna Hungaria*, *Hungaria major*, szemben a magyarság mai hazájával, a *Hungaria minor sive Pannoniával*. A XV. sz. vége felé, midőn a moszkvai nagyfejedelem meghódította a vogulok és osztjákok földjét, *Jugriát*, egész Európát bejárta az a hír, hogy a nagyfejedelem legyőzte a húnok és a magyarok őseit, meghódította azt a földet, a honnan hajdan a húnok és a magyarok Pannóniába vándoroltak. Ez a hagyomány fejlődésének utolsó állomása.

I. Scythia.

Scythia első részletesebb leírását a történetírás atyjánál, HERODOTOSnál találjuk, a ki munkájának 4. könyvét nagyobb-részt a keleteurópai népek, első sorban a scythák ismertetésének szenteli. HERODOTOS Scythia határait is megállapítja. Dél-nyugaton az Ister alsó folyása választja el Thráciától, nyugaton az Agathyrskok országa (a mai Erdély), északon a Neuroi, Androphagoi és Melanchlainoi népek földje s az «ismeretlen sivatag» határolja, keleten a Tanais folyóig s a Maiotis ingoványáig, délen a Pontus Euxinusig terjed, úgyhogy Déloroszországnak a Don folyótól Volhyniáig és Podoliáig terjedő részét, Besszarábiát és Moldvát magában foglalja.¹⁾ Ma már azt is tudjuk, hogy azok a scythák, a kiknek életmódjáról és szokásairól HERODOTOS olyan eleven képet fest, indogermán nép, a mai oszétek elődei voltak.²⁾

A későbbi geográfusoknál Scythia egyre zavarosabb és tartalmatlanabb földrajzi és néprajzi fogalomná válik. STRABÓNál Scythia a Don folyón túl is messze elnyúlik északkelet felé s szinte az egész mai Szibériát magában foglalja. POMPONIUS MELÁNál a régi HERODOTOS-féle Scythia egy része már Sarmatia néven szerepel, de e mellett különbséget tesz európai és ázsiai Scythia közt is. PTOLEMAIOS az első, a ki Scythiát egészen száműzi Európából.³⁾ A középkorban általában véve két Scythiát különböztetnek meg: *Scythia inferiort*, Európában, ill. Európa és Ázsia határán a Tanais folyó mellett, és *Scythia superiort*, a Kaspi-tengertől, ill. öböltől keletre, Ázsiában.⁴⁾ Azon a térképen

¹⁾ PAULY, Realencyclopädie der classischen altertumswissenschaft VI. 898.

²⁾ WSEWOLOD MILLER, Die Sprache der Osseten 5 (GEIGER—KÜHN, Grundriss der iranischen Philologie I. k. Anh.) és Osetinskie etjudy (Moskva, 1887) III. 78; H. HIRT, Die Indogermanen I. 118, II. 586.

³⁾ PAULY i. m.

⁴⁾ V. ö. pl. ISIDORI HISPALENSIS Mappa mundi, ad Origg. libb. XIII. et XIV. et IX. c. 2 adaptata (K. MILLER, Mappæ mundi VI.). Az Etymologiák megfelelő helye: «Prima pars Europæ regio Scythia inferior, quæ a Maeotidis paludibus inci-

pl., a melyet a werbergi kolostor benczése, RANULPHUS DE HYGGEDEN († 1360), világkrónikájához csatolt, a két Scythia ilyenformán helyezkedik el:¹⁾

meotides	bactria
paludes	mare caspium
scitia inferior	scitia superior

Az ázsiai Scythiát az Imaus hegység gyakran két részre osztja: *Scythia intra Imaum, Sc. extra Imaum.*²⁾

Scythiát, ezt a nagy «terra incognita borealis»-t, a mely RUBRUQUIS³⁾ szerint «durat a Danubio usque ad solis ortum», tekintették a népvándorlás kora óta minden északkelet felől Európába törő barbár nép közös őshazájának. A középkori latin és bizánczi nyelvhasználat szerint a *scytha* körülbelül annyit jelentett, mint a régieknél a *barbarus*.⁴⁾ Scythia a gót, a vandál, a hún és avar, a bolgár, a besenyő⁵⁾ stb. s később az oszmán-

piens, inter Danubium et Oceanum septentrionalem usque ad Germaniam porrigitur...» ISIDORI HISPALENSIS Episcopi Etymologiarum l. XX. Ed. FR. V. OTTO l. XIV. c. 4:3 (Corpus grammaticorum latinorum veterum. FR. LINDEMANNUS, Lipsiae 1833 Tom. III).

¹⁾ V. ö. JOACHIM LELEWEL, Géographie du Moyen-Age (Bruxelles, 1852—7). Épilogue 150. Scythia superior a következő legendával: «Sithia superior, gens ista lacte et melle pasta, aurum non curat nec aliud quod auferri potest».

²⁾ Ez a megkülönböztetés, úgy látom, leginkább a PTOLEMAEUS nyomán induló térképeken van meg; ezek azután európai, Tanais-melléki Scythiát nem is ismernek. V. ö. A. E. NORDENSKIÖLD, Facsimile-atlas to the early history of cartography. Transl. from J. A. EKELOF and CL. R. MARKHAM (Stockholm, 1889), 75., 89., 105. stb. l., XXII., XXIII. térkép.

³⁾ RUBRUQUIS ap. R. HAKLUYT (The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the english nation. London, 1559. New edition, with additions, 1809) 98. l.

⁴⁾ V. ö. DARKÓ, A magyarokra vonatkozó népnevek a bizánczi íróknál (NyÉrt. XXI. 6) 31, 32, 33.

⁵⁾ V. ö. ISIDORI HISPALENSIS Historia Gothorum: «Gothorum antiquissimum esse regnum certum est, quod ex regno Scytharum est exortum» (MGH. Auct. ant. XI. 268); uo. 293. l.: «Gothi de Magog Japhet filio orti cum Scythis una probantur origine sati, unde non longe a vocabulo discrepant, demutata

török ¹⁾ is. Természetes tehát, hogy pl. REGINO, midőn a 889. év eseményei kapcsán először emlékezik meg a magyarokról s az új barbár nép történetéről és szokásairól is közölni akar egyetmást, egyszerűen kiírja, a magyarokra vonatkoztatva, a középkorban annyira kedvelt JUSTINUSnak ²⁾ TROGUS POMPEJUS-kivonatából a scythákra vonatkozó fejezeteket.³⁾ A mi krónikásaink is csak a köz európai szokásnak hódolnak, midőn a magyarok történetének elbeszélését Scythia leírásával kezdik meg.

Krónikáinkban Scythia leírásának két típusa maradt ránk: az egyik Béla király jegyzőjénél, a másik a Képes Krónikában s a vele rokon szövegű krónikákban. Hogy a hivatkozást megkönnyítsem s a kiszakítva tárgyalandó részletek szövegkapcsolatát is megadjam, mindkét szövegdarabot egész terjedelmében ide iktatom.

ANONYMUS c. 1: «Scithia igitur | maxima terra est, que Dentumoger dicitur versus orientem; | finis cuius ab aquilonali parte extenditur usque ad nigrum pontum. | A tergo autem habet flumen, quod dicitur Thanais; cum paludibus magnis, ubi ultra modum habundanter inveniuntur zobolini, ita | quod non solum nobiles et ignobiles vestiuntur inde, verum | etiam bubulci et subbulci ac opiliones sua decorant | vestimenta in terra illa. Nam ibi habundat aurum et argentum, et inveniuntur in fluminibus terre illius preciosi lapides | et gemme. Ab orientali vero parte vicina Scithie fuerunt | gentes Gog et

enim ac detracta littera Getæ quasi Scythæ sunt nuncupati». Az URBIKIOS—MAURIKIOS-féle taktikában (MHK. 5): «Πῶς δεῖ Σκόθαις ἀρπύζειν ταῦτ' ἔστιν Ἀράροις καὶ Τοόροις, καὶ λοιποῖς... Οὐννικοῖς ἔδνεσιν». V. ö. még PESCHEL, Abh. z. Erd- u. Völkerkunde. Neue f. II. 9, DARKÓ i. m. 32, NESTOR, ed. SCHLÖZER, III.

¹⁾ V. ö. Cosmographia PAPE PLJ (Venetiis 1503) H 3: «Scytharum quoque genus enim Turcorum foedissima gens...»

²⁾ FR. RÜHL, Die verbreitung des Justinus im mittelalter. 1871.

³⁾ V. ö. MGH. SS. I. 599, REGINO, ad a. 889: «Anno dom. inc. 889 gens Hungarorum ferocissima... a Scythicis regnis... egressa est. Sed priusquam ipsius gentis acta crudelia stilo persequamur, non superfluum videatur, si de Scithiæ situ Scytharumque moribus historiographorum dicta sequentes, aliquid commemoremus».

Magog, quos inclusit magnus Alexander. Scithica autem terra multum patula in longitudine et latitudine. | Homines vero, qui habitant eam, *vulgariter Dentumoger di* | *cuntur usque in hodiernum diem*, et nullius umquam imperatoris potestate subacti fuerunt. Scithici enim sunt antiquiores | populi, et est potestas Scithie in oriente, ut supra diximus. | Et primus rex Scithie fuit Magog filius Iaphet et gens | *illa a Magog rege vocata est Moger*. A cuius etiam progenie regis | *descendit nominatissimus atque potentissimus rex Athila*, qui anno | *dominice incarnationis CCCCLI. de terra scithica descendens* | *cum valida manu in terram Pannonie venit*, et fugatis Ro|manis regnum obtinuit; et regalem sibi locum constituit iuxta | *Danubium super calidas aquas et omnia antiqua opera*, que | *ibi invenit, renovari precepit*, et in circuitu muro fortis|simo edificavit, que per linguam hungaricam dicitur nunc | *Buduar*, et a Theonicis *Ecilburgu* vocatur. Quid plura? | Iter hystorie teneamus. Longo autem post tempore de progenie | *eiusdem regis Magog descendit Vgek*, pater Alni ducis, | *a quo reges et duces Hungarie originem duxerunt*, sicut in sequen|tibus dicitur. Scithici enim, sicut diximus, sunt antiquiores populi, de quibus hystoriographi, qui gesta Romanorum scripserunt, sic dicunt: || quod scithica gens fuissent sapientissima et mansueta, qui terram non labo|rabant, et fere nullum peccatum erat inter eos. Non enim habebant | domos artificio paratas, sed tantum tentoria de filtro parata. Carnes | et pisces et lac et mel manducabant et pigmenta multa habebant. Vestiti enim erant de pellibus zobolorum et aliarum ferarum. Aurum | et argentum et gemmas habebant sicut lapides, quia in fluminibus | *eiusdem terre inveniebantur*. Non concupiscebant aliena, quia omnes divites erant, habentes animalia multa et victualia sufficienter. Non erant enim fornicatores, sed solummodo unusquisque suam | habebat uxorem. Postea vero iamdicta gens fatigata in bello, | *ad tantam crudelitatem pervenit*, ut quidam dicunt hystoriographi, quod iracundia duct humanam manducassent carnem | et sanguinem bibissent hominum. Et credo, quod adhuc eos cognoscetis duram gentem fuisse de fructibus eorum. Scithica enim | gens a nullo imperatore fuit subiugata. Nam Darium regem Persarum cum magna turpitudine Scithici fecerunt fugere, | et perdidit ibi Darius

octoginta milia hominum, et sic cum | magno timore fugit in Persas. Item Scithici Cirum regem | Persarum cum trecentis et XXX. milibus hominum occiderunt. | Item Scithici Alexandrum magnum, filium Phylippi regis et regine Olympiadis, qui multa regna pugnando sibi subliugaverat, ipsum etiam turpiter fugaverunt. Gens namque scithica dura erat ad sustinendum omnem laborem et erant | corpore magni Scithici et fortes in bello. Nam nichil ha|buissent in mundo, quod perdere timuissent pro illata sibi iniuria. Quando enim Scithici victoriam habebant, nichil de | preda volebant, *ut moderni de posteris suis*, sed tantummodo laudem exinde querebant. Et absque Dario et Cyro | atque Alexandro nulla gens ausa fuit in mundo in terram illorum intrare. Predicta vero scithica gens dura erat | ad pugnandum et super equos veloces, et capita in galeis tenebant, et arcu ac sagittis meliores erant super omnes | nationes mundi, *et sic cognoscetis eos fuisse de posteris | eorum*. Scithica enim terra quanto a torrida zona remotior est, || tanto propagandis generibus salubrior. Et quamvis admodum sit spatiosa, tamen multitudinem populorum inibi generatorum nec alere | sufficiebat, nec capere. Qua propter septem principales persone . . . » (MHK. 393—6.)

A másik típushoz tartozó Scythia-leírások közül csak a Képes Krónikáét idézem s a többi krónika eltérő változatait csak a részletes tárgyalásnál sorolom fel.

Képes Krónika: «Scythia enim regio in Europa situm habet, et extenditur versus orientem. Ab uno latere ponto aquilonari, ab | alio vero Rifeis montibus includitur, cui de oriente Asya et de occidente fluvius Ethul, id est Don. Gentes siquidem in eadem procreate otia amplectuntur, vanitatibus dedite, nature dedignantis, actibus venereis intendentes, rapinas amant; generaliter colore plus nigre, quam albe. Scythia enim comprehensione una cingitur, sed in tria regna dividitur principando, sc. in Bascardiam, Benciam, et Magoriam. Habet quoque provincias C. et VIII. que dudum per filios Hunor et Mogor ob C. et VIII. progenies, que egressae fuerunt ex femoribus eorundem, de paludibus Meotydis intrantes Scythiam, sunt divisi. Regno autem scytico de oriente regnum iungitur Iurianorum, et post hec Tarsia, tandem vero Mangalia, ubi et Europa terminatur.

Ex plaga autem estivali subsolari gens iacet Corosmina, et Ethyopia, que minor India dicitur, et post hec inter meridiem et cursum Don fluvii est desertum immeabile, ubi propter intemperiem aeris illius zone sunt serpentes diversi generis, rane velut porci, basillicus, et plura animalia toxicata, tigris et unicornis ibi generantur. Don grandis fluvius est, in Scythia oritur, ab Hungaris Etul nuncupatur, et ibi montes niveos, qui Scythiam cingunt, transcurrit, amisso nomine Don vocatur. Circa enim meridiem iuxta ipsum iacet gens Kytanorum et gens Alanorum, tandem in mare cadit rotundum tribus ramusculis.

Alter quoque fluvius nomine Thogata, valde magnus, in regno nascitur Scythicorum, qui per sylvas vadit desertas, paludes et montes niveos, ubi sol nunquam lucet, discurrens intrat tandem in Irchaniam, et ibi vergit in mare aquilonis. Longitudo quidem scytice patrie trecentis et sexaginta stadiis extendi perhibetur, latitudo C. nonaginta. Situm enim habet tam munitum, quod in solo loco uno parvissimus vadus ibi reperitur, propter quod ibi Scythe nulli imperio, nec etiam Macedonico, aliquo tempore sunt subiecti, et pro tanto vocamus eos demptos, id est exemptos ab omni potestate. Dicimus etiam Dentos, a dentositate, quia sicut dentes omnia corrudunt et triturant, ita ipsi omnes alias nationes triturbant, unde Romani eos vocabant flagellum Dei. Sola tamen dicta Scythia in quibusdam locis satis lata esse dicitur nemoribus, silvis, herbis venustata, diversique generis bestiis dives et referta.

Cui de oriente vicini sunt Bessi et Cumani Albi. Circa etiam mare aquilonis de occidente, quod ei vicinatur, usque Susdaliā, est desertum silvestre, humano generi immeabile, quod ad magnum spatium extendi perhibetur, ubi nubium densitas per sex menses continue iacet, ubi sol non cernitur per menses memoratos, nisi in mense Julio, Junio et Augusto, et hoc in tanta hora diei, quanta est a sexta usque ad nonam. In montibus enim deserti memorati cristallus invenitur, grifones nidum parant, avesque Legisfalk, que hungarice Kerecheth appellantur, pullos procreare dignoscuntur». MHK. 492—3.

Van-e e leírásoknak forrástörténeti értékük? Lehetségesnek vagy valószínűnek tarthatjuk-e, hogy az Árpád-kor vége felé még

élt az őshazának bármilyen halovány emléke s hogy króniká-saink, midőn a Scythiának nevezett őshaza leírását összeállították, a nyugati írott forrásokon kívül a nemzeti hagyományból, az élő hagyományból is meríthettek? Vagy, hogy még óvatosabban fogalmazzam meg a kérdést, van-e a leírásokban legalább egy-egy adat, földrajzi név, a mely nem írott forrásból való, hanem, ha nem is honfoglaláselőtti, de mégis keletről szerzett értesülésen alapul?

Úgy látom, hogy történészeink, legalább részben, hajlandók e kérdésre igennel felelni. Nemcsak régibb történészeinkre gondolok, HORVÁT ISTVÁNRA,¹⁾ FEJÉR GYÖRGYRE,²⁾ JÁSZAY PÁLRA,³⁾ hanem az újabbakra is. HUNFALVY PÁL a krónikák forrásértékét a magyarok őstörténetét illetőleg nem sokra becsüli, de azért nemcsak az 1864-ben megjelent Vogul föld és nép-ben,⁴⁾ hanem későbbi munkáiban is, Magyarország Ethnographiájában⁵⁾ (1876) s «Az Ural vidékei és népei» cz. értekezésében⁶⁾ is felhasználja krónikáink egyik-másik adatát a magyarok Irtis-melléki őshazájára vonatkozó kedves elméletének bizonyítására: a *terra Iorianorum* (szerinte a. m. *Jugria*) országnév s a *Togata* folyónév (szerinte az *Irtis* ősi magyar neve) «csak a hazai néphagyományokból kerülhetett a krónikákba». GRÓF KUUN GÉZÁNAK kétségkívül nagy eruditióval, de nem elég szigorú kritikával megírt magyar őstörténeti munkáján (*Relationum Hungarorum cum gentibus orientalibus historia antiquissima I—II*) végigvonul az a meggyőződés, hogy krónikáink a magyarok őshazájára vonatkozólag számos értékes adatot tartottak fenn, olyan adatokat, a melyeket a krónikáírók az élő nemzeti hagyomány-

¹⁾ HORVÁT ISTVÁN, Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből. Pest, 1825.

²⁾ GEORGIUS FEJÉR, De peregrinis nominibus Magyarorum avitarum sedium indicis. Pesthni, 1837.

³⁾ JÁSZAY PÁL, A magyar nemzet napjai a legrégibb időtől az Arany bulláig. Pest, 1857.

⁴⁾ A vogul föld és nép. REGULY ANTAL hagyományaiból kidolgozta HUNFALVY PÁL. Pest, 1864 = VogF.

⁵⁾ HUNFALVY PÁL, Magyarország Ethnographiája. Budapest, 1876.

⁶⁾ HUNFALVY PÁL, Az Ural vidékei és népei (Földrajzi Közlem. 1888).

ból, *traditio antiqua popularis*-ből merítették. THURY JÓZSEF «A magyarok eredete, őshazája és vándorlásai» cz. értekezésében¹⁾ észreveszi ugyan, hogy a Képes Krónika Scythia-leírása hemzseg az ellenmondásoktól, de ezek szerinte úgy keletkeztek, hogy a krónikás a nyugati könyvhagyományt összekeverte a nemzeti hagyománnyal. «Látnivaló először, — írja, — hogy ez a kétféle leírás... két külön területre vonatkozik, az első az európai Oroszország keleti részére, a második a mai kirgiz pusztaságra. 2. Scythiának első meghatározása ISIDORUS és JUSTINUS könyvéből való, a második azonban semmi más írott forrásban nem található fel, tehát csakis nemzeti tradíció lehet». ²⁾ ANONYMUS első fejezetének, úgy látom, PAULER GYULA is tulajdonít némi forrásértéket, legalább magyar őstörténeti kérdésekben többször hivatkozik reá. A magyar polygamia vagy monogamia kérdésében ANONYMUS szavait is idézi: «non erant enim fornicatores, sed solummodo unusquisque suam habebat uxorem». Hogy a magyar őshaza az aranyban gazdag Urál vidékén volt, azt szerinte az is bizonyítja, hogy a NÉVTELEN jegyző azt «tudja az őshazáról, jól lehet ez REGINÓBAN nines: aurum et argentum et gemmas habebant sicut lapides, quia in fluminibus eiusdem terre inveniebantur». ³⁾ A NÉVTELEN jegyző mindkét mondatot szószerint az alább közlendő JUSTINUS-kivonatból vette át.

Én, megvallom, sokkal hitetlenebb vagyok. Eleve valószínűtlennek tartottam, hogy krónikásaink korában még élt volna a köztudatban a magyar őshazának bármilyen halovány emléke. Legfeljebb annyit tudhattak róla, hogy valahol kelet felé kell keresni: «sciebant per scripta antiquorum, — írja a RICHARDUS-féle jelentés, — quod ad orientem essent; ubi essent, penitus ignorabant». ⁴⁾ Azonban akármiképen álljon is a dolog, annyi kétségtelen, hogy — ha csak lépten-nyomon botlani nem akarunk, — krónikáink Scythia-fejezetét, mielőtt magyar őstörténeti kérdésekben forrásul használjuk, szigorú és elfogulatlan

¹⁾ Századok XXX. 677—92, 778—803, 880—917.

²⁾ Századok XXX. 904.

³⁾ PAULER GYULA, A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest, 1900. 125., 118. l.

⁴⁾ MHK. 466.

kritikának kell alávetnünk. Gondosan ki kell válogatnunk e compilatiókból mindazt, a mi nyugati írott forrásokból való, vagy legalább nyugati forrásokból is származhatik, s csak e selejtezés után megmaradt adatokban kereshetjük, némi joggal, a nemzeti hagyomány nyomait.

Ismeretes dolog, hogy a NÉVTELEN jegyző és a krónikák (így nevezem — PAULER GYULA után — rövidség kedvéért a Képes Krónikát és rokonait) szövegének vannak egyező részletei, a melyek azt bizonyítják, hogy mindketten egy közös forrásból merítettek.

Már MÁTYÁS FLÓRIÁN összeállította azokat a szövegdarabokat, a melyek a NÉVTELEN művében és a krónikákban majdnem szóról-szóra megegyeznek, a melyeket csakis egy közös forrásból lehet magyarázni, mert az kétségtelen, hogy a NÉVTELEN jegyző és a hún krónika írója nem ismerték egymást. Nevezzük ezt a közös forrást KAINDLAL (a ki a RICHARDUS-féle jelentés bevezető soraira gondol: *«inventum fuit in gestis Ungarorum . . . his in gestis Ungarorum inventis . . .»*) *Gesta vetera*-nak.¹⁾ A mi a bennünket közvetlenül érdeklő *Scythia*-fejezeteket illeti, itt is találunk egyező részleteket, úgyhogy világos, hogy a magyarok történetét már a *Gesta vetera* is *Scythia* leírásával kezdte. Az egyezésekből ítélve, ez a leírás *Scythia* fekvésének földrajzi meghatározásán és néhány általános megjegyzésen kívül alig tartalmazott egyebet.

Másrészt azt is tudjuk, hogy a NÉVTELEN jegyző egyik forrása (közvetve v. közvetlenül) REGINO krónikája volt. Már SELIG CASSEL (*Magyarische Alterthümer* 35 kk.) és MÁTYÁS FLÓRIÁN (*Font. Dom.* II, 247 kk.) felsorolja ANONYMUS azon helyeit, a melyek REGINóra emlékeztetnek. Azonban nemcsak ANONYMUS 1. fejezetében vannak REGINóra emlékeztető sorok — hogy ismét csak a bennünket érdeklő *Scythia*-fejezetnél maradjak, — hanem a Képes Krónika *Scythia*-leírásában is. Áll ez különösen ANONYMUS és a krónikák közös szövegrészleteire is. Érdekes a három szöveget egymás mellé állítani:

ANONYM.: *«Scythia igitur maxima terra est, que Dentumoger dicitur, versus orientem. Finis cuius ab aquilonali parte ex-*

¹⁾ KAINDL, *Studien zu den ung. Geschichtsquellen* 241.

tenditur usque ad nigrum pontum. A tergo autem habet flumen, quod dicitur Thanais, cum paludibus magnis... Scithica autem terra multum patula in longitudine et latitudine. Homines vero, qui habitant eam, vulgariter Dentumoger dicuntur, usque in hodiernum diem, et nullius unquam imperatoris potestate subacti fuerunt... Scithica enim terra, quanto a torrida zona remotior est, tanto propagandis generibus salubrior. Et quamvis admodum sit spatiosa, tamen multitudinem populorum inibi generatorum nec alere sufficiebat, nec capere. Quapropter septem principales persone...»

Vessük ezzel össze a hún-kronika szövegének megfelelő helyeit:

Képes Krónika: «Scythia enim... in tria regna dividitur principando, sc. in Bascardiam, Benciam (KÉZAI: Dentiam) et Magoriam... Seytia enim regio in Europa situm habet, et extenditur versus orientem. Ab uno latere ponto aquilonari, ab alio vero Rifeis montibus includitur. Longitudo siquidem scytice patrie trecentis et sexaginta stadiis extendi perhibetur, latitudo C. nonaginta... (KÉZAI) Scithica enim regio... a torrida zona distans... in gentem validissimam crescere ceperunt, nec eos capere ipsa regio poterat, aut nutrire...»

RÉGINONIS Chron. ad a. 889 (MGH. SS. I, 599): «Scythia, ut aiunt, in orientem extensa, includitur ab uno latere Ponto, ab altero montibus Riphæis, a tergo Asia et Ithasi flumine. Patet autem multum in longitudinem et latitudinem. Hominibus hanc inhabitantibus inter se nulli fines; perraro enim agrum exercent, nec domus illis ulla, aut tectum vel sedes est, armenta et pecora semper pascentibus, et per incultas solitudines errare solitis. Uxores liberosque secum in plaustris vehunt, quibus cōriis imbrium hiemisque causa tectis pro domibus utuntur. Nullum scelus apud eos furto gravius, quippe sine tecti munimento pecora et armenta alimentaue habentibus quid inter silvas superesset, si furari liceret? Aurum et argentum non perinde ut reliqui mortales appetunt, venationum et piscationum exercitiis inserviunt, lacte et melle vescuntur. Lanæ his usus ac vestium ignotus, et quanquam continuis frigoribus affi-

cianantur, pelliis tantum ferinis ac murinis induuntur. Imperium Asiæ ter quæsiuere, ipsi perpetuo ab alieno imperio aut intacti aut inuicti mansere; nec uirorum magis quam feminarum uirtutibus clariuere . . . Darium, regem Persarum, turpi a Scythia summuuere fuga, Cyrum cum omni exercitu trucidauerunt, Alexandri Magni ducem Sopiriona pari ratione cum uersis copiis deleuerunt; Romanorum audiere, non sensere arma. Laboribus et bellis asperi, uires corporum immensa. Abundant uero tanta multitudiue populorum, ut eos genitale solum non sufficiat alere. Septentrionalis quippe plaga, quanto magis ab aestu solis remota est et niali frigore gelida, tanto salubrior corporibus hominum et propagandis gentibus coaptata . . .»

Hogy itt csakugyan REGINÓnak, s nem talán közvetlenül REGINO forrásának, JUSTINUSnak a hatásával van dolgunk, azt egyebek közt az is kétségtelenné teszi, hogy krónikáinkban REGINO utolsó két mondatának a töredékei is megvannak. Ez a két mondat pedig, a melylyel REGINO JUSTINUS szövegét megtoldotta, PAULUS DIACONUS Langobard történetéből való. Másrészt könnyű azt is kimutatnunk, hogy a REGINÓval egyező szövegrészek — legalább részben — nem közvetlenül REGINÓból, hanem a Gesta uetera közvetítésével kerültek krónikáinkba. Döntő bizonyossága ennek a *torrida zona* kifejezés. REGINO, ill. forrása, PAULUS DIACONUS szerint az északi vidék «*ab aestu solis remota est*». Ugyanez a mondatdarab ANONYMUSban és KÉZAIban megegyezőleg, de REGINÓtól eltérőleg ilyen szövegezéssel van meg: *a torrida zona remotior* (ANONYM.), ill. *a torrida zona distans* (KÉZAI). A *torrida zona* a XII—XIII. sz.-ban a forró égöv szokásos neve. HONORIUS térképén (*Imago mundi HONORII AUGUSTODUNENSIS*, a XIII. sz. előtről, v. ö. LELEWEL I, 90, Atlas 8) pl. három égöv van: *frigida zona*, *temperata zona*, *torrida zona*. JOHANNES PRESBYTERnek EMÁNUEL császárhoz intézett képzelt levelében (kiadta ZARNOKE, Abh. der. phil.-hist. klasse der sächs. Akad. der Wiss. VII, 915) ezt olvasom: «*in alia quadam provincia iuxta torridam zonam*». Nyilvánvaló, hogy REGINÓnak, és forrásának, PAULUS DIACONUSnak *ab aestu solis* kifejezését már ANONYMUS és KÉZAI közös forrása kicserélte a korában szokásos *torrida zona* kosmographiai műszóval. Abból a körülményből, hogy REGINO szövegéhez hol ANONYMUS, hol a hún krónikás

szövege áll közelebb, tehát nemcsak közös, hanem részleges egyezések is vannak, KAINDL alighanem helyesen az következett, hogy ANONYMUS és a hún krónikás nemcsak a REGINÓRA támaszkodó Gesta vetera szövegét használta fel, hanem magát REGINÓT is s belőle is irogatott ki egyetmást.¹⁾

Látnivaló azonban, hogy a tárgyalt fejezeteknek csak igen jelentéktelen része való, közvetve vagy közvetlenül, REGINÓBÓL: inkább csak Scythia leírásának általános keretei. E kereteket azután krónikásaink olvasmányaik segítségével töltötték ki, kiegészítve a leírást a nemzeti hagyománynak Kelet-Európára vonatkozó gyér adataival s néhány személyes természetű megjegyzéssel.

A NÉVTELEN jegyző 1. fejezetének egyik főforrása már régóta tisztázva van. Már MARCZALI HENRIK észrevette, hogy e fejezetben is több olyan JUSTINUSSAL egyező vagy JUSTINUSRA emlékeztető mondat van, a mely nincs meg REGINÓBAN, s ebből azt következtette, hogy a NÉVTELEN jegyző magát a JUSTINUS-féle TROGUS POMPEJUS-kivonatát is használta.²⁾ Noha ez a megállapítás nem helyes, mégis benne van már az igazság magva. 1880-ban RÜHL FERENCZ a Neue Jahrbücher für Philologie 121. kötetében két, a scythák történetével foglalkozó, egymással közeli rokonságban álló latin szöveget adott ki egy IX. v. X. századi fiórenczi s egy XI. századi bambergi kódexből s azt igyekezett bizonyítani, hogy e kivonat (első sorban a cod. Laurentianus szövege) CASSIODORUSNAK a gótok eredetével foglalkozó elveszett történeti műve alapján készült. Ugyancsak ő — figyelmét, úgy látszik, MARCZALI említett czikke terelte ANONYMUSRA — egy másik értekezésében kimutatta, hogy a NÉVTELEN jegyző 1. fejezetének nagyobbik második fele szinte szóról szóra meg egyezik a bambergi kódex megfelelő szövegrészeivel.³⁾ Tizenkét évvel később MOMMSEN TIVADAR a Mon. Germ. Hist. Auctores antiquissimi sorozatának XI. kötetében újra kiadta RÜHL szövegeit, a bambergi kódexszel rokon két újabb kéziratnak, a XI—

¹⁾ KAINDL, i. m. 241.

²⁾ MARCZALI HENRIK, Béla király jegyzője. EPhilK. I. 359.

³⁾ FR. RÜHL, Zu den Quellen des Anonymen Notars des Königs Béla. Forsch. zur deutschen Gesch. 1883, XXIII. 601.

XII. századi vatikáni-urbinói kéziratoknak változataival együtt. E kivonatokról, mert hiszen a szöveg jellege világosan elárulja, hogy kivonatokkal van dolgunk, MOMMSEN bebizonyította, hogy nem CASSIODORUS, hanem JUSTINUS alapján készültek.¹⁾ Mármost a MOMMSENNél U-val jelzett vatikáni-urbinói szövegről FÓTI JÓZSEF LAJOS kimutatta, hogy még a bamberginél is pontosabban meg-egyezik ANONYMUS szövegével.²⁾ Az *Exordia Scythica* bennünket érdeklő részleteit itt közlöm.

Cod. Laurentianus. De exordia Exitarum. (MGH. Auct. ant. XI, 318). «Exiti antiquioris populus hominibus in terræ nulli. finis Exitia in oriente est posita et interclusa est, sicut et Gothia. qui primus eam regionem Magog filius Jafeth eam incoluit. Exitia Magog. Gog et Magog nuncupantur.

Nullum agrum exercent. nullus celus inter eos furtus gravior. nulla domus nisi sola tentoria. lacte et melle vescuntur. vestem laneficie ignoti, sed pellis ferarum morenarum ad vestimenta utendo. aurum et argentum nimis sicut lapidis ibidem invenitur. et multa alia gemmarum diversitas et pigmentarum immensitas apud eos abundabilis.

Nihil alienum concupiscunt, quia ibi omnis divitiarum copiosum est. pecora et alimenta immensitas. nullusque vitius inter Exitas est, sed solus matrimonius. apud nullis hominibus alienis inperium fuerunt superati. Darium rege Persarum Exitas turpiter fugaverunt. amissa Darius centum milia hominum trepidus inde in Persas fugiit. deinde Cyrum rege Persarum cum trecenta milia de exercitu suo ipsum simul Cyrum trucidaverunt. Alexandrum magnum ducem, qui orbe terrarum totum per praelia cæpit, ipsum turpiter fugaverunt.

A Romanis arma audierunt, nam non senserunt. gens laboribus et bellis aspera. viri corpore immense. nulli tam fortis. nihil habent quod admittere dubitent. ex victoris, quando fiunt, præter gloriam eorum nulla concupiscunt. nulla gens Exitarum terminus. post Cyrum et Darium et Alexandrum magnum ducem nemo ausus est introire.

¹⁾ MGH. Auct. ant. XI. 308.

²⁾ FÓTI JÓZSEF LAJOS, Góg és Magog. Irod. Közl. XXIII. 28—59.

... gens Exitarum aspera, ad præliandum super æquis velocissimi, toti luricato corpore, crura ferro tegent, in capite galeas aureas utent. hæc sunt Exiti, ex progeniæ Japhet filii Noe. qui genuit Magog, qui et ipsam regionem Mag filius Japhet eam primus incoluit. Exitia in oriente est posita, includitur ab uno latere Ponto, ab alio latere monte Rifeis, a tergo Asia, Thesaise flumine includitur. sicque Exiti ab nullis hominibus superati usque in presens habitare viduntur.»

A Cod. Bambergensis szövege, a vatikáni (= *P*) és a vatikáni-urbinói (= *U*) kódex változataival (v. ö. MGH. Auct. ant. XI, 319 kk.): «Scitþe (sithe *U*) antiquiores populi et est posita Scithia in oriente et interclusa (interclausa *U*) est sicut et Gothia (gutthia *U*), nam ab ano latere mare' ('' *om. P*), ab (*om. U*) alio (latere *ins. UP*) montes Riphei (rifei *U*) a (et ad *P*) dorso Asia et Tanais (tampnais *P*) fluuius. primum in ea habitavit Magog (magoc *P*) filius Jafet.

Et dicunt quidam, ut (quod *U*) aliquando fuisset gens 'sapiens et' (*om. U*) mansueta (-tas *P*). ætiam nec (in *ins. P*.) campos laborabant (-bat *U*) et nullum peccatum erat inter eos. non habebant domos, sed tantum tendas (*om. B*). lac et mel manducabant. vestiti erant de pellibus ferarum. aurum et argentum et gemmas sicut lapides habebant et pigmenta multa.

Non concupiscebant aliena, quia omnes divites erant. animalia et victualia multa habebant. non erant fornicatores, sed solummodo suas habebant (uxores *ins. U*) et (*om. UP*) a nullo imperio (imperatore *U*) superati sunt. postea, ut dicunt quidam, ad tantam crudelitatem pervenit iam dicta gens, ut carnem humanam manducaret (-rent *UP*) et sanguinem biberet (-rent *UP*). Daryum regem cum turpitudine (-nem *P*) fecerunt fugere (fugire *P*) 'predicti Scitþe' (sithe *U*, '' *om. P*) et perdidit ibi (*om. U*) Daryus centum (octoginta *U*) milia hominum et sic cum timore fugit in Persas. et (*om. P*). Cyrum regem Persarum cum trecentis milibus (trecenta milia *U*) Persarum (persas *U*, persis *P*) occidit (occiderunt *UP*). Alexandrum (-der *P*) magnum, qui multa regna pugnando 'sibi subiugavit' (subi sibi et *UP*), ipsum turpiter fugarunt (fugauerunt *UP*).

'Pugnas Romanorum audiverunt, sed Romani cum eis non pugnaverunt, quia' ('' *om. UP*) gens illa dura erat (*om*

UP) ad sustinendum omnem laborem, in bello fortis, corpore magna (magni U, magno P). nihil habebant, quod perdere timerent (timebant UP). quando victoriam habebant, nihil (om. U) de præda volebant (nolebant U), nisi tantum laudem exinde querebant, et absque Cyro et Dario et Alexandro nulla gens ausa fuit intrare infra (om. U) terram illorum.

... predicta vero (om. U) gens Scitharum (om. U) dura erat ad pugnandum super. æquos veloces omnes (aut U), loricati, tibias ferro circumdabant, in capite galeas aureas habebant.»

Ha e négy változatot összevetjük ANONYMUS szövegével, megállapíthatjuk, hogy a bambergi csoport U-kódexe áll hozzá legközelebb. ANONYMUS 1. fejezete a *Scithici enim sunt antiquiores populi* kezdetű mondatától egészen a *Sc. enim terra quanto a torrida zona* kezdetű mondatig, mely már PAULUS DIACONUSBÓL való, meglehetősen szószerint megegyezik az említett kódex szövegével, kivéve természetesen azon részleteket, a melyek nyilvánvalóan ANONYMUS saját fogalmazásai, így ATTILA rövid története, ÁLMOS családfája s néhány a korabeli magyarok harcziaságára és prédavágyára tett dicsérő, ill. gáncsoló megjegyzése. Nagyon valószínűnek tartom, hogy ha szerencsés véletlen folytán előkerülne az a JUSTINUS-kivonat, a melyet a NÉVTELEN jegyző használt, szövegszerű átvételnek bizonyulna az 1. fejezetnek több olyan mondata is, a melynek forrását eddig nem sikerült kimutatni. ANONYMUS NAGY SÁNDOR szüleit is megemlíti: «Alexandrum magnum, filium Phylippi regis et regine Olympiadis». Ez a kivonatokban a megfelelő szövegrészben hiányzik, de a Cod. Laurent. utolsó mondata szintén megemlíti őket: «hæc fuit Alexander Magnus ... Philippi filius ... et mater eius Olympiades nuncupatur».¹⁾ ANONYMUS szerint Scythiától keletre a Góg és Mágóg népek laknak: «Ab orientali vero parte vicina Scithie fuerunt gentes Gog et Magog, quos inclusit magnus Alexander». A scythák és az ószövetségben (Gen. 10, 2, Ezek. 38, 2) emlegetett Góg és Mágóg népek együttemlítése nem meglepő. A míg ugyanis a régibb bibliafordítók megtartották a héber szót, már JOSEPHUS FLAVIUS Antt. I, 63 a gör. Ἑξοθαί-jal magyarázza. Ugyanígy HIERONYMUS ad EZECH.: «Magog

¹⁾ MGH. Auct. ant. XI. 322.

esse gentes Scythicas immanes et innumerabiles, quæ trans Caucasum montem et Mæotidem paludem et prope Caspium mare ad Indiam usque tendantur . . . » A szir-keresztény SÁNDOR-legenda viszont a Góg és Mágóg népeket a húnokkal azonosítja,¹⁾ v. ö. pl. Christian-expos. in MATTH. c. 37: «et de Alexandro rege legimus, quod ad conclusionem gentium Gog et Magoc, quæ Gazares nunc vocantur, gentes quondam Hunorum petierit», s u. o. c. 56: «Nam et in Gog et Magog, quæ sunt gentes Hunorum, quæ ab eis Gazari vocantur» (MIGNE, Patrol. lat. CVI, 1405).²⁾ Az arab kartográfusok nem mulasztják el kijelölni térképeiken a Góg és Mágóg ország határait, s a sici-liaiak s a katalánok követik az arabok példáját.³⁾ Csakhogy persze az oikumené terjedésével a Góg és Mágóg népek is elvándorolnak a Kaukázustól és a Derbend-i vaskaputól északra elterülő ősi hazájukból az oikumené szélére, kelet felé, kb. a mai Kelet-Szibéria vagy Mandzsúria vidékére. Tehát a Góg és Mágóg népek földje Scythiától csakugyan keletre terült el.

MARINO SANUTO térképe (Mappa de mari et terra, 1320) ilyenformán helyezi el:⁴⁾

	Sicia	
Turkestan		Gog et Magog
	Tarse	

A XIV. sz. végéről való katalán térképen az Altai-Himalája hegyvonulaton túl a köv. legenda olvasható: «Muntanyes de Caspis, dins les quals Allexandri viu arbres ten alts que les saines tohaven a les nuus; e aqui cuida morir, sino que Setanat lengita per la sua art. E per la sua art y enclou aqui los Tartres Gog et Magog», s egy keleti király képe alatt: «Lo gran seynor, princep de Gog e de Magog. Aquest exira en

¹⁾ NÖLDEKE, Beiträge zur Geschichte des Alexanderromans 27; J. MARQUART, Osteuropäische u. ostasiatische Streifzüge 281.

²⁾ Érdekes, hogy a DADO verduni püspökhöz intézett levél (RHABANI Virtunensem ad Episcopum, a X. sz. elejéről) a magyarokat is a Góg és Mágóggal azonosítja: «idcirco Gog et Magog esse Hungros, qui nunquam antea auditi sunt», v. ö. MHK. 331.

³⁾ LELEWEL, i. m. Épilogue 169.

⁴⁾ LELEWEL, i. m. Atlas 27.

temps d'Antechrist ab molt gent . . . »¹⁾ Egy 1447-ből való genuai térképen:²⁾

Scythia ultra Ymaū
montem
India c. Gangem

Magog
Gog vel Magog.

Ugyancsak *Sitia*-tól keletre helyezi el a *provincia Gog et Magog*-ot egy 1452-ből való érczre vésett térkép is.³⁾

A JUSTINUS-kivonatok készítője tehát csak a JOSEPHUS FLAVIUS óta elterjedt hagyományt követte, midőn a scythákat a Góg és Mágóg népekkel hozta kapcsolatba s a scythák első királyának Mágógot tette meg. Mert hogy ez a kapcsolat már abban a kivonatban is megvolt, a melyet ANONYMUS használt, azt kétségtelenné vagy legalább nagyon valószínűvé teszi a cod. Laurentianus néhány mondattöredéke: «Exitia in oriente est posita et interclusa est, sicut et Gothia. qui primus eam regionem Magog filius Jafeth eam incoluit. Exitia Magog. Gog et Magog nuncupantur».⁴⁾

Még egy érdekes körülményt akarok kiemelni. A NÉVTELEN jegyző krónikája bevezetésében említi, hogy az iskolában az ő kedves N. barátjával együtt olvassatták DARES PHRYGIUSnak Trója-históriáját: de excidio Troiæ historia. Meglepő találkozás, hogy a codex Laurentianusban, a melynek első darabja az ismertetett *exordia Scythica*, mindjárt a második helyen a közép-kor kedves olvasmánya, a DARES-féle Trója-história következik.⁵⁾ Némi valószínűséggel feltehetjük, hogy e nyilván pædagogiai célzattal készült JUSTINUS-kivonat szintén NÉVTELENünk főiskolai olvasmányai közé tartozott.

¹⁾ Notice d'un atlas en langue catalane. Manuscrit de l'an 1375. Par MM. J. A. C. BUCHON et J. TASTU (Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque du roi. XIV. 2 : 145—6).

²⁾ Cosmographorum descriptio cum Marino accordata. 1447. Tabula genuensis. LELEWEL i. m. Épilogue.

³⁾ Mappa mundi in tabula ænæa 1452 exarata. LELEWEL i. m. Épilogue.

⁴⁾ MGH. Auct. ant. XI. 319.

⁵⁾ V. ö. MOMMSEN, MGH. Auct. ant. XI. 308.

Ezek után ANONYMUS 1. fejezetében csak egy olyan adat marad, a mely a magyar őstörténet szempontjából értékes vagy legalább értékesnek bizonyulhat: a rejtelmes *Dentumoger* elnevezés. Noha én sem tudom magyarázatát adni, talán nem lesz felesleges az eddigi megfejtési kísérletekre néhány bíráló megjegyzést tenni. Hiszen a romok eltakarítása az új építkezésnek egyik előfeltétele.

Az 1. fejezetben kétszer is előfordul, először mint Scythia földjének, másodszor mint Scythia lakóinak magyar neve: «Scithia . . . maxima terra est, que *Dentumoger* dicitur . . . homines vero, qui habitant eam, vulgariter *Dentumoger* dicuntur usque in hodiernum diem . . .» Ezenkívül még háromszor említi a NÉVTELEN jegyző, 3. §.: «Vgek . . . qui duxit sibi uxorem in *Dentumoger* filiam Eunedubeliani ducis, nomine Emesu»; 5. §.: «Gens itaque Hungarorum . . . de gente scithica, que per ydioma suum proprium *Dentumoger* dicitur, duxit originem»; 14. §.: «. . . si sint dulciores herbe sabulorum Olpar herbis Scythicorum idest *Dentumoger*, et aque Danubii si sint meliores aquis Thanaydis» (v. ö. MHK. 393—4, 397—8, 413). Korabeli ejtése *dëntümogyër* vagy *dentümogyër* volt. A krónikákban a NÉVTELEN jegyzőnek még egységes *Scithia id est Dentumoger*-je helyett már egy három tartományra oszló Scythiát találunk. KÉZAI MHK. 480: «Scithicum enim regnum comprehensione una cingitur, sed in regna tria dividitur principando, sc. in *Barsatiam*, *Denciam* et *Mogoriam*» (Képes krón. 492: «sc. in *Bascardiam*, *Benciam* et *Magoriam*»; chron. Dubn. ed. M. FLORIANUS, Font. Dom. III. 7: «sc. in *Bascardiam*, *Benciam* et *Magoriam*»; chron. Pos. ed. M. FLORIANUS, Font. Dom. IV. 4: «sc. in *Woscardiam*, *Dentiam* et *Mogoriam*»; chron. Bud. ed. FRAKNÓI: «scilicet in *bascardiā*, *denciam*, & *mogoriam*»).

KUUN GÉZA, Relat. II. 132—3 lehetségesnek tartja, hogy a három tartomány nevét a nemzeti hagyomány őrizte meg: «Tripartita regionum divisio: Barsacia, Dentia, Mogoria in chronicis Hung. non aliunde, quam ab antiquissimis traditionibus popularibus petita est, quarum regionum duæ ultimum nominatæ in unam eandem denominationem confusæ forma *Dentumoger* notarii regis Belæ leguntur». Hogy *Dentia* és *Mogoria* = *Dentumoger*, az nem szenved kétséget; viszont azonban az is

nyilvánvaló, hogy a XIII. sz.-i felfedező utak hatásának kell tulajdonítanunk, hogy harmadik tartományként *Bascardia*, a baskirföld szerepel (vö. MHK. 472 is). Erről majd a Magna Hungariára vonatkozó hagyomány kapcsán bővebben.

A scythák vagy *Scythia dent* nevének magyarázatát már a hún krónikás szükségesnek tartotta s ISIDORUS dicsőségét megirigyelve, a latin *demptus* (id est *exemptus*) vagy a *dens* szóval hozza kapcsolatba. Az újabb magyarázatok sem sokkal valószínűbbek. A legelterjedtebb szerint, a mely még legújabban is, komoly történeti munkákban is gyakran olvasható, *Dentumoger* v. *Dentia* Don melléki országot jelentene. Ezt a magyarázatot legelőször 1761-ben SCHWARZ GOTTFRIEDNAK «*Samuel rex Hungariae, qui vulgo Aba audit*» cz. füzetében találom, 42. l.: «*Bene vero illud ex traditione retinuit* (t. i. Anonymus), *Dentumogeros quondam dietos, id est Magyaros a Don sive Donenses Magyaros, id est Donenses Hungaros; scilicet ad differentiam aliorum, qui in Persidem se receperunt*». Ismétli ezt a magyarázatot egy fél századdal később CORNIDES DANIEL: «*Collocat autem Hungaros maiores nostros in Russici imperii tractu illo septentrionali, quem Dentumoger vocat, hoc est Donensem Mogeriam, seu Hungariam a Don seu Thanai fluvio, vicinisque paludibus ad Pontum usque late porrectam*». ¹⁾ E magyarázat később BARTAL GYÖRGYNÉL, ²⁾ JÁSZAYNÁL, ³⁾ JERNEYNÉL ⁴⁾ és másoknál némileg mó-

¹⁾ DANIELIS CORNIDES *Vindiciae Anonymi Belæ regis notarii*. Editæ, auctæ a J. CHR. ENGEL. Budæ, 1802, 256. és 341. l.

²⁾ G. BARTAL, *Commentarii ad historiam status iurisque publici Hungariæ ævi mediæ*. Posonii, 1847, 68. l.

³⁾ JÁSZAY PÁL, úgy látszik, magát tartotta a *Dentumoger* = *Don-tő-magyar* értelmezés szerzőjének. A *Reguly-album*ban megjelent «*Álmos a magyar krónikák szerint*» című értekezésében egy jegyzetben ezt írja: «Az sem jutott még senkinek eszébe, hogy a 'terra Dentumoger' Dontő-magyar-föld is lehet, ha helyesen olvastatik, épen úgy, mint Marczal-tő, azaz a Marczal folyó tövében levő birtok. A Don Ten, Tin és Tanais nevet is viselt, hogy a tő vagy fok hajdan s még ma is tűnek is mondatott és mondatik, tán említenem is felesleges.» Ez persze tévedés. Már BARTAL GYÖRGY is ezt írja i. m. 68. l.: «*Tantis fides Notarii Belæ Regis de Dentu Moger: Don tői magyar (Magyaris Volgam accolentibus) testimoniis nititur...*»

⁴⁾ JERNEY JÁNOS, *Keleti utazása*. II. 74. l.

dosult, t. i. a *Dentu* név második tagjában a *Marczal-tő*, *Zsitva-tő* féle összetételek analógiájára a m. *tő* szót keresték: *Dentu* a. m. *Dontő*.

Lényegében ugyanezt a magyarázatot ismétli meg VÁMBÉRY is, csakhogy kissé tudósabb köntösbe öltöztetve. Magy. Ered. 179 ezt írja: «A *Dencia* névben . . . hajlandók lennének vagy a hajdani *Doneciát* azaz a Donecterületet fölismerni, vagy pedig egy hajdani *Thanatiát*, *Tanaciát*, azaz a *Thana* országát, mi körülbelül egyre megy, s mely utóbbi néven nemcsak e híres olasz kereskedelmi várost a Don mellett, hanem egyszersmind annak messze északra nyúló területét is érthették . . .» VÁMBÉRY gondolatát átveszi KUUN GÉZA is: «Nomen *dentumoger* apud Anonymum . . . regionis ad Tanaim sitæ memoriam retinet, *dentumoger* enim pro *dontő moger*, 'Hungari ad imum Tanaim' scriptum esse clare patet . . .» (i. m. 136. l.), majd később a 206. lapon: «*Dentumoger* in textu allegato eandem significat regionem, quæ apud Marcum et alios *Dencia* nuncupatur et in mappis geographicis Italarum sub forma nominis *Thanatia* apparet, sc. regionem ad Tanaim inferiorem sitam». Egy XIII. sz.-i (?) térkép meg is jegyzi erre a vidékre: «hic olim terra Hunnorum fuit». ¹⁾ Legújabbban az egyébként éles kritikájú, de nyelveikben nem túlságosan óvatos MARQUART is e sajtóságot hármas azonosítás (*Thanatia* = *Dentia*, *Dentumoger* = *Dontő-magyar*) hívévé szegődik. ²⁾

E magyarázatra elég lesz néhány egészen rövidre fogott megjegyzést tenni. Több ok szól az ellen, hogy ANONYMUS *dentu*-jét összetett szónak tekinthessük. A XI.—XII. századból a 'pars ima, pes' jelentésű *tő*, *tű* szó *tu* írására nem tudnék példát idézni. A *tő* mint összetételek második tagja rendszerint birt. személyragos (pl. 1055: *keuris tue*, *aruk tue*, 1095: *veieztue*, 1211: *Zolocostueh*, 1256: *Harangadthue*, 1260: *Sytuatue* stb. OklSz.), vagy ha nem, az írás jelzi a hosszú *ő* v. *ű* hangot, ill. e hangokat megelőző diphthongust: 1194: *aructeu* (olv. *áruktű*), 1211: *Keurus tuuh* (olv. *kűrűs tű* 'kőris-tő') OklSz.; 1214

¹⁾ KUUN i. m. 206, SEBESTYÉN, A magyar honfoglalás mondái, I. 306.

²⁾ J. MARQUART, Osteuropäische und ostasiatische streifzüge 10.

Sartuu, 1226: *Asuantheu* stb. OklSz. A *tu* írásmódra az első (kétes) adatot 1211-ben találom: *Beseneytu* (a. m. *Besenyei-tő*? vö. OklSz. és ERDÉLYI LÁSZLÓ, NyK. XXXIV. 395); kétségtelen adatok: 1240: *Fyzegtu*, 1260: *Sytuatu* OklSz. Eleve valószínűbb tehát, hogy a *dentu* végső *u*-ja a tövégi rövid magánhangzó (ez esetben az *ü*) jele,¹⁾ a mely ANONYMUSnál nemcsak magyar szavak végén van meg, hanem jövevényszavakhoz is hozzáfüggeszkedik, pl. *Ecilburgu*. Nem érezhette a *dentu*- elnevezést összetételnek a XIII. sz. krónikása sem, mikor belőle a *Dent-ia* tartománynevet s a *dentus* 'scytha' szót latinositotta. Azt hiszem, felesleges bővebben fejtegetnem, hogy a *dent* ~ *Don* egybevetés hangtani lehetetlenség. A *Dentu*-moger, *Dentia* ~ *Thanatia* egybevetés viszont, a szembeszökő alaki nehézségeket nem is említve, chronologialilag sem kifogástalan. A XIII. század folyamán olyan nevezetessé vált *Tana* kereskedővárost²⁾ (és a *Thanatia* tartományt) a XII. sz. végén, ANONYMUS korában még alig ismerhették. FISCHER THEOBALD PIETRO VISCONTINAK 1311. évi térképére megjegyzi: «Wir finden hier bereits auch *Tana*, das durch die verlegung der handelswege damals erst emporkam, eingetragen, während sich aus sonstigen überlieferungen sein vorhandensein erst später nachweisen lässt; weder RUYSBROEK, noch MARCO POLO erwähnen es».³⁾

Csak a teljesség kedvéért említem HUNFALVY PÁL magyarázatát, a mely, ha lehetséges, még az imént tárgyaltnál is valószínűtlenebb. Már a Vogul föld és népben (345) felveti azt a gondolatot, hogy *Dentumoger*, *Dencia* a magyarok Irtis-melléki őshazája, s bizonyítékul azt hozza fel, hogy az Irtis folyónak déli osztfák *Tangat* neve összeeseng a magyar krónikák *dent*-

¹⁾ SZABÓ KÁROLY, Kézai-ford. 13, HUNFALVY, Magy. Ethn. 286.

²⁾ HEYD, Geschichte des Levantehandels.

³⁾ TH. FISCHER, Sammlung mittelalterlicher Welt- und Seekarten italienischen Ursprungs. Venedig, 1886. 314. l. Hasonló megjegyzés MARQUARTnál is, Streifzüge 9: «Dieser name (t. i. *Thanatia*) ist aber sicherlich nicht vor den niederlassungen der Genuesen an der Mæotis und den missionsreisen ungarischer predigermönche nach Hochasien, also nicht vor dem 13. jh. aufgekommen». Ugy látszik, MARQUART nem vette észre, hogy e megállapítással a *Dentu*-, *Dentia* = *Thanatia* magyarázatot is megczáfolta.

jével.¹⁾ Hogy még ez az összecsengés is mennyire látszatos, arról a krónikák *Thogata* folyónevének tárgyalásakor bővebben.

Ismét más magyarázatot kockáztat meg PAULER GYULA MHK. 393: «Lehet, hogy a *Dent* szóban a török *Dest* pusztaság lappang, s azért a Jaik és Volga melletti pusztaságot, melyről szól, részben legalább, NÉVTLEEN jegyzőnk, a kúnok idejében, a XIII., XIV. században *Dest-i Kipsak*nak hívtak». A *dest* és a *dest-i-kipčak* nem török, hanem perzsa szó, ill. elnevezés.²⁾

Még ha az alaki nehézségeken nem ütközünk is meg, PAULER ötlete chronologiailag is valószínűtlen. A *dest-i-kipčak* elnevezés a XIII. sz. óta járatos, nem valószínű tehát, hogy már ANONYMUS korában a XII. sz. végén nyugaton is ismeretes lett volna (v. ö. MARQUART, Über das volkstum der Komanen 158).

Inkább kuriózumképen említem, hogy a külföldben éles eszű és nagy tudású orosz orientalista, A. KUNIK egy 1878-ban megjelent értekezésében *Dentiát* és *Dentumogert* a mai voronezsi kormányzóságban levő *Dentum* hegy nevével hozza kapcsolatba.³⁾

★

Míg ANONYMUS, REGINO-JUSTINUS és a JUSTINUS-kivonat, tehát voltaképen egyazon forrás után indulva Scythiáról mint amolyan Eldorado-féle országról mesészerű, de mégis bizonyos fokig egységes képet fest, addig a krónikák Scythia-leírásának zavarosságán és ellentmondásain már TURÓCZI is megbotránkozott. ANONYMUS, JUSTINUS nyomán, Scythiával kapcsolatban csak a Fekete-tengert, a Don folyót s a Maeotis ingoványait említi, tehát nagy-

¹⁾ Ugyanez a gondolat Magy. Ethn. 286; ismétli BOROVSKY, A honf. tört. 9.

²⁾ V. ö. VULLERS, Lexicon persico-latinum etymologicum I. 879: دَشْتِ 'desertum, planities, campus; nomen deserti in Turkistân alias دَشْتِ تَيْچَانِ dicti, quo intelligenda est planities magnitudoque regionum, quæ procurrunt in septentrionem maris Caspii et nigri.

³⁾ «Для объясненія *Dentumoger* и *Dentia* могъ бы я привести только названіе горы, находящейся въ нынѣшней Воронежской губерніи, Дентум, о которой еще въ XVII. ст. упоминаетъ Книга Большому Чертежу», А. Куникъ, Извѣстія А. Л. Бекри (Санктпетербургъ, 1878), 109. 1.

jában véve megmarad a klasszikus, HERODOTOS-féle Scythia határai között; a Krónikák Scythia-leírásában már nemcsak a Maeotis, a Don és az ókoriak mesés Rif hegysége szerepel, hanem tarka összevisszaságban Susdalia, Cumania alba, Chvārizm, India és Mongolia stb. is. Nyilvánvaló, hogy a KÉZAI és a Képes Krónika stb. közös forrása a XIII. sz. közepe táján készült, a midőn a mongol betörés, JULIÁN, PIANO CARPINI és RÜBRUQUIS utazása után Középázsia földrajzát egészen másképp ismerhették, mint ANONYMUS korában. Írójuk nemcsak a Scythiára vonatkozó klasszikus forrásokat használhatta fel, hanem már a felfedező utak eredményei is rendelkezésére állottak.

Gróf KUUN GÉZA hitét e Scythia-leírás forrásértékében még a szemmel látható ellenmondások nagy tömege sem volt képes megingatni. «Huius discrepantiæ causam — írja Relat. II. 123 — de qua auctor noster silet, nos quidem non dubitamus ad eos duos fontes chronicorum domesticorum referre, quorum unum relationes orientales, alterum traditionem popularem Hungarorum fuisse supra diximus». Hasonló gondolatot fejt ki THURY JÓZSEF is már említett «A magyarok eredete, őshazája és vándorlásai» cz. értekezésében. A krónikák azon adatai, a melyek a mai Oroszország keleti részére vonatkoznak, nyugati forrásokból, Orosiusból (?) és Justinusból valók; viszont a kirgiz pusztaságra vonatkozó adatok semmiféle írott forrásban nem találhatók fel, forrásuk tehát csakis az élő nemzeti hagyomány lehet.¹⁾ Nem nehéz e feltevések tarthatatlanságát bebizonyítani.

Láttuk, hogy a krónikák Scythia-fejezetének néhány mondata a Gesta vetera-ból, ill. Reginóból való. Noha nyilvánvaló compilációval van dolgunk, mindeddig nem sikerült kimutatni, hogy a fejezet többi része is szövegszerű átvétel volna,²⁾ ámbár

¹⁾ V. ö. Századok XXX. 904.

²⁾ MARCZALI HENRIK MHK. 479 egy jegyzetben megemlíti ugyan, hogy «Scythia leírását PAULUS DIACONUSBól vették át krónikásaink», ez azonban nyilvánvaló tévedés. Mint láttuk, KÉZAIban csak egy mondat töredék van PAULUS DIACONUSBól (KÉZAI: *a torrida zona distans* = PAUL. DIAC. *ab aestu solis remota*), az sem szószerint, s nem is közvetlenül, hanem a Gesta vetera és REGINO közvetítésével. A többi krónikából ez a három szó is hiányzik.

egyes motivumok, pl. a hat hónapig tartó sarkövi éjtszaka, az aranyat őrző griffek, a kristálykő stb. a klasszikus Scythia-leírásokból és kosmographiákból régi ismerőseink.¹⁾ Egyébként akár átvétellel, akár bizonyos fokig önálló fogalmazással van is dolgunk, a fejezet értéke a földrajzi elnevezések értelmezésétől függ. E tulajdonnevek helyes értelmezése és magyarázata pedig nem is annyira történeti, mint inkább philologiai és nyelvészeti feladat.

Regnum Iurianorum.

Képes krón.: «Regno autem scytico de oriente *regnum iungitur Iurianorum* . . .» (ui. Dubn. krón. ed. M. FLOR. Font. Dom. III. 7; Pozs. krón. ed. M. FLOR. Font. Dom. IV. 5; Kézainál: *regnum Iorianorum* MHK. 479).

Midőn az oroszok a XVI. sz. második felében meghódítják az Ob-vidéket, azt a tartományt, a mely már a novgorodi évkönyvekben s az úgyn. NESTOR-féle krónikában *Ugra, Jugra*, az arab geográfusoknál *يوغرة* v. *يورقة* néven szerepel,²⁾ egész Európát bejárta az a hír, hogy az oroszok legyőzték a magyarok őseit, meghódították a magyarok őshazáját, a honnan a húnok és a magyarok hajdan Európába törtek. Ez a *Jugra* vagy latinos formájában *Jugria, Juhria, Juharia*, az osztjákok és vogulok földje, körülbelül keletre esett JULIÁNNak és a XIII. századi utazóknak Magna Hungariájától. Mivel másrészt krónikáink szerint Scythia kelet felől a *regnum Iorianorum*-mal határos, történetészeink számára, a kik HERBERSTEIN munkájából jól ismerték a Jugriára vonatkozó hagyományt, közelfekvő gondolat volt, hogy a *regnum Iorianorum*-ot Jugriával azonosítsák. Megvan ez a gondolat már a 30-as években FEJÉR GYÖRGY több munkájában

¹⁾ Képes krón.: «ubi sol non cernitur per menses memoratas, nisi in mense Julio, Junio et Augusto . . .» stb.; zavarossága ellenére is emlékeztet POMONIUS MELÁRA (de chor. l. 3. c. 5): «In asiatico littore primi Hyperborei super aquilonem Rhipheosque montes sub ipso siderum cardine iacent: ubi sol non quotidie, ut nobis, sed primum verno æquinoctio exortus, autumnali demum occidit: et ideo sex mensibus dies, et totidem aliis nox usque continua est». A griffmadárról és a kristályról l. alább a *kerecset* fejezetben.

²⁾ V. ö. MARQUART, Streifzüge 10, 60.

(De avitis Magyarorum ac Chunorum, Iasonumque Hungariae accolarum sedibus et initiis. Budæ, 1830, 19. l., De peregrinis nominibus Magyarorum avitarum sedium initiis, Pesthini, 1837, 18. l., Aborigines et incunabula Magyarorum, Budæ, 1840, 25—26. l.); igaz, hogy zavaros módon összekeveri az *ujgur* népnévvel, a mely PIANO CARPININÁL *Huyri* (terra *Huyrorum*, FEJÉRNÉL i. h. helytelenül terra *Hugrorum*) alakban kerül elő, de erre bővebben kitérni felesleges volna. Elfogadja FEJÉR magyarázatát WENZEL GUSZTÁV is, csak azt emeli ki, hogy a hagyomány tévesen tartja Jugriát a magyarok őshazájának, hiszen krónikáink a terra Iorianorumot világosan megkülönböztetik Seythiától.¹⁾ Természetesen HUNFALVY Pálnak is kapóra jött e magyarázat, mert hiszen ily módon krónikáinkban is bizonyítékot talált arra, hogy a magyarság őshazája az 'Irtis mellékén', a vogul és osztják rokonnépek közvetlen szomszédságában volt.²⁾ HUNFALVY hatása alatt a krónikáink regnum *Jurianorum*ának (HUNFALVY önkényes magyarítása szerint: *Jória* ország) és *Jugriának* azonosítása szinte átment a történeti köztudatba.³⁾

Pedig e magyarázat, ha kissé jobban szemügyre vesszük, ugyancsak valószínűtlennek bizonyul. A nyugati forrásokban *Jugria* a XV. sz. végéig ismeretlen. A XV. sz. közepéig, a mikor a moszkvai nagyfejedelem szemet vetett Jugriára, Oroszországban is csak a novgorodi kereskedőknek volt összeköttetésük az az Ural-vidék ugor népeivel. Ha tehát a *Jugra* = regnum *Jurianorum* azonosítást elfogadjuk, fel kellene tennünk, — HUNFALVY Magy. Ethn. 287 határozottan ki is mondja, — hogy krónikásaink e távoli ország nevét az ősi, nemzeti hagyományból vették. Más szóval fel kellene tenni, hogy a *iorianus*, *jurianus*

¹⁾ WENZEL GUSZTÁV, Eszmetöredékek stb. Új Magyar Múzeum 1851, 497. l.

²⁾ V. ö. Vogul föld és nép 342, Magy. Ethn. 287, Földr. Közl. 1888 : 152.

³⁾ V. ö. PAULER GYULA, A magy. nemz. tört. Szt. Istvánig 248, Bud. Szemle CIII. 343; BOROVSZKY i. m. 4, 9; THÚRY JÓZSEF, Századok XXX. 904; SEBESTYÉN GYULA, A m. honfoglalás mondái I. 378—9; DOMANOVSKY, KÉZAI SIMON mester krónikája (Budapest, 1906) 39; MUNKÁCSI BERNÁT, Ethn. VI. 386 stb.

lantos melléknév alapszava a finnugor nyelvek közül csak a zürjénben meglévő *jogra*, *jugra*, *jögra* 'vogul, osztják' népnév magyar megfelelője,¹⁾ a magyar nyelv ősi, a török hatás kora előtti szókészletéhez tartozó szó, a mely az őshazából való kivándorlás óta a magyar nép ajakán a magyar nyelv hangtörvényei szerint fejlődött volna. Ez ellen a feltevés ellen azonban a szövegész habitusa, de különösen az első szótag vocalismusa tiltakozik!

Tetszetősebb, legalább első pillanatra tetszetősebb magyarázatot vet fel VÁMBÉRY ÁRMÁN, Magy. Ered. 178. Szerinte a «*Iorianum* alatt *Zoržanumot* vagy *Zoržaniát* lehet érteni». Az arab geográfusok két *žuržan*-t ismernek; az egyik a Kaspi-tengertől délkeletre a régiek Hyrcaniája. A 880 tájáról való ALBATENI-féle térkép a PTOLEMAEUSI Ἰρρανία χώρα-t így fordítja arabra: بلد جرجان (v. ö. LELEWEL i. m. Épilogue 71). A másik Chvárizm fővárosa, البجرجانية *al žuržānija*, a melyet a perzsa források گرجانج, a törökök *Ürgänž* néven emlegetnek. Természetesen csak ez utóbbiról lehetne szó, Chvárizm fővárosáról, a mely az egész középkoron keresztül nevezetes kereskedelmi emporium volt. Ilyen értelemben fogadja el VÁMBÉRY magyarázatát. KUUN GÉZA is (s a KUUN nyomán induló MARQUART), azonban HUNFALVY magyarázatát sem veti el teljesen. Szerinte és MARQUART Streifz. 60 szerint is a regnum *Jurianorum* kifejezésben a *Jugra* tartományra vonatkozó hagyomány keveredett a *žuržan* város-névvel: «... regio Jorianorum, in cuius mentione *Jugra* annalium russ. cum *Gorgân* confusa apparet» (Relat. 32). Chvárizm fővárosát a nyugoti források is gyakran emlegetik, de nem arab néven. GIOVANNI DA CARIGNANO térképén 1333 k. *Organcha*, a Medici-atlaszon (1351) *Organzi*, a katalán térképen (XIV. sz. vége) *ciutat d'orgensi*, a genuai világtérképen (1447) *Organzia*.²⁾ Krónikásaink a város arab nevééről csak közvetlen keleti kapcsolatok révén szerezhettek volna tudomást. Így gondolja KUUN GÉZA is: «nomen Jorianorum, quod arabico Gorgân respondet, Hungari certe non ab occidentalibus, sed a mercatoribus.

¹⁾ WIEDEMANN, Syrjänisch-d. Wb. 81, Ethn. VI. 357.

²⁾ TH. FISCHER, i. m. 125, 133, 217, 202.

ismaelitis hungaricis audiverunt, quos celeberrimus geographus Arabs JAKUT († 1249) in urbe Aleppo circa ann. 1220 invenit.» (i. m. 33).¹⁾

E magyarázatnak két bökkenője is van. Ürgänž Chvârizm fővárosa. A tartományt krónikáink legalább névről ismerik: ex plaga autem estivali subsolari gens iacet *Corosmina*. Furcsa volna, hogy fővárosát külön is megemlítenék, más kapcsolatban, Scythiától keletre helyezve, s hozzá *regnum* Jorianorum néven! VÁMBÉRY egészen önkényesen *Jorianumot* ír, csakhogy krónikáinkban *regnum Iorianorum* van, tehát *Joriani*, *-orum* mn., a melyben az *n* nyilván a melléknévképzőhöz tartozik: alapszáva, a tartomány neve, nem *Jorian-*, hanem *Joria*.

Ha ebből a feltevésből indulunk ki, könnyű belátni, hogy már HORVÁT ISTVÁN, PODHRADCZKY és JÁSZAY helyes nyomon jártak, mikor a *regnum Iorianorum* kifejezést így értelmezték: *regnum Georgianorum*.²⁾

Georgia a régiek Iberiája, a melyet Scythiával kapcsolatban mint Scythiával határos tartományt gyakran emlegetnek. «Hæc autem patria, id est Scythia, — írja pl. JORDANES — ab aretu, id est septentrionali circumdatur Oceano, a meridie Persida, Albania, Hiberia, Ponto atque extremo alveo Istri...»³⁾ A XIII. században viszont a mongolok hódításaival kapcsolatban gyakran esett szó Georgiáról is, s így nem meglepő, hogy a XIII. sz. második felében Scythia leírásának tudákos compilatora, a ki e fejezetből nyilván semmit sem akart kihagyni, a mit Ázsia földrajzából tudott, a terra *Corosmina*, terra *Kytanorum*, terra *Alanorum*, *Tarsia*, *India minor* mellett Georgiát

¹⁾ A *regnum Iorianorum* = *žuržân* magyarázatban, úgy látszik MARQUART sem tudott egészen megnyugodni, mert a Streifzüge végéhez csatolt függelékben új magyarázatot próbál meg: «Mit r. *Ior-ianorum* ist dagegen das uigurenreich von Bišbalyk (Turfan und Urumtsi) gemeint» (499. l.). M. nyilván az uiguroknak *Huiuri* (PIANO CARPINI), *Jugures* (RUBRUQUIS) elnevezésére gondolt.

²⁾ V. ö. HORVÁT ISTVÁN, *Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből* (1825) 56. l.; PODHRADCZKY, *Chronicon Budense* (1838) 12. l.; JÁSZAY PÁL, *A magy. nemzet napjai* (1857) 29. l.

³⁾ MGH. Auct. ant. V. 1 : 61.

is megemlíti. FRA MAURO térképén (FRA MAURO CAMALDOLESE, 1457—9, Mappa Mundi, LELEWEL, i. m. Atlas 33) *Georgiát* (*Zorzania* néven) csodálatosképen épen *Tarsia* és *Ürgenž* szomszédságában találjuk, ilyenformán:

Tharse

Zorzania

Organza

A mi a *Georgiani* ~ *Ioriani*, *Juriani* hangalakok viszonyát illeti, HORVÁT ISTVÁN i. h. arra hivatkozik, hogy KARAMZIN szerint *György* az oroszoknál régen *Jurij*. Úgy látszik, ez alapon állítja PODHRADCZKY Chron. Bud. 12 egy tárgyilag is teljesen hibás jegyzetben: «Corosminia, græcis Georgia, slavenis *Juria*, trans mare Caspium.» HORVÁT a *Juriani* = *Georgiani* magyarázat támogatására GESNERre is hivatkozik, s csakugyan GESNER Mithridatesében ezt olvassuk: «Georgiani, vel ut a Turchis vocantur, *Juriani*, non longè ab eo loco habitant, ubi Georgos collocant Geographi, iuxta Albanos». ¹⁾ Hogy GESNER adata mennyiben helyes, azt nem tudom ellenőrizni (*Juriani* = tör. *žuržan*?), de annyi tény, hogy az araboknál Georgia neve a szokásosabb جُرْزَان mellett جرجان alakban is előfordul. ²⁾ Mindenesetre érdekes, hogy a *Juriani* írásmód nyugaton sem ismeretlen, de persze arra, hogy krónikáink Georgiának szláv (?) vagy arab nevét emlitenék, aligha gondolhatunk. Kétségtelennek tartom, hogy *Ioriani*, *Juriani*, e helyett *Georgiani*, vulgaris latin, még pedig román országbeli vulgaris latin alak-, ill. írásváltozat. MARCO POLÓNak RAMUSIO gyűjteményében megjelent olasz szövegében Georgia neve *Zorzania*: «In *Zorzania* è un Re, che in ogni tempo si chiama Daud Melich», de uo. a georgiaiak neve *Giorgiani*. ³⁾ Ugyanezt a velencezi olasz *Zorzania* alakot, a mely irodalmi olasz *Georgiania*-nak (o: *džordžania*; PIANO CAR-

¹⁾ Mithridates. De differentiis linguarum tum veterum, tum quæ hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt, CONRADI GESNERI Tigurini observationes, Anno 1555. Tiguri excudebat FROSCHOVERUS. 26 b. 1.

²⁾ V. ö. MARQUART, Streifzüge 175, 418.

³⁾ Delle navigationi e viaggi raccolte da M. GIO. BATTISTA RAMUSIO, in tre volumi divise (In Venetia, 1606), II. 5.

PININél: *Georgiania* Recueil de voy. IV. 705) felelne meg, találjuk Messer JOSAFÁ BARBARO útleírásában, a ki 1436-ban járt a Don vidékén.¹⁾ MARCO POLO ófrancia kódexeiben már nagyobb a változatosság: «Il fui voir que le Tartars demoroient en tramontaine entre *Ciorcia* (alak-, ill. írásvált.: *Siorcia*, *Cicorcia*, *Fuciorcia*, *Giorgia*, *Giorza*, *Georgia*) et en cel contrée es grant plaines que ne avoit abitasion con de cités et de caustiaus»; a megfelelő latin szövegben: «in tramontana inter Georgiam et illas contractas, quia est magna planities et magna plagia, ubi non est aliqua habitatio civitatum nec castrorum».²⁾ MARSDEN kiadásában 189—90: «They dwelt in the a northern countries of *Jorza* and *Bargu*, but without fix habitations, that is, without towns or fortified places». *Jorza* helyett más kéziratokban *Giorza* és *Jorja* is.³⁾ Végre BARTOLI kiadása Georgia és a georgiaiak nevének következő változatait közli: francia kódexben: *Giorgens*, *Jogies*, *Jorgienie*, *Jorgana*, *Jorganie*, latin kódexben: *Georgia*, *Giorgia*, *Zorzania*, *Gorgania*.⁴⁾ JACQUES DE VITRYNél (Relatio de rege David, a XIII. sz. elejéről): *terra Georianorum*.⁵⁾ *Jorja*, *Joriani* e. h. *Georgia*, *Georgiani* épen olyan vulgaris latin írás-, ill. alakváltozat, mint *Georius* (MGH. SS. XV. 2, Index) *Georgius* h., *Jerardus* (MGH. SS. XIX. Index) *Gerardus*, *Gerhardus* h., vagy az olasz származású viterbói GOTTFRIEDNál *Jermania*, *proienies* (MGH. SS. XXII. 104) e. h. *Germania*, *progenies*.⁶⁾ Ez az írásmód egyrészt nyilván a lat. *ge*, *gi* szótag vulgaris latin *je*, *ji* ejtésével függ össze, részben azonban analogiás hatás eredményének is tekinthető. Az olasz *Giovanni*, vel. ol. *Zani*, ol. *Giordano*, vel. ol. *Zordan* (MGH. SS. XVIII. 743) stb. szavak hatása, a melyekkel szemben *j*-vel kezdődő lat. szavak állanak: *Johannes*, *Jordanus*, ért-

¹⁾ Viaggio alla Tana, ap. RAMUSIO, i. m. II. 98.

²⁾ Recueil de voyages et mémoires, publié par la Société de Géographie. Paris, I. 61, 346; OPPERT, Priester Johannes, 70.

³⁾ V. ö. OPPERT i. m. 69—70.

⁴⁾ A. BARTOLI: I viaggi di MARCO POLO, secondo la lezione del codice MAGLIABECHIANO più antico. Firenze, 1863. c. 17.

⁵⁾ V. ö. Abh. der phil.-hist. Klasse der sächs Akad. der Wissenschaften, VIII. 54.

⁶⁾ V. ö. még *Jauolgenses* (MARTINI BRUNOVII Tartaria, SCHWANDTNER, I. 829) ~ tartari *Zavolhenses* (A. GUAGNINI ap. RAMUSIO II. 2: 706).

hetővé teszi az ol. *Georgiani*, vel. ol. *Zorzania* latin alakjában a *Georgia*, *Georgianus* mellett fel-fellépő *Jorja*, *Joriani* változatot is.

Gens Corosmina.

Képes Krón.: «Ex plaga autem estivali subsolari *gens* iacet *Corosmina*» (a Pozsonyi krón.-ban: *gens* ... *Corosmoia* Font. Dom. IV. 5). Előfordul *Corosmenia* a hún történetben is; a Scythiába visszatért Csaba innen vesz feleséget: «Hic autem in Scythiam, paternam scilicet sedem, adiundo, uxorem de Scythia non accepit, sed traduxit de *Korosmenia* (a többi krónikában: *Corosmenia* Font. Dom. III. 22, IV. 20), de consilio Bendekuz avi sui ...» (MHK. 497) majd később ismét: «Cum igitur Chaba adiens in Scythiam nobilitate genitricis in communi se iactaret, Hunorum nobilitas ipsum contempnebat, asserentes eum non verum esse alumpnum regni Scythie, sed quasi misitalium extere nationis, propter quod ex Scythia uxorem non accepit, sed traduxit de gente *Corosmina*» MHK. 498.

Corosmenia, *gens Corosmina* nyilvánvalólag Chvârizm, a későbbi Chivai kánság. Ezt már 1862-ben SZABÓ KÁROLY helyesen megállapította.¹⁾

A Chvârizm tartomány neve (avesta *Quairizem*, *Hwâirizem*, perzsa خوارزم VULLERS I. 736, arab أهل خوارزم MARQUART, Streifzûge 4, خوارزم VULLERS I. 736; már DAREIOS ékirataiban *Hu-wârazmi*, *Huwârazmiya* PAULY-WISSOWA, Realenc. III. 2407) nyugaton már HERODOTOS óta ismeretes: *Χωραστία*, az alexandrin korban *Χωρασμία*. A XIII. sz.-ban, különösen a Szentföldért vívott harcokkal kapcsolatban gyakran emlegetik Chvârizmet s a chvârizmi harcosokat, néha a felismerhetetlenségig eltorzított néven: *Crosinini* (Annales Neresheimenses, MGH. SS. X. 23: «*Gens Crosininorum Tartaris expulsis terram sanctam invasit*»), *Colosmi* (BARTHOLOMÆI scribæ Annales ad a. 1244, MGH. SS. XVIII. 216: «*gens pessima Colosmorum*»); RUBRUQUISNÁL (Recueil de voyages IV. 383): *Crosmini*, stb. TOMASCHEK VILMOS, a PAULY-

¹⁾ KÉZAI SIMON mester magyar krónikája. Fordította SZABÓ KÁROLY. Pest, 1862, 10. l.

WISSOWA-féle Realencyclopædia *Chorasmia* cikkének szerzője szerint a tartomány neve «fränkisch seit HAYTON terra *Corosmina*». ¹⁾ Az örmény királyi családból származott HAYTHONUS (HAYTHON, HÉTHOUN, ARTHONUS stb.) történeti munkája: *L'hystoire merueilleuse plaisante et recreatiue du grand empereur de Tartarie* (latinul rendszerint *Historia orientalis* néven) a XIV. sz. legelején keletkezett (1308 előtt). Nem tudom, hogy TOMASCHEK melyik kiadás után indul; azokban, a melyeket én forgattam, nem *terra Corosmina*-t, hanem *t. Corasmina*-t találok, tehát ugyanazt a változatot, a mely már VINCENTIUS BELLOVACENSIS-nél gyakran előfordul: *terra Corasminorum*, ad *Corasminos*. ²⁾ Ellenben megtaláltam a mi krónikáink változatát jóval HAYTHONUS előtt: *Annales Melrosenses* ad a. 1244 (MGH. SS. XXVII. 441): «*Nassarus soldanus Turci et quidam alius soldanus captus a Corosminis . . . interfecti sunt*». Ugyane változat van meg, igaz, hogy jóval később, a XV. sz. végén NICOLAUS DE ROSENBERG könyvecskéjében: *Libellus singularis de Scythis*, 206. l.: *Corosminos*. ³⁾

Gens Kytanorum.

«Don grandis fluvius est — írja a Képes Krónika és a rokon szövegű krónikák, — in Scythia oritur, ab Hungaris Etul nuncupatur . . . Circa enim meridiem iuxta ipsum iacet *gens Kytanorum* et *gens Alanorum* . . .» KÉZAI csak az alánokat említi, a *gens Kytanorum* nála hiányzik.

Magyarázatával eleddig tudtommal csak KUUN GÉZA próbálkozott meg. «*Kytani in hoc textu allegati — írja Relat. I. 45 — fortasse iidem sunt, quos ASCELLINUS Cathos nominat, et quos PLINIUS inter gentes circa Mæotin habitantes nomine Cottarum (Cottae) affert.*» Különös, hogy KUUN GÉZA, midőn ezt az erőszakolt magyarázatot: *Kytani = Cathi* megkoczkáztatja, egy szóval sem említi, hogy épen a XII. és XIII. szá-

¹⁾ I. m. III. 2407.

²⁾ *Bibliotheca mundi seu Speculi Maioris VINCENTII Burgundi præsulis Bellovacensis, ord. Prædicatorum. Tomus quartus. Speculum historiale* (Duaci, 1624), c. 88, 39.

³⁾ V. ö. N. OLAHI *Hungaria et Atila*, ed. FR. KOLLÁR, Vindobonæ, 1763, 206. l.

zadban Középázsia történetében nagy szerepet játszik egy nép, a melynek a neve sokkal inkább emlékeztet a krónikáinkban említett népnévre: a *khitanok*ra gondolok.

A *khitanokat* (ilyen néven emlegetik őket a kínai évkönyvek) általában véve a tungúz-fajú népek közé számítják.¹⁾ Már a VIII. sz. elejéről való *Kül-Tägin*-emlék megemlíti őket *kyt(a)i* néven, mint a türköktől keletre lakó népet.²⁾ A XII. sz. elején kiszorulnak délmandzsúriai hazájukból s nyugat felé vándorolnak. 1141-ben Szamarkandtól északra megverik döntő ütközetben SANŽAR szeldzsuk szultánt s megalapítják a *Kara-Kitai* birodalmat, a mely Kína határától egészen a Dzsihun folyóig s az Aral tóig terjedt.³⁾ A hatalmas birodalmat 1218-ban a Chvarizm sahja, MUHAMMAD ellen vonuló Dzsingiszkan tette tönkre.

YULE, RICHTHOFEN, OPPERT és ZARNCKE kutatásai kétségtelenné tették, hogy a *khitanok* vezérének, JELIU-TAŠENAK 1141. évi nagy győzelme a hatalmas szeldzsuk szultán felett — az első döntő vereség, a mely a mohamedán fegyvereket érte, — volt az a történeti esemény, a mely a középkor egyik legérdekesebb legendakörének, a JOHANNES rex et presbyter-legendának kiinduló pontul szolgált.⁴⁾ S csakugyan alig négy esztendővel a szamarkandi csata után, 1145-ben megjelent az épen Viterbóban tartózkodó III. EUGENIUS pápa előtt a szíriai Gabula (Dzsebal) püspöke azzal a nevezetes hírrel, hogy egy JOHANNES nevű király és főpap, keresztény, de nestoriánus uralkodó, megverte a médek és perzsák királyát, a SAMIARD (= SANŽAR) testvérpárt s hatalmas sereggel siet a szorongatott Szentföld védelmére. FREISIN-

¹⁾ V. ö. DE GUIGNES, *Histoire généalogique des Huns* I. 201; KLAPROTH, *Tableaux historiques de l'Asie* 87—9, 159; OPPERT i. m. 121.

²⁾ V. ö. THOMSEN, *Inscriptions de l'Orkhon*, SUS. Toim. V. 27, 61; RADLOFF, *Inscr.* 428.

³⁾ V. ö. E. BRETSCHNEIDER, *Notices of the mediæval geography and history of Central and Western Asia. Drawn from chinese and mongol writings, and compared with observations of western authors in the middle ages.* London, 1876, 22. l.; TH. FISCHER, i. m. 197, OPPERT, i. m. 161, 121.

⁴⁾ V. ö. FR. ZARNCKE, *Der priester JOHANNES* (Abhandlungen der phil.-hist. klasse der Sächsischen Akademie der Wissenschaften. VII. VIII.); TH. FISCHER, i. m. 197.

GENI OTTÓ, a ki történetesen ugyanekkor szintén Viterbóban tartózkodott, magától a püspöktől hallotta a nevezetes ujságot, a mely az egész nyugati kereszténységet izgalomba hozta, s nem is mulasztotta el krónikájában az 1145. év eseményei közé feljegyezni.¹⁾ Ez nyugaton a *Johannes rex et presbyter* első említése.

Említettem már, hogy a kínai évkönyvek *khitan*-jait a legrégebb török feliratok *kytai* néven említik. JELIU-TASE népének régi mongol neve viszont BRETSCHNEIDER szerint *Kara-Kitat*.²⁾ A mongolban az *-n* és *-r* végű tövek után a többes jele *-t*: *nojan* 'úr' ~ több. *nojat*, *morin* 'ló' ~ *morit*, *nükür* 'társ' ~ *nüküt*, *üker* 'ökör' ~ *üket* stb., *Kitat* tehát a **Kitan* szabályos mongol többesszáma. Megvan e népnév a mai török nyelvek egy részében s a mongolban is, csakhogy ma már 'kínai', 'Kína' (főképen 'Észak-Kína') a jelentése: ujg. tob. kaz.

¹⁾ Egész terjedelmében ide iktatom FREISINGENI OTTÓ szövegét, mert a *Tarsia* fejezetében is többször kell majd rá hivatkoznunk. OTTONIS FRISINGENSIS Chron. I. VII. ad a. 1145 (MGH. SS. XX. 266): «Vidimus etiam ibi tunc prætaxatum de Syria Gabulensem episcopum... Narrabat etiam, quod ante non multos annos Johannes quidam, qui ultra Persidem et Armeniam in extremo Oriente habitans rex et sacerdos cum gente sua Christianus est, sed Nestorianus, Persarum et Medorum reges fratres, Samiardos dictos, bello petierit, atque Ebactani... sedem regni eorum expugnaverit. Cui dum præfati reges cum Persarum, Medorum, Assyriorum copiis occurrerent, triduo utrisque mori magis quam fugere volentibus, dimicatum est, presbyter Johannes — sic enim eum nominare solent — tandem versis in fugam Persis, cruentissima cæde victor extitit. Post hanc victoriam dicebat prædictum Johannem ad auxilium Hierosolimitanæ ecclesiæ procinctum movisse, sed dum ad Tygrim venisset, ibique nullo vehiculo traducere exercitum potuisset, ad septentrionalem plagam, ubi eundem amnem hyemali glacie congelari didicerat, iter flexisse. Ibi dum per aliquot annos moratus gelu expectaret, sed minime hoc impediante aeris temperie obtineret, multos ex insueto celo de exercitu amittens, ad propria redire compulsus est. Fertur enim iste de antiqua progenie illorum, quorum in euangelio mentio fit, esse magorum, eisdemque quibus et isti gentibus imperans, tanta gloria et habundantia frui, ut non nisi sceptro smaragdino uti dicatur...»

²⁾ V. ö. BRETSCHNEIDER, i. m. 22.

kytai RADL. Wb. (> or. КИТАЙ BERN. EtWb. I. 505). | mong. *kitat* SCHM., *xität*, *zetat* RUDNEV, Mat. 143; burj. *zatat* PODG. 123, *zatat*, *khatat* ua. CASTR. (> tung. *kitat* CASTR.; alt. tel. *kydat* ua.; kaz. *kytat* 'ein baumwollengewebe' RADL. Wb.).¹⁾ Már MUNKÁCSI BERNÁT éles szeme észrevette, hogy a Khitanok emléke az obi-ugor népeknél is él, legalább nagyon valószínű, hogy a tatároknak vogul *zatań*, osztj. *žadàn* nevében ugyanezzel a népnévvel van dolgunk.²⁾ Pontosabb osztják nyelvjárási alakok KARJALAINEN szerint (SUS. Toim. XXIII. 45): FD *žadàn* | V. Vj. *k'it'àn* | Ni. *žitàn* | Kaz. *žitàn* | O. *žadàn* 'tatár'. A vogul *zatań* (vog. AHLQV. *žadàn*) a Napisten himnuszában a kalmuk népnévvel párhuzamosan fordul elő, v. ö. VNépkGy. II. 321:

zatań-χum, χálmax-χum χälän ta'ül masäln!

Tatár férfitől, kalmuk férfitől [származott] fekete ruhát öltsd fel!

Ebből a párhuzamosságból MUNKÁCSI talán nem minden ok nélkül azt következteti, hogy az elnevezés eredetileg valamely mongol fajú népre vonatkozott.

A nyugati források a *Karakhitai* birodalmat s Kína *Khitai* nevét a XIII. sz. óta emlegetik gyakrabban. Az ázsiai utazók sorát a XIII. sz.-ban PIANO CARPINI nyitja meg, a ki 1246-ban járt IV. INCZE pápa megbízásából a mongol nagykhán udvarában.³⁾ Nála a szóbanforgó népnév *kitai*, *kitaus* alakban fordul elő: «Naimani etiām et Kara-Kitai, id est nigri Kitai . . . similiter convenerunt: et commissum est praelium, in quo Naimani et

¹⁾ Az arab íróknál, úgy látszik, nemcsak a *Khitai* (pl. RASID-EDDINNÉL, v. ö. BRETSCHNEIDER, i. m. 22), hanem a *Khita* változat is előfordul, v. ö. ABULFEDA, ed. ADLER, Hafniae, 1789, III. 484, 486: *كيتا*, idézi OPPERT i. m. 21.

²⁾ V. ö. MUNKÁCSI, A magyar fémnevek őstörténeti vallo-másai, Ethn. V. 12; elfogadja e magyarázatot PAASONEN FUF. II. 103 és KARJALAINEN SUS. Toim. XXIII. 45 is. Ugyanitt MUNKÁCSI utal a Képes Krónika *Kytani* népnévére is: «Igen meglepő, hogy az egyébként ritkán emlegetett *kitan-—zatań* nyugatázsiai népnévezet előfordul a bécsi képes krónikában is.»

³⁾ JOHANNIS DE PLANO CARPINI Antivariensis archiepiscopi Historia Mongalorum quos nos Tartaros appellamus (kiad. M. D'AVEZAC, Recueil de voyages et de mémoires, publié par la Société de Géographie. Paris, 1839. Tome IV. 397 kk.).

Kara-Kitai a Mongalis sunt devicti... in terra autem *Kara-Kitaorum* (más kéziratokban *Kara-Kytaorum*, *Kara-Kycaorum*, *Quitaorum*; VINC. BELLOVACENSIS-nál: *Charakithay*, *Charakithaorum* Spec. hist. l. XXXI, c. 8) Occoday-can... positus fuit imperator». ¹⁾ «Terrarum nomina, quas vicerunt, sunt hæc: *Kitai*, *Namaini*, *Solangi*, *Karakitai* sive *nigri Kitai*...» stb. ²⁾ Ugyane változat van meg BENEDICTUS POLONUS relatiójában is: «Post Turkyam intraverunt terram quæ vocatur *Kara-Kytai*, id est *Niger Kytai*, et hii sunt pagani...» ³⁾ RUBRQUIS óta a *Catay* változat a gyakoribb. «Iste *Con* (var. *Coir*) — írja RUBRQUIS — erat *Caratatay* (var. *Caracatai*, *Caracatay*). *Cara* idem est quod *nigrum*, *Catay* nomen gentis, unde *Caracatay* idem est quod *niger Catay*. Et hoc dicunt ad differentiam ipsorum *Catay*, qui sunt in oriente super Oceanum...» ⁴⁾ JOHANNES DE MONTE CORVINÓNÁL († 1330): *Katay* regnum, ODORICUS DE FORO JULIÁNÁL (1333 k.): *Chatay*. ⁵⁾ Noha krónikáink *Kytani* változatát nem tudom kimutatni (hasonló képzésű melléknév BOËMUS AUBANUS-nál *Cathainus* ⁶⁾), nem kételkedhetünk abban, hogy a *khitan* népnévvel, a *Karakitai* birodalom halvány emlékével van dolgunk s hogy ez az adat is nyugati forrásból került krónikáinkba. Igaz, hogy szerintük «circa enim meridiem iuxta ipsum (t. i. fluvium *Don*) iacet gens *Kytanorum*», *Kara-Kitai* pedig nem a *Don* mellett feküdt; csakhogy nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Kézai-ban csak az alánokról van szó, tehát a *g. Kytanorum* későbbi betoldás is lehet. Egyébiránt a XIII. sz. geográfiai fogalmai szerint, a midőn a térképeken a Volga még gyakran hiányzik, s a Kaspi-tenger az északi Océán öble, az «*Alani et Kytani iuxta Don*» meghatározás nem is olyan képtelenség.

¹⁾ I. m. 648, 607.

²⁾ I. m. 707.

³⁾ De itinere fratrum minorum ad Tartaros quæ frater BENEDICTUS POLONUS viv voce retulit. (Recueil de voyages IV. 774.)

⁴⁾ Itinerarium fratris WILLELMI DE RUBRUK de ordine fratrum minorum anno gratiæ M. CC. liij. ad partes orientales. (Recueil de voyages IV. 259—60).

⁵⁾ ZARNCKE i. m. VIII. 113, 115.

⁶⁾ JOANNES BOËMUS AUBANUS, Omnium gentium mores, leges et ritus (Antverpiæ, 1571) 145. l.

Tarsia.

A Scythiától keletre eső tartományok közt sorolják fel krónikáink a regnum Iorianorum után *Tarsiát* is. FEJÉR GYÖRGY és PODHRADCZKY, úgy látszik, TURÓCZI után indulnak, a kinél nem *Tarsia*, hanem *Tartia* van, s *Tarsia*-t egyszerűen *Tartariával* azonosítják.¹⁾ Noha a *Tarsia* kétségkívül nem *Tartaria*, e magyarázat — mint látni fogjuk, — tárgyilag nem egészen helytelen. Új gondolatot vet fel JÁSZAY PÁL «Álmos a magyar krónikák szerint» cz. értekezésében.²⁾ Szerinte *Tarsia* a pézsmáról híres *Tarasz* város volna, a Csui folyó mellett. Ismétli e magyarázatot, FEJÉRre való hivatkozás nélkül, VÁMBÉRY, Magy. Ered. 178, s VÁMBÉRY nyomán KUUN, Relat. I. 34—5, II. 131, THÚRY, Századok XXX. 904, DOMANOVSZKY, i. m. 39, MARQUART, Streifz. 59 s mások. «Apud KEZAM post regnum Iorianorum — írja KUUN i. h. — orientem versus *Tarsia* memoratur, quod in libris persicis *Teráz*, in arabicis *Daráz* scriptum reperitur et urbis in Turkistán ob puellas pulcras celebris nomen est... Memoriam regionis Transoxaniæ æque ac contmercii in emporio *Taras* in nomine *Tarsia* chronicorum Hungaricorum conservatam videmus. Hoc nomen Hungari in scriptis occidentalium legerunt, non a mercatoribus Ismaelitis audiverant, illi enim *Tarsia* scribebant, hi vero *Tiraz* v. *Taraz* ab Arabibus Persisque audiebant». VÁMBÉRY érdeme, hogy az 1375. évi katalán térképen megtalálta a *Tarsia* nevet,³⁾ de viszont azzal, hogy ezt a *Tarsia* tartománynevet minden alap nélkül, sőt az említett térkép adataival egyenes ellentétben a *Taras* város nevével azonosította, a későbbi kutatókat, KUUN GÉZÁt, sőt MARQUARTot is félrevezette. Ezt a nevezetes kereskedelmi emporiumot gyakran emlegetik a nyugati források is, de ZEMARCHOSTól kezdve mindig *Talas* és sohasem *Tarsia* néven.⁴⁾ MARQUART észre is

¹⁾ V. ö. G. FEJÉR, De peregrinis nominibus Magyarorum avitarum sedium indicibus 18; Chron. Bud. ed. PODHRADCZKY 12.

²⁾ V. ö. REGULY-album (1850) 95. l., A magyar nemzet napjai (1857) 29. l.

³⁾ Notices et extraits XIV. 2.

⁴⁾ ZEMARCHOS jelentésében: ἐν χώρῳ Τάλας, RUBRUQUISnál is: civitas *Talas*, v. ö. Recueil de voyages IV. 279—80, TOMA-

vette tévedését, s a Streifzüge végéhez csatolt függelékben (498) a köv. helyreigazítást közli: «*Tarsia* hat sicher mit *Tarāz* nichts zu tun, sondern hängt irgendwie mit den in Hochasien weit verbreiteten Nestorianern (pers. *تارسا*, pahl. *tarsāk*) zusammen . . . Vermutlich ist aber mit *Tarsia* bei den ungarischen Chronisten speziell das reich des sagenhaften PRESBYTERS JOHANNES gemeint». S csakugyan, krónikáink *Tarsia*-ja mögött a kései középkor egyik leggazdagabb legendaköre s a keleti kereszténység történetének egyik érdekes fejezete rejtőzik.

A keleti, szír kereszténység több felekezetre szakadt: az orthodox chalkedoniták mellett voltak jakobiták, a kiknek tanait a 451. évi chalkedoni zsinat, és nestoriánusok, a kiknek tanait a 431. évi ephesusi zsinat vetette el. A Bizáncból elűldözött jakobiták és nestoriánusok Perzsiában húzódtak meg, a hol a kereszténységet már az orthodox szírek képviselték. Mind a három felekezet tovább terjesztette a kereszténységet Közép- és Keletáziában, még pedig, úgy látszik, legnagyobb sikerrel a nestoriánusok.¹⁾ Mikor 1265-ben MAKIKÁ bagdadi patriarcha, a nestoriánus keresztények feje meghalt, Bagdadot Pekinggel a nestoriánus gyülekezetek egész sora kapcsolta össze Turkesztánon, Transoxanián, Ferghanán, Almalikon és Jarkandon keresztül.²⁾ Kínai forrásokban már 1221-ben szó van a *dsambalikite-sie-k* (= perzsa *تارسا* 'keresztény', szorosabban 'nestoriánus') fejeéről.³⁾

Azok közé az országok közé, a hol a nestorianismus gyorsan tért hódított, tartozott az ujgurok országa is. PIANO CARPINI, a ki a XIII. sz.-i utazók közül először járt közöttük, ezt írja: «Et cūm aliquantulūm quievisset CHINGIS prædictus, præparavit se rursus ad prælium et contra terram *Huiurorum* (más

SCHÉK, Die ältesten Berichte über den skythischen Norden. SBWA. CXVII.

¹⁾ W. BARTHOLD, Die geographische und historische erforschung des Orients (Quellen und Forschungen zur Erd- und Kulturkunde. VIII.) Leipzig, 1913. 23—5. l.

²⁾ V. ö. CHARLES-ÉLÉDES BONIN, Notes sur les anciennes chrétiennes nestoriennes de l'Asie Centrale (Journ. As. IX. Série, 1900, XV. 584 kk., 590 kk.).

³⁾ V. ö. BRETSCHNEIDER, i. m. 132.

kéziratokban: *Hiyrorum, Kuirorum, Huyrorum, Uirorum*) processit ad bellum; isti homines sunt christiani de sectâ Nestorianorum: quos etiâ bello devicit; et illorum litteras acceperunt, nâm priûs scripturam aliquam non habebant; nunc autem appellant eandem litteram Mongalorum». ¹⁾ RUBRUQUIS, a ki hat évvel később, 1253-ban járt arra, szintén megemlíti az ujjur nestoriánusokat: «... sunt multe secte in Oriente. Primi sunt *Jugures*, quorum terra contiguatur cum predicta terra Organum... in omnibus civitatibus eorum sunt mixti Nestorini et Saraceni». ²⁾ A nestoriánus ujjurok országát nevezték a középkorban *Tarsiának*. HAYTHONUS, a *Hist. orientalis* szerzője, már *regnum Tarsae* néven emlegeti s azt is tudja, hogy innen jöttek a Háromkirályok Betlehembe. «In *regno Tarsae* sunt tres provinciæ, quarum dominatores se reges faciunt appellare. Homines illius patriæ nominantur Jogur, semper idola coluerunt et adhuc colunt omnes, præter decem cognationes illorum regum, qui per demonstrationem stellæ venerunt adorare nativitatem im Betlehem Judæ. Et adhuc multi magni et nobiles inveniuntur inter Tartaros de cognatione illa, qui tenent firmiter fidem Christi... Istud regnum Tarsæ ex parte orientis suos habet confines cum regno Cathay, ex parte occidentis cum regno Turquestan, ex parte septentrionis cum quodam deserto, ex parte vero meridiei cum quadam ditissima provincia quæ vocatur Sym, quæ inter regnum Indiæ et regnum Cathay habet situm...». ³⁾ JOHANNES DE MONTE CORVINO, a khanbaliki katholikus misszió alapítója egyik levelében (1307 v. 1308) ezt írja: «Sex picturas feci fieri Veteris et Novi Testamenti ad doctrinam rudium, et sculpta sunt litteris Latinis et *Tarsicis* et *Persicis*, ut omnes linguæ legere valeant». ⁴⁾ Nyilvánvaló, hogy az ujjur, a későbbi mongol betűkről van szó.

A nyugati források *Tarsiát*, a mesés ázsiai országot, a

¹⁾ Recueil de voyages IV. 650—1.

²⁾ Uo. IV. 282.

³⁾ *Hist. orient.* (ed. MÜLLER, Greiffenbag) 3. l.

⁴⁾ V. ö. CHARLES-EUDES BONIN, *Journ. As. IX. Série, XV. 584*; G. DÉVÉRIA, *Notes d'épigraphie mongole-chinoise* (*Journ. As. IX. Série. 1896. VIII. 413.*

XII. század közepe óta gyakran emlegetik, a napkeleti bölcsekkel, JÁNOS pappal, majd később a mongolokkal kapcsolatban.

A hagyomány szerint a három napkeleti böles tetemét, a kiket a nép képzelete csakhamar királyoknak tett meg, HELENA császárné hozta keletről Bizánczba. Tőle kapta az ereklyéket szolgálatai jutalmául ajándékba SZ. EUSTORGIUS milánói püspök, a ki az elmozdíthatatlannak vélt nehéz ólomkoporsókat csodálatos módon Milanóba szállította.¹⁾

Mikor FRIGYES császár 1162-ben hosszas ostrom után bevette Milanót, RAINALDUS a három mágus koporsóját magával vitte Kölnbe: «Corpora trium Magorum — írja SIGEBERTUS GEMBLACENSIS — a Reinaldo Coloniensi electo de ecclesia quadam civitati Mediolanensi contigua translata sunt, et cum magno gaudio et exultatione totius provincie, processioni mirabiliter ordinata, nec simili omnibus retro seculis visa vel audita, civitati Coloniensi illata et in ecclesia sancti Petri reposita sunt».²⁾

A hagyomány, a mely a napkeleti bölcseket megtette királyoknak, természetesen országot is adományozott nekik: MENYHÉRT Arábia és Núbia királya, BOLDIZSÁR Godolia és Saba királya (vagy megfordítva), s GÁSPÁR *Tarsia* (v. *Tharsis*) királya. GAUFREDUS DE BRUIL krónikájában olvassuk: «Horum nomina Gaufredus Burdegalensis archiepiscopus his versibus prodit:

Tarsensis preceedit, Arabs subit, inde Sabeus. Nomina sunt *Gaspar*, *Baltazar*, *Melchior* illis».³⁾ JOHANNES DE HILDESHEIMNÉL

¹⁾ V. ö. ROBERTUS DE TORINNEIO, abbas in Monte S. Michaelis de Periculo maris vocatus († 1186), *Chronica* ad a. 1158 (MGH. SS. VI. 508) és uo. ad a. 1164 (uo. VI. 513); Abbatis ISENGRIMI OTTENBURENSIS *Annales Maiores* 1165—1180 (MGH. SS. XVII. 314 ad a. 1162); *Acta Sanctorum* jún. 6. (XXI. 634).

²⁾ SIGEBERTI GEMBLACENSIS *Chronographia. Auctuarium Affligemense*. Ad a. 1161—3. MGH. SS. VI. 405. A translációra v. ö. még Contin. Aquicinctina MGH. SS. VI. 409; *Annales Mediolanenses minores* MGH. SS. XVIII. 373, 395; BALDUINI NINOENSIS *Chronicon* MGH. SS. XXV. 535; SIFRIDI DE BALNHUSIN *Compendium Historiarum* MGH. XXV. 699; OTTONIS FRISINGENSIS cont. *Sanblasiana* MGH. SS. XX. 310; ELLENHARDI *Annales* MGH. SS. XVII. 101; *Acta Sanctorum* I. 8. 328, 664.

³⁾ GAUFREDI DE BRUIL *Vosiensis Chronica*. MGH. SS. XXVI. 202.

1370 k.) is: «Nestorini, Persarum vicini, . . . sunt homines de regno Tharsis et insulæ Egrisoullæ nati, in quibus regnavit Jaspas, tercius rex, Aethiops, qui domino mirram obtulit». ¹⁾

A hagyomány más változata nemcsak GÁSPÁRT, hanem mind a három napkeleti királyt Tarsiából származtatja. JOHANNES LONGUS, miután krónikájában elmondja, Milánó bevételével kapcsolatban, hogy a három mágus teteme hogyan került Perzsiából Konstantinápolyba, onnan Milánóba, majd Kölnbe, így folytatja: « . . . adhuc . . . apud ignarum vulgus nominantur tres reges Colonie, non quod inde reges extiterint, aut domini vel inde fuerint oriundi, sed fuerunt de regno Tarse vel Tarsis, quod est ultra Persidem et sub dominio Tartarorum, quod regnum semper habuit et adhuc habet reges tres. Illorum trium regum seu magorum, qui domino Jhesu Christo munera, sicut dictum, obtulerunt, adhuc ibi genus durat, et sunt Christiani, reliquus illius terrae populus ydolatre sunt et subiecte Tartaris . . . ». ²⁾ A XIV. sz. végéről való katalán nyelvű világtérképen Közép-Ázsiában, Turkesztán vidékén a következő feliratot olvassuk: «Aquesta provincia es appellada Tarssia, de la qual axiren los tres reys fort savis; e vangueren en Batlem en Judea ab lurs dons, e adoraren Jehu Christ; e son sebolits en la ciutat de Cologna, à dues jornades de Bruges». ³⁾ Ugyane térkép egy olaszországi példányán: «Aquesta regio d'orient es appellade tarsia de la qual isqueran los tres reys dorient per anar an beelem a uauere Jesum Christum», s egy keleti király képe alatt: «Aquest rey es appellat senyor de tauris (=Tebriz) e de tarsia». ⁴⁾

Mindjárt az első értesítés, a melyet Európába a JOHANNES rex et presbyterről GABULA püspöke hozott (fentebb egész terje-

¹⁾ JOHANNES DE HILDESHEIM, Historia de translatione beatissimorum trium regum (1370 k.; megjelent 1486-ban, Mainzban), v. ö. ZARNCKE, i. m. VIII. 117, 154.

²⁾ Chronica Monasterii S. Bertini auctore JOHANNES LONGO de Ipra ad a. 1162 (MGH. SS. XXV. 804).

³⁾ Notice d'un Atlas en langue catalane. Manuscrit de l'an 1375. Par MM. J. A. C. BUCHON et J. TASTU. (Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque du Roi, XIV. 2 : 125).

⁴⁾ V. ö. TH. FISCHER, i. m. 217—8.

delmében közöltem), a hatalmas keleti királyt a három mágus ivadékának tünteti fel. Midőn később, a XIII. sz. elején, a közhit Dzsingisz-khánt, legalább eleinte, magával JOHANNES rex-szel, vagy utódjával, DAVID rex-szel azonosította, a tatárok is kapcsolatba kerültek Tarsiával, és *tartarus* : *tarsicus*, *Tartaria* : *Tarsia* synonym fogalmakká lettek.¹⁾

Midőn a mongolok megjelentek Európa határán, a legenda tovább szövődött: bizonyosan Kölnbe készülnek, hogy a három mágus tetemét hazavigyék. «Anno 1222 — írják az Annales Marbacenses — de terra Persarum exercitus magnus valde et fortis, egressus de finibus suis, per adiacentes sibi provincias transitum fecit . . . Sed qua de causa egressi fuerint, vel quid egerint, ignoramus . . . Dicebant tamen quidam, quod versus Coloniam vellent ire et tres magos de gente eorum natos ibidem accipere . . .».²⁾ PHILIPPE MOUSKET († 1244), a Historia regum Francorum szerzője szintén ezt írja:

«Et disoit on que il venroient
Droit a Coulogne et si veroient
Ravoir l'un des trois rois sans falle,
Et cil rois sans adevinalle
Fu de leur tiere rois et sire
Ki Dieu, ne sai d'or u de mire
Et d'encens, ala aouer
Et siervir et puis onorer.

¹⁾ V. ö. erre vonatkozólag Annales Pegavienses Cont. tertia ad a. 1202 (MGH. SS. XVI. 268); Chronica ALBERICI Monachi a monacho novi monasterii Hoiensis interpolata, ad a. 1221, 1237 (MGH. SS. XXIII. 911, 942); VINCENTIUS BELLOVACENSIS, Speculum historiale I. XXIX. c. 69 ad a. 1202; PIANO CARPINI, Recueil de voy. IV. 655. Érdekes, hogy ALDUMUR tatár kán képzelt levele a magyar királyhoz szintén így kezdődik: «DAVID. JOHANNIS rex et insulæ orientalis et gentis inclusæ Ungarorum regi gratiam suam et genti sue, quam sibi trinus et unus», Cronica fratris SALIMBENE DE ADAM or. Minorum ad a. 1285 (MGH. SS. XXXII, 580). Ugyane tatár betörésről az Annales Mantuani így ír: «Et eo anno (1285) quidam JOHANNES REX Tarsiis et Tartarorum et gentis inclusæ intravit in Hongariam et eam destruxit pro maiori parte» (MGH. SS. XIX. 29).

²⁾ Annales Marbacenses, MGH. SS. XVII. 174—5.

De *Tarse* fu li uns des rois.
 Ensi passoient les destrois,
 Et s'en venoient viers *Cologne*
 Pour acomplir ceste besogne». ¹⁾

Ugyanígy MATTHEUS PARISIENSIS, *Historia Anglorum* (CD. IV. 1 : 242): «Nunc se propter magos reges, quorum sacris corporibus ornatur Colonia, in patriam suam reportandos . . . egres- sos se mentiuntur».

A tatárok khánja *rex Tharsis* néven szerepel: «*Rex Tharsis* terram que dicitur Valewin, penitus devastavit» (*Continuatio Claustroneoburgensis secunda* ad a. 1223, MGH. SS. IX. 623, uo. 636); «*Rex Tarsis* intravit Ungariam cum multis exercitibus... *Rex vero Tarsis* Ungariam vastans . . .» *Annales Capituli Posnaniensis* ad a. 1241 (MGH. SS. XXIX. 440). «Quidam dicunt — írja MATTHEUS PARISIENSIS — quod Tartari sunt Sicii, qui sunt Cumanis contermini, alii, quod a *Tharsi* spaciosissima terra dicuntur; secundum alios Tattari dicuntur» ²⁾ *Tarsensis*, *tarsien*, *tarsicus* lassanként egyértelmű lesz *tartarus*-szal. Gestorum Treverorum cont. IV. ad a. 1239 (MGH. SS. XXIV. 403, 483): «... gens infausta Tartarum . . . fines invasit Europe . . . Hos *Tarsenses* et Hysmahelitas quidam autumant.» Egy töredék meg így aposztrofálja a tatárokat: «*Gens Tarsensium*, revertere ad natale solum tuum». ³⁾ PHILIPPE MOUSKET, «Sz. LAJOS életében» szintén *tarsien*-t mond *tatár* helyett:

«Adont fu la nouviele esparse
 Que tout li *Tarsien* de *Tarse*
 Furent issus de leur contrée
 Et orent Rousie gastée». ⁴⁾

FROISSARTnál t. XV. 263 *Tarse* és *Tartarie* felváltva ugyanazon értelemben kerülnek elő. A *tarsicus* a XIII. sz. végén egy

¹⁾ MGH. SS. XXVI. 815.

²⁾ Ex MATTHEI PARISIENSIS *Chronicis Maioribus*, MGH. SS. XXVIII. 206.

³⁾ De invasione Tartarorum fragmentum, MGH. SS. XXIX. 599.

⁴⁾ Idézi DuC. *tarsicus* a.

drága posztófaj neve: «species panni ex Tartaria advecti v. operis Tartariçi» DuC.

A mi a *Tarsa*, *Tarsia*, *Tarsis* név eredetét illeti, már YULE, Cathay and the ways thither, London, 1866, 205. l. és BRETSCHNEIDER, Mediæval researches I. 66, Notices 132, OPPERT, i. m. 16 kimutatta, hogy a perzsa تارسا *tarsā* (pahl. *tarsāk*) 'christianus' VULL. szóval függ össze.¹⁾ Ez az elnevezés is nyilvánvaló bizonyítéka, hogy a nestorianismus mennyire el volt terjedve az ujgurok között.²⁾ A nyugaton járatos elnevezések közül nyilván a HAYTHONUSnál is szereplő *Tarsa*, regnum *Tarsae* (*Tarse*) az eredetibb. *Tarsia* e mellett: *Tarsa*, olyan latinosított alak, mint *Jugria* az orosz *Jugra*, *Ugra* mellett. A *Tarsis* változat viszont analógiás alak, a cilician *Tarsus*, *Tarsis* város nevének hatása alatt.³⁾ Különbösen adataink is vannak arra, hogy össze is tévesztették a távoli ázsiai tartomány nevét a bibliából jól ismert cilician város nevével. «Contigit ante hoc, — írja a XIII. sz. közepén RICHERUS, — quosdam gentes nescio unde ebullire. Inmensus siquidim erat eorum exercitus et innumabilis, facie quidem sordidi, cultu horribiliores, Tartarini appellati. Unde quidam eos a *Tharso* Cilicie nominatos dicebant. Alii vero asserebant, eos Judeos illos esse, quos ferunt ab Alexandro rege Magno intra Caspios montes quondam fuisse inclusos . . . ».⁴⁾ Más esetben meg a mágusokat származtatják a

¹⁾ A szó voltaképpeni jelentése 'furchtsām', v. ö. pahl. *tars-nāk* 'furchtsām', pahl. *tars-ītan* = újperzsa *tars-īdan* 'sich-fürchten'. «A keresztények bizonyára a türelmetlen zoroastrianismus üldözései miatt voltak *felénkek*.» SCHMIDT JÓZSEF szíves közlése.

²⁾ V. ö. erre még BRETSCHNEIDER, Not. 124 megjegyzését: «ASSEMANI, in his Bibliotheca orientalis Clementino-Vaticana, states, that in the history of the Nestorians, the name of *Ighur* . . . is often mentioned».

³⁾ PÁL apostol szülővárosának a neve nemcsak *Tarsus*, hanem igen gyakran *Tarsis* alakban is előfordul. Hogy csak egy példát említsek, a Kazinczy-kód. ELEK-legendájában ezt olvassuk: «hoő sicilianak *tarsomaba* menne», a Peer-kód.-ben is: «mykoron cilicianak *tharson* neuő warosba akarna ewezny», de már a Tihanyiban: «es akara cilicianak *tarsis* neuő uarasaba menie».

⁴⁾ RICHERI Gesta Senoniensis Ecclesiæ, MGH. SS. XXV. 310.

ciliciai városból: «Verumtamen, quia *reges Tharsis*, cuius ipse tunc erat episcopus, apud Coloniam requiescere audierat» (Ex libris auctorum æqualium de S. THOMA CANTUARIENSI, MGH. SS. XXVII. 35).

Azt hiszem ennyi, legnagyobbrészt XIII. sz.-i adat fel-sorolása után nem meglepő, hogy e sokat emlegetett ázsiai tar-tomány neve a mi krónikáinkban is szerepel.

India minor.

Képes Krón.: «Ex plaga autem estivali subsolari gens iacet Corosmina, et *Ethyopia*, que minor India dicitur, et post hec inter meridiem et cursum Don fluvii est desertum inmeabile, ubi propter intemperiem aeris illus zone sunt serpentes diversi generis, rane velut porci, basillicus, et plura animalia toxicata, tigris et unicornis ibi generantur» (MHK. 492).

A középkorban három Indiát különböztettek meg: *maior India*, *minor India*, *tertia India*.¹⁾ Már KUUN GÉZA utalt arra, hogy krónikáinknak *Ethyopia, que minor India dicitur* kifejezése megfelel a korukbeli geográfiai terminológiának.²⁾ KUUN GÉZA bizonyítékait még néhánynyal megszerzem.

Már a Meroving-korszakban ezt olvassuk FREDEGARIUS scholasticusnál: «Nomina autem gentium hæc sunt: Aegyptus, *Aethiopia*, quae tendit adversus Indiam, et altera Ethiopia» (Chronicarum quæ dicuntur FREDEGARII Scholastici l. I. MGH. SS. Rerum Merovingicarum II. 22). A szóban forgó kifejezést a XIII. sz. közepén is kimutathatjuk PIANO CARPININÁL. A Dzsingisz-kántól meghódított tartományok nevét így sorolja fel: «Terra-rum nomina, quas vicerunt, sunt hæc: Kitai, Naimani, Solangi-Karakitai sive nigri Kitai, Comana... Huyur, Sumongal... Bascart id est magna Hungaria, Bisermini, Turcomani, Bileri id est magna Bulgaria, ... Alani sive Assi, Obesi sive Georgiani, ... Mordui, Turci, ... Tarei, *India minor sive Ethiopia* ...»

¹⁾ V. ö. pl. *Mirabilia descripta per fratrem JORDANUM, ordinis prædicatorum, oriendum de Severaco, in India majori episcopum Columbensem* (Recueil de voyages IV. 37 kk.).

²⁾ V. ö. Relat. I. 36—38.

Recueil de voyages IV. 707—9). A «De principio imperii Tartarorum» cz. fejezetben is említ *minor India*-t: «Unum de filiis suis... misit cum exercitu contra Comanos... Alium etiam filium misit cum exercitu contra Indos, qui *minorem Indiam* devicit: hii autem nigri sunt Sarraceni qui *Aethiopes* nuncupantur»... (Recueil de voyages IV. 655). Ugyane szövegdarab CATERINO ZENÓNál: «... superò *l'India minore*. Questi sono neri Saracini, chiamati *Ethiopi*...» (Dei commentarii del viaggio in Persia, RAMUSIO i. m. II. 235 b.). MARINO SANUTÓnak a XIV. sz. elejéről való térképén: Mappa de mari et terra: «*India parva que ethiopis*» (LELEWEL i. m. II. 30, NORDENSKJÖLD i. m. 51). JOHANNES WITTE DE HESE útleírásában 1389-ből: «intravi navem, navigando per mare oceanum bene per tres menses ad *Aethiopiam, que regio dicitur inferior India*, ubi sanctus Bartholomæus prædicabat...» (ZARNCKE i. m. VIII. 164). Még a XVI. sz.-ban is AUBANUS BOËMUSNál: «*Aethiopia duplex* regio est Asiæ et Aphricæ: altera, quæ et hodie *India* dicitur: ad Orientem solem Rubro et barbarico mari alluitur...» (Omnium gentium mores, leges et ritus, Antverpiæ, 1571, 33. l.). NÖLDEKE *Aethiopiának* és *Indiának* ezt a különös összezavarását így magyarázza: «Die bezeichnung Indien für Aethiopien ist bekanntlich vom späteren alterthume an sehr beliebt. Sie dürfte von der schwärze der haut bei den bewohnern beider länder herrühren, denn der Perser und Syrer sagt Hindu, wie wir Mohr, die Griechen Αἰθίοψ sagten...» (ZARNCKE i. m. VII. 944). Ugyancsak NÖLDEKE egy más helyen ezt írja: «Die unglückliche bezeichnung von Habes und den nachbarländern durch Indien, welche so viel verwirrung angerichtet hat, geht davon aus, dass die Perser die schwarzen nach dem ihnen zunächst lebenden sehr dunkelfarbigen volke Inder (*Sindi*) nannten; dieser sprachgebrauch kam dann durch die Syrer zu den abendländern» (idézi KUUN, Relat. I. 39).

Mangalia.

Képes Krón.: «Regno autem scytico de oriente regnum iungitur Jurianorum, et post hec Tarsia, tandem vero *Mangalia*, ubi et Europa terminatur.» Hogy ez a Tarsiával együtt emlegetett *Mangalia* a. m. *Mongolia*, abban tudtommal senki sem

ketelkedett. VÁMBÉRY Magy. Ered. 178 és KUUN, Relat. I. 35—36 azonban nem elégszik meg ezzel az egyszerű magyarázattal; fennakad az «ubi et Europa terminatur» meghatározáson (noha, mint láttuk, krónikáink geográfiai meghatározásait nem lehet komolyan venni) s inkább felteszi, hogy a magyar hagyományban *Mongolia* keveredett Kiev állítólagos tatár nevével, *Man-cariával*. Ezt a magyarázatot MARQUART Streifz. 59 is hajlandó elfogadni. MARQUART szavait idézem, a ki e kissé különös feltevést forrásánál szabatosabban fogalmazza meg: «*Mangalia* soll mit dem in der τὰς τῶν πατριάρχων θρόνων des NEILLOS DOXOPATRES aus d. j. 1143 genannten Μαγαρία identisch sein, was BRUUN für den tatarischen namen Kiows hält. Da aber nach unserem texte Mangalia an der ostseite von Seythien liegen soll, so vermutet KUUN, dass die spätere tradition ursprüngliches *Mongolia*: ubi Asia terminatur, durch das bekanntere *Mangalia*, ubi Europa terminatur, ersetzt habe». KUUN Relat. I. 24 szerint a mongolok emlékeztét és nevét a magyar nemzeti hagyomány őrizte volna meg még abból a korból, a midőn a magyarok a mongolok szomszédságában laktak. A magyar-mongol érintkezés bizonyosságai szerinte a magyar nyelv mongol elemei: «glossæ hungaricæ e lingua mongolica depromptæ et aliæ, quæ a fonte iranico ortæ sunt, atque imprimis religionis zendicæ vestigia in mythologia hungarica Hungaros haud exiguum tempus orientem versus cum gentibus mongolicis, meridiem versus cum Iraniis quoddam commercium habuisse probant». Nem is említve, hogy a magyar-árja vagy helyesebben finnugor-árja érintkezéseknek ez a beállítása teljesen helytelen, s hogy igen nagy kérdés, van-e egyáltalában jogunk a magyar nyelv mongol jövevényszavairól beszélni,¹⁾ tehát KUUN egész magyarázata a levegőben lóg, nem tudom belátni, miért kellene feltennünk, hogy krónikásunk Mongolország nevét a nemzeti hagyományból vette. Hiszen a XIII. sz.-ban egész Európa érdeklődése és aggódó figyelme a mongolok felé fordult. A pápa és a francia király követeket küldenek Karakorumba s az újáról hazatérő PIANO CARPINI — mint egy szemtanú, SALIMBENE leírja, — kénytelen az általános érdeklődés kielégítésére úti

¹⁾ V. ö. MNyv. XIII. 97.

jelentését nyilvános felolvasásokon magyarázni.¹⁾ Még a távolabb eső országok, Anglia, Franciaország, Olaszország krónikái, évkönyvei is sokat foglalkoznak a mongolokkal, s az volna felteendő, ha a mi XIII. sz.-i krónikásunk az ázsiai tartományok közül a terra Corosmina, terra Kytanorum, Tarsia, minor India mellett épen Mongolországot hagyná említés nélkül!

A *Mangalia* hangalakot (két *a*-val) nem találom ugyan más forrásban, de PIANO CARPINI következetesen *Mongalit* ír, s a *Historia Salonitana*-ban *Mangoli* változat is előkerül: „gentesque illæ secundum proprietatem linguæ suæ *Mangoli* appellantur”.²⁾

★

A Scythia-fejezetben még előforduló tulajdonnevek közül a *gens Alanorum*, *Bessi et Cumani Albi* és *Susdalia* nem szorul különösebb magyarázatra.

★

De hogy kerül *Susdalia*, *Alania*, *Georgia*, *terra Corosmina*, *terra Kytanorum*, *Tarsia*, *India minor* és *Mangalia* a Scythia-fejezetbe? Erre a kérdésre nem nehéz megfelelni. Már DÉVÉRIA kimutatta,³⁾ hogy 1223—1340 között két fő út vezetett Európából a mongol nagykhán udvarába. Az egyik a déli út Seleucián és Bagdadon keresztül; ez a perzsák, a görög expedíciók útja s a nestoriánus kereszténység terjeszkedésének iránya. A másik az északi út, a melynek főbb állomásai, pontjai: a Fekete-tenger, Krim, Azov, a Don és a Volga, az alánok földje, Chvârizm, a Tarasz völgye, a Csü folyó s az Irtis. Ezt az utat tette meg ZEMARCHUS, II. JUSTINUS követe (568), PIANO CARPINI és BENEDICTUS POLONUS (1246), RUBRUQUIS (1253—4), HAITHON, örmény király (1254—5), MARCO POLO (1274—5), MARIGNOLI (1338), PASCAL DE VITTORIA és FR. BALDUCCI PEGOLOTTI (1340). A két fő utat egy észak-déli irányú kötötte össze Derbenden és Georgián keresztül.

¹⁾ Cronica Fratris SALIMBENE DE ADAM ad a. 1248 (MGH. SS. XXXII. 207).

²⁾ V. ö. THOMÆ ARCHIDIACONI Historia Salonitana SCHWANDTNER III. 608.

³⁾ Journ. As. i. k. 425.

A XIII. sz.-ban Közép-Ázsiából alig ismertek egyebet, mint azokat a tartományokat, a melyek az északi karaván-út mentén vagy közelében feküdtek. Mindazt, a mi ezen ismert vagy legalább többé-kevésbé ismert vidékektől északra feküdt, a Scythia gyűjtőnév alá foglalták, a mely, akár csak a Góg és Mágóg népek országa, a dolog természeténél fogva mindig az oikumené szélén helyezkedett el.

★

Ezek után a krónikák Scythia-fejezetében voltaképen csak három adat marad, a melyet részletesebben meg kell vizsgálnunk: a rejtelmes *Togora* v. *Thogata*, az *Etul* folyónév és a *kerecset-madarak*.

Thogata.

KÉZAI (MHK. 479): «Oriuntur etiam in eodem duo magna flumina, uni nomen Etul et alterius *Togora* . . . *Togora* autem fluvius discurrit de Scithia exeundo per desertas silvas, paludes ac montes niveos, ubi nunquam sol lucet propter nebulas, tandem intrat in Yrcania vergens in mare aquilonis.» A Képes Krónika megfelelő szövege (MHK. 492): «Alter quoque fluvius nomine *Thogata* (Dubn. Krón. Font. Dom. III. 7: *Tagatha*; Budai krón.: *Togata*; Pozsonyi Krón. Font. Dom. IV. 5: *Togata*), valde magnus, in regno nascitur Scythicorum, qui per sylvas vadit desertas, paludes et montes niveos, ubi sol nunquam lucet, discurrrens intrat tandem in Irchaniam, et ibi vergit in mare aquilonis.»

A *Togora* v. *Thogata* folyónevet eddig semmiféle írott forrásból — krónikáinkon kívül — nem sikerült kimutatni; mindenesetre számba kell tehát vennünk azt a lehetőséget is, hogy ezt a folyónevet is, épúgy mint a Volga *Etul* nevét, a nemzeti hagyomány őrizte meg. Ebből a feltevésből indult ki mindenki, a ki e folyónév magyarázatával megpróbálkozott.

JÁSZAY PÁL szerint a *Thogata* a Tobol v. az Irtis folyó, s neve azonos a Tisza egyik mellékfolyójának, a *Taktá*-nak a nevével.¹⁾ JÁSZAY ötleténél valószínűbbnek látszik, legalább első pillanatra, HUNFALVY magyarázata, a ki a *Thogata* folyónevet az

¹⁾ V. ö. A magyar nemzet napjai 29.

Irtis déli osztják *Tangat* névvel hozta kapcsolatba. HUNFALVY e feltevését több munkájában is bizonyítgatja, azonban kifejezései annyira határozatlanok és ingadozók, hogy mindenkit, a ki később az ő nyomán indult, tévútra vezetett. Kénytelen vagyok HUNFALVY szavait szószerint idézni, hogy a későbbi tévedések forrására rámutathassak. 1864-ben a Vogul föld és nép cz. munkájában ezt írja: «REGULY és AHLQVIST szerint a Szoszva vogulul *tajt, taut* 'manica', KLAPROTH, Asia Polyglotta 192 szerint a Tavda vogul neve *tágget*, CASTRÉN szerint az Irtis osztják neve *Tangat*» (i. m. 75), majd uo. a 345. lapon: «A vogul és osztják nyelvben a derékfolyónak mellékfolyóit ujjaknak, vogulul *taget, taut, tajt, tájt*-nak nevezik... A déli vogul *tajt* igen is lehetett a régi magyar nyelvben *tánt, dent*, annál is inkább, mert az osztjások máig az Irtist *tangat*-nak nevezik, mely szó a vogul *taget, tajt, tájt*-nak felel meg...» Itt tehát az osztj. *Tangat* folyónevet még csak a *Dentumoger*rel, *Dentiával* hozza kapcsolatba; a 340. l. szerint «a *Togora* bizonytalan». Elfogadja SZABÓ KÁROLY magyarázatát,¹⁾ hogy «a *Togora* folyó a mai *Tobol*», az *Yrcania* pedig az *Irtis* eltorzítása, annál is inkább, mert ABULGÁZI az Ob folyót *Ikar* v. *Ikan* néven ismeri. Tizenkét évvel később, Magyarország Ethnographiájában már a következő szöveget találjuk: «A *Togata* folyónévben a mai *Tangat* folyót ismerhetni fel, — mert így híjják a déli osztjások az Irtist, — mely az Obiba s evvel az Éjszaki vagy Jeges tengerbe szakad...» (i. m. 285), s jegyzetben: «Az osztják *tangat* szó a vogulban *tagat* (mi összevág a krónikabeli *tagat*-tal) és *täget*: a *g* önhangzóvá lévén, lesz *taut, tajt, tájt*, sőt a déli vogulban *taunt* is, mi megint összevágna a föltételezett *dent* szóval» (i. m. 286). Lényegében ugyanezt ismétli Földr. Közl. 1888: 170—2.

KUUN GÉZA elfogadja HUNFALVY magyarázatát (Relat. I. 27, 41, II. 131—2): «Nomen *Thogata* in chron. pict. Vind., *Togora* in chron. Simonis de Kéza, apud ne unum quidem auctorum occidentaliū legi potest. Flumen Irtiš, uti P. HUNFALVY testatur, ab accolis vogulibus ostiakisque *Tagat, Tangat, Taut* vocatur, quod nomen formæ *Thogata* inesse, quis non videt?

¹⁾ KÉZAI-ford. 11.

Nomen *Thogata* auctor chron. nationalis certo non aliunde, quam a traditione Hungarorum vulgari sumsit, quæ sane fluminis Irtis per longum tempus memor erat» (i. m. II. 132). Csakhogy krónikáink szerint a *Thogata* Hyrcanián folyik keresztül, a *mare aquilonis*-on tehát csak a Kaspi-tenger érthető. Ezt az ellenmondást KUUN egy furcsa ötlettel próbálja megmagyarázni: a nyugat felé vándorló magyarok a Volga *Etul* nevét a Donra, az Irtis *Thogata* nevét pedig a név nélkül maradt Volgára ruházták! (i. m. I. 41).¹⁾ HUNFALVY magyarázatát elfogadja BOROVSKY i. m. 4 és SEBESTYÉN i. m. I. 378. MARQUART eleinte (Streifz. 60) VÁMBÉRYHOZ szegődik, a ki Magy. Ered. 177 a *Togara* (*Thogata*) folyót az Urallal, a Jaikkal azonosította. MARQUART a név magyarázatát is megkíséríti s valószínűs etymologiai salto mortáléval a *Togora* nevet a *Jugra* tartomány nevével hozza kapcsolatba: «Der name *Togora* aber zeigt dasselbe präfix, wie der oben erörterte byzantinische name der Magyaren, und hängt mit dem namen des landes *Jugra* und dem slavischen und westeuropäischen namen der Magyaren Ὀγγροι, *Ungri*, *Ugri* zusammen» (i. m. 60). Munkája függelékében azonban már ő is HUNFALVYHOZ pártol át: «Damit wird es aber zugleich — írja i. m. 499 — wahrscheinlich, dass auch der fluss *Togora* oder *Thogata* viel weiter im osten gesucht werden muss, in welchem falle die zweite lesart den vorzug verdient. Es ist dann nämlich kaum ein anderer, als der Irtisch gemeint, der nach HUNFALVY'S zeugnis noch heute von den anwohnenden wogulen und ostjaken *Tagat*, *Tangat*, *Taut* genannt wird, wie man auch die landschaft Yrcania, nach der sich der fluss vor seiner mündung ins Nordmeer wendet, erklären möge».

Bármilyen nagy sikere volt is HUNFALVY magyarázatának, ha mai ismereteink mellett kissé közelebről szemügyre vesszük, könnyű tarthatatlanságát kimutatni. Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy mind KUUN GÉZA, mind MARQUART félre-

¹⁾ Bizarr ötlete KUUN GÉZÁNAK az is, hogy KÉZAI *Togora* változata nem íráshiba **Togata* helyett, hanem a PTOLEMEUSNÁL is említett *Thogara* kínai város nevének hatása alatt keletkezett, a melyet a magyarok az izmaelita kereskedőktől hallottak volna! (i. m. II. 131).

értette HUNFALVYt (a miben elsősorban HUNFALVY a hibás): csak a déli osztjások nevezik az Irtist *Tagatnak*; az Irtis neve a déli voguloknál *Ās* (ugyanez az Ob neve is) v. *Jāni-Oas* (a. m. *Nagy-Ās*) és *Sap*.¹⁾ A vog. *tagat*, *taut* stb., a mit HUNFALVY együtt emleget az osztj. *Tangat*-tal, nem az Irtis vogul neve, hanem a 'manica, ruhaújj' jelentésű vogul köznév. HUNFALVY azért hozza fel, mert azt hiszi, hogy azonos a Tavda, ill. a Szoszva folyónak vogul *Tágget* (KLAPROTH), *Tajt*, *Taut* (AHLQVIST) nevével, valamint az osztj. *Tangat* (CASTRÉN) Irtis-névvel, a mely utóbbinak a jelentése szerint szintén 'manica', ill. átvitt értelemben 'a derék-folyó mellékága' volna. Csupa tévedés, a mit a HUNFALVY rendelkezésére álló vogul és osztják adatok gyarló átírása tesz érthetővé!

A Tavda neve a vogul nyelvjárásokban MUNKÁCSI BERNÁT pontos közlései szerint: vogÉ. *Ta'it* | AL. *Jāni-Tajt* | K. *Taut* | P. *Tajt-Pālm* | T. *Täut* VogNépkGy. IV. 432; a Szoszva vogul neve: *Ta'it* VogNépkGy. IV. 436. Ellenben 'manica' vogulul: vogÉ. *tajt* 'ruhaújj' NyK. XXV. 185 | KL. *tot*, tő: *tait*- VNyj. 102 | AL. *tot*, tő: *tait*- VNyj. 155 | K. *töt*, tő: *täit*- VNyj. 190 | P. *tot*, tő: *tait*- VNyj. 233. Nyilvánvaló, hogy az említett vogul folyóneveket nem lehet a *tajt*, *tot* 'manica' köznévvvel egyeztetni. Ugyanez áll az osztjákra is. A vog. *tajt*, *tot* 'ärmel' szabályos osztják megfelelője: osztjFD. *tīt* | Trj. *äit* | V. *lēt* | Vj. *iēt* | Niz. *tīt* | Kaz. *äit* | O. *lit* 'ärmel' (SUS. Toim. XXIII. 217), míg ellenben az Irtis osztják neve: FD. *tañät* | Trj. *añaa* | Ni. *täñät* | Kaz. *äñäa* | AD. Irt. *täñät* (SUS. Toim. XXIII. 65). A szó kezdetén ugyanolyan megfeleléseket találunk, mint a fgr. *s- eseteiben, pl. FD. *täñ-* | Trj. *añ-* | Ni. *töñ-* 'eintreten, hineingehen' (= f. *sopia*, m. *av-ik*, vog. *tuj-*), vagy FD. *tät* | Trj. *äöä* | Ni. *tät* | Kaz. *ää* 'faden, klafter' (= f. *syli*, m. *öl*, vog. *täl*); annyi mindenesetre kétségtelen, hogy nem ösosztj. *t-vel van dolgunk. A 'manica' jelentésű vogul és osztják köznevek az említett folyónevektől különválasztandók; viszont hangtani szempontból nincs akadálya annak, hogy a Tavda és a Szoszva vogul *Ta'it* nevét az osztj. *Tañät* folyónévvel etymologiailag egynek tartsuk.

¹⁾ V. ö. AHLQVIST, SUS. Toim. II. 3, 35, 48.

HUNFALVY nyilatkozataiból nehéz megállapítani, hogy a krónikabeli *Thogata* s az osztj. *Tayàt* viszonyát hogyan képzei. Egyébiránt a *Thogata* hangalakja, akár népi szónak, akár jövevényszónak tartsuk is, egyformán érthetetlen. Ha népi magyar szó volna, ilyenforma hangalakokat várnánk: **Av-* v. **Aj-*. Ha osztják jövevényszónak magyarázzuk, fel kellene tennünk, hogy az *a > t* változás egyes osztják nyelvjárásokban már az ugor nyelvek szétválása előtt megtörtént. Egyébként is a vogulok és az osztjakok az Urálon keresztül, Európából vándoroltak az Ob és az Irtis vidékére, s ez a vándorlás csak a XII. sz. folyamán fejeződött be.¹⁾ A *Tayàt* tehát nem is lehet az Irtis ősi osztják neve.

Krónikáink meghatározása szerint a *Thogata* v. *Togora* vad erdőkön, mocsarakon folyik keresztül, átszeli Hyrcaniát s az északi tengerbe ömlik. E leírás alapján MHK. 480 és PAULER, A m. nemz. tört. Szent Istvánig 248 azt hiszi, hogy a Pecsóráról van szó, «csakhogy — jegyzi meg MHK. i. h. — Hyrcania meg a Kaspi-tó mellé esett!» Pedig ennek a látszólagos ellenmondásnak már KUUN, Relat. I. 42 elfogadható magyarázatát adta, midőn arra utalt, — ez az egyetlen értékes megjegyzés az egész sivár *Thogata*-irodalomban, — hogy a középkori felfogás szerint a Kaspi-tenger az Északi-tenger öble! POMPONIUS MELÁNÁL I. 1. c. 1 ezt olvassuk: «Spectant et septentrionem Scythæ, a litus Scythicum usque ad Caspium sinus possident... illic Caspiani Scythiis proximi sinum Caspium cingunt». PAULUS OROSIIUS szerint (*Historiæ adversus paganos* I. 2): «Mare Caspium sub Aquilonis plaga ab oceano oritur...» ISIDORUS HISPALENSIS Etym. XIII. 17 : 1 : «Sinus dicuntur maiores recessus maris... ut... in Oceano Caspius...» Egy ISIDORUS nyomán készült világtérképen az Aral-tóval kontaminált Kaspi-tenger a Hircanus Oceanusba torkollik, egyenesen Aquilo fele fordulva; déli partján Hyrcania, a keletin Scythia superior.²⁾ A RAVENNAI NÉVTELEN térképén Hyrcania a Sinus Hyrcanus

¹⁾ V. ö. E. N. SETÄLÄ, Suomensukuisten kansojen esihistoria (Maailmanhistoria, II. 508).

²⁾ ISIDORI HISPALENSIS Mappamundi (MILLER, Mappamundi VI. 2.).

(= Kaspi-tenger és Aral-tó) keleti, Parthia és India felé eső partján egészen az óceánig nyúlik el.¹⁾ Egy tizedik századi angol térkép viszont a Kaspi öböl nyugoti oldalára a Góg és Mágóg népeket helyezi el.²⁾ Ha tehát a mi krónikásunk szerint a Thogata, noha Hyrcaniát szeli át, mégis a mare aquilonisba ömlik, ez csak annyit jelent, hogy nem vett még tudomást RUBRUQUIS megállapításáról, a ki a XIII. sz. közepén újra felfedezte azt, a mit már PTOLEMÆUS is tudott, hogy t. i. a Kaspi-tenger nem az északi óceán öble, hanem minden oldalról szárazföld veszi körül.³⁾ A Thogatát tehát a Kaspi-tengerbe v. az az Aral-tóba ömlő folyók között kell keresnünk;⁴⁾ ha valakinek alkalmá nyílnék a X—XIII. sz.-i. geográfiai irodalmat s térképeket gondosabban átvizsgálni, nem lehetetlen, hogy még a *Thogata* v. *Togora* folyónév is előkerülne.

Etul.

KÉZAI MHK. 479: «Oriuntur etiam in eodem duo magna flumina, uni nomen *Etul* et alterius *Togora* . . . Fluvius siquidem Don in Scythia oritur, qui ab Hungaris *Etul* nominatur, sed ut montes Rifeos transit diffluendo, Don est appellatus. Qui tandem in planum effluens currit terram Alanorum, postea vero cadit in rotundum mare ternis ramusculis . . .»

Képes Krónika (MHK. 492): «Ab uno latere ponto aquilonari, ab alio vero Rifeis montibus includitur, cui de oriente Asya, et de occidente fluvius *Ethul*, id est Don . . . Don grandis fluvius est, in Scythia oritur, ab Hungaris *Etul* nuncupatur,

¹⁾ PINDER et PARTHEY, RAVENNATIS ANONYMI Cosmographia, Berolini, 1860.

²⁾ Orbis exhibitus apud Anglosaxones sæc. X. (LELEWEL, i. m. Atlas VII.).

³⁾ «Habet ergo illud mare tria latera inter montes. Aquilonare vero habet ad planitiem . . . Jijor mensibus potest circumdari, et non est verum quod dicit Ysidorus, quod sit sinus exiens ab oceano. Nusquam enim tangit oceanum, sed undique circumdatur terra.» V. ö. Recueil de voyages IV. 265.

⁴⁾ FEHÉR GÉZA Századok XLVII. 682 az *Araxesre* (=Volga?) gondol, a mely STRABO szerint több ágra szakad, a melyek az Északi-tengerbe (egyik a Hyrkán-öbölbe) ömlenek.

et ibi montes niveos, qui Scythiam eíngunt, transeurrit, amisso nomine Don vocatur . . . »

Régóta tudjuk, hogy az *Etul* (olv. *Etül*) folyónév a Volga török nevével van kapcsolatban. A számbaveendő török alakok a következők: csag. *Átil*, *Ädil* 1. 'der fluss Wolga'; 2. *Ak-Ädil* 'der fluss Kama'; 3. 'strom, fluss' RADL. | kirg. *Edil* 'Wolga' RADL. | tel. *Ädil* RADL. [*Ädil* VERB.] ua. | kaz. *Idel*, *Izel* 1. 'die Wolga'; 2. 'grosser fluss, strom' BÁL. | bask. *Idel* 'die Wolga'; *Ak-I*. 'Bjelaja' KATAR. | csuv. *Adel* 'der fluss Wolga'; *Šyrä-Adel* 'der fluss Kama' PAAS., NIK. || mong. *Ežil* (*ži < di*) 'Wolga' Kow. A tör. alapelak **Ätil*.

Valószínűnek tartom, hogy e folyónevet csakugyan a nemzeti hagyomány őrizte meg; ugyanis több ok szól a mellett, hogy az *Etül* folyónevet népi szónak tartsuk s honfoglaláselőtti török jövevényszavaink közé soroljuk.

Mindenekelőtt megvan már ANONYMUSNÁL is (7. §: «... fluvium *Etyl* super tulbou sedentes, ritu paganismo transnata-verunt»), noha egyébként a nyugoti források a XIII. sz. közepe előtt a Volgát török néven tudomásom szerint nem említik (RUBRUQUISNÁL: *Etilia*, *Ethilia*, *Edilia*, MARCO POLO: *Edilia*, BEN. POLONUS: *Ethil*, JULIÁNNÁL is: *Ethyl* MHK. 470; a katalán térképen: *Edil*).¹⁾ ANONYMUS adatánál többet nyom a latba CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS tanúsága. A De administrando imperio-ban említett Ἀτελκοῦζου, ill. Ἐτελ καὶ Κοῦζου kétségkívül magyar összetétel: *Etél-küzü*.²⁾ Hogy jelentése Dnyeperköz-e, mint FEHÉR GÉZA Századok XLVII. 685 gondolja, vagy Dnyeszterköz, a mi szempontunkból mellékes; annyit mindenesetre bizonyít, hogy a magyar hagyomány CONSTANTINUS korában ismerte a török *Ätil* folyónevet.

A szó népi volta mellett bizonyít végre az *Etül* hangalak is (írásv.: *Etul*, *Ethul*, *Etull* EtSz. I. 170), a mely ugyanúgy

¹⁾ V. ö. Recueil de voyages IV. 246, 258, 775; Not. et Extraits XIV. 2: 131.

²⁾ Az EtSz. I. 178 idevágó czikkében CONST. PORPH. adatát így olvastuk: *átélküzü*. Azóta MNyv. XII. 282 kimutattam, hogy a bizánczi írók a török nyílt *ä* hangot is gyakran *α*-val írják át; az Ἀτελ (ill. Ἀτλη) görög betűsört tehát bátran így olvashatjuk: *Etél* (v. *Etül*).

viszonylik az átvett török **Ätil*-hez, mint a *tengër* < *tengür* (v. ö. 1152: *Tengurdi*, 1211, 1331, 1379: *Tengurd* OklSz.), *kendër* < *kendür* (vö. 1211: *Chendur*, 1269: *Kendur attho*, 1295: *Kendurattou* stb. OklSz.) az átvett bolgár-tör. **tängir*, **kändir* alakokhoz.

A mi krónikáink *Etul id est Don* azonosítását illeti, teljes mértékben csatlakozom FEHÉR GÉZA Századok XLVII. 681 magyarázatához. A magyarok sohasem nevezték a *Dont* *Etül*nek; a két folyó azonosítása krónikáinknak a középkori geográfiából átvett tévedése. KÉZAI állítását, hogy az *Etül* folyónak, a mikor a Rif hegyeket elhagyja, Don a neve, «azonnal megértjük, ha ismerjük azt a geographiai felfogást, hogy a Volga, kilépven a hegyek közül a síkságra, két ágba szakad, egyik ága a Kaspi-tengerbe (ez a tulajdonképeni Volga), a másik pedig a Maiotisbe (ez a Don) ömlik» (v. ö. Századok i. h., MARQUART, Streifz. 153, 351).

Ha felteszszük, hogy a magyarok a Volga *Ätil* nevét először a bolgártörököktől hallották (csuv. *Apäl* < bolg.-tör. *Ätil*), tehát az *Etil* ~ *Etül* folyónév is honfoglaláselőtti török jövevényszavaink közé tartozik, önként felvetődik az a kérdés, hogy vajjon egyáltalában elképzelhető-e, hogy egy nép egy folyó nevére, a melytől messze elvándorolt, még századok múlva is visszaemlékeznek? Azt hiszem igen, de csak egy esetben: ha a tulajdonnevet a népi hagyomány, a mondák őrizték meg. A hatalmas folyam a vándorló magyarság képzeletére kétségtelenül nagy hatást gyakorolt; bátran feltehetjük, hogy, mint a vogul mondákban a «táplálékos Ob», a magyar népmondákban az *Etül* nagy szerepet játszott. Mintha ANONYMUS szavain, hogy az őshazából felkerekedő magyarok az *Etil* vizén barbár módon tömlőkön keltek át, szintén a mondai hagyomány csillámlanék át!

Kerecset.

A Képes Krónikában Scythia leírása ezzel a mondattal végződik: «In montibus enim deserti memorati cristallus invenitur, grifones nidum parant, avesque *Legisfalk* (ui. Dubn. és Bud. Krón.; *legisvalk* Pozs. Krón. Font. Dom. IV. 6), que hungarice *Kerecheth* appellantur, pullos procreare dignoscuntur»

(MHK. 493). Megegyezik ezzel KÉZAI szövege is; nevezetesebb eltérése, hogy a *kerecszet* német neve nála nem *legisfalk*, hanem *legerfalc* (MHK. 480).

A *cristallus*, általában a drágakövek a klasszikus Scythia-leírásokból régi ismerőseink, s a mióta HERODOTOS hírt adott az aranyat őrző griffmadarakkal örökös harczban élő félszemű arimaspokról, a griffmadár is a Scythia-leírások állandó requisitumai közé tartozik. Ime néhány idevágó idézet. POMONIUS MELA, De situ orbis (Venetiis, ALDUS 1508) l. 2. c. 1.: «Deinde est regio, ditis admodum, soli inhabitabilis tamen, quia gryphi, sævum et pertinax ferarum genus, aurum terra penitus egestum, mire amant, custodiantque et sunt infesti attinentibus.» JULIUS SOLINUS POLYHISTOR (Venetiis, ALDUS 1508) p. 77 b.: «in Asiatica Scythia terræ sunt locupletes, inhabitabiles tamen. Nam cum auro et gemmis affluent, *griphes* tenent universa . . . smaragdis hic locus patria est . . .» ISIDORUS HISPALENSIS, Etym. XII. 2 : 17 : «. . . *gryphes* vocatur, quod sit animal pennatum et quadrupes. Hoc genus ferarum in Hyperboreis nascitur montibus . . .» AETHICUS HISTER, Cosmographia : «De Scythis gentibus. Sunt etiã et plures partes terræ, inaccessibiles et inhabitabiles, in plerisque namque locis auro probatissimo et gemmis pulcherrimis affluent, *griphium* immanitate oppresse . . . Invenitur in aliquibus locis, in eadem regione, smaragdus, et cyaneus lapis; *cristallus* autem purissimus prægrandisque illic reperitur . . .» ¹⁾ Egy XV. századi térképen az Urál vidékén a köv. feliratot olvassuk : «montes yperborei in quibus grifones habitant».²⁾ MIECHOV MÁTYÁS, a Tractatus de duabus Sarmatiis szerzője, még a XVI. sz. elején is érdemesnek tartja megczáfolni a régieknek a griffmadarakra vonatkozó tudósítását : «Nec corrñdet fabule quod illic essent griffi et magne aves prohibentes fodere et efferre aurum.

¹⁾ Mémoire sur ÉTHICUS et sur les ouvrages cosmographiques intitulés de ce nom. Par M. d'AVEZAC (Mémoires présentés par divers savants à l'Académie des inscriptions et belles lettres de l'Institut National de France. Première série. Sujets divers d'érudition. Tome II. Paris, 1852, p. 502—3).

²⁾ Mappa mundi in tabula ænæa 1452 exarata (LELEWEL i. m. Épilogue).

Ude sed'm hoc dico (contrarium auctoribus antiquis) quod griffi non sunt in rei veritate in illa parte septentrionis, nec in aliis partibus orbis». ¹⁾ A *cristallus* és a *grifo* tehát a régi Scythia-leírásokból van átvéve, a *legerfalk* *que hungarice Kerecheth* ellenben krónikásunk önálló adata.

A mi mindenekelőtt a kerecet-madár német nevét illeti, úgyszólván mindenki, a ki krónikáink idézett helyének értelmezésével foglalkozott, abból a feltevésből indult ki, hogy *legisfalk* félreértés *legerfalk* helyett, ez a Kézainál található változat pedig másolási v. íráshiba *Iegerfalk* = *jägerfalk* helyett. ²⁾ Tudtoddalommal csak PETZ GEDEON fejezte ki kétségét, — bővebb megokolás nélkül, — az emendatio helyességében, ³⁾ s BALLAGI ALADÁR azonosítja KÉZAI *legerfalc*-ját, tárgyi alapon, a közép-latin *hierofalco*, *gyrofalcus*-szal. ⁴⁾

Én is azt hiszem, hogy BALLAGI ALADÁRnak van igaza. Bármilyen kézenfekvőnek látszik is a *legerfalk* < *Iegerfalk* emendatio, mégis csak feltűnő, hogy a németben van ugyan *jagd-falke*, de a feltett *jägerfalke* összetételt a legnagyobb szótárakban is hiába keressük! Bárhogy magyarázzuk is a szövegromlást, tárgyi okok alapján kétségtelennek tartom, hogy krónikáink *legerfalk*-, *legisfalk*-ja a. m. *gerfalk*, a középkoriak híres vadász-sólyma, a melynek erejéről, bátorságáról csodákat regéltek.

A vadászsólyomnak (*Falco gyrfalco* L.) két fajtáját különböztetik meg; az egyik a norvég vadászsólyom, *Falco gyrfalco typicus*, Norvégiában és Lapponiában honos. ⁵⁾ Már a XIV. sz.

¹⁾ MATHIAS DE MIECHOW, Tractatus de duabus Sarmatiis, Asiana et Europiana et de contentis in eis. Cracovie, 1517. Tract. 2. c. 5. De Juhris.

²⁾ V. Ö. SZABÓ KÁROLY, KÉZAI-ford. 12; MHK. 480 (jegyzet); MELICH JÁNOS, Nyr. XXXIII. 318; SEBESTYÉN, A m. honfoglalás mondái I. 373; R. FR. KAINDL, Studien zu den ungarischen geschichtsquellen. 1—16. Wien. 1894—1902. 406. l.: „... so ist kaum zu bezweifeln, dass KEZA an der citirten Stelle *Iegerfalc* geschrieben habe; alle anderen chronikredactionen haben aber das wort nicht verstanden und lesen *Legisfalc*“.

³⁾ GRAGGER RÓBERT, Német philologiai dolgozatok. 8, 10, 15.

⁴⁾ BALLAGI ALADÁR, Régi magyar nyelvünk és a Nyelvtörténeti Szótár I. 106.

⁵⁾ V. Ö. BREHM-MÉHELY, Az állatok világa VI. 275.

végéről való katalán térkép megjegyzi Norvégiára: «Aquesta regio de Nurvega es molt aspra... moltos feres hi ha, ...orsos blanchs e grifalts...»¹⁾ és az olaszországi példányon: «Provincia de staquia (scania?) e de gotia... son grans casadors e cason ab grifaus e caualquen ab serros». A génuai kódexben: «Item est provincia de stachia et de gotia... sunt magni venatores et equitant cervos venanturque cum gilifarchis...».²⁾ A vadászsólyom másik faja a *Falco gyrfalco islandus* BRUNN, amannál jóval nagyobb, kül. Izlandon és Grönlandban. Hogy e két sólyomfaj «meddig terjed kelet felé, biztossággal megállapítani nem tudjuk. MENZBIER az Urálban honos sötét, világos és fehér vadászsólymokat külön névvel jelelte».³⁾ Szín tekintetében ugyanis többféle változata van: akadnak egészen fehér farkú, sőt egyáltalában egészen hófehér példányok is.⁴⁾ A sólymászok előtt ezek, úgy látszik, különös becsben állottak.

A legértékesebb és a vadászatra legalkalmasabb sólymok Európában mindenkor a Norvégiából, Izlandról és Grönlandról valók voltak. Legnagyobbrészt Dániából kerültek az európai uralkodók udvarába; a vagyonosabb főurak szintén iparkodtak e fajta sólymokra szert tenni, az északi madárkereskedők révén, kik mindenkor szívesen látott vendégek voltak.⁵⁾

BAIST GOTTFRIED a Zeitschrift für deutsches Alterthum N. folge XV. 50—65 megjelent *Falco* című tudós értekezésében kimutatta, hogy a XI—XII. sz. folyamán a skandináv kereskedők nemcsak magukat a betanított, idomított vadászsólymokat hordták szét a germán és román országokban, hanem a ragadozó skandináv nevét is elterjesztették. A madár északi neve *geirfalki*, tehát tkp. 'sperfalke'; «die waffe als erstes glied des compositums, — írja BAIST i. h., — bezeichnet die trefflichkeit desselben». Az ész. *geirfalki* átvétele a ném. *gerfalke* (kfn. *gerfalke*, *gerfalk*, *girfalco*; népetymológiával *gierfalke*, *geierfalke*; v. ö. még alném. *giervalk*, ang. *gerfawcon*, *gerkin*), majd a román alakok: fr. *gerfaut*, prov. *girfalc*, *girifalt*, sp. *gerifalte*, ol. *ger-*

¹⁾ Notices et extraits XIV. 2 : 39.

²⁾ TH. FISCHER i. m. 216.

³⁾ BREHM-MÉHELY i. m. VI. 275.

⁴⁾ Uo. VI. 276.

⁵⁾ Uo. VI. 266.

falco; a középkori latinban *gyrofalco*, *gyrofalcus*, *girfalco*, *gerofalco*, *girfalcus*, *grifalco* DuC. és *hierofalco*. Ez utóbbi, valamint a *gyrofalco is* (a *gyrando*) nyilvánvaló nép-, ill. tudákos etymologia.¹⁾ BAIST i. h. szerint a *gerfalk*-ra a XII. sz. előtt nincsen adatunk.

Kissé bővebben foglalkoztam a vadászsólyom német *gerfalke* nevével, mert története sok tekintetben a mi *kerecset* szavunk történetére is világot vet.

Krónikáink szerint a vadászsólyom magyar neve *kerecset*. Noha köznévi használatára nincs több adatunk, nincs okunk a közlés helyességében kételkedni. Tulajdonnévi használatára ugyanis az OklSz.-ban három adatot is találunk: 1323: «Nicolaus dictus *Kerecheth*»; 1434: «Sebastianus *Kerecheth*»; ²⁾ 1479: «Quasdam siluas *Kerechetfoka* Lyskomezew appellatas».

IPOLYI Magy. Myth. 245 a *kerecsetet*, ill. a *kerecsent* (mert ő e kettőt egynek veszi) a mythikus eredetű madarak közé számítja: «valamit a *lidércz*, *turul*, *grif* mythosi madárképletek, a történeti monda mellettük különösen a *kerecsen* madarat emeli ki». JERNEY JÁNOS Új Magyar Múzeum (1850—1) 256 nyílt levelet intéz PETÉNYI SALAMONHOZ: állapítsa meg, hogy a KÉZAI említette *kerecset*-sólyom előfordul-e Magyarországon, mert «ha ily faj nem létezik Magyarországon, a római ismeret KÉZAI minden bizonynyal csak ősi hagyományokból meríthette». VÁMBÉRY ÁRMIN Magy. Ered. 183—4 a szóban forgó madárnevet is török eredetűnek magyarázza, s a törökségben nem is egy «részint azonos, részint rokon» madárnevet talál. Az egyik a csag. *kerece* (Baber-name 365, RADL. II. 1105; VÁMBÉRY egészen önkényesen így olvassa: *kereče*): «da ist noch ein vogel, der *kertsche*, er gehört zu den schwalben, ist aber viel grösser, als eine schwalbe». Valószínűleg idetartozik: csag. *karca*

¹⁾ V. Ö. FRIDERICUS II. De arte venandi cum avibus (megjelent 1596-ban) c. 4: «inde appellatus est hiero, quod sacer, inde Gerofalco, id est, sacer falco». ALBERTUS MAGNUS, De falconibus c. 6: «maior est asture, et minor aquila et dicitur Gyrofalco a gyrando, quia diu gyrando acriter prædam insequitur» (idézi DuC.).

²⁾ Hasonló személynevek *Sólyom*, *Sas*, *Kánya*, *Héja*, *Kerecsen* stb. OklSz.

'espèce de petite hirondelle' PAVET DE COURT. A magyar *kerecsettel* összetartozó másik török madárnév a csag. szag. kacs. *karêşrai* | tel. krim. kaz. *karêşra* | alt. *karêa* | sor *kartêşra* 'habicht, falke' volna (v. ö. MNy. X. 247 is).

Persze az afféle csekélység, hogy a 'fecske' és az 'ölyv' mégsem 'vadászsólyom', s hogy a hangalakok is jócskán eltérnek egymástól, VÁMBÉRYT etymologiai játékaiban nem szokta zavarni.¹⁾ A CZUCZOR-FOGARASI szótár viszont ALBERTUS MAGNUS dicsőségére áhitozik, a ki a *girfalco* stb. madárnevet a *gyrare* igével hozta kapcsolatba: szerinte is «valószínű, hogy gyöke a köröskörül mozgást, keringő szállongást jelentő *ker*...» Annál furcsább VÁMBÉRY és CZUCZORÉK okoskodása, mert hiszen mind a ketten jól tudták, hogy már GYARMATHI utalt Vocabulariumában egy mind alak, mind jelentés tekintetében pontosan ideillő szóra: az orosz *krečety*-re!²⁾

Az orosz *krečety* gen. *krečeta* mellett régebben a *krečaty* alakváltozat is előfordul (v. ö. BERN. EtWb. I. 609; SREZN. Mat.;³⁾ v. ö. még a következő származékokat: *krečatnyik* SREZN. i. h.; *krečút(čij* adj. PAWL.); PAWLOWSKIJ szótára így értelmezi: 'Falco gyrofalco, der gier- od. jagdfalke'. SREZNEVSKIJ és PREOBRAŽENSKIJ⁴⁾ az első adatot a XII. sz. végéről (1187-ből) idézi: *ni sokolu, ni krečetu*.⁵⁾ Megvan még a kisoroszban: *krečety* 'weisser edelfalke' BERN i. h. és a lengyelben is: *krzeczot* PREOB. i. h. (talán az oroszból; v. ö. alább MIECHOV adatát is). BERNEKER EtWb. I. 609 szerint e madárnév a *kre-* hangutánzó tö származéka (v. ö. bolg. *krečty* 'schreien, von vögeln und fröschen'; szlov. *krěčati* 'quaken; kreissen'; cseh *křčeti* 'schreien, vom geier'; lengy. *krzeczac* 'knarren; krächzen; quaken' BERN. i. h.).

Látnivaló, hogy az orosz *krečety* mind alak, mind jelentés tekintetében pontosan megfelel a magyar *kerecset*-nek. A kérdés

¹⁾ A *Falco gyrfalco* L. török neve *şuňkur, şuňkar, şuňkar, şumkar* stb., v. ö. MNy. X. 298.

²⁾ GYARM. Voc. 35, MIKLOSICH, Slav. el., Nyr. XI. 268.

³⁾ J. SREZNEVSKIJ, Materialy dlja slovarja drevne-russkago jazyka po pisjmennym pamjatnikam. Petersburg, 1893.

⁴⁾ A PREOBRAŽENSKIJ, Etimologičeskij slovarj russkago jazyka. Moskva, 1910. 384. l.

⁵⁾ Az adat az 1187-ből való palócz-orosz emlékből való.

csak az, hogyan kerül hozzánk a XIII. században a sólyomfaj orosz neve?

Említettem már, hogy a vadászsólyom nemcsak Norvégiában, hanem északkeleti Európában az Urál bércei között is honos. A baskiroknak ma is kedves foglalkozásuk a vadászsólymok idomítása.¹⁾ PALLAS PÉTER SIMON, a tudós orosz természetvizsgáló szintén megjegyzi egyik útleírásában: «der geierfalk (*şonkar*) sind selten gebrauch... doch suchen die vornehmen kalmücken dergleichen von den baschkiren zu erhandeln, in deren gebirgslande ein erwünschter aufenthalt dieser edlen raubvögel zu sein scheint».²⁾ Az Urál vidékéről, talán épen a baskirok közvetítésével, került ez a nemes sólyomfaj, valószínűleg már a XI—XII. sz. folyamán, az orosz fejedelmi udvarokba. Midőn a XV. sz. vége felé a moszkvai nagyfejedelem hatalmát az Urál vidékére is kiterjeszti s megkezdi Jugria meghódítását, nyugati forrásokban is gyakran olvashatni a kerecsetről s a nagyherczeg sólymászataról. PAULUS JOVIUS, a ki az oroszországi dolgokról a nagyherczeg követe révén értesült, ezt írja: «A gl' Inugri et Vglolici si peruiene per aspri mōti... nella sommità di quali si pigliano Falconi eccellentissimi et di questi ve n'è una forte *biancha di penne macchiate*, che la chiamano Herodio. Vi sono anche de Girifalchi nimici di gli ucelli chiamati Ardee, vi sono de Sacri et de Peregrini, di quali nel' uccellare la delicatezza de gli antichi principi nō n'hebbe notitia».³⁾ A Falco gyrfalco islandus fehér változatának elég találó jellemzése! MIECHOV a «Tractatus de duabus Sarmatijs» De Juhris fejezetében a kerecsetről sem feledkezik meg: «Affertur autem ad nos avis quedam rapina vivens quantitatis aquile, sed alis et cauda prolixioribus quam aquila in similitudine accipitris et vocant eam moscovite *krzećoth* nostri vero homines vocant ipsam *byalozor* quasi albicans splendor quia subalba est sciendum ventrem. Hanc omnes rapaces aves accipitres, falcones et cetera rapto viventes intantum metuunt, quod

¹⁾ SOMMIER, Un estate in Siberia, 563.

²⁾ PALLAS, Sammlung hist. nachrichten über die mongol. völkerschaften. St. Petersburg (1776—1802) I. 147.

³⁾ PAOLO JOVIO, Delle cose della Moscovia (ap. RAMUSIO, II. 134. a.).

inspecta ea tremunt, cadunt et extinguntur». HERBERSTEIN ZSIGMOND, mikor 1517-ben MIKSA császár megbízásából Moszkvában járt, részt vett egy nagyhercegi vadászaton is. «... Darnach — írja emlékirataiban — vill Gerfalekhen, die sy kretzet hais-sen, schon vnnd gros. Wie sy sagen, so fahen sy schwanen darmit. Ich habs aber nit helfen fahen».¹⁾

1549-ben megjelent Rerum Moscoviticarum Commentarii cz. munkájában szintén több idevágó adatot találunk. Az Urál hegységben (cingulum mundi) fészkelnek a híres kerecset-sólymok. Leírja a nagyherceg sólymáztatát s megecáfolja azt a középkori mesét, a melyben még MIECHOV is hitt, hogy a többi ragadozó madarak a kerecset pusztá tekintetétől földre hullanak és megdöglenek.²⁾ Végre JERNEY Új Magy. Múzeum I. 255—6 idézi WUNDERER német utazó útleírásából (1590) a köv. helyet: «Von Gevögels werden alda gefangen ... grosze starcke Gurfalcken, ex montibus Pezoræ, welche sie Kretzel (!) nennen, in grosze eines schwanen, weisz u. sehr starck, die wie mir glaubwürdig berichtet worden, ein Schaff vom boden ertragen mögen».

Az idomított fehér vadászsólyom igen nagy becsben tartott ajándék volt. Jellemző pl. ABULGAZI köv. helye: URUS-INAL kirgiz fejedelem követeket küld Dzsingisz-khánhoz, «chargés de présents magnifiques ... parmi les quels il y avoit un oiseau tout blanc n'ayant que les pieds, les yeux et le bec rouges, cet oiseau est appelé en langue Turque *Schungar*, mais les Russes l'appellent *Krätzschet*».³⁾ De különösen fontos MARCO POLO tudósítása, a ki nagy ázsiai útját épen KÉZAI korában, 1274—5-ben tette meg, s a ki arról értesít, hogy a vadászsólymokat Oroszországból más országokba is exportálják: «Ci devise de la provence de Rosie e des jens. Elle est si grant provence qe dure jusque au mer osiane e si voz di qe il hont en cel

¹⁾ Fontes Rerum Austriacarum. SS. I. 127 (Selbstbiographie SIEGMUNDS Freiherrn von HERBERSTEIN. 1486—1553).

²⁾ V. ö. még PÁPAY JÓZSEF, Nyelvünk finnugor eredetének kérdése SAJNOVICS és GYARMATHI felléptéig (A debreczeni Reform. Főiskola Évkönyve. XXXI. 1909—10. 56. l.).

³⁾ V. ö. ABULGHAZI, Histoire généalogique des Tatars. Leyden, 1726. 105, 205. l.

mer auquans isle, en lesquelz isles naissent maint *jerfaus* e mant fauconz pelerin, si qe *il en portent par plosors leus dou monde . . .*.¹⁾ Az Árpád-korban elég élénk lehetett a kapcsolat hazánk és Oroszország között. Hiszen elég arra utalnunk, hogy három Árpád-házi királyunk felesége volt orosz hercegnő: I. ENDRE felesége a kievi orosz nagyfejedelem leánya; KÁLMÁN második felesége EUFÉMIA orosz hercegnő, MONOMACH VLADIMIRNEK, Perejeslavl és Susdal, később Kiev nagyfejedelemének a leánya; II. GÉZA felesége EUFROZINA, I. MATISLO kievi nagyfejedelem leánya.²⁾ A mint a királyi és főúri udvarokban a betanított vadászsólymokkal házáló skandináv kereskedők Németországban és a román országokban is elterjesztették a madár északi *geirfalki* nevét, minálunk is az orosz *кrecетъ* > m. *kerecset* név a XII—XIII. sz. folyamán az orosz kereskedők, az orosz hercegnők udvartartása révén az Urál vidéki betanított sólymokkal együtt terjedhetett el.

*

Van azonban a magyarban ugyancsak 'sólyom' jelentésű *kerecsen* madárnév is; milyen viszonyban van ez a *kerecsen* az imént tárgyalt *kerecsettel*?

Hogy a népnyelvvel kezdjem, feltűnő, hogy sem a MTsz.-ban, sem az azóta megjelent gyűjtésekben nem talállok adatot. A Tsz.-ban egy adat van: *kerecsen* MATICS Pápa-vidéki gyűjtéséből. CHERNEL Magyarország madarai II. 429 és CSÖRGEY Aquila IV. 106 szerint a népnél *kelecsen*, *kerecsény*; a szó elterjedéséről pontosabb adatokat egyik sem közöl. Magam hallomásból tudom, hogy Somogyban a *kerecsény* sólyomnév ezelőtt 40—50 esztendővel még ismeretes volt. JÁSZAY PÁL szerint «a Tisza mellett a *kerecsen* fekete vizi madár(!). Ki nem ismeri a becses *kerecsen-tollat*?» A mi e név jelentését illeti, FÖLDI, Term. hist. 137 a *Falco gyrfalcora* v. a *Falco islandicus*ra alkalmazza. FÖLDI után indul MÁRT. 1801, SI., KR. KASSAI, III. 151 s ter-

¹⁾ A. BARTOLI, I viaggi di MARCO POLO, secondo la lezione del codice MAGLIABECHIANO più antico. Firenze, 1863. Appendice, 414. l.

²⁾ V. Ö. PAULER GYULA, A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt, I. 97; I. 223, 469; I. 269, 491.

mésztesen a NySz. és az OklSz. is. Ez persze tévedés; *kerecseny*, *kelecseny* nem az északi Falco gyrfalco fajnak, hanem a hazánkban is előforduló, rozsdásbarna v. hamvasbarna színű, torkán fehéres-sárgás folttal bíró Falco lanarius L. PALL. (más néven Falco sacer Gm., Hierofalco sacer MEV.) sólyomfajnak a neve.¹⁾ A régiségből több adatunk van; a NySz. idézi ZRINYI-ből, MISKOLCZIBÓL, GRÖNGYÖSIBŐL és LISTIBŐL *kerecsen*, *kelecsen* alakban. Valamelyik régi íróból való SzD. adata is. Noha első köznévi adatunk 1651-ből, a Zrinyiászból való, s régi szótár-íróink sem jegyezték fel, a XIII. sz. utolsó negyedétől kezdve annyi helynévi és személynévi adatunk van, hogy a *kerecsen* szót a XIV. sz.-tól kezdve közkeletűnek kell tartanunk.²⁾ Érdekes a *Kelecseny*, *Kerecseny* nevű helységek földrajzi elterjedése: egy-két kivétellel valamennyi az északkeleti felföldön fekszik: Heves, Nógrád, Gömör, Borsod, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg és Máramaros megyében. Ezenkívül van még *Kerecsen*, *Kerecsény* nevű helység a régi Zaránd és Zala m.-ben.³⁾

Milyen viszonyban van mármost krónikásaink *kerecsen* sólyomneve a gyakoribb előfordulású s népi *kelecsény*, *kerecsény* sólyomnévvel? Erre a kérdésre nem tudok kielégítő választ adni. A jelentésbeli különbségre már utaltam; amaz a Falco gyrfalco uráli változatának a neve,⁴⁾ emez a hazánkban, általában a délkeleti Európában sem ritka Falco lanariusé. A mi a hangalakokat illeti, legtöbb szótárunk (CzF., OklSz.) a *kerecsen*-t és a *kerecsen*-t egyszerűen azonosítja. Noha a *kerecsen* semmiképen sem tekinthetjük a *kerecsen* egyszerű alakváltozatának

¹⁾ V. ö. BREHM-MÉHELY i. m. VI. 279—80, CHERNEL, Magyarország. mad. II. 429, CSÖRGEY, Aquila IV. 106, Nyr. XXXIII. 347.

²⁾ V. ö. CZINÁR, Ind., KOVÁCS, Ind., JERNEY, Nyelvkincsek, OklSz. Az alakváltozatok közül figyelemre méltó: 1320: «Possessionis Felsu Kerechyn vocate» OklSz.; 1268: «ad finem stagni, quod Keerchen toua uocatur», uo.: «iuxta Keercen potoka» WENZEL III, 195, Ladány közelében. *Kerecseny* LIPSZKY, Rep. szerint is *plaga pal*. Szabolcs m.-ben.

³⁾ V. ö. CSÁNKI I. 64, 101, 138, 173, 299, 352, 392, 416, 449; I. 735, III. 69.

⁴⁾ MENZBIER elnevezése szerint Falco Hierofalco Uralensis, v. ö. Aquila VIII. 11.

(v. megfordítva), összetartozásuk mégis valószínűnek látszik. Vajjon nem lehetne-e arra gondolni, hogy a *kerecsen* is orosz, kisorosz jövevény, az említett *krek-* hangutánzó tö feltehető **krečenn* származékának az átvétele? ¹⁾ A *Kerecsen*, *Kelecsen* helynevek földrajzi elterjedése nem mondana ennek a feltevésnek ellen. Erre a kérdésre talán szlavistáink adhatnának feleletet.

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Emdul. — A HB.-beli emdul alakot Nyr. XXXII. 485 úgy magyaráztam, hogy másolási hiba emdul helyett, s ezt a föltett alakot *ëndöl*-nek (később másutt *ëndül*-nek) olvastam. Ez olvasás ellen Mészöly Nyr. XXXVII. 295 azt a kifogást tette, hogy az *ënd* képzőnek nincs *änd* változata, s uo. SIMONYI is hozzája csatlakozott. Való igaz, hogy a futurum képzőjének magánhangzója eredetileg nyílt volt: *zend*, és megnyúlva *ënd*, s az ilyen *ë*-k rendszerint csak egy fokkal lettek zártabbakká és nem fejlődtek tovább *í*-kké. De ilyen továbbfejlődés szórva-nyosan mégis előfordul, pl. *kiz*, *tehén*, *kerik*, *levél*, *kendőréknél* (Hunyad m. Lozsád Nyr. XXII. 356); *nizzil* (uo. 410); *fedél* (Hszk.: kézdi járás északkeleti részében NyK. XXXVI. 331); *ért* 'ért' (Szalonta NyF. 69:6); *ihen*, *vezír* (Győr m. Szigetköz NyF. 38:12); *in* 'én' Öcsöd KÁLMÁNY L. Hagyományok I. 216; vö. *ingem*, *ingöm*, *ingömet*, *ingünket* MTsz. I. 489); *szenvedti*, *keresti* '—tél' (Örség MNyszet V. 116); *mesztil-láb*, *meszti-láb*, *meszti-láptira*, *vő-fi*, *vő-fő* stb., *szín-vonó* stb. MTsz.; s már régente is: *čerip* 'cserép' (DöbrK. 44), *hegekne* *feniki* (uo. 35), *vettil* 'vetettél' (uo. 99). — Ilyen továbbfejlődés a HB. nyelv-járásában is történhetett, a melyben — mint tudjuk — volt *í*-zés (vö. *seegin*, *ilezie*). Ne mondjuk tehát, hogy az *ënd* képzőnek nincs *änd* változata, hanem mondjuk inkább azt, hogy ez a változat a HB.-beli hapax legomenonok közé tartozik.

Sz. J.

¹⁾ Képzésére talán v. ö. or. *melen* 'griff an der hand-mühle' < *melō*, *melti* 'mahlen', BERNEKER, EtWb. I. 144, II. 34.

Az Ő-zés története.

(Harmadik közlemény.)

10. Ap.-k. I.; Bécsi-k. I.; Bécsi-k. II.; Bécsi-k. III.;
Münch.-k. I.; Münch.-k. II.; Misk.-t. Vitk.-k.

A) Az ő-zés az első szótagban:

a) Mai ő helyén: Ap.-k. I.: *bőit*- (13). Bécsi-k. I.: *bőit*- (8). Münch.-k. I.: *bőit*- (18). Vitk.-k.: *bőit*- (7). — Ap.-k. I.: *bőlcz*- (7). Bécsi-k. I.: *bőlč*- (5). Bécsi-k. II.: *bőlč*- (33). Münch.-k. I.: *bőlč*- (13). Vitk.-k.: *bőlč*- (8). — Bécsi-k. I.: *dög*- (1). Bécsi-k. II.: *dög*- (2). Münch.-k. I.: *dög*- (1). — Bécsi-k. II.: *föld*- (1). Vitk.-k.: *föld*- (3). — Ap.-k. I.: *föld*- (117). Bécsi-k. I.: *föld*- (65). Bécsi-k. II.: *föld*- (213). Bécsi-k. III.: *föld*- (2). Münch.-k. I.: *föld*- (107). Misk.-t.: *föld*- (2). Vitk.-k.: *föld*- (10). — Ap.-k. I.: *főuen*- (2). Bécsi-k. II.: *főuen*- (3). Münch.-k. I.: *főuen*- (2). Ap.-k. I.: *főjuen*- (1). Bécsi-k. II.: *főjuen*- (2). — Ap.-k. I.: *görbe*- 21; *görbőhed* 20. Münch.-k. I.: *-görbe*- 143. — Ap.-k. I.: *gördöl*- 33. Münch.-k. I.: *gördöl*- 197. — Ap.-k. I.: *görg*- 66. Bécsi-k. I.: *görg*- 74. — Bécsi-k. I.: *görög* (1). Bécsi-k. II.: *görög* (9). Münch.-k. I.: *görög*-, *görög*- (2). — Münch.-k. I.: *góker*- (7). — Bécsi-k. I.: *gónóg*- (1). Münch.-k. I.: *gónóg*- (1). — Vitk.-k.: *gónór*- (14). — Münch.-k. I.: *görög*- 215. — Misk.-t.: *götttr*- (3). Vitk.-k.: *götttr*-, *götr*- (6). — Ap.-k. I.: *Jőu*-, *idū*-, *id*-, *Jő*- (22). Bécsi-k. I.: *idū*-, *Jőu*-, *id*- (53). Bécsi-k. II.: *Jőu*-, *idū*-, *Jő*-, *id*- (116). Bécsi-k. III.: *-id*- (5). Münch.-k. I.: *idū*-, *Jőu*-, *id*-, *Jő*- (298). Misk.-t.: *idū*- (1). Vitk.-k.: *idū*-, *Jő*-, *id*- (18). Ap.-k. I.: *kőu*- (2). Bécsi-k. I.: *kőu*- (2). Bécsi-k. II.: *kőu*- (6). Münch.-k. I.: *kőu*- (30). — Bécsi-k. I.: *kőbl*- (3); *kőbl*- (2). Münch.-k. I.: *kőbl*- (1). — Ap.-k. I.: *kód*- (15). Bécsi-k. I.: *kód*- (1). Münch.-k. I.: *kód*- (13). — Münch.-k. I.: *kődmen* 18, 71, 57. — Bécsi-k. I.: *kőken* 172. — Ap.-k. I.: *kőlt*- (6). Bécsi-k. I.: *kőlt*- (8). Bécsi-k. II.: *kőlt*- (13). Münch.-k. I.: *-kőlt*- (43). Vitk.-k.: *kőlt*- (1). — Münch.-k. I.: *kőlcőn*- (4). — Ap.-k. I.: *kőlk*- (2). Bécsi-k. II.: *kőlk*- (8). Münch.-k. I.: *kőlk*-, *kőlk*- (2). — Bécsi-k. I.: *kőn*-, *kőn*- (2). Bécsi-k. II.:

könu- 146. Münch.-k. I.: *kön-* (5). Vitk.-k.: *kön-* (6) [= *könny*]. — Bécsi-k. I.: *könök-*, *könök-* (5). Bécsi-k. II.: *könök-* (4). — Ap.-k. I.: *könör-* (4). Bécsi-k. I. *könör-* (3). Bécsi-k. II.: *könör-* (3). Misk.-t.: *kön-* (1). Münch.-k. I.: *könör-*, *Könör-* (11). Vitk.-k.: *könör-* (6). — Ap.-k. I.: *könu*- 118. Bécsi-k. II.: *könu-*, *kön-* (4). Münch.-k. I.: *könu-*, *kön-*, *kön-*, *Kön-* (8). Vitk.-k.: *könien* 62. [= *könnyü*]. — Ap.-k. I.: *könu-*, *kön-* (3). Bécsi-k. I.: *kön-*, *kön-*, *könu-* (6); *könö-*, *könö-* (7). Bécsi-k. II.: *könu-*, *kön-*, *kön-*, *kön* (29); *könö-* (11). Münch.-k. I.: *könu-*, *könu-* (11); *könyö-* 215. Vitk.-k.: *könv-*, *kön-* (5). — Ap.-k. I.: *kör-* (13). Bécsi-k. I.: *kör-* (9). Bécsi-k. II.: *kör-* (22). Misk.-t.: *kör-* (1). Münch.-k. I.: *kör-* (40). Vitk.-k.: *kör-* (1). Ap.-k. I.: *körm-* 20. Bécsi-k. II.: *körm-* (3). — Ap.-k. I.: *közön-* (2). Münch.-k. I.: *közön-* (8). — Münch.-k. I.: *közűn-*, *közűn-* (8). — Ap.-k. I.: *köt-* (13). Bécsi-k. I.: *köt-* (12). Bécsi-k. II.: *köt-* (24). Misk.-t.: *köt-* (4). Münch.-k. I.: *köt-* (33). — Ap.-k. I.: *köuer-* (8). Bécsi-k. II.: *köuer-* (5). Münch.-k. I.: *köuer-* (2). — Ap.-k. I.: *köuet-* (5). Bécsi-k. I.: *köuet-* (16). Bécsi-k. II.: *köuet-* (13). Münch.-k. I.: *köuet-* (76). Vitk.-k.: *köuet-* (5). — Bécsi-k. I.: *köuet-* (5). Bécsi-k. II.: *köuet-*, *köuet-* (3). Münch.-k. I.: *köuet-* (2) [= *Gesandte*]. — Ap.-k. I.: *köz-* (17). Bécsi-k. I.: *köz-* (22). Bécsi-k. II.: *köz-* (45). Bécsi-k. III.: *köz-* (4). Misk.-t.: *köz-* (4). Münch.-k. I.: *köz-* (217). Münch.-k. II.: *köz-* (1). Vitk.-k.: *köz-* (12). — Ap.-k. I.: *közel-*, *Közel-* (9). Bécsi-k. I.: *közel-* (5). Bécsi-k. II.: *közel-*, *Közel-* (14). Münch.-k. I.: *közel-* (32). Vitk.-k.: *közel-* (1). — Ap.-k. I.: *közep-* (11); *közöp-* 61. Bécsi-k. I.: *közep-* (10). Bécsi-k. II.: *közep-* (58). Münch.-k. I.: *közep-* (32). — Ap.-k. I.: *közön-* (1). Bécsi-k. I.: *közön-*, *közön-* (2). Bécsi-k. II.: *közön-* (3). Vitk.-k.: *közön-* (3). — Bécsi-k. II.: *-lőu-* 12, 13. — Ap.-k. I.: *önön* 10, 12, 124 stb.; (ugyanígy az egész csoportban). — Vitk.-k.: *ö-* 78; *ö-* 73. — Bécsi-k. I.: *öl-* (1). Bécsi-k. II.: *öl-* (1). Münch.-k. I.: *öl-* (4) [Schoss]. — Ap.-k. I.: *öl-* (9). Bécsi-k. I.: *öl-* (37). Bécsi-k. II.: *öl-* (49). Münch.-k. I.: *öl-* (57). Vitk.-k.: *öl-* (2) [= *töten*]. — Ap.-k. I.: *ölt-*, *Ölt-* (11). Bécsi-k. I.: *ölt-* (26). Bécsi-k. II.: *ölt-* (9). Münch.-k. I.: *ölt-* (10). Vitk.-k.: *ölt-* (2). — Ap.-k. I.: *öt-*, *ött-*, *öff-*, *Öf-* (8). Bécsi-k. I.: *öt-*, *ött-* (4). Bécsi-k. II.: *öt-*, *ö-f-*, *ötl-* (18). Münch.-k. I.: *öt-*, *ötl-* (7). Vitk.-k.: *ös* 49. — Ap.-k. I.: *ördög-* (4). Bécsi-k. II.: *ördög-* (2). Misk.-t.: *ördög-* (1). Münch.-k. I.: *ördög-* (76). Münch.-k. II.: *ördög-* (2). Vitk.-k.: *ördög-* (15). — Ap.-k. I.: *öreg-* (1). Bécsi-k. I.: *öreg-*, *öreg-* (5). Bécsi-k. II.: *öreg-*, *öreg-* (4). Münch.-k. I.: *öreg-*, *öreg-* (4). — Ap.-k. I.: *örök-*, *Örök-*, *örö-* (117). Bécsi-k. I.: *örök-*, *öröc-* (16). Bécsi-k. II.: *örök-*, *öröc-* (99). Bécsi-k. III.: *örök-* (1). Münch.-k. I.: *örök-*, *öröc-* (51). Vitk.-k.: *örök-* (10). — Ap.-k. I.: *Öröl-*, *öröl-* (13); *öru-* (1);

öröm-, Öröm- (7). Bécsi-k. I.: öröl- (4); örüend (1); öröm-, Öröm- (10). Bécsi-k. II.: öröl- (22); örüend- (1); öröm- (7). Misk.-t.: öröm- (2). Münch.-k. I.: öröl-, Öröl- (25); Vitk.-k.: öröl- (1); öröm- (6). — Vitk.-k.: örüen- 11. — Ap.-k. I.: öfuen- (9). Bécsi-k. I.: ösuen- (4). Bécsi-k. II.: ösuen-, ösueñ- (4). Münch.-k. I.: öfuen-, öfuen- (3). — Ap.-k. I.: özuó 132. Bécsi-k. I.: özuó (5). Bécsi-k. II.: özuó (2). Bécsi-k. III.: özuó (1). Münch.-k. I.: özuó (6). Vitk.-k.: özuó (1). — Ap.-k. I.: özten- 125. — Bécsi-k. II.: öztöuer- 117. — Bécsi-k. II.: özuer- 317. — Ap.-k. I.: Öt- (1). Bécsi-k. I.: öt- (14). Bécsi-k. II.: öt- (8). Münch.-k. I.: öt-, Öt- (25). Vitk.-k.: öt-, Öt- (5). — Bécsi-k. II.: ötuós- 114. — Münch.-k. I.: özön (3). Münch.-k. II.: özön- (1). — Ap.-k. I.: özueg- (3). Bécsi-k. I.: özueg- (5). Bécsi-k. II.: özueg- (2). — Münch.-k. I.: pök- (3). Vitk.-k.: pök-, pög- (2). — Vitk.-k.: sötet- (2). — Ap.-k. I.: söuen- (1). Bécsi-k. II.: söueñ- (2). Münch.-k. I.: söuen- (2). — Ap.-k. I.: zök- (1). Bécsi-k. I.: -zök- (2). Bécsi-k. II.: zök- (1). Bécsi-k. III.: zök- (1). Münch.-k. I.: zök-, zóc- (5). — Bécsi-k. II.: zörnő-, zörnő (4). — Ap.-k. I.: zöuetnek- (1). Bécsi-k. II.: Zöuetnek-, zöuetnek-, zöuetnek- (7). — Bécsi-k. I.: -töb- (1). Bécsi-k. II.: töb-, több-, Több- (5). Misk.-t.: töb (1). Münch.-k. I.: több- (11). Vitk.-k.: tööb 36. — Ap.-k. I.: tökell-, Tökell- (11). Bécsi-k. I.: tökel-, tökel-, Tökél- (5). Bécsi-k. II.: tökell- (11). Münch.-k. I.: tökell-, tökél- (18). Vitk.-k.: tökell- (10). — Bécsi-k. I.: tölt- (9). Bécsi-k. II.: -tölt- (12). Münch.-k. I.: tölt-, Tölt- (13). Vitk.-k.: töl- (2). — Ap.-k. I.: tömlő- (2). Bécsi-k. I.: tömlő- (1). Münch.-k. I.: tömlő- (1). — Münch.-k. I.: tömlőc-, tömlőc-, tömlőc- (18). — Ap.-k. I.: tör- (48). Bécsi-k. I.: tör- (18). Bécsi-k. II.: tör-, Tör- (106). Münch.-k. I.: tör- (27). Vitk.-k.: tör- (7). — Ap.-k. I.: törtl- (2). Bécsi-k. I.: törtl- (11). Münch.-k. I.: -törl- (5). Münch.-k. II.: -törl- (1). — Bécsi-k. I.: Történ-, történ-, Történ- (4). Bécsi-k. II.: történ (3). Münch.-k. I.: történ- (4). — Ap.-k. I.: törüen-, Törüen- (27). Bécsi-k. I.: törüen-, törüen- (25). Bécsi-k. II.: törüen-, törüen-, törüen-, törüen- (45). Münch.-k. I.: törüen-, törüen-, törüen-, Törüen- (41). Vitk.-k.: törüen- (1). — Bécsi-k. I.: törjök- 38. — Ap.-k. I.: völgy-, volg- (6). Bécsi-k. I.: völgy- (3). Bécsi-k. II.: völgy- (12). Münch.-k. I.: völgy (1). — Bécsi-k. II.: zöld- (2). Münch.-k. I.: zöld (1). ||
 b) Mai é helyén: Ap.-k. I.: böcöl- (2). Bécsi-k. I.: böcöl-, böcöl- (4). Münch.-k. I.: böcöl- (3). — Bécsi-k. I.: bötfő- (4). Bécsi-k. II.: Bötfő-, bötfő (2). Münch.-k. I.: bötfő- 165. Vitk.-k.: Bötfő- 95. — Ap.-k. I.: őtt- (2). Bécsi-k. I.: őtt- (3). Bécsi-k. II.: őtt- (6). Münch.-k. I.: őtt- (10). — Münch.-k. I.: görlice- 111. — Ap.-k. I.: lőt-, lőtt-, Lőt-, Lőtt- (21). Bécsi-k. I.: lőt-, Lőt-, lőtt- (24). Bécsi-k. III.: lőt (2). Münch.-k. I.: lőt-, Lőt-, lőtt-, Lőtt- (112). Münch.-k. II.: lőt-, lőtt- (4). Vitk.-k.: lőtt- (1). — Ap.-k.

I.: *zörz*-130. — Ap.-k. I.: *tót*-, *Tót*-, *tótt*-, *Tótt*- (39). Bécsi-k. I.: *tót*-, *tótt*- (27). Bécsi-k. II.: *tót*-, *Tót*-, *tótt*- (37). Misk.-t.: *tót*- (1). Münch.-k. I.: *tót*-, *Tót*-, *tótt*- (72). Vitk.-k.: *-tót*-, *tót*- (6). — Ap.-k. I.: *vótt*-, *Vótt*- (4). Bécsi-k. I.: *vótt*-, *uót*- (8). Bécsi-k. II.: *uótt*-, *vót*- (16). Münch.-k. I.: *vót*-, *vótt*- (6). — Münch.-k. I.: *-móuet*- (6) || c) Mai e helyén: Ap.-k. I.: *górmek*-127. — Ap.-k. I.: *tóremt*-121 || d) Mai i helyén: Münch.-k. I.: *hót*-30. — Vitk.-k.: *ófmer*- (4) || e) Mai ü helyén: Ap.-k. I.: *-dóit*-107*. Münch.-k. I.: *-dóit*- (3). — Vitk.-k.: *fól*-6. — Vitk.-k.: *gómólé*-86. — Misk.-t.: *gól*- (12). Vitk.-k.: *gól*- (2); *góg*-, *góh*-, *Gyó*- (4). — Misk.-t.: *gólól*-8. Vitk.-k.: *gólójeg*- (2). — Ap.-k. I.: *zón*- (3). Bécsi-k. I.: *zón*-, *Zón*- (10). Bécsi-k. II.: *zón*- (8). Münch.-k. I.: *zón*-, *Zón*- (9). Vitk.-k.: *zón*- (8). f) Mai ő helyén: Ap.-k. I.: *bó*- (10). Bécsi-k. I.: *bó*- (2). Bécsi-k. II.: *bó*- (10). Münch.-k. I.: *bó*- (17). Vitk.-k.: *bó*- (1). — Ap.-k. I.: *bór*- (1). Bécsi-k. I.: *bór*- (3). Bécsi-k. II.: *bór*- (3). Vitk.-k.: *bóór*-48. — Bécsi-k. I.: *fó*- (5). Bécsi-k. II.: *fó*- (4). Münch.-k. I.: *fó*- (10). Vitk.-k.: *fó*- (2). — Bécsi-k. II.: *főz*- (5). Vitk.-k.: *főz*- (1). — Ap.-k. I.: *gőz*-, *Gőz*- (7). Bécsi-k. I.: *gőz*- (15). Münch.-k. I.: *gőz*-, *Gőz*- (7). Vitk.-k.: *gőz*- (5). — Bécsi-k. I.: *hész*-101. — Ap.-k. I.: *hőf*-17. Bécsi-k. II.: *hőf*-202. Münch.-k. I.: *hős*-49, 102. — Bécsi-k. I.: *id*- (3). Bécsi-k. II.: *id*- (21). Münch.-k. I.: *id*- (12). — Ap.-k. I.: *kó*- (10). Bécsi-k. I.: *kó*- (14). Bécsi-k. II.: *kó*-, *Kó*- (34). Münch.-k. I.: *kó*- (18). — Ap.-k. I.: *lón*- (3). Bécsi-k. I.: *lón*-, *Lón*- (20). Bécsi-k. II.: *lón*-, *Lón*- (17). Münch.-k. I.: *lón*- (18). Vitk.-k.: *lón*- (1). — Bécsi-k. I.: *nó*- (1). Münch.-k. I.: *-nó*- (9). — Bécsi-k. II.: *nóften*- (3). Münch.-k. I.: *nóften*- (2). — Ap.-k. I.: *ó* 1*, 2*, 3* stb. (ugyanígy az egész csoportban). — Ap.-k. I.: *ór*-, *Ór*- (34). Bécsi-k. I.: *ór*- (11). Bécsi-k. II.: *ór*-, *Ór*- (39). Misk.-t.: *ór*- (1). Münch.-k. I.: *ór*-, *Ór*- (27). Vitk.-k.: *ór*- (1). — Münch.-k. I.: *órl*-152. — Ap.-k. I.: *ou*- (4). — Bécsi-k. II.: *-ós*- (5). — Bécsi-k. II.: *őz*-255. — Bécsi-k. II.: *-őnec*-175. Münch.-k. I.: *őnec*-41; *őnec*-83. — Münch.-k. I.: *Sót*- (3). Vitk.-k.: *Sóóg*-, *jóóg*-, *jóg*- (5). — Ap.-k. I.: *zóló*- (4). Bécsi-k. I.: *zóló*- (2). Bécsi-k. II.: *zóló*- (26). Münch.-k. I.: *zóló*-, *zóló*-, *Zóló*- (6). — Bécsi-k. II.: *zór*-175. Münch.-k. I.: *zór*-18, 71. — Ap.-k. I.: *tőyem*-19. Bécsi-k. I.: *tón*- (5). Bécsi-k. II.: *tón*- (3). Münch.-k. I.: *tón*- (5). — Ap.-k. I.: *tó*- (1). Bécsi-k. II.: *-tó*- (3). Münch.-k. I.: *tó*- (2). — Ap.-k. I.: *tór*-, *Tór*- (17). Bécsi-k. I.: *tór*-, *Tór*- (20). Bécsi-k. II.: *Tór*-, *tór*- (27). Münch.-k. I.: *tór*-, *Tór*- (27). Münch.-k. I.: *tór*- (14). Vitk.-k.: *tóór*-67. — Bécsi-k. II.: *vó*-, *uó*- (3). Münch.-k. I.: *vó*- (12). — Ap.-k. I.: *vón*-, *uón*- (5). Münch.-k. I.: *vón*- (6) || g) Mai é helyén: Ap.-k. I.: *fól*-91 || h) Mai ü helyén: Münch.-k. I.: *-nó*-, 89, 131.* — Münch.-k. I.: *tó*-49, 92, 153.

B) A többi szótagban:

a) Mai ö helyén: Ap.-k. I.: *erkölcs-* (1). Vitk.-k.: *elköléc-* (3). — Münch.-k. I.: *Phülöp-, phülöp-* (14). — görög, gyönyör l. A) a). — Ap.-k. I.: *gúlól-, gúlól-* (16). Bécsi-k. I.: *gélól-* (2). Bécsi-k. II.: *gúlól-, G'úlól-* (13). Bécsi-k. III.: *gúlól-* (1). Misk.-t.: *gélól-* (8). Münch.-k. I.: *gúlól-, gúlól-* (22). Vitk.-k.: l. A) e). — Ap.-k. I.: *gimölch-, Gimölch-* (9). Bécsi-k. I.: *gémöléc-* 305. Bécsi-k. II.: *gimöléc-* (20). Münch.-k. I.: *gimöléc-, gimöléc-* (49). Vitk.-k.: l. A) e). — *kölcsön, köntös, könyök, könyör-* l. A) a). — Bécsi-k. I.: *kúlóm-, kúlól-, kúlól-* (12). Bécsi-k. II.: *kúlómb-* (6). Münch.-k. I.: *kúlómb* (6). Vitk.-k.: *kúlómb-* (9). — Bécsi-k. I.: *kúzób-* 54. Bécsi-k. II.: *kúzób-* (5). *öldök, ördög, örök, öröm, ösztökél, ösztövé, öröm* l. A) a). — Vitk.-k.: *Pünköft-* 55. — Ap.-k. I.: *pűspók-* (1). Bécsi-k. I.: *pűspóc* (1). Münch.-k. I.: *pűspók-, pűspóc-, Pűspóc-* (9). Vitk.-k.: *pűspók-* (1). — Ap.-k. I.: *rühög-* 67. — Bécsi-k. II.: *súvölt-* 255. — Ap.-k. I.: *éldöz-* (13). Bécsi-k. I.: *éldöz-* (4). Bécsi-k. II.: *e éldöz- éldöz-*, (6). Münch.-k. I.: *éldöz-* (9). — Bécsi-k. I.: *Vstók-* 38. Bécsi-k. II.: *éftók-* 214. — Ap.-k. I.: *Iuölt-, iuölt-* (12); *íuölt-, éuölt-* (4). Bécsi-k. I.: *éuölt-, Vuölt-* (22). Bécsi-k. II.: *éuölt-, Vuölt-* (43). Münch.-k. I.: *Iuölt-, iuölt-* (37); *éuölt-* (3) || b) Mai e helyén: Vitk.-k.: *embör-* (14). — Ap.-k. I.: *Idegön* 18. — Ap.-k. I.: *mindön* 3. — Ap.-k. I.: *tengör-* 24. — Vitk.-k.: *terómt-* 30 || c) Mai e helyén. *özuó* l. A) a) || d) Mai ü helyén: Ap.-k. I.: *egedől* 62. Bécsi-k. I.: *égedől* 78. Bécsi-k. II.: *égedől* 107; *egedől* 113. — Ap.-k. I.: *esjkó-* (8). Bécsi-k. II.: *eskó-, Eskó-* (7). Münch.-k. I.: *esjkó-* (1). — Bécsi-k. I.: *fekó-* (4). Bécsi-k. II.: *fekó-* (1). Münch.-k. I.: *fekó* (2) || e) Mai ő helyén: Ap.-k. I.: *diczó-, dicó-, Diczó-* (33). Bécsi-k. I.: *dicó-* (33). Misk.-t.: *dicó-* (2). Münch.-k. I.: *dicó-* (33). Vitk.-k.: *dicó-, Dicó-* (8). — Ap.-k. I.: *egenlő-, Egenlő-* (5). Bécsi-k. I.: *éjenlő* 5. Bécsi-k. II.: *éjenlő-, Egenlő-, egenlő* (9). Münch.-k.: *egenlő-, Egenlő-* (16). Vitk.-k.: *egenlő-* (2). — Ap.-k. I.: *elő-, Elő-* (51). Bécsi-k. I.: *elő-* (31). Bécsi-k. II.: *elő-* (102). Misk.-t.: *elő-* (2). Münch.-k. I.: *elő-* (168). Vitk.-k.: *elő-, Elő-, elő-* (35). — Vitk.-k.: *Elfő-, elfő* (2). — Bécsi-k. II.: *emlő-* 190. Münch.-k. *emlő-* 165. — Ap.-k. I.: *erdő-* (1). Bécsi-k. I.: *erdő-* (4). — Ap.-k. I.: *erő-, Erő-* (30). Bécsi-k. II.: *erő-* (110). Münch.-k. I.: *erő-* (15). Vitk.-k.: *erő-* (6). — Ap.-k. I.: *efő* 35. — Ap.-k. I.: *esztendő-* 32; *extendő-* (3). Bécsi-k. I.: *extendő-* (20). Münch.-k. I.: *esztendő-* (15). Vitk.-k.: *extendő-* (2). — Bécsi-k. II.: *feńő* 201. — Ap.-k. I.: *idő-, Idő-* (6); *éddő-* (2). Bécsi-k. I.: *éddő* (17). Bécsi-k. II.: *éddő-* (47). Münch.-k. I.: *idő-, ydő-* (65); *éddő-* (6). Vitk.-k.: *éddő-*,

I. : illeszk. (13). Bécsi-k. II. : illeszk. (26). Misk.-t. : illeszk. (2). Münch.-k. I. : illeszk. (77). Vitk.-k. : illeszk. (12) || *f*) -*n* nyomósító előtt: Ap.-k. : illeszk. (6). Bécsi-k. I. : illeszk. (7). Bécsi-k. II. : illeszk. (11). Münch.-k. I. : illeszk. (34). Vitk.-k. : illeszk. (5) || *g*) -*s* előtt: Ap.-k. I. : illeszk. (64); illeszk. nélk. (2). Bécsi-k. I. : illeszk. (3); illeszk. nélk. (1). Bécsi-k. II. : illeszk. (13). Misk.-t. : illeszk. (2). Münch.-k. I. : illeszk. (57). Vitk.-k. : illeszk. (15) || *h*) -*tlen* előtt: Bécsi-k. II. : *hűtőtlen* 271. Münch.-k. I. : illeszk. (10). Vitk.-k. : *hűtőtlen*- 23 || *i*) -*tt* igenévk. előtt: Ap.-k. I. : illeszk. (22). Bécsi-k. I. : illeszk. (10); illeszk. nélk. (3). Bécsi-k. II. : illeszk. (25); illeszk. nélk. (1). Münch.-k. I. : illeszk. (16). Münch.-k. II. *kiugró* 2. Vitk.-k. illeszk. (5); *vegeztető* 96.

D) Ragok előtt:

Igeragok előtt: *a*) sg. 1. -*k* előtt: Ap.-k. I. : illeszk. (5). Bécsi-k. I. illeszk. (1). Bécsi-k. II. : illeszk. (18); illeszk. nélk. (3). Münch.-k. I. : illeszk. (13); illeszk. nélk. (2). Vitk.-k. : illeszk. (1) || *b*) sg. 1. -*m* előtt: Ap.-k. I. : illeszk. (2). Bécsi-k. I. : illeszk. (3). Bécsi-k. II. : illeszk. (24). Münch.-k. I. : illeszk. (4) || *c*) sg. 2. -*d* előtt: Bécsi-k. I. : illeszk. (1). Bécsi-k. II. : illeszk. (2). Münch.-k. I. : illeszk. (4) || *d*) sg. 2. -*l* előtt: Bécsi-k. II. : *zűletettől* 193. Vitk.-k. : *jóónrkódól* 89 || *e*) sg. 3. -*n* előtt: Ap.-k. I. : illeszk. (3). Bécsi-k. I. : illeszk. (5). Bécsi-k. II. : illeszk. (7). Münch.-k. I. : illeszk. (16). Vitk.-k. : illeszk. (1).

Birtokos személyragok előtt: *a*) sg. 1. -*m* előtt: Ap.-k. I. : illeszk. (3); pl. *tőlöm* 13. Bécs.-k. I. : illeszk. (1). Bécsi-k. II. : illeszk. (1). Münch.-k. I. : illeszk. (2). Vitk.-k. I. : illeszk. (3); illeszk. nélk. (1) || *b*) sg. 2. -*d* előtt: Ap.-k. I. : illeszk. (3). Bécsi-k. I. : illeszk. (2). Münch.-k. I. : illeszk. (10). Vitk.-k. : illeszk. (5) || *c*) plur. 2. -*tek* előtt: Bécsi-k. II. : *előttöttec* 211. Münch.-k. I. : illeszk. (7).

Határozó ragok előtt: *a*) -*n* helyr. előtt: Ap.-k. I. : illeszk. (14). Bécsi-k. I. : illeszk. (16). Bécsi-k. II. illeszk. (27). Misk.-t. : illeszk. (1). Münch.-k. I. : illeszk. (28). Vitk.-k. illeszk. (2) || *b*) -*n* módh. előtt: Ap.-k. I. : *hűőn* 123, 124. Bécsi-k. I. : *bőőn* 12, 48, 59; *tőrnélkőőn* 24. Bécsi-k. II. : *erőőőn* 222. Münch.-k. I. : *hűőőn* 52; *őőőn* 60 || *c*) -*stől* előtt: Vitk.-k. : *mendenőőől* 40 || *d*) -*t* tárgy. előtt: Ap.-k. I. : illeszk. (4). Bécsi-k. I. : illeszk. (8); pl. *főőő* 17. Bécsi-k. II. : illeszk. (13). Münch.-k. I. : illeszk. (42). Münch.-k. II. : illeszk. (2). Vitk.-k. : illeszk. (3) || *e*) -*tt* helyr. előtt: Ap.-k. I. : illeszk. (13). Bécsi-k. I. : illeszk. (12). Bécsi-k. II. : illeszk. (26). Misk.-t. : illeszk. (2). Münch.-k. I. : illeszk. (43). Vitk.-k. : illeszk. (11).

E) Képzőkben:

Igeképzőkben: a) -*dök*-. Bécsi-k. I.: illeszk. (5). Bécsi-k. II.: illeszk. (6). Münch.-k. I.: illeszk. (9) || b) -*dös*-. Ap.-k. I.: *zökdöj*- 21. Münch.-k. I.: *zökdöj*- 40. Vitk.-k.: *pögdöj*- 72; *pök-döj*- 74 || c) -*döz*-. Ap.-k. I.: *öuedöz*- 11 || d) -*hös*z ~ -*höt*-. Ap.-k. I.: -*höt*-.; illeszk. (5). Bécsi-k. I.: -*höt*-, -*hőu*-.; illeszk. (8). Bécsi-k. II.: -*höt*-.; -*hő*-.; illeszk. (24). Münch.-k. I.: -*höt*-.; illeszk. (4). || d) -*ít*-. Ap.-k. I.: -*öh*-, -*öit*-.; illeszk. (7). Bécsi-k. I.: *eröjölh*- 29. Bécsi-k. II.: -*öh*-.; illeszk. (3) || e) -*köd*-. Ap.-k. I.: -*köd*-.; illeszk. (5); illeszk. nélk. (1). Bécsi-k. I.: -*köd*-, -*köt*-.; illeszk. (5). Bécsi-k. II.: -*köd*-.; illeszk. (9). Münch.-k.: -*köd*-, -*kög*-.; illeszk. (5). Vitk.-k.: -*köd*-.; illeszk. (4); illeszk. nélk. (2) || f) -*öd*-. Ap.-k. I.: *törögyek* 131. Bécsi-k. II.: *küzöd*- 197. Münch.-k. I.: -*zegöd*- 50; *zegöt*- 50 || g) -*ül*-. Ap.-k. I.: -*öl*- (49). Bécsi-k. I.: -*öl*- (35). Bécsi-k. II.: -*öl*- (57). Münch.-k. I.: -*öl*- (67). Vitk.-k.: -*öl*- (11).

Mód- és időjelekben: a) präteritumban; plur. 1.: Bécsi-k. I.: *kerdöc* 171. Münch.-k. I.: *vethetöc* 89; *lölöc* 163 || b) A conditionalisban; plur. 1.: Bécsi-k. II.: *lölhetnöc* 129.

Névszóképzőkben: a) -*ö*-. Ap.-k. I.: -*ö*- (83). Bécsi-k. I.: -*ö*- (52). Bécsi-k. II.: -*ö*- (197). Bécsi-k. III.: -*ö*- (4). Misk.-t.: -*ö*-, -*o*- (4). Münch.-k. I.: -*ö*- (165). Vitk.-k.: -*ö*- (56). || b) -*sö*-. Bécsi-k. I.: -*sö* (2). Bécsi-k. II.: -*sö*- (5). Vitk.-k.: -*fö* (1). Münch.-k. I.: -*jö* (10) || c) -*ü*-. Ap.-k. I.: -*ö*- (8). Bécsi-k. I.: -*ö*- (33). Bécsi-k. II.: -*ö*- (31). Münch.-k. I.: -*ö*- (62). Vitk.-k.: -*ö*- (58) || d) -*ve*-. Bécsi-k. I.: *kötözüö* 21. Münch.-k. I.: *örölüö* 81, 97.

F) Ragokban:

Igeragokban: a) sg. 3. Ap.-k. I.: *öltö* 36, 37; *öttö* 71; *töttö* 71. Münch.-k. I.: -*ö*; illeszk. (101); pl. *öttö* 35. Vitk.-k.: -*ö*; illeszk. (5); pl. *töltö* 57 || b) plur. 1. Bécsi-k. I.: -*önc*-, -*önc* (35). Bécsi-k. II.: -*önc* (38). Bécsi-k. III.: -*önc* (7). Münch.-k. I.: -*önc* (66). Vitk.-k.: -*önc* (8) || c) plur. 1. Bécsi-k. II.: *begööl-töc* 176 || d) plur. 2. Ap.-k. I.: *kemeneitehetök* 56; *öltök* 7. Bécsi-k. I.: *öltöc* (2). Bécsi-k. II.: *megtörtöc* 220. Münch.-k. I.: -*töc*-.; illeszk. (12). Vitk.-k.: *rezegöletöc* 49.

Birtokos személyragokban: a) sg. 3. Ap.-k. I.: -*ö*; illeszk. (25); pl. *bönö* 81; *örömö* 122. Bécsi-k. I.: -*ö*; illeszk. (26); pl. *ötöllo* 87. Bécsi-k. II.: -*ö*; illeszk. 86; pl. *ösö* 275. Bécsi-k. III.: -*ö*; illeszk. (2). Misk.-t.: -*ö*-, -*o*-.; illeszk. (4). Münch.-k. I.: -*ö*; illeszk. (81). Vitk.-k.: -*ö*; illeszk. (28); pl. *küölö* 25 || b) plur. 1. Ap.-k. I.: -*önk*- (47). Bécsi-k. I.: -*önc*-, -*önc*-, -*önk* (69). Bécsi-k. II.: -*önc*-, -*önk* (53). Misk.-t.: -*önc* (1). Münch.-k. I.: -*önc*-, *önc*-,

-*ónk* (82). Vitk.-k.: *ónc*, -*ónk* (16) || *c*) plur. 2. Ap.-k. I.: -*tók*; illeszk. (1). Bécsi-k. I.: -*tók*; illeszk. (4). Bécsi-k. II.: -*tók*; illeszk. (25). Münch.-k. I.: -*tók*; illeszk. (85). Vitk.-k.: -*tóc*; illeszk. nélk. (2) || *d*) plur. 3. Ap.-k. I.: -*ók* (24). Bécsi-k. I.: -*ók*, -*óc* (20). Bécsi-k. II.: -*ók*, -*óc* (54). Münch.-k. I.: -*ók*, -*óc* (84). Münch.-k. II.: -*óc* (3). Vitk.-k.: -*ók*, -*ok* (5).

Határozó ragokban: *a*) -*ből*: Ap.-k. I.: -*ből* (54). Bécsi-k. I.: -*ből* (68). Bécsi-k. II.: -*ből* (128). Bécsi-k. III.: -*ből* (2). Münch.-k. I.: -*ből* (102). Vitk.-k.: -*ből* (12) || *b*) -*höz*: Ap.-k. I.: -*höz*; illeszk. (3). Bécsi-k. I.: -*höz*; illeszk. (1). Bécsi-k. II.: -*höz*; illeszk. (3). Münch.-k. I.: -*höz*; illeszk. (6) || *c*) -*nek*: Ap.-k. I.: *földnök* 32 || *d*) -*ről*: Ap.-k. I.: -*ről* (21). Bécsi-k. I.: -*ről* (23). Bécsi-k. II.: -*ről* (54). Bécsi-k. III.: *ről* (1). Münch.-k. I.: -*ről* (57). Vitk.-k.: -*ről* (38) || *e*) -*stül*: Bécsi-k.: I.: -*ítöl* (5). Bécsi-k. II.: -*ítöl* (6). Münch.-k. I.: -*ítöl* (6). Vitk.-k.: -*ítöl* (6) || *f*) -*ször*. Vitk.-k.: *zör* illeszk. (15); illeszk. nélk. (4) || *g*) -*től*: Ap.-k. I.: -*től* (76). Bécsi-k. I.: -*től* (72). Bécsi-k. II.: -*től* (137). Bécsi-k. III.: -*től* (1). Misk.-t.: -*től* (4). Vitk.-k.: -*től* (20) || *h*) -*ül*: Ap.-k. I.: -*ül* (49). Bécsi-k. I.: -*ül* (31). Bécsi-k. II.: *ül* (76). Münch.-k. I.: -*ül* (325). Münch.-k. II.: -*ül* (1). Vitk.-k.: -*ül* (17) || *i*) -*ütt*, -*üvé*, -*ünnen*: Münch.-k. I.: *mendenöt* 106; *egébönnen* 190; *mendenönnen* 73; *mendenönnen* 156.

[Vö. még Ap.-k. I.: *getr* 9; *gener* 11; *czerg* 11; *jetet* 20; *bünej* 21; *földen* 25; *erök* 25; *elettő* 29. Bécsi-k. I.: *gétr* 90. Münch.-k. I.: *getr* 27; *megöl* 79; *gener* 57. — Vitk.-k.: *riuid* 92. — Ap.-k. I.: *rühög* 67; *rüuid* 69; *göker* 132; *Tüüj* 38; *kün* 74. — Ap.-k. I.: *dyczeifeg* 9; *mywelköde* 101. Münch.-k. I.: *je* 24; *ide* 63. — Ap.-k. I.: *örökkel* 7; *előttek* 20. Münch.-k. I.: *ejke* 57. — Vitk.-k.: *mö* 1; *zäu* 3; *üg* 6.]

11. Ap.-mélt.; Batthy.-k.; Bod.-k.; Kriszt.-é.; Láz.-k. I.; Peer.-k. I.; Peer.-k. II.; Peer.-k. III.; Peer.-k. V.; Székelyudv.-k. I.; Székelyudv.-k. III.; Tel.-k. II.; Tel.-k. III.; Tel.-k. IV.

A) Az ö-zés az első szótagban:

a) Mai ö helyén: Ap.-mélt.: *böyt* (1). Batthy.-k.: *böit* (1). Bod.-k.: *böyt* (4). Peer.-k. I.: *böyt*, *böit* (5). Székelyudv.-k. I.: *böyt* (4). Tel.-k. II.: *böyt* (1). — Ap.-mélt.: *bölész* (11). Batthy.-k.: *bölész* (21). Bod.-k.: *bölész* (14). Peer.-k. I.: *bölch* (3). Peer.-k. II.: *Bölch*, *bölch* (2). Peer.-k. III.: *bölch* (2). Székelyudv.-k. I.: *bölch* (22); *böölch* 184. Tel.-k. III.: *bölch*, *bolch* (2). Tel.-k. IV.: *bölch*, *Bolch* (3). — Kriszt.-é.: *bölchö* 29. Peer.-k. III.: *böchö* 340. Székelyudv.-k. I.: *bolchö* 112. — Székelyudv.-k. I.: *böszörmeny* 4. — Batthy.-k.: *Dög* 36. Bod.-k.: *dög* 18. Peer.-k. I.: *dög*, *dögh*.

(4). Székelyudv.-k. I.: *dógh- dóg-* (3). Tel.-k. II.: *dóg-* (1). Tel.-k. IV.: *dógh, dogh* (3). — Tel.-k. III.: *-dörg-* 304. — Batthy.-k.: *föd-* 219. — Batthy.-k.: *föl-* (1); *főfő* 417, 420. Bod.-k.: *föl-* (2). Tel.-k. III.: *-föl-* (4). — Ap.-mél.: *föld-, fföld-* (12). Batthy.-k.: *föld-* (114). Bod.-k.: *föld-* (13). Kriszt.-é.: *föld-* (4). Peer-k. I.: *föld-* (29). Peer-k. II.: *föld-* (2). Székelyudv.-k. I.: *föld-, föl-* (33). Tel.-k. II.: *-föd-, föld-, fold-* (12). Tel.-k. III.: *föld-, fold-* (16). Tel.-k. IV.: *föld-* (1). — Bod.-k.: *főfuen-, főfuen-* (4). Peer-k. II.: *főfven-* (1). Székelyudv.-k. I.: *főfven-, főfven-* (13). Tel.-k. IV.: *fofuen-* (1). — Peer-k. I.: *főwen-* 98. — Batthy.-k.: *górbe* 271. — Ap.-mél.: *górógh* 30. Peer-k. I.: *górógh* 38, 47. Székelyudv.-k. I.: *góróg* 130. — Batthy.-k.: *góker-* (2). Bod.-k.: *góker-* (3). Peer-k. V.: *gyevker-* 366. — Ap.-mél.: *győnge-* 22. — Tel.-k. III.: *győngy-* 279. — Ap.-mél.: *gyönyör-* (14). Batthy.-k.: *gónór-* (12). Bod.-k.: *gónór-* (3); *gónér-* 10. Székelyudv.-k. I.: *gónór-* (11). Tel.-k. IV.: *gonor-* (1). — Bod.-k.: *gótór-* 9; *gótr-, gótttr-* (14). Peer-k. I.: *gyóthr-* (1). Tel.-k. II.: *gótttr-* (2). — Batthy.-k.: *Jöv-, Jő-, iőu-, Jőu-, iő* (69). Bod.-k.: *iőu-, iő-* (19). Kriszt.-é.: *iőu-, Jőu-, iő-* (16). Peer-k. I.: *yóv-, yőu-, yőw-, yő-* (25). Peer-k. II.: *iőu-* (2). Peer-k. V.: *yeivu-* 367. Székelyudv.-k. I.: *yóv-, yőw-, yő-* (31). Székelyudv.-k. III.: *yőw-* (1). Tel.-k. II.: *Jőu-, Jőw-, yőw-, iő-, yőv-, yő-* (18). Tel.-k. III.: *Jőw-, iő-* (13). Tel.-k. IV.: *yew-, yő-, iő-* (6). — Batthy.-k.: *kőu-* (5). Bod.-k.: *kőu-* (4). Kriszt.-é.: *kőu-* (1). Láz.-k. I.: *kőw-* (1). Peer-k. I.: *kőu-, kőw-* (3). Tel.-k. II.: *kőu-* (1). Tel.-k. III.: *kőw* (1). — Batthy.-k.: *kód-* (7). Tel.-k. II.: *kód-* (1). Tel.-k. III.: *kód* (1). — Bod.-k.: *kólt-* (4). Peer-k. I.: *kőlez-* 4. Székelyudv.-k. I.: *kólt-* (2). Tel.-k. III.: *kólt-* (1). — Batthy.-k.: *kóllk-* 450. Peer-k. I.: *kőlyok-* 14. — Batthy.-k.: *köntőf-* (3). Peer-k. I.: *köntőf* (2). Peer-k. III.: *köntőf-* (1). — Batthy.-k.: *kon-, kón-* (3). Kriszt.-é.: *könyő-* (1). Peer-k. I.: *kön-, kónw-* (2). Peer-k. II.: *kóniő* (1). Székelyudv.-k. I.: *kónhw-* 43; *kóné* 48. Tel.-k. II.: *kónu-* 263 [= könny]. — Kriszt.-é.: *kónók-* 7. — Ap.-mél.: *könyör-* (1). Batthy.-k.: *kónór-, Kónór-* (60); *kónóór-* 25. Bod.-k.: *kónór-* (2). Láz.-k. I.: *könyör-, kónór-* (2). Kriszt.-é.: *könyör-, kónór-* (3). Peer-k. I.: *kónór-* (6). Peer-k. II.: *könyör-, kóniőr-, kóniőr-* (4). Peer-k. V.: *kevnyer-* 365. Székelyudv.-k. I.: *könyör-* (10). Tel.-k. II.: *könyör-, kónór-* (5). — Ap.-mél.: *könnyen* 18. Bod.-k.: *könhen* 13; *Könhen* 20. Peer-k. II.: *kóniő-* 200. Székelyudv.-k. I.: *könnyth* 155. Tel.-k. II.: *könnyen* 245. — Ap.-mél.: *kónw-, kón-* (7). Batthy.-k.: *kónu-* (3). Bod.-k.: *kónu-, kón-* (15). Peer-k. I.: *kónw-* (1). Székelyudv.-k. I.: *kónyv-, kón-, kón-* (29). Tel.-k. III.: *kón-, kon-* (12). Tel.-k. IV.: *könyu-* (1). — Ap.-mél.: *kór-* (1). Batthy.-k.: *kór-* (17). Bod.-k.: *kór-* (3). Kriszt.-é.: *kór-* (1). Peer-k. I.: *kór-, Kór-* (6). Tel.-k. IV.: *kór-* (3). — Batthy.-k.:

körm- 273. — Peer-k. I.: *kőzön*- 79. — Batthy.-k.: *kőzöröl*- 217. — Ap.-mélt.: *kőt*- (5). Batthy.-k.: *kőt*- (7). Bod.-k.: *kőt*- (2). Kriszt.-é.: *kőt*- (3). Peer-k. I.: *kőth*-, *kőt*- (10). Székelyudv.-k. I.: *kőt*- (6). Székelyudv.-k. III.: *kőth*-, *kőt*- (7). Tel.-k. III.: *kőt*- (1). — Batthy.-k.: *kőuer*- (4). Bod.-k.: *kőuer* (1). — Ap.-mélt.: *kőuet*- (9). Batthy.-k.: *kőuet*-, *Kőuet*- (12). Bod.-k.: *kőuet*- (5). Peer-k. I.: *kőwet*-, *Kőwet*-, *Kőwet*- (21). Székelyudv.-k. III.: *kőweth*- (1). Tel.-k. II. *kőuet*- (1). Tel.-k. III.: *kőwet*- (1) [= folgen]. — Bod.-k.: *kőuet*- (5). Peer-k. I.: *kőweth*- (1) [= Gesandte]. — Ap.-mélt.: *kőz*- (6). Batthy.-k.: *kőz*-, *kőfz*-, *kőf*- (66). Bod.-k.: *kőz*- (18). Láz.-k. I.: *kőz*- (1). Kriszt.-é.: *kőz*- (4). Peer-k. I.: *kőz*- (16). Peer-k. II.: *kőz*-, *kőf*- (4). Székelyudv.-k. III.: *kőz*- (3). Tel.-k. II.: *kőz*- (2). Tel.-k. III.: *kőz*- (10). Tel.-k. IV.: *-kőz*-, *kőf*- (2). — Ap.-mélt.: *kőzel*- (6). Batthy.-k.: *kőzel*-, *Kőzel*- (9). Bod.-k.: *kőzel*- (3). Peer-k.: *kőzel*- (5). Székelyudv.-k. I.: *kőzel*- (4). Tel.-k. II.: *kőzel*- (3). Tel.-k. III.: *kőzzel*- 307. — Kriszt.-é.: *kőzep*- (1). Peer-k. I.: *kőzep*- (2). Tel.-k. II.: *kőzep*- (4). — Batthy.-k.: *kőzön*- (1). Peer-k. I.: *kőzön*- (4). Tel.-k. II.: *kőzön*- (3). — Peer-k. I.: *lőw*- 255. Székelyudv.-k. I.: *lőu*- 3*. — Székelyudv.-k. I.: *őő*- 182. — Batthy.-k.: *őkl*- 66. Bod.-k.: *őkl*- 9. Peer-k. I.: *őkl*- (2). Peer-k. II.: *őkl*- (1). — Batthy.-k.: *őkr*- 209, 326. — Batthy.-k.: *ől*- (8). Bod.-k.: *ől*- (3). Kriszt.-é.: *ől*- (5). Peer-k. I.: *ől*- (2). Székelyudv.-k. I.: *ől*- (10) [=töten]. — Ap.-mélt.: *ől*- (3). Peer-k. I.: *ől*- (6). Székelyudv.-k. I.: *ől*- (1) [= Schoss]. — Batthy.-k.: *öldök*- 322. — Kriszt.-é.: *öttöztef* 24. Peer-k. I.: *ölt*- (3). Peer-k. III.: *ölt*- (1). Székelyudv.-k. I.: *ölt*- (9). Tel.-k. II.: *ölt*- (3). Tel.-k. IV.: *ölt*- 9. — Ap.-mélt.: *őnnön*- 24, 28, 44. (Ugyanígy az egész csoportban.) — Kriszt.-é.: *ött*- 4, 20. Peer-k. I.: *őtőz*- 69. Peer-k. II.: *ött*- 200; *őff*- 204. — Tel.-k. III.: *őthl*- 272. — Ap.-mélt.: *ördőgh*-, *ördög*- (6). Batthy.-k.: *ördög*- (39). Bod.-k.: *ördög*-, *Ördög*- (63). Kriszt.-é.: *ördög*-, *Ördög*- (16). Peer-k. I.: *ördöng*-, *ördög*- (5). Peer-k. III.: *ördög*- (1). Székelyudv.-k. I.: *ördög*- (12). Tel.-k. II.: *ördög*-, *ordog*-, *ördög*- (19). Tel.-k. III.: *ördög*- (5). Tel.-k. IV.: *ördög*- (13); *ördeg*- 332. — Batthy.-k. *öreg*- (3). Székelyudv.-k. I.: *öreg*- (3). — Ap.-mélt.: *örök*- (31). Batthy.-k.: *öröc*-, *Oeröc*-, *örök*- (168). Bod.-k.: *örök*- (39). Kriszt.-é.: *örök*- (10). Peer-k. I.: *örök*- (46). Peer-k. II.: *örök*- (6). Peer-k. V.: *civrek*- 367*. Székelyudv.-k. I.: *örök*- (17). Székelyudv.-k. III.: *örök*- (3). Tel.-k. II.: *örök*- 250; *örök*-, *örök*- (21). Tel.-k. III.: *örök*- (6). Tel.-k. IV.: *örök*-, *öröc* (5). — Ap.-mélt.: *öröm*- (15); *örw*-, *öröl*- (15). Batthy.-k.: *öröm*- (20); *örül*-, *örw*-, *Oerül*-, *Oerw*- (20). Bod.-k.: *öröm*- (8); *öröl*- 26. Kriszt.-é.: *öröl*- (2). Peer-k. I.: *öröm*- (42); *Öröl*-, *örw*- (3). Peer-k. II.: *öröm*- (5); *öröl*-, *Öröl*-, *Evreöl*-, *Eöröl* (5); *örem*- 215. Peer-k. V.: *eyvreywm*- 365. Székelyudv.-k. I.: *öröm*- (3);

örv-, örv-, örvl- (15). Tel.-k. II.: *öröm-* (5); *örwl-* (2). Tel.-k. III.: *öröl-* (1). Tel.-k. IV.: *öröm-* (1); *örw-* (1). — Székelyudv.-k. I.: *őfweñy-* (2). Tel.-k. III.: *ősweny-* (1). — Batthy.-k.: *őszue-, őzue-* (7). Peer-k. I.: *őzwe* (1). Peer-k. III.: *őzwe* (1). Székelyudv.-k. I.: *őzwe* (1). Tel.-k. III.: *őzze* 273. — Bod.-k.: *őztöuer* 16. Peer-k.: *őftöuer-* 15. — Ap.-mél't.: *őt-, Eft-* (4). Batthy.-k.: *Oet-, őt-* (2). Bod.-k.: *őt-* (1). Kriszt.-é.: *őth-* (1). Peer-k. I.: *őth, őt-* (5). Peer-k. III.: *őth* (1). Székelyudv.-k. I.: *őt-, őt-, őth-* (36). Tel.-k. II.: *őt-* (4). Tel.-k. III.: *ewth-* (1). Tel.-k. IV.: *őt-* (1). — Peer-k. III.: *őzön-* 334. — Batthy.-k.: *őfueg-* 41; *őfuedg-* 439. Bod.-k.: *őzueg-* 27. Peer-k. I.: *őzuegy-, őzwegy-* (3). Peer-k. III.: *őzweg-* (1). Székelyudv.-k. I.: *őzueg-* (7). — Batthy.-k.: *pók-* (3). Peer-k. I.: *pók-* 46. — Ap.-mél't.: *Rówyd* 33. Székelyudv.-k. I.: *rówyd-* 42, 213. Tel.-k. II.: *róuid* 245. — Ap.-mél't.: *fötet-, föteth-* (6). Peer-k. I.: *fötet-, föteth-* (3). Székelyudv.-k. I.: *fötéeth-* 57. — Bod.-k.: *zók-* (2). — Ap.-mél't.: *zórnyw-* (4). Kriszt.-é.: *zórnyó-* (2); *zórno-* (1); *zórny-* (1). — Batthy.-k.: *Szövetnek* 313. Székelyudv.-k. I.: *zövetnek-* 8. — Ap.-mél't.: *tób-, több-* (21). Batthy.-k.: *tób-, több-* (4). Bod.-k.: *tób-, több-* (12). Kriszt.-é.: *thób-, több-, tób-* (3). Székelyudv.-k. I.: *tób-, több-* (5). Székelyudv.-k. III.: *thóbb-* (1). — Ap.-mél't.: *tókell-* (8). Batthy.-k.: *tókell-* (9). Peer k. I.: *tókell-* (2). Peer k. II.: *tókell-* (1). Székelyudv.-k. I.: *tókéél-, tókél-, tókel-* (7). — Ap.-mél't.: *tólt-* (2). Batthy.-k.: *tól-* (13). Kriszt.-é.: *tólt-* (1). Peer-k. I.: *thólt, tólt-* (2). Székelyudv.-k. I.: *tólt-* (2). — Batthy.-k.: *tómien-* 177. — Batthy.-k. *tómló* 304. Székelyudv.-k. I.: *tómló* 64. — Kriszt.-é.: *tómlóc-* (7). Peer-k. I.: *thómlóch-* 256. — Batthy.-k.: *tór-, Tór-* (19). Bod.-k.: *tór-* (4). Peer-k. I.: *tór-* (8). Kriszt.-é.: *tór-* (1). Peer-k. III.: *tór-* (1). Székelyudv.-k. I.: *tór-* (13). Tel.-k. IV.: *tóledelmef-* 356. — Batthy.-k.: *Tórol-, tórol-* (3); *Tórwł-* (1). Bod.-k.: *tórol-* (3). Tel.-k. III.: *thórol-* 301. — Peer k. III.: *tórok-* 336. — Peer-k. I.: *tórpe* 66. — Ap.-mél't.: *történ-* 40. Bod.-k.: *történ-, Történ-* (4). Kriszt.-é.: *történ-* (1). Székelyudv.-k. I.: *tórtéén-, történ-* (7). Tel.-k. IV.: *történ-* (1). — Ap.-mél't.: *tórueny-, tóruen-, tórwem-* (5). Batthy.-k.: *tóruen-, tóruen-* (22). Bod.-k.: *tóruen-* (1). Kriszt.-é.: *tóruen-* (1). Peer-k. I.: *tóruen-, tóruen-* (2). — Peer-k. I.: *tóu-* 51; *thóu-* 74. — Batthy.-k.: *tóvisk-* 426. Bod.-k.: *tóuik* 14. Peer-k. I.: *tóuys, tówyj-, tóuis* (6). — Batthy.-k.: *vólg-, vólg-* (2). Bod.-k.: *vólg-* (1). Peer-k. I.: *vólg-* (4). Székelyudv.-k. I.: *vólg-, vólg-* (2). — Tel.-k. II.: *vólg-, vólg-* (2). — Batthy.-k.: *zöld* 64*. Székelyudv.-k. III.: *zewld-* 318; *zöld-* 319. Tel.-k. II.: *zöld* 215. — Ap.-mél't.: *zóng-* 22 || b) Mai é helyén: Batthy.-k.: *bócúł-* (4). — Székelyudv.-k. I.: *bótt-* (2). Tel.-k. IV.: *bótt-* 328; *bótw-* 332. — Batthy.-k.: *czóczemó-* 218. — Kriszt.-é.: *ótt-* 11. Tel.-k. II.: *ótt-* 259. Tel.-k.

III.: *ött*- 296. — Batthy.-k.: *fölthö*- 266, 414; *Fölthö* 283. — Peer.-k. I.: *yöl*- 47. — Batthy.-k.: *köl*- (4). Tel.-k. III.: *köl*- 303. — Batthy.-k.: *löl*- 440. — Tel.-k. II.: *löl*- 261. — Ap.-mélt.: *lőth* 14. Batthy.-k.: *lőt*- (2). Kriszt.-é.: *lött*- (2). Tel.-k. III.: *lőth* (1). — Peer.-k. I.: *mőuet*- 15, 122. — Bod.-k. *rőpőf*- 17. — Peer.-k. II.: *sőg*- (2). Tel.-k. I.: *sőg*- (1). — Batthy.-k.: *-őldők*- 322. — Ap.-mélt.: *tőth*, *tőt*- (4). Batthy.-k.: *tőt*, *tőt*- (9). Bod.-k.: *tőt*- (9). Kriszt.-é.: *tőth*, *tőt*- (5). Peer.-k. I.: *tőt*, *tőt*, *Tőth* (7). Peer.-k. II.: *tőt*- (1). Székelyudv.-k. II.: *tőt*- (5). Tel.-k. II.: *tőt*, *tőt*- (3); *tőnnöm* 262. Tel.-k. IV.: *thót* 356. — Ap.-mélt.: *vőt*, *vőt*- (3). Batthy.-k.: *vőt* 147; *vőue* 401. Kriszt.-é.: *vőt*- 5. Peer.-k. I.: *wőtthe* 50; *wőth* 100. Székelyudv.-k. I.: *vőt* 22. — Batthy.-k.: *zong*-, *Zong* (4) || c) Mai *e* helyén: Peer.-k. V.: *eivreyj*- 366. — Tel.-k. II.: *zöntek* 263; *zöntök*- 264. — Tel.-k. II.: *zönved*- 238; *zöhued*- 268. — Batthy.-k.: *zópłó*- 348 || d) Mai *i* helyén: Tel.-k. III.: *ősmen*- 301, 305. — Peer.-k. I.: *thewthóköth* 17. Tel.-k. III.: *thőthóket* 308 || e) Mai *ü* helyén: Bod.-k.: *győyt*- 8. Peer.-k. I.: *göl*- 70; *gyöl*- 89; *gőyth*- 108. Peer.-k. III.: *győth* 341. Tel.-k. II.: *gwőth*- 243. Tel.-k. III.: *gyöl*- 299. — Bod.-k.: *gőllöl* 14. — Bod.-k.: *köld*- 27, 28. — Tel.-k. III.: *zöl*- 312. — Bod.-k.: *zön*- 30. Tel.-k. III.: *zön*- 300 || f) Mai *ő* helyén: Ap.-mélt.: *bő*- (13). Batthy.-k.: *bou*- (12). Bod.-k.: *bew*- (1). Peer.-k. I.: *bew*- (1); *bő*- (1). Peer.-k. II.: *béő*- 211. Székelyudv.-k. I.: *bőv*-, *bőw*- (5). Tel.-k. II.: *bő*- (1). Tel.-k. III.: *bew*- (1). — Batthy.-k.: *bőr*- 304. — Ap.-mélt.: *ffő*, *fő*- (3). Batthy.-k.: *fő* (3). Bod.-k.: *fő*- (6). Székelyudv.-k. I.: *fő*- (4). — Ap.-mélt.: *főz*- (2). Bod.-k.: *főt* 21. Tel.-k. IV.: *főth* 369; *foetlen* 369. — Ap.-mélt.: *győz*- (4). Batthy.-k.: *gőz*-, *Giőz*- (24). Bod.-k.: *gőz*- (13). Kriszt.-é.: *gőz*-, *győz*- (7). Peer.-k. I.: *gőz*- (12). Peer.-k. III.: *gőz*- (1). Székelyudv.-k. I.: *gőz*- (15). Tel.-k. III.: *győz*- (3). Tel.-k. IV.: *győz*- (1). — Bod.-k.: *hew*- 24. Peer.-k. I.: *hew*- (2). Székelyudv.-k. I.: *hew*- (1). Tel.-k. III.: *hew*- (1). — Székelyudv.-k. I.: *hőj*- (2). — Ap.-mélt.: *yő*- (1). Székelyudv.-k. III.: *yő* (1). Tel.-k. II.: *-yő*, *Iő* (3). Tel.-k. III.: *Jew* (1). *Jő*, *yhő* (3). — Ap.-mélt.: *kő*- (1). Bod.-k.: *kő*. (5). Kriszt.-é.: *kő*- (1). Peer.-k. I.: *kő*- (8). Tel.-k. II.: *kő*- (1). Tel.-k. III.: *kő*-, *kew*- (3). Tel.-k. IV.: *kő*- (13). — Ap.-mélt.: *lőn*-, *Lőn* (10). Batthy.-k.: *lőn* (20); *löl* (2). Bod.-k.: *lőn* (2). Kriszt.-é.: *lőn*, *lőn* (4). Peer.-k. I.: *lőn* (1); *löl* (3). Peer.-k. II.: *lőn* (1). Peer.-k. V.: *leyvn* 363; *leivl* 367. Székelyudv.-k. I.: *Lőn*, *lőn* (3); *löl* (4); *lőőn* (5). Tel.-k. II.: *lőn* (1); *löl* (1). — Ap.-mélt.: *lőryné*- (1). Peer.-k. I.: *lőrinch* (1). — Tel.-k. II.: *nő*- 282. — Ap.-mélt.: *ő*. 1. Batthy.-k.: *ő* 2. Bod.-k.: *ő* 1*, 2*, 3*; *ew* 19 stb.; így az egész csoportban; de Peer.-k. V. *eiv* 364, 366. — Ap.-mélt.: *őr*- (1). Batthy.-k.:

or- (34); Oer- (1). Bod.-k. ör- (1). Kriszt.-é.: ör- (1). Láz.-k. I.: ör- (1). Peer.-k. I.: ör- (12). Székelyudv.-k. I.: ör- (13); ör- 84. Tel.-k. II.: ör- (3). Tel.-k. III.: ör- (3). Tel.-k. IV.: or- (1). — Peer.-k. I.: őf- (1). Székelyudv.-k. I.: őz- 217. Kriszt.-é.: őu- (1). Peer.-k. I.: -őu- (2). — Ap.-mél.: jőt, Sőt, jőth (3). Batthy.-k.: Sőt (2). Peer.-k. I.: Sőth (1). Székelyudv.-k. I.: jődt, jődth (3); jőt, jődt (3). — Batthy.-k.: zőld-, zőllő- (4). — Székelyudv.-k. I.: zór (4); Zóór 62. — Ap.-mél.: tőn- (4). Batthy.-k.: tőn- (3). Bod.-k.: tőn (1). Kriszt.-é.: től (1). Peer.-k. I.: tőn- (4). Székelyudv.-k. I.: tőn- (4); tőön (2). Tel.-k. III.: thóm 298. — Ap.-mél.: tőke 10. — Batthy.-k.: tór-, tórr- (3). Bod.-k.: tór- (2). Peer.-k. I.: tór-, thór- (4). Székelyudv.-k. I.: tór- (15). — Ap.-mél.: uőn, vőn (4); uől 131. Kriszt.-é.: vőwd 9*; vőn 18. Peer.-k. I.: wőn (3). Székelyudv.-k. I.: vőn (2). Tel.-k. III.: wewm 298. — Ap.-mél.: vő- (3). Batthy.-k.: vő- (2) || g) Mai ű helyén: Tel.-k. III.: bőn- (3). — Peer.-k. I.: nő- 24.

B) A többi szótagban:

a) Mai ő helyén: bősörmény l. A) a) — Kriszt.-é.: che-törtök- 47. — Batthy.-k.: erkőlcz- 112. Tel.-k. IV.: elkőlc- (4). — Peer.-k. I.: ezkőz- (1). Székelyudv.-k. I.: ezkőz- (1). — Ap.-mél.: philóp 36; fűlóp 54. Székelyudv.-k. I.: fylóp 117. — görög, gyönyör l. A) a); vő. még Tel.-k. IV.: genőr- 339; gyenőr- 363. — Batthy.-k.: gűblől-, gűblő- (15). Bod.-k.: l. A) e); vő. még gűlő- (2). Peer.-k. V.: gyvlev- (1). Székelyudv.-k. I.: jűlő- (8); gűlő- (2). — Ap.-mél.: gyűmőlcz- (28). Batthy.-k.: gűmőlcz-, Gűmőlcz- (15). Bod.-k.: gűmőlc- (2). Peer.-k. I.: gy-mőlc- (9). Székelyudv.-k. I.: gűmőlc- (2). Székelyudv.-k. III.: gűmewelch-, gűmőlc- (2). — köntös, könyök, könyör-, közön- l. A) a) — Ap.-mél.: kűlőmb 9. Batthy.-k.: kűlőn-, kűlőm- (7). Bod.-k.: kűlőn (4). Peer.-k.: I.: kűlőmb, kűlőmb (4). Székelyudv.-k. I.: kűlőm- (11). Tel.-k. II.: kűlőm-, kűlőm- (4). — őldők, őrdög l. A) a); vő. még Bod.-k.: Erdeug 1. — örök, öröm, ősztvér, özön l. A) a). — Batthy.-k.: Pűnkőfd, pűnkőfd (2). Peer.-k. I.: pűnkőfth, pűnkőft- (2). — Peer.-k. I.: pűspők- (4). Székelyudv.-k. I.: pűspők- (1). — tömlőc, török l. A) a). — Batthy.-k.: tűkőr- (1). Peer.-k. I.: thűkőr-, thűkőr- (4). Peer.-k. III.: thűkőr- (1). — Batthy.-k.: űuőt- (1). Kriszt.-é.: yuőt- (3). Peer.-k. I.: yuőt-, yuőtth- (6). Székelyudv.-k. I.: ővőt- (1) || b) Mai ẽ helyén: Tel.-k. II.: embőr- 260. — Kriszt.-é.: mejtőr- 3. — Tel.-k. II.: mindőn 257. — Kriszt.-é.: terőmt- (2). — Peer.-k. I.: thewőlg- 328 || c) Mai ű helyén: Peer.-k. I.: egyedől 9. — Bod.-k.: ezőft- (2). — Peer.-k. I.: fekő- (2). — Bod.-k.: nekől (16). Tel.-k. III.: -nekől (1) || d) Mai ő helyén: bőlcső-

l. A) a) — *csécsēmő* l. A) b). — Ap.-mél. *dűcző-*, *dűcző-* (23). Batty-k: *Ditő-*, *dicző-*, *Dicző-*, *ditő-*, *ditső-* (112). Bod-k: *dičő-* (8). Kriszt.-é: *dychő-* (2). Láz.-k. I.: *Dychő-*, *dychő-* (2); *dwchő-* (1). Peer-k. I.: *dychő-*, *dichő-* (40). Peer-k. II.: *dičő-* (6). Peer-k. III.: *Dychő-* (1). Peer-k. V.: *Dycheym-* 363; *dycheiv-* 368. Székelyudv.-k. I.: *dőčő-* (8); *dyčő-* (1). Székelyudv.-k. III.: *dychő-* (3). Tel.-k. III.: *dwchő-* (14); *dychő-*, *dichő-* (2). Tel.-k. IV.: *dychő-* (7). — Batthy.-k.: *égenlő* (2). Kriszt.-é.: *égenlő-* (2). Peer-k. IV. *egyenleiv-* 363. Székelyudv.-k. I.: *égenlő-* (6); *yggenlő* (1). — Ap.-mél.: *elő-*, *Elő-* (36). Batthy.-k.: *elő-*, *Elő-* (68). Bod.-k.: *elő-*, *Elő-* (17). Kriszt.-é.: *elő-* (7). Láz.-k. I.: *elő-*, *Elő-* (4). Peer-k. I.: *elő-*: *elő-* (31). Peer-k. II.: *elő-* (2). Peer-k. V.: *eleyu-*, *eleyv-* (2). Székelyudv.-k. I.: *elő-* (43). Székelyudv.-k. III.: *elő-* (3). Tel.-k. II.: *elő-*, *elo-* (5). Tel.-k. III.: *elő-*, *Elő-* (11). Tel.-k. IV.: *elő-*, *elo-*, *Elő-* (8). — Ap.-mél.: *elfő-*, *Elfő* (6). Batthy.-k.: *Elfő-*, *elfő* (3). Bod.-k.: *Elfew* (1); *elfő*, *Elfő* (3). Kriszt.-é.: *elfő* (1). Peer-k. I.: *elfő*, *Elfő* (3). Székelyudv.-k. I.: *elfő-* (14). Székelyudv.-k. III. *Elfő*, *elfő* (2). Tel.-k. II.: *elfő* (2). — Batthy.-k.: *emlő-* (2). Kriszt.-é.: *emlő-* (2). Peer-k. I.: *emlő-* (2). — Batthy.-k.: *erdő* (1). Bod.-k.: *erdő-* (1). Peer-k. I.: *erdő-* (1). Peer-k. III.: *erdő* (1). Székelyudv.-k. III.: *erdő-* (1). Tel.-k. III.: *erdő-* (2). — Ap.-mél.: *erő-* (7). Batthy.-k.: *erő-*, *Erdő-* (60). Bod.-k.: *erő-* (8). Kriszt.-é.: *erő-*, *ero-* (4). Peer-k. I.: *erő-* (9). Peer-k. III.: *erő-* (1). Székelyudv.-k. I.: *erő-* (34). Tel.-k. II.: *erő-* (1). Tel.-k. III.: *erő-* (17). Tel.-k. IV.: *erő-* (5). Batthy.-k.: *effő-* (3). Székelyudv.-k. I.: *effő* (1). — Ap.-mél.: *esztendő* (1). Batthy.-k.: *esztendő-*, *esztendő-* (6). Bod.-k.: *esztendő-* (1). Peer-k. I.: *eftendő-*, *efthendő-* (4). Peer-k. III.: *eftendő-* (1). Székelyudv.-k. I.: *esztendő-* (4). Tel.-k. II.: *esztendő-*, *esztendő-* (2). Tel.-k. III.: *esztendő-* (4). — *félhő* l. A) b). — Ap.-mél.: *iddő-* (3). Batthy.-k.: *iddő-* (20). Bod.-k.: *iddő-* (11). Kriszt.-é.: *yddő-*, *iddő-* (3); *iddő* (2). Peer-k. I.: *yddő-* (13). Peer-k. II.: *ideő* (1). Székelyudv.-k. I.: *iddő-* (7). Tel.-k. II.: *iddő-* (2). Tel.-k. III.: *Idő*, *yddő* (3). — Batthy.-k.: *kettő-* (3). Bod.-k.: *kettő-* (1). Peer-k. I.: *kéttő-* (1). Székelyudv.-k. I.: *kettő-* (1). — Tel.-k. III.: *kétfő-* (1). — Kriszt.-é.: *könyő-* 40. — Batthy.-k.: *meñegző-* (1). Tel.-k. III.: *meñekőző-* (2). Batthy.-k.: *mejső-*, *mező-* (4). Bod.-k.: *mező-* (1). Peer-k. I.: *mésző* (1). Székelyudv.-k. I.: *mező-* (8). Tel.-k. III.: *mező-* (2). — Bod.-k.: *midőn* (1). Tel.-k. III.: *Mydőn*, *mydőn* (6). — Ap.-mél.: *zeplő* (1). Batthy.-k.: *jzeplő-* 24; *zópłő-* 348. Bod.-k.: *zeplő-* (2). Láz.-k. I.: *zeplő-* (1). Peer-k. I.: *zeplő-*, *zeppłő-*, *Zepplő-* (10). Székelyudv.-k. I.: *zeplő-* (4). Tel.-k. II.: *zeplő-* (1). Tel.-k. III.: *zeplő-* (6). — *szőllő* l. A) f). — Székelyudv.-k. I.: *tető-* 36. — Batthy.-k.: *veffző-* (2). Bod.-k.: *vezző-* (1). Kriszt.-é.: *vezző-* (1). Tel.-k. III.: *wezző* (1) || e) Mai

ű helyén: Tel.-k. III.: *bóto* 328; *bető* 343. — Peer-k. III.: *fejő* 338. — Ap.-mélt.: *gyűrő* 19. Székelyudv.-k. I.: *győrő* 63. — Batthy.-k.: *hegedő* 266. — Bod.-k.: *kejerő* (2). Peer-k. I.: *kejerő* (18). Tel.-k. IV.: *kefferő* (1) || *f*) Hangvesztő tövekben és megőrzött ő. Kriszt.-é.: *ferőd* 38. — *gyötör*, *kölyök* l. A) a). — Batthy.-k.: *kőhóróg*, *Kőhóróg* (3). Peer-k.: *kőhórógh* 76. — Tel.-k. III.: *menyekőző* (2). — *ököl*, *törül* l. A) a).

C) Képzők előtt:

Igeképzők előtt: a) -*get* előtt: Peer-k. I.: *űtőget* 70 || b) -*denom.* k. előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (3). Batthy.-k.: illeszk. (3). Bod.-k.: illeszk. (1). Kriszt.-é.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (1). Peer-k. I.: illeszk. (2). Székelyudv.-k. I.: illeszk. (5) || c) -*s* gyak. k. előtt: Bod.-k.: *rőpőf* 17 || d) -*s* gyak. k. előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (2). Batthy.-k.: illeszk. (11). Bod.-k.: illeszk. (2). Kriszt.-é.: illeszk. (3). Peer-k. I.: illeszk. (8). Peer-k. III.: illeszk. (1). Székelyudv.-k. I.: illeszk. (15). Székelyudv.-k. III. illeszk. (4). Tel.-k. II.: illeszk. (2). Tel.-k. III.: illeszk. (4). Tel.-k. IV.: illeszk. (1) || d) -*s* denom.-k. előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (7). Batthy.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (9). Peer-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (3). Peer-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (11). Székelyudv.-k. I.: illeszk. (19). Tel.-k. IV.: illeszk. (1).

Névszóképzők előtt: a) -*d* sorsz.-k. előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (3). Batthy.-k.: illeszk. (1). Bod.-k. illeszk. (1). Székelyudv.-k. I.: illeszk. (25). Tel.-k. II.: illeszk. (2). Tel.-k. III.: illeszk. (1). Tel.-k. IV.: illeszk. (1) || b) -*delm* előtt: Bod.-k.: illeszk. (1). Kriszt.-é.: illeszk. (1). Székelyudv.-k. I.: illeszk. (1) || c) *k* többesjel előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (7). Batthy.-k.: illeszk. (38). Bod.-k. illeszk. (13); illeszk. nélk. (1). Kriszt.-é.: illeszk. (1). Láz.-k. I.: illeszk. (1). Peer-k. I.: illeszk. (18). Peer-k. II.: illeszk. (14); illeszk. nélk. (1). Peer-k. III. illeszk. (3). Székelyudv.-k. I.: illeszk. (26). Tel.-k. II.: illeszk. (17). Tel.-k. IV.: illeszk. (3) || d) -*n* nyomósító előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (3). Batthy.-k.: illeszk. (7). Kriszt.-é.: illeszk. (1). Peer-k. I.: illeszk. (8). Tel.-k. II.: illeszk. (3) || e) -*s* előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (5). Batthy.-k. illeszk. (35); illeszk. nélk. (3). Bod.-k.: illeszk. (8); illeszk. nélk. (4). Láz.-k. I.: illeszk. (2). Peer-k. I.: illeszk. (21). Peer-k. II. illeszk. (17). Peer-k. III.: illeszk. (2). Székelyudv.-k. I.: illeszk. (8). Tel.-k. II.: illeszk. (17); illeszk. nélk. (2). Tel.-k. III.: illeszk. (3) || f) -*tlen* előtt: Ap.- mélt.: *gyűmőlészőtlen* 17. Batthy.-k.: *hitőtlen* 244. Székelyudv.-k. I.: *hőtőtlen* (2) || g) Igenévk. -*tt* előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (3). Batthy.-k.: illeszk. (7). Bod.-k.: illeszk. (2). Kriszt.-é.: illeszk. (3). Peer-k. I.: illeszk. (8). Székelyudv.-k. I.: illeszk. (3). Tel.-k. II.: illeszk. nélk. (3).

D) Ragok előtt:

Igeragok előtt: *a)* sg. 1. *k* előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (1). Batthy.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (2). Kriszt.-é.: illeszk. (1). Láz.-k. I.: illeszk. (1). Tel.-k. II.: illeszk. (1) || *b)* sg. 1. *-m* előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (1). Batthy.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (2). Kriszt.-é.: illeszk. (3). Peer-k. II.: illeszk. (2). Székelyudv.-k. I.: illeszk. (2) || *d)* sg. 2. *-d'* előtt: Batthy.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (1). Bod.-k.: illeszk. (1). Peer-k. I.: illeszk. (2) || *d)* sg. 2. *-l* előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (1). Batthy.-k.: illeszk. (1). Bod.-k.: illeszk. (1) || *e)* sg. 3. *-n* előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (1). Kriszt.-é.: illeszk. (2). Peer-k. I.: illeszk. (1). Székelyudv.-k. I.: illeszk. (4); *lezőn* 240 || *f)* plur. 3. *-nek* előtt: Batthy.-k.: *gőzözőnek* 316; *Oerütlőnek* 274; *szegezőllőnek* 215, 269, 284, 310.

Birtokos személyragok előtt: *a)* sg. 1. *-m* előtt: Batthy.-k.: illeszk. (2). Peer-k. I.: illeszk. (1). Peer-k. II.: *engőm*- 168. Székelyudv.-k. I.: illeszk. (2). Tel.-k. II.: illeszk. (2). Tel.-k. III.: illeszk. (1) || *b)* sg. 2. *-d)* előtt: Batthy.-k.: illeszk. (3). Peer-k. I.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (1) || *e)* plur. 2. előtt: Ap.-mélt. illeszk. (3). Batthy.-k.: illeszk. (1).

Határozóragok előtt: *a)* *-n* helyr. előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (6). Batthy.-k. illeszk. (61); illeszk. nélk. (1). Bod.-k.: illeszk. (4). Kriszt.-é.: illeszk. (1). Láz.-k. I.: illeszk. (1). Láz.-k. I.: illeszk. (1). Peer-k. I.: illeszk. (13). Peer-k. II.: illeszk. (2). Tel.-k. II.: illeszk. (3). Tel.-k. III.: illeszk. (5) || *b)* *-n* módh. r. előtt: Peer-k. I.: illeszk. (1). Tel.-k. IV.: *retenezhőn* 239 || *c)* *-t* tárgy. előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (8). Batthy.-k.: illeszk. (5). Bod.-k.: illeszk. (5); *lelkőt* 16. Peer-k. I.: illeszk. (11); pl. *ősköt* 104. Peer-k. II.: *őtöt* 197. Székelyudv.-k. I.: illeszk. (38). Tel.-k. II.: illeszk. (3). Tel.-k. IV.: *ősköth* 360 || *d)* *-tt* helyr. előtt: Ap.-mélt.: illeszk. (1). Batthy.-k.: illeszk. (12); *felőt* 108. Bod.-k.: illeszk. (7); *felőt*- 23. Kriszt.-é.: illeszk. (1). Láz.-k. I.: illeszk. (1). Peer-k. I.: illeszk. (10). Peer-k. II.: illeszk. (1). Peer-k. V.: illeszk. (2). Székelyudv.-k. I.: illeszk. (19). Tel.-k. II.: illeszk. (1). Tel.-k. III.: illeszk. (2).

E) Képzőkben:

Igeképzőkben: *a)* *-dögel*: Ap.-mélt.: *yödögel* 16 || *b)* *-dök*-. Batthy.-k.: illeszk. (3) || *c)* *-dös*: Batthy.-k.: illeszk. (3). Bod.-k.: illeszk. (1) || *d)* *-döz*: Székelyudv.-k. I.: illeszk. (2) || *e)* *-ít*: Peer-k. I.: *ydwözöh* 265 || *f)* *-kőd*: Ap.-mélt.: *-kőd*-. illeszk. (7). Batthy.-k.: *-kőd*-. illeszk. (11). Bod.-k.: *-kőd*-, *-köt*-. illeszk. nélk. (3); pl. *géherköt*- 25. Kriszt.-é.: *miehkőd*- 42. Peer-k. II.: *-kőd*-.;

illeszk. (1). Székelyudv.-k. I.: -*kód-*, -*kóg-*; illeszk. (10). Székelyudv.-k. III.: -*kód-*; illeszk. nélk. (1). Tel.-k. II.: -*kóg-*; illeszk. nélk. (1). Tel.-k. III.: -*kót-*, -*kóg-*; illeszk. nélk. (3) || *g*) -*köz-*; Batthy.-k.: -*köz-*; illeszk. nélk. (4). Peer-k. I.: -*köz-*; illeszk. (1). Székelyudv.-k. I.: -*köz-*; illeszk. (2). Székelyudv.-k. III.: -*köz-*; illeszk. nélk. (1) || *h*) -*öd-*, -*ód-*; Batthy.-k.: -*öd-*; illeszk. (4). Bod.-k.: -*öd-*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (1). Székelyudv.-k. I.: -*öd-*; illeszk. nélk. (2) || *i*) -*ül-*; Ap.-méltn.: -*ül-* (8). Bod.-k.: -*ewl-*, -*öl-* (4). Kriszt.-é.: -*öl-* (3). Láz.-k. I.: -*öl-* (1). Peer-k. I.: -*öl-* (16). Peer-k. II.: -*öl-* (2). Tel.-k. IV.: -*öl-* (3).

Mód- és időjelekben: *a*) Präteritum plur. 1. -*ök-*: Tel.-k. III.: *bezzelők* 286, 287; *Bezzelők* 313; *dyćerők* 309; *erezők* 282; *ewők* 289; *kerwők* 277; *kezdők* 312; *merők* 282; *welők* 281 || *b*) A conditionalisban: Ap.-méltn.: *neueznők* 22. Batthy.-k.: *kerefnők* 156; *örizhetnők* 313. Székelyudv.-k. I.: *vernők* 120; *érthetnők* 193. Tel.-k. III.: *neznők* 277.

Névszóképzőkben: *a*) -*et-*: Peer-k. I.: *elöt-* 259 || *b*) -*ö-*: Ap.-méltn.: -*ö-* (31). Batthy.-k.: -*ö-* (114). Bod.-k.: -*ö-* (29). Kriszt.-é.: -*ö-* (22). Peer-k. I.: -*öö-*, -*ö-* (41). Peer-k. II.: -*ö-* (11). Peer-k. V.: -*eyv-* (1). Székelyudv.-k. I.: -*ö-* (40). Székelyudv.-k. VI.: -*ö-* (3). Tel.-k. II.: -*ö-*, -*o-* (12). Tel.-k. III.: -*ö-* (13). Tel.-k. IV.: -*ö-* (10) || *c*) -*ső-*: Batthy.-k.: -*ŷö-* (3). Bod.-k.: -*ŷö* (1). Kriszt.-é.: -*ŷö* (1). Peer-k. I.: *ŷö* (3). Székelyudv.-k. I.: -*ŷö* (3). Tel.-k. II.: -*ŷö* (1) || *d*) -*ű-*: Ap.-méltn.: -*ö-* (35). Batthy.-k.: -*ö-* (3). Bod.-k.: -*ö-* (22). Kriszt.-é.: -*ö-* (11). Láz.-k. I.: -*ö-* (3). Peer-k. I.: -*ö-* (16). Peer-k. III.: -*ö-* (1). Székelyudv.-k. VI.: -*ö-* (7). Tel.-k. III.: -*ö-* (1). Tel.-k. IV.: -*ö-* (12) || *e*) -*vén-*: Peer-k. I.: *elwón* 49.

F) Ragokban:

Igeragokban: *a*) plur. 1. Kriszt.-é.: -*önk* (3). Peer-k. I.: -*önk* (11). Peer-k. II.: -*önk* (2). Székelyudv.-k. I.: -*önk* (1). Tel.-k. III.: -*önk* (1). Tel.-k. IV.: -*önk* (1) || *b*) plur. 1. Batthy.-k.: -*idk* (1). Bod.-k.: -*ödk* (1). Tel.-k. III.: -*ödk* (1) || *c*) plur. 2. Ap.-méltn.: *yótők* 61. Tel.-k. II.: -*tők*; illeszk. nélk. (2).

Birtokos személyragokban: *a*) plur. 1. Bod.-k.: -*önk-* (8). Kriszt.-é.: -*önk-* (3). Láz.-k. I.: -*önk-* (1). Peer-k. I.: -*önk-* (42). Peer-k. II.: -*önk-* (15). Peer-k. III.: -*önk-*, -*önkh-* (14). Székelyudv.-k. I.: -*önk-* (1). Tel.-k. III.: -*önk-*, -*öwnk-* (4). Tel.-k. IV.: -*önk-*, -*önc* (3) || *b*) plur. 2. Ap.-méltn.: -*tők*; illeszk. (12). Batthy.-k.: -*tők*; illeszk. (2). Kriszt.-k.: *tytőket* 6. Peer-k. I.: -*tewk-*; illeszk. (1). Székelyudv.-k. I.: -*tők-*; illeszk. (6); illeszk. nélk. (1). Tel.-k. III.: -*thők-*; illeszk. (1) || *c*) plur. 3. Ap.-méltn.: -*ödk* (12). Batthy.-k.: -*ödk* (10). Bod.-k.: -*ödk-* (6). Batthy.-k.: -*ödk-* (3).

Peer-k. III.: -*ók*- (1). Székelyudv.-k. I.: -*ók*- (14). Tel.-k. II.: -*ók*- (4).

Határozóragokban: a) -*ből*: Ap.-mél't.: -*ből* (10). Batthy.-k.: -*ből* (93). Bod.-k. -*ből* (9). Kriszt.-é.: *ből* (19). Láz.-k. I.: -*ből* (1). Peer-k. I.: -*ből* (23). Peer-k. II.: -*ből* (3). Székelyudv.-k. I.: -*ből* (38). Tel.-k. II.: -*ből* (3). Tel.-k. IV.: -*ből* (5) || b) -*höz*: Batthy.-k.: -*höz*; illeszk. (3); illeszk. nélk. (21). Bod.-k.: -*höz*; illeszk. (1). Kriszt.-é.: -*höz*; illeszk. (3). Peer-k. I.: -*höz*, -*hoz*; illeszk. (2). Tel.-k. III.: -*höz*; illeszk. (1 || c) -*ről*: Ap.-mél't.: -*ről* (40). Batthy.-k.: -*ről* (30). Bod.-k.: -*ről* (18). Kriszt.-é.: -*ről* (2). Peer-k. I.: -*ről* (7). Peer-k. II.: -*ről* (1). Peer-k. III.: -*ről* (3). Székelyudv.-k. I.: -*ről*, -*róól* (48). Tel.-k. II.: -*ről* (12). Tel.-k. III.: -*ről* (5). Tel.-k. IV.: -*ről* (9) || d) -*stül*: Ap.-mél't.: -*stül* (2). Bod.-k.: -*stül* (2). Peer-k. I.: *sthewl*, -*stül* (2). Székelyudv.-k. I.: *stül* (2). Székelyudv.-k. III.: -*stül* (1). Tel.-k. II.: -*stül* (1). Tel.-k. IV.: -*stül* (3) || e) -*ször*: Ap.-mél't.: -*zör*; illeszk. (10). Batthy.-k.: -*zör*; illeszk. (1). Peer-k. I.: -*zör*, -*zör*; illeszk. (4). Székelyudv.-k. I.: -*zör*, -*zzör*; illeszk. (6) || f) -*től*: Ap.-mél't.: -*től* (25). Bod.-k.: -*től*- (26). Kriszt.-é.: -*től*- (10). Láz.-k. I.: -*től*- (1). Peer-k. I.: -*től*, -*thől* (40). Peer-k. II.: -*től* (6). Peer-k. III.: -*től*- (3). Székelyudv.-k. I.: -*től*- (46). Székelyudv.-k. VI.: -*thől*-, -*től*- (4). Tel.-k. II.: -*től*- (16). Tel.-k. III.: -*től*-, -*thől*- (17). Tel.-k. IV.: -*től*- (11) || g) *ül*: Ap.-mél't.: -*öl*- (12). Batthy.-k.: -*öl*- (16). Bod.-k.: -*öl*- (31). Kriszt.-é.: -*öl*- (6). Láz.-k.: I.: -*ol*- (2). Peer-k. I.: -*öl*- (28). Peer-k. II.: -*öl* (2). Peer-k. III.: -*öl* (1). Tel.-k. II.: -*öl*- (1). Tel.-k. III.: -*öl*- (6). Tel.-k. IV.: -*öl* (4) || h) *ütt*: Ap.-mél't.: *myndenöth* 59. Tel.-k. III.: *myndenöth* 312.

[Vö. még Batthy.-k.: *fetet*- 20; *felöt* 108; *kenör*- 114. Bod.-k.: *Erdewg* 1; *előzer* 1; *kefen*- 2; *gener*- 5; *bines* 11; *zerid* 12; *reuid* 22; *Gyeter*- 27. Kriszt.-é.: *temien*- 5; *előzer* 6; *gettr*- 14; *fertelmes* 30. Láz.-k. I.: *Iduef*- 16. Peer-k. I.: *themgen*- 10; *cherg*- 43. Peer-k. II.: *iduez*- 188; *örem*- 215. Peer-k. V.: *eruengy*- 361. Székelyudv.-k. I.: *zerg*- 85; *üeg*- 201. Székelyudv.-k. III.: *gyethr*- 320; *fethet*- 319. Tel.-k. II.: *yewe* 238; *örék*- 250. Tel.-k. III.: *seteth* 273; *temlech*- 273; *kernyw* 273; *kez*- 277; *kewek*- 281; *ezwegy* 291. Tel.-k. IV.: *kewet*- 329; *bwnes* 324; *kótez*- 357; *terten*- 373. — Ap.-mél't.: *bölcz*- 33, 41. Peer-k. I.: *güker*- 269. Tel.-k. III.: *kwr*- 276; *gywker*- 316. — Kriszt.-é.: *sytté* 30. — Bod.-k.: *beu*- 21. Tel.-k. II.: *örizey* 266; *yelentesfibel* 252. Tel.-k. IV.: *thelewn* 271. — Batthy.-k.: *Bü* 159; *öröktül* 10; *törwenedrül* 309. Peer-k. I.: *ellenfegtül* 210. — Bod.-k. *gyet*- 5. Kriszt.-é.: *feröd*- 38; *heliek*- 41; *chetörtök*- 46. Tel.-k. II.: *testek*- 241. Tel.-k. III.: *örömek* 331. — Ap.-mél't.: *phylöp* 36. Batthy.-k.: *zimetlen* 1; *fil*- 23; *gimölc*- 11; *bin*- 11; *it*- 21; *zil*- 30; *körül*- 31. Bod.-k.: *yüölt*- 17; *tyz*- 20;

fyketh 29. Láz-k. I.: *fywg-* 14. Peer-k. I.: *ywólt-* 13; *gymóleh-* 55. Peer-k. II.: *bin-* 200; *ziz* 204. Tel-k. II.: *zyz* 239. Tel-k. III.: *kilemb* 341. — Ap.-mél-t.: *dúczó-* 1; *tűtőkeh* 1; *mű-* 2; *hűth* 5; *zű-* 11; *kűwől* 12; *űdő-* 22; *kűf-* 36. Láz-k. I.: *thw* 15; *dűchó-* 16. Peer-k. III.: *thű* 338. Székelyudv.-k. I.: *kűf-* 40; *tű* 48; *űdő-* 48; *mű* 54; *űfmer-* 62; *kűwől* 178].

12. Ehr.-k.; Virg.-k.

A) Az ö-zés az első szótagban.

a) Mai ö helyén: Ehr.-k.: *bewyt-*, *bewt-* (3). Virg.-k.: *bűwyt-* (1). — Ehr.-k.: *bewlcz-* (18). Virg.-k. *bewlcz-* (3). — Ehr.-k.: *dewg-* (2). Virg.-k.: *dög* (1). — Virg.-k.: *-dörg-* (5). — Ehr.-k.: *fewl-* (1). Virg.-k.: *fewl-* (6). — Ehr.-k.: *fewld-* (37). Virg.-k.: *föld-*, *fewld-* (8). — Ehr.-k.: *fewuen* (2). — Ehr.-k.: *gewrbe-* (1). — Ehr.-k.: *gewker-* (2). — Virg.-k.: *gömböleg* 103. — Virg.-k.: *göngörget-* 103. — Ehr.-k.: *gewnge* 81. — Ehr.-k.: *gyewng-* 133. — Virg.-k.: *gyewnyewr-* (2); *gyöner-* 4; *gyewnywr-* 131. — Ehr.-k.: *gewtr-*, *gyewtr-*, *gyewttr-* (6); *gewteur-*, *gyewteur-* (8). Virg.-k.: *giötr-*, *gyewtr-* (2). — Ehr.-k.: *yeww-*, *yew-* (48). Virg.-k.: *iöu-*, *iö-* (23). — Ehr.-k.: *kewu-* (9). Virg.-k.: *köu-* (1). — Virg.-k.: *köd-* (1). — Ehr.-k.: *kewlt-*, *kewl-* (5). — Ehr.-k.: *kewntewf-* (2). — Ehr.-k.: *kewnu-* (14). Virg.-k.: *köni-* (2) [= könnny]. — Ehr.-k.: *kewnewr-*, *kewnyewr-* (2). Virg.-k.: *könyör-*, *köniör-* (3). — Ehr.-k.: *kewnu-* (4). Virg.-k.: *könyu-*, *könu-* (4). — Ehr.-k.: *kewr-* (2). Virg.-k.: *kör-* (2). — Ehr.-k.: *kewzewn* (7); *kewzen-* (2). Virg.-k.: *közön-* (1). — Ehr.-k.: *kewt-* (13). Virg.-k.: *köt-* (4). — Ehr.-k.: *kewuet-*, *kewuett-*, *kewue-* (21). Virg.-k.: *köuet-* (5) [= folgen]. — Ehr.-k.: *kewuet-* 122. [= Gesandte]. — Ehr.-k.: *kewz-* (47). Virg.-k.: *köz-*, *kewz-*, *kewf-* (18). — Ehr.-k.: *kewzel-* (8). Virg.-k.: *közel-* (2). — Ehr.-k.: *kewzewn-* (4). — Ehr.-k.: *newg-* (1). Virg.-k.: *nyög-* (1). — Ehr.-k.: *eww-*, *ewn-* (33). — Ehr.-k.: *ewcz-* (1). — Ehr.-k.: *ewkr-* (4). — Ehr.-k.: *ewl-* (3). Virg.-k.: *öl-*, *ewl-*, *ew-* (4) [= töten]. — Ehr.-k.: *-ewl-* (6). Virg.-k.: *ewl-* (1) [= Schoss]. — Ehr.-k.: *ewlt-* (6). — Ehr.-k.: *ewt-* (8). — Ehr.-k.: *Ewrdewg-*, *ewrdewg-* (8). — Virg.-k.: *ördög-* (3); *ewrdwg-*, *ewrdug-*, *ewrdewg-*, *ördwg-* (6). — Ehr.-k.: *ewrewk-* (5); *ewrek-* (2). Virg.-k.: *örök* (2); *ewrwk-* (3); *wörök* (1). — Ehr.-k.: *ewrm-* 5, 19; *Ewrewm-*, *ewrewm-* (13); *eurewl-*, *Ewrewl-*, *ewru-* (19); *ewrem-* (1); *ewrel-* (2). Virg.-k.: *Ewruwm-*, *ewruwm-* (2); *ewröm-*, *ewrewm-* (2); *ewreul-* (1). — Ehr.-k.: *ewfven-* 138. — Ehr.-k.: *ewzue-* (7). Virg.-k.: *özue-* (1). — Ehr.-k.: *ewztewuer-* (2). Virg.-k.: *ewztwuer-* (1). — Ehr.-k.: *ewt* (1). Virg.-k.: *Ewt-*, *Ewd-*, *öt-*, *ewt-* (11). — Virg.-k.: *pöczök-*

104. — Virg.-k.: *pewk-* (1). — Ehr.-k.: *zewuen-*, *fewuen-* (2). — Ehr.-k.: *zewg-* (3). — Virg.-k.: *zók-* (2). — Ehr.-k.: *zewrnew-*, *zewrnyew-* (6). — Virg.-k.: *zöuetnek* (1). — Ehr.-k.: *tewb-* (2). Virg.-k.: *tób-*, *teub-* (7). — Ehr.-k.: *tewkell-* (15). Virg.-k.: *tókell-*, *tewkel-* (5). — Ehr.-k.: *tewlt-* (6). — Virg.-k.: *tómlóc-* (3); *temlóc-* 109. — Ehr.-k.: *tewr-* (12). Virg.-k.: *tór-* (1). — Ehr.-k.: *tewrlewyt-* 122. — Ehr.-k.: *tewrten-*, *Tewrten-*, *TEurten-* (6). Virg.-k.: *tórten-*, *tewrten-* (2). — Ehr.-k.: *tewueny-* 154. — Ehr.-k.: *tewwif-* 27. — Ehr.-k.: *weulg-* (5). Virg.-k.: *weulg-* (1) || *b*) Mai *ē* helyén: Virg.-k.: *bewtw* 130. — Ehr.-k.: *ewt-*, *ewu-* (3). — Ehr.-k.: *lewl-* (30). — Ehr.-k.: *lewt-* (5). — Ehr.-k.: *mewuet-*, *mewuett-* (5). — Virg.-k.: *róyt-* 109. — Virg.-k.: *zóm-* 107. — Ehr.-k.: *tewu-*, *tewt-* (20). Virg.-k.: *tót-*, *tewt-* (5). — Ehr.-k.: *vewu-*, *vewt-* (15). Virg.-k.: *veut-*, *vewt-*, *vót-*, *wót-* (6). — Virg.-k.: *zónddl-* 103. — Virg.-k.: *zóng-* (2) || *c*) Mai *e* helyén: Ehr.-k.: *zewled-* 146 || *d*) Mai *i* helyén: Ehr.-k.: *ewde-* 9, 88, 93; *ewdew-* 32, 88, 110. — Ehr.-k.: *kews-*, *kewf-* (16). — Ehr.-k.: *ewgyekezes-* 59. — Ehr.-k.: *vewue* 92 || *e*) Mai *ü* helyén: Ehr.-k.: *fewu-* 29, 63. — Virg.-k.: *főlemile* 107. — Virg.-k.: *főft-* 105. — Ehr.-k.: *gyewl-*, *gewl-* (12); *gyewt-*, *gyewyt-* (3). Virg.-k.: *gől-*, *gyewl-* (2). — Ehr.-k.: *gewlewseg-* 134. — Ehr.-k.: *gyewmewlcz-* 114*, 115; *gyewmelcz-* 113. — Ehr.-k.: *-kewl* (7). Virg.-k.: *kől-* (2). — Ehr.-k.: *kewld-*, *-kewlg-* (4). — Ehr.-k.: *kewlewn-*, *kewlewmb* (15). Virg.-k.: *kőldb* 146. — Ehr.-k.: *kórt-* 115, 116. — Ehr.-k.: *zewkfeg-*, *zewk-* (4). Virg.-k.: *zókfeg* 149. — Ehr.-k.: *zewl-* (11). — Virg.-k.: *zón-* (4). — Virg.-k.: *tókór-* 105. — Ehr.-k.: *ewdu-* (5). — Ehr.-k.: *ewl-*, *Ewl-* (12). — Ehr.-k.: *ewrej-* 117; *ewrewf-* 119. — Ehr.-k.: *ewuelt-* (2); *ewuewlt-*, *ewuewl-c* (13) || *f*) Mai *ö* helyén: Ehr.-k.: *bew-*, *beu-* (2). Virg.-k.: *beu-* (2). — Ehr.-k.: *bewr-*, *beur-* (2). — Ehr.-k.: *few-* (6). Virg.-k.: *fő* (1). — Ehr.-k.: *hev-* (1). Virg.-k.: *heu* (1). — Ehr.-k.: *hewf-*, *hews-* (16). — Ehr.-k.: *yew-* (11). Virg.-k.: *id-*, *yew* (4). — Ehr.-k.: *kew-* (1). — Virg.-k.: *lón* (1). — Ehr.-k.: *new-* 145. — Ehr.-k.: *ew* 1*, 3* stb. Virg.-k.: *ew* 40, 84 stb. — Ehr.-k.: *ewn-* 99. — Ehr.-k.: *ewr-* (8). Virg.-k.: *ewr-* (2). — Ehr.-k.: *ewu-* (6). — Ehr.-k.: *Sewt-*, *Sewtt* (3); *fewg-*, *Sewg* (5). Virg.-k.: *Sőt* (1); *Sewt-* (1). — Ehr.-k.: *zewny* 140. — Ehr.-k.: *zewlew-* (6). — Virg.-k.: *zór-* 149. — Ehr.-k.: *tewn-*, *tew-* (12). — Ehr.-k.: *tewr-* (3). Virg.-k.: *tór-* (5). — Virg.-k.: *wő-* (2) || *g*) Mai *é* helyén: Ehr.-k.: *ewbrewn* 35. — Ehr.-k.: *newu-* 87 || *h*) Mai *i* helyén: Ehr.-k.: *-kewuewl-* 74. — Virg.-k.: *ző-* 108 || *i*) Mai *ü* helyén: Ehr.-k.: *bewn-* (26). Virg.-k.: *bón-*, *bewn* (7). — Ehr.-k.: *gyewrew-* (2). — Ehr.-k.: *fewrew* 27. — Ehr.-k.: *zewz-* (5). — Ehr.-k.: *tewr-* 21. — Ehr.-k.: *tewz-* (9). Virg.-k.: *tőz-* (3). — Ehr.-k.: *-ewz-* (3).

B) A többi szótagban:

a) Mai *ö* helyén: Ehr.-k.: *erkewlcz-* (2). — *gömbölyeg göngörít* l. A) a). — *gyönyör* l. A) a); vö. még Ehr.-k.: *gyenewr-* 123. Virg.-k.: *gywnyewr-* 4; *giwnór-* 112; *gwnór* 148. — *gyüöl* l. A) d); vö. még Ehr.-k.: *gylew-* (2). — *gyümölcs-* l. A) d); vö. még Ehr.-k.: *gyemewlcz-* 20; *gymewlcz-* 113. — *köntös, könyör* l. A) a); vö. még Virg.-k.: *kwniőr-* 110. — *köszön, közön-* l. A) a); vö. még Ehr.-k.: *kezewn-* 141. Virg.-k.: *kuzewn-* 1, 129. — *külön* l. A) e); vö. még Virg.-k.: *kwlón-, kwlóm-* (4). — *ördög-* l. A) a); vö. még Virg.-k.: *wrdög-* (9). — *örök* l. A) a); vö. még Ehr.-k.: *erewk-* (2). Virg.-k.: *wrók-* (4). — *öröm* l. A) a); vö. még Ehr.-k.: *erewm-* (2) — *osztóvér* l. A) a) — Virg.-k.: *póczók* 104; *puczók* 104. — *tömlőcz* l. A) a); *tükör, üvölt* l. A) e) || b) Mai *ü* helyén: Ehr.-k.: *efkew-* (1). Virg.-k.: *efkő-* (1). — Ehr.-k.: *ezewft-* (4). — Ehr.-k.: *fekew-* (2). — Ehr.-k.: *-nelkewl-* (5). Virg.-k.: *-neköl-, -nekewl* (5) || c) Mai *ő* helyén: Ehr.-k.: *gyzew-* (11). Virg.-k.: *dycző-, dychew-, dyczew-* (5). — Virg.-k.: *egyenlew-, egienlő* (3). — Ehr.-k.: *elew-* (35). Virg.-k.: *elő-, elew-* (5). — Ehr.-k.: *elfew-* (16). Virg.-k.: *elfő-, elfew* (2). — Ehr.-k.: *erdew-, Erdew-* (18). — Ehr.-k.: *erew-* (31). Virg.-k.: *erő-* (3). — Ehr.-k.: *estendew-* (1). — Ehr.-k.: *ydeu-* (12); s A) d). Virg.-k.: *idő-, idew-, idew* (7). — Ehr.-k.: *kettew-* (7). Virg.-k.: *-kettő-, kettew* (2). — Ehr.-k.: *meddew-, Meddew* (2). — Ehr.-k.: *mezew-* (4). — Ehr.-k.: *nyelew-, nelew* (2). — Ehr.-k.: *zeplew* 110. — *szőlő* l. A) f). — Ehr.-k.: *vezzew-, ueszew* (2) || d) Mai *ü* helyén: *gyűrű-, sűrű* l. A) h) || f) Hangvesztő tövekben: *gyötör* l. A) a); vö. Ehr.-k.: *gytewr-* 23; Virg.-k.: *könyőrewg* 119. — Ehr.-k.: *ewkeur-* 100. — Virg.-k.: *verewm-* 26.

C) Képzők előtt:

Igeképzők előtt: a) *-l* denom. k. előtt: Ehr.-k.: *beytewl-* 27. Virg.-k.: *főftől* 105 || b) *-ll* mom. k. előtt: Virg.-k.: *zóköl-* 104 || c) *-z* gyak. k. előtt: Ehr.-k.: *illeszk.* (9). Virg.-k.: *illeszk.* (3) || d) *-z* denom. k. előtt: Ehr.-k.: *illeszk.* (1); *illeszk. nélk.* (1). Virg.-k.: *illeszk. nélk.* (3).

Névszóképzők előtt: a) *-d* sorsz.-k. előtt: Virg.-k.: *illeszk.* (4) || b) *-k* többesjel előtt: Ehr.-k.: *illeszk.* (10). Virg.-k.: *illeszk.* (4); *illeszk. nélk.* (3) || c) *-n* nyomosító előtt: Ehr.-k.: *illeszk.* (9). Virg.-k.: *illeszk.* (4) || d) *-s* előtt: Ehr.-k.: *illeszk.* (10); *illeszk. nélk.* (3) Virg.-k. *illeszk.* (4) || e) *-tt* igenévk. előtt: Ehr.-k.: *illeszk.* (11); pl. *betegewlwt* 116; *fezewlwt* 65, 159; *illeszk. nélk.* (2). Virg.-k.: *illeszk.* (2).

D) Ragok előtt:

Igeragok előtt: *a)* sg. 1. *k* előtt: Ehr.-k.: *lewlewk* 25 || *b)* sg. 1. *-m* előtt: Ehr.-k.: *lewlnewm* 64 || *c)* sg. 2. *-d* előtt: Ehr.-k.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (1) || *d)* sg. 2. *-l* előtt: Virg.-k.: *emlekészöl* 147 || *e)* plur. 3. *-nek* előtt: Ehr.-k.: *yrewlyewnek* 114.

Birtokos személyrag előtt: Ehr.-k.: *hytewd* 152.

Határozóragok előtt: *a)* *-n* helyr. előtt: Ehr.-k.: illeszk. (13). Virg.-k.: illeszk. (5) || *b)* *-n* módh. r. előtt: Ehr.-k.: *ewbrewn* 35 || *c)* *-t* tárgy. előtt: Ehr.-k.: illeszk. (25); pl. *ewkewtt* 31; *ewrdewgewkewt* 28, 112; *jeprewkewt* 96. Virg.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (1) || *d)* *-tt* helyr. előtt: Ehr.-k.: illeszk. (6). Virg.-k.: illeszk. (8).

E) Képzőkben:

Igeképzőkben: *a)* *-höt*; Ehr.-k.: *hyrhewu* 50; *jzephewt* 101, 103; *-hewt*, *hewz* illeszk. (4) || *b)* *-ít*; Ehr.-k.: *-ewh*, *ewyt* (5) || *c)* *-köd*; Ehr.-k.: *-kewd*; illeszk. (1). Virg.-k.: *-kewd*, *-köd* (4) || *d)* *-köz*; Virg.-k.: *-köz*; illeszk. nélk. (2) || *e)* *-öd*, *-öd*; Ehr.-k.: *erewfewd* 70; *zegewd* 151 || *f)* *-öz*; Ehr.-k.: *gyewyteuz* 156 || *g)* *-ül*; Ehr.-k.: *-ewl*, *-ewl* (67). Virg.-k.: *-öl*, *-ewl* (11).

Mód- és időjelekben: Virg.-k.: *wznök* 105.

Névszóképzőkben: *a)* *-ő*; Ehr.-k.: *-ew*, *-o* (64). Virg.-k.: *-ew*, *-ő* (24) || *b)* *-só*; Ehr.-k.: *-few* (7). Virg.-k.: *-jó* (4) || *c)* *-ű*; Ehr.-k.: *-ew* (100). Virg.-k.: *-ő*, *-ew* (17).

F) Ragokban:

Igeragokban: *a)* plur. 1. Ehr.-k.: *-ewnk*, *-ewk*, *-ewnc* (20). Virg.-k.: *-önk* (1) || *b)* plur. 1. Ehr.-k.: *-ewk* (6). Virg.-k.: *-ök* (5).

Birtokos személyragokban: *a)* plur. 1. Ehr.-k.: *-ewnk*, *-ewnc* (24). Virg.-k.: *-önk* (5) || *b)* plur. 2. Ehr.-k.: *-tewk*; illeszk. (1). Virg.-k.: *-tök*; illeszk. (1) || *c)* plur. 3. Ehr.-k.: *-ewk* (11). Virg.-k.: *-ök*, *-ökh* (5).

Határozóragokban: *a)* *-belől*, *-ből*; Ehr.-k.: *-belewl* (30); *-bewl* (5). Virg.-k.: *-bewl*, *-ből* (18) || *b)* *-höz*; Ehr.-k.: *-hewz*; illeszk. (4) || *c)* *-ről*; Ehr.-k.: *-rewl* (82). Virg.-k.: *-rewl*, *-ról* (12) || *d)* *-stül*; Ehr.-k.: *-ftewl* (25). Virg.-k.: *-ftöl* (1) || *e)* *-ször*; Ehr.-k.: *-zewr*; illeszk. (1). Virg.-k.: *-zewr*, *zör*; illeszk. (2) || *f)* *-től*; Ehr.-k.: *-tewl* (91). Virg.-k.: *-töl*, *-tewl* (19) || *g)* *-ül*. Ehr.-k.: *-ewl* (69). Virg.-k.: *-öl*, *-ewl* (25) || *h)* *-ütt*, *-ünnen*; Ehr.-k.: *mendenewt* (4). Virg.-k.: *myndenewnnen* 135.

[Vö. még Ehr.-k.: *belcz-* 2; *-kez-* 2; *keuek-* 3; *geker-* 5; *ezuegy-* 7; *fejuen-* 7; *teb-* 7; *kenyer-* 13; *czerg-* 14; *zerget-* 15; *zerdewl-* 16; *beyt-* 26; *kezel-* 31; *tewbzer* 41; *czetertek-* 65; *kevett-* 85; *gyener-* 123.] Virg.-k.: *Ennen* 7; *Ewcker* 8; *setet-* 20; *temlőcz-* 109; *yewyen* 134. — Ehr.-k.: *zyrny-* 2; *yrewl-* 114. — Ehr.-k.: *gyvker-* 23. Virg.-k.: *rwuid* 1; *kwnywr-* 1; *fwld-* 2; *bwlcz-* 2; *wrwu-* 4; *wrdwg-* 7; *kult-* 8 stb. (Ezek az adatok alkalmasint régibb szöveg maradványai.) — Ehr.-k.: *ven-* 1; *ere-* 2; *engedelmeffegenel* 56. Virg.-k.: *teremte-* 43. — Virg.-k.: *Elw-* 1; *wrizw* 1; *erw-* 2; *lwn* 14 stb. szintén régibb szöveg maradványainak tekinthetők. — Ehr.-k.: *reppel-* 2; *-kezel* 3; *keryenk* 6; *nekenk* 6; *gyemelwcz-* 20. Virg.-k.: *neuek-* 6; *fekenni* 38. — Ehr.-k.: *fiket* 3; *pispek-* 6; *kylemb* 25; *gyl-* 54; *fyl-* 152. Virg.-k.: *zikfeg* 1; *fywek-* 4; *fyg* 121.

13. Ap.-k. IV.; Birk.-k.; Érdy-k.; Érs.-k. I.; Érs.-k. II;
Érs.-k. III.; Göm.-k. II.; Göm.-k. III.; Göm.-k. IV.;
Göm.-k. V.; Göm.-k. VI.; Göm.-k. VIII.; Göm.-k. IX.;
Láz.-k. II.; Láz.-k. III.; Lobk.-k. II.

A) Az ö-zés az első szótagban:

a) Mai ö helyén: Birk.-k.: *bóit-* (1). Érdy-k.: *bóyt-* (5). Érs.-k. I. *bóyt-*, *bóyth-*, *Bóyt-*, *bewyt-* (46). Érs.-k. II. *bewyt* (1). Érs.-k. III. *bóyt-* (3). Láz.-k. III. *bóyt-* (1). — Érdy-k.: *bólch-*, *bóch-*, *Bólcz-*, *bewlcz-*, *bewlch-* (376). Érs.-k. I.: *bólcz-*, *Bólcz-*, *bewlcz*, *Bewlcz-* (141). Érs.-k. II.: *beülcz-*, *bewlcz-*, *bólcz-* (6). Göm.-k. IV.: *bewlch-* (2). Göm.-k. VI.: *bewlch-* (1). Göm.-k. IX.: *beülch-*, *bevlch-* (4). — Ap.-k. IV.: *doegh* 110. Birk.-k.: *dóg-* (1). Érdy-k.: *dóg-*, *dógh-*, *Dóg-*, *Dógh-* (12). Érs.-k. I.: *dógh-*, *Dógh-*, *dóg-* (5). Érs.-k. III.: *dewg-* (1). Lobk.-k. II.: *dóg* (2). — Érdy-k.: *dólfős* 330; *dólfef-* 618. — Érdy-k.: *dörg-*, *dórgh-* (7). Érs.-k. I.: *deurg-*, *dörg-* (2). Érs.-k. II.: *-dörg-* (1). — Érdy-k.: *fód-* (5). Érs.-k. I.: *fód-*, *föt-*, *fög-* (9). Göm.-k. IV.: *fewd-* (1). Lobk.-k. II.: *fód-* (2). — Birk.-k.: *föl-* (1). Érdy-k.: *fewl-*, *föl-* (42). Érs.-k. I.: *föl-*, *Föl-*, *fewl-* (29). Érs.-k. II.: *fewl-* (3). Érs.-k. III.: *fewl-* (1). Göm.-k. IV.: *fewl-* (7). Lobk.-k. II.: *föl-* (10). — Ap.-k. IV.: *fewld-* (1). Birk.-k. I.: *föld-* (1). Érdy-k.: *föld-* (185). Érs.-k. I.: *föld-*, *fewld-*, *Fewld-*, *fold-* (96). Érs.-k. II.: *fewld-*, *feuld-*, *föld-* (22). Érs.-k. III.: *fewld-*, *fewl-*, *föld-* (20). Göm.-k. IV.: *fewld-* (2). Göm.-k. VI.: *fewld-* (1). Göm.-k. IX.: *feöld-* (6). Láz.-k. III.: *föld-* (1). Lobk.-k. II.: *fód-* (9); *föld-* (11). — Érdy-k.: *fört-* (50). Érs.-k. I.: *fört-*, *förth-* (21). Érs.-k. II.: *fewrt-* (2). Lobk.-k. II.: *fört-*, *fort-* (5). — Érdy-k.: *föfween-* 64. Érs.-k. I.: *föfwen-*, *föfween-* (3). Lobk.-k. II.: *föfven-*,

főzven-, főzven- (3). — Érdy-k.: *ghódóde*- 129. — Érdy-k.: *górbe*- (1); *ghórbe* 376. — Érdy-k.: *görgödöz*- 420. — Érdy-k.: *Göröggh*, *görök*, *ghörög*, *Görög*, *ghöröggh* (14). Érs.-k. I.: *gewregh* 420. Érs.-k. II.: *keuregh*, *gewregh* (3). — Érs.-k. I.: *ghöröngy*- 48. — Érdy-k.: *gyöker*- (23). Érs.-k. I.: *gyöker*- (6). Lobk.-k. I.: *göker*-, *goker*- (5). — Érs.-k. I.: *gyönyör*-, *gyoñor*-, *goñor*-, *gyönyor*- (18). Göm.-k. IV.: *gyewnyer*- (3). Lobk.-k. II.: *göñdr*- (13). — Ap.-k. IV.: *gyewtr*- (1). Érdy-k.: *gyöttr*- (3); *gyötör*- (1). Érs.-k. I.: *gyöttr*-, *göttr*-, *gyöttr*-, *götthtr*-, *gyötthtr*- (38); *gyötör*-, *gyewtewr*-, *gyewtör*- (6); *gyewter*- (1). Érs.-k. III.: *gyewtr*-, *Gyewtr*- (2). Lobk.-k. II.: *göttr*-, *göttr*- (13); *götör*- (1). — Ap.-k. IV.: *yów*- (1). Birk.-k.: *jó*- (7). Érdy-k.: *yew*- (175). Érs.-k. I.: *yów*-, *yó*- (47). Érs.-k. II.: *yew*- (5). Érs.-k. III.: *yew*- (8). Göm.-k. IV.: *yewu*- (2). Göm.-k. IX.: *Jev*-, *jevu*- (3). — Érdy-k.: *ków*- (48). Érs.-k. I.: *ków*- (6). Göm.-k. IV.: *kewu*- (1). Lobk.-k.: II.: *kóvec* 125. — Érdy-k.: *kód*- (16). Érs.-k. I.: *kód*- (6). — Érdy-k.: *köldök*- (3). — Érs.-k. I.: *kölczen* 308. Érs.-k. III.: *kewlczen* 356. — Érdy-k.: *költ*- (29). Érs.-k. II.: *kewt*- 431; *kewlcze* 576. Érs.-k. III.: *kewlt*-, *kewl*- (8). Láz.-k. III.: *költ*- (1). Lobk.-k. II.: *köt*- 113; *kőc*- 113. — Érdy-k.: *köldök* 420; *kölk*- 449; *kölyk*- 501; *kölyök*- 501. Érs.-k. I.: *kölk*- (8). Érs.-k. III.: *kewlk*- 391. — Érdy-k.: *köntőf*- (2). Érs.-k. I.: *köntőf*- (1). — Érdy-k.: *kewnh*- 417. Érs.-k. I.: *kön*-, *köny*- (10). Érs.-k. II.: *könw*- (1). Érs.-k. III.: *könw*- (1). Göm.-k. IV.: *kewnyu* 305. Göm.-k. IX.: *keñny*- (1). Lobk.-k. II.: *kön*-, *kön* (3). — Érs.-k. I.: *könyeben* 536. Göm.-k. IX.: *keñnyeben* 187. — Ap.-k. IV.: *kewnyewr*- 112. Birk.-k.: *könör*- (1). Érdy-k.: *könyör*-, *kewnyewr*- (3); *könyer*- 307. Érs.-k. I.: *könyör*- (9). Érs.-k. II.: *kewnyör*- (1); *könyer*-, *kewnyer*- (2). Érs.-k. III.: *könyör*- (1); *kewnyer*- (5). Göm.-k. IV.: *kewnyer*- (6). Göm.-k. VI.: *könyer*- (1). Göm.-k. IX.: *keñnyeör*- 194; *keñnyer*-, *kevnyer*- (5). Lobk.-k. II.: *könör*-, *könör*- (5). — Birk.-k.: *könw*-, *kön*- (3). Érdy-k.: *könyw*-, *könw*- (12). Érs.-k. I.: *könyw*-, *köny*-, *könw*- (7). Érs.-k. III.: *kewnw*- (1). Göm.-k. V.: *keñnyu*- (1). Göm.-k. IX.: *keñnyu*-, *kevnyu* (2). Lobk.-k. II.: *könw*-, *kön*-, *kon*-, *könw*- (12). — Érdy-k.: *kewr*-, *kör*- (47). Érs.-k. I.: *kör*-, *Kör*- (19). Érs.-k. II.: *kewr*- (1). Érs.-k. III.: *kewr*-, *Kewr*- (10). Göm.-k. IV.: *kewr*- (2). Göm.-k. IX.: *keör*- (3). Lobk.-k. II.: *kör*- (2). — Érdy-k.: *kör*- *gew* 527. — Érs.-k. I.: *körm*- 35. Göm.-k. IX.: *keörm*- 103. — Érdy-k.: *közön*- (14). Érs.-k. I.: *közön*- (1); *közen* 481. Érs.-k.: III.: *kewzewn*- (1); *közen*- (1). Göm.-k. IX.: *keőzeen*- (1). — Érdy-k.: *közweeny*-, *közwen*-, *közween*- (5). — Érdy-k.: *köt*-, *köth*-, *kőf*- (120). Érs.-k. I.: *Köth*-, *köt*-, *Köt*-, *köth*- (68). Érs.-k.: II.: *kewt*-, *köt*- (3). Érs.-k. III.: *kewt*- (20). Göm.-k. IV.: *kewt*- (5). Göm.-k.: IX. *keöt*- (4). Lobk.-k. II.: *göt*- 159. — Érs.-k. I.: *köweköt*-

203. — Érdy-k.: *kówer*, *kóweer* (2). Érs.-k. I.: *kóweer* (1). Érs.-k. III.: *kewwer* (1). — Birk.-k.: *kóuet*- (1). Érdy-k.: *kówet*, *Kówet*-, *kóweth*-, *kówe*- (225). Érs.-k. I.: *kówet*-, *kóweth*-, *kówe*- (27). Érs.-k. II.: *kówet*- (1). Érs.-k. III.: *kewuet*- (3). Göm.-k. IX.: *kewuet*-, *keűuet*- (3). Láz.-k. II.: *Kóueth*- (1). Lobk.-k. II.: *kóuet*-, *kóue*- (16) [= folgen]. — Érdy-k.: *kówet*-, *kóweth*- (21). Érs.-k. I.: *kóweth*-, *kówet*- (4). Érs.-k. II.: *kówet* (1). Érs.-k. III.: *kewwet*-, *kewweth* (2). — Birk.-k.: *kóz*- (13). Érdy-k.: *kóz*-, *Kóz*-, *kőf*- (644). Érs.-k. I.: *kóz*-, *kőf*-, *kewz*- (96). Érs.-k. II.: *kewz*-, *kőz*- (13). Érs.-k. III.: *kewz*-, *kőz*- (45). Göm.-k. IV.: *kewz*-, *keuz*- (3). Göm.-k. VI.: *kewz*- (1). Göm.-k. VIII.: *kewz*- (1). Göm.-k. IX.: *keűz*-, *keuz*- (8). Lobk.-k. II.: *kőz*- (10). — Érdy-k.: *kőzel*-, *Kőzel*- (112). Érs.-k. I.: *Kőzel*-, *kőzel*-, *kewzel*- (31). Érs.-k. II.: *kőzel*-, *kewzel*- (8). Érs.-k. III.: *kewzel*- (10). Göm.-k. V.: *keűzel*- (1). Lobk.-k. II.: *kőzel*- (3). — Érdy-k.: *kőzep*-, *kőzeb*-, *kőzeep*- (17). Érs.-k. I.: *kőzep*- (1). Érs.-k. II.: *keűzep*- (1). Lobk.-k. II.: *kozep*- (2). — Érdy-k.: *kőzőn*- (19); *kőzen*- (5). Érs.-k. I.: *kőzőn*- (7); *kőzen*- (1). Érs.-k. II.: *kewzewn*- (2); *kewzen*- (1). Érs.-k. III.: *kewzen*- (5). Lobk.-k. II.: *kőzőn* (3). — Érs.-k. II.: *mőgöl* 433. — Érs.-k. I.: *nyőg*- (5). — Érdy-k.: *ewnnőn* 113; *ewn* 185; stb. (*ew*, *ő*-vel az egész csoportban.) — Érdy-k.: *ewcc*- (2). Érs.-k. II.: *ewcz*- (1). — Érdy-k.: *őkl*- (4); *őkl* 338. Érs.-k. I.: *őkl*- (6); *őkl* 35. Érs.-k. II.: *ewkl*- (1). Göm.-k. III.: *ewkl*- (1). Göm.-k. IV.: *ewkl*- (1). Göm.-k. V.: *evkl*- (1). Göm.-k. IX.: *ėvkl*- (1). — Érdy-k.: *őkr*-, *ewkr* (2); *őkr*- (3). Érs.-k. II.: *ewker* 430. Érs.-k. III.: *Ewkr*- 326; *ewker*- 352. Lobk.-k. II.: *őkr* 142. — Érdy-k.: *ől*-, *ewl*- (124). Érs.-k. I.: *ől*- (39). Érs.-k. II.: *ewl*- (3). Érs.-k. III.: *ewl*-, *ől*- (9). Göm.-k. IV.: *ewl*- (1). Lobk.-k. II.: *ől*- (2) [= töten]. — Érdy-k.: *ől*-, *ewl*- (21). Érs.-k. I.: *ewl*-, *ől*- (9). Érs.-k. III.: *ől*-, *ewl*- (3). Göm.-k. IV.: *ewl*- (8). Göm.-k. IX.: *ėl*- (1). Láz.-k. III.: *ől*- (1). — Érs.-k. I.: *-őldők* 295. — Érdy-k.: *őt*-, *ewt*- (67). Érs.-k. I.: *őt*- (13). Érs.-k. II.: *őt*-, *ewlt*- (4). Érs.-k. III.: *ewlt*- (21). Göm.-k. IV.: *ewt*-, *ewlt*- (2). Göm.-k. IX.: *ėlt*-, *evlt*- (2). Lobk.-k. II.: *őt*- (13). — Érs.-k. I.: *őlw*- 296. — Érdy-k.: *önt*-, *ewnt*- (5); *őt*-, *ewtl*- (8). Érs.-k. I.: *őt*-, *önt*-, *ön*-, *ős*-, *őf*- (16). Érs.-k. II.: *ewnt*-, *ėnt*- (2). Érs.-k. III.: *Ewt*- (1); *ewtl*- (1). Göm.-k. IX.: *ėnt*-, *ėb*-s (7). Lobk.-k. II.: *önt*-, *ött*- (4). — Érdy-k.: *őrdőgh*- 471. Érs.-k. I.: *őrdőg*- *őrdőgh*-, *Őrdőg*-, *őrdők*- (56); *őrdegh*- *őrdég*-, *Eurdeg*-, *ewrdeng*- (47). Érs.-k. II.: *ewrdewg*- (1); *ewrdeg*- (4). Érs.-k. III.: *ewrdewg*-, *őrdőg*-, *ewrdők*-, *őrdők*- (11). Göm.-k. IV.: *ewrdewg*-, *ewrdewk*- (6). Göm.-k. IX.: *ėvrdevk*-, *ėvrdeők*-, *ewrdevg*-, *ordóg*- (4); *ėvrdek*-, *ėvrdeg*- (3). Láz.-k. III.: *őrdőg*- (2). Lobk.-k. II.: *őrdőg*-, *Őrdőg*- (18). — Érdy-k.: *őreg*-, *őreeg*-, *Őrek* (13). Érs.-k. I.: *őreg*h-, *őreg*-, *őrek*- (9). Érs.-k. II.: *ewreg*- (1). Érs.-k. III.: *ewreg*- (2).

Láz.-k. III.: *őreg-* (1). Lobk.-k. II.: *őreg-* (1). — Birk.-k.: *őrök-* (1). Érdy.-k.: *őrök-*, *ewrök-* (17). Érs.-k. I.: *őrök-*, *eurewk-*, *ewrök-* (121); *őrek-* (13). Érs.-k. II.: *őrök-*, *ewrewk-* (5); *ewrek-*, *eűrek-* (5). Érs.-k. III.: *eurewk-*, *őrök-* (9); *ewrek-*, *Eurek-*, *eurek-* (4). Göm.-k. IV.: *ewrewk-*, *Eurewk-* (21). Göm.-k. V.: *ewrwk-* (1); *ewrek-*, *eűrek-* (3). Göm.-k. VI.: *ewrewk-* (1). Göm.-k. IX.: *eűrek-*, *evrek-*, *eűrevk-*, *evrevk-* (50); *evrek-* (5). Láz.-k. III.: *őrök-* (10). Lobk.-k. II.: *őrök-*, *őróc* (45). — Ap.-k. IV.: *ewrw-* (2); *ewrewm-* (1). Birk.-k.: *őröl-* (1); *őróm-* (1). Érdy.-k.: *ewrűl-*, *Ewrűl-*, *EWrewl-*, *ewrw-* (53); *őróm-*, *ewróm-* (49). Érs.-k. I.: *őrw-*, *ewrw-*, *őrwł-*, *őrwł-*, *Ewrwł-*, *Őrwł-* (43); *őróm-* (24). Érs.-k. II.: *ewrw-* (1); *Ewrwł-*, *ewrewł-*, *ewröl-* (3); *őróm-* (1); *ewrem-* 564. Érs.-k. III.: *ewrw-*, *ewrűl-*, *ewrűl-* (8); *ewrewł* 366; *ewrewm-* 331; *ewrem-* 335. Göm.-k. IV.: *ewrewm-* (5); *ewrem-* (2); *Ewrwł-* (6). Göm.-k. VI.: *ewrewm-* (6). Göm.-k. IX.: *eűrem-*, *evrem-* (6); *evrevm-*, *evróm-*, *eűrevm-*, *eűreəm-*, *evreəm-* (19); *eűru-*, *evru-* (2). Láz.-k. III.: *őróm-* (1). Lobk.-k. I.: *őróm-* (6); *őrl-*, *őrl-* (5). — Érdy.-k.: *őfweny-*, *őfweeny-*, *ewfweeny-* (13). Érs.-k. III.: *ewfweny-* (1). — Birk.-k.: *őzző* 3, 7. Érs.-k. I.: *őzwe-*, *ewzwe* (14). Érs.-k. III.: *ewzwe-*, *őzwe* (16). Göm.-k. IV.: *ewzwe* (3). Göm.-k. IX.: *eűzwe* (5). — Érdy.-k.: *őztők-* 183; *őzthők-* 206. — Érdy.-k.: *őztön* 374. Érs.-k. III.: *ewztewn-* (2). Lobk.-k. II.: *őftön-* 64. — Érs.-k. I.: *őztőwer-* (2). Érs.-k. III.: *ewztewwer-* (2); *ewztewer-* 333. — Érdy.-k.: *őzwer-* (6). — Érdy.-k.: *ewt-*, *Ewt-*, *ewth-* (188). Érs.-k. I.: *őt-*, *őth-*. *Ewt-*, *ewt-* (56); *Hőt-* 271. Érs.-k. II.: *ewt-*, *ewth-*, *eűt-*, *Ewt-* (9); *Eőt-* 555. Érs.-k. III.: *ewth-*, *ewt-*, *Ewt-* (11). Göm.-k. IV.: *ewt-*, *ewth-*, *Ewt-* (6). Göm.-k. VI.: *Ewt-* (1). Göm.-k. IX.: *eűth-*, *eűt-* (5). Lobk.-k. II.: *őth-*, *őt-* (2). — Érdy.-k.: *őzón-* (5). Érs.-k. I.: *őzón-* (1). Érs.-k. II.: *őzón* (1). Érs.-k. III.: *ewzen-* 375. — Birk.-k.: *őzveg-* (1). Érdy.-k.: *őzweg-*, *ewzwegy-*, *őzuegy-*, *őzweg-* (24). — Érdy.-k.: *ewthwes* 520. — Érdy.-k.: *pők-* (4). Göm.-k. IV.: *pewg-* (1). — Ap.-k. IV.: *rőwyd* 48. Érs.-k. I.: *rőwyd-* (3). Érs.-k. II.: *rewwyd-* (2). — Érs.-k. I.: *fewtet-* (1). Érs.-k. III.: *fewtet-* (1). — Érs.-k. I.: *őwen-* 261. — Érdy.-k.: *zók-* (5). Érs.-k. I.: *zók-* (4). — Érs.-k. I.: *zórny-*, *zewrny-*, *zewrny-* (16). Érs.-k. II.: *zewrny-*, *zewrny-* (2). Érs.-k. III.: *zewrny-* (7). Lobk.-k. II.: *zórń-* (1). — Birk.-k.: *zduetnek-* (2). Érdy.-k.: *zduetnek* 371; *zduethnek-* 457. Érs.-k. I.: *zduethnek-* 522. Göm.-k. IX.: *zewuetnek* 235. — Érdy.-k.: *tów-* 449. Érs.-k. I.: *thów-* 305. — Birk.-k.: *tóbb-* (5). Érdy.-k.: *tób-*, *tóbb-*, *tewb-* (15). Érs.-k. I.: *tób-*, *tewb-*, *tóbb-*, *Thóbb-*, *thóbb-* (41). Érs.-k. II.: *tewb-*, *teűb-* (10). Érs.-k. III.: *tób-*, *tóbb-*, *tewb-*, *tewbb-* (16). Göm.-k. IX.: *tevb* (1). Lobk.-k. II.: *tób-* (6). — Érs.-k. I.: *thóskell-*, *thókel-*, *tóskell-*, *tewkell-* (21). Érs.-k. III.: *tewkell-* (10). Göm.-k. V.:

teßkell- (1). Göm.-k. IX.: *Teßkel-, teßkel-, tevkel-* (7). Érdy-k.: *tölt-, tölth-, töl-* (42). Érs.-k. I.: *tölt-, thölt-, tewlt-, töl-* (20). Érs.-k. II.: *tewlt-* (2). Érs.-k. III.: *tewlt-* (5). Göm.-k. IV.: *tewlt-* (1). Göm.-k. IX.: *teél-* (1). Lobk.-k. II.: *thót-* 102; *thóc-* 102; *tót-* 145. — Érdy-k.: *tömlóc-* 488. Érs.-k. I.: *thömlóc-* (4). Érs.-k. II.: *tömlóc-* 353; *tömléch-* 356. Érs.-k. III.: *tömlóc-* 355; *tömléch-* 356. — Birk.-k.: *tör-* (1). Érdy-k.: *tör-* (111). Érs.-k. I.: *thór-, Tör-, Thór-, tewr-, teur-* (73). Érs.-k. II.: *tewr-, tör-* (23). Göm.-k. IV.: *tewr-* (1). Göm.-k. V.: *teör-* (2). Göm.-k. IX.: *teör-* (8). — Érdy-k.: *törl-* (4); *töröl-* 237. Érs.-k. I.: *thörl-, theurl-, törl-, teurl-* (5); *thöröl-, töröl-* (3). Érs.-k. II.: *törl-, teurl-* (2). Érs.-k. III.: *tewrl-* (1). Göm.-k. IX.: *teörl-* (1). — Érdy-k.: *török-* (8). Érs.-k. II.: *török-* (1). Göm.-k. IV.: *tewrewk-* (1). — Érdy-k.: *törteen-, történ-, Törteen-, törtteen-* (86). Érs.-k. I.: *történ-, thörtén-, Thörtén-* (13); *törtyn-* 52. Érs.-k. II.: *tewrten-* (11). Göm.-k. IX.: *tewrten-* (1). Lobk.-k. II.: *történ-, thörtén-* (6). — Érdy-k.: *törween-, törwen-, törweeny-, törweny-* (187). Érs.-k. I.: *törweeny-, törwen-, törweeny-, thörwen-* (26). Érs.-k. III.: *teurwen-*, (4). Göm.-k. IX.: *teörweeny-* (1). Lobk.-k. II.: *törween-* (1). — Érdy-k.: *töwyf-* (10). Érs.-k. I.: *töwyf-, thöwyf-, Thöwyf-* (5). Göm.-k. IX.: *teöwyf-* (2). — Érdy-k.: *wölgy-, wölg-* (11). Érs.-k. I.: *wölgy-* (3). Érs.-k. III.: *wewlg-* (1). Lobk.-k. II.: *vög-* (2). — Érs.-k. I.: *wörös* (2). Érs.-k. III.: *uewres* 364*. — Érdy-k.: *zöld-, zewld* (4). — Érdy-k.: *zörgh-* (3). Érs.-k. I.: *zörg-* (3) ||

(b) Mai ü helyén: Érdy-k.: *böch-, böcz-, Böch-, Bewch-, bewcz-* (19). Érs.-k. I.: *böcz-, Böcz-* (8). Érs.-k. III.: *bölczw-* 324; *bewcz-* 329. Lobk.-k. II.: *böch-* (1). — Érdy-k.: *bewthw-, böthw-, bewtw-* (21); *bewtew-, bötew-, Bewtew-* (18); *böte-* (2). Érs.-k. I.: *bötw-, böthw-* (9). Érs.-k. III.: *bewtew-* 369. — Érs.-k. III.: *czewcz zopo-* 345. — Göm.-k. IV.: *chewp-* 19. Lobk.-k. II.: *chöp-, cöp-, cöp-* (3). — Érdy-k.: *ewtt-* 192. Érs.-k. I.: *ögy-, öt-* (4). Érs.-k. II.: *ött-* 314. Érs.-k. III.: *ewt-* (3). — Érdy-k.: *fölhew* 19. — Érs.-k. I.: *györtya-* 67. — Érs.-k. I.: *kögetlen-* 538. — Érs.-k. I.: *köl-, kewl-* (16). Érs.-k. II.: *kewlt-* (1). — Érdy-k.: *körözt-* (1). Érs.-k. I.: *körözt-, körözth-* (6). — Érs.-k. I.: *körezyten* 511. Érs.-k. II.: *keurezyten* 573. — Érs.-k. I.: *löl-* 55. Göm.-k. IV.: *lewl-* 42. — Érs.-k. I.: *lölk-* 62. — Érdy-k.: *löt-, lött* (11). Érs.-k. I.: *löt-, lött-* (23). Érs.-k. II.: *lewt* (1). Érs.-k. III.: *lewth-, lewt-* (7). Göm.-k. IV.: *lewt-* (1). — Érs.-k. I.: *nómós* 520, 521. — Érdy-k.: *pörjöl-* 465. — Érs.-k. I.: *röpw-* 245. — Érdy-k.: *söpr-* 35. — Érdy-k.: *zöm-* (10). Érs.-k. I.: *zöm-* (6). Lobk.-k. II.: *zöm-, söm-* (8). — Érs.-k. I.: *zömel-, zömely-* (2). Lobk.-k. II.: *zömel-* (1). — Érdy-k.: *zöndör-* (2). — Érs.-k. I.: *zöpög-* (1). Érs.-k. III.: *zöpög-* (1). — Érdy-k.: *zörközt-* 523. Érs.-k. I.: *zörköd-* 238. — Érdy-k.: *zörz-* (42); *zöröz-* (12).

Érs.-k. I.: *zörz-*, *zewrz-*, *Zörz-*, *Zewrz-* (62); *zöröz-*, *zewrewz-* (4); *zörez-* (2). Érs.-k. II.: *zewrz-*, *zörz-* (10); *zöröz-* (1). Lobk.-k. II.: *zörz-*, *förz-* (6); *zöröz-* (3). — Érdy-k.: *töt*, *tött* (38). Érs.-k. I.: *töt*, *tött* (36). Érs.-k. II.: *tött*, *teutt* (2). Érs.-k. III.: *teutt* (11). Göm.-k. IV.: *teutt*, *teuth* (2). Göm.-k. V.: *teött* (1). Göm.-k. IX.: *teuth* (1). — Birk.-k.: *vött* (1). Érdy-k.: *vött* (8). Érs.-k. I.: *wött* (9). Érs.-k. II.: *Wewtt*, *wewth-* (2). Göm.-k. IV.: *vewtt* (3). Göm.-k. IX.: *vevt* (1). — Érdy-k.: *zöng-*, *zöng-*h- (4). — Érs.-k. III.: *zewndwl-*, *zöndwl-* (2) || (c) Mai e helyén: Érs.-k. I.: *ödzér* 534. — Érs.-k. I.: *örö* 541. — Érdy-k.: *öröklye* 353, 675. — Érs.-k.: *fewkeky-* 512 || (d) Mai i helyén: Érdy-k.: *döchö* 526. — Érs.-k. I.: *öfmer-* (3) || (e) Mai ü helyén: Érs.-k. III.: *czewtertek* (2). Göm.-k. IV.: *chewtertek* 242. — Érdy-k.: *dewl-* (2). — Érdy-k.: *förözt-* (1); *föröd* (7); *föred* 467. Érs.-k. I.: *föröd-* (2); *föred-* 467. Lobk.-k. II.: *förözt-* (2). — Érdy-k.: *gyöyt-*, *gyö't-*, *gyewl-*, *gyö-*, *Gyewl-* (37). Érs.-k. I.: *gyöyt-*, *göyt-*, *Gewyt-* (6). — Érdy-k.: *gyewldl-* (2). — Göm.-k. IV.: *gyewmelch-* 301. Lobk.-k. II.: *göndch-*, 39, 163; *gömdlch-* 62. — Érs.-k. I.: *kevlsev* 3. — Érs.-k. I.: *kewld-* (2). — Érs.-k. III.: *kewlemb-* 408. — Érdy-k.: *közöb-* 159. — Érs.-k. I.: *nyöw-* 38. — Érs.-k. I.: *zewkfeeg-*, *zewk-* (2). Érs.-k. III.: *zewk-*, *zewg-* (2). — Érs.-k. I.: *zöl-* 84. Érs.-k. III.: *zöl-* 363. — Érdy-k.: *zön-*, *zewn-* (13). Érs.-k. I.: *zön-* (6). Göm.-k. IV.: *zewn-* (1). Láz.-k. III.: *zön-* (1). Lobk.-k. II.: *Sön-*, *zön-*, *fön-* (6). — Göm.-k. IV.: *ewl-* 305. — Göm.-k. IV.: *ewr-* 313. — Érs.-k. III.: *ewdw* (1) || (g) Mai ö helyén: Érdy-k.: *bew-* (33). Érs.-k. I.: *bew-* (14). Érs.-k. II.: *bew-* (3). Göm.-k. IV.: *bew-* (5). Göm.-k. IX.: *beu-* (4). Lobk.-k. II.: *bew-* (4). — Érdy-k.: *bewr-* (2). Érs.-k. I.: *bör-* (2). — Birk.-k.: *fö* (2). Érdy-k.: *few-*, *ffew-* (15). Érs.-k. I.: *fö-*, *few* (7). Göm.-k. IV.: *few* (1). Göm.-k. IX.: *fej-* (2). — Érdy-k.: *föz-* (1). — Érdy-k.: *Gyöz-*, *Gewz-*, *gyewz-*, *gyöz-* (83). Érs.-k. I.: *gyöz-*, *gyewz-*, *göz-* (52). Érs.-k. II.: *gyewz-* (3). Érs.-k. IV.: *gewz-*, *gyewz-*, *gyöz-* (4). Göm.-k. IV.: *gwez-* 31. Göm.-k. VIII.: *geuz-* (1). Göm.-k. IX.: *gyeöz-* (3). Lobk.-k. II.: *goz-*, *göf-* (2). Érdy-k.: *hew-* (4). Érs.-k. II.: *hew-* (1). — Érdy-k.: *yew-* (60). Érs.-k. I.: *yew-* (4). Érs.-k. II.: *yew-* (1). Érs.-k. III.: *yew* (1). Göm.-k. IV.: *iew*, *yew-*, *Jew-* (6). — Érdy-k.: *kew-* (49). Érs.-k. I.: *kö-* (7). Érs.-k. III.: *kew-*, *Kew-* (6). — Érdy-k.: *Körös* 401. — Érs.-k. I.: *lön-* (33). Göm.-k. IV.: *lewn* (4); *lewl* 257. Göm.-k. V.: *lewn* 44. Göm.-k. IX.: *leön*, *lewn* (3). — Érdy-k.: *Lewryncz-*, *lewryncz-* (37). Érs.-k. III.: *lewryncz* 409. — Birk.-k.: *nö-* 3. Érdy-k.: *newl-* 27. — Érdy-k.: *nöfteen* (2). Érs.-k. I.: *nöfsten* (1). — Ap.-k. II.: *ew* 1, 2 stb. Birk.-k.: *ö-* 1*, 2*, 4* stb. Érdy-k.: *ew* 4*, 5*, 6* stb. (Igy az egész csoportban.) — Birk.-k.: *ör-* (2). Érdy-k.: *ör-*

(67). Érs.-k. I.: *ór-, eur-, Ewr-, or-* (51). Érs.-k. II.: *ór-* (4). Göm.-k. IV.: *eur-* (2). Göm.-k. IX.: *ebr-* (12). — Érdy-k.: *önl-* (1). — Érdy-k.: *öf-, ewf-* (16). — Érdy-k.: *öz-, ewz* (6). — Érdy-k.: *öw-* (9). Érs.-k. III.: *eww-* (1). Göm.-k. IX.: *eöu-* (1). — Érs.-k. I.: *ődt* (4). Érs.-k. III.: *fewth, ődth, Sewt, fewt* (7). Göm.-k. IX.: *ődtt* 233. Lobk.-k. II.: *Sőt, ődt* (3). — Érs.-k. I.: *zöldő-, zöld* (4). Göm.-k. IX.: *zeőleő* (2). — Érdy-k.: *zör-* (1). Érs.-k. I.: *zör-* (2). — Érdy-k.: *tew-* (7). — Érs.-k. I.: *thőke-* (1). — Érdy-k.: *tör-, thör-* (13). Érs.-k. I.: *tör-, thör-* (11). Érs.-k. III.: *tewr-* (5). Göm.-k. IV.: *tewr-* (2). — Göm.-k. IX.: *teör-* (4). Lobk.-k. II.: *tör-* (2). — Érdy-k.: *wő-, wew-, vew-* (10). Érs.-k. I.: *wő* (8). — Érs.-k. I.: *wewn* 448. Göm.-k. VI.: *wewn* (2) || h) Mai ü helyén: Érs.-k. III.: *gewre* 406. — Érs.-k. III.: *fewrw-* 545. — Érs.-k. I.: *zeuz-* 512. Göm.-k. IV.: *zeuz-* 255. — Érs.-k. I.: *tewr-* 500. — Érs.-k. I.: *tewz-* 499.

B) A többi szótagban:

a) Mai ö helyén: Érdy-k.: *elkőch-, elkőcch-, elkőcz-, erkőch-, elkőcch-* (18). Érs.-k. I.: *elkőlez-* (1). Láz.-k. III.: *erkőch-* (1). — Érdy-k.: *ezkőz-* (6). — Érdy-k.: *esztörő-* 305. — gödölye, görög, göröngy, gyönyör l. A) a); vö. még Érdy-k.: *gyenyewr-* 217. — gyűlöl l. A) e); vö. még Érdy-k.: *gylő-* (25); *gyűlő-* (2). Érs.-k. I.: *gylő-* (17); *gywlő-* (13). Érs.-k. II.: *gywlew-* (1). Érs.-k. III.: *gűlew-, gywlew-* (14). Lobk.-k. II.: *gvlő-* (1). — gyümölcs l. A) e); vö. még Érdy-k.: *gymőch-, gymőcz-* (18). Érs.-k. I.: *gymőcz-* (14). Érs.-k. II.: *gymőcz-* (1). Göm.-k. VI.: *gyemewlch-* 332. Göm.-k. IX.: *gymőch-, gyemeolch-* (2). — köldök, köntös, könyök, könyör l. A) a); vö. még Érdy-k.: *kenyewr-* (3). — köszön, közön l. A) a) — Birk.-k.: *kvlőm-, kvlőn* (2); *külőmb-* (1). Érs.-k. I.: *kylőn-, kylőm-* (4). — küszöb l. A) e). — ördög l. A) a); vö. még Érdy-k.: *erdőg-* (5). Érs.-k. III.: *erdewg-, erdőg* (2). — örök l. A) a); vö. még Érs.-k. II.: *erewk-* (6). Érs.-k. III.: *erewk-* (1). Göm.-k. IV.: *erewk* 12. — öröm l. A) a); vö. még Érdy-k.: *erőm-, erewm-* (9). Érs.-k. III.: *erewm-* (1). — ösztökél l. A) a); vö. még Érs.-k. I.: *ezthőkel-* 204. — ösztön-, özön l. A) a). — Érs.-k. III.: *ezteurw* 358. — ösztövé l. A) a). — Érdy-k.: *pynkőft* 601. — Érdy-k.: *pyfpődk-* (10). Érs.-k. III.: *pufpewk-* (1). — Érdy-k.: *zeweetnők-, zeweethnők-* (4). — tömlő l. A) a); vö. még Érdy-k.: *temlőcz-* 186. Érs.-k. I.: *temlewch-, themlőch-, temlőc-* (3). — török l. A) a). — Érdy-k.: *tykőr-* (21). Lobk.-k. II.: *tikőr-* (2). — Érdy-k.: *yldőz* (7). — Érdy-k.: *yftők-, istők-* (2). Érs.-k. I.: *Isthők-* (2); *wsthők-* (1). — Érdy-k.: *ywőlth-, ywőlth-, Iwőlth-, Iwőlth-* (19); *yólt-* 57; *Wwőlth-* 47. Érs.-k. III.: *wuewt-* 428 || b) Mai e helyén: Érdy-k.: *byllőg-* (4). —

Érdy-k.: *cymór-* 38. — Érdy-k.: *eedőf-* (2). Érs.-k. I.: *edőf-, edeus, edews, edős* (7). Érs.-k. III.: *eedewf-* (1). Lobk.-k. II.: *edős-, edőf-* (21). — Lobk.-k. II.: *egetőm-* 80. — Ap.-k. IV.: *embeur-* 118. Érdy-k.: *Embőr-, embőr-* (20). Érs.-k. I.: *embőr-, embewr-* (7). Göm.-k. IX.: *embeőr-* (1). Lobk.-k. II.: *embőr-, embor-* (78). — Érdy-k.: *engőd-, enghőd-* (3). Érs.-k. I.: *engőd-* (2). Érs.-k. II.: *engewd-* (1). — Érs.-k. I.: *erdőm-* (1). Lobk.-k. II.: *erdőm-* (9). — Érdy-k.: *erethnök-, eretnök-* (19). Lobk.-k. II.: *eretnök-* (1). — Érdy-k.: *Erfebőt, eerfebőt, erfebőt* (7). — Érs.-k. I.: *ezör, ezeur* (3). — Érdy-k.: *Gergől* (1). Érs.-k. I.: *gergől-, gherghöl-* (2). Lobk.-k. II.: *gergől, gergöl* (2). — Érdy-k.: *germők-* (22). Göm.-k. IV.: *gyermek-* (1). — Érdy-k.: *hezőlköd-* 326. — Érdy-k.: *ydegön-, Idegön-, ydeghön-* (11). Érs.-k. I.: *ydegön* (1). Érs.-k. III.: *Idegewn-* (1). Lobk.-k. II.: *idegön-* (1). — Érdy-k.: *ygön, yghön* (2). Érs.-k. I.: *ygön, yghön* (6). Lobk.-k. II.: *igön, Igön, igön* (53). — Érs.-k. I.: *Imőgh* 175. — Érdy-k.: *ymröh-* 616*. — Érs.-k. I.: *Inghör-* 201. — Érdy-k.: *yelön-* (7). Érs.-k. I.: *yelön-* (7). Érs.-k. II.: *yeewn-, yelön-* (5). Lobk.-k. II.: *ielön-, yelön-* (6). — Érdy-k.: *keezör-, kezör-* (4). — *kérészt* l. A) b). — Érdy-k.: *mejtör-* (4). Érs.-k. I.: *mejtör-* (5). Érs.-k. III.: *mejtewr-* (1). Lobk.-k. II.: *mejtör-, mejtör-* (3). — Érs.-k. I.: *myndön* 249. Lobk.-k. II.: *Mindön-, mindön-, myndön-, MIndön, Myndön* (77). — Érdy-k.: *nemőt* 295. — Érdy-k.: *pentők-* 26. — Érdy-k.: *pörföl-* 465. — Érs.-k. I.: *pethör-* 279. — Érdy-k.: *remőte* 72. — Érdy-k.: *rezög-* 432. — Érdy-k.: *rettög-* 468. — Érs.-k. I.: *jegrőfitye-* (4). — *szëndör-* l. A) b); vö. még Érdy-k.: *zendör-* 666. — Érdy-k.: *zeegyön-* 474. Lobk.-k. II.: *zegön-, jegön-* (5). — Érdy-k.: *Sepőff-* 632. — Érdy-k.: *zerechön-* 542. — Érs.-k. I.: *temerdewk* 452. — Érdy-k.: *tengör-, tenghör-* (21). Érs.-k. II.: *tengewr-* 567. Érs.-k. III.: *tengör-* 360. — Érdy-k.: *terómt* 16. Érs.-k. I.: *theröm-, teröm-* (4). Göm.-k. IV.: *terevm-* (1). Lobk.-k. II.: *teröm-, theröm-* (13). — Érdy-k.: *tewőlg-, teewőlg-, teewolg-* (14); *teewőlyóg-, teewőlyóg-* (8). Érs.-k. I.: *thewőlg-, Thewőlg-* (9); *thewőlőgh-* (2). Érs.-k. II.: *tewőlg-* (2). — Érs.-k. I.: *wetörnye, wethörnye* (3) || c) Mai e helyén: *ereklye* l. A) c). — Érs.-k. I.: *Jerwafalom-* 61. — Lobk.-k. II.: *myvol-* 46 || d) Mai ü helyén: Érdy-k.: *eegyedewl* 472. — Érdy-k.: *eskő-, eskew-* (5). — Érs.-k. III.: *ezewjth* 417. — Érdy-k.: *fekeu-* (7). Érs.-k. I.: *fekőt-* (1). Érs.-k. II.: *fekeu-* (1). Göm.-k. IV.: *fekeu-* (1). — Érdy-k.: *gyepew-* 379. — Érs.-k. III.: *nekewl* (11). Göm.-k. IV.: *nekewl-* (1) || d) Mai ő helyén: *bölcső* l. A) a). — Érs.-k. I.: *eypellő-* (2). — Érdy-k.: *dychő-, dychew-, Dychő-, dycző-, dyczew-, Dychew-, Dycző-, Dichew-* (709); *dőchő* (2). Érs.-k. I.: *Dycző-, dycző-, DIcző-* (97); *dwcző-* (1); *Dwyczew-* 468. Érs.-k. II.: *Dűcző-, dwcző-* (2); *dyczew-, dycző-* (17). Érs.-k. III.: *dwcző-*

dwczew-, Dwczew-, dwczeß- (50); *dyczó-* (1); l. még *A) d).*
 Göm.-k. IV.: *dychew-* (10). Göm.-k. VI.: *dychew-* (2). Göm.-k.
 VII.: *dywchev-* 48; *dychev-* 48. Göm.-k. VIII.: *dywchev-* 48.
 Göm.-k. IX.: *dwchev-, dúcheß-, dúchó-* (26); *dychev-* (1). Láz.-k.
 III.: *dichó-* (1). Lobk.-k. II.: *dicho-, dico-, dichó-, diéó-, dichó-*
 (24). — Birk.-k.: *eégnló* 1. Érdy-k.: *ygyenló-, ygenló-, ygyenlew-,*
yégnló-, ygyenlew- (30); *egyenló* 199; *eegyenlew* 226; *eeégnlew*
 226. Érs.-k. I.: *eégnló-, Egyenló-, egyenló-* (11); *ygyenló-, Igyenló-,*
Iégnló-, igenló- (13). Érs.-k. II.: *egyenló* (1). Érs.-k. III.: *egyenló-,*
egyenlew- (5); *egyelew* 340. — Ap.-k. IV.: *elew-* (2). Birk.-k.:
eló-, Eló- (11). Érdy-k.: *eló-, Eló-, elew-, eeló-* (455). Érs.-k. I.:
elew-, eló-, Eló- (139); *óló-* 534. Érs.-k. II.: *eleu-, eló-, Elew-,*
Eló- (23). Érs.-k. III.: *elew-, Elew-, eló-, elev-, ewlew-* 333.
 Göm.-k. III.: *eló-* 3. Göm.-k. IV.: *elew-* (20). Göm.-k. VI.:
elew- (1). Göm.-k. IX.: *eleß-, Eleß-, elev-* (29). Lobk.-k. II.:
eló-, Eló- (25). — Érdy-k.: *elűfew-, Elűfew-, elűó-, elűó-, elűóó-,*
Elűfew-, Elűűó. (343). Érs.-k. I.: *Elűfew-, Elűó-, elűfew-, Elűfew-* (44).
 Érs.-k. II.: *elűfew-, Elűfew-, elűfew* (8). Göm.-k. IV.: *Elűfew, elűfew*
 (3). Göm.-k. VI.: *elűfew-* (296). Göm.-k. VIII.: *elűfew* (1). Göm.-k.
 IX.: *elűó, elűéó, elűew* (4). Lobk.-k. II.: *elűó, Elűó* (3). — Érdy-k.:
eminew- 628*. — Érdy-k.: *emló-* (1). Érs.-k. I.: *emló-* (2). Göm.-k.
 IV.: *emlew-* (1). — Érdy-k.: *erdó-, erdeu-* (8). Érs.-k. I.: *erdó-,*
erdeu- (5). Érs.-k. II.: *erdeu-* (1). — Birk.-k.: *eró-* (8). Érdy-k.:
Eró-, eró-, erew- (253). Érs.-k. I.: *eró-, Eró-, erew-* (119); *óró-*
 541. Érs.-k. II.: *eró-, erew-* (4). Érs.-k. III.: *ereu-, erew-* (28).
 Göm.-k. IX.: *ereó-, erev-* (16). Láz.-k. III.: *eró-* (6). Lobk.-k.
 II.: *eró-, Eró-* (13). — Érdy-k.: *eztendó-, eztendóó-, eztendew-,*
Eztendó- (250). Érs.-k. I.: *eztendó-, eztendew-, ezenó-* (15).
 Érs.-k. II.: *eztendew-, eztendó-* (10). Érs.-k. III.: *eztendew-, Ez-*
tendew- (22). Göm.-k. IX.: *eztendeó-* (1). Lobk.-k. II.: *eztendó-*
 (1). — Érdy-k.: *félhew* 19; *felhó-* 469. — Érdy-k.: *fenó-* 429. —
 Birk.-k.: *idó* 3; *vdó* 3. Érdy-k.: *ydó-, Idó-, ydew-, ydóó-* (479).
 Érs.-k. I.: *Idew-, Idó-* (25). Érs.-k. II.: *ydó-, idew-, ydew-* (18).
 Érs.-k. III.: *ydew-, idew-, ydó-* (24); *wdó-, wdew-, wdeew-* (29).
 Göm.-k. IV.: *ydew-* (5). Göm.-k. V.: *ydeó-* 143; *údeó-, wdew-,*
wddeu- (5). Lobk.-k. II.: *idó-* (15). — Érdy-k.: *keefew-, keefó-*
 (5). Érs.-k. I.: *kefó-, Kefó-* (3). — Érdy-k.: *kettó-* (66). Érs.-k.
 I.: *kettó-, ketthó-, kettew-, ketthew-* (19). Érs.-k. III.: *kettew*
 (1). — Érs.-k. I.: *lewegó* 68. — Érdy-k.: *kenyew* 268. — Érdy-k.:
meddew- (3). — Érdy-k.: *menyekzó-, Menyegzó-, meenyzó-, Me-*
nyekzó-, meenyekzó-, meenyekzóó- (26). Érs.-k. I.: *menyekzó-, Me-*
nyeghzó-, menyeghzó-, menyegzew (4). Érs.-k. III.: *menyekewzew-*
 384; *menyegzew* 583. — Érdy-k.: *mezó-, mezóó-* (30). Érs.-k. I.:
mezó- (4). Érs.-k. II.: *mezew-* (2). — Birk.-k.: *midón, Midón* (7).
 Érs.-k. I.: *Mydón, mydón-* (15). Göm.-k. III.: *Mydón, mydón*

(4). Göm.-k. IX.: *mideŋn* 67. — Érdy-k.: *nyelew* 298. Érs.-k. I.: *nyelô* 541. — Érdy-k.: *zeplô*, *Zeplô*, *zeplew* (127). Érs.-k. I.: *zeplô* (14). Érs.-k. II.: *zeplew* (2). Érs.-k. III.: *zeplew*, *Zeplew* (9). Göm.-k. IV.: *zeplew*, *zeplew* (8). Göm.-k. IX.: *zepleŋ* (4). Lobk.-k. II.: *zeplô* (3). — *szöllô* l. A) f); vö. még Érdy-k.: *zelô* (18). — Érdy-k.: *tetô* (2). — Érdy-k.: *vezzô*, *vezzew* (21). Érs.-k. I.: *wezzô*, *wezzô* (8). Göm.-k. IX.: *vezeŋ* (1) || e) Mai é helyén: Érdy-k.: *enyôzt* 506 || f) Mai ü helyén: *bëtü* l. A) b); vö. még Érs.-k. I.: *betew*, *Betew* (6). — Érdy-k.: *gyrew* 443. Érs.-k. I.: *gywrew* 468. — Érdy-k.: *heghedew* (3). — Érdy-k.: *keferew* (5). Érs.-k. III.: *keferew* (1). Göm.-k. IV.: *kefferew* (2). — Érdy-k.: *serew* 244; *seereu* 333; *fyrew* (4) || h) Hangzóvesztő tövekben és megörzött ö: Érdy-k.: *eleegôz* 508, *elegôz* 513. Lobk.-k. II.: *elegôz* (2). — Érdy-k.: *eerôtt* 83. Érs.-k. I.: *erôtt*, *Erôtt*, *eerôtt* (27). Érs.-k. II.: *erewtt* (1). Érs.-k. III.: *erewtt* (3). Lobk.-k. II.: *erôtt*, *erôtt* (13). — Érdy-k.: *erôz* (2). Érs.-k. I.: *eerôz*, *erôz* (2). Lobk.-k. II.: *erôz*, *eerôz* (5). — Érdy-k.: *feerôgh* (2). Lobk.-k. II.: *ferôg* (2). — *füröd* l. A) e). — *gyötör* l. A) a); vö. még Érdy-k.: *gyetôr* (2). — Érdy-k.: *keferôg*, *keferôgh* (2). Érs.-k. I.: *keferôg*, *keferôgh* (2). Lobk.-k. II.: *keferôg* (1). — *kölyök*, *könyörôy* l. A) a); vö. még Érdy-k.: *kenyerôgh* (2). — Érdy-k.: *melegôz* 513. — *menyeköz* l. B) d). — Érdy-k.: *meerôg* 619. Érs.-k. I.: *merôg*, *meerôg* (2). Lobk.-k. II.: *merôg* (1). — *ököl*, *ökör* l. A) a); vö. még Érdy-k.: *ekôr* 270. — Érdy-k.: *zemeerôm* 31. Érs.-k. I.: *zemerôm* 71. — *szöröz* l. A) b); vö. még Érs.-k. I.: *zerôz* 261. — Érdy-k.: *terôh* (4). Lobk.-k. II.: *therôh* 62. — Érdy-k.: *teewôlyôg*, *teewôlyôk* (8). Érs.-k. I.: *thewôlôgh* (2). — *töröl* l. A) a); vö. még Érs.-k. III.: *terewl* 343. — Érdy-k.: *yzôg* 76. — Érs.-k. I.: *werôm* 441. — Érdy-k.: *vezekôz* 524. — Érs.-k. I.: *Wezteghôl* 202.

C) Képzők előtt:

Igeképzők előtt: a) -d gyak. k. előtt: Érdy-k.: illeszk. nélk. (2). Érs.-k. III.: *lepeud* 399 || b) -dôz előtt: Érdy-k.: *gôr*, *gôdôz* 420. Lobk.-k. II.: *efôdôz* 47.; *keffôdôz* 63 || c) -g gyak. k. előtt: Lobk.-k. II.: illeszk. (1). Göm.-k. IV.: illeszk. (1) || d) -get gyak. k. előtt: Érdy-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (13) || e) -köz előtt: Érdy-k.: illeszk. nélk. (4) || f) -l denom. k. előtt: Ap.-k. IV.: illeszk. nélk. (2). Birk.-k illeszk. (1). Érdy-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (630); pl. *kereztôl* 549. Érs.-k. I.: illeszk. (10); illeszk. nélk. (37). Érs.-k. II.: illeszk. nélk. (2). Érs.-k. III.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (3); pl. *eenekôl* 550. Göm.-k. IV.: illeszk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. nélk. (8) || e) -ll

mom. k. előtt: Érdy-k.: illeszk. (6) || *f*) -*nd* előtt: Érdy-k.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (6) || *g*) -*ng* előtt: Érs.k. I.: *Kerönggh-* 531 || *h*) -*z* gyak. k. előtt: Ap.-k. IV.: illeszk. nélk. (2). Birk.-k.: illeszk. (4). Érdy-k.: illeszk. (124); illeszk. nélk. (80). Érs.-k. I.: illeszk. (33); illeszk. nélk. (13). Érs.-k. II.: illeszk. nélk. (2). Érs.-k. III.: illeszk. (2). Göm.-k. IV.: illeszk. (2). Göm.-k. IX.: illeszk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. (20); illeszk. nélk. (1) || *i*) -*z* denom. k. előtt: Érdy-k.: illeszk. (16); illeszk. nélk. (468). Érs.-k. I.: illeszk. (12); illeszk. nélk. (42). Érs.-k. II.: illeszk. nélk. (4). Érs.-k. III.: illeszk. nélk. (1). Göm.-k. IV.: illeszk. nélk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (14).

Névszóképzők előtt: *a*) -*cske* demin. k. előtt: Érdy-k.: *kölyköchke* 501. Lobk.-k. II.: *fergőcske* 34 || *b*) -*d* sorsz.-k. előtt: Érdy-k. illeszk. (141). Érs.-k. I.: illeszk. (16). Érs.-k. II.: illeszk. (2). Érs.-k. III.: illeszk. (1). Göm.-k. III.: illeszk. (1). Göm.-k. IV.: illeszk. (1). Göm.-k. IX.: illeszk. (1) || *c*) -*delm* előtt: Ap.-k. IV.: illeszk. (1). Érdy-k. illeszk. (21); illeszk. nélk. (18). Érs.-k. I.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (9). Érs.-k. II.: illeszk. nélk. (3). Lobk.-k. II.: illeszk. nélk. (2) || *d*) -*k* többesjel előtt: Ap.-k. IV.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (2). Birk.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (7). Érdy-k.: illeszk. (22); illeszk. nélk. (714); pl. *erdegők-* 429. Érs.-k. I.: illeszk. (22); illeszk. nélk. (149). Érs.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (23). Érs.-k. III.: illeszk. nélk. (1). Göm.-k. VIII.: illeszk. nélk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. (48); illeszk. nélk. (70) || *e*) -*k* demin. k. előtt: Érdy-k.: illeszk. nélk. (13). Érs.-k. I.: illeszk. nélk. (15). Lobk.-k. II.: illeszk. nélk. (13) || *f*) -*n* nyomósító előtt: Birk.-k.: illeszk. (1). Érdy-k.: illeszk. (1). Érs.-k. I.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (7). Lobk.-k. II.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (10) || *g*) -*s* előtt: Ap.-k. IV.: illeszk. nélk. (1). Birk.-k.: illeszk. (4). Érdy-k.: illeszk. (17); illeszk. nélk. (506); pl. *lelkős* 538; *nemős* 366. Érs.-k. I.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (89); pl. *thekelletőf-* 232. Érs.-k. II.: illeszk. nélk. (12). Érs.-k. III.: illeszk. nélk. (3). Göm.-k. III.: illeszk. nélk. (1). Göm.-k. V. illeszk. (1); illeszk. nélk. (1). Göm.-k. VI.: illeszk. nélk. (4). Láz.-k. III.: illeszk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (125); pl. *nemős* 105 || *h*) -*tt* igenévk. előtt: Birk.-k.: *entezőtt* 6. Érdy-k.: illeszk. (56); illeszk. nélk. (861). Érs.-k. I.: illeszk. (19); illeszk. nélk. (89). Érs.-k. II.: illeszk. nélk. (11). Érs.-k. III.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (7). Lobk.-k. II.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (43) || *i*) -*tlen* fosztó k. előtt: Ap.-k. IV.: *hytewtlen-* 28; *hytewthlen-* 55. Érs.-k. I.: *yzőtlen* 20.

D) Ragok előtt:

Igeragok előtt: *a*) sg. 1. *-k* előtt: Érdy-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (65); pl. *yewők* 126; *meegyők* 513. Érs.-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (11). Érs.-k. II.: illeszk. nélk. (2). Érs.-k. III.: illeszk. nélk. (1). Göm.-k. IV.: illeszk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. nélk. (8) || *b*) sg. 1. *-m* előtt: Érdy-k.: illeszk. (20); illeszk. nélk. (108). Érs.-k. I.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (13). Érs.-k. II.: illeszk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (9) || *c*) sg. 2. *-d* előtt: Érdy-k.: illeszk. (11); illeszk. nélk. (42) || Érs.-k. I.: illeszk. nélk. (15). Érs.-k. III.: illeszk. nélk. (4). Göm.-k. IX.: illeszk. nélk. (1). Láz.-k. IV.: illeszk. nélk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (41) || *d*) sg. 2. *-l* előtt: Érdy-k.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (7). Érs.-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (7). Lobk.-k. II.: illeszk. nélk. (7) || *e*) sg. 3. *-n* előtt: Ap.-k. IV.: illeszk. nélk. (1). Érdy-k.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (21). Érs.-k. I.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (25). Érs.-k. II.: illeszk. nélk. (4). Göm.-k. III.: illeszk. nélk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. nélk. (53); pl. *megőn* 38 || *f*) plur. 2. *-tők* előtt: Érdy-k.: illeszk. (7); illeszk. nélk. (6). Érs.-k. I.: illeszk. nélk. (13). Lobk.-k. II.: illeszk. nélk. (1).

Birtokos személyragok előtt: *a*) *-m* előtt: Érdy-k.: illeszk. (9); illeszk. nélk. (47); pl. *lealkóm* 50. Érs.-k. I.: illeszk. nélk. (10). Érs.-k. II.: illeszk. nélk. (1). Göm.-k. IV.: illeszk. nélk. (1). Láz.-k. II.: illeszk. nélk. (1). Láz.-k. III.: illeszk. nélk. (3). Lobk.-k. II.: illeszk. nélk. 47 || *b*) *-d* előtt: Érdy-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (125). Érs.-k. I.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (99). Érs.-k. III.: illeszk. nélk. (3). Göm.-k. VIII.: illeszk. nélk. (2). Láz.-k. II.: illeszk. nélk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. 66 || *c*) *-tők* előtt: Érdy-k.: illeszk. nélk. (16). Érs.-k. I.: illeszk. nélk. (2).

Határozóragok előtt: *a*) *-n* helyr. előtt: Érdy-k.: illeszk. (47); illeszk. nélk. (121); pl. *feldőn* 368, 371, 375. Érs.-k. I.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (12). Érs.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (3). Érs.-k. III.: *feldewn* 348. Lobk.-k. II.: illeszk. (8); illeszk. nélk. (8) || *b*) *-n* módh. r. előtt: Érdy-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (18). Érs.-k. I.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (14). Érs.-k. III.: illeszk. nélk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. (9); illeszk. nélk. (4) || *c*) *-nkéd* előtt: Érdy-k.: *jeregőnkéd* 418, 488 || *d*) *-stül* előtt: Érdy-k.: *germekőstül* 425. Lobk.-k. II.: illeszk. (8) || *e*) *-t* tárgy. előtt: Érdy-k.: illeszk. (13); illeszk. nélk. (442). Érs.-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (58). Érs.-k. II.: illeszk. nélk. (6). Érs.-k. III.: illeszk. (1). Göm.-k. IX.: illeszk. (1). Lobk.-k. II.: illeszk. nélk. (24) || *f*) *-tt* helyr. előtt: Ap.-k. IV.: illeszk. nélk.

(1). Birk.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (2). Érdy-k.: illeszk. (292); illeszk. nélk. (11). Érs.-k. I.: illeszk. (48); *felótt-* 542. Érs.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (1). Érs.-k. III.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (7). Göm.-k. IV.: illeszk. (6); illeszk. nélk. (1). Göm.-k. VI.: illeszk. (1). Göm.-k. IX.: illeszk. (4). Lobk.-k. II.: illeszk. (21); illeszk. nélk. (3).

E) Képzőkben:

Igeképzőkben: a) *-dökl*: Érs.-k. I.: *nyeldökl* 62; *öldökl* 184 || b) *-döz*: Érdy-k.: *döz*; illeszk. nélk. (21); *lewödöz* 197. Lobk.-k. II.: *-döz*; illeszk. (3) || c) *-et*: Érs.-k. III.: *gietrewtek* 398 || d) *-eszt*: Érdy-k.: *förözt* 485*; *zörközt* 523 || e) *-höz*: Érdy-k.: *-hőw*-, *-höt*-, *-höz*-; illeszk. nélk. (17) || e) *-ít*: Érdy-k.: *-dyt*-, *-ewyt*-, *-dh*- (167). Érs.-k. I.: *-dh*-, *dyt*- (27). Lobk.-k. II.: *-dh*- (1) || f) *-kód*: Érdy-k.: *-köt*-, *-kód*-, *-kög*-; illeszk. (32); illeszk. nélk. (321). Érs.-k. I.: *-kód*-; illeszk. (7); illeszk. nélk. (76). Érs.-k. II.: *-kód*-; illeszk. nélk. (4). Érs.-k. III.: *-kewt*-; illeszk. nélk. (7). Göm.-k. IX.: *-keöd*-; illeszk. nélk. (1). Láz.-k. III.: *-kód*-; illeszk. nélk. (1). Lobk.-k. II.: *-kód*-; illeszk. (6); illeszk. nélk. (46) || d) *-köz*: Birk.-k.: *-köz*-; illeszk. nélk. (1). Érdy-k.: *-köz*-; illeszk. (1); illeszk. nélk. (146). Érs.-k. I.: *-köz*-; illeszk. nélk. (18). Érs.-k. II.: *-kewz*-; illeszk. nélk. (3). Érs.-k. III.: *-kewz*-; illeszk. nélk. (2). Láz.-k. III.: *-köz*-; illeszk. nélk. (1). Lobk.-k. II.: *-köz*-; illeszk. nélk. (16) || e) *-öd*-, *-ód*: Érdy-k.: *-öd*-; illeszk. (6); illeszk. nélk. (92). Érs.-k. I.: *-öd*-; illeszk. (1); illeszk. nélk. (22). Érs.-k. II.: *-ewd*-; illeszk. (1); illeszk. nélk. (2). Lobk.-k. II.: *-ód*-; illeszk. nélk. (3) || h) *-ül*: Ap.-k.: IV.: *-ewl*- (2). Érdy-k.: *-ewl*-, *-öl*- (134). Érs.-k. I.: *-öl*-, *-ewl*- (14). Érs.-k. III.: *-ewl*- (5). Göm.-k. IV.: *-ewl*- (1). Göm.-k. VI.: *-öl*- (1).

Mód- és időjelekben: a) A conditionalisban: Érdy-k.: *-nök*-, *-nőök* (4). Érs.-k. I.: *-nök* (2). Lobk.-k. II.: *-nőc* (1).

Névszóképzőkben: a) *-delēm*: Érdy-k.: *vezedelēm* 6. Érs.-k.: I.: *thōredelēm* 29. Lobk.-k. II.: *-delēm* (3) || b) *-ékēny*: Birk.-k.: *felekōn* 4. Érdy-k.: *-eekōn*- (7). Lobk.-k. II.: *erzekōn* 37 || c) *-elēm*: Ap.-k. IV.: *gyewtrelēm* 42. Érdy-k.: *ertelēm* 9. Érs.-k.: *-elēm*- (25). Érs.-k. II.: *-elēm*- (1) || d) *-et*: Érdy-k.: *zyletōt* 38 || e) *-ō*: Ap.-k. IV.: *-ō*-, *-eu* (2). Birk.-k.: *-ō*- (12). Érdy-k.: *-ō*-, *-ew*- (862). Érs.-k. I.: *-ō*-, *-ew*- (391). Érs.-k. II.: *-ew*-, *-ō*- (31). Érs.-k. III.: *-ō*-, *-ew*- (101). Göm.-k. IV.: *-ew*- (23). Göm.-k. VIII.: *-ō*-, *-eō*- (2). Göm.-k. IX.: *-eō*-, *-ev*- (60). Láz.-k. III.: *-ō*- (3). Lobk.-k. II.: *-ō*-, *-o*- (85) || f) *-sō*: Érdy-k.: *-few* (32). Érs.-k. I.: *-fō*-, *-few* (10). Érs.-k. II.: *-few* (1). Érs.-k. III.: *-few* (5). Göm.-k. IV.: *-few* (1). Láz.-k. III.: *-fō*- (2). Lobk.-k.

II.: -/ő- (3) || *g*) -ű: Ap.-k. IV.: -ew (2). Birk.-k.: -ő-, -őő (3). Érdy.-k.: -ew-, -ő- (451). Érs.-k. I.: -ő-, -ew- (114). Érs.-k. II.: -ő- (30). Érs.-k. III.: -ew-, -ő- (33). Göm.-k. II.: -ő (1). Göm.-k. IV.: -ew- (11). Göm.-k. VI.: -ew (2).

F) Ragokban:

Igeragokban: *a*) plur. 1. Birk.-k.: -őnk (1). Érdy.-k.: -ewnk (168). Érs.-k. I.: -őnk, -ewnk (14). Érs.-k. II.: -ewnk (2). Érs.-k. III.: -ewnk (1). Göm.-k. IV.: -ewnk (1). Göm.-k. IX.: -eőnk, -evnk (2). Lobk.-k. II.: -őnc (1) || *b*) plur. 1. Érdy.-k.: -yők, -ők (106). Érs.-k. I.: -yők, -ők (8). Érs.-k. II.: -yewk (2). Érs.-k. III.: -ewk (1). Lobk.-k. II.: -őc, -ők, -ok (5) || *c*) plur. 2. Birk.-k.: -tők; illeszk. (1); illeszk. nélkül. (2). Érdy.-k.: -tők; illeszk. (8); illeszk. nélkül. (177). Érs.-k. I.: -tők; illeszk. (2); illeszk. nélkül. (32). Láz.-k. II.: -tők; illeszk. nélkül. (1). Lobk.-k. II.: tők; illeszk. nélkül. (16).

Birtokos személyragokban: *a*) sg. 3. Birk.-k.: előttő 6, 7. Érs.-k. I.: werő 28, 303. Érs.-k. III.: etewrel 352 || *b*) plur. 1. Érdy.-k.: -ewnk- (322). Érs.-k. I.: -őnk-, -ewnk- (28). Érs.-k. II.: -ewnk- (5). Göm.-k. IV.: -ewnk (1). Göm.-k. IX.: -evnk-, -eőnk-, -evng- (8) || *c*) plur. 2. Birk.-k.: -tők; illeszk. (1); illeszk. nélkül. (1). Érdy.-k.: -tők; illeszk. (4); illeszk. nélkül. (160). Érs.-k. I.: -tők; illeszk. nélkül. (29). Érs.-k. II.: -tők; illeszk. (5). Érs.-k. III.: -tewk-; illeszk. nélkül. (1). Lobk.-k. II.: -tők; illeszk. nélkül. (14) || *c*) plur. 3. Birk.-k.: -ők- (3). Érdy.-k.: -ők-, -ewk- (582). Érs.-k. I.: -ők-, -ewk- (95). Érs.-k. II.: -ők-, -ewk- (11). Érs.-k. III.: -ewk-, -ők- (6). Göm.-k. III.: -ők (1). Lobk.-k. II.: -ők-, -őc- (33).

Határozóragokban: *a*) -ben: Érs.-k. I.: yerwfailemből 77 || *b*) -ből: Ap.-k. IV.: -bewl (2). Birk.-k.: -ből (4). Érdy.-k.: -ből (640). Érs.-k. I.: -ből, -bewl (163). Érs.-k. II.: -ből, -bewl (29). Érs.-k. III.: -ből, -bewl (68). Göm.-k. IV.: -bewl (4). Göm.-k. IX.: -beől, -bevl, -be'l (17). Lobk.-k. II.: -ből (27) || *c*) -é lat. r.: Göm.-k. IX.: ketee 184 || *d*) -höz. Ap.-k. IV.: -hewz; illeszk. (1); illeszk. nélkül. (1). Érdy.-k.: -höz; illeszk. (12); illeszk. nélkül. (54). Érs.-k. I.: -höz, -hoz (8). Érs.-k. II.: -hewz; illeszk. nélkül. (1). Láz.-k. III.: zenthehöz 32. Lobk.-k. II.: -höz; illeszk. (3); illeszk. nélkül. (20) || *e*) -ről: Ap.-k. IV.: -ról, -rewl (3). Birk.-k.: -ról, -rol (11). Érdy.-k.: -ról (1042). Érs.-k. I.: -ról (213). Érs.-k. II.: -ról, -rewl, -rewl (44). Érs.-k. III.: -rewl (67). Göm.-k. IV.: rewł (4). Göm.-k. IX.: rewl (13). Lobk.-k. II.: -ról, -rol (8) || *f*) -stül: Érdy.-k.: -ftewl (23). Érs.-k. I.: -ftewl (1). Érs.-k. III.: -ftewl, -ftól (2). Göm.-k. IV.: -ftewl (1) || *g*) -szór: Birk.-k.: -zör; illeszk. (3). Érdy.-k.: -zör; illeszk. (32); illeszk. nélkül. (46). Érs.-k. I.: -zör; illeszk. (17); illeszk.

nélk. (20). Érs.-k. II.: -zór, -zewr; illeszk. (1); illeszk. nélk. (6). Láz.-k. III.: *ezerzór* 42. Lobk.-k. II.: -zór, -fór; illeszk. (4); illeszk. nélk. (5) || *h*) -tól: Ap.-k. IV.: -tewl- (10). Birk.-k.: -tól- (11). Érdy-k.: -tewl- (330). Érs.-k. I.: -tól-, -thewl-, -tewl- (36). Érs.-k. II.: *tewl* (5). Érs.-k. III.: -tewl-, -tól-, -thewl (14). Göm.-k. IV.: -tewl- (4). Láz.-k. III.: *tól* (1). Lobk.-k. II.: -tól- (1) || *i*) -ül: Érdy-k.: -ól, -ewl (402). Érs.-k. I.: -ól, -ewl (72). Érs.-k. II.: -ól, -ewl (16). Érs.-k. III.: -ewl, -ól (32). Göm.-k. IV.: -ewl- (4). Láz.-k. III.: -ól (1). Lobk.-k. II.: -ól, -ol (13) || *j*) -ütt, -ünnen: Ap.-k. IV.: -ewt (3). Érdy-k.: *myndenewt* 315; *egyebewunen* 36; *meszewunen* 414. Érs.-k. I.: *egót* 527; *myndenewt* 163.

[Vö. még Ap.-k. IV.: *kenyer*- 2; *yew*- 47; *erwend*- 99. Birk.-k.: *kez*- 1; *ent*- 6; *keiw* 6. Érdy-k.: *erek*- 4; *erem*- 4; *ennen* 4; *feld* 7; *zernyű* 17; -*kez*- 23; *erdeg*- 25; *gyeter*- 27; *jefween* 30; *nyegh*- 40; *tebb*- 52; *Ter*- 100; *beyth* 103; *Gyergy* 108; *Belcz* 126; *gyeker*- 132; *pek*- 134; *terl*- 136; *gheregh*- 145; *temlec* 154; *zerghet*- 156; *kerül* 169; *czetertek*- 184; *ezwegy* 231; *degh* 550. Érs.-k. I.: *yeye* 1; *beyt*- 1; *kezwen*- 2; *gyetr*- 2; *kewet*- 2; *kenw*- 5; *thekellethes* 3; *erek* 6; *kez*- 11; *rewyd*- 23; *teb*- 89; *Eth*- 139; *ket*- 90. Érs.-k. II.: *kenyw*- 311; *gyetr*- 435; *keweczke*- 438; *gerengy*- 438; *kez*- 552. Érs.-k. III.: *yeht* 317; *ken*- 317; *tebb*- 318; *ereg*- 319; *telcz*- 320; *tekelletes* 321; *ezwe* 321; *belcz*- 321; *kezep*- 346. Göm.-k. III.: *erek*- 10. Göm.-k. IV.: *erewk* 12. Göm.-k. VI.: *gyengy*- 324. Göm.-k. IX.: *feld*- 61; *gyeeker*- 88; *ket*- 102; *kenyer*- 110. Lobk.-k. II.: *fed*- 138. — Érdy-k.: *eröm* 384; *tyztus* 617; *yűnek* 497. Érs.-k. I.: *fenesjögus* 36; *erkulcz* 461. Érs.-k. II.: *bűtw*- 311. Érs.-k. III.: *ywyen* 321; *kenyw*- 349; *twwyf*- 429. Göm.-k. IX.: *zűuetnek* 65; *bruend*- 97. Lobk.-k. II.: *Bwcz* 35; *thvis* 155. — Érdy-k.: *rywyd* 26; *kyny* 26; *yreeg*- 642. Érs.-k. I.: *erkylcz*- 544. Érs.-k. II.: *tywys* 314; *rywyd* 553. — Ap.-k. IV.: *gyez*- 13. Birk.-k.: *ide*- (1). Érdy-k.: *bew*- 3; *Ele*- 4; *Else* 103; *ere*- 109; *gyez*- 155; *eztende*- 160. Érs.-k. I.: *Idwezytte*- 5; *teen*- 105; *gyez*- 118; *Errel* 137; *wen* 489. Érs.-k. II.: *ber*- 381; *testebel* 421. Göm.-k. IX.: *wde*- 156; *teremte*- 65; *zeple*- 97. Lobk.-k. II.: *feiebel* 155. — Ap.-k. II.: *kű* 62. Érdy-k.: *iftentűl* 644. Érs.-k. I.: *Iftentwl* 1; *Iw* 16; *bwr*- 46; *kw*- 68; *thwn* 80; *bezederwl* 92; *wezódelmewl* 444; Érs.-k. II.: *lűn* 311; *bwr*- 312; *bw*- 408; *lwwe* 583. Göm.-k. IV.: *zeplewytl* 12; *jebeybw* 19; *elw* 43. Lobk.-k. II.: *kűeteserwl* 31; *tw*- 107. — Érdy-k.: *gyeyt*- 10; *zenetlen* 30; -*egy*- 40; *veegyek* 99; *tellyeseythettyek* 313. Érs.-k. I.: *gieyt*- 277; *fel*- 503. Érs.-k. II.: *idweffegek*- 560. Érs.-k. III.: *twlek* 328. Göm.-k. IX.: *eretenk* 59; *kerenk* 216. — Birk.-k.: *kűlomb*- 6. Érdy-k.: *yt*- 356; *kyrt*- 375; *dyh*- 436; *fyg* 66; *ezysfth*- 151; *kyld*- 206; *ywegh* 245; *gymelch*- 25; *ffyl*- 28.

Érs.-k. I.: *byn-* 7; *kylemb* 7; *gymólcz-* 20; *fyt-* 37; *gyl-* 40; *fyg-* 59; *Iz-* 197; *dyh-* 479; *fyt-* 308; *byw-* 516; *yl-* 523. Érs.-k. III.: *tyker-* 558; *erewkkyl* 562; *kyrt-* 568. Göm.-k. IV.: *ydu-* 21; *yz-* 239; *fyg-* 255. Göm.-k. IX.: *gymelch-* 148; *zyz-* 196. Lobk.-k. II.: *byn-* 35; *fyl* 51; *tyz-* 57; *fuft* 68; *thir-* 74; *fiket-* 96; *tikór-* 133. — Birk.-k.: *vdó* 3. Érs.-k. I.: *tw* 3. Érs.-k. III.: *wdó-* 327; *dwczó* 327; *mwket* 324. Göm.-k. IX.: *kú/ded* 84; *úde-* 155.]

14. Ap.-k. II.; Ap.-k. III.; Csem.-t.;*) Debr.-k. IV.; Fest.-k.; Jank.-t.;*) Keszth.-k. I.; Keszth.-k. II.; Kulcs.-k.; Pozs.-k. I.; Pozs.-k. II.; Thewr.-k. I.; Thewr.-k. III.

A) Az ö-zés az első szótagban:

a) Mai ö helyén: Csem.-t.: *bólcz-* (4). Debr.-k. IV.: *bewlch-* (2). Fest.-k.: *bewlch-* (8). Jank.-t.: *bólcz-* (1). Keszth.-k.: *bewch-*, *Bewch-* (8). Pozs.-k. II.: *Bólcch-*, *bólcch-* (2). Thewr.-k. I.: *bewlcz-*, *Bewlcz-*, *beulch* (4). — Thewr.-k. I.: *dóg-* (1). — Csem.-t.: *fód-* (1). Fest.-k.: *fewd-* (1). Thewr.-k. I.: *fód-* (1). Thewr.-k. III.: *fód-* (1). — Csem.-t.: *fól-* (5). Fest.-k.: *fewl-* (4). Pozs.-k. II.: *fol-* (1). Thewr.-k. I.: *fól-* (5). Thewr.-k. III.: *fól-* (1). — Ap.-k. II.: *fewld-* (3). Csem.-t.: *föld-* (29). Fest.-k.: *fewld-*, *Fewld-* (28). Pozs.-k. I.: *fewld-* (1). Thewr.-k. I.: *fewld-*, *föld-* (5). Thewr.-k. III.: *föld-*, *fewld-* (3). — Fest.-k.: *gyewker* (1). Pozs.-k. I.: *-gewkeer* (1). — Thewr.-k. III.: *gyóngy-* (1). — Debr.-k. IV.: *gyewtr-*, *gyewttr-* (3). Thewr.-k. I.: *gyótr-* (1). — Csem.-t.: *jew-* (18). Debr.-k. IV.: *yew-* (4). Fest.-k.: *yew-* (14). Thewr.-k. III.: *yóu-* (3). — Csem.-t.: *ków-* (3). — Csem.-t.: *kód-* (3). Fest.-k.: *kewd-* (1). Keszth.-k. I.: *kewd* (1). — Csem.-t.: *kólyók* 101a. — Csem.-t.: *kólt-* (4). Fest.-k.: *kewlt-* (1). — Fest.-k.: *kewnyew* 37a. — Fest.-k.: *kewnyek-* 394. — Fest.-k.: *kewnw-* 84; *kewny-* 149. Pozs.-k. I.: *kewnw* 9. Pozs.-k. II.: *kónyw-* 27; *kónyew* 31. — Pozs.-k. II.: *kónyór-* (2). — Csem.-t.: *kór-* (2). Debr.-k. IV.: *kewr-* (2). Fest.-k.: *kewr-* (1). Pozs.-k. II.: *kór-* (5). — Fest.-k.: *kewzew-* (1). — Csem.-t.: *kót-* (4). Fest.-k.: *kewt-* (2). Kulcs.-k.: *kewt-* (1). Pozs.-k. II.: *kóth-* (2). Thewr.-k. I.: *kót-*, *kewt-* (11). — Thewr.-k. I.: *kówekdi-* 97. — Csem.-t.: *kówet-* (2). Thewr.-k. I.: *kówet-* (5). — Ap.-k. II.: *kewz-* (1). Csem.-t.: *kóz-* (36). Debr.-k. IV.: *kewz-* (2). Fest.-k.: *kewz-* (7). Jank.-t.: *kóz-* (4). Kulcs.-k.: *kewz-* (2). Pozs.-k. II.: *kóz-* (1). — Csem.-t.:

*) Ide tartozik a tulajdonképpeni Jord.-k. is; ennek nyelve azonban teljesen azonos a vele egybetartozó Csem.-t. és Jank.-t. nyelvével, s ezért rövidség okáért mellőzzük.

kőzel- (6). Fest.-k.: *kewzel-* (3). Thewr.-k. I.: *kőzel* (2). — Csem.-t.: *kőzep-, kőzeb-* (2). Debr.-k. IV.: *kewzep-* (1). Jank.-t.: *kőzep-* (1). — Csem.-t.: *kőzón-* (1). Fest.-k.: *kewzen-* (1). — Fest.-k.: *nyewg-* (1). — Thewr.-k. I.: *ewcz-* 115. — Pozs.-k. II.: *ókl-* 27. Thewr.-k. I.: *ewkl-, ókl-* (2). Thewr.-k. III.: *ewkl-* (1). — Csem.-t.: *ókr-* (3). Fest.-k.: *ewkr-* (1). — Ap.-k. II.: *ewl-* 143. Csem.-t.: *ól-* (14). Debr.-k. IV.: *ól-, ewl-* (3). Fest.-k.: *ewl-* (2). Keszth.-k.: *ewl-* (3). Kulcs.-k.: *ewl-* (3). Thewr.-k. I.: *ól-* (1). Thewr.-k. III.: *ewl-, ól-* (3). — Csem.-t.: *ól-* (3). Fest.-k.: *ewl-* (5). Pozs.-k. II.: *ól-* (1). Thewr.-k. I.: *ól-* (3). Winkl.-k. III.: *hólel* 362 [=Schoss]. — Csem.-t.: *ewt-* (2). Fest.-k.: *ewlth-* (7). — Csem.-t.: *ewnt-* (1). Debr.-k. IV.: *ewth-* (2). Fest.-k.: *ewtl-, ewtt-, ew-f-* (14). Thewr.-k. I.: *óth-, ewtt-* (2). — Thewr.-k. I.: *órdög-* (1); *órdeg-, ewrdeg-* (2). Thewr.-k. III.: *ewrdeg-* (2). — Csem.-t.: *óregh-* (1). — Ap.-k. II.: *Ewrwk, ewrwk* (2). Csem.-t.: *órk-* (2). Debr.-k. IV.: *eurek-* (2). Fest.-k.: *ewrewk-, Ewrewk-, ewrevk-* (54); *eurek-* (11). Pozs.-k. II.: *órk-, ewrewk-* (8); *ewrek-, órek-* (2). Thewr.-k. I.: *órk-* (2); *órek-* (4). Thewr.-k. III.: *órk-, ewrók-* (8); *ewrek* (1). Winkl.-k. III.: *hórók* 362. — Debr.-k. IV.: *ewrel-* 494. Fest.-k.: *ewrewl-, Ewrewl-* (9); *Ewrewm-, ewrevm-* (2); *eurem-* (1). *Ewrewnd-* (1). Kulcs.-k.: *ewrul-* (1); *eurel-* (2). Thewr.-k. I.: *eurem-* (1). Thewr.-k. III.: *órm-* (1); *ewrem-* (2); *ewrw-* (1). — Fest.-k.: *ewfweny-, ewfweeny-* (2). Thewr.-k. I.: *éfwény-* (1). — Csem.-t.: *óztówer-* (2). Thewr.-k. III.: *óztówer* (1). — Ap.-k. III.: *óth* (2). Csem.-t.: *Ewt-, ót-, ewt-* (25). Fest.-k.: *ewth, ewt-* (2). Pozs.-k. I.: *ewt-, Ewth-, ewth-* (4). Pozs.-k. II.: *óth* (2). Thewr.-k. I.: *Ewth-, ewth-, óth-, EWth-* (14). Pozs.-k. II.: *óth* (2). — Ap.-k. II.: *ewzwn-, Ewzwn-* (4). Csem.-t.: *ózón-* (3). — Pozs.-k. II.: *pók-* (1). Thewr.-k. I.: *pók-* (1). — Csem.-t.: *zók-* (1). — Thewr.-k. III.: *zewrnyw* (2). — Debr.-k. IV.: *tewb-* (1). Thewr.-k. I.: *tób-* (1). — Fest.-k.: *thewkell-, thevkell-, tewkeell-* (3). Pozs.-k. I.: *tewkeel-, tewkel-* (2). — Ap.-k. II.: *tewlt-* (1). Csem.-t.: *tólt-* (2). Fest.-k.: *thewl-* (12). Keszth.-k.: *tewlth* (1). Kulcs.-k.: *tewlth* (1). Thewr.-k. I.: *tewlt-, tól-* (3). Thewr.-k. III.: *tólt-* (1). — Thewr.-k. I.: *tómyen* 267. — Ap.-k. II.: *tewr-* (1). Fest.-k.: *thewr-, tewr-* (4). Pozs.-k. II.: *tór-* (1). Thewr.-k. I.: *thór-, tór-* (4). Thewr.-k. *thór-, tewr-* (3). — Thewr.-k. I.: *tórl-* (1). — Csem.-t.: *tórtten-, Tórtten-, tórteen-* (4). Fest.-k.: *thewrthen-* (1). Jank.-t.: *Tórtteen-* (1). — Fest.-k.: *tewrwen-* (1). Thewr.-k. I.: *tewrwen-* (1). — Pozs.-k. II.: *tówyfk* (1). Thewr.-k. I.: *tówyfk, tówys* (3). Thewr.-k. III.: *tówyfk* (1). — Csem.-t.: *vólg-, wólg-* (4). Fest.-k.: *wewlgy-* (2). Thewr.-k. I.: *wógh-, wógh-* (2). — Thewr.-k. I.: *wórós* 69. — Csem.-t.: *zöld* (2). Fest.-k.: *zewld* (1). Jank.-t.: *zöld* (1) || b) Mai é helyén: Ap.-k. II.: *bewchewl*

136. — Csem.-t.: *bóthw*-4a. — Pozs.-k. II.: *kórdzt*- (2). Thewr.-k. III.: *kórdzt*- (5). — Fest.-k.: *lewlk*- (1). — Ap.-k. II.: *lewt* 145. Fest.-k.: *lewt*- (5). — Debr.-k. IV.: *rewtten*- 549*. — Thewr.-k. III.: *zóm*- (2). — Csem.-t.: *tótt*- (1). Fest.-k.: *tewt*- (12). Keszth.-k.: *teewth* 308. Thewr.-k. III.: *tóth*- (1). — Fest.-k.: *wewtt*- (2). Jord.-k.: *vóth* (1) || c) Mai e helyén: Debr.-k. IV.: *ewres* 546. — Thewr.-k. I.: *fókely*- 217. — Debr.-k. IV.: *kewthe* 548. — Debr.-k. IV.: *nyewl*- 527 || d) Mai i helyén: Debr.-k. IV.: *tew* 493 || e) Mai ü helyén: Debr.-k. IV.: *dewh*- 553. — Thewr.-k. III.: *fórród*-, *fórd*- (2). — Ap.-k. II.: *gewl*- 143. Debr.-k. IV.: *gyewt*- (2). Kulcs.-k.: *gyewt*- 24. — Fest.-k.: *gyewlewfeeg*- 388. Thewr.-k. I.: *gyewmólcz*-, *gyómólc*- (2). Thewr.-k. III.: *kewld*- 295. — Thewr.-k. I.: *zól*- 104. — Csem.-t. *zón*- (2). Fest.-k.: *Zevn*-, *zewn*- (2). Pozs.-k. I.: *zewn*- 10. — Debr.-k. IV.: *ewff*- 496 || f) Mai ö helyén: Ap.-k. II.: *Bew* (1). Debr.-k. IV.: *Bew*- (1). Csem.-t.: *bew*- (4). Fest.-k.: *bew*-, *beew*- (16). Keszth.-k.: *bew*- (18). Kulcs.-k.: *bew*- (18). Pozs.-k. I.: *bew*- (2). Thewr.-k. I.: *bew*- (11). Thewr.-k. III.: *bew*- (4). Winkl.-k. III.: *bew*- (1). — Thewr.-k. I.: *few*- (3). — Keszth.-k.: *gevg*- 15. — Ap.-k. II.: *gyewz*- (1). Csem.-t.: *gyóz*- (2). Debr.-k. IV.: *gyevz*- *gyewz*- (5). Kulcs.-k.: *gyóz*- (1). Thewr.-k. III.: *gyóz*- (3). — Csem.-t.: *hew*- (1). Fest.-k.: *hew*- (2). Keszth.-k.: *hew*- (1). Kulcs.-k.: *hew*- (1). Thewr.-k. I.: *hew*- (1). — Fest.-k.: *hewj*- (2). — Ap.-k. II.: *yew*- (2). Csem.-t.: *yew*- (4). Fest.-k.: *yew* (8). — Ap.-k. II.: *kew* (3). Csem.-t.: *kew* (2). Fest.-k.: *kew*- (3). Keszth.-k.: *kew*- (1). Kulcs.-k.: *kew* (4). Pozs.-k. II.: *kó* (1). Thewr.-k. I.: *kew*- (2). — Ap.-k. II.: *lewn* (2). Fest.-k.: *lewn*, *leu*- (12). Pozs.-k. I.: *levl* 1. Thewr.-k. I.: *lewl* (2). — Debr.-k. IV.: *new* 500. Keszth.-k.: *new*- (2). Kulcs.-k.: *new*- (2). — Csem.-t.: *hew* 14a, 15a, 63a, 24a; *heü* 63a; *hó* 93. Fest.-k.: *ew*- 2, 3 stb. Keszth.-k.: *ew*, *Ew* (22). Kulcs.-k.: *Ew*, *ew* (16). Pozs.-k. I.: *ew*- (3). Pozs.-k. II.: *ó*-, *ew*- (39). Thewr.-k. I.: *ó*-, *ew*-, *eü*- (80). Thewr.-k. III.: *ó*-, *ew*-, *eü*- (13). Winkl.-k. III.: *ew*-, *ó*- (46). — Csem.-t.: *ewr*-, *ór*- (10). Debr.-k. IV.: *ewr*- (3). Fest.-k.: *ewr*- (25). Jank.-t.: *ór*- (3). Keszth.-k.: *ewr*- (1). Kulcs.-k.: *ewr*- (1). Pozs.-k. I.: *Ewr*- (1). Thewr.-k. I.: *ór*-, *ewr*- (8). Thewr.-k. III.: *ór*- (1). — Fest.-k.: *zew*- (1). — Fest.-k.: *zewlew* (1). — Csem.-t.: *zór*- (2). Fest.-k.: *zewr*- (1). — Fest.-k.: *-thew*- (1). Keszth.-k.: *tew* (1). — Fest.-k.: *thewr*-, *tewr*- (8). Keszth.-k.: *tewr*- (1). Kulcs.-k.: *teur*-, *teeur*- (7). Thewr.-k. I.: *tór*-, *thór*- (4). — Csem.-t.: *vóq*- 32a. Fest.-k.: *wew* (4). Keszth.-k.: *wew*- (1). Kulcs.-k.: *wew*- (1). Fest.-k.: *Vevd* 195; *Vewd* 176; *wewn* 352 || h) Mai í helyén: Debr.-k. IV.: *kewn* 526 || i) Mai ü helyén: Keszth.-k.: *bewn*- 162. — Debr.-k. IV.: *gyewre*- (5). — Winkl.-k. III.: *móuel*- 363. — Fest.-k.: *nyew*- 95. Kulcs.-k.: *Teuz* 283.

B) A többi szótagban:

a) Mai *ö* helyén: Csem.-t.: *ezköz-* (1). Thewr.-k. I.: *ezköz-* (1). — Csem.-t.: *Gýlöl-* (1); *gýwöl-*. *Gýwöl-* (4). Fest.-k.: I. A) e). Thewr.-k. I.: *gywöl-* (1). — Fest.-k.: *gywmewlch-* (3); *gyemewlch-* (13). Thewr.-k. I.: I. A) e); vö. még *gywmölch-* 90; *gyemölch-* 259. — *köcöl*, *kölcsön*, *könyör* I. A) a); vö. még Fest.-k.: *kenyewr-* 388. — *köszön*, *közon-* I. A) a) — Thewr.-k. I.: *kylömb* 5. — *küszöb* I. A) e). — *ördög* I. A) a); vö. még Debr.-k. IV.: *erdewg-* 555. Thewr.-k. I.: *erdög-* 252. — *örök* I. A) a); vö. még Fest.-k.: *erewk-*, *eerewk-*, *erewkk-* (170). Keszth.-k.: *evewk-* (3). Pozs.-k. I.: *erewk-* (2). — Thewr.-k. I.: *eröm-* (4). — *ösztvér*, *özön*, *tömlőc* I. A) a); vö. még Thewr.-k. I.: *temlőcz-* 219. — Thewr.-k. I.: *tykór-* 93. — Debr.-k. IV.: *Iweult* (1). — *vöcsök*, *vörös* I. A) a) || b) Mai *ë* helyén: Thewr.-k. I.: *byllög-* 232. — Keszth.-k.: *Edews*, *edews-* (7). Kulcs.-k.: *edews* (2). Thewr.-k. III.: *edewf*, *edőf-* (2). — Thewr.-k. III.: *embewr-* 305. — Thewr.-k. I.: *ezör-* 210. — Thewr.-k. I.: *cheleköd-* (1). — Csem.-t.: *ydeghön-* (1). — Fest.-k.: *yelewn-* (2). Thewr.-k. III.: *Jelön-*, *yelön-* (3). — *kérészt* I. A) b). — Thewr.-k. I.: *myndón* 187. Debr.-k. IV.: *zeghyewn-* 544. Thewr.-k. III.: *zegyön-* 305. — Thewr.-k. III.: *tereumt-* (1). — Csem.-t.: *Tewölq-* (1). — Pozs.-k. II.: *wöth* 33 || c) Mai *e* helyén: Debr.-k. IV.: *ymö* 499 || d) Mai *ü* helyén: Keszth.-k.: *egyedewl* 390. — Keszth.-k.: *efkew-* 425. Fest.-k.: *efkew-* (4). — Fest.-k.: *fekew-* (3). Thewr.-k. I.: *fekew-* (1). — Debr.-k. IV.: *nelkewl* (1). Fest.-k.: *nekewl* (1). Thewr.-k. I.: *-neköl* (1) || e) Mai *ő* helyén: Csem.-t.: *dycző-* (2). Fest.-k.: *dichew*, *dychew*, *Dychew* (90). Keszth.-k.: *dychew*, *dycew*, *Dychew* (24). Kulcs.-k.: *dychew* (3). Pozs.-k. I.: *dychew-* (8). Pozs.-k. II.: *Dychő-* (1). Thewr.-k. I.: *dyczew-*, *dycző-*, *dychew-* (52). Thewr.-k. III.: *dyczew-*, *dycző-* (4). Fest.-k.: *egyenlew-* (1). Keszth.-k. I.: *Egyenlew*, *egyenlew* (3). — Ap.-k. II.: *elew-* (11). Ap.-k. III.: *Elo-*, *elo-*, *Elő-* (3). Csem.-t.: *elő-* (24). Debr.-k. IV.: *elew-* (3). Fest.-k.: *elew*, *Elew* (58). Jank.-t.: *elő-* (2). Keszth.-k. I.: *elew-*, *Elew-* (28). Kulcs.-k.: *elew-*, *Elew-* (19). Pozs.-k. I.: *elew-*, *ellew-* (3). Pozs.-k. II.: *elő-*, *elew-* (4). Thewr.-k. I.: *elew-*, *elő-* (26). Thewr.-k. III.: *elő-*, *elew-* (10). — Ap.-k. III.: *elfo* (3). Csem.-t.: *elfew*, *efew*, *első-*, *Elfew-* (13). Debr.-k. IV.: *elfew* (2). Jank.-t.: *első-* (1). Thewr.-k. I.: *elfew-*, *Elfew-* (9). — Fest.-k.: *emlew-*, *emlew-* (2). — Fest.-k.: *erdew-* (2). — Csem.-t.: *erő-* (2). Debr.-k. IV.: *erew-* (4). Fest.-k.: *erew-*, *eerew-* (28). Keszth.-k. I.: *erew-*, *Erew-* (29). Kulcs.-k.: *erew-*, *Erew-* (20). Pozs.-k. II.: *erő-* (6). Thewr.-k. I.: *erew-*, *erő-* (18). Thewr.-k. II.: *erew-*, *erő-* (5). — Ap.-k. II.: *esztendew-* (1).

Csem.-t.: *eztendő*, *eztedő*- (30). Debr.-k. IV.: *eztendew*- (1). Keszth.-k.: *eztendew* (2). Kulcs.-k.: *eztendew* (3). — Csem.-t.: *fenyő*- 86a. — Csem.-t.: *fertew*- 374. — Csem.-t.: *ýdő*, *ýdew*- (15). Debr.-k. IV.: *ýdew* (1). Fest.-k.: *ýdeew*, *ýdew*- (3). Jord.-k.: *ýdő*, *ýdew*- (5). Thewr.-k. I.: *ýdő*- (3). Thewr.-k. III.: *ýdő*- (1). — Csem.-t.: *kettő*- (2). Jank.-t.: *kóttő* (11). Kulcs.-k.: *kettew* 284. Thewr.-k. I.: *-kettő*- (2). — Fest.-k.: *kenyew* 362. Pozs.-k. I.: *könyew* 31. — Ap.-k. II.: *meddew* (1). Csem.-t.: *meddew* (1). Fest.-k.: *meddew*- (1). — Csem.-t.: *mező*- (5). Fest.-k.: *mezew*- (2). Jank.-t.: *mező* (1). Keszth.-k. I.: *mezew*- (1). — Ap.-k. II.: *zeplew*- (1). Debr.-k. IV.: *zeplew*- (1). Fest.-k.: *seplew*-, *zeplew*- (9). Keszth.-k. I.: *zeplew* (2). Thewr.-k. I.: *zeplew*-, *Zeplew*-, *zeplő*- (15). Thewr.-k. III.: *zeplew*- (1). — *szőlő* l. A) f) vö. még Csem.-t.: *zelő*, *zelew*- (5). Fest.-k.: *zelew*- (1). Kulcs.-k.: *zelew*- (2). Pozs.-k. I.: *zelew*- (1). Thewr.-k. I.: *zelő* (1). — Pozs.-k. I.: *welow* (2). Thewr.-k. I.: *welow*-, *welő* (2). — Csem.-t.: *welfew* (1). Fest.-k.: *weezew*-, *wezzew*- (9). Thewr.-k. I.: *wezzew*-, *wezző*- (2) || e) Mai é helyén: Thewr.-k. I.: *Emlők*- 146 || f) Mai é helyén: Debr.-k. IV.: *gyerew* 524. — Fest.-k.: *hegedew*- (2). Keszth.-k. I.: *hegedew*- (3). — Ap.-k. II.: *keferew*- (7). Debr.-k. IV.: *keferew*- (2). Pozs.-k. II.: *keferew*- (4). Thewr.-k. I.: *keferew*- (5) || g) Hangzóvesztő tövekben: Thewr.-k. I.: *Erewt*- 112. — *füröd*- l. A) e). — Thewr.-k. III.: *keferőgh*. 288. — Pozs.-k. II.: *könyörőgh* 30. Thewr.-k. III.: *könyörőg* 302. — *kölyök* l. A) a). — Thewr.-k. I.: *ekől*- 191. — Fest.-k.: *zemeerewm*- 163.

C) Képzők előtt:

Igeképzők előtt: a) -l denom. k. előtt: Fest.-k.: illeszk. nélk. (2). Thewr.-k. I.: illeszk. nélk. (4). Thewr.-k. III.: illeszk. nélk. (1) || b) -n mom. k. előtt: Fest.-k.: *ferkewn*- 399 || c) -z gyak. k. előtt: Csem.-t.: illeszk. (12). Fest.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (2). Thewr.-k. I.: illeszk. (1) || d) -z denom. k. előtt: Csem.-t.: illeszk. nélk. (12). Fest.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (5). Keszth.-k. II.: illeszk. nélk. (1) Thewr.-k. I.: illeszk. nélk. (5). Thewr.-k. III.: illeszk. nélk. (5).

Névszóképzők előtt: a) -d sorsz.-k. előtt: Fest.-k.: illeszk. (2). Kulcs.-k.: *Ethewd* 367. Thewr.-k. I.: illeszk. (8) || b) -delm előtt: Thewr.-k. III.: *segewdelm*- 283 || c) -k többesjel. előtt: Csem.-t.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (13). Fest.-k.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (10). Keszth.-k. I.: illeszk. nélk. (2). Thewr.-k. I.: illeszk. nélk. (6); pl. *zemők* 97. Thewr.-k. III.: illeszk. nélk. (7) || d) -k dem. k. előtt: Fest.-k.: *lelewk* 305. Pozs.-k. I.: *lelewk* 16 || e) -n nyomósító előtt: Fest.-k.: illeszk. (3) || f) -s előtt: Ap.-k.: illeszk. nélk. (2). Csem.-t.: illeszk. (1); illeszk.

nélk. (2). Fest.-k.: illeszk. (5); illeszk. nélk. (5). Keszth.-k. I.: illeszk. nélk. (12). Kulcs.-k.: illeszk. nélk. (7). Pozs.-k. I.: illeszk. nélk. (2). Pozs.-k. II.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (6). Thewr.-k. I.: illeszk. nélk. (57) || *g*) -*tt* igenévk. előtt: Csem.-t.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (14). Debr.-k. IV.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (24). Jank.-t.: illeszk. nélk. (3). Thewr.-k. I.: illeszk. nélk. (6).

D) Ragok előtt:

Igeragok előtt: *a*) sg. 1. -*k* előtt: Csem.-t.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (5). Fest.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (4). Kulcs.-k.: illeszk. nélk. (2). Thewr.-k. I.: *erwendők* 268. Thewr.-k. III.: illeszk. nélk. (2). Winkl.-k. III.: illeszk. nélk. (1) || *b*) sg. 1. -*m* előtt: Csem.-t.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (6). Fest.-k.: illeszk. nélk. (2). Thewr.-k. I.: illeszk. nélk. (1). Thewr.-k. III.: illeszk. nélk. (2) || *c*) sg. 2. -*d* előtt: Fest.-k.: illeszk. nélk. (2); *d*) sg. 2. -*l* előtt: Csem.-t.: *newezetől* 63a. Jank.-t.: illeszk. nélk. (1) || *e*) sg. 2. -*sz* előtt: Debr.-k. IV.: *lezewz* 555 || *f*) sg. 3. -*n* előtt: Csem.-t. illeszk. (1). Fest.-k.: illeszk. (2). Keszth.-k. I.: *lelyőn* 37. Thewr.-k. III.: *legyewn* 297.

Birtokos személyragok előtt: *a*) -*m* előtt: Csem.-t.: illeszk. (1). Fest.-k.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (1). Kulcs.-k.: illeszk. nélk. (1). Thewr.-k. I.: illeszk. nélk. (3); pl. *lelkőm*- 293 || *b*) -*d* előtt: Ap.-k. I.: illeszk. (1). Csem.-t.: illeszk. (3); illeszk. nélk. (3). Fest.-k.: illeszk. nélk. (4). Thewr.-k. I.: illeszk. nélk. (9). Thewr.-k. III.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (14) || *c*) -*tők* előtt: Csem.-t.: *lelkőtők*- 13a.

Határozóragok előtt: *a*) -*n* helyr. előtt: Ap.-k. II.: *feldewn* 134. Csem.-t.: illeszk. (4); illeszk. nélk. (1). Fest.-k.: illeszk. nélk. (3). Thewr.-k. III.: illeszk. nélk. (4) || *b*) -*n* módh. r. előtt: Thewr.-k. III.: *kemenyewn* 285 || *c*) -*t* tárgy. előtt: Csem.-t.: illeszk. (1); illeszk. nélk. (7). Debr.-k. IV.: illeszk. nélk. (2). Fest.-k.: illeszk. nélk. (4). Thewr.-k. I.: *werőth* 189 || *d*) -*tt* helyr. előtt: Ap.-k. II.: illeszk. (1). Csem.-t.: illeszk. (17); *kezőtt* 20a. Fest.-k.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (5). Keszth.-k.: *felewth* (3). Kulcs.-k.: *felewth* (2). Thewr.-k. III.: illeszk. (2); -*kezőt* 304.

E) Képzőkben:

Igeképzőkben: *a*) -*het*: Debr.-k. IV.: *elhewth* 554 || *b*) -*höt*: Thewr.-k. III.: *febhöfied* 287 || *c*) -*ít*: Csem.-t.: -*öh*-, -*ött*- (2). Thewr.-k. III.: -*öh*- (1) || *d*) -*köd*: Csem.-t.: -*kőd*-; illeszk. nélk. (8). Fest.-k.: -*kewd*-; illeszk. nélk. (2). Jank.-t.: -*kóg*-; illeszk. nélk. (1). Thewr.-k. I.: -*kewd*-; illeszk. nélk. (2) || *e*) -*köz*: Csem.-t.: -*köz*-; illeszk. nélk. (2). Fest.-k.: -*kewf*-; illeszk. nélk.

(1). Jank.-t.: *-köz-*; illeszk. nélk. (1). Thewr.-k. I.: *-köz-*; illeszk. nélk. (1). Thewr.-k. III.: *-köz-*; illeszk. nélk. (2) || *f*) *-öd*, *-öd*: Csem.-t.: *-öd-*, *-ót-*; illeszk. (1); illeszk. nélk. (3). Fest.-k.: *-ewd-*; illeszk. nélk. (2). Thewr.-k. I.: *-öd-*; illeszk. nélk. (4). Thewr.-k. III. *-öd-*, *-ewd-*; illeszk. nélk. (2) || *g*) *-öz*: Debr.-k. IV.: *kendewz-* 545 || *h*) *ül*: Ap.-k. II.: *-ewl-* (4). Debr.-k. IV.: *-ewl-* (4). Fest.-k.: *-ewl-* (35). Keszth.-k. I.: *-ewl-* (9). Kulcs.-k.: *-ewl-* (1). Pozs.-k. I.: *-ewl-* (8). Pozs.-k. II.: *-ewl* (1). Thewr.-k. I.: *-ewl-* (3).

Mód- és időjelben: Csem.-t.: *bezeellők* 90a.

Névszóképzőkben: *a*) *-delēm*: Thewr.-k. III.: *tyredelēm-* 299 || *b*) *-elēm*: Thewr.-k. III.: *-elēm* (2) || *c*) *-ō*: Ap.-k. II.: *-ew-* (11). Csem.-t.: *-ō-*, *-ew-* (37). Debr.-k. IV.: *-ew* (9). Fest.-k.: *-ew-* (85). Jank.-t.: *-ō-*, *-ew* (8). Keszth.-k.: *-ew-* (44). Kulcs.-k.: *-ev-*, *-ew-* (31). Pozs.-k. I.: *-ew-* (4). Pozs.-k. II.: *-ō-*, *-ew-* (12). Thewr.-k. I.: *-ew-*, *-ō-* (91). Thewr.-k. III.: *-ō-*, *-ew-* (16). Winkl.-k. III.: *-ō-* (1) || *d*) *-sō*: Csem.-t.: *-few-* (1). Fest.-k.: *-jew-* (6). Keszth.-k.: *-few* (1). Kulcs.-k.: *-few* (1). Thewr.-k. I.: *-few* (2) || *e*) *-ű*: Ap.-k. II.: *-ew* (1). Csem.-t.: *-ō-*, *-ew-* (5). Debr.-k. IV.: *-ew* (10). Fest.-k.: *-ew* (20). Keszth.-k.: *-ew* (1). Kulcs.-k.: *-ew* (1). Pozs.-k. I.: *-ew-* (2). Pozs.-k. II.: *-ew* (5). Thewr.-k. I.: *-ew-*, *-ō-* (19). Thewr.-k. III.: *-ō* (1).

F) Ragokban:

Igeragokban: *a*) plur. 1. Ap.-k. II.: *-ewnk* (7). Debr.-k.: IV.: *-ewnk* (1). Fest.-k.: *-ewnk* (82). Keszth.-k.: *-ewnk* (2). Kulcs.-k.: *-ewnk* (5). Thewr.-k. I.: *-ewnk* (6) || *b*) plur. 1. Csem.-t.: *-yók*, *-ók* (2). Debr.-k. IV.: *-ewk* (1). Fest.-k.: *-ewk* (11). || *d*) plur. 2. Csem.-t.: *-tók*; illeszk. nélk. (12). Fest.-k.: *-thewk*, *-tewk*; illeszk. nélk. (4). Jank.-t.: *-tók*; illeszk. nélk. (1). Winkl.-k. III.: *Segelyetöch* 362.

Birtokos személyragokban: *a*) sg. 3. Debr.-k. IV.: *hyteu* 527; *lelkew* 541. Pozs.-k. I.: *tykerew* 6; *werew* 2 || *b*) plur. 1. Debr.-k. IV.: *-ewnk-* (4). Fest.-k.: *-ewnk-*, *-evnk-* (111). Keszth.-k.: *-ewnk-* (3). Pozs.-k. I.: *-ewnk* (4). Thewr.-k. I.: *-ewnk-*, *-ewnc* (57) || *c*) plur. 2. Csem.-t.: *-tók*; illeszk. nélk. (4) || *d*) plur. 3. Csem.-t.: *-ók* (31). Debr.-k. IV.: *-ewk* (1). Fest.-k.: *-ewk*, *-evk* (7). Jank.-t.: *-ók* (3). Keszth.-k. I.: *-ewk* (2). Kulcs.-k.: *-ewk-* (2). Thewr.-k. I.: *-ewk-* (6). Thewr.-k. III.: *-ewk-*, *-ōk-* (3).

Határozó ragokban: *a*) *-böl*: Ap.-k. IV.: *-bewl* (4). Csem.-t.: *-böl* (19). Debr.-k. IV.: *-bewl* (2). Fest.-k.: *-bewl* (53). Jank.-t.: *-böl* (10). Keszth.-k.: *-bewl* (36); *-belewl* (3). Kulcs.-k.: *-bewl*, *-bol* (18). Pozs.-k. I.: *-bewl* (2). Pozs.-k. II.: *-böl* (3). Thewr.-k. I.: *-bewl*, *-böl*, *-bewl* (40). Thewr.-k. III.: *-böl* (6). Winkl.-k. III.:

-böl (11) || b) -é lat. r. Debr.-k. IV.: *mellew* 505. Fest.-k.: *erewkkewh* 115. Thewr.-k. I.: *erewkkew* 154 || c) -höz. Fest.-k.: *hevz*; illeszk. (4). Thewr.-k. III.: *bynejshewz* 307 || d) -röl: Ap.-k. II.: -*rewl* (3). Csem.-t.: -*röl* (19). Debr.-k. IV.: *rewl* (7). Fest.-k.: -*rewl* (18). Jank.-t.: -*röl* (3). Keszth.-k. I.: -*rewl* (19). Kules.-k.: -*rewl* (7). Pozs.-k. I.: -*röl* (5). Thewr.-k. I.: -*röl*, -*rewl* (26). Thewr.-k. III.: -*röl* (2). Winkl.-k. III.: -*röl* (3) || e) -stül. Debr.-k. IV.: -*stewl* (1). Thewr.-k. I.: -*stewl* (2) || f) -töl: Ap.-k. II.: -*tewl* (4). Debr.-k. IV.: -*tewl* (20) Fest.-k.: -*tewl*, -*thewl* (67). Keszth.-k. I.: -*tewl* (3). Kules.-k.: *tewl* (2). Pozs.-k. I.: -*tewl* (2). Pozs.-k. II.: -*tewl*, -*töl* (4). Thewr.-k. I.: -*tewl*, -*töl* (36) || g) -ül: Csem.-t.: -*öl* (21). Debr.-k. IV.: -*ewl* (12). Fest.-k.: -*ewl* (51). Keszth.-k. I.: -*ewl*, -*ewl* (18). Kules.-k.: -*ewl* (6). Pozs.-k. I.: -*ewl* (3). Thewr.-k. I.: -*ewl* 27 || h) -ütt, -ünneg, -ünnen. Fest.-k.: *mendenewth* 365; *egyebewnnegh* 393; *mezewn-nen* 395. Keszth.-k. I.: *myndenewth* 436.

[Vö. még Ap.-k. II.: *temerdek* 185; *pek* 183; *feld* 134; *kenyer* 134; *erek* 135; *ezwe* 179; *terweny* 136; *tewyf* 185; *Beyt* 157; *ter* 160; *kez* 171. Ap.-k. III.: *rewyd* 147; *kez* 152. Csem.-t.: *erem* 1a; -*kez* 1a; *kenw* 1b; *terwen* 4a; *feld* 4a; *tebb* 13a; *seteth* 24a; *kezen* 27a; *gyeny* 29a; *temlec* 76a; *ezteuer* 79a. Debr.-k. IV.: *belcz* 492; *degh* 537; *ezwegy* 527; *elkelch* 508; *erdegh* 491; *eethues* 495; *erem* 499; *feld* 494; *gyengy* 500; *kez* 492; *ket* 537; *kenyer* 515; *teb* 494; *Terten* 507. Fest.-k.: -*feld* 3; *kez* 6; *ekrek* 7; *erek* 8; *Erwend* 9; *el* 16; *thekellethes* 63; *ezwegy* 129; *zewethnek* 130; *kenyw* 144; *elt* 22; *feld* 22; *erek* 26; *erem* 27; *kezel* 39; *kennyebben* 156; *gyeker* 193. Jank.-t.: *setet* 5; *feld* 6; -*kez* 5; *zeld* 6. Keszth.-k. I.: *gywemelch* 1; *erek* 2; *Gyelel* 6; *ter* 8; *kenyu* 8; *kenyer* 9; *ekrek* 12; *esweny* 12; *ezwe* 23; *gyener* 23; *erewl* 24; *gyetr* 28; *zewethnek* 28; *kewer* 39; *feld* 41; *kezel* 51; *tewysk* 71; *ezweer* 72; *gyeter* 88; *nyeg* 92; *Ewedez* 113; *setheth* 136; *kezep* 186; *ter* 192; *gyeker* 211; *welgy* 221; *ezwegy* 303; *feweny* 384; *Ethed* 413; *tem-yen* 439; *terwyny* 440. Keszth.-k. II.: *kernyk* 437; *kezel* 438; *kezep* 451. Kules.-k.: *terweny* 1; *erek* 3; *ter* 3; *erwend* 3; *kernekez* 4; *el* 13; *kez* 14; *ter* 15; *telt* 25; *gyetr* 30; *kewer* 40; *Ezwe* 73; *Elt* 83; *nyeg* 92; *kez* 107; *welgy* 151; *ekrek* 153; *derg* 250; *erde* 282; *teelt* 332; *ked* 339. Pozs.-k. I.: *erewm* 1; *erek* 1; *keth* 3; *zernyw* 3; *feld* 4; *kez* 7; *Errem* 10; *erde* 13. Pozs.-k. II.: *kevet* 17; *yewende* 19; *ker* 19; *kenyw* 20; *kenyer* 33. Thewr.-k. I.: *erem* 2; *gyeny* 2; *zernyw* 5; *ekl* 5; *ket* 5; *feld* 6; *kerm* 7; *erek* 10; *kez* 14; *erem* 21; *ezteuer* 30; *ezwe* 55; *gyeker* 66; *eswen* 131; *elt* 113; *pek* 114; *ekl* 152; *terten* 224.

Thewr.-k. III.: *kewet*- 120; *-kez*- 287; *fejweny* 287. Winkl.-k. III.: *belch*- 365; *erdeg*- 368; *feld*- 359; *gyeker*- 357; *heerek* 357; *seteth*- 367. — Csem.-t.: *kjny* 13a. Debr.-k. IV.: *kyuet*- 492; *tywys* 496; *kynnyen* 539. Fest.-k.: *thywys* 150. Thewr.-k. III.: *tywys* 121. — Ap.-k. II.: *Ewuruk* 136; *tewrum*- 143. Fest.-k.: *kewnywr*- 143. Keszth.-k. I.: *gyenwr*- 23; *kwues* 28; *ywue* 34; *bwch*- 128; *kwnywr*- 243. Kulcs.-k.: *kwues* 29; *elws* 110; *gywmwlch*- 155; *tyzteletus* 173; *kwz*- 204; *urwl*- 259. Thewr.-k. III.: *ywt*- 290. — Ap.-k. II.: *Diche*- 134; *kezekbel* 136; *yewende* 137; *er*- 137; *tewyjb* 185; *ereff*- 142. — Ap.-k. III.: *eleth* 149. Csem.-t.: *zerethe* 1a; *elje* 4a; *ereff* 12. Debr.-k. IV.: *er*- 515; *beu*- 494; *meze*- 516; *len*- 495; *Seeth* 498; *vezze*- 552; *ten* 549. Fest.-k.: *terembeel* 9; *seple*- 11; *zerze*- 7; *ere*- 113; *ther*- 40. Jank.-t.: *ere*- 5; *leen* 7. Keszth.-k. I.: *bew*- 1; *ter*- 10; *ere*- 15; *newekrel* 23; *Egyenle* 123; *leen* 123; *erde*- 125; *ere*- 150; *wyzekbel* 29; *zeple*- 30; *er*- 34; *fe*- 38; *gyez*- 49; *Menybelel* 74. Kulcs.-k.: *zeple*- 263; *ferte*- 268; *Dyche*- 2; *teer*- 11; *ere*- 15; *veerbeel* 24; *fe*- 102; *Ezekrel* 103; *teer* 139; *veen* 32; *bynembel* 36; *egyenlee*- 55. Pozs.-k. I.: *keferufsegrel* 2; *teremthe*- 3; *zeple*- 4. Pozs.-k. II.: *yde*- 22; *diche*- 28; *ode*- 32. Thewr.-k. I.: *ferelmedrel* 9; *nyere*- 21; *gyez*- 24; *ere*- 42; *hethfe*- 52; *leen* 89; *yde*- 190. Thewr.-k. III.: *teromtee*- 304. Winkl.-k. III.: *ele*- 365; *geez*- 366; *heer*- 357; *ygekezetedbel* 366; *zerethe* 358; *yftenrel* 365; *kwlfee* 366. — Ap.-k. III. *eredethyl* 153. — Ap.-k. II.: *Bezederwl* 172; *ellw*- 162. Ap.-k. III.: *kezdetthwl* 154. Csem.-t.: *hw* 3a; *vezedelemthwl* 1a. Fest.-k.: *erekfeegthwl* 26. Keszth.-k. I.: *w* 1; *twlem* 3; *ytelw* 13; *twr*- 14; *erw*- 29; *mehebwl* 51; *erdw*- 185. Pozs.-k. III.: *w* 23; *bynthwl* 31. — Csem.-t.: *kezzel* 11a; *gyeýt*- 94a. Debr.-k. IV.: *gyere*- 494; *gyeyt*- 506; *gyemelcz*- 509. Fest.-k.: *gyemewlch*- 7; *eerthenk* 17; *bezedenk*- 65; *kernyel* 66; *nyelwenk* 83; *zenethlen* 158; *gyeyth*- 395. Keszth.-k. I.: *gyemelch*- 5; *Gyelel*- 6; *nekenk* 50; *zenetlen*- 54; *gyeyth*- 74. Kulcs.-k.: *gyemwlch*- 1; *Gyelel*- 6; *gyel*- 10; *hyggyek* 55; *gyeyth*- 73; *fylenk*- 106; *eldez*- 108. Pozs.-k. II.: *gel*- 20. Thewr.-k. I.: *ferezyed* 120. Winkl.-k. III.: *mynekench* 357; *tezench* 357; *zerethyeck* 359. — Csem.-t.: *kyny* 13a. Debr.-k. IV.: *kylen* 497; *zyl*- 497; *fyz*- 549; *ywelt*- 552. Fest.-k. *thyz*- 49; *tyr*- 74. Keszth.-k. I.: *ydw*- 3; *ezyfth* 19; *fywek*- 86; *fyfth* 89; *yz*- 108; *fyg*- 283. Kulcs.-k.: *yz*- 10; *zyl*- 11; *ezyfth* 19; *fyft*- 28; *tyz*- 29; *fyg*- 47. Pozs.-k. I.: *kylemb* 3; *ydw*- 3; *byn*- 3; *tyker*- 6; *fig*- 8. Pozs.-k. II.: *fyg*- 17; *yl*- 20; *byn*- 30; *zyl*- 24; Thewr.-k. I.: *ydw*- 121.]

15. Gyöngy.-k. II.; Gyöngy.-k. III.; Lányi.-k. I.; Lányi.-k. II.; Lányi.-k. III.; Lobk.-k. I.; Lobk.-k. III.; Péld.-k. III.; Peer.-k. IV.; Székelyudv.-k. IV.; Székelyudv.-k. VI.; Veszpr.-k. III.

A) Az ö-zés az első szótagban:

a) Mai ö helyén: Lányi.-k. I.: *bewyt-, bewyth-, Bewyth-* (10). Lányi.-k. III.: *bewt-, bewtth-, bewyt-* (5). Lobk.-k. I.: *böyt-* (1). Székelyudv.-k. VI.: *bevyt-* (2). — Lobk.-k. I.: *bölch-, bewlc-, Bewlch-, bewlch-, Bölc* (13). Veszpr.-k. III.: *bewch-, bewlch-* (4). — Lobk.-k. I.: *dög-, dewg-* (2). — Lobk.-k. I.: *dewlfes* 291. — Székelyudv.-k. VI.: *fevd-* 372. Lányi.-k. I.: *fewl-* 58. Lányi.-k. III.: *fewl-* (2). Lobk.-k. I.: *Fewl* 326. Székelyudv.-k. VI.: *fevl-* 367. — Gyöngy.-k. III.: *feuld-* 28. Lobk.-k. I.: *fföld-, ffewld-, föld-, fewld-, Föld-* (8). Péld.-k. III.: *fewld-* 70. — Lobk.-k. III.: *góróg-* 263. — Lobk.-k. I.: *góker-* 300. — Lobk.-k. I.: *gónór-* (3); *gónyer-* 320. Lányi.-k. II.: *Geurgh-, Geurg-* (3). — Lobk.-k. III.: *gömelez-* 251. — Lobk.-k. I.: *idü-, id-* (12). Lobk.-k. III.: *yö-* (6). — Lobk.-k. I.: *költ-, kéwl-* (3). — Lobk.-k. I.: *kónór-* (7); *kenór-* 201. Lobk.-k. III.: *kóner-* 236. — Lobk.-k. I.: *kewnyew* 309. — Lányi.-k. II.: *kewn-, kewny-* (8). Lobk.-k. I.: *kőnw-* 4. — Lobk.-k. I.: *kór-* (2). Lobk.-k. II.: *kór-* (1). — Lobk.-k. I.: *kőt-, kewt-* (2). — Székelyudv.-k. VI.: *kevwjn-* 366. — Lobk.-k. I.: *kóuet-, kőue-* (4). Lobk.-k. III.: *kóuet-, kóvet* (2). — Lányi.-k. II.: *keuz-, keuf-* (11). Lobk.-k. I.: *köz-, kewz-* (10). Lobk.-k. III.: *-köz-* (2). — Lobk.-k. III.: *önnen* 222. — Lobk.-k. I.: *evkell-* 285; *ökl-* 285. — Lobk.-k. I.: *öl-, ewl-* (6). Lobk.-k. III.: *öl-* (2). Péld.-k. III.: *ewl-* (3) [=töten]. — Lányi.-k. III.: *ewl-* 256 [=Schoss]. — Lobk.-k. II.: *ölt-, ewlt-* (4). Péld.-k. III.: *ewlt-* 72. — Lobk.-k. I.: *ött-* 28. Lobk.-k. III.: *ött-* 253. Péld.-k. III.: *ewtt-* 76. — Lobk.-k. I.: *ördögh-, ördög-, ewrdewk-, ewrdewg-, ördewg-* (28); *ördeg-, ewrdeg-, ewrdeg-, ördegh-, ewrdeggh-, ewrdek-* (31). Lobk.-k. III.: *ördeg-* 243. Péld.-k. III.: *Ewrdeg-, ewrdeg-, ewrdek-* (3). — Lányi.-k. I.: *ewrek* 135; *ewrög* 136. — Gyöngy.-k. III.: *hewrek* 28. Lobk.-k. I.: *örök-, örewk-, ewrewk-* (22); *örek-, ewrek-* (11). Lobk.-k. III.: *örök-* (3); *örek-* (8). Székelyudv.-k. VI.: *evruk* 373. — Lányi.-k. III.: *Ewrwl-* 356. Lobk.-k. I.: *öröm-* (8); *örem* 274. Lobk.-k. III.: *öröm-* (1); *örem-* 253, 254*; *örel-* 250. Székelyudv.-k. IV.: *ewrel-* 336. Veszpr.-k. III.: *ewrel* 127. — Lobk.-k. III.: *öz-* 244. Székelyudv.-k. VI.: *ewz-* 78. — Gyöngy.-k. II.: *ewth* 7. Lányi.-k. I.: *ewt-, Ewth-, Ewt-, ewth-* (16). Lányi.-k. II.: *ewt* (2). Lobk.-k. I.: *öth-, Ewt-, öt* (5). — Lobk.-k. III.: *özveg-* 241. Lobk.-k. I.: *zewnyew* 293. — Lányi.-k. I.: *tewb-, thewb-, Tewb-*,

Thewb- (47). Lányi-k. II.: *thewb-, tōb-, tewb-* (13). Lányi-k. III.: *tewb-, Tewb-, Thewb-* (34). Lobk-k. I.: *tōb-, tewb-* (6). Lobk-k. III.: *tōb-* (2). Péld.-k. III.: *tewb-* (1). — Székelyudv.-k. VI.: *teckell-* 375. — Lányi-k. I.: *tewlchen* 142. Lobk-k. I.: *tewlt-* 302. — Lobk-k. I.: *tōr-* (6). Lobk-k. III.: *tōr-, Tōr-* (2). — Lobk-k. I.: *tōrōl-* (2). — Lányi-k. I.: *tewrten-, Tewrten-* (4). Lányi-k. II.: *tewrten-* (1). Lobk-k. I.: *tōrten-* (3). Lányi-k. I.: *thewrwen* 100 || b) Mai ē helyén: Lobk-k. I.: *bōchōl-* 28. — Lányi-k. I.: *kewrezt-* 82. — Lobk-k. I.: *lōt-* 28. Lobk-k. III.: *lōtt-* 183. — Székelyudv.-k. VI.: *revyt-* 369. — Lobk-k. I.: *tōtt-, tōth-, tewt* (6). — Lobk-k. III.: *vōtt-* (2) || c) Mai e helyén: Lányi-k. III.: *ewlet* 287; *ewleth* 289; *ewleuth* 300; *ewleby* 312. — Lányi-k. III.: *Ewlfew* 241; *ewlfew* 267 || d) Mai ū helyén: Lányi-k. II.: *Chōtōrtōk-* 197. — Lobk-k. III.: *fōft-* 229. — Lobk-k. I.: *gōl-* 20. — Lobk-k. I.: *gōlefeg-* 273; *gōlōl-* 348. — Lobk-k. I.: *gōmelcz-* 3. — Lányi-k. I.: *kewl-, -kewl* (14). — Lobk-k. I.: *kewld-* 280. — Lányi-k. I.: *kewlen* 151. — Lobk-k. I.: *zōkfeg* 3. Lobk-k. III.: *zōkfeg-* 231. — Lányi-k. III.: *zewl-* 265. — Lobk-k. I.: *zōnetlen* 265. — Lobk-k. III.: *tōker-* 241. — Lobk-k. I.: *ōdu-* 267. Lobk-k. III.: *ōdv-* 242. — Lobk-k. III.: *ōl-* 246. — Péld.-k. III.: *ewldez-* 81. — Lobk-k. III.: *ōvelt-* 236 || d) Mai ō helyén: Gyöngy.-k. II.: *bew-* (4). Lobk-k. III.: *bōv-* 242; *bew-* 129. — Lányi-k. I.: *few-* (31). Lányi-k. II.: *-few-* (3). Lányi-k. III.: *-few-* (2). Lobk-k. I.: *few-, -fō-* (2). Veszpr.-k. III.: *few* (1). — Lányi-k. I.: *few-* 191. Lobk-k. I.: *fewz-* 311. — Lobk-k. I.: *gōz-* (5). — Lobk-k. I.: *hōf-* 307. — Lobk-k. III.: *yō* (1). — Lobk-k. I.: *kew* (3). — Lányi-k. III.: *lewrync-* (2). — Gyöngy.-k. II.: *ew* (5). Gyöngy.-k. III.: *ew, ev* (19). Lányi-k. I.: *ew-, Ew-* (31). Lányi-k. II.: *ew* 201, 216. (Ugyanígy az egész csoportban). — Gyöngy.-k. II.: *ewr-* (1). Lobk-k. I.: *ōr-, ewr-* (6). Székelyudv.-k. IV.: *ewr-* (1). — Péld.-k. III.: *ewz* 84. — Lobk-k. III.: *ōu-, ō-* (3). — Lobk-k. I.: *Sōt, fōt, Sewt, fewt* (4). — Lányi-k. III.: *zewneg-* 420. — Lobk-k. I.: *tōr-* 267. — Lobk-k. I.: *wōn* 7. Lobk-k. III.: *wōn* 178 || e) Mai é helyén: Lobk-k. IV.: *ewtek* 311 || f) Mai ū helyén: Lobk-k. I.: *bōn-* (3). Lobk-k. III.: *bōn-* (4). Peer-k. IV.: *bōn-* (1). — Lobk-k. III.: *gōrō-* 224. — Lobk-k. I.: *hew-* (2). — Veszpr.-k. III.: *tōr-* 146. — Veszpr.-k. III.: *ōz-* 125, 127, 138.

B) A többi szótagban:

a) Mai ō helyén: csütörtök l. A) d). görög, gyönyör l. A) a); vö. még Lobk-k. I.: *gyenewr-* 295, 300. — Lobk-k. I.: *gōlōl-* 348. — könyör- l. A) a); vö. még Lobk-k. I. *kenōr-*

201. — örök l. A) a); vö. még Lobk.-k. I.: *erök*-, *erewk*- (8). Lobk.-k. III.: *crewk* 249. — öröm l. A) a); vö. még Gyöngy.-k. II.: *erewm*- 21 || b) Mai *ë* helyén: Lobk.-k. I.: *gergewl* 303* || c) Mai *e* helyén: Lobk.-k. I.: *fjeketew* 300; *fekető*- 315; *feketew*- 316*. Lobk.-k. III.: *fekető*- 271; *mifew*- 280. Székelyudv.-k. IV.: *feketew*- 328; *feketew* 330 || d) Mai *ü* helyén: Lobk.-k. I.: *eskő*- 28. — Lobk.-k. I.: *ezerft*- 282. Lobk.-k. III.: *ezőft*- (3). — Lányi-k. II.: *nelkewl* (3). Lobk.-k. I.: *nelköl* (1). Lobk.-k. III.: *nelköl* (2) || e) Mai *ö* helyén: Lányi-k. I.: *dichew*-, *dychew*- (12). Lobk.-k. I.: *dichő*- (3). Lobk.-k. III.: *dichő*-, *dicző*- (2). Péld.-k. III.: *dichew*- (1). — Gyöngy.-k. III.: *engenlew* 25. Lobk.-k. I.: *egenlew*- (1). — Gyöngy.-k. II.: *Elew*, *elew*- (3). Lányi-k. I.: *elew*- (51). Lányi-k. II.: *elew*- (7). Lányi-k. III.: l. A) c); *elew*-, *Elew*- (15). Lobk.-k. I.: *elő*-, *ellő*- (15). Lobk.-k. III.: *elő*- (2). Péld.-k. III.: *elew* (5). — Lányi-k. I.: *elfew*-, *Elfew*- (32); *elewfew*- 77. Lányi-k. II.: *Elfew*-, *elfew*- (12). Lányi-k. III.: l. A) c); *Elfew*-, *elfew*- (31). Lobk.-k. I.: *elfő*-, *elzew* (4). Lobk.-k. I.: *elfő* (1). Péld.-k. III.: *elfew* (2). — Lobk.-k. I.: *erdő*- (1). Lobk.-k. III.: *erdő*- (1). — Lobk.-k. I.: *erew*-, *erő*- (8). Lobk.-k. III.: *erő*-, *erew*- (3). — Lányi-k. I.: *esztendew*-, *esztendew*- (3). Lányi-k. II.: *esztendew*- (1). Lobk.-k. I.: *esztendő*- (3). — Lányi-k. III.: *ydeu* (5); *hwdeu* 235. Lobk.-k. I.: *ydő*-, *ydev*-, *ydeu*- (6). Lobk.-k. III.: *ydő*- (1). Péld.-k. III.: *Idew*- (1). Veszpr.-k. III.: *ydev*-, *ydeu*- (3). — Lobk.-k. III.: *kefő* 242. — Lányi-k. I.: *kethew*-, *ketthew*-, *kettew* (4). Lányi-k. III.: *ketthew*- (2). Lobk.-k. I.: *-kettő*-, *kettev*- (2). — Lányi-k. I.: *keuuew* 133. — Lobk.-k. III.: *zeplő*- (1). Veszpr.-k. III.: *zeplew*- (2). — Gyöngy.-k. II.: *welw* 22 || f) Mai *ü* helyén: Lányi-k. III.: *betew*-, *bethő*- (3). — Lányi-k. III.: *gwrő*- (2). Lobk. III.: *gőrfő*- 224. — Gyöngy.-k. II.: *keferew*- (5). Lobk.-k. I.: *keferő*- (11). Lobk.-k. II.: *keferő*- (15). Székelyudv.-k. IV.: *keferew*- 322* || g) Hangzóvesztő tövekben: *töröl* l. A) a).

C) Képzők előtt:

Igeképzők előtt: a) *-l* denom. k. előtt: Lányi-k. I.: illeszk. nélk. (2). Lányi-k. III.: illeszk. nélk. (1). Lobk.-k. I.: illeszk. (1).

Névszóképzők előtt: a) *-d* sorsz.-k. előtt: Lányi-k. I.: illeszk. (2) || b) *-k* többesjel előtt: Lobk.-k. I.: illeszk. (2); illeszk. nélk. (13). Veszpr.-k. III.: *luciperők* 139 || c) *-k* demin. k. előtt: Lobk.-k. I.: illeszk. nélk. (11) || d) *-tt* igenév. előtt: Lobk.-k. I.: *efewt* 301, 302.

D) Ragok előtt:

Igeragok előtt: a) sg. 1. -k előtt: Lobk.-k. I.: illeszk. (5) || b) sg. 1. -m előtt: Lobk.-k. I.: illeszk. (2).

Birtokos személyragok előtt: a) -d előtt: Lobk.-k. I.: *tenekewd* 306; *tegewd* 319.

Határozóragok előtt: a) -t tárgy. előtt: Lobk.-k. I.: *hewfigewt* 340 || b) -tt helyr. előtt: Lányi-k. I.: *kezewth* 90.

E) Képzőkben:

Igeképzőkben: a) -öd: Lobk.-k. I.: -öd (2) || b) -ül: Gyöngy.-k. III.: -evl (1). Lobk.-k. I.: -öl, -ewl (9). Lobk.-k. III.: -öl, -ewl (11). Péld.-k. III.: -ewl (1). Székelyudv.-k. IV.: -ewl- (1).

Mód- és időjelekben: a) A präteritumban: Lányi-k. II.: *gywlewnek* 143. Lobk.-k. I.: *tewewnek* 315. Lobk.-k. III.: *vewök* 183 || b) A conditionalisban: Lobk.-k. I.: *köwtnödyök* 21.

Névszóképzőkben: a) -ő: Gyöngy.-k. II.: -ew- (1). Gyöngy.-k. III.: -ew (4). Lányi-k. I.: -ew- (10). Lányi-k. III.: -ew (4). Lobk.-k. I.: -ő-, -ew- (36). Lobk.-k. III.: -ő-, -ew- (18). Winkl.-k. III.: -ew (1) || b) -ő: Lobk.-k. I.: -few (1). Veszpr.-k. III.: -few (1). Székelyudv.-k. VI.: -few (1) || c) -ü: Gyöngy.-k. II.: -ew- (3). Lányi-k. I.: -ew-, -eu- (11). Lobk.-k. I.: -ő-, -ew- (19). Lobk.-k. III.: -ő- (11). Székelyudv.-k. IV.: -ew-, -ev- (11). Székelyudv.-k. VI.: -ew (1).

F) Ragokban:

Igeragokban: a) -ünk: Lányi-k. I.: -ewnk (2). Lányi-k. I.: -ewnk (2). Lányi-k. III.: -önk (6). Lobk.-k. I.: -önk, -ewnk (6). Székelyudv.-k. IV.: -evnk, -ewnk (2) || b) -jük: Lobk.-k. I.: -ök, -öch (5). Lobk.-k. III.: -iök- (1). Péld.-k. III.: -ewk (2) || c) -tök. Lobk.-k. I.: *eltewk* 284.

Birtokos személyragokban: a) sg. 3. Lobk.-k. I.: *menefewnek* 301. Székelyudv.-k. VI.: *elottew* 368 || b) plur. 1. Lányi-k. II.: -önk- (1). Lányi-k. III.: -önk- (6). Lobk.-k. I.: -önk-, -evnk-, -ewk (8) || c) plur. 2. Székelyudv.-k. IV.: *wezedelmetewk*- 333 || d) plur. 3. Lobk.-k. I.: -ök-, -ewk- (6).

Határozó ragokban: a) -ből: Gyöngy.-k. II.: -bewl (1). Lányi-k. I.: -beul, -beul (6). Lányi-k. II.: -bewl (2). Lányi-k. III.: -ből (5). Lobk.-k. I.: -ből, -bewl (8). Lobk.-k. III.: -ből (3). Székelyudv.-k. IV.: -bewl (1) || b) -ről: Lányi-k. I.: -rewl (20). Lányi-k. II.: -rewl, -ról (5). Lobk.-k. I.: -ról (12). Lobk.-k. II.: -ról (2). Lobk.-k. III.: -ról (1). Székelyudv.-k. IV.: -rewl, -revl

(2). Weszpr.-k. III.: -rewl (1) || c) -szer: Lobk.-k. I.: *Majod zeur* 305 || d) -stül: Péld.-k. III.: *mindeneftevl* 82. Székelyudv.-k. IV.: -f^tewl (1) || e) -től: Gyöngy.-k. II.: -tewl (1). Lányi.-k. I.: -tewl, -thewl (10). Lányi.-k. II.: -től (1). Lobk.-k. I.: -től, -thewl, -tevl (41). Lobk.-k. III.: -től (9). Péld.-k. III.: -tewl, -tevl (4) || e) -ül: Gyöngy.-k. III.: -ol (1). Lányi.-k. I.: -ewl (4). Lobk.-k. I.: -öl, -ewl (16) || f) -ütt: Lobk.-k. III.: *egőt* 175*; *egöt* 175, 179; *egewth* 262.

[Vö. még Gyöngy.-k. II.: *erem*- 7; *gyenyér*- 7; *erek*- 8; *ekl*- 9; *ket*- 9; *zernyw*- 10; *kernyek*- 10; *kermek*- 10; *tekell*- 11; *kenyer*- 13; *kez*- 14; *kenyw*- 19; *eztewer*- 22; *eeltez*- 22. Gyöngy.-k. III.: *erek*- 23; *ket*- 24; *kez*- 28; *pek*- 50. Lányi.-k. I.: *therten*- 5; *kez*- 29; *keweth*- 34; *kenw*- 42; *kewzzeth* 56; *tewbzer* 77; *yewendew* 82; *Beyt*- 104; *chetertek*- 133; *twelchen* 142; *kewlen* 151. Lányi.-k. II.: *Pynkesd* 193; *yewen* 201; *chetertek*- 201. Lányi.-k. III.: *reuid* 224; *kez*- 235; *teb*- 258; *eltez*- 384. Lobk.-k. I.: *kózett*- 6; *órdeg* 26; *getry* 29; *elkelc*- 185; *bet*- 185; *kenyereg* 186; *temerdek*- 186; *Belc*- 189; *eruend*- 189; *Erek* 192; *eltez*- 193; *ezweg*- 197; *terten*- 207; *jeswen*- 270; *gienér*- 292; *reuid* 313; *welgy*- 314; *tewys* 330. Lobk.-k. III.: *kenw*- 178; *eltez*- 221; *teeb* 221; *iewe* 223; *erek* 224; *eltez* 240; *feld*- 237; *erwend*- 247; *setet*- 249; *gömelc*- 251. Péld.-k. III.: *ezweg* 70; *kez*- 70; *ket*- 71; *ewltez*- 72; *kenyer*- 75; *terten*- 77; *feld*- 78; *ewrek* 78; *gyettr*- 79; *erkelech*- 79; *eltez*- 83; *kezep*- 85; *kewet*- 85. Peer.-k. IV.: *belch*- 358; *erem*- 359. Székelyudv.-k. IV.: *kenyw*- 323; *gyenyér*- 324; *beelcz* 325; *ewnen* 326; *eerek* 326; *iewe* 328; *kezel* 332; *erel*- 333. Székelyudv.-k. VI.: *eltez*- 357; *kewet*- 360; *kezel*- 365; *beyt*- 367. Weszpr.-k. III.: *Ethed*- 121; *ennen* 122; *elt*- 144; *erdeg*- 148; *feld* 143; *kenyw*- 117; *kezeth* 150; *wegyek*- 144. — Gyöngy.-k. II.: *gyker*- 21. Lobk.-k. I.: *tiws*- 6; *rywid* 310. Lobk.-k. II.: *timien*- 228; *tyws* 245. — Gyöngy.-k. II.: *zerete*- 7; *epefegedrel* 8; *ellenfe-gymtel* 11; *feldreel* 12; *gyez*- 19; *zelew* 21. Gyöngy.-k. III.: *teeteledreel* 23; *ide*- 26; *kagelmeféketel* 47; *byntel* 54. Lányi.-k. I.: *fe*- 116. Lányi.-k. II.: *fee*- 204. Lányi.-k. III.: *zwzekrel* 274; *Elefer* 418. Lobk.-k. I.: *er*- 185; *nemzetibel* 185; *istentel* 186; *ezrel* 197; *veen* 280; *tejtbel* 326. Lobk.-k. III.: *iegesfetel* 225; *kezebel* 234; *eres* 238; *eztende*- 244; *bynekreel* 252; *elfe* 253; *vezedelemtel* 263. Péld.-k. III.: *binefrel* 77; *thewelgefebel* 79; *ewtele* 81; *eztende*- 82. Székelyudv.-k. IV.: *elfe* 326; *theremte* 330. Székelyudv.-k. VI.: *ide*- 357; *zywekkel* 357; *len* 359. — Gyöngy.-k. II.: *elwt* 10. Gyöngy.-k. III.: *germeksegemtel* 24. Lobk.-k. I.: *meliekruwl* 4; *yű* 283; *fű* 305. Székelyudv.-k. VI.: *idw*- 364; *meddu*- 367. Weszpr.-k. III.: *yftentel* 140. — Gyöngy.-k. II.: *erettenk* 8; *veelek* 8; *zyvenk*- 15; *zenetlen* 17.

Lobk.-k. I.: *körniet*- 11; *zenetlen* 185; *tettenk* 195; *gyel*- 219. Lobk.-k. III.: *ökezelek* 226. Peer.-k. IV.: *mynekenk* 357. Székelyudv.-k. IV.: *zenethlen* 334. — Gyöngy.-k. II.: *ydw*- 7; *kylemb* 10; *tyker*- 13; *gymelch*- 21. Lányi.-k. I.: *syket* 106; *innep* 108. Lobk.-k. I.: *zyksszeg* 5; *zyz* 7; *byn*- 16; *yl*- 26; *kild*- 193; *gymelc*- 289. Lobk.-k. III.: *yl*- 178; *közyk* 180; *zil*- 222. Péld.-k. III.: *fyl*- 80; *zyz*- 70. Székelyudv.-k. IV.: *tyz*- 326; *fylyed*- 331.]

16. Gyöngy.-k. I.: Gyöngy.-k. IV.

[Vö. Gyöngy.-k. I.: *Iduez*- 1; *kewet*- 2; *belch* 4; *kez*- 4. Gyöngy.-k. IV.: *therthen*- 61; *fesven*- 61; *eregh*- 63; *revyd*- 64. — Gyöngy.-k. I.: *kewet*- 2; *lel* 4. Gyöngy.-k. IV.: *kibel* 64. — Gyöngy.-k. I.: *Terekechtwl* 4; *w* 4. Gyöngy.-k. IV.: *zerethw* 61; *myndenbwl* 61; *Eluzur* 61. — Gyöngy.-k. I.: *tyker*- 4; *ig*- 4. Gyöngy.-k. IV.: *byn*- 61; *Innep*- 63; *kylemb* 63.]

Az itt közölt adattár az ő-zés kialakulására vonatkozólag a következő szabályokról tesz bizonyosságot:

1. Az ő-zés nyelvelmékeink korában a legnagyobb kiterjedést mássalhangzós vagy mássalhangzóval kezdődő képzőink és ragjaink előtt érte el.

Már legrégibb nyelvelmékeinktől kezdve igen gyakran találkozunk olyan adatokkal, midőn a tőhangzó *ē*-ző, az ú. n. «kötőhangzó» ellenben *ō*-ző, illetve *ü*-ző alak. Ilyen esetek az oklevelek korából pl.: *Nemusd* 1135; *Scemus* 1135/XIII. sz.; *Erekus* 1297/1344; *Hegus* 1248/1399; *Zemus* 1212; *Scemus* 1240 k.; *Belenus* 1349; *Kereztus* 1341; *Nemus* 1347; *-feluth* 1343; *elthewzew* 1490*; *-meguth* 1407. Vö. még 3) C); 4) C); 5) C) D); 6) C) D).

A későbbi korszakból elsősorban az *ō*-ző kódexeket kell tekintetbe vennünk. Ezek őrizték meg ugyanis a tulajdonképpeni *ō*-zést, míg a többi nyelvjárások *ō*-zése csak az *ō*-ző nyelvjárásokból való áttérjedés útján keletkezett. Már pedig az *ō*-ző kódexeinkben hosszú sora van azoknak az eseteknek, midőn a tőhangzó *ē*-ző, a kötőhangzó pedig *ō*-ző alak. Itt csak néhány példát említünk: Debr.-k. I.: *kereztől*- (33-szor). Debr.-k. III.: *fedőz* 333. Winkl.-k. I.: *kethőz*- 124. Czech.-k.: *lelkők* 115. Nád.-k.: *eretnekőc* 96. Tel.-k. I.: *emberők*-, *emberőc*- (7-szer); *mendenőc*-, *mendenők*- 31-szer). Debr.-k. II.: *ennőn* 294. Czech.-k.: *hegyős* 95. Nád.-k.:

nemős 298. Tih.-k.: *lelkős, lelkőf-* (4). Weszpr.-k. I.: *nemős* (4-szer). Nád.-k.: *zerzót-* (12-szer). Czech.-k.: *megyők* 65. A példák nagy számát l. 7) C) D); 8) C) D).

Számos ilyen esetet találunk különféle *ö-ző*, illetve *e-ző* kódexekben is. Pl. Érdy-k.: *kereztől-* 549. Érs.-k. I.: *thekeletőf-* 232. Egyéb példák 9) C) D); 13) C) D); 14) C) D) alatt. Ezekben az *ö-zés* elsősorban a «kötőhangzó»-ban kezdett terjedni.

A régi nyelvben gyakran olyan képzők és ragok előtt is előfordul az *ö* hang, a melyek előtt ma már nem szokott előfordulni. Így *-bb* képzőfok k. előtt; pl. Debr.-k. V.: *beuöbb* 587. Kaz.-k. II.: *zentőb-* 152. Sánd.-k.: *beuöb-* (3-szor). Vö. még 8) C²) a); 9) C²) a).¹⁾ *-tlen* fosztó k. előtt; pl. Nád.-k.: *egőtlen* 273. Vö. még 7) C²) k); 8) C²) h); 11) C²) f); 13) C²) i). *-ll* mom.k. előtt; pl. Székelyudv.-k. II.: *-zöküll-* 312. Corn.-k.: *zevekvll-* 232. Virg.-k.: *zöküll-* 104. Vö. még 13) C¹) ö). Igei *-nek* előtt; pl. Döbr.-k.: *jóitőnek* 373; *ivőltőnek* 259; *űvőltőnek* 439, 468, 469*. Batthy.-k. *józzőnek* 316; *Oerőllőnek* 274; *jzegeőllőnek* (4-szer). Ehr.-k.: *yrewlyewnek. -n* módhatározó r. előtt pedig még igen gyakori az *ö*. A példák számára vonatkozólag vö. 7) D³) b); 8) D³) b); 9) D³) b); 10) D³) b); 11) D³) b); 12) D²) b); 13) D³) b); 14) D³) b).

Mindezek az esetek szintén megerősítik azt a magyarázatot, mely szerint az *ö-zés* eredetét tövégi magánhangzóink labializálódásában kell keresnünk.

2. A «kötőhangzó»-k után leginkább ragjainkra és képzőinkre terjedt ki régi nyelvünkben az *ö-zés*.

Itt is igen sok eset van, midőn a szótó *ö-ző*, a rag vagy képző pedig *ö-ző* alak. Ilyen esetek pl. *-feldeu, -feldew, -felduc* (XIII.-i okl.-ben 1-szer, XIV. sz.-i okl.-kben 3-szor, XV. sz.-i okl.-kben 7-szer). Ilyen pl. a HB. *ifemucut* szava. *Ö-ző* kódexinkben is igen sok idetartozó példa van. Pl. Debr.-k. III.: *generkőd-, genērőkőd-* (4 szer). Debr.-k. I.: *setetőd-* 189. Tih.-k.: *leztők* 161. Pozs.-k. III.: *lelkew* 44. Egyéb példákat l. 7) E) F); 8) E) F); s a nem erősen *ö-ző* csoportokból 9) E) F); 13) E) F); 14) E) F).

¹⁾ C²) stb.-en a²) stb. a kikezdést jelöli; pl. C²) c) Képzők előtt, névszóképzők előtt; a) *-bb* középfok k. előtt.

Mindezek az adatok azt is bizonyítják, hogy ragjaink és képzőink ő-zése se keletkezett a tulajdonképpeni szótő ő-jének assimiláló hatása folytán.

Több olyan képzőben és ragban is előfordult egykor az ő hang, melyek ma már nem fordulnak elő ő-vel. Ilyen esetek: *-eteg*; pl. *Gurguteg. -ít*; pl. *Guary-k.: erőfőyt-* 108. Vö. még 7) *E¹) g)*; 8) *E¹) g)*; 9) *E¹) d)*; 10) *E¹) d)*; 11) *E¹) e)*; 12) *E¹) b)*; 13) *E¹) e)*; 14) *E¹) e)*. *-et*; *Láz.-k. IV.: előt-* 125. *Peer.-k. I.: előt* 259. *Érdy.-k.: zyletőt-* 38. *-tlen.* *Horv.-k.: telhetetlevn-* 261. *Debr.-k. III.: kegetlön-* 376. *-etik, -tetik.* *Tih.-k.: erőfitőtuen* 321. *Debr.-k. II.: ielőntötet* 265. *Érs.-k. III.: gietrewtek* 398. *-ve*; *Bécsi.-k. I.: kőtőzuó* 21. *Münch.-k. I.: őróluó* 81, 97. Elszórt adatok vannak még a következő képzők és ragok ő-zésére: *-ért*; 1. 7) *F³) c)*. *-ség*; 1. 7) *E³) d)*. *-nek*; 1. 8) *F³) c)*; 10) *F³) c)*. *-ben*; 1. 13) *F³) a)*. *-vén*; 1. 11) *E³) e)*. Ez utóbbi esetek azonban a legnagyobb valószínűség szerint íráshibák.

3. Míg a «kötőhangzók» s a képzők és ragok ő-zése nyelvemlékeink korában erősen kifejlődött, addig a szótövek ő-zése ebben a korszakban még nagy elmaradottságot mutat.

Már ő-ző kódexeinkben is egész sora van a megrögzött ő-ző szótöveknek. Így akárhány szó, a mely ma szinte mindenütt ő-nek hangzik, még ő-ző kódexeinkben is csak nagy ritkán fordul elő ő-vel. Ilyen esetek pl. *Czech.-k.: fetet-* 82. *Debr.-k. I.: tekellētōs* 64. *Guary-k.: géner-* 4. Egyéb példákat 1. 7) *C) D)*; 8) *C) D)*; s 7) és 8) csoportok zárójeles függelékeiben.

Még meglepőbb erősen ő-ző (v. e-ző) kódexeink vallomása. Alig van ő-vel hangzó szó, mely ezekben a kódexekben ne fordulna elő — mégpedig az esetek legnagyobb részében — e-vel. Példákat 1. főleg a 13), 14), 15), 16) csoportok függelékeiben.

Több szavunk (pl. *küll-, kënyér, mëgy, ëgy*) egyáltalában sohasem fordul elő ő-vel nyelvemlékeink korában.

Mindezek az esetek éppenséggel nem bizonyítanak a mellett, hogy a szótövek ő-zése az eredetibb.

4. A szótövekbe az ő-zés a szóvégekből terjedt át. Ez a körülmény és a terjedés menete nyelvemlékeink adatai alapján egész világosan észlelhető.

Sok szóban az ő hang aránylag későn tűnik fel, míg ő-ző

változata már régebbi emlékekben is kimutatható. Így pl. a *szēm* szó legelőször a HB.-ben mutat labializálódást; az *ē-ző* változatra még régebbi adatok vannak: *Scemus* 1135; *Zemus* 1212; *Scemus* 1240 k. Ezekben az esetekben még csak a «kötőhangzó» labializálódott. Ilyen esetek még: *Nemusd* 1135; ~ *Numus* 1231. *ceg* 1193; *Zeguholmu* 1200 k.; *Aroczeg-* 1211; *Beruczegu* 1211; ~ *berugscug* 1214. *Erekus* 1297/1344 ~ *ö*-vel csak a kódexek korában. *Belen* 1211, 1302; *Belenus* 1349; ~ *Bewlen* 1488. stb. E példák egész tisztán mutatják, hogy a «kötőhangzó» labializálódása az eredetibb.

Kódexeinkben, okleveleinkben általában igen gyakori eset — a mint láttuk —, hogy a *tőszó* *ē*-vel, a «kötőhangzó» pedig *ō*-vel hangzik. Az *ō*-zésnek a «kötőhangzó»-ból a szótöbe való áttérjedését minden szónál világosabban mutatják a következő csoportosítások: Debr.-k. I.: *kereztől-* (33-szor); ~ *kerőztől* (2-szer); ~ *kórőztől-* (1-szer). Tih.-k.: *kereztől-* (2-szer); ~ *kórőztől-* (2-szer). Debr.-k. I.: *iegiőf-*, *Jegiőf-* (10-szer); ~ *iőgiőf-* 141 (= 1-szer). Debr.-k. III.: *ielőf-*, *yelőf-* (6-szor); ~ *iőlős* 356. Nád.-k.: *nemős* 298; *nemősb* 633; ~ *nömőf-* (3-szor). Tel.-k. I.: *nemőf-*, *nemős* (5-ször); ~ *nömőf-* 70. Winkl.-k. I.: *leezeewk* 97; ~ *lewzeewk* 97. Debr.-k. III.: *yeiōn* 473, 474; ~ *yōyōn* 472, 474. Czech.-k.: *lelkōm-* (22-szer); Debr.-k. II.: *lelkōm-* (1-szer); Debr.-k. V.: *lelkōm-* (2-szer); Kaz.-k. II.: *lelkōm-* (1-szer); Nád.-k.: *lelkōm-* (22-szer); Sim.-k.: *lelkōm-* (1-szer); Tel.-k. I.: *lelkōm-* (6-szor); Tih.-k.: *lelkōm-* (28-szor); Winkl.-k. I.: *lelkōm-* (17-szer); ~ Debr.-k. I.: *lōlkōm-* (3-szor). Debr.-k. I.: *kereztfeģōt* 103; *kereftēģōt* 142; *kereztien feģōt* 209*; ~ *kerőztōt* 161. Egyéb ilyen eseteket l. főkép 7) C) D); 8) C) D).

Mindezek az adatok *ō-ző* kódexeinkből valók. Nem *ō-ző* kódexeink egy nagy részében is hasonló fejlődést mutat az *ō-zés*. Erre vonatkozó példákat l. főleg 9) C) D); 13) C) D); 14) C) D).

Számos, akkor más nyelvjárásban *i*-vel hangzó szó is a «kötőhangzó» vagy a képző s rag *ō*-zése folytán vált előbb *ū-zővé*, majd *ō-zővé*. Ezt a tételt is világosan bizonyítják pl. a következő csoportosítások: *Kyrthus* 1406, 1491 ~ *Kurthus* 142f, 1447. Czech.-k.: *yduōz-*, *Iduōz-*, *IDuōz-* (45-ször) ~ *ōduōz-* 186. Winkl.-k. I.: *iduōz-*, *yduōz-*, *Iduōz-* (10-szer) ~ *ōduōz-* (4-szer).

Debr.-k. I.: *zilető* 49, 55*; *zűlőtti* 173*. Winkl.-k. I.: *zyletőtth* 303, 307, 308, 309, 343; *zyletőth* 325; *ziletőth* 304; ~ *zűlőttem* 216. Weszpr.-k. I.: *mindenők* 66; *mindönők* 38, 61; *myndönők* 41, 60, 70; ~ *möndönők* 69.

Mindezek az esetek tehát a «kötőhangzó» nagy assimiláló erejéről tesznek bizonyosságot. Igaz, hogy már okleveleink korában is előfordulnak csekély számmal olyan esetek is, midőn a szótó *ö*-vel hangzik, a «kötőhangzó» nem. Ilyen esetekre azonban világot derít egy példa. Egy 1292. okl.-ben a mai Gyöngyös *Gyungyes* alakban tűnik fel. Arra lehetne gondolni, hogy itt a szó kezdetén meginduló *ö*-zéssel van dolgunk. A szó eredete azonban kimutatja ennek teljes lehetetlenségét. A m. *gyöngy* ugyanis a csuvasból került hozzánk **žinžü* alakban. Ebből *gyinggyü* fejlődött, képzővel: *gyinggyüs*, nyiltabbá válással: *gyënggyös*, ebből hátraható illeszkedéssel: *gyönggyös* s csakis ebből a változathból alakulhatott: *gyönggyës*. Tulajdonképpen *ö*-ző kódexeinkben ilyenféle esetet alig találunk.

5. A többszótagú tövekben *ö*-ző nyelvjárásainkban mindig az utolsó szótag vált először *ö*-zővé.

Ezt a tételt bizonyítják pl. a következő esetek: *csetertuk* 1351; ~ *cheturtuk* 1307; ~ *chuturtuk* 1351. *Kereztus* 1341 ~ *Keruztus* 1373. Debr.-k. III.: *kezőn* 329, 349*; ~ *kőzőn* 483. Debr.-k. I.: *kerőzt* 5, 64, 161, 192; ~ *kőřzt* 113. Nagysz.-k.: *erdőg*-, *Erdőg*- (11-szer); ~ *ördőg* (11-szer); *erők* (4-szer) ~ *örők*-, *öróc*- (2-szer) stb.

Ugyanígy válhatott az első szótag *i*-je is *ü*-vé vagy *ö*-vé. Pl. Weszpr.-k. I.: *myndön*-, *mindön*- (17-szer); ~ *möndön* 69, 79. Nád.-k.: *gymölč*-, *gimölč* (13-szor); ~ *gvmölč*-, *gümölč* (2-szer). Winkl.-k. I.: *gymölch*-, *Gymölch* (3-szor); ~ *gömölch* (2-szer). Nád.-k.: *-kilömb*- (12-szer); ~ *külön* 587. Winkl.-k. I.: *pyšpők*-, *pışpők*- (12-szer) ~ *pőšpők*- 172 stb.

6. Az *ö* hang *ü*-ből keletkezett. Ezt bizonyítja a régi jelölésmód, ezt bizonyítja az *ö*-zés eredete is. Régibb okleveleink korában ugyanazokkal a betűkkel jelölték, melyek az *ü* hang jelei is voltak. SZINNYEI (NyK. XLIV.) igen meggyőző érveket hoz fel a mellett, hogy ezek a jelek legalább a XII. sz.-ban *ö*-t is jelöltek. A nyiltabbá válásnak tehát már a XII. sz. előtt kellett megindulnia.

7. A XV. sz.-tól kezdve szavaink egy részében az *ö* ismét *ü*-vé változott. De még XVI. sz.-i kódexeink is igen gyakran az *ö* hang jelével jelölték ezeket a szavakat [l. főleg 6) 8) 11)]. Olyan szavak, mint *csütörtök*, *fürd*-, *gyül*-, *gyült*-, *gyüölöl*-, *gyümölcs*-, *küld*-, *küszöb*-, *püspök*-, *szül*-, *szünetlen*-, *üdv*-, *üszög*-, *üvölt*-, *eskü*-, *ezüst* stb., azután a *-dül*-, *-ül* képzők, a *-jük*-, *-ünk* igeragok, az *-ünk*-, *-ük* birt. sz.-ragok, az *-ül*-, *-ütt*-, *-üvé*-, *-ünnen* hat. ragok még a XVI. sz.-ban is nagyrészt *ö*-vel hangzottak. (Példák 7) - 14) megfelelő helyein.)

Miért történt az *ü* > *ö* hangváltozás? A legvalószínűbb magyarázat a következő: Számos *ö*-zö szónak s néhány ragnak, képzőnek *ë*-zö nyelvjárásainkban nem *ë*, hanem *i* felelt meg. Mig ugyanis a nyiltabbá válás az *ü* hangnál általános volt, addig ezt nem mondhatjuk az *i*-ről. Régi *i*-zö és *ü*-zö nyelvjárásaink egymástól elhatároltan fejlődtek. Később ilyen *i*-zö szavak *ö*-zö nyelvjárásainkba kerültek s ott *ü*-zökké, esetleg *ö*-zökké is váltak. Másrészt az *ö*-zés *ë*-zö nyelvjárásainkban is terjedni kezdett s ott is assimiláló hatást gyakorolt a szótó *i* hangjára s azt főkép *ü*-re változtatta. Így számos szóban *ü* ~ *ö* váltakozás keletkezett, s ez azután alkalmat szolgáltatott egy egész rendszeres *ö* > *ü* változásra. Így *ü*-vé változtak olyan *ö* hangok is, melyeknek az *ë*-zö nyelvjárásokban is zártabb *ë* felelt meg. (Pl. *-ünk*-, *-jük* ragok stb.) Viszont a könnyű, rövid szavak ma is *ö*-vel hangzanak, holott ezek illabiális alakja kódexeink korában nagyrészt *i* volt.

(Az *i*-zö változatokat l. az egyes csoportok zárójeles függelékeiben. Ugyanitt találhatók olyan esetek is, midőn a mai *ö* helyett is *ü* van.)

8. Nyelvelméleink korában így is igen sok váltakozás történt *i*-*ü*-*ö*-*ë* hangok között. Akárhány szavunkban mind a négy is előfordul, sokszor ugyanabban a kódexben is. Példák: Debr.-k. II.: *kiniebb*- 276. Nád.-k.: *künnü*- 32. Czech.-k.: *könnyebb*- 118. Fest.-k. I.: *kennyebb*- 156. — Nád.-k.: *gymölc*- 41. Debr.-k. I.: *gyümmölc*- 77. Debr.-k. II.: *gömmölc*- 231. Kules.-k.: *gyemulch* 1. Tih.-k.: *idu*- 276. Bécsi k. I.: *ödu*- 80. Weszpr.-k. I.: *ödu*- 5. Tih.-k.: *edu*- 260. Nagysz.-k.: *yröm* 68.; *öröm*- 364.; *öröm*- 30.; *eröm*- 67. — Guary.-k.: *Rüid*- 57. Ap.-k. I.: *rüid* 69; Dom.-k.: *revuyd* 182. Láz.-k.: *reuid* 149. — Debr.-k. V.: *tiüijk*-

590. Debr.-k. II.: *tvīs* 326. Corn.-k.: *tevuysk-* 217. Pozs.-k. III.: *tewyfk* 46. — Nagysz.-k.: *gylőfeg-* 13. Székelyudv.-k. II.: *gőlől-* 106. Corn.-k.: *gyelevsfeg* 125. Kulcs.-k.: *gyelet-* 6.

Az ilyen esetek megmagyarázására a következő tételeket kell tekintetbe vennünk:

a) A magyar hangok nem fejlődtek egyformán a különféle nyelvjárásokban.

b) A nyelvjárási sajátságok keveredhetnek egymással.

c) A mai nyelvjárások tanúsága szerint a megőrzött régiség és a fejlődött új alak sokáig egymás mellett is előfordulhat.

E tételek megmagyarázzák egyszersmind azt is, miért tárgyaltuk az ő-zést az adattárban a különféle nyelvjáráscsoportok szerint s miért vizsgáltuk meg külön még a kódexek egyes íróinak ő-zését is.

9. Okleveleink és kódexeink korában igen gyakran fordul elő ugyanabban a szóban, képzőben, ragban *ő* vagy *é*.

Példák az *é*-s változatra: *fertes* 1193; *-zelew* 1299; *ke* 1211; *Fene* 1236/1283; *Kerus* 1211; *Elemezeu* 1326; *Hyntuserde* 1342; *fertes* 1379; *Belse-* 1317/1407; Beszt. Szój.: *ber-*, *zelew*, *weze*, *fenye* stb. Schlägli Szój.: *fe*, *teremthe*, *zele* stb. Érdy-k. *Ele-* 4; *gyez-* 155. Érs.-k. I.: *Errel* 137. Érs.-k. II.: *ber-* 381; *teftebel* 421. Számos példát l. az egyes csoportok függelékeiben.

Az a kérdés, mikép hozható ez az *ő* ~ *é* váltakozás kapcsolatba az ő-zéssel s van-e egyáltalában kapcsolat a kettő között? A feleletet a következő tételek adják meg:

a) Minél jobban ő-ző a kódex, annál gyakoribb az *ő*; minél jobban *ē*-ző (*e*-ző) a kódex, annál gyakoribb az *é* (Vö. 7)—(15) csoportok függelékeinek adatait.)

b) A mint az *ő* kettőshangzóra (*ëü* > *öü*) megy vissza (vö. 1)—(6) *eu*, *-ou-* stb.-t feltüntető adatait), ugyanúgy kettőshangzó volt eredetileg az *ő*-vel váltakozó *é* is. Még pedig ez a kettőshangzó *ëġ* volt. Erre mutatnak pl. a következő adatok: *Keserey* 1228; *Quereh* 1211; *Rengeysar* 1231; *Bescueytu* 1211.

c) Az *ő* ~ *é* tehát eredetibb *ëü* ~ *ëġ*-re megy vissza, s ha most tekintetbe vesszük, hogy az *ő* eredetibb *ü*-ből, az *ē* pedig számos esetben eredetibb *i*-ből keletkezett, akkor ez az *ëġ* > *ëü* változás a régi *i* > *ü* s az ez után következő *ē* > *ö* változással teljes összhangba hozható.

Mindezek alapján nyelvtörténeti alapon az *ö* hang szintén az *ö*-zés (azaz inkább az ezt megelőző *ü*-zés) eredménye, s ez, azután az a körülmény is, hogy az *ö* ~ *é* váltakozás nyelvemlékeink korában még igen nagy mértékű, tehát a kódexek nyelvjárására jellemző sajáttság, megmagyarázza azt is, miért foglalkozunk az *ö*-zés történetében az *ö* hanggal is.

10. Az *ëü* hang monophthongussá változása *öü*-n keresztül legkésőbb a XIII. sz. elején kezdődhetett. Ezt bizonyítják pl. a következő adatok: *Fenu* 1229; *Huus* 1211; *-kure* 1265/1272; *kurus* 1256/1273; *Wr-* 1293; *Chunz* 1276 stb. Az *öü* átmeneti fokra vonatkozólag vö. *Solumkou* 1272; *-tetow* 1346; *keplow* Beszt. Szój.; *Dorgow* 1414. De azért még a Beszt. Szój. korában is élhetett a kettőshangzó.

Itt említjük meg azt is, hogy az *ëü*-t sok esetben megelőző *iü* kettőshangzóra is van adat, mint pl. *Zyu-* 1393 (= szöke).

11. A XV., XVI. században *ö* > *ü* változás indult meg. (Vö. erre vonatkozólag a Schlägli Szój. adatait: 6) *A*) *e*) *s* a 7)—15) csoportok függelékeinek ide tartozó adatait). Ez a változás eredményezte, hogy az ilyen szavak, mint pl. *bün*, *gyürü*, *müvel*, *tü*, *tür*, *tüz*, *üz*, *betü*, *hegedü*, *keselyü*, *keserü*, *kesztyü* stb., azután az *-ü* névszóképző *s* a *-stül* rag ma a legtöbb helyen *ü*-vel hangzik, holott még kódexeink korában is igen gyakran az *ö* hang jelével írták. (Vö. 7)—15) *A*) *B*) *E*) *F*) a. közölt adatait.) De már kódexeink korában mai *ö* helyett is elég gyakran írnak *ü*-t; pl. Czech-k.: *kw* 4; *ellensegömtwl* 7. Debr.-k. I.: *eweziw-* 31. Debr.-k. II.: *helrvl* 264; stb. Egyéb példákat l. 7)—15) függelékeiben. Az a kérdés most, mi okozta ennek az *ö* > *ü* változásnak a megindulását?

Több körülmény hatása látszik valószínűnek:

a) Az *ö* > *ü* változás folytán olyan csoportok keletkeztek, mint pl. *kö* ~ *küves* s itt a belső analógia folytán kiegyenlítődés történt.

b) Az *ëü* > *öü* kettőshangzó, méginkább az *iü* nyelvjárásaink egy részében mindjárt *ü*-vé fejlődött, ezek az *ü*-s alakok *ö*-ző nyelvjárásba kerültek, s minthogy ilyen módon több szóban *ö* és *ü* váltakozott, ez azután egyéb esetekben is *ö* > *ü* változást eredményezett.

c) Több ilyen $\ddot{o} \sim \ddot{u}$ -s szónak, mint pl. *fűz*, *tűz* *i*-hangú változata is volt (példákat l. az egyes csoportok függelékeiben), amely valószínűleg az *iü* kettőshangzó *i*-féle változatából keletkezett. Ilyen *i* hangú szavak \ddot{o} -z \ddot{u} nyelvjárásba kerülve, ott a kötőhangzó hatása folytán \ddot{u} -vé (esetleg \ddot{o} -vé) labializálódtak, s az ily módon keletkezett $\ddot{u} \sim \ddot{o}$ váltakozás is hozzájárult az $\ddot{o} > \ddot{u}$ hangváltozás keletkezéséhez. [Vö. pl. Weszpr.-k. I.: *binős*, *binőf*-, *bynőf*- (8-szor) \sim *bűnőf*- 95. Winkl.-k. I.: *bynőf*-, *Bynőf*-, *bynős*, *Bynős* (8-szor) \sim *bónős*, *bónőf*- (5-szor) stb.]

12) Nyelvemlékeink korában néha \ddot{o} hangot találunk *i*-vel váltakozó *é* helyén is. Ilyen esetek: *fennuk*- 1273; *Scegun* 1240 k, 1252; *Zegun* 1221, 1251/1281, 1752; *vendug* 1211. Winkl.-k. I.: *ewnek* 101, 236; *Ewnék* 152 (= éj). Debr.-k. V.: *elög*- 603. Debr.-k. I.: *emlők*- 184. Nád.-k.: *emlők* 630, 655. Dom.-k.: *emlevk*- 23. Thewr.-k. I.: *Emlők*- 146. Tel.-k. I.: *dicőr*- 187. Weszpr.-k. I.: *diczör*- 16, 52. Debr.-k. III.: *ytől*- 333; *itől*- 333. Weszpr.-k. I.: *kőzóp*- 80. Ap.-k. I.: *kőzóp*- 61. Debr.-k. III.: *remől*- 331. Winkl.-k. I.: *remől*- 137, 177, 198, 293. Tel.-k. I.: *zegőn*- 22. Láz.-k. IV.: *önneköm* 108. Vö. még 6) B) f); 8) B) f); 10) A) g); 12) A) f) g); 14) A) h); 15) A) e).

E példákra mindenesetre jellemző az, hogy nagyrészt erősen \ddot{o} -z \ddot{u} kódexeinkben fordulnak elő, s magyarázatuk az lehet, hogy az erős \ddot{o} -zés még azt az \ddot{e} -féle (de a másik \ddot{e} -től bizonyára különböző) kettőshangzót is $\ddot{e}\ddot{u} > \ddot{o}$ -vé labializálta, melyből $\ddot{e} \sim \ddot{i}$ keletkezett.

13. Az \ddot{o} -zés s főképp az \ddot{o} hang hatásának tulajdoníthatjuk azt is, hogy némelyik esetben az előző szótagban levő nyílt *e* hang is \ddot{o} -vé változott. Biztosabb példáink a következők: *Gyaparthewthew* 1471. Sánd.-k.: *ewró*- 11, 14, 15. Dom.-k.: *evrev*- 174, 220. Érs.-k. I.: *óró*- 541. Lányi.-k. III.: *Eblfew* 241; *ewlfew* 267. Érs.-k. I.: *ólózer* 534. Debr.-k. II.: *bolól* 284. Tih.-k.: *őngóm*- 35. Debr.-k. III.: *yolónt*- 363. Debr.-k. III.: *móftór*- 405. Vö. még 6) A) c); 7) A) c); 8) A) c); 9) A) c); 10) A) c); 11) A) c); 12) A) c); 13) A) c); 14) A) c).

14. Bizonyos szavak végén, melyek ma nyílt *e*-re végződnek, egykor $\ddot{e}\ddot{i} \sim \ddot{e}\ddot{u}$, majd $\ddot{e} \sim \ddot{o}$ váltakozott. Ezt bizonyítják a következő példák: *Feketeu*, *feketeu*-, *Feketheu*-, *Fekethew* (XIII. sz.-i okl.-kben 5-ször, XIV. sz.-i okl.-kben 7-szer, XV. sz.-i okl.-

kben 6-szor); *Feketw-* 1386; *Fekethw-* (XV. sz. okl.-kben 2-szer); *feketw* Schlägli Szój.; Tih.-k.: *feketö* 313. *chezew* Schlägli Szój. *ekew* Schlägli Szój.; *Penthelew* 1424; *tekeu* Schlägli Szój. Ezekben az esetekben az *ö-zö* alak később elveszett, az *é* pedig *ē-n* keresztül — minthogy a szó végén volt — *e-vé* fejlődött.

15. Sok jel arra mutat, hogy a *v-tövek* *v-je* tulajdonképen szintén az *ö-zést* megelőző *ü-zés* eredménye. KRÄUTER a *v-tövtű* igék *v-jét* *γ* hangra vezeti vissza (NyK. XLII. 317). Ebből a *γ-ből* sokkal könnyebben fejlődhetik egy *j-féle* hang s ebből azután *i*, mint *u*. A *i-ből* itt az *ü-zés* hatása folytán *ü* lett, s ebből azután *v*. A nyelvtörténeti kor elején azonban még *ü-nek* hangzott, s ekkor kezdődött meg már az *ü* kiesése is.

A *v-töveknél* a ragok és képzők eredetileg a kettőshangzóhoz (*ēü* stb.) járultak, éppen úgy, mint a hosszú *ō-t* megelőző diphthongushoz. Ennek emlékei talán még a Kaz.-k. I.: *ödözöl*-113 (= üdvözöl). Tih.-k.: *örunetus* 343. Midőn azonban az *ü-ből* *v* lett, a *v* és a rag vagy képző között egy *a* féle hang kezdett fejlődni, melyből disszimiláció folytán nyílt *e* fejlődött. Ez magyarázza meg, hogy már a tihanyi oklevélben is a *köves* szó: *kues*, *cues* alakban fordul elő. Csak az alakrendszerek analógiás hatása magyarázza meg a *kövön*, *jövök* stb. alakok keletkezését.

16. A hangzóvesztő tövek *ö-zése* más eredetű, mint többi *ö-zö* szavainké. MELICH ezekben az esetekben egy *a* hangból indul ki (Egyet. előad.). Ebből keletkezett részint *ē*, részint *ö*. MELICH e magyarázata oly világos, hogy bővebb megvitatásra nem szorul.

17. Bizonyos mássalhangzók között az *ö* hang kiesett. Nyelvemlékeinkben azonban még gyakran feltűnik. Példák: *Ferewdews* 1468. Kaz.-k. I.: *menekőzö*-71. Ehr.-k.: *betegewlew* 116; *fezewlew* 65, 159 stb. E jelenség magyarázatát l. HORGERnek «Egy ismeretlen magyar hangtörvény» cz. értekezésében (NyF. 65).

18. A labiális illeszkedés a XIV—XV. században alakulhatott ki, de csakis egyes nyelvjárásainkban. (Vö. a 9), 10), 11) csoportot.) De ennek az illeszkedő *ö-zésnek* emlékei már magukon viselik a későbbi fejlődés bélyegét. Ha az eredeti *ö-zés* folytatói volnának, akkor az *ē-zö* szótövek igen nagy részének

ő-zővé kellett volna átalakulnia. Itt azonban ezt nem találjuk. Ugyszólván csak azokban a szótövekben van ő hang, melyek az irodalmi nyelvbe is ő-ző alakban jutottak be. Tehát semmi esetre sem lehetnek ezek az illeszkedő nyelvjárások a legeredetibb ő-zés megőrzői.

Hogy mikép alakult ki ez az illeszkedés, arra egyes kódexcsoportjaink adják meg a feleletet. ő-ző kódexeink ugyanis az ő-zés kétféle fejlődéséről tesznek bizonyosságot. Vagy illeszkedés nélkül inkább a szóvégekben (l. 8), (12), (13) csoportot); — s ez a leggyakoribb eset — vagy a szótövekben, nevezetesen az első szótagban (l. 14) csoportot). ő-ző nyelvjárásainkból egyes ő-ző szótövek kerültek át, s ezek azután lassanként magukhoz assimilálták a «kötőhangzó»-kat, képzőket, ragokat is. Így alakult ki a labiális illeszkedés.

19. Az ő-zés igen különböző volt régi nyelvjárásainkban. Adattárunk eléggé bizonyítja, hogy majdnem mindenik író (kéz) ő-zése más. Itt csak a lényeges különbségeket vehetjük tekintetbe s ebből a szempontból a következő csoportokat különböztetjük meg.

a) Erősen ő-ző kódexek. Az ő-zés egyes megrögzött ő-ző szótövek kivételével csaknem egészen általános. Ezek: Czech-k., Debr.-k. I—III., V., VI. Guary-k., Kaz.-k. I—III., Nád.-k., Sánd.-k., Sim.-k., Tel.-k. I., Tih.-k., Weszpr.-k. I., II. Winkl.-k. I.

b) Az ő-zés elég erős, de az ő-zésnek is van már bizonyos szerepe. A megrögzött ő-ző szótövek száma nagyobb, s az ő-zés különben sem terjeszkedett ki annyi esetre mint az előbbi csoportban. Ezek: Döbr.-k., (Kriza-k., Láz.-k. IV—VI.) Nagysz.-k., Piry.-h., Pozs.-k. III., Székelyudv.-k. II., V.

c) Az ő-zés jobbára a «kötőhangzók»-ban terjed, a labiális illeszkedés teljesen hiányzik s az ő > ü változás az esetek nagy részében nem indult meg. Ezek: Corn.-k., Dom.-k., Horv.-k., Marg.-l., Péld.-k. I—II.

d) Erősen illeszkedve ő-ző kódexek. Az ő-zés azonban csak bizonyos szótövekre terjed ki s ezekhez illeszkednek azután a «kötőhangzók», ragok és képzők. Ezek: Apor.-k. I., Bécsi-k. I—III., Münch.-k. I—II., Misk.-t., Vitk.-k.)

e) Illeszkedő ő-zés, de nem annyira, mint az előbbi csoporté. Az illeszkedés kb. olyan, mint mai köznyelvünk labiális

illeszkedése. Ezek: Ap.-mélt., Batthy.-k., (Bod.-k., Kriszt.-é., Láz.-k. ~~X.~~, Peer-k. I—III., V., Székelyudv.-k. I., III., Tel.-k. ~~IX—IX.~~

f) Nem tisztán, de jobbára illeszkedő *ö*-zés. Az *ö* > *ü* változás még igen csekély terjedelmű. Ezek: Ehr.-k., Virg.-k.

g) Inkább *ë*-ző kódexek; az *ö*-zés azonban elég erősen kezd terjedni. Alakulása illeszkedés nélkül való s jobbára a szóvégekre szorítkozik. Ezek: Apor-k. IV., Birk.-k., Érdy-k., Ers.-k. I—III., Göm.-k. ~~N—VI.~~, VII., IX., Láz.-k. ~~N—III.~~, Lobk.-k. ~~IX.~~

h) Igen erősen *ë*-ző kódexek; az *ö*-zés csekély kiterjedésű s nem illeszkedő. Ezek: Apor-k. II—III., Csem.-t., Debr.-k. IV., Fest.-k., Jank.-t., Jord.-k., Keszth.-k. I—II., Kulcs.-k., Pozs.-k. I—II., Thewr.-k. I., III.

i) Erősen *ë*-ző kódexek. Az *ö*-zés az első szótagban kezd terjedni. Ezek: Gyöngy.-k. ~~IX—III.~~, Lányi-k. ~~I—III.~~, Lobk.-k. ~~X—III.~~, Péld.-k. III., Peer-k. ~~IX.~~, Székelyudv.-k. ~~IV.~~, VI., Weszpr.-k. III.

j) *ö*-zés nélküli kódexek. Csak *ë*-ző és *ü*-ző alakok találhatók bennük. Ez azonban csekély terjedelmű következménye. Ezek: Gyöngy.-k. I., IV.

Az egyes kódexek *ö*-zése tehát igen különböző s a nem illeszkedő *ö*-zés sokkal nagyobb teret foglal el, mint az illeszkedő.

20. Újabb nyelvjárástani kutatások arra az eredményre vezettek, hogy a nyelvjárási sajátságok egymástól függetlenül, bizonyos határok között áramokban terjednek. Az *ö*-zés is áramokban terjedt *ö*-ző nyelvjárásainkból *ë*-ző nyelvjárásainkba. (Hogy ezekben eredetileg nem volt se *ö*, se *ü*, azt többek között az is bizonyítja, hogy *ö*-vel vagy *ü*-vel átkerült jövevényszavaink *i*-ző vagy *ë*-ző változatban is előfordulnak; (pl. *ökör*; l. az egyes csoportok függelékeit). A terjedés menete kétféle volt. Vagy illeszkedés nélkül terjedt jobbára a szóvégekben; ilyen esetben *ö*-ző nyelvjárásainkhoz hasonló nyelvjárás is lehetett az eredmény. Vagy csak néhány *ö*-ző szótó terjedt el; e szótövek lassanként magukhoz assimilálták a kötőhangzókat, képzőket, ragokat, s így alakult ki az illeszkedő *ö*-zés.

De ezeken az általánosabb jellegű *ö*-ző áramokon kívül még sokkal kisebb terjedelmű áramokat is különböztethetünk meg. Úgyszólván minden egyes *ö*-ző szónak, alaknak megvan a

maga árama. Ezek az áramok az adattár segítségével minden egyes szóra, ragra, képzőre stb. könnyen megállapíthatók.

21. Az ő-zés szabad terjedését már kódexeink korában is akadályozni kezdte az alakrendszerek kiegyenlítő hatalma. A kiindulás nem *ē-ző*, hanem *e-ző* alakokból történt. Így a *köves*, *füves*, stb.-féle szavak analógiájára keletkeztek a *tölgyes*, *zöldes*, *földes*-féle alakok. De *vö. Tulgus* 1211, 1309.1342. *Twlgus* 1309/1413. *Thewlges* először 1421-ben. *Zewldews* 1498. A *böven*, *könnyen*-félék analógiájára pedig lassankint a módhatározó ragja is, *-en* lett.

Mindezek szerint az ő-zés kialakulása meglehetősen szövevényes képet mutat, de egyes jelenségei nyelvtörténetileg megmagyarázhatók.

III. Az ő-zés további fejlődése.

Az ő-zés eredetének és kialakulásának jellemzése után röviden szólnunk kell még azokról a változásokról, melyek az ő-zést a kódexek kora után érték. Két medret kell itt megfigyelnünk. Szólnunk kell arról, mikép hatolt be az ő-zés az irodalmi nyelvbe, s ki kell azután fejtenünk mai nyelvjárásaink különféle változásait.

Az irodalmi nyelvben az ő-zésnek csekély szerep jutott. Nagyjában az az illeszkedő ő-zés jutott benne érvényre, mely a Batthy.-k.-et és csoportját jellemzi. Csakis bizonyos szótövek ő-zők, s ehhez azután illeszkednek, de nem minden esetben, a képzők, ragok, kötőhangzók.

Az *ē*-zéssel való erős küzdelemből magyarázhatók meg köznyelvünk gyakori ingadozásai az ő-zés és *ē*-zés között. Ilyen esetek: *fel* ~ *föl*, *veder* ~ *vödör*, *per* ~ *pör*, *röpül* ~ *röpül*, *gyenge* ~ *gyöngye*, *csepp* ~ *csöpp*, *csenget* ~ *csönget*, *veres* ~ *vörös*, *seper* ~ *söpör*.

Az a kérdés most, miért jutott az ő-zésnek ily csekély szerep irodalmi nyelvünkben. A feleletet a történelem adja meg. Sok nyom arra mutat, hogy ő-ző nyelvjárásaink egykor az Alföldön terültek el. (Vö. BALASSA A magyar nyelvjárások keletkezése. Ethnographia, 1898.) Az Alföld azonban 1526 után csaknem egész terjedelmében a török hatalmába jutott. Ez ma-

gyarázza meg, hogy az *ö-zés* lassanként tért vesztett az irodalmi nyelvben. Míg kódexeink között még igen sok az *ö-ző*, addig első nyomtatványaink az *i-zés* és *ë-zés* képviselői. *ö-ző* író, mint pl. TINÓDI, igen kevés van. Egy ideig az *i-zés* szerepel leginkább (vö. MNyv. IV. 407), majd lassanként ez is tért veszít, s rendkívül kevert köznyelv áll elő, melyben *ö-zés*, *ë-zés*, *i-zés*, *ü-zés*, *e-zés*, *é-zés*, *ő-zés*, *í-zés* egyaránt szerepel, s egyszer az egyik, máskor a másik sajátság lép előtérbe.

Sokkal fontosabb nyelvjárásaink *ö-zésének* történeti alapon való tárgyalása. Tekintsünk tehát végig mai nyelvjárásterületeink *ö-zésén* eddigi nyelvjárastanulmányaink alapján.

1. Az alföldi nyelvjárásterület *ö-zése*.

Ez a nyelvjárás tulajdonképpen folytatása a régi *ö-ző* nyelvjárásnak. *ö-zésének* továbbfejlődését a következő pontokban vizsgálhatjuk.

a) Az *ö-zés* igen erősen terjedt ki a szótövekre. Rendszeresen *ö-t* találunk az ilyen esetekben: *öszöm, köll, könyér, csöndér, mör, köserü, hörtelen, szökrény* (vö. NAGY J. A csökölyi nyelvjárás. Budapest. 1010. 10). Sőt előfordulnak ilyen esetek is: *sö, nöm, ögy, lö* (uo. 4). Ámbár: *lë, së, egy* gyakoribbak. (Vö. Nyr. XV. 49).

b) Az *ö > ü, ő > ü* változás meglehetősen erős kiterjedésű. Így *ü-vel*, illetőleg *ü-vel* fordulnak elő az ilyen szavak is: *gyükér, tüvibe, sütét, kü, üket, söprü, бүр, fenyü, gyün, lük, düti* (BALASSA, A magyar nyelvjárások. 51); *csü, cüvek, lünek, lük, ü, tüvisk, dürgeti, -rü, -bü* (Nyr. XXVII. 67, 71); *ücsém, türül* (Nyr. XXVII. 208); *küetkeznek, rábükte, gyültek* (Nyr. XXXI. 251); *gyün, бүt-, тү* (Nyr. XV. 489).

c) *ë-zés* csak egyes egytagú szavakban fordul elő az *ö-zés* mellett: *të, së, në, -ë* s azután a mélyhangú szavakban: *lëjány, gyërtya, vëlla, tënnap* stb. Csupán néhány szélső nyelvjárásban van nagyobb szerepe (BALASSA, i. m. 47, 56).

d) Az *ö* hang néhol kettőshangzóvá lett. Így Szlavóniában *ö, ő-t* találunk helyette (Nyr. XXIII. 165); *ü* helyett *öö-t* vagy *üö-t* (uo.).

e) Bizonyos esetekben megmaradt a régi *i* hang is; pl. *szimice, kinyebb* (Nyr. V. 63).

Külön kell itt szólnunk két nyelvjárás-szigetről. Az egyik Csucsom Gömör megyében. E nyelvjárás «a szó utolsó mássalhangzója előtt álló *ë* hangot *ö*-nek mondja». Pl. *szeretöm, megkövetöm, erdemös, leszök, szívös* (Nyr. XXXIII. 223). A másik az abaujmegyei *ö-ző* nyelvsziget. Itt is a tőszótagban ritkább az *ö-zés*. Inkább a ragozott, képzett alakokban érvényesül; pl. *mentök, cserepöt, kertök* (vö. NyF. XIII. 35). Az *ö* (itt szélesebb ejtésű *ô*) rendszeren nem vált zártabbá (uo. 36). E két nyelvjárásziget az *ö-zésnek* azt a fajtát őrizte meg, midőn az nagyrészt csak a «kötőhangzók»-ban terjedt el.

2. A nyugati székely nyelvjárásterület *ö-zése*.

a) A kerület egyik részében (a Nagyküküllő vízrendszere mentén) csaknem egészen teljes az *ö-zés*. Minden régi *ë* *ö*-vé lett, kivéve a) néhány szóban; *ëcs, ëgyéb, ëggy, ëssze, mënkő, szërte, szërre, szërnyü, zërget*. *β*) vegyeshangú tőszavakban: pl. *dëszka*, elhomályosult összetételekben: *tënnap, hanëm*. *γ*) a mely szavakban *ë* még az *ö-zés* megindulása előtt más változást szenvedett; pl. *meg, nem, tömlec, sohol* stb. (NyK. XXXIX. 285.)

b) Az egykori udvarhelyi anyaszéknek Pálfalvától délre fekvő községeiben, valamint a Bardocz-fiszékben az *ö-zés* kevésbé erős kiterjedésű. Csupán tisztán magashangú szavakban csak az első szótagon túl érvényesül és ott is csak akkor, ha a közvetlenül előtte álló szótagban nincsen *ë* vagy *ê* pl. *ezök, embörnek, lélkömet, észitök*; de *szëm, szërzette, përeskëdëm* (NyK. XXXIX. 286).

c) *ö* rendszerint kettőshangzóvá lett. Udvarhely megyében *öü*. Néha delabializálódik: *erdé, embörtél* (NyK. XXXIX. 388). Az *ö* (= *ȫ*) mellett a monophthongus megmaradása esetében *ȫ* is előfordul (uo. 280). Halmágyon *üö, üȫ* a kettőshangzó (NyK. XXXI. 282).

d) Megindult az *ö > ü* változás is; pl. *bücsület, küszürü, dühüs, gyükiér, hetfü* (NyK. XXXI. 375).

3. A nyugati nyelvjárásterület *ö-zése*.

a) Az *ö-zés* főkép a szótövekben terjed és vidékenként változik. Nagykánizsán már elég erős. Pl. *böcsület, bögy, bötü. csönd, csöndér, bölléncs, epör, fényös, föcske, gyöp, gyerök* stb.

(NyF. XLVIII. 11). Göcsejben: *bögy, mögy, pör, föl, lösz, tősz, vönnyi* (Nyr. XIII. 257). De mindezek rendszeren *ē*-vel is előfordulnak, s ez az *ō*-zésnek nem eredeti voltát bizonyítja.

b) *l* előtt csaknem általános az *ē > ō* változás; pl. *fölhő, köllött* (BALASSA, i. m. 28); *lölkö, ölögöndő* (NyF. XXXIII. 8).

c) Az illeszkedés hasonló a Bécsi-k. labiális illeszkedéséhez; pl. *fülö, könyvő, vüttö* (BALASSA, i. m. 27); *süvő, kötfő* (uo. 30); *össző* (Nyr. XX. 365).

d) Az *ō* helyén rendszeren kettőshangzót találunk. Majdnem általános, ha *-l* személyrag veszett el; pl. *észő* (BALASSA, i. m. 31). Kettőshangzó van Göcsejben: *üő, üör, büög* stb. (Nyr. XIII. 213); a Rába közén (Nyr. XX. 25); a Répczevidéken, pl. *őroz* (Nyr. XX. 363); Kemenesalján *üő*, az asszonyok beszédében majdnem *üe* (NyF. XXXIII. 8).

e) Gyakori az *ō > ü*, s ha nincs kettőshangzó, az *ő > ü* (*ü*) változás. Főkép *l* volt itt hatással. Így *-ből* rendszeren *-bü*. (BALASSA i. m. 28). Egyéb ilyen esetek: *bü, kü, büir, tüke* (NyF. XXXIII. 8); *szöntünyi, pörünyi* (BALASSA, i. m. 36); *bübeszédü, büjt, lünnyi, üssze, vésü, söprü* (NyF. XLVIII. 10). Az *ō > ü* változás azonban még sok esetre nem terjedt ki; pl. *győjt* (NyF. IX. 37); *förönnyi* (Nyr. VII. 371); *öveg* (Nyr. XX. 366); *söveg* (NyF. IX. 37); *jóiző, nevezető* (NyF. IX. 9).

4. A dunántúli nyelvjárásterület *ō*-zése.

a) Az *ō*-zés általában hasonló az előbbi csoport *ō*-zéséhez s így szintén a későbbi fejlődés nyomát viseli magán; *ō*-t ejtnek a következő esetekben: *pör, röpül, csöp, vörös, szöglet, köröszet* (BALASSA, i. m. 42); *föcske, bögy, lölki, röst, föst* (NyF. XXXIV. 13).

b) *l* előtt is erős az *ō*-zés; pl. *föl, köll, ölég, fölhő* (BALASSA, i. m. 42); *tisztöl* (NyF. XVII. 9); *-l* személyrag elveszésével: *tésző, esző, vésző* (BALASSA, i. m. 42); *visző* (NyF. XXXVIII. 11).

c) Elég tere maradt azonban az *ē*-zésnek is; pl. *gérin, kétin, pécset* stb. (Nyr. XL. 371); *észteke, mündérgő, hetfe* (NyF. XXXIV. 3).

d) Az illeszkedés már nem oly teljes, de azért itt is előfordulnak a *tüöl, köttö, sütvő*-féle esetek. (Vö. NyF. XVII. 9.)

e) Az *ō > ü* változás elég általános. Itt is különösen *l* volt

hatással; pl. *pörülök* (BALASSA, i. m. 42). Egyéb esetek a bakonyalji nyelvjárásban: *gyűn*, *bűt*, *tű*, *kű*, *bűr*, *lű*, *szű*, *gyeplű*, *-bű*, *-rű*, *-tű* v. *-bül*, *-rül*, *-tül*; viszont *fördűő*, *öveg*, *söveg*, *hövély*, *csötörtök* (NyF. XXXIV. 12); *öveg*, *söveg*, *ökrök*, *tülök* (NyF. XVII. 9).

f) *ő* helyett csak a pápavidéki nyelvjárásban találunk kettőshangzót; pl. *szeretűő*, *mezzűő*, *Gyűör* (NyF. XVII. 7), s rendszeren csak *l* lekopása esetén a Bakonyalján; pl. *jűöcühölűdik*, *űöröz* (NyF. XXXIV. 20). Ugyanitt néha *é*-t *ő* helyett: *csöndér*, *tetér* (NyF. XXXIV. 13).

5. A duna-tiszai nyelvjárásterület ö-zése.

a) Általában *ē*-ző, csak a Duna-Tisza közötti rész ejt kny.-i *ē* helyett is a szomszédos alföldi nyelvjárásterület hatása alatt *ö*-t; pl. *köröszt*, *szöm*, *szög*, *mögé*, *föl*, *köll*, *pöröl* (BALASSA, i. m. 61).

b) Itt-ott még megvan az *ö* ~ *é* váltakozás nyoma is. Így Ada vidékén: *fékető*, *tetétlen* (NyF. XXXVII. 5).

c) *ö*, *ő* > *ű*, *ü* itt is elég terjedelmes; *-bű*, *-bül*, *-ük* (BALASSA, i. m. 62); *-rű* felső Bácskában (Nyr. XII. 217); *ű*, *ük*, *fű*, *bűr*, *lű*, *kű*, *szűtt*, *-bül*, *-rül*, *-tül* Mezőtúron (Nyr. VIII. 362).

d) *ő* helyett Mezőtúron *eő*-t ejtenek; pl. *feő*, *feőd* (Nyr. XLII. 286).

6. Az északnyugati nyelvjárásterület ö-zése.

a) Az *ö*-zés sokkal gyengébb, mint az eddig említett nyelvjárásterületeken. Sok helyütt *ē*-t találunk még a következő esetekben is: *sétét*, *pérge*, *témény*, *temléc*, *vörös* (NyF. XVI. 8); *össze*, *szécskő* (Nyr. XX. 76); *kétény*, *gérény*, *megcsékkent* (Nyr. XXXIII. 384); *sérte*, *veres*, *séri*, *écsém*, *csebér*, *vedér*, *férgeteg*, *mégé*, *pér*, *rëpked* (Nyr. XXXV. 493); *témlec*, *sér*, *bëgre* (Nyr. XVIII. 423); *fël*, *fëveg*, *fërgeteg* (Nyr. XXI. 309). De ezzel szemben a Mátyusföldön gyakori: *csöngettyű*, *föl*, *fölhő*, *köll*, *ölig*, *öspörös*, *röstellëni*, *röttögök* (Nyr. XX. 77).

b) Az *ö* ~ *é* váltakozás is sok nyomot hagyott hátra; pl. *csipède*, *dörme*, *szüle* (Nyr. XIX. 564); *fékető*, *bé*, *réf*, *szülém*, *csipödével* (Nyr. XX. 76); *-ül* helyett *-él* (Nyr. XXXIII. 391); *tetétlen*, *szülém* (Nyr. XXI. 309).

c) Az $\ddot{o} > \ddot{u}$, $\ddot{o} > \ddot{u}$ változás is megindult néhány esetben; pl. *güdör, vüdör, gyüker, csü* (BALASSA i. m. 78); *hetfü, késü, sërpenyü, túllem* (NyF. XVI. 6); Mátyusföldön *-tül, -rül, -bül, -ül* (Nyr. XIX. 564); Eger vidékén: *-tül, -rül, -bül* (Nyr. XVIII. 18). De ezzel szemben \ddot{o} , illetőleg \ddot{o} maradt sok helyütt a következő esetekben: *döllő, hő, nyő, tő, gyűsző, sűrő, szűrő, fűső* (Nyr. IX. 540); *körő, belő, repő* (Nyr. XXXIII. 383); *velőnk* (Tud. Gyűjt. 1837. I. 53). *szettőnk* (Nyr. XVIII. 19).

d) A labiális illeszkedés csak itt-ott lép fel erősebb mértékben; pl. Pécskán: *kölykököt* (Nyr. VII. 123); Esztergom megyében: *őköt, ökrököt, erdőköt* (Nyr. IX. 540).

e) \ddot{o} kettőshangzóvá változása nem oly általános. Megvan a mátravidéki nyelvjárásban: \ddot{o} : $e^{\ddot{o}}$, $e^{\ddot{o}}$, $\ddot{o}^{\ddot{u}}$ (BALASSA, i. m. 82); a karancsvideki nyelvjárásban: $e^{\ddot{o}}$ (uo. 84); a nyitravidéki nyelvjárásban: $\ddot{u}^{\ddot{o}}$ (Nyr. XXVIII. 448), $i^{\ddot{o}}$ pl. *levediő* (Nyr. XXXIII. 383). \ddot{o} mellett \ddot{o} is van (Nyr. XXI. 173).

7. Az északkeleti nyelvjárásterület \ddot{o} -zése.

a) Az \ddot{o} -zés egyes nyúlványai még az $\ddot{e} > e$ változás előtt eljutottak ide. Egyébként ez az \ddot{o} -zés csekély terjedelmű. Így e -t ejtenek még a következő szavakban is: *setét, teméntelen, fëkető, gömbelyëg* (Nyr. XXVI. 497); *fëkető, kemímmag, veress, ser, csërget, pë, megett* (NyF. XXVI. 7).

b) Az $\ddot{o} > \ddot{u}$, $\ddot{o} > \ddot{u}$ változás igen ingadozó. Pl. az alsószamosi nyelvjárásban: *-bő, -rő, -tő* (BALASSA, i. m. 69); Mátészalkán: *-bül, -rül, -tül* (Nyr. XXVI. 542). A hajdúk beszédében: *dül, lü, kü, csü, gyeplü, ü, fű, seprü* (NyF. XLVI. 9). Az *-ük* azonban gyakran *-ök*. (BALASSA, i. m. 70).

c) A felsőtiszai nyelvjárásban \ddot{o} helyett gyakran kettőshangzót találunk; BALASSA szerint $e^{\ddot{o}}$ (i. m. 66); a hajdúk beszédében: $e^{\ddot{o}}$ (NyF. XLVI. 7).

8. A királyhágóntúli nyelvjárásterület \ddot{o} -zése.

a) Az \ddot{o} itt-ott mutatkozik \ddot{e} -vel szemben; pl. *lött, vött* (BALASSA, i. m. 72); *öttem, töttem* (Nyr. XLII. 10); *nemős, öste, мүкöt* (Nyr. XXV. 347).

b) A labiális illeszkedés nincs meg; pl. *tühez, ökre, köszene, jöjjen* (BALASSA, i. m. 73).

c) Az ő helyett sok helyütt nyiltabb æ-t találunk. Pl. Jánosfalván: *ökærhæ* (NyF. XXIX. 9); a kisküküllői nyelvjárásban; pl. *fökætö*. (Nyr. XV. 3). KOLUMBÁN szerint ez oláh hatás. (Nyr. XXIII. 221). BALASSA kétesnek tartja ezt a megállapítást. (Nyr. XXIII. 182).

d) Megindult az $\ddot{u} > \ddot{o}$ változás is; pl. *bű, kű, szű, lű*. (Nyr. XLII. 10).

9. A keleti székely nyelvjárásterület ő-zése.

a) Az *ë*-zés elég erősen áll ellent az *ö*-zés terjedésének. Vö. pl. *ëssze, szërnyű, ëcsém, zërgëtt* (BALASSA, i. m. 104); *ëcs, dërget, hërcsek, tërpe, sërén, tömlëc, tëmërdëk, sëtët*. (NyF. IX. 21).

b) A labiális illeszkedés elég tökéletes; pl. *könyhöz, münköt, tütököt* (BALASSA i. m. 104); *ököt, ökrököt* (NyF. IX. 22).

c) Elég erős az $\ddot{o} > \ddot{u}$, $\ddot{o} > \ddot{ü}$ változás is; pl. *gyüngy, küpü, küszürü, gyüker, cüvek, füveny* (NyF. IX. 23).

d) *ö* gyakran kettőshangzová lett: *űö, őű, õű*. (MNyv. I. 448—450).

e) A szakadáti nyelvjárásszigeten *ë* helyettesíti gyakran az *ö* hangot; pl. *ëkër, ël, ënt, ët, këkény, kënyerëg, kënyü* (MNyv. VI. 203); e mellett: *fölleg, köll, körösz* stb. (uo.)

f) A moldvai csángók nyelvjárásában csekély terjedelmű az *ö*-zés, s a labiális illeszkedés is hiányzik. Példák: *Sëtertek, szërnyű, dörgëlni, melykëtö, zërëg, püspëk, külën, mezökën, gödër, ürëm, lödëzni, tömlëc, ëssze, ülek, földën, de köveszt, pörrëgtetö, öszte*. (Nyr. XXX. 61).

Miután áttekintettük mai nyelvjárásaink *ö*-zését, foglaljuk össze röviden azokat a sajátosságokat, melyekben az *ö*-zés további fejlődése nyilvánul.

1. Az *ö*-zés nagyobb tért foglalt el a szótövekben. Olyan szavak, melyek nyelvemlékeink korában sohase voltak *ö*-zők, most már $\ddot{e} > \ddot{o}$ hangfejlődést tüntetnek fel.

2. Az $\ddot{o} > \ddot{u}$ és $\ddot{o} > \ddot{ü}$ változások terjedelme növekedett.

3. Az *ë*-zés mindinkább tért enged az *ö*-zésnek. Oly nagy mértékű *ë*-zés, mint a milyen egyes kódexeinkben feltűnik, ma már nem található.

4. Az $\ddot{o} \sim \ddot{e}$ váltakozásnak csupán nyomain maradtak meg.

5. *ö* sok nyelvjárásunkban kettőshangzová vált.

6. Itt-ott $\ddot{o} > \acute{o}$, $\ddot{o} > \alpha$ hangfejlődés történt.

7. A labiális illeszkedés ma is csupán egyes nyelvjárásaink sajáttsága, de már határozottan nagyobb tért foglal el, mint kódexeink korában.

8. \ddot{o} és \acute{o} közt sok az átmenet (pl. pótló nyújtás; vagy rövidülés kettős mássalhangzó előtt).

9. A kötőhangzók terén az \ddot{o} -zés tért veszített.

10. Több képző és rag is elvesztette \ddot{o} -ző alakját.

Végére értünk az \ddot{o} -zés hosszú történetének. Láttuk, mikép keletkezett, hogyan alakult ki s mikép fejlődött tovább. Adja meg végül az \ddot{o} -zés története a feleletet arra a kérdésre is, mi tkp. az \ddot{o} -zés történeti alapon. A válasz nem nehéz; tárgyalásunk folyamán könnyen ráakadhattunk. Az \ddot{o} -zés történeti alapon csaknem egészen összeesik az \ddot{o} ejtés történetével s így tkp. majdnem valamennyi magyar \ddot{o} -vel hangzó szó \ddot{o} -ző alak. Szoros történeti kapcsolatban van azután az \ddot{o} hanggal az \acute{o} is, s ez magyarázza meg azt, miért kellett foglalkoznunk az \ddot{o} -zés történetében az \acute{o} hang fejlődésével is.

LOSONCZI ZOLTÁN.

A finnugor *-k* többesképző.

BEKE ÖDÖN a NyK. XL. kötetében «A *-k* többesjel a lapp nyelvben (tekintettel a többi fgr. nyelvre)» cím alatt részletesen foglalkozott a lp. többesi *-k*-val és futólagos szemlét tartván a többi fgr. nyelv fölött, «a melyekben eddig is csak éppen hogy nyomát ismertük ennek a jelnek», vizsgálódása eredményeit a következő pontokba foglalta össze: «1. A lapp nyelvbeli *-k* többesképző csupán egyszerű változata a *-t* ($\sim \delta$) pluralisjelnek. — 2. A finn és mordvin nyelvben a személyragok többesi *-k*-ja valószínűleg szintén ilyen eredetű. — 3. A vogul és osztják többesszámi személyragok megfelelő eleméből nem lehet biztos következtetést vonni fgr. *-k* többesképzőre. — 4. A cseremis és zürjén-votják nyelvben fgr. *-k* pluralisjelnek nyoma egyáltalában nem mutatható ki. — 5. A magyar *-k*-nak a fgr. *-t* többesjellel való összefüggése nem világos, de ennek ellenére föltehető, hogy mégis azonos vele.» (228.)

BEKE tehát ellentétbe helyezkedik MUNKÁCSIVAL, a ki az úrál-altaji nyelvek számképzéséről szóló értekezésében (Budenz-Album 234—314) a *-k*-t a *-t* és az *-i* mellett mint harmadik finnugor többesképzőt tárgyalta.

A fgr. nyelvekbeli *-t* és *-k* többesképző azonosítása igen régi keletű. Már RÉVAY egyeredetűnek tartotta a finn *-t*, az észti $\circ\text{-}d^1$), a lapp $\circ\text{-}ch$, $\circ\text{-}h$ és a magyar *-k* többesképzőt (Elab.

¹⁾ A \circ jellel azt jelölöm, a mit a FUF. a félkövér-betűs szedéssel jelöl (vö. I. 46 s köv.). Ez utóbbi jelölésmóddal sehogyszem tudok megbarátkozni, s nemcsak magam vagyok vele így. A FUF. félkövér betűi még hagyján, de a mieink nagyon is kirívók, s ez idő szerint nem áll módunkban alkalmasabbakat öntetni. Azért határoztam rá magamat más jelölésmódra, a mely talán czélszerűbb. A szokásos helyesírással írt magyar és finn.

Gramm. 199; — a lp. $^{\circ}k$ elkerülte a figyelmét, pedig SAJNOVICS ezt is fölhozza Demonstr. [1770] 55, 56). CASTRÉN 1850-ben a magyar személyragok végén levő $-k$ -ról (minden bizonynyal más fgr. nyelvek többesi $-t$ -jére gondolva) azt mondja, hogy «littera k sine dubio hic ex t orta sit» (De affixis personalibus linguarum Altaicarum 43). SZAMOJÉD nyelvtanában (1854) azt mondja, hogy a szam. $^{\circ}t$ többesképzőnek a finnben $-t$, az észtbén $^{\circ}d$, a mordvinban és az osztjákban szintén $^{\circ}t$, a lappban $^{\circ}h$ ($^{\circ}k$) és a magyarban $-k$ felel meg (Gramm. der samojed. Sprachen 109). AHLQVIST 1863-ban a magyar és a finn nyelv rokonságáról írt czikkében (Om ungerska språkets förvandtskap med finskan) a finn, a mordvin és a vogul többesi $^{\circ}t$ képzőt azonosítja a magyar $-k$ -val s az utóbbit tartja eredetibbnek; sőt még a magyar és a finn $-i$ többesképzőt is $-k$ -ból eredteti (Suomi, toinen jakso I. 20). Ugyanezt a nézetét ismétli 1877-ben a Suomen Kielen Rakennus-ban s az elősorolt többesképzőkhöz hozzácsatolja még a lp. $^{\circ}k$ ($^{\circ}h$) és $^{\circ}i$ képzőt is (I. 86). A lp. $^{\circ}k$, $^{\circ}h$, $^{\circ}t$ és $^{\circ}i$ többesképzőket már korábban (1869) azonosítva találjuk a magyar és a finn többesképzőkkel BLOMSTEDTNél, a ki AHLQVISTHOZ csatlakozva szintén a $-k$ -t tartja eredetinek (Halotti Beszéd 19, 35).

A $^{\circ}k$ és a $^{\circ}t$ képző azonosságát és az utóbbinak eredetibb voltát BUDENZ támogatta legelőször érvekkel (vö. Jegyzetek az ugor-magyar összehasonlító nyelvtanhoz 57. §, utóbb UA. 310). A lp. $\star-t > ^{\circ}k$, $^{\circ}h$ hangváltozás igazolására a lpN $^{\circ}manak$, lpS. $^{\circ}manah$ 'mégy'-féle sing. 2. alakokat hozza föl, a melyekben «előbb bizonyosan szóvégi $-t$ volt» (vö. f. *menet*). BEKE főnnebb említett czikkében sok más adattal is bizonyítja a $^{\circ}t > ^{\circ}k$ ($-χ$, $^{\circ}h$, 0) hangváltozást és kimutatja, hogy a lapp nyelvjáráásokban van $^{\circ}t$ többesjel is, pl. névszók ragtalan alakjában: lpN. $^{\circ}vanhemat$ 'szülők' ($\sim ^{\circ}vanhemak$), $^{\circ}dat$ 'ezek' ($\sim ^{\circ}dak$), $^{\circ}lossadat$ 'nehezék' ($\sim ^{\circ}lossadak$) stb.; a többesszámi

(fS.) irodalmi és köznyelvi alakok elé azonban szükségtelennek tartom odatenni a $^{\circ}$ jelt, mert azoknak hangjelölésbeli mineműségét a nélkül is ismeri minden szakember. A nyelvjárási alakokat meg kell különböztetni, mert a szokásos helyesírással írottakon kívül előfordulnak finomabb hangjelölések is.

3. szem. «igeragban»: lpN. ^o*dadjet* 'mondják' (~ ^o*dadjek*), ^o*lät* 'vannak' (~ ^o*læk*), ^o*ar'valët* 'gondolták' (~ ^o*arrvalek*) stb.

Mielőtt rátérek a kérdés velejére, egy kis előleges selejtezést kell végeznem.

1. BEKE azt mondja az egyik jegyzetben: «GENETZ kóla-lapp szótárában is van néhány példa [t. i. névszók ragtalan alakjában levő többesi -t-re], de ezekben az -i, -j pluralisjel is látható. Kérdés, hogy nominativus-alakok-e» (213). — Dehogy is kérdés! Hiszen az idézett alakok, ú. m. [†]*ǵjuilgit* (helyesen: [†]*ǵjuilgit*), [†]*no,ddit*, [†]*kqmgijt*, [†]*sajmijt*, [†]*saldxajt* nyilvánvaló accusativus-partitivusok (vö. NyK. XVII. 4, 7; FUF. II. 66).

2. A 214. lapon azt mondja BEKE: «Kétségtelenül ugyanez a rag [t. i. a -t többesképző] van a határozatlan többesi alanyra mutató igealakokban is.» — Ez tévedés. A szóbanforgó lpK. alakok, a melyeknek igazi mivoltát HALÁSZ sem ismerte föl (NyK. XVII. 31), a finnség passivum impersonaléjának megfelelői; pl. [†]*ieleit* 'élnek' ~ fS. *eletään* | [†]*puo,ltett* 'megégetik' ~ fS. *poltetaan* | [†]*lō,ott* 'tartják' ~ fS. *luetaan* | [†]*tödett* 'megismérik' ~ fS. *tiedetään*. Ezekben tehát sem -t többesképző nincs, mint BEKE gondolja, sem [†]-tt, -t igerag, mint HALÁSZ gondolta. Präteritum: [†]*isttis* 'leültek' (< ^{*}*išttiš*) ~ fS. *istuttiin* (< ^{*}*istutti-zen*). A lpK. passivum impersonale használata teljesen megegyezik a finn nyelvekével. Határozott alanyval kapcsolatban is előfordul, sőt — mint HALÁSZ konstatálja — az akkai nyelvjárásban a passivum impersonale-alakok kiszorították az indie. præsens és präteritum többesszámi 3. szem. alakját (NyK. XVII. 32); olyan jelenség, a milyent a finnségnek egy részében találunk, nevezetesen a karjalaiban, az aunusiban, a lüdben, a vepsäben (de az utóbbiban a pass. impers. mellett nagy ritkán előfordul még a plur. 3. szem. alak is). Ilyen személyesen használt passivum impersonale-alakok azok, a melyeket BEKE az akkai nyelvjárásból mint többesszámi «-t-rag»-gal való 3. szem. alakokat idéz, pl. [†]*sarnet*, [†]*sarnot*, [†]*sarno,t* 'mondanak', [†]*va,ldet* 'fognak', [†]*vu,lget* 'elmennek'. Ezeknek a -t-je tehát nem többesképző, hanem a passivum képzője. (A többi lpK. nyelvjárásban a præsens plur. 3. szem. végzetei: -b, -p, -v, -β; ezek közül a -b az akkai nyelvjárásban is előfordul: *leb*, *leb* 'sie sind' SETÄLÄ, TuM. 20).

3. Többszámú 2. szem. birtokos személyrag végén is talált BEKE dentális többesképzőt, de csak egyetlen példában: lpK. *†koyt lī tīn' ujn metteð milt?* 'kuinka on teidān nähden l. mielestänne? wie meinet ihr?' (215). — Ez is félreértés. Az *†ujnem* n. act.-ból való *†ujnmetteð* nem többszámú személyragos alak, hanem egyesszámú partitívus (vö. *†cirkev* 'templom', *†iemnej* 'föld': sing. part. *†cirkvetteð*, *†iemnjetteð* stb. NyK. XVII. 7).

4. BEKE sok példával iparkodik kimutatni, hogy szó bel-sejében is történt $t > h$, χ , h hangváltozás. Ez teljesen fölösleges dolog, mert hiszen a kérdéses többesképzők nem szóbelsei, hanem szóvégi hangok. A szóbelsei változást ilyen példákkal bizonyítja: lpK. *jienta, inta* 'hang nélkül' \sim *†jīn'za* | lpN. $^{\circ}$ -*taga* abessivus-rag \sim $^{\circ}$ -*haga* | lpK. *†pa,netemes* 'zahnlos' \sim *†pā,nezemes* | lpK. *†čolmtem* 'vak' \sim *†ča,lmχem* | lpN. $^{\circ}$ -*madotemet* \sim $^{\circ}$ -*mādohamēt* 'lehetetlenül, rendkívül' | lpN. $^{\circ}$ -*navrota* \sim $^{\circ}$ -*navrohā* 'kinevet' | lpN. $^{\circ}$ -*buollatet* \sim $^{\circ}$ -*buollahet* 'gyújt' stb. Ezek első tekintetre teljesen meggyőző példák. Azonban itt mégis csak csalóka látszattal van dolgunk, mert ezekben a h , χ nem t -ből fejlődött, hanem ∂ -ból, vagyis a t elveszett, s a ∂ -ból h s ebből χ lett. A lpK. $-ta \sim -\chi a$ s a lpN. $^{\circ}$ -*taga* \sim $^{\circ}$ -*haga* abessivus-raggal vö. lpS. Lule $-ota$ (pl. *kuölōta* 'hal nélkül', *kešēōta* 'nyár nélkül': nom. *kuölle*, *kēšē* FUF. II. 52. 57) | a lpK. $-tem(es) \sim -\chi em(es)$ és a lpN. $^{\circ}$ -*tēme* \sim $^{\circ}$ -*hāme* fosztóképzővel vö. lpS. Lule $-otipmē$ (pl. *tšalmē-otipmē* 'blind': *tšalēmē* 'auge' FUF. I. 90, *māto-otipmē* 'unmöglich': *māotto* 'das können' FUF. II. 44) | lpN. $^{\circ}$ -*navrota*, $^{\circ}$ -*buollatet* \sim $^{\circ}$ -*navrohā*, $^{\circ}$ -*buollahet*: vö. lpS. Lule *nāurūote* 'spotten, verhöhnen', *puallēote* 'anzünden' (SUS. Toim. I). A mely h , χ nem $\partial(t)$ -ből való, az analógia útján jött létre; olyan h , χ , a mely t -ből fejlődött volna, egyetlen-egy sincsen. Nagyon csodálom, hogy BEKE nem jött rá ezeknek a h , χ -knak az eredetére, noha maga is idéz olyan változatokat, a melyek rávezethették volna a helyes nyomra. Ilyenek pl. a lpK. $-ta$, $-\chi a$ abess. ragalak mellett $†-hta$: *†kqmagahta* 'barfüssig' | a lpK. $-tem$, $-\chi em$ fosztóképző mellett $-\chi tem$: *†nukēmāχtem*, *†nikēmāχtem*, *†nūχēmāχtem* 'nyelvetlen, néma' | lpN. *†čalmuhuvuht* 'megvakul' mellett *†čalēmēhtuwat* | lpK. *ālkte* \sim *†alkχe* 'beginnen, anfangen', *†kirj'te* \sim *kirjχe* 'bunt machen, schreiben', *†ju(ə)te* \sim *†juχe* 'zu trinken geben,

tranken', *†vuojte*- 'verfolgen' ~ *†vuj'xe*- 'treiben, austreiben' mellett *†alkeht*, *†kirjhte*-, *†juraht*, *†vuejhte*- stb.

A -*t* többesképző megvoltát bizonyító — de, a mint látuk, részben csak látszólag bizonyító — adatok felsorolása után BEKE azt mondja: «Ez adatok ismerete után a legesekélyebb kétség sem férhet hozzá, hogy a lpN. és lpK. -*k* jel eredetibb -*t*-ből való.» (215).

Ezek az adatok — ha nem voltak is így összeállítva — semmi esetre sem voltak ismeretlenek a lapp nyelv történetének legavatottabb bűvárlója, WIKLUND előtt, s ő mégis nagyobb tartózkodással nyilatkozott «Zur geschichte des urlappischen *ā* und *ū* in unbetonter silbe» cz. értekezésében a lpN. és a lpS. (Lule) többesi alanyesetek ^o-*k* és -*o* végzetének eredetéről. Nyilatkozata — a mely elkerülte BEKE figyelmét — így hangzik: «Die qualität des ursprünglichen auslautenden konsonanten ist etwas unsicher. Für *k* spricht das in N. F. und (bei einsilbigen stämmen) im russischlappischen vorkommende *k*, für *t* das *t* im finnischen, mordvinischen etc.; aus einem *t* hätte sich ein urlappisches oder nur einzeldialektisches *k* in dieser stellung leicht entwickeln können, und das *o* im Lulelappischen, südlappischen etc. könnte ebenso gut auf ein *t* als auf ein *k* zurückgehen (als analogien hierfür können z. b. das in N. F. häufige infinitivsuffix -*ok* und die jämtländische infinitivendung -*o* < -*d* dienen). Wie wir weiter unten sehen werden, verschwindet auslautendes -*k* sonst spurlos in zwei- und mehrsilbigen formen in N. F., es erscheint also fraglich, ob dieses gebliebene -*k* nicht erst spät entwickelt worden ist, nachdem das ursprüngliche -*k* (aber nicht -*t*) schon verschwunden war. Möglich ist es jedoch, dass -*k* in N. F. aus den einsilbigen formen, wo es lautgesetzlich geblieben war, über alle paradigmata verbreitet worden ist.» (FUF. II. 55).

WIKLUND tehát mint esetleg föltehető eredeti *-*t* többesképző mellett szóló bizonyítékokra hivatkozik más finnugor nyelvek (finn, mordvin stb.) többesi -*t*-jére, de egy árva szóval sem említi meg a lapp nyelvben magában (^o-*k*-val váltakozva) előforduló ^o-*t* többesképzőt. Hogy ennek a létezéséről ne lett volna tudomása, arról szó sem lehet; hiszen — hogy csak egyet említek — UL.-jében gyakran hivatkozik a SUS. Aik. III. kötetére, a mely-

ben QVIGSTAD szövegei megjelentek, s ezekben sok $^{\circ}$ -t-s többesszámi alak van. Olyan körütekintő, mindent figyelembe vevő és szigorú kritikával dolgozó tudósnál, a milyen WIKLUND, a lp. $^{\circ}$ -t-s többesszámi alakoknak említetlen hagyása nem jelenthet egyebet, mint azt, hogy ő ezeket nem tartja eredeti $^{\circ}$ -t többesképző mellett szóló bizonyítékoknak.

Ha mármost tüzetesen végig vizsgáljuk azokat a forrásokat (nyelvtanokat, szövegeket, szójegyzékeket), a melyekből BEKE az ő bizonyító anyagát merítette, arra az eredményre jutunk, hogy ezek nem nyújtanak a többesszámi $^{\circ}$ -k vagy $^{\circ}$ -t eredetibb voltának eldöntésére elegendő bizonyítékot. Meg lehet belőlük állapítani, hogy történt $-t > -k$ változás, de történt $-k > -t$ változás is. Az utóbbira BEKE is idéz példákat, de hozzáteszi, hogy «sokkal nagyobb számmal vannak azok az esetek, melyekben a $-t > -k$ változás forog fönn» (216). Igen, csakhogy ezt a számbeli sokkal nagyobb többséget éppen azok az esetek adják ki, a melyekben BEKE a $-t > -k$ hangváltozást annál az oknál fogva tartja kétségtelennek, hogy az irodalmi nyelvbeli $^{\circ}$ -k mellett több nyelvjárásban $^{\circ}$ -t is előfordul (plur. nom., igei plur. 3. szem., igei sing. 2. szem.). Egészen kétségtelen $-t > -k$ hangváltozás csak egyes névszókban és az infinitivusban van, az is kevés kivétellel csak a karesuandói nyelvjárásban. (Föltűnő dolog, hogy HALÁSZnak karesuandói szójegyzékében igen sok igeinek van a $-t$, \ddot{t} -t, \ddot{t} -ht-végű mellett $-k$, \ddot{t} -k, \ddot{t} -hk-végű infinitivusa, a szövegekben pedig — sem a QVIGSTADéiban, sem a HALÁSZéiban — nincsenek $-k$, \ddot{t} -k, \ddot{t} -hk-végűek.) Én azonban a számarányról nem azért beszéltem, mintha a kérdés eldöntésére nézve fontosnak tartanám, hanem csak azért, mert BEKE szóba hozta. Ilyen kérdés eldöntésére az adatok «non numerantur, sed ponderantur», és a statisztika még akkor sem érne semmit, ha nem egynéhány ívnyi anyagból, hanem a nyelvnek összes adataiból állítanók össze.

Másképp kell ezt a dolgot megfogni. Szerencsére nem csupán azokra a forrásokra vagyunk utalva, a melyekből BEKE merített, hanem van még két fő lpN. nyelvjárás: a karasjoki és a polmaki, a melyekből meglehetősen nagy anyag áll rendelkezésünkre NIELSEN KONRÁDnak két munkájában: «Zur aussprache des norwegisch-lappischen» (SUS. Aik. XX) és «Die

quantitätsverhältnisse in Polmaklappischen» (= SUS. Toim. XX, XXIV).¹⁾ Csodálom, hogy BEKE ezeket teljesen mellőzte.

A többesképző kérdésének megvilágítására szolgáló adatok ²⁾ a következők:

I. Karasjok: *k* ~ Polmak: *t*.

a) K. *heäpâk* 'schande, scham' ~ P. *heäpâot* SUS. Aik. XX. 30 (vö. fS. *häpeä* < **häpedä*; a fS. -ea, -äi végű szavakra nézve vö. BUDENZ, UA. 208; SETÄLÄ, ÄH. 67 s köv. és NyK. XXVI. 432).

K. *suōkāk* 'dick, dicht' ~ P. *suōkâot* SUS. Aik. XX. 30 (vö. lpS. Lule °*suōhkat* 'tjock, tät' WIKLUND, Läröbok² 244; fS. *sakea*, fL. *sa'gdä* SETÄLÄ, ÄH. 102 < **sakedä*).

K. *meł'gâk* 'ziemlich' ~ P. *meł'gâot* SUS. Aik. XX. 52 (vö. lpS. Lule °*mäl'kat* 'mycket lång' WIKLUND, Läröbok² 220; fS. *melkeä* < **melkedä*).

K. *vel'gâk* 'weiss' ~ P. *vél'gâot* (vö. lpS. Lule *vël'kat* 'fehér' NyH.⁵ 137; fS. *valkea*, fL. *välda* SETÄLÄ, ÄH. 102 < **valkedä*).

b) K. *āmmâk* 'amt' ~ P. *āmmâot* SUS. Aik. XX. 69 (vö. lpN. Kautokeino *āmmâ'ot* 'amt, stelle' NIELSEN, LappWb.; lpS. Lule *ammât* 'embete' WIKLUND, Läröbok² 194; < fS. *ammatti* THOMSEN, Einfl. 130).

c) K. *eēmîk* 'hausmutter' ~ P. *eēmîot* (vö. lpS. Lule *ēemēt* NyH.⁵ 40; lpK. *jiement* GENETZ, Kuollan lapin murteiden sanakirja; fS. *emäntä*).

[K. **išîk* ~ P. *išîot* 'hausvater' (vö. lpS. Lule *išēt* NyH.⁵ 92; fS. *išäntä*)].

¹⁾ Ez a két munka WIKLUNDnak fönnebb említett értekezése után jelent meg.

²⁾ A mely adat mellett nincsen idézve az említett két munka valamelyike, az abból az adatgyűjteményből való, a melyet NIELSEN 1902-ben volt szíves számomra összeírni, s a mely egy sereg lpN. irodalmi helyesírással írt szónak a karasjoki és a polmaki kiejtés szerinti átírását tartalmazza. Itt a hangjelölést kissé egyszerűsítettem (olyan mellékjelek elhagyásával, a melyek a szóbanforgó kérdésre nézve lényegtelenek) és a helyébe *ä*-t tettem (mint maga NIELSEN is Lappisches Wörterbuch-jában).

d) Az infinitivus végzete: K. $-ok \sim P. -ot$ SUS. Aik. XX. passim (vö. lpS. Lule $-t$ FUF. I. 84 s köv., II. 42 s köv.; lpK. $-t, -d, -\delta$, lpE. $^{\circ}\delta$; f. $^{\circ}\delta ak$; md. $-da, -do$ NyK. XXVI. 429; osztj. $-t\acute{a}, -ta, -da$ NyH.⁵ 84).

Plur. 2. alanyi személyrag: K. $-ok \sim P. -ot$ (imperat.) SUS. Aik. XX. 26; P. *lěokěot, lěopěot* 'vagytok' (vö. lpS. Lule $^{\circ}t$ WIKLUND, Läröbok² 66 s köv., 77; $-t\epsilon$ NyH.⁵ 117; lpK. $-t$, [imperat.] $-t, -d, -\delta$ NyK. XVII. 28; fS. [dial.] $-ta$ SETÄLÄ, TuM. 50; fK. $^{\circ}da, ^{\circ}de$ GENETZ, Ven. Karj. kiel. 216; stb. stb., vö. NyH.⁵ 110, 116, 117).

Sing. 2. birtokos személyrag: K. $-ok \sim P. -ot$ SUS. Aik. XX. 67 (vö. lpS. Lule $^{\circ}t$ WIKLUND, Läröbok² 48; lpK. $-t, ^{\circ}ht$ NyK. XVII. 16; fS. $-ti$ (a régi irodalomban) $> -si$ SETÄLÄ, ÄH. 56; mdE. $-t$ PAASONEN, Mordv. Lautl. 121; cser. $-t$ BEKE, Cser. Nytan 174).

e) Sorszámnevek képzője: K. $-ok \sim P. -ot$ (vö. lpS. Lule $-t$, lpK. $-t, -nt$; fS. $-nte$, fÉ. $-nda, -da, -dä$; vog. $-t, -nt$ stb. NyH.⁵ 94; — szam. $^{\circ}mtea, ^{\circ}mdaei, ^{\circ}dde$ stb. CASTRÉN. Gramm. 197 s köv.).

II. Karasjok: $k \sim Polmak: k$.

Többszámú alanyeset: K. $-ok \sim P. -ok$ SUS. Aik. XX. passim.

Präsens plur. 3. végzete: K. $-ok \sim P. -ok$ SUS. Aik. XX. 14, 26, 27; SUS. Toim. XX. 37, 61.

Alanyi és birtokos többszámú személyragok: K. 1. $-m\epsilon ok$, 2. $-d\epsilon ok$, 3. $-s\epsilon ok \sim P.$ 1. $-m\epsilon ok$, 2. $-d\epsilon ok$, 3. $-s\epsilon ok$ SUS. Aik. XX. 14, 26, 27; SUS. Toim. XX. 37, 38, 45.

A mint látjuk, az első csoportban a karasjoki $-ok$ -val szemben a polmaki nyelvjárásban $-ot$ van. A lulei nyelvjárás és más nyelvek tanúsága szerint a karasjoki $-k$ hang eredetibb $-t$ -ből fejlődött;¹⁾ a polmaki nyelvjárásban nem történt

¹⁾ A karasjoki nyelvjárás annyira (sit venia verbo!) « k -zó», hogy benne $-ap$ -ból is fejlődött $-ok$, nevezetesen a präs. plur. 1. szem. alakban, pl. *má'nnáok* 'megyünk', *eššliok* 'élünk' ($\sim P.$

-t > -k hangváltozás, hanem az eredetibb -t megmaradt. A második csoport azt mutatja, hogy a többesszámi alakok végén nemcsak a karasjoki, hanem a polmaki nyelvjárásban is -ok van. Minthogy pedig a polmaki nyelvjárásban az első csoportbeli esetek tanúsága szerint -t > -k hangváltozás nem történt, ez a plur. -ok sem lehet -ot-ból való. Ha pedig a polmaki plur. -ok nem -ot-re megy vissza, akkor nem lehet -ot-ból fejlődöttnek tartani a többi lpN. nyelvjárás plur. -ok-ját sem. E szerint nem úgy van a dolog, a hogy BEKE gondolja, hanem éppen megfordítva: az a °-t képző, a mely a lpN. nyelvjárások egy részében többesszámi alakok (alanyeset és igei 3. szem.) végén °-k-val váltakozva előfordul, nem eredetibb a °-k-nál, hanem belőle fejlődött. Ennek a plur. °-k > °-t változásnak és °-k ~ °-t váltakozásnak természetes következménye az lett, hogy analógia útján más alakokba is áttért a -t helyébe a -k és a -k helyébe a -t (pl. Karesuando: †taht 'ez', †toht 'az' > †tahk, †tohk UgFüz. VI. 197, 198, és viszont: °baivadak 'solis lumen' FRHS Lex. Lapp. > Lyngen °baivadat SUS. Aik. III. 26).

Mármost rátérhetünk BEKÉnek két bizonyítékára, a melyet eddig érintetlenül hagytam. Az egyik az, hogy «a plur. 2. sz. igeragban majdnem minden nyelvjárás megőrizte a -t jelet» pl. lpS. Lule °kullapehtit 'hallotok', lpN. °boattebættet 'jöttök', lpE. °luhovetted 'olvastok', lpK. sirvettet 'játsztok' stb. — Lásuk, mit szól ehhez a karasjoki és a polmaki nyelvjárás. Ennek a két nyelvjárásnak plur. 2. szem. alakjai az első csoportba tartoznak; a végzetük u. i.: K. -βættiok v. -bættiok ~ P. -βættei, -βækkæi SUS. Aik. XX. 27, 43.¹⁾ Itten tehát a polmaki nyelvjárás megint eredetibb hangállapotot tüntet föl. Értsük meg jól: a P. -βættei, -βækkæi személyrag végén levő -ot eredetibb a K. -ok-nál, de a fönnebbiek szerint nem megelőzője a

wännäp, ešlliap; lpS. Lule °-p WIKLUND, Läröbok² 60 s köv.) és a középfokban, pl. buoräok 'jobb', nuoräok 'fiatalabb' (~ P. buoräp, nuoräp; lpS. Lule -p NyH.⁵ 103).

¹⁾ A lpN. -βættei (~ lpS. Lule °-pehtit, lpE. °-vetted, °-vætted, lpK. -bitted, †-bætted, -biættet, -piættet, †-βætted, -vetted, -vætted stb.) személyragnak -βæ- eleme — mint tudjuk — eredetileg præsensképző volt (vö. SETÄLÄ, TuM. 16 s köv.).

P. plur. *-ok-nak*. Akkor tehát csak két lehetőség van: a P. *-ot* vagy más többesképző, vagy nem többesképző. Az előbbi esetben a finn stb. *-t*-vel azonos, az utóbbi esetben pedig nem lehet egyéb, mint a 2. személy *-ot* ragjának ismétlése. Abban a föltevésben, hogy a lappságban a *-ok* és az *-i*-többesképzőkön kívül még *-t* (*-ot*) is lehet, semmi különös sincsen; hiszen pl. — mint alább látni fogjuk — a finnségben is van három külön többesképző: *-k*, *-t* és *-i*, nem is szólva a birtokos személyragozásbeli *-n*-ről, a mely eredetileg szintén többesképző volt (vö. BUDENZ, Ugr. Sprachstud. I.; PAASONEN, Mordv. Lautl. 120—123). Az elemismétlődés föltevése sem önkényes dolog, mert más esetben is találkozunk vele a lappságban; ilyen ragismétlés van nevezetesen a lpK. *-ttd*-végű partitívusokban (a pusztá *-t*, *-d*-vel való eredetibbek mellett; vö. HALÁSZ: NyK. XVII. 7, 8; SETÄLÄ: NyK. XXVI. 428).

Hogy melyik föltevés valószínűbb? Azt hiszem, az utóbbi. A szóbanforgó *-ot*-nek többesképző-voltát semmivel sem lehet támogatni, mert eredeti *-ot* többesképzőre a lappságban kétségtelen adat sincsen. Többesszámi személyrag végén nem is kell okvetlenül többesképzőnek lennie, vagy mondjuk így: valamely többesképzőnek meglennie. Éppen a plur. 2. szem. ragjának is van az egész lappságban többesképző nélküli alakja: lpN. *°-t*, lpS. *°-t*, lpK. *-t*, *-d*, *-d*, lpE. *°-d* az imperativusban és (megelőző praesensképzővel): lpN. *°-ppet*, lpS. *°-bet*, *°-pet*, *°-hpet*, lpK. *-ppet*, *-pped*, lpE. *-pped* az indicativus és a potentialis («conjunctivus») praesensében (vö. SETÄLÄ, TuM. 16, 127 s. köv.); pl. a polmaki nyelvjárásban: *lëokëot*, *leëokkëot* 'legyetek', *männëot* 'menjete', *eëlliöt* 'éljete' (~ Kar. *leëokkëok*, *männëok*, *eëlliok*); *lëoppëot* 'vagytok' (~ lpS. Lule *°lähpit* WIKLUND, Läröbok² 77; lpK. *lieppet*; lpE. *°læppeð* SETÄLÄ, TuM. 17); a karasjoki nyelvjárásban: *tšöokkåbeok* v. *tšöokkåbeok* ['ültök'] SUS. Aik. XX. 43. (< **-ot*).¹⁾

BEKÉNEK a *-t* > *-k* hangfejlődés igazolására fölhozott másik — még hátralevő — bizonyítéka az egyesszámi 2. szem.

¹⁾ NIELSEN a fönnebb (273) említett kézirati adatgyűjteményben megjegyzi, hogy a hosszabb alak (*-bëotïok*, *-bëotïok*) ritkán fordul elő.

igerag: °-*k* (-*χ*, °-*h*), pl. lpN. °*lonok* 'cserélsz', lpK. *sarnak*, 'beszélsz', *tātaχ* 'akarsz', lpE. °*luvvuh* 'olvasol', lpS. Lule °*kulāh*, 'hallasz'; de egyes lpN. nyelvjárásokban «megmaradt eredetibb -*t* alakjában is», pl. Kvänangen °*læt* 'vagy', Storfjord (Lyngen) °*dagat* (≈ °*dagak*) 'teszel' (217—218).

A karasjoki nyelvjárásban ez a rag -*ok* alakban van meg, pl. *mānāok* 'mégy', *gūlāok* 'hallasz', *mānniok* 'mentél', *gūlliok* 'hallottál'. Ha ez a -*ok* rag -*ot*-ből fejlődött volna, akkor a polmaki nyelvjárásban -*ot*-nek kellene lenni, de nem az van, hanem -*ok*, pl. *mānāok*, *gūlāok*, *mānnēok*, *gūllēok*. Tehát a sing. 2. személybeli -*ok* rag nem -*ot*-ből való, s így azok a °-*t*-s alakok, a melyek más lpN. nyelvjárásokban szórványosan előfordulnak, nem eredetibbek, hanem -*ok*-ból lettek.¹⁾ Ha pedig a -*ok* nem -*ot*-ből lett, akkor eredetileg nem is lehetett személyrag, hanem másvalami elemnek kellett lennie. Alig gondolhatunk egyébre, mint a mire már SETÄLÄ is gondolt, hogy t. i. eredetileg præsensképző volt, a mely után a 2. személy ragja (*-*t*) elveszett; a präteritumba pedig analógia útján került bele, éppúgy mint pl. a finnben a -*mme*, -*tte* és a -*vat*, -*vät* (TuM. 60). Annak, hogy a tulajdonképpeni személyrag elveszett, s az egykori præsensképző vette át a szerepét, másik példája a lapp nyelvjárásokban a præs. plur. 1. szem. lpN. -*op* (pl. Polmak *mānnāop* 'megyünk', *gūllāop* 'hallunk'), lpS. Lule °-*p* (pl. °*kulāp* ['hallunk'] WIKLUND, Lärobok² 65), lpK. -*p* (pl. †*ürčēp* 'futunk'), lpE. °-*p* (pl. °*luhap* 'olvasunk') (TuM. 23). SETÄLÄ föltevését nem szabad tehát úgy kereken elutasítani, mint BEKE teszi (218. l. jegyzet).

A mit elmondottam, abból az világlik ki, hogy a lapp nyelvben mégis csak van °-*k* (-*ok*, †-*kk*) többesképző. A lapp nyelvjárások (vagy mondhatjuk akár: nyelvek) alapnyelvéből közvetlenül maradtnak csak az egytagúak végén levőt lehet tekinteni, mert a szóvégi *k* csak azokban maradt meg (l. fönnebb

¹⁾ Így vélekedik róluk SETÄLÄ is, mondván: «Hier braucht natürlich nicht erörtert zu werden, wie das auslautende *k* hier, sowie in einigen anderen Fällen, in Kautokäino sowie auch anderwärts in *t* übergegangen ist. S. FRIIS, Gr. S. 23 (§ 30)». (TuM. 59. l., jegyzet.)

271. 1. WIKLUND), pl. lpK. *tak, tāk, †tākk* 'ezek, azok', *kok, †kokk, †kūkk* 'kik, a kik' (NyK. XVII. 20, 21); lpN. *°dak* 'ezek', *°dok* 'azok', *°gak* 'kik', *°mak* 'mik' (FRIS, Gramm. 61, 70); *†dahk* 'ezek' (UgFüz. IX. 181, 182). — A szóvégi *k* (*ʒ, ʝk*) megmaradására nézve vö. lpK. *el-leak, jil-lak, il-leaʒ, ij leaʒ* 'nines' (NyK. XVII. 40); lpN. Polmak *im leəʝk* 'nem vagyok'; *leəʝk* 'sie sind' (SUS. Toim. XX. 279). Ellenben elveszett a *-k, -ʝk* a két- és többtagúak végéről, pl. lpK. *iepped tīde* 'nem tudtok' (NyK. XVII. 38; igető: *titte-* GENETZ, Kuollan lapin san.); lpN. *°im oajne* ['nem látok'], *°im boaiē* ['nem jövők'] (FRIS, Gramm. 98; inf. *°oaidnet, °boattet* FRIS, Lex. Lapp.); imperativus sing. 2. szem.: lpK. *†kīč* (*†kīčče* 'nézni'), *†ko,č* (*†ko,hče* 'hívni') (NyK. XVII. 28), lpN. Polmak *mānā* 'menj', *gūlā* 'hallj', *eəle* 'élj' (inf. *mānnāst, gullāst, eəllist*). A lpN. két- és többtagú nom. plur. és igei plur. 3. szem. alakok végén levő *-ʝk*-ra nézve tehát azt a WIKLUND-említette lehetőséget fogadhatjuk el, hogy az egytagúakból terjedt át rájuk. A plur. 1. *-mēʝk*, 2. *-dēʝk*, 3. *-sēʝk* személyragos alakok végén levő *-ʝk* azonban eredeti (azaz nem átterjedés útján odakerült) is lehet, ha föl szabad róluk is tennünk azt, a mit a Fgr. Sprachw.-ban a személyragokról általában föltettem: «Aus einigen Erscheinungen lässt sich aber der Schluss ziehen, dass sich die Personalsuffixe anfangs nicht so fest an das Wort geschmiegt hatten, wie andere, nicht aus selbständigen Wörtern entstandene Suffixe. Sie scheinen geraume Zeit hindurch ziemlich bewegliche Elemente gewesen zu sein, die bald als Suffixe an das Wort angefügt, bald aber noch als selbständige Pronomina ihm vor- oder nachgesetzt wurden. In dieser zum Teil bewahrten Selbständigkeit liegt die Erklärung dessen, dass die Lautvertretung in den Personalsuffixen in manchen Fällen von der regelmässigen abweichend ist.» (115.) Ilyen laza elemnek kellett pl. lennie a mi mostani *-tok, -tēk, -tōk* személyragunknak, mert különben nem lehetne megérteni a *t-jét*, a mely helyett *z-t* vagy *l-t* várnánk. Az őslapp **m.ʝk, *t.ʝk, *s.ʝk* névmások mint ilyen még nem teljesen raggá vált személyjelölők élhették túl azt a kort, a melyben a két- és többtagú szavak végéről a *k* elveszett, s aztán egytagúságuknál fogva megmaradt *-k-jukat* a lpN.-ban megtarthatták végleges raggá-válásuk után is.

Ezzel elbúcsúzhathunk a lapp nyelvtől, a melyben BEKE szerint «nyoma sincs eredeti -k pluralis-képzőnek», és rátérhetünk azokra a fgr. nyelvekre, a melyekben «eddig is csak éppen hogy nyomát ismertük ennek a jelnek» (225). Ezek közül BEKE legelőször a finnről szól, de minthogy ennek -k-jára a lapon kívül a mordvinból is von következtetést, bocssássuk előre az utóbbit.

«A mordvinban — mondja BEKE — a rendes többes jel szintén -t. A személyragozásban azonban már -k is szerepel, legtöbbször az Erzában; pl. 1. sz. E. *tšora-mok* 'fiunk' és 'fiaink (dial.)', M. *tšora-iaŋk'ë* (-ŋk'ë) 'faim' és 'fiam (dial.)'. — A 2. sz.-ben a M.-ban már -t áll: E. *tšora-ŋk* 'fiatok, fiaitok': M. *tšora-ŋt'ë* (-ŋt'ë) 'faiatok' és 'fiatok (dial.)'. — A 3. sz.-ben már az E.-ban is -t fordul elő rendesen (*tšora-st* 'fiuk, fiaik' PAASONEN, Mordvinische Chrest. 05), REGULY szövegeiben azonban -sk rag is van (pl. °*čorask* id. | °*kedisk* 'kezüik, kezeik' | °*pilinesk* 'füleik' | °*pinesk* 'kutyájuk' | °*tejternesk* 'leányuk' Budenz-Album 278).¹⁾

«Az igeragozásban is mindig -t áll a többes 3. személyben, az 1. és 2. sz.-ben ellenben -k,²⁾ gyakran azonban (a Mok-sában mindig) hiányzik a többes jel (l. PAAS. Mordv. Chrest. 06—010).

«A birtokos személyragozás plur. 3. személyében nyilván az -st rag az eredeti, bizonyítja ezt a cseremisiz is, a hol -št a megfelelő rag. A 2. sz.-ben tehát szintén a t-s (moksza) alakot kell eredetibbnek tartanunk. Ha pedig ebben a két esetben a -k csak hangbeli változata a t-nek, a többiben is így kell állnia a dolognak.» (225—226.)

Ez a következtetés gyenge lábon áll. A «gyenge láb» (a melynek, mint az alábbiakból kiviláglik, nem biztos mankója a cser. -št) az első mondatbeli «nyilván» (= be nem bizonyított föltevés); ehhez egy «tehát... kell» (= második be nem bizonyított föltevés) fűződik, s a kettőből «ha pedig»-gel kapcsolva

¹⁾ A ° jelt itt én tettem a szavak elé.

²⁾ [Pl. mdE. plur. 1. *pala-tano(k)*, -t^{an}k, -t^{am}k ['csókolunk'] *pali-niek* ['csókoltunk']; plur. 2. *pala-tadk*, -t^{at}k ['csókoltok'] PAASONEN, Mordw. Chrest. 06, 07].

következik az általánosító «kell». BEKE megfeledezett arról, hogy a névmások általában különködő szavak, a melyeknek alakrendszere sokszor eltér más névszókétól. Ha mármost azt látjuk, hogy a névmásokból lett személyragok többesszámi alakja valamely nyelvben eltér a «rendes többes szám»-tól, vagyis a többi névszók többesszámi alanyesetétől, nem szabad mindjárt arra gondolnunk, hogy a személyragbeli többesképző a «rendes» többesképzőnek változata, hanem inkább arra gondolhatunk, hogy a személyragok az alapnyelvi névmásoknak olyan többesszámi alakjából lettek, a mely más többesképzővel alakult. Ha pedig a többesszámi személyragoknak valamely nyelvben egynél több alakjuk van, akkor megint nem szabad mindjárt arra gondolnunk, hogy ezek egymásnak a változatai, hanem — ismervén a névmások különködését — inkább arra gondolhatunk, hogy az alapnyelvi névmásoknak egynél több többesszámi alakjuk volt. A jelen esetben a többesszámi alanyeset képzőjével azonosnak látszó *-t* (*-t̃*) mellett a személyragokban *-k* (*-k̃*)-t is találunk. Ha mármost úgy okoskodunk, hogy a személyragokban megvan a «rendes» *-t* (*-t̃*) többesképző is, tehát a *-k* (*-k̃*)-nak ebből fejlődöttnek kell lennie, akkor kissé elhamarkodva okoskodunk. Az óvatos nyelvész (nem feledkezvén meg a fönnebb említett lehetőségekről) a személyragokbeli *-t* (*-t̃*) > *-k* (*-k̃*) hangfejlődésnek nem is apodiktikus kijelentése, hanem már csak szerény föltevése előtt is azt a kérdést vetné föl magában, hogy vajjon akadnak-e a mordvin nyelvben ilyen hangfejlődést igazoló példák. És ha akadnak, akkor hogyan lehet megmagyarázni azt, hogy a többesszámi *-t* (*-t̃*)-nek *-k* (*-k̃*)-vá fejlődése csak a személyragokban történt meg, az alanyesetben meg nem. Sőt az óvatos nyelvész még azt is fontolóra venné, hogy vajjon a személyragok *-t* (*-t̃*) többesképzője csakugyan azonos-e a többesszámi alanyeset *-t* (*-t̃*)-jével.¹⁾ Erre a kevésbbé óvatos nyelvész azt mondhatná, hogy ugyan kinek juthatna eszébe kételkedni abban, hogy plur. *-t* (*-t̃*) = plur. *-t* (*-t̃*). Pedig erre a kétségeskedésre

¹⁾ Csakis a személyragokról van szó. A többesszámi 3. szem. igealakok (pl. mdE. *palit̃*, mdM. *palajt̃* ['csókolnak'] PAASONEN, Mordw. Chrest. 06) nem személyragos alakok, hanem többesszámi igenevek (vö. sing. 3. *palī*, *palaj* uo.).

már csak azok a paradigmák is okot adhatnak, a melyek az idézett mordvin chrestomathiában vannak, mert a fõlszólító mdE. *vano-k* ~ *van-t* ['nézz'] és *nil-k* ~ *nil-t* ['nyelj'], valamint a tagadó igével járó E. *vano-k* ~ *van-t* (*nil-t*), M. *van̄-k* ~ — (*nil̄-t*) alakok (010, 011) arról tanúskodnak, hogy a md.-ban vannak olyan -*t* (-*t̄*)-*k*, a melyek -*k* (-*k̄*)-ból fejlõdtek. S ha aztán nem érjük be a chrestomathiabeli paradigmákkal, hanem PAASONEN Mordvinische Lautlehre-jéhez (= SUS. Toim. XXII) fordulunk, ebbõl a következõ okulást merithetjük: 1. «Auslautendes *k* war sicherlich schon in gemeinmordvinischer zeit in einigen suffixen vorhanden, und tritt in den jetzigen mundarten unverändert auf,¹⁾ z. b. . . . in dem possessivsuffix der 1. pers. plur. -*n_sk* (-*n̄_sk̄*) z. b. eMar. *alaša-nok* 'unsere pferde' | *rami-ñek* 'wir kauften' | mPšen. *ramasaj-ñek* eMar. *ramasi-ñek* 'wir kaufen sie'.» (15, vö. X); továbbá: «Unzweifelhaft hat es in allen personen, sowohl im singularis als pluralis, ursprünglich zwei formen gegeben: eine das bare possessivsuffix enthaltend: sing. 1. *m* 2. *t* 3. *s_s*; plur. 1. *m_sk* 2. *t_sk* 3. *s_sk* . . .» (120); — 2. «Schon im gemeinmordvinischen war nach dem übereinstimmenden zeugniss der jetzigen mundarten ein nach einem anderen consonanten folgendes *k* im wortauslaut zu *t* geworden z. b. mord. *mol̄-t̄* . . . 'gehe' v. *mol̄_s-ms* 'gehen', mPšen. *šud̄af-t̄* 'sei verdammt' v. *šud̄av̄s-ms* 'verdammt werden' vgl. *rama-k* 'kaufe' v. *rama-ms* . . . eMar. eJeg. *ila tej-t̄* 'tue nicht' v. *teje-ms* 'tuen' vgl. *ila rama-k* 'kaufe nicht' . . . Wo *k* nach einem consonanten unverändert auftritt, ist eine solche lautverbindung in der resp. mundart sicherlich später, als die wirksamkeit des betr. lautgesetzes schon erloschen war, durch ausfall des zwischenliegenden vocals herbeigeführt worden z. b. . . . AHLQ̄M. °*avasynk*²⁾ 'in unseren weibern' vgl. mPšen. *avas̄n̄ñk*.» (22.) — [A plur. 3. -*st* személyragra vonatkozólag, «das ursprünglich auf *k* auslautete»:] «In REGULY's ersa-texten wird dieses suffix noch in der älteren form °*-sk* angetroffen z. b. °*ejdisk* 'ihre kinder', °*bratusk* 'ihre brüder'. Dass *k* hier nicht in *t* über-

¹⁾ Értsd hozzá: magánhangzó után.

²⁾ A ° jelt itt és alább én tettem a szavak elé.

gegangen ist, beruht wohl darauf, dass in dieser mundart der vocal, welcher nach dem zeugniss verwandter sprachen ursprünglich *s* und *k* von einander trennte, sich länger als in den anderen behauptete.» (22.) — 3. Szóvégi *t > k* hangváltozás csak egynéhány orosz jövevényszóban történt, eredeti mordvin szavakban nem (23). — 4. A *tsora-ñttē* 'eure söhne, (dial. auch) euer sohn' alakokbeli *-tt* korábbi **-tk < *-t•k*-ből való; vö. mPsen. *avanñttä* 'euer weib' od. 'eure weiber' < **ava-ñs-ñttē* aus **ava-ñs-n-tk*, **ava-ñs-n-s-t•k* (122); vö. *-tk*: *palat atk* ['csókoltok'] (Mordw. Chrest. 06).

Tehát BEKE a md. *-k* többesképző fölfogásában is tévedett, minthogy vizsgálódásában nem kellő körültekintéssel járt el. A md. személyragokbeli plur. *-k* nem *-t*-ből fejlődött, hanem eredeti. Éppen megfordítva: a *-t* fejlődött *-k*-ből, tehát ez a *-t* nem azonos a «rendes» *-t* többesképzővel, a mely a többesszámi alanyesetben van.

A finn nyelvekben BEKE nem talált *-k* többesképzőt egyebütt, mint az inkeri nyelvjárásban a birtokos személyragok végén. Ezek a személyragok: plur. 1. *°-nnek* (*°-mmek* ritkán), 2. *°-nnek*, 3. *°-ssek* (Hevaa: PORKKA, Ingr. Dial. 79). Tegyük még hozzá, hogy az inkeri nyelvjárásban van plur. 3. *°-ssek* alanyi személyrag is a potentialisban és az imperativusban, pl. *°anta*- 'geben', *°mäne*- 'sich begeben': potent. plur. 3. *°andanossek*, *°ännönössek*, imperat. plur. 3. *°andagassek*, *°änkässek* (id. m. 104, 107). Fontosabb ennél az, a mi szintén elkerülte BEKÉNEK a figyelmét, hogy *-k*-végű birtokos személyrag Finnországban is előfordul a savói nyelvjárásokban. Már az Ugr. Sprachstud. I. füzetében idézett BUDENZ ilyeneket GOTTLUND Otava-jából: *°äntä-sek* 'seine stimme' (~ irod. *ääntänsä*), *°tuleva-sek* ('pelkäis t. voimattomiksi) 'dass sie würden' (~ irod. *tulevansa*), *°ihte-sek* 'se ipsum' v. 'se ipsos' (~ irod. *itsensä*) (27). Ilyenek még: *°naorii-sak* (~ irod. *nauriinsa*: *nauris* 'répa'), *°jal^akoe-sak* (~ irod. *jalkojensa*: *jalka* 'láb'), *°matkaa-sak* (~ irod. *matkansa* v. *matkaansa*: *matka* 'út, utazás') (Suomi, toinen j. XII. 323); *°kirvė-säk* (~ irod. *kirveensä*: *kirves* 'fejsze'), *°poika-sak* (~ irod. *poikansa*: *poika* 'fiú'), *°hevose-sak* (~ irod. *hevosensa*: *hevonen* 'ló') (Suomi, neljäs j. II. 35, 51). SETÄLÄ *°-nsak* ragalakot is idéz (ÄH. 220, 385). Közöl továbbá a lívből ilyen

többszámú személynévmás-alakokat: *meg*, *mæg* 'mi', *teg*, *tæg* 'ti' (ÄH. 219, vö. 220).

SETÄLÄ már az ÄH.-ban kifejezte azt a vélekedését, hogy a finnségnek többszámú birtokos személyragjai eredetileg *-k*-végűek lehettek (220, 385), s később megerősödött ebben a nézetében: vö. Virittäjä, uusi jakso IV. 123, a hol a *-nsa* ragot határozottan *-nsak*-ból valónak mondja, és TARKIAINEN nyelvjárastanulmányát, a melyben azt olvassuk, hogy SETÄLÄ föltevése szerint a plur. 1. és 2. szem. birtokos személyragjának finn alapnyelvi alakja **-n-mek* (\sim **-mek*), ill. **-n-dek* (\sim **-dek*)¹⁾ volt (Suomi, neljäs j. II. 52). A *me*, *te*, *he* 'mi, ti, ők' személynévmásokról és a *nämä* 'ezek', *ne* 'azok', *nuo* 'azok, amazok' mutató névmásokról SETÄLÄ az ÄH.-ban még csak gyanításképp említi, hogy eredetileg *-k*-ra végződhettek (219),²⁾ de OJANSUU már határozottan **mek*, **tek*, **hek*, **nek* finn alapnyelvi alakokat tesz föl (Suomen lounaismurt. äännehist. II. 5.), és LAUROSELA a *me*, *te*, *he*, *ne*, *nämä*, *nuo* névmási alakokat szintén azon esetek között tárgyalja, a melyekben eredetileg *k* volt a szó végén (Äännehist. tutk. etelä-Pohjanmaan murt. I. 26).

BEKE szerint «a finnben igaz, hogy eddig csak *-k > -t* hangváltozás ismeretes (vö. OJANSUU: Beiträge zur geschichte des auslautenden *-k* und *-h* im finnischen FUF. VIII. 60—66), de — tekintve a megfelelő lapp és mordvin alakokat — mégsem valószínű, hogy az egyetlen nyelvjárásban levő ragok eredeti többesjelt őriztek volna meg» (226). — Más szóval: szóvégi finn *-t > -k* hangváltozásról eddig nem tudtunk, de a legközelebbi rokon nyelvek arról tanúskodnak, hogy ilyen mégis csak történt a finnságban, s ennek példái a fL. személyragok *-k*-végűek. SETÄLÄ az ÄH.-ban arra az eredményre jutott, hogy a finn alapnyelvi szóvégi *t*-nek megfelelői a mai finn nyelvekben: fS. általában *t* (dial. ú. n. «véghehezet»), fK. °*t*, fA. °*t*, °*d*, fVp. *d* (dial. bizonyos esetekben *t* is), fV. *D*, fÉ. (északi) *D*, (déli) ° (*0*), fL. *d* (220 s. köv.). Tehát *k* nem fejlődött szóvégi

¹⁾ Nyilván sajtóhiba **-dek* helyett.

²⁾ A *me*, *te*, *he* névmásokról már BLOMSTEDT is föltette, hogy eredetileg *-k* többesképző volt a végükön (Halotti Beszéd 19, 20).

t-ből. BEKE tanúi, a megfelelő lapp és mordvin alakok szintén a $-k < -t$ fejlődés ellen vallottak. Ellenben a finnségbeli megmaradt plur. $-k$ -nak eredeti volta mellett szólnak más megmaradt $-k$ hangoknak lapp és mordvin stb. megfelelői is; vö. præsens-képző $-k$: fS. (Savo) °*en anna-k* 'ich gebe nicht', °*ei anneta-k* 'man gibt nicht'; fI. °*en sao-k* 'ich sage nicht', °*emmä määk* 'wir gehen nicht', °*ei anneda-k* 'man gibt nicht'; vö. fVp. °*emai and-koï andne-koï* 'wir geben nicht, mögen nicht geben' (SETÄLÄ, TuM. 28, 29) ~ lpN. Polmak *im leš'-ok* 'nem vagyok'; lpK. *el-lea-k, jil-la-k, il-lea-χ, ij lea-χ* 'nincs' (l. fönnebb 278. l.) | md. E. *eziñ pala-k* ['nem csókoltam'], *eziñ vano-k* ['nem néztél'], M. *ážw pala-k, áž-t vanš-k* ua.; E. *ap'ak pala-k* ['nem csókolva'], *ap'ak vano-k* ['nem nézve'], M. *ap'ak pala-k, a. vanš-k* ua. (PAASONEN, Mordw. Chrest. 011, 013) | cser. °*a-k* v. °*a-g*, °*o-k* v. °*o-g*, zürj. °*o-g*, votj. °*u-g* tagadó igealakok, vö. SETÄLÄ, TuM. 63—68 || imperat. $-k$: fS. (Savo) °*ota-k* ['végy'], *piä-k* ['tarts'], *kusu-k* ['híj'] (Suomi, kolmas j. III. 230; neljäs j. II. 35); fI. °*saa-k, °anna-k, °sao-k, °lue-k* ['kapj, adj, mondj, olvass'], °*elä-k oda-k* ['ne végy'] (PORKKA, Ingr. Dial. 89, 93, 95, 100, 104, 105) ~ md. E. *pala-k, vano-k* ['csókolj, nézz'], M. *pala-k, vanš-k* ua.; E. *ila-k pala-k, ila-k vano-k* ['ne csókolj, ne nézz'] (PAASONEN, Mordw. Chrest. 010, 013); stb., vö. még SETÄLÄ TuM.-ában az imperativusról szóló részt (110 s. köv.).

A finnségbeli személyragok végén megmaradt $-k$ többes-képző tehát eredeti. Ebből azonban korántsem következik az, hogy a finnség többesszámi személyragjai mind $-k$ -végűek voltak eredetileg. SETÄLÄ azt mondja az ÄH.-ban: «... meg kell engedni, hogy az egyezés nem elég nagy, úgyhogy esetleg arra is lehetne gondolni, hogy talán eredetileg is egynél több alakulat volt» (220). Hogy milyen más alakulatra gondol, arról nem szól. Az én nézetem szerint némely jelenségek arra mutatnak, hogy a finn alapnyelvben voltak olyan személyrag-alakok is, a melyeknek a végén eredetileg sem volt mássalhangzó. Ilyen a fS. dial. $-ta, -tä$ (a präteritumban) és a fK. ° $-da, -de$ (az imperativusban), pl. °*sai-ta* ['kaptatok'], °*söi-tä* ['ettetek'] (déli Pohjanmaa: Suomi, toinen j. IX. 284), °*ottoa-da* ['vegyetek'], °*ecčie-de* ['keressetek'] (Šuigujärvi stb.: GENETZ, Ven. Karj. kiel. 216) < **otta-ja-ta, *etsi-jä-tä*. A *t, d* megvonta arra vall,

hogy a végszótag eredetileg is nyílt volt, mert ha eredetileg zárt lett volna, akkor ezekben *t*, *d* helyett (**ð* >) *r*, ill. *O* volna.

A finnségben *t*-végű személyragok is vannak, nevezetesen az imperativus és az optativus, valamint a reflexiv ragozású indic. praesens és praeteritum plur. 3. szem. alakjában, pl. fS. (Savo) °*tuokaat* ['hozzanak'], °*mänkää*t ['menjenek'], (Vermland) °*moatkaat* ['aludjanak'], °*syökää*t ['egyenek'] (°-*kaat*, °-*kää*t < *-*ka-hat*, *-*kä-hät*) | fLüd °*aykkat* ['adjanak'] || fS. (déli Pohjanmaa) °*saakohot* ['kapjanak'], °*repiköhöt* ['tépjenek'], (ált.) *saa-koot*, *repikööt* ua. | fÉ. (STAHL) °*sakut* ['kapjanak'], °*tulckut* ['jöjjenek'] || fS. (Savo) °*muutakset* ['változnak'], °*heitäkset* ['vetik magukat'], °*koristelliit* ['csinosították magukat'] (SETÄLÄ, TuM. 32, 116, 117, 122; Suomi, toinen j. IX. 287, 292; kolmas j. III. 256). Az összevonatlan alakokban mutatkozó °-*hot*, °-*set*, személyragból azt lehetne következtetni, hogy a finn (vagy talán már a fgr.?) alapnyelvben a harmadik személy névmásának (vagy talán mind a három személynévmásnak) *t*-képzős többese is volt. E mellett tanúskodik látszólag az, hogy a fS. *me*, *te*, *he* 'mi ti, ök' mellett dial. °*met*, °*tet*, °*het* is előfordul (vö. SETÄLÄ, ÄH. 219), így Pohjanmaa északi részében (COLLAN, Finsk Språkl. 74), nevezetesen a torniói nyelvjárásban (AIRILA, Äännehist. tutk. Tornion murt. 118), s az inkeri nyelvjárásban is van °*hō* 'sie' mellett °*hōt* (de csak °*mō* 'wir', °*tō* 'ihr': PORKKA, Ingr. Dial. 78). Azonban számba kell venni azt, hogy a torniói nyelvjárásban vannak szóvégi *t*-k, a melyeknek a helyén korábban *k* volt, pl. *ei olēt* ['nincs'], *en ümmärrät* ['nem értek'], *mennät* ['menni'], *ottät* ['venni'], *isänsät* ['atyja'], *kielensät* ['nyelve'], *luonolisestit* ['természetesen'], *tännet* ['ide'], *sinnnet* ['oda'], *tuonnet* ['oda, amoda'], *allet* ['alá'], *ümpärit* ['köré'], *kotiat* ['haza'] (AIRILA, id. m. 118—120), s ilyen régibb -*k* helyett való -*t*-k másutt is előfordulnak (pl. Pohjanmaa déli részében, a pohjanmaai LJUNGO TUOMAANPOIKA törvénykönyvfordításában 1601, 1609 és a szintén odaváló SALAMNIUS MÁTYÁSNAK egy költeményében, vö. OJANSUU: FUF. VIII. 60). Hogy ez a -*t* < -*k* változás analógiás fejlemény-e vagy hangfejlődés útján ment-e végbe (vö. SETÄLÄ, ÄH. 212, OJANSUU id. h., AIRILA id. m. 121), annak a vizsgálatásába nem bocsátkozom bele. Itt beérhetem annak a megállapításával, hogy a *met*, *tet*, *het* személynévmások

szintén a fönnbbi esetek közé tartoznak, tehát *-t-jük* nem eredeti. Az inkeri *°hõt* névmás *°-t-jének* eredeti volta is nagyon kétséges; ellene szól az, hogy a személyragok *°-k* (ill. magánhangzós)-végűek. A *°hõt* alak nyilván analógia útján jött létre. (Vö. *°orjani-t* ['cselédeim'], *°ommaani-t* ['sajátjaim, enyéim'], *°jalkaas-t* ['lábaid'], *°venehemme-t* ['csónakjaink'], *°naisesse-t* ['feleségeik']: Soikkolában, a hol a plur. személyragok, mikor egy birtokról van szó: *°-mme*, *°-nne*, *°-sse* POROKA id. m. 80). Természetes dolog, hogy ezzel koránt sincs kizárva annak a lehetősége, hogy a személynévmásoknak valamikor eredeti *-t-képzős* többesük is volt, sem pedig az, hogy a *°-hot*, *°-set* személyrag ilyen *-t-képzős* többesnek a maradványa. De van más lehetőség is, t. i. az, hogy ezek a személyragok korábbi **-hok*, **-sek*-ből valók (vö. fl. *°andagassek* ['adjanak'], *°mänkässek* ['menjenek'], fönnbb 282). Hogy az eredeti **-k* helyébe a szóbanforgó esetekben *-t* lépett, annak a magyarázatát a hangtani helyzetben kereshetjük. A személyrag előtti szótagban u. i. majdnem valamennyi alakban *k* van (részint eredeti, részint analógiás *k*), tehát **mütaksek*, **sukahok*-féle alakból disszimiláció útján keletkezhetett *°muutakset*, *°saakohot*. A hol a megelőző szótagban nincsen *k*, ott analógiás alakulás történhetett, pl. (Suomi, kolmas j. III. 255, 256:) *°heitäksen* ['veti magát']: plur. *°heitäkset* (< **-sek*) ~ *°koristelliin* ['csinosítgatta magát']: plur. *°koristelliit* [így] (< **-i-zek*).

A mordvinban szintén vannak a *-k*-végű személyragok mellett *-k* többesképző nélküliek, pl. alanyi: E. 1. *-mē*, 2. *-do*, *-de*, *-dē*, M. 1. *-mē*, 2. *-dā*, *-dē* (PAASONEN, Mordw. Chrest. 06 s. köv.). — PAASONEN ezeknek *-k*-nélküli voltát eredetinek, vagyis nem *-k* > *-O* fejlődés útján előállottnak tartja; vö. a mit az eJeg. *ramata-no* 'wir kaufen' alakról mond: Mordv. Lautl. X, továbbá XIII ad § 59). Kissé gondolkodóba ejtheti az embert az, hogy a tagadó és a tiltó igével járó *-k*-képzős alakok mellett szintén előfordulnak *-k* nélküliek, pl. E. *pala-k*, *vano-k* és *pala*, *vano*, M. *pala-k*, *vanā-k* és *pala*, *vanā*, úgyszintén magának a tiltó igének E. sing. 2. *ila-k* alakja mellett is van *ila* (Mordw. Chrest. 011 s. köv.), s a finnség és a lappság megfelelő alakjainak fejlődéséből azt lehetne következtetni, hogy a md. *-k* nélküli alakok is *-k*-val képzettekből fejlődtek. Ezt a következtetést

azonban a mordvin hangviszonyok nem engedik meg. Az eredeti szóvégi (vagy a véghangzó elvesztével a szó végére került) *k* magánhangzó után megmaradt,¹⁾ ennél fogva azt kell föltennünk, hogy a *-k* nélküli személyragok a *-k*-végűektől függetlenek.

A cseremiszb en *-k* többesképző — legalább ebben az eredeti alakjában — nincsen, hacsak a *-plak*, *-blak*, *-βlak* többesképző végén nem az van (pl. *takmak-plak* 'tanzlieder' SUS. Aik. VII. 78, *imnem-blak* 'lovaim' 70, *mari-βlak* 'férjek' 171).²⁾

A birtokos és az alanyi plur. 1. *-na*, *-nä* (177, 302), 2. *-ta*, *-tā*, *-da*, *-dä*, *-da*, *-dä* (178, 302) személyragok nyilván eredetileg is magánhangzós-végűek voltak. Semmi nyoma annak, hogy valamikor akár *-t*, akár *-k* többesképző lett volna a végükön.

A plur. 3. birtokos és alanyi személyrag végén és a személyragtalan plur. 3. igealakok végén *-t* a többesképző. Azonban ezek a *-t*-k talán nem mind azonosak. Az egészen kétségtelen dolog, hogy az olyan plur. 3. alakokban, a melyek eredetileg igenevek voltak, mint pl. *tolənet* 'jöttek' (vö. *tolən* 'jött' 332), *kodəšt* 'hagytak' (vö. *kodəš* 'hagyott' 318), az az eredeti *-t* van, a melyet pl. a fS. (dial.) *°sait* 'sie bekamen', *°muistit* 'sie erinerten sich' (SETÄLÄ, TuM. 13) és a mdE. *palit*, mdM. *palažt* ['csókolnak', l. fönnebb 280] alakokban találunk. De az már nem egészen bizonyos, hogy a plur. 3. *-št* személyragban (pl. *aβa-št* 'anyjuk', *eryə-št* 'fiuk' 179; *kodə-št* 'hagyjanak' 337, *tola-št* 'jöjjenek' 341, *punə-št* 'adni akarnak' 348) ugyanaz a *-t* többesképző van. Ha számba vesszük a plur. 3. lpN. *-səək*, fS. (Savo) *°sek*, fl. *-ssək* és különösen a mdE. *-st* személyragot, a mely — mint fönnebb láttuk — korábbi *-sk*-ból lett, talán nem fog túlságosan merésznék tetszeni az a föltevés, hogy a cser. *-št* személyrag szintén korábbi **-šk*-ból való lehet. (A sze-

¹⁾ Az E. *ila-k*-nak megfelelő M. *ta-t*, *da-t* (Chrest. 013) nem *-k > -t* hangfejlődés útján jött létre, hanem a plur. 2. *ta-dä*, *da-dä* mellett nyilván más igék indic. præsensének analógiájára alakult (*palašadä*: *palat* ~ *tadä*, *dadä*: *tat*, *dat*).

²⁾ A cseremisiz alakok mellett álló puszta számok BEKE Cseremisiz Nyelvtanának lapszámái.

mélyragnak *-štə*, *-štā* alakja, a mely a kCzar. és a nyK. nyelvjárásban fordul elő [179, 353 s. köv.], nem eredetibb teljesebb alak, hanem nyilván vagy a sing. 3. *-šə*, *-šā* [176, 303] hatása alatt fejlődött *-št*-ből, vagy — névszókban — a viszonyragos alakokból [pl. acc. *-štam*, *-štām*, dat. *-štalūn*, *-štālan* 181] vonódott el.) A szóvégi **šk* > *št* hangváltozásra, az igaz, a föltetten kívül nincs más példa a cseremiszbén, de nem is lehet, mert szóvégi *št* csakis a plur. 3. alakokban fordul elő. Nem is kell itt okvetlenül hangfejlődést tennünk föl, mert az is lehetséges, hogy az alanyi **-šk* személyragból az *-š*-képzős praeteritum plur. 3. (eredeti) *-št*-jének (vö. *koðəšt* 'hagytak') analógiájára lett *-št*, s ez aztán átterjedt a névszókra is.

A permi nyelvekben nincsen sem *-k*, sem *-t* többesképző. Még nyomát sem találjuk sem az egyiknek, sem a másiknak.

A vogulban MUNKÁCSI a plur. 1. személyragos *°ov*, *°u* (*°eu*) végzetben a *-k* többesképző nyomát látta (Budenz-Album 280), s magam is úgy vélekedtem, hogy a birtokos és az alanyi plur. 1. alak *uβ* (> *u'*) [o: *uβ* (> *ü'*) KANNISTO]¹⁾ végzetének magánhangzójában az 1. szem. névmás alaptövének gyenge foka (**-β*) van, a szóvégi *-β* pedig a fgr. **-k* ~ **-γ* többesképző gyenge fokából fejlődött (NyH⁵. 101); vö. *pīγ* 'fiú' (~ f. *poika*, gen. *pojan* < **poiγan*) > *puβ* (NyH⁵. 35), *šīγ* 'idő' > *šöβ* (KANNISTO). Most azonban már nagyon kétségesnek tartom azt, hogy szabad-e az *uβ* (o: *uβ*) végzet magánhangzójában személyjelölő elem lappangását föltennünk. Ilyen magánhangzót találunk u. i. *β* előtt más esetekben is, pl. a conditionalis képzőjében: É. *-nuβ*- (~ P. *-ney*-, pl. É. *minnuβn* ~ P. *minneyn* 'mennél' KANNISTO), a hol semmiféle jelentős elemet sem kereshetünk benne. A plur. 1. személyében a *-β* előtt nem is állandó ez a magánhangzó; előfordul helyette *o* is, pl. AL. *elsoβ* 'öltünk', *ēliloβ* 'öljük', *elniloβ* 'ölnök', *ēlsloβ* 'öltük' (KANNISTO), és teljesen hiányzik is a megfelelője, pl. AL. *ēliβ* 'ölünk', *elnīβ* 'ölnénk' (KANNISTO). A *γ* > *β* hangváltozás minden valószínűség szerint csupán szó belsejében ment végbe (példákat találhatni MUNKÁCSINAK «A vogul nyelvjárások szóragozásukban

¹⁾ A közlő nevével megjelölt adatok azok közül valók, a melyeket K. 1909-ben volt szíves velem közölni.

ismertetve» cz. művének a névszótövekről és a változó tövű igék ragozásáról szóló szakaszaiban), s a mely ilyen eredetű β most szó végén van, az eredetileg szóbelsei helyzetben volt. Hogy pedig a -*k* többesképző eredetileg $\star\text{-}k$ lett volna vagy ragozás útján még a finnugor alapnyelvben (vagy akár a finn-permi, akár az ugor alapnyelvben) magánhangzó elé került volna, annak semmi nyoma sincsen, ennél fogva nem tehetünk föl mellette $\star\text{-}\gamma$ gyenge fokot, s így le kell mondanunk arról a föltevésről is, hogy az $\text{au}\beta$ végzet $-\beta$ -je ilyen $\star\text{-}\gamma$ -ból fejlődött többesképző. Ez a $-\beta$ nyilván az 1. személy ragja. A vogulban tehát semmi nyomát sem találhatjuk a fgr. -*k* többesképzőnek.

Az osztjakban MUNKÁCSI a fgr. -*k* többesképző változatát a szurguti plur. 1. $\text{au}\chi$, 2. -dex birtokos és alanyi személyrag $-\chi$ -jában látta (Budenz-Album 280), s én is annak tartottam eddig a plur. 1. $\text{au}\chi$, 2. $\text{-tə}\chi$, $\text{-tə}\chi$ alanyi személyrag mássalhangzóját (NyH⁵. 101). BEKE azt mondja, hogy «a vogul és osztják mássalhangzók története — sajnos — még nincs földolgozva», azért «bajos dolog egyelőre föltétlen bizonyosra venni», hogy az osztják $-\chi$ (valamint a vogul $-\beta$) «csakis eredetibb $-k \sim -\gamma$ -ból való lehet» (227). Az imént valószínűvé tettem, hogy a vogul $-\beta$ -re nézve igaza van. De igen gyenge az az érve, a melyet az osztják személyragok $-\chi$ -jának fgr. plur. $\star\text{-}\gamma$ -ból való eredtetése ellen szegez. «Annyit — úgymond — mindenesetre megjegyezhetek, hogy a vasjugani, vachi, valamint a malyj jugani, likrisovskoei és a tremjugani (szurguti) osztják nyelvjárásban olyan szóvégi $-\chi$ -, $-k$ - is előfordul, melynek nincs megfelelője a többi nyelvjárásokban; valószínűleg tehát csak utólagos fejlődés.» (227.) Példáit, a melyeket KARJALAINEN OL.-jéből idéz (s a melyekhez majdnem még kétszer annyit lehetne hozzáadni), nem akarom sorra venni. Csak egyet kapok ki közülük, a 'nyolecz' számnevet, a melynek osztj. alakjai (egyszerűsített hangjelöléssel): $\acute{n}\acute{e}\acute{l}\acute{e}\chi$, $\acute{n}\acute{e}\acute{l}\acute{e}\chi$, $\acute{n}\acute{e}\acute{l}\acute{e}$, $\acute{n}\acute{e}\acute{l}\acute{e}\acute{t}$, $\acute{n}\acute{e}\acute{l}\acute{e}\acute{t}$, $\acute{n}\acute{e}\acute{l}\acute{e}\acute{t}$. BEKE ezek után a vogul *nol* 'nyolecz'-ra utal, nyilván mint annak a bizonyítékára, hogy az első két osztj. alak $-\chi$ -ja «valószínűleg tehát csak utólagos fejlődés». Csakhogy az osztj. $\acute{n}\acute{e}\acute{l}\acute{e}\chi$, $\acute{n}\acute{e}\acute{l}\acute{e}\chi$ -nak vog. megfelelője nem a puszta *nol*, hanem $\acute{n}\acute{e}\acute{l}\acute{e}\acute{t}$ (KAN-NISTO), $\dagger nql\text{-}lan$, $\dagger nqlq\text{-}lu$ (MUNKÁCSI: NyK. XXV. 277), s ezen

összetétel $\pi\alpha\beta$, $\dagger lqu$, lu (= 'tíz') utótagjának megfelelői egyebek közt a következők: lpS. Lule *lokēu* 'zehn' (*višta lokē* v. *višta loške* 'fünfzig') (WIKLUND: SUS. Toim. I) | lpK. $\dagger lo kke$, $\dagger lo kkk$, $\dagger lo jhk$ 'zehn' (GENETZ, Kuollan lapin san.) | lpN. $^o loge$ 'decem' ($^o okta nubbe lorkkai$ 'elleve' ['tizenegy']) (FRIS, Lex. Lapp.); vö. még Fgr. Spr. 109. Ezek világosan bizonyítják, hogy az osztj. számnév $-\chi$ -ja korántsem «csak utólagos fejlődés». S ha a többi is sorra vizsgálónk (a mennyire ez idő szerint módunkban áll), alkalmasint valamennyiről az derülne ki, hogy a $-\chi$ -végű alakok (egynéhányat kivéve, a melyben képző a $-\chi$) eredetibbek a magánhangzón végződőknél. Ezzel azonban csak az volna bebizonyítva, hogy a személyragok $-\chi$ -ját nem kell «utólagos fejlődés»-nek tartanunk, a mi máskülömben is teljesen valószínűtlen dolog. Hogy az a $-\chi$ csakugyan többesképző-e, az más kérdés.

Erre a kérdésre pedig most már az osztják hangviszonyok tüzetes átvizsgálása után azt kell felelnem, hogy a fönnebbi személyragok végén levő $-\chi$ -t aligha tarthatjuk többesképzőnek. A fgr. szóvégi (és szóvégre került) $*-k$ -nak ugyanis az osztják nyelvjárások legnagyobb részében $-k^c$ vagy $-k$ a képviselője, csupán az obdorszkiban van magánhagzó után rendszeren $-\chi$ (néhány esetben $-k$ is), pl. (egyszerűsített hangjelöléssel) FD. *pēlak*, Trj. *p'ālak*, V. Vj. *pēlak*, Ni. *pēlak*, Kaz. *pēlak*, O. *pēlak* ($-\chi$) 'hálfte' (KARJALAINEN, OL. 155). Van ugyan az osztjákban fgr. $*-k \sim *-\gamma$ -váltakozás gyenge fokára visszamenő $-\chi$, pl. (egyszerűsített hangjelöléssel) FD. *uēχ*, V. Vj. *uōχ* 'kraft, stärke' id. m. 163 (vö. vog. *βār*; lpN. *vēārkā*, gen. *vēārā*; f. *vāki*, gen. *vāen* [$< *vāren$] NyH⁵. 129) | FD. *paχ*, Trj. *p'ax*, V. Vj. *pvχ*, Ni. *pox*, Kaz. *pōχ*, O. *pvχ* 'knabe, sohn' KARJ. OL. 49 (*pōχā* 'fia'; vö. vog. *pīr*; f. *poika*, gen. *pojan* [$< *poiγan$] NyH⁵. 35), — de mint fönnebb mondtam — nincs okunk annak a föltevésére, hogy a fgr. $*-k$ többesképző alá volt vetve a fokváltozásnak.

Mi lehet tehát az a személyragok végén levő χ ? Aligha egyéb, mint az a $-\chi$ névmásképző, a mely a 3. személy névmásának a végén van: *loχ*, *ioχ* 'ő'; *lōχ*, *ioχ*, *tiχ* 'ők' (NyH⁵. 100). Ennek megfelelője a vogulban $-\gamma$ és $-\beta$: *nēγ* ($\sim nāγ$) 'te'; *tāβ*, *tāβ* 'ő' (NyH⁵. 110) s a magyarban *v* az *ővé* alakban (uo.) és a HB.-beli $^o miv$, $^o tiv$, $^o iv$ 'mi, ti, ők' alakokban.

Az obi-ugor nyelvekben tehát (a -*t* többesképző mellett) nyoma sincsen a -*k*-nak. A mit annak tartottunk, az másféle elemnek bizonyult. A magyarban viszont -*t* nincsen, de rendes többesképző a -*k*. BEKE, a kinek az a nézete, hogy a lapp, a finn és a mordvin -*k* többesképző -*t*-ből fejlődött, egész következetesen úgy vélekedik, hogy a magyar -*k* sem lehet más eredetű. Elismeri ugyan, hogy a m. -*k* többesképzőnek «eredetibb -*t*-ből való fejlődése a fgr. nyelvtudomány mai fokán nem mutatható ki» (228), de ezen a nehézségen azzal teszi magát túl, hogy «hiszen van más eset is, mikor a többi fgr. nyelvekkel szemben a magyar nem mutat szabályos megfelelést, s mégsem választható el a magyar szó fgr. megfelelőitől. Ilyenkor azután azt tesszük föl, hogy már a magyar nyelv külön életében ment végbe az illető hangfejlődés» (uo.). Például azt hozza föl, hogy «a szókezdő fgr. -*t*-nek a magyarban szabályosan szintén *t* felel meg (l. SZINNYEI, NyH⁴. 23), s mégis van több biztos példánk, a melyben a magyar *d*-t mutat: *daru*, *dermed*, *dug* (l. NyH⁴. 24).» — Igen ám, csak hogy ezek a szórványos hangváltozások (a milyen a *t* > *d*-n kívül a *k* > *g*- és a *p* > *b*-is) nem pusztá föltevések, hanem kimutatott tények, s az ilyen esetekben történt zöngésülésnek okát is tudjuk adni (vö. GOMBÓCZ, BTürkL. 164 s köv.). Ellenben a *-*t* > -*k* hangváltozás pusztá föltevés, a melynek semmi más alapja nincsen, mint az a másik föltevés, hogy a lapp, a finn és a mordvin többesi -*k* képző -*t*-ből fejlődött. Ennek pedig kimutattam a tarthatatlanságát.

Vizsgálódásaim végeredménye tehát az, hogy a -*k* többesképző, a mely négy finnugor nyelvben megvan, nem -*t*-ből fejlődött. Minthogy pedig a -*k* többesképző egyrészt a finn-permi ágnak három tagjában, másrészt az ugor ágnak egyik tagjában van meg, azt kell föltennünk, hogy már a finnugor alapnyelvben megvolt.

SZINNYEI JÓZSEF.

A magyar rovásírás eredetéről.

Midőn A Magyar Rovásírás Hiteles Emlékeit a M. Tud. Akadémia archaeologiai bizottságának megbízásából kiadtam, e terjedelmes monographia első könyvében azért ismerttettem tüzetesen az emlékek tarka történetét, hogy az elriasztó példák tömegével e téren minden időkre megállítsam a tudománytalan irodalmi vállalkozások özönét. Idővel nem lesz nehéz rám bizonyítani, hogy ennek éppen az ellenkezőjét értem el. Mert szigorú kritikámmal és könyörtelen — hallgatásommal olyan jóra való embereket is czikkek írására sarkaltam, a kiknek egyébként eszük ágába sem jutott volna, hogy kellő tudományos tájékozottság híján, nagyon elhamarkodva, lelki utódaivá legyenek azoknak a boldogtalanoknak, a kik a rovásírással összefüggő kérdések süppedékes ingoványának útszéljében előttük eltévedtek.

Kezdem a komoly MUNKÁCSI BERNÁTTAL, a ki akaratlanul is belekeveredett BABINGER FERENCZ fiatal würzburgi egyetemi hallgatónak velem folytatott ormótlan vitájába s elkeseredésében megírta „Zum Problem der Székler Runenschrift” című tanulmányát (KSz. 1914. 225—239. l.). Ki akarta mutatni, hogy se nekem, se a BABINGERT támogató potsdami MÜLLER KONRÁDNak nincs igazunk, mert a török eredetű székely rovásírás közvetítői nem a honfoglalás előtt csatlakozó kozár eredetű kabarok voltak, hanem voltak a XIII. század második felében bevándorló kúnok. Szerinte ugyanis a IX—X. századi kozárok zsidózók voltak, tehát a tőlük elszakadt kabarok bennünket csakis héber írásra taníthattak volna meg. Arra azonban nem gondolt MUNKÁCSI, hogy a székelykedésre alkalmazott kabarok miért nem tanították meg a székelyeket héberül írni, mielőtt a XIII. századi kúnok rendkívül nehézkes rovásírására (a latin betűk ismer-

vetének harmadik-negyedik évszázadában!) rászorultak volna? Arról is megfeledezett MUNKÁCSI, hogy egy évtizeddel előbb éppen ő ismertette meg velünk azt a keleti kútfőt, a mely szerint a héberül író kozárok földjének turk fejedelmei s a szomszédos töröknyelvű ruszok rovásírással éltek (*Ethnographia*, 1905. 119. l.). Én tehát továbbra is megmaradtam a kozár-kabar eredetű magyar székelyek közvetítő szerepe mellett és — a polémiát kerülve — másokra bíztam, hogy MUNKÁCSIT erre és egyéb tévedéseire figyelmeztessék. Ehelyett azonban a NyK. előző füzetében az olvasható, hogy egy újabb kutató már «az ő nyomdokain halad» s cikkében «minden tekintetben színvonalon álló», «több finom megfigyelést» tartalmazó dolgokat talált (i. h. 29. és 38. l.). Ezért sietek tehát utólag még azt is megemlíteni, hogy a XIII. századi kúnok számitásbavétele már csak azért sem vehető komolyan (hiszen az említett tanítvány sem vette komolyan) mert megjelenésük és bejövételük előtt a Nemzeti Krónika 1221 körül lezárt szövege már beszél a székelyek külön írásáról. MUNKÁCSIT az vezette félre, hogy a róla szóló krónikás szövegek közt KÉZAI SIMON 1282 körül készült kivonatát (!) tartotta legrégibbnek. Az a másik súlyos ellenvetés tehát magától eselik, hogy a kúnok nem is a rovásírást használó ó-törökökhöz, hanem az őket megbuktató és festékekkel író ujjur népcsoporthoz tartoztak.

Egy másik kritikusom, a ki szintén mérgében írt, ERNYEY JÓZSEF lett. Ő viszont azon keseredett el, hogy egy korábbi cikkét (*A M. Nemz. Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője*, 1913. 288. l.) még a rovásírást kompromittáló s valóban rossz-hirűvé is tévő irodalmi termékek közt sem említettem meg. Elhallgattam, hogy egy határjáró oklevelünk latin szövegének téves értelmezése következtében nyitramegyei rovásírásnak jött nyomára. Ezért aztán nemcsak én, hanem a magyar rovásírás is megkapta a magáét (*Századok* 1917. 165 és 406. l.). Az elkeseredett szerző ugyanis azzal lepte meg minden magyar olvasóját, hogy a mely nyitrai rovásírást én nem fogadtam el magyarnak, az jó lesz majd hazai tót rovásírásnak. Hajánál fogva előrántotta azt az adatot, hogy BÉL MÁTYÁS (szakasztottan úgy, mint TAR MIHÁLY, FADRUSZ JÁNOS és KIRÁLY PÁL hírhedt somori parasztja) kis iskolás gyermek korában látott — rovás-

írást. Látott felrovott tót miatyánkot és elhitte, hogy egy kálnói tót atyafi rovásírással metszette rovásra még a prédikációkat is. Noha egy prédikáció szövegét egész hétig sem lehetne egy szekér-derékre való rovásfára felróni, mégis féltő, hogy a pseudo-rúnákból már kijózanodott cseh-tót túlzók most meg a mi ERNYEYNK magyarországi tót s esetleg tót eredetű székely rovás-írásába fognak belebolondulni.

Midőn — számszerint harmadszor — a nagyszentmiklósi kincs rovásírásos feliratainak megfejtési kísérletei alkalmával kimutattam SUPKA GÉZA tévedéseit s epigraphiai szempontból megvédelmeztem MÉSZÁROS GYULÁT (*Ethnographia*, 1915. 218—229. l.), az utóbbi ellen minden epigraphiai ismeret nélkül fenekező NÉMETH GYULA már annyira kijött a sodrából, hogy említett két társánál jóval kevesebb tudományos tájékozottsággal és jóval több szenvedelemmel beállott MUNKÁCSI (fentebb említett) tanítványának s az én meg sem értett új könyvem termékeny tollú kritikusanak. Ha jól összeszámoljuk, már öt cikket írt ellenem. Hármát az Egyetemes Philologiai Közlönybe (1916, 560—570. és 668—670. l. — 1917, 638—641. l.), egyet a Túránba (1918, 265—267. l.) és egyet a NyK. mostanában megjelent tavalyi 1. füzetébe. (1917, 21—44. l.). Az utóbbi cikk címe «A régi magyar írás eredete», önálló tanulmányt ígér; azt, a mit az EPhK. első közleményének végén már előzetesen jelzett: hogy t. i. a székely rovásírás török-görög eredetét (vagyis azt, a mit könyveim szeltére hirdetnek) itt újra be fogja bizonyítani. Mivel a kísérlet csakugyan megtörtént, lássuk, van-e benne valamelyes köszönet.

Mihez tartás végett engem (ezúttal kíméletes szóval élve) romantikusnak nevez, pedig a tárgy megérdemli a romantikától mentes érdeklődést is. «Csakhogy nagy kritikával kell kezelni.» Ez a nagy kritika aztán egészen az én rovásomra megy.

Azon kezdi, hogy «voltaképpen még az sincs tudományosán eldöntve, hogy vajjon valóság-e csakugyan a magyar írás...» Szóval nekem még nem volt jogom «hiteles emlékek»-ről beszélnem s egy «óriási írásrendszert» addig felépítenem, míg NÉMETH alább, az ó-török *) és székely jegyek tárgyalása után, minden-

*) Németh állandóan köktöröknek mondja, holott THOMSEN szerint ez kiküszöbölendő téves elnevezés. (*Turcica*, 20. l.).

kit meg nem nyugtatott, hogy ha középkori (bizonyára újkorit akart mondani) koholmánynyal volna dolgunk, akkor a hamisítónak okvetlen kellett volna ismernie a XVIII. században felfedezett ó-török feliratok jegyeinek ama hangértékét, a melyet THOMSENNEK csak 1893-ban sikerült megfejteni. Csak azt nem bírom megérteni, hogy miért kellett a magyar tudománynak NÉMETH GYULÁra várni, mikor az ó-török és székely egyezések már régen benne vannak az én írásaimban. Legújabb könyvemben pedig már benne van az újabban felfedezett középkori bolognai rovasírásos naptár és az 1515-ki konstantinápolyi felirat, valamint a köztük zavartalanul elhelyezkedő 1501-ki csikszentmiklósi felirat is. Szóval három hiteles középkori emlék, a mi teljesen fölöslegessé teszi, hogy NÉMETH GYULA oszlassa el a kételkedők aggodalmait.

Természetesen a «nagy kritika» is nyomban jelt adott magáról. Rendíthetlen komolysággal lát hozzá annak bizonyításához, hogy tévedtem, midőn az olasz MARSIGLI székelyével TELEGDI Rudimentája nyomán fejtettem meg a rovasírásos középkori naptár betűsorát és egész terjedelmében lemásolt szövegét. Ebből természetesen csak az derül ki, hogy Németh sem a MARSIGLI-féle megfejtést, sem a TELEGDI-féle megfejtett betűsor írástörténeti jelentőségét nem értette meg. 1690 táján a XV. századi, tehát legalább kétszáz éves rovasírásos szöveget még TELEGDI megfejtett betűsorával is csak ott lehetett elolvasni, a hol a naptári nevek kibetűzését naptár segítségével meg lehetett könnyíteni. Hiszen tudjuk, hogy naptár nélkül két sornyi szövegét már értelmesen lemásolni sem tudták, és mi sem tudjuk megfejteni. A mi pedig a TELEGDI-féle megfejtett betűsor használatát illeti, annak félreérthetetlen ismérve az, hogy a mássalhangzókat *e* magánhangzóval ejteti (*eb, ecz, ecs, ed* stb.). Így van ez megfejtve a bolognai másolatban is. De a TELEGDI-féle betűsor használatának ennél jóval feltűnőbb bizonyítéka az, hogy a megfejtésnél a mássalhangzókat TELEGDI tanítása értelmében ugyanilyen *e-s* hangértékkel is akarták szerepeltetni: holott a bolognai középkori szöveg — a XVI. századvégi és XVII. századi emlékektől eltérőleg — nemcsak az *e* hangot, hanem az összes többi magánhangzókat is ugratni tudta. Ezért a *b, cz, cs, d* stb. mássalhangzónak ebben a legrégibb szövegben még *ab, eb, eb, ib, ob, öb, ub,*

űb; — *acz, ecz, écz, icz* stb. hangértéke volt. Így aztán **MARSIGLI** és székelye, **TELEGDI** egészen félreértve, illetőleg a régi hang-ugratási rendszert fel nem ismerve, *Margitá-t emaregieta-nak, Klára-t ecelara-nak, Gál-t ega-el-nak, Marton-t emareton-nak, Tamás-t etamas-nak* stb. betűzte ki. Kérdem tehát: mekkora lehet az a «nagy kritika», a mely innen a **TELEGDI**-féle tanítás érvényesülését el akarja vitatni? Nyomban kiderül, mekkora.

NAGY GÉZA kutatásait folytatva annak a megdönthetlen igazságnak jutottam birtokába, hogy a magyar rovásírás betűsorának túlnyomó része ó-török és görög elemekből áll. Mivel a közös magyar és ó-török elemek közt vannak jegyek (pl. az *o, ü, k, l, m, s, i—sz*), a melyeket ó-török részről nem lehet **THOMSENNEL** egyetértőleg arameus eredetűeknek tartani, mert inkább görög eredetűek: a rendkívül ódon jellegű görög jegyek (*a, o, ü, f, g, l, m, s*) jelenlétét és a magyar rovásírásban való elhelyezkedését sehogy sem tudtam honfoglalás utáni jelenségnek felfogni. Ezért kellett feltételeznem, hogy a székely rovásírás nyugati török őse közvetlen görög töről sarjadt, s mielőtt ez keleti ó-török befolyás alá került, a keleti ó-török írás is volt már közvetlen vagy közvetített görög befolyás alatt. Ezt azonban **NÉMETH** sehogy sem tudta megérteni. Mivel e téren kezdő volt, nem is csodálom. Ugyanennek kellett továbbá tulajdonítanom, hogy — egyéb alkalmatosság hiányában — nála is előkerült, mint a hogy minden kezdőnél előkerül — a nagy kritika. Könyvem ismertetése folyamán valósággal kéjeleg a módszer, módszertelenség, módszertani elv (?), írástörténeti elv (?) stb. hangoztatásában. Közben aztán eszébe sem jut, hogy az összehasonlító műveletek kritériumával tisztába jöjjön. Abszolút tájékozatlansággal évelődik a betű-képzésben szereplő megkülömböztető járulékok (differenciális jelek) szerepén és a kölcsönvett betűk elemeinek újabb elhelyezkedésén vagy az egyes betű-változatok ekként való kialakulásán.

Most aztán valóban mulatság végignézni azt, hogy miként akarja beváltani az **EPhK**-ben kihirdetett ígéretet, a mely hangzott eképpen: «... magyar területen végbement görög hatással van dolgunk. Ez az a tény, mely a magyar írás eredetét illetőleg helyes útra vezet bennünket. Hogy hogyan gondolom a dolgot, nemsokára egy másik helyen bővebben ki

fogom fejteni. Az az elmélet, melyet SEBESTYÉN ebben a munkájában a régi írás eredetére vonatkozólag kifejt, komoly megbeszélésnek tárgya sem lehet.» (I. h. XL. köt. 570. l.). Az ígért czikk e folyóiratban jelent meg. Benne 8—10 sor szól arról, hogy a török nyelvekben hiányzó *f* jegy a magyar betűsorban görög eredetű lévén, nem az ó-török írásjegyekkel került hozzánk, hanem ezen írásjegyek átvétele után magyar területen görög forrásból kölcsönöztetett. Tehát — szerinte — a többi görög eredetű jegy is itt, az *f*-fel együtt kölcsönöztetett. Mivel a czikk többi része csaknem kizárólag az én «szóra sem érdemes» elméletemmel foglalkozik, talán most is én vagyok illetékes annak megállapítására, hogy az említett pár sor útjából csakugyan sikerült-e eltávolítani az én agyonbonczolt elméletemet.

Először is utalok arra, hogy NÉMETHNEK kár volt előbb el nem olvasni azt, a mit én erről a görög eredetű *f* jegyről «Rovás és rovásírás» című művemben már egy évtizeddel korábban megírtam. Akkor megtudta volna, hogy ez a betű tulajdonképpen nem is görög *f* (φ), hanem tökéletes görög *th* (θ). És ha jelzett írásomat tovább olvassa, akkor nyomára jön, hogy a görög *f* (φ) a székely rovásírás betűsorában csakugyan megvan, de nem *f*-et, hanem *ly*-t jelent. Szabad a NyK. tudós olvasóival ilyen felületesen elbánni? Dehogy szabad!

A nagy kritika után, ha kissé elkésve is, de meg kell magyarázni, hogy annak a fránya SEBESTYÉNNEK csakugyan lehet valami igaza, mikor a magyar rovásírás *f*-jében a görög φ jegyet fel tudja ismerni. Csakhogy akkor töredelmesen be kell ám hódolni annak a differenciális vonalkának, a melylyel a betűsor megalkotója a görög *f*-t, a magyar rovásírás betűsorának *ly* jegyétől megkülönböztette! Az ilyen utólagos beismerés lehet szégyen, de — hasznos. Nem kellene NÉMETHNEK sem a *g*, *l*, *p* «kis vonás»-airól (értsd: differenciális jeleiről), zárjelek közt bujkálva, suttognia.

Röviden megemlítem még, hogy a görög eredetű székely *f* jegynél annak idején utaltam azokra a volgai és déli török dialektusokra, a melyek idegen eredetű kölcsönszavaikban az *f*-et használják. A Pontus vidéke, Chersonesos stb. a görög-török kereskedésnek állandó piacza volt még a magyar honfoglalás

előtti és utáni korban is. Egyáltalán nem lehetetlen tehát az, hogy a nyugati törökség görög eredetű rovásírásában ezt az írásjegyet az évszázados állandó török-görög érintkezés és az idegen eredetű kölcsönszavak még akkor is forgalomban tartották, midőn vele az *f* hangot állandóan használó magyarság a székekelyek útján megismerkedett.

Minderre csak azért utalok, mert nagy könnyelműség volna hinni, hogy ez az egy betű az említett fogyatékos írástörténeti beállítással a magyar betűsor görög elemeinek ügyét a kutatás újabb medrébe terelte. Azt, hogy végérvényes eredmények birtokában volnánk, a magyar epigraphia megalapíttatása pillanataiban nem szabad állítani. Különösen a honfoglalás utáni századokra vonatkozólag nem. De komoly kutatónak e századok népei közé addig elkalandozni nem szabad, míg a honfoglalás előtti századok byzánczi görög érmeivel s déloroszországi görög epigraphiai emlékeivel tisztába nem jövünk. Sőt ekként fölfegyverkezve vannak még teendőink ezeken túl is abban az irányban, mely bennünket az ó-török rovásírás görög elemeinek nyugoti forrásához elvezet.

Ezt megelőzőleg azonban az egyetemes írástörténetben s a mi rovásírásunk hazai történetében minden kutatónak el kell igazodni. Külömben megismétlődhetik az a sok bukdácsolás, a melynek most NÉMETH cikkében és kritikáiban annyiszor tanúi vagyunk. Akkor majd nem írják le NÉMETH után mások is vakon: «Gömbölyű rovásfákról sehol sincs szó, csak Sebestyén elméletében.» Mert van bizony szó TELEGDINÉL, BARANYAI DECSI JÁNOS előszavában, sőt még ennél beszédesebb adalékok is hemzsegnek a múzeumok rovás-gyűjteményeiben. Nem lehet néhány görbevonalú jegy miatt a magyar rovásírásról «csak bizonyos fenntartással beszélni», mikor a XV. század krónikásai s a XVI. század első három negyedének emlékirói mind fára rovott székeley írásról beszélnek. Nem lehet a magyar rovásírás betűsorában, a hol félreismerhetlen görög jegyek szerepelnek, egy elavult régi érintkezés nyomán két olyan glagol eredetű (*e*, *o*) jegyet felfedezni, a mely jegyekről ma már tudjuk, hogy a glagol betűsorban is görög eredetűek. Nem lehet velem mókázni azzal, hogy az ó-görög *o* betűt a székeley *o* jegvért én feleztetem meg. Hiszen megfelezték azt már maguk a görögök, mikor belőle a félkörhöz

hasznoló, utóbb megtört végűvé alakított, sőt meg is kettőztetett ω jegyet megalkották. A görög Ω epigraphiai jegyével azonos megtört végű székely o jegy ferde töréssel megvan a bolognai másolatban és SZAMOSKÖZYNÉL, vízszintes töréssel a csikszentmiklósi feliraton, függőleges töréssel TELEGDI Rudimentájában, gömbbal és kanyarékkal a konstantinápolyi, enlakai feliratokon és KÁJONI betűsoraiban. Ezek közül legromlottabb a kanyarékos, és NÉMETH mégis ezt tartja kölcsönvett glagoliczának. A glagol e -változatok özönében az a másfélszer megékelt példány, a melyet nyomtatásban is használnak, a legújabbak közé tartozik. NÉMETH mégis ezt tartja a székely e forrásainak. Végül azt hiszem, hogy az én g és p jegyeim rövidebb vagy hosszabb «fogainak» (differenciális jeleinek) túlbuzgó magyarázatai sem fognak többé megisméltódni, mert hiszen a szerző már maga is tudatában van, hogy «mindez voltaképpen szörszálhasogatás».

Szerinte erre az aprólékossáig menő s a betűváltozatok archetypusainak tudományos megállapításához mit sem értő pecséselésre azért van szükség, mert az én epigraphiai művem «nem filológus-munka». A rovástechnikával pedig — a mindenben illetékes «filológus» szerint — annyira visszaélek, hogy egyeztetéseim «jó részét komolyan sem lehet venni». Szem elől tévesztetem, hogy a magyar betűsort az ó-töröktől 6—700 év választja el, s hogy a magyar betűk alaki és jelentésbeli története még pontosan tisztázandó. Az epigraphiai egyeztetések eredményeit illetőleg vitába nem bocsátkozom, mert a mit NÉMETH az ó-török részből úgy-ahogy megértett, maga is elfogadta; a görög részből pedig a legértékesebbeket (pl. az o , $ü$, f , m jegyeket) meg sem értette vagy (mint az $ü$ jeggyel történt) teljesen félreértette. A mi pedig a filológiai pótlást illeti, vállalkozásának kissé furcsa kimenetele lett. Sebtiben megragadta MELICH JÁNOSNAK azt a könyvem megjelenése után elhangzott tanítását, hogy a honfoglaláskor nyelvünkben nem volt, sőt X—XII. századi nyelvünkben sem volt még $ö$ hang. (MNyv. 1917. 3. és 48. l.). Erre támaszkodva mondja NÉMETH, hogy a VII—VIII. századi magyar nyelvben «valószínűleg nem is volt $ö$ ». (I. h. 32. l.) Mivel a vitásnak bizonyult igen fontos kérdés még nincs tisztázva, ez az óvatos kijelentés éppoly helyénvaló, mint a mily meggondolatlanság az, hogy pár lappal alább ez az állapot megváltozik s

«módszertelen eljárás»-sá lesz, hogy én a XVI. századi *ö* jegy-
nek (MELICH előtt) «legalább hétszáz évvel régebb megfelelőjét»
keresem.

Lássuk tehát, hogy ezt a filológiai tévedést NÉMETH miként
hozza helyre. Az alkalom valóban elsőrendű nyelvtörténeti kér-
dést hozott felszínre. Ezért aztán érthetetlen is, hogy NÉMETH
mégsem tudott mit elkezdni. Mivel az én megfejtésemben
lörincz, bütlehen, köskarácson, sölvester és pöspök szerepel, kriti-
kusom azt hitte és meg is írta, hogy ezek «SEBESTYÉN olvasatai!»
melyekben a két jegy megfordított értékkel szerepel. Mivel
hangtani és székely tájnyelvi alapon csakugyan *lörincz, bötlehen,*
küskarácson, sülvester és *püspök* szavaknak kellene szerepelni.
NÉMETH egyszerűen kijelenti: «MARSIGLINál tehát $\text{Œ} = \ddot{u}$, $\text{Z} = \ddot{o}$.»
Abból a maga alkotta hamis szabályból folyólag, hogy a régi
betűk szögletesek, az újak pedig nagyobbára kerekék, még hozzá-
teszi: «Kétségtelen, hogy az Z *ö*-jegy az eredetibb, s az Œ *u*
későbbi kitalálás eredménye.» (I. h. 33. 1.).

NÉMETH azt hiszi, hogy «ez eddig világos», pedig dehogy az.
A hiteles emlékek szövegében ennek éppen az ellenkezője van
megírva. MARSIGLI betűsorában nincsen \ddot{u} betű jelezve, viszont
szerepel két \ddot{o} , mert a fenti két jegy mindkét esetben *ö*-nek
van jelezve. Szövegkritikai alapon tehát először azt kell meg-
vizsgálni, hogy az ábéczében az \ddot{o} helyén mi van. És akkor azt
találjuk, hogy az *o* után *p* következik, vagyis az \ddot{o} kimaradt.
Másodszor vizsgálunk kell, hogy az \ddot{u} helyén mi van. Itt meg
azt találjuk, hogy az *u* után és a *v* előtt, tehát az \ddot{u} helyén
 Z jegy van, de nem \ddot{u} -nek, hanem *ö*-nek jelezve. Találjuk
továbbá, hogy a *v* után következnek még kimaradt betűk és
betű-összevonások: *sz, j, cs, ncz, nt, czk, nd, z, ö (Œ), nb, st,*
ty, ly, ak, nj. Most tehát az a kérdés merül fel, hogy a két \ddot{o}
közül melyik az igazi \ddot{o} és melyik a hiányzó \ddot{u} betű. A ren-
delkezésünkre álló betűsorok segítségével először az \ddot{o} -t lehet
megállapítanunk. Az, a melyik a kifejejtettek közt van, meg-
található KÁJONI JÁNOS betűsorában és szövegmutatványának
mindörökké szavában. Ebből aztán az is következik, hogy a
hiányzó \ddot{u} helyén nem \ddot{o} (egy második \ddot{o}), hanem a hiányzó, vagyis
a tévesen megfejtett \ddot{u} jegy van jelen. Csakhogy ez az \ddot{u} -jegy
a betűsorok \ddot{u} -jegyeihez nem igen hasonlít, a MARSIGLI-féle máso-

lat betűsorának kifelejtett *ak*-jeggyével pedig csaknem teljesen azonos. Nyilvánvaló tehát, hogy itt a régi rovás-naptár *ü* jegye csinált zavart. Mikor a maga helyén lerajzolták, valami okon elkeresztelték *ö*-nek. Talán miatta keveredett a kifelejtettek közé az *ö* és az *ak* is, mely utóbbinak a formáját téves irányban befolyásolta. Viszont az is bizonyos, hogy az *ü* formája sem pontos, mert tükörképét előbb kissé oldalra kell fordítanunk, hogy felismerhessük benne a későbbi betűsorok *ü* betűit.

Ez eddig — ugyebár — filológiai okoskodás. Utána azonban következik az epigraphiai bökkenő. Mert az itt elemzett betűsor után olvasható rovásírásos szövegben az *ö* és *ü* betűk fentebb megállapított jegyei egymással következetesen fel vannak cserélve. Vagyis a lemásolt rováson csakugyan róva volt *köskarácson*, *lúrincz* stb. Nekem ezen az állapoton a magyar rovásírás emlékeinek kútfőül szolgáló monumentáiban változtatni nem volt szabad. Ha a NÉMETH-féle meggondolatlan merényletet én követem el, akkor filológiai pontossággal hozzá kellett volna tennem, hogy TELEGDI Rudimentájában az *ü* jegy rosszul van megfejtve, mert hiszen e jegy a bolognai naptár szövegében *ö*-t jelent. És utána fenekestül felborult volna az egész rovástudomány. Én azonban epigraphiai téren megtettem kötelességemet abban a tudatban, hogy az utánam elkövetkezendő nyelvészeti kutatás is majd csak megteszi a magáét. Mivel alaposan csalódtam, az imént megjelent SZILY-émlékkönyvben újra szorgalmaztam a nyelvészek szakszerű beavatkozását. Utalva a szóbanforgó kritikus esetre is, közöltem ezt az írástörténeti tekintetben és nyelvtörténeti tekintetben egyaránt súlyos figyelmeztetést: «Éppen nem lehetetlenség, hogy ez a következetes elvétel akkor jött létre, midőn az örök naptár újrarovása alkalmával a hangfejlődés már megkövetelte a török módra egy jeggyel irt *ö*—*ü* külön jelzését.» (I. h. 67. l.)

Minden jel arra mutat, hogy a késői felfrissítés alkalmával nagyon régi öröknaptár lett újra róva s néhány XIV—XV. századi szent nevével kibővítve. A régiséget illetőleg elég a teljes hangugratásra utalni, mely az 1501-ki csíkszentmihályi és az 1515-ki konstantinápolyi feliratokon már fogytékos mértékben van képviselve. A felfrissítés fiatalságát az *ü*-vel felcserélt fiatal *ö* igazolja, mert ez a MARSIGLI-féle másolatban és

a KAJONI-féle változatban előforduló változat már késői csökevénye azoknak a konstantinápolyi és TELEGDI-féle változatoknak, a melyeknek a csíkszentmihályi K jegy s a HICKES-HARSÁNYI-féle torzítás egykori forrása volt az archetypusa. E jegyben ugyanis még tisztára felismerhető a görög betűsor ü jegyének, az Y jegyek, az a rovás-technikailag könnyen elválasztható két (V és I) eleme, a melyből az ó-török Ṽ, Ṽ, Ṽ ö, ü és a magyar ı, ı ü származott. (NÉMETH erre így, zárjelben, azt jegyezte meg, hogy «ilyen alapon a magyar ábécének sok betűjét meg lehetne magyarázni az Y-ból.» Én e minden tudományos alapot nélkülöző könnyelmű megjegyzéssel perbe nem szálllok, mert e téren attól többet várni nem is lehet, a ki a görög ϑ jegyét vígan össze tudta tévesztetni a ϕ jegyével.)

A komolyabb kutatók figyelmét az sem fogja elkerülni, hogy az öröknaptár szövegének bolognai másolatában nemcsak az ö—ü jegyek összecserélésével, hanem az o—u jegyekkel is baj van. Olvasunk *dur^utya*-t, melyet MARSIGLI és székelye azért nem tudtak kibetűzni, mert itt felfrissítve még nem volt *dor^otya* róva. Ezért olvasunk *zsufia*-t is *zsófia* helyett; a hol pedig a felfrissítés már megtörtént és — miként az ö—ü jegyekkel is megesett — rosszul sikerült, ott *márkos*-t olvasunk *márkus* helyett. Jellemző továbbá, hogy *orbán* és *domokos* megfejtetlen maradt; *gotart* (gothard) a kibetűzésben a kitörölt *egtart* helyett tévesen *agnes*, *ltszó* (lászló) pedig *ilés* lett. Viszont ezek az u jegyes nevek nem okoztak semmi akadályt: *julia*, *amb^uruzs*, *lukács*, *lucza*, *urszine*. Én tehát azt hiszem, hogy itt ismét olyan hangtörténeti jelenségekkel állunk szemben, a mely jelenségeknek mibenlétét ismét nem az epigraphus (sem a mindenhez értő *ad hoc* kritikus), hanem egy rendszeresen iskolázott nyelvtörténész fogja végérvényesen megállapítani.

SEBESTYÉN GYULA.

A müncheni kódex *ë* és *è* jelölései.

Ismeretes dolog, hogy a pusztá *e* bettível való írásmód mellett már egyes kódexeink is pontosabban jelölik az *e*-féle hangokat, de sokkal nagyobb számban teszik ezt a könyvnyomtatás XVI. századi termékei.

MELICH ¹⁾ említi, hogy már XI., XII. századi okleveleinkben sűrűn fordul elő egy *ę* betű a latin *ae* helyén, pl: *hungarię*, *Vngarię* stb.

XV. sz. bibliafordításunk tudvalevőleg már háromféle *e* betűt ír. A pusztá *e* betűn kívül ugyanis még egy ponttal ellátottat és egy olyant is találunk, melynek második vonását, vagyis az *e* betű szemét alkotót az író valamivel a betű fölött kezdte. (Ezt itt a szokásos *è* betűvel helyettesítjük.) Hogy a Bécsi- és a Müncheni-kódex írói az *e*, *é*, *è* betűkkel az *e*-féle hangok változatait akarták-e külön-külön föltüntetni, avagy csak a különös jelölésüeknek van-e valami helyesírási értékük, az még ma sincs kellőleg tisztázva.

Az Érsekújvári-kódex is ismeri legrégebb biblíánk *é* betűjét, a melynek ZOLNAI ²⁾ szerint nyilván *é* vagy *è* lehet a hangértéke.

A Peer- és a Sándor-kódex, de nagyobb következetességgel az Erdy- és a Jordánszky-kódex egyszerűbb írásmódot használ. E kódexek u. i. a pusztá *e* betűn kívül még kettős *ee*-t is írnak. SUHAJDA ³⁾ megállapítása szerint a két utóbbi kódex helyesírásában ez *ee* betű a hangzó zártságát jelöli, tekintet nélkül annak hosszú vagy rövid voltára.

¹⁾ Az «Orthographia Vngarica» és a magyar helyesírás. (M. Könyvszemle XVI. 123.)

²⁾ Nyelvméleink 267.

³⁾ NyK. XXXI. 222.

Változatosabb *e*-jelölést mutatnak némely XVI. századi nyomtatványaink. Így MELICH ¹⁾ KOMJÁTHI B. Szent Pál leveleit (1533) említi mint olyan könyvet, melyben az *e* betű tudatos írásának legrégibb példái vannak meg.

DÉVAI B. MÁTYÁS Orthographia Vngaricájában ²⁾ (1538) az *e*-jelöléseknek már egész csoportjával találkozunk. Ir pl. DÉVAI az *e* betűn kívül, mely nála az *ê* hang jele, a cseh írásmód hatása alatt még *é* betűt *ê* hangértékkel, továbbá *è* betűt is; ezenfölül a mai *é* helyén nagy betű írásakor *Æ*-t, a latin *ae* helyett pedig olykor *et* is.

A Gyöngyösi Szótártöredék MELICH ³⁾ szerint valószínűleg DÉVAI hatása alatt ír *a'*-betűt a latin *ae* helyén.

Többi pontosabb jelölésű XVI. sz. nyomtatványaink *e*-jelöléseivel TRÓCSÁNYI ZOLTÁN ⁴⁾ foglalkozott. Szerinte e nyomtatványokban a már fent említett *e*, *ee*, *ē*, *é* és *è* betűkön kívül egyéb jelölésmódok is fellépnek. Így találunk HELTAINÁL és SYLVESTERNÉL *ê* betűt. De előfordul SYLVESTERNÉL, bár csak ritkán, a Bécsi- és a Müncheni-kódex *é* betűje is, sőt még *ë* is. MELICHNEK SYLVESTER Újtestamentumából összegyűjtött és rendelkezésemre bocsátott *ë*-jelölésű adatai szerint SYLVESTER *ë*-je sohasem jelöl *ë* hangot. Nem is speciális *e*-jelölés, mert a két pont előfordul az *a* és az *o* betű fölött is; s az olyan példák, mint *szemëit* 89, *idëig* 85, *tiëud* 85, *dolgäi* 100, *Silöe* 104 (= Siloe tava) stb., világosan mutatják, hogy a két pont «különböző pont» (mint már TRÓCSÁNYI NyK. XXXVIII. 56. mondja).

GELEJI KATONA ISTVÁN ⁵⁾ (1645) először kezdett az *e*-féle hangok írásbeli megkülönböztetésével tudományosan is foglalkozni. Az «accentusok»-ról beszélve mondja: «Az accentusok között-is felette szükséges volna az acutusokat a gravisoktól, fő-képpen az *e* vocalis felett, megkülönböztetni.»

A XVII. és XVIII. századi kéziratokban egy másféle *e* betű is kezd általánossá válni: az *e'*. Az Oklevél-Szótár beveze-

¹⁾ M. Könyvszemle XVI. 123.

²⁾ U. o. 127—137.

³⁾ U. o. 127.

⁴⁾ NyK. XXXVIII. 56.

⁵⁾ Corpus Grammaticorum 304.

tésében (XVII. l.) ZOLNAI azt mondja, hogy megfigyelése szerint ezen betűalaknak nincs semmi külön értéke.

Első nyelvészünk, ki előtt az *ë* hang tudatossá vált. KALMÁR GYÖRGY¹⁾ volt. Ez írja: «*E triplex est: longum, breue et anceps*». Az elsőt *e*-vel jelöli. A második szerint «*est duplex: apertum et compressum*». Ezeket is szeretné írásban külön feltüntetni s azért az *e* hang jelölésére az *e* betűt, az *ë* hang jelölésére pedig az *ë* betűt használja. Írásmódját így okolja meg: «*ut nostri typographi probe hoc e ab aperto illo distinguerunt duobus punctis superne adiectis (ë); idque eo magis, quod sonus eius adcedat ad sonum breuis ö*». KALMÁR ezen betűkön kívül még *e* és *ë* betűt is ír. «*Potest utrumque e longum fieri positione aliqua; atque in eo casu graui accentu adfici v. c. Istènel, lélekèl . . . pro Istennel, lélékkel . . .*» «*Anceps est e, quod acuitur quidem at in derivatis ut plurimum aut certe frequenter corripitur, uel quod uni dialecto protrahitur alii uero adbreuiantur ut: ên, en (ego), êsz, esz, ingenium . . .*» (i. m. 8.)

Az *ë* hangot FÖLDI JÁNOS is észrevette. Ő «hosszú, rövid és alacsony vagy letsapott» *e*-t különböztet meg, de mind az *e*, mind az *ë* hangot *e* betűvel írja.²⁾

BÖJTHI ANTAL³⁾ megkülönböztetése szerint van 1. «éles magas hangú *e* (*é*)»; 2. «tompá és rövid *e* (*e*)». «De egygy harmadik tulajdonság is látszik benne lenni, tudniillik: hogy némely szókban az éles és tompa hang között, egygy közép hangot szokott adni. Pl. *kenyerek*, (plur.), az ők *kenyerek*». A «közép hang» elnevezésen tehát a rövid zárt *ë* hangot érti; de ezt nem jelöli külön betűvel.

RÉVAI⁴⁾ tulajdonképpen csak a rövid *e*-t és a hosszú *é*-t veszi figyelembe, de ismeri azért az *ë*-t is. A KALMÁR-féle «*e apertum*» és «*e compressum*» elnevezést «*clarum*», illetőleg «*obscurum*» nevekkal cseréli fel. Ez utóbbi az *ë* hang. Jegye RÉVAI szerint is *ë*.

¹⁾ Prodromus (1770) 6—7.

²⁾ R. M. Könyvtár XXVIII. 42.

³⁾ A nemes Magyar Nyelv írásának és szólásának tudománya. (M. Vásárhelyt 1794.) 17.

⁴⁾ Elaborator Grammatica. Pestini 1806. I. 59, 62.

VERSEGHY.¹⁾ már sürgeti a «középső *e* betű megkülönböztetését, «mivel azt a' Könyvszerzők közül némelyek *e* betűre változtatták, mely éles és húzós nyifogása miatt nagyon kellenetlen, mint e szavakban éné? (értse é-n-é?), bémégyek...»

Az 1837-ben először közrebocsátott Bécsi-kódex²⁾ *e*-jelölései erősen magukra vonták a nyelvészek figyelmét. DÖBRENTER a kiadásában a pontozott és a jelöletlen *e* betűt változatlanul hagyta, a «vonatos *e*»-t pedig *è*-vel helyettesítette. A Magyar Nyelv Rendszere (1842) *e* betűjét már a Bécsi-kódex írásmódjából vette.

CZUCZOR³⁾ 1857-ben a Tudós Társaságtól megállapított három *e* hang mellett még egy negyediket is megfigyelt, mely szerinte «mintegy félhangja az *i*-nek, melynél valamivel tompább, ellenben az *e*-nél élesebb». Példái: *is* ~ *es*, *ismeg* ~ *esmeg*. Ezt a hangot *è*-vel írja. Szerinte van még «hosszú *e*, nyílt *e*, és zárt *e*». Az *è*-t éles *e*-nek nevezi.

1858-ban REGNER TIVADAR⁴⁾ csak a minőségi megkülönböztetést veszi figyelembe. Ennek megfelelőleg a zárt *e* hangot *e*-vel, a nyíltat pedig a német, illetőleg finn írásmód szerint *ä* betűvel írja.

1859-ben RIEDL SZENDE⁵⁾ «az ékjel nélküli *e*»-nek három faját említi. 1. «közönséges *e*, mely a finn *ä*-nek megfelel;» 2. «*i*-hez közeledő *e* (pl. ebben *leány*, mely úgy hangzik *liány*), mely a finn közlő *e*-nek felel meg;» 3. «a zárt *ë*, mely az *ö*-höz közeledik».

1862-ben REGNER TIVADAR⁶⁾ szintén *e*, *e* és *ë* betűkkel jelöli a rövid *e*-féle hangok változatait. Az *ö* *ë* hangja (a mely pl. a *ser*, *veres*, *fel*, *per* szóban van) «az *e* és *ö* s némileg az *a* és *e* közt ingadoz».

Az így felújított *ë*-jelölés a Nagy Szótárba is belekerült. CZUCZOR és FOGARASI itt megkülönböztet 1. nyílt *e*-t (*e*); 2. zártabb *e*-t (*é*); 3. rövid, de élesebb *e*-t (*ë*), «mely a rövid *i*-hez

¹⁾ Magyar Grammatika. Budánn 1818. 51, 53.

²⁾ RMNy. I.

³⁾ Ak. Ért. A magyar bötük, illetőleg hangok fejtegetése 123, 137.

⁴⁾ Az alföldi *ö* hangról (Akad. Értes. 537.)

⁵⁾ Magyar Hangtan. Prága és Lipese 1859. 78.

⁶⁾ A magyar nyelv kiejtése. (Akad. Értes. II. 392.)

all legközelebb» (I. 35—36). Pl. *es, is, esmeg, ismeg, ede, ide* stb. Végül 4. «hosszú *e*»-t (*é*). Sőt ajánlanának még egy 5-ik írásmódot is «az élesebb *é* re (*ë*) pl. *szép, kép, kék* stb.

1872-ben VADNAY RUDOLF¹⁾ a REGNER-féle jelölésmódot tökéletesítette. Mig azonban REGNER 1858-ban az *e* hangoknak csak minőségi változatait vette tekintetbe, VADNAY már a mennyiséget is megjelölné. Így találunk nála *e ~ é; ä ~ ä* betűket. Pl. *németeket (némëtéket)*.

A Magyar Nyelvőr 1885-ig az *e, é* betűkön kívül az *ê-t* és az *ë-t* használta, az előbbit az *ê*, az utóbbit az *ë* hang jelölésére. Már a következő évfolyamtól kezdve az *é* betűt szintén a KALMÁR-féle *ë*-vel cseréli fel.

Az *ë* hang jelölése még azután sem állapodott meg véglegesen. Eltekintve azonban az összetettebb hangtani jelölésektől, melyek egészen újkeletűek, a magyar nyelvtanok ezt a négyféle *e*-jelölést mutatják: *e, ê, ë, é*.

★

Az *e* betűknek már ez a változatos jelölésmódja is bizonyítéka annak, hogy nyelvünk korábbi állapotában is voltak különböző *e*-féle hangjaink, azonban máig sincs végérvényesen kimutatva, milyen célból használhatták a XV. századi kódexírók legrégibb bibliánkban a háromféle *e*-jelölést, azaz az *e, é, ê* betűket. A Bécsi- és Münchener-kódex *e*-féle hangjainak helyesírása körül igen különböző felfogások keletkeztek.

Már az első kiadás²⁾ keresi *e* sajtáságos írásmód nyitját. JÁSZAY PÁL ugyanis úgy nyilatkozik, hogy a «vonatos *è* mindig rövid... a pontozott *hosszú*... A harmadik, vagy kopasz *e* nagyobb kérdés alá jő... Az én vélekedésemként — így folytatja — ezen kopasz *e* a Gömör, Borsod és Abauj vármegyék némely vidékein divatozó félhosszú hangzatú *e*-t adja elő».

DÖBRENTÉI³⁾ 1842-ben JÁSZAYNAK ezt a nézetét a Münchener-kódex helyesírására is kimondja: «A nyílt, közép és magas *e* szintén megkülönböztetik (!) állandóan *è, e, é* vagy

¹⁾ Nyelvünk' hangolvasására I. 3, 10.

²⁾ RMNy. I. k. XIII. l.

³⁾ RMNy. III. k.

è jelekkel». A legrégibb magyarázat szerint tehát $\acute{e} = \acute{e}$; $\acute{e} = \acute{e}$; $e = \acute{e}$, akkor pedig ezen XV. sz.-i nyelvemlék helyesírása az e hangokat illetőleg még a mai is jóval felülmúlná. Csakhogy már JÁSZAY is tanácstalan a sok következtetlenséggel szemben.

Hasonló okokból módosítottak 1874-ben a Nyelvemléktár szerkesztői a JÁSZAY-féle nézetet.¹⁾ Szerintük az \acute{e} a nyílt, az e pedig a rövid közép \acute{e} és a hosszú \acute{e} helyén áll. A jelöletlen e -t pedig kétes értékűnek nevezték.

SIMONYI: «A régi nyelvemlékek olvasásáról» c. értekezésében²⁾ azt mondja, hogy a kódex-írók többnyire megjelölik az e hang minőségét, mégpedig a zárt e -t ponttal . . . ellenben a nyílt e -t tompa ékezzettel . . . A hosszúságot azonban nem jelölik.

A legújabb nézet a ZOLNAIÉ. Az Oklevél-Szótár XVII. lapján a XVII—XVIII. sz.-i iratoknak sajtósága, megfigyelése szerint helyesírási értéknélküli e' betűjéről beszél és folytatólagosan még hozzá teszi: «Ezt a külön jelentőség nélküli betűalakítást látom én a Bécsi és Müncheni Codex sokat emlegetett \acute{e} betűjében is, a mely a rendes e -vel, mint tudjuk, szabálytalanul váltakozik, a melynek azonban nézetem szerint semmi külön helyesírási értéke nincs, úgyhogy ezentúl csupán a pontozott \acute{e} -t, a zárt \acute{e} és hosszú \acute{e} jelét tarthatjuk az említett két codex említésre méltó helyesírási sajátosságának».

PÜNKÖSTI MÁRIA 1913-ban «A Bécsi-kódex e -féle hangjainak helyesírása» címén ezen nyelvemlék jelölt e betűit tette vizsgálat tárgyává.

★

A Müncheni-kódex \acute{e} és \acute{e} betűkkel írt szavai az alábbi csoportokban vannak összeállítva. Az adatokat első sorban az első és a második kéz írása szerint osztom fel. S minthogy a második kéz alig 2—3 lapnyit írt, külön nagy csoportokba csak az első kéz írását osztályoztam. Végül a függelékben a jeltelenül írt szavak olyan kisebb csoportját közlöm, melyeket a kódexben vagy csak így, vagy pedig túlnyomólag ilyen betűvel írtak.

Az adatok végére tett csillag erre a függelékre utal.

¹⁾ I. k. VII. 1.

²⁾ Nyr. IX. 8.

Minthogy az alakok sokféleképpen váltakoznak, a kiállítás könnyebbsége és a csoportosítás áttekinthetősége végett mindig csak a kérdésbeli szótagon tüntetem fel a sajátos írásjelt. A sokszor előforduló adatok mellé zárójelbe írom, hogy hány-szor van így a kódexben, s utána példának néhány lapszámot; a ritkább adat mellé pedig az összes lapszámokat kiírom, s ha ugyanazon a lapon többször is előfordulna az adat így, akkor a kódex lapszáma fölé kisebb szedéssel azt is jelzem, hogy hány-szor. Megemlítem még, hogy / helyett *s-t*, *u* helyett *v-t* írok.

Egyben kedves kötelességemet teljesítem, midőn MELICH és ZOLNAI professor uraknak ehelyütt is köszönetet mondok azon szíves tanácsaikért, melyekkel értekezésemet sokban irányították.

*

I. csoport.

Az első kéz írása.

A)

Az alábbi adatok *e* és *è* jelöléssel ingadoznak:

I. Mai *i, í, ü, ö, ő* helyén:

a) a tö első tagjában: *géner*- 57, 148³: *génerkeg*- 140 | *géter* 46, 98, 142, 157, 159: *géter* 54, 127, 128; *gètrónec* 142; — b) a tö többi tagjában: *fertézni** 131, 209: *fertez(ni)** 37, 43², 57, 76, 85² | *géner* 57², 148: *génerked*- 140, 148; — c) képzőkben: *-ít*:* *bizonéit* 145, *dicővéit* 166, *elevenéit* 152, *fezéit* 57, 104, *taneit* 32, 46, 86: *kőzeléit* 31 | *-ít*-képzős igék imperat. alakjaiban: *meréh* 174, *tanéh* 135, *údvőzéh*- 165, 198: *kezéheteç* 71, 160, 161, 169 | *-nyi*: *sengnè* 24: *ennè* 27, 43, 148, *menñè* 144, 188, *menñèt* 79, 154, 179, *kevesennèiglen* 200, 201, *kónòkletnè* (-nyire) 214: | d) ragokban: birt. tb. 3. szem.: *erdemèket* 23, *fedelmèket* 16, *kezècbe* 19, *zémèc*- 30²: *bennèc* 38, 73, 77, 156, 206, *ertèc* 206³, *felettèc* 138, *igèrèc* 206, *kenèc* 17, *velèc* 206, *verèc* 138.

II. Mai *e* helyén:

a) a tö első tagjában: *enec* 200: *ènec* 124 | *vèn* (15-ször) 21, 42, 45, 63, 65 stb.: *vènec* 21; — b) a tö többi tagjában: névszókban: *bežèd** 38, 39, 131, 144, 192 (l. a II. kéz írását): *bežèd** 73 | *esmèg** 164: *esmèg** 79 | *legèh* 60², 61, 171, 173:

legén 74 | *setét* 32, 54, 59, 69, 165, 169, 186, 197: *setét* 138 | *vendég* 119, 145: *vendég* 119 | *fősvén* 85, *kózzén* 27, 28², 73, *sóvén* 53, 95, 145: *fővén* 26, *ósvén* 18 | igékben: *bežél** (20-szor) 29, 31, 37, 45 stb.: *bežél** 80, 137 | c) képzőkben: birtokképző -é: *eném* 61, *tiétec* 149, *Noveie* 114: *ónnei* 169, *óvèit* 198, *tièid* 119 | -kél: *tòkèl* 106, 112, 114, 115, 141, 144, 175: *tòkèl* 49 | -vén* (hat. igenévk.): -vén (99-szer) 19, 23, 27, 28, 34 stb.: -vèn 18, 214 | *žedvètec* 38, *menvèiec* 16: *iðvètec* (12-szer) 19, 34, 53, 54 stb. | denom. — és deverb. -ék*: *kòrnèc* 53, 156, 159: *kòrnèc* 53, 109 | *mertèc* 25: *mertèc* 141 | præt. tárgyas sg. 3. -é: *kerè* 137, *vevè* 100: *kerè* 82 | cond. -nè: *ehetnèc* 75, *fernèc* 73, *kerdezkednèc* 167, *meròlnèc* 43, 117, *òròlnèc* 202: *men-nèc* 70; — d) ragokban: -kèppen (35-szor) 24, 36, 52, 55, 99 stb.: -kèppen (8-szor) 91, 127, 137, 206 stb.

III. Mai ë helyén:

a) a tö első tagjában: *čendesseg* 28: *čendežeit* 55 | *ég** (12-szer) 24, 28, 35, 39 stb.: *èg** 140, 162, *ègbe* 58, *èggic* 117, 121 | *égeb* 191: *ègeb* 191, 201, 203, 213, *ègebi* 76 | *fèdez* 28, 138: *fèdez* 62, *fèdven* 116 | *fèd(d)eni* 188: *fèd(d)eni* 45, 87, *fèddem* 164, *fèdd* 156, *fèggèd* 150 | *fèl** (28-szor) 22, 28, 44, 45, 80 stb.: *fèl** (27-szer) 28, 41, 42, 43, 45 stb. | *fèlet* 61, 116, 167: *fèlseges* 127 | *fèrtèz* 131, 209: *fèrtèz* (20-szor) 37, 42, 43, 57 stb. | *hég* (9-szer) 19, 20, 52, 88, 94 stb.: *hég* 64, 98, 101, 155, 162, 185 | *kèl(l)* (25-szor) 36, 44, 47, 49, 58 stb., *kèllò* 29, *kèlletlen* 62, *kèlletic* 40, 140, *kèllemetes* 146: *kèl(l)* 41, 65, 197, *kèllemetes* 93 | *kèher** (17-szer) 19, 23, 43, 82, 84 stb.: *kèher* 41, 83, 114, 181, 182³ | *kèrežt* 18, 114, 173, 192, 211: *kèrežt* (54-szer) 18, 32, 45, 53, 68 stb. | *lèlni* (52-szer), 15, 25, 26, 27 stb.: *lèlni* (9-szer) 37, 39, 54, 99 stb. | *mèg** 51, 140, 193, 194: *mèg** 130 | *mèl** (49-szer) 16, 18, 25, 27, 35 stb. (l. II. kézírását): *mèl** (25-szor) 34, 37, 51, 53, 54 stb., *nemèl* (15-szor) 37, 54, 79, 91 stb. | *mèi** (colum) (8-szor) 20, 24, 44, 53, 99 stb. *mèiñec* 20, 39², 44², *mèiñei* 25, 143: *mèi** 44, *mèiñec* 92 | *ne** (21-szer) 23, 24, 25, 31, 45, 70 stb.: *nè** 49², 52, 78, 91², 107, 130, 135 | *nèm* 32: *nèm* 78², 210 | *nèmes* 154: *nèmes* 39, 105, *nèmò* 37³, 38³, 84, 106, 185, *minèmò* 28, 77, 108, 124, 184, *neminèmò* (33-szor) 53, 69, 102 stb. | *repešò* 143: *repešò* 39, 76, 78, 125 | *žèdni* 38: *žèdvètec* 38 | *žèm** 21, 22, 25, 30, 115, 152, 179: *žèmec** 30, 65, *žèmel* 44, 55, 70, 130, 157, 178 | *žèrent* 115, *žèrte* 164: *žèrent* (33-szor) 30, 42, 45, 61 stb., *žèrevel* 106, *žèrebeli* 107, *žèrenec* 107, *žèrez* 20, 61², 72, *žèrelnec* 58, *žèrzi* (13-szor) 42, 60, 63, 70 stb.; — b) a tö többi tagjában: *embèr** (13-szor) 19, 20, 29, 32 stb.: *embèr** 54, 180 |

kerézt 114, 173, 192: *kerèzt* (53-szor) 18, 32, 45, 53 stb. | *nembèri** 143, 212: *nembèri* 39, 41; — c) képzők előtt: *dev.* -z előtt: *fedèz* 138, *kerdèz* 167, 173, 204: *fedèz* 62, 165 | *frequ.* -s előtt: *repèsò* 143: *repèsò* 24, 27, 37, 38, 39, 76 | *den.* -z előtt: *ehèz* 34, 63, 114, *ieğèz* 209, *kenèz* 24, *kórnekèz* 192. *leletèz* 176: *ehèz* 19, 34, 74, *kenèz* 140, *kórnekèz* 109, *zerèz* 20, 61², 72 | *den.* -l. előtt: *scentèl* 135, 158 192: *kereztèl* 71, 124², 170⁵, 173², *tištèl* 42, 84 | *demin.* -k előtt*: *ğermèc* 16, 40, 52, 141, *lelèc* 65: *lelèc* 15, 36, 76, 140, 172 | *mellèkn.* -s előtt: *kellemetès* 168, 205, *tellès* 159²: *ellenseğès* 164, *ekèseit* 57, 158, *feñès* 45, 88, 110, 130, 148, *verès* 72, 147, 191, 208; ilyen jelöléssel még 80-szor | *plur.* -k előtt: *egežèc* 29, *emberèc* 21, *ezèc* 34, *ğermekèc* 52, 141, *helèc* 158, *hũđıltenèc* 107, *leèc* 118, *mendenèc* 25, 147, *mũvelkedetèc* 56: *beresèc* 208 (I. II. kézírását), *derebèc* 85, *ebèc* 25, 43, 149, *emberèc* 32, 75, 87, 152, *mendenèc* (29-szer) 21, 45, 54 stb. (è-vel *plur.* -k előtt è helyén még 60-szor) | *perf.* -tt előtt: *bežellèt* 168, *ertèt* 153, *erežtèt* 39, 194, *fedeztetèt* 24 (è-vel *mult* -tt előtt è helyén még 18-szor): *bežellèt* 29, 46, 65, 101 stb., *berlèttec* 67, *egesitèt* 91, *eleğittèt* 68 (è-vel *mult* -tt è helyén még 50-szer); — d) képzőkben: -kèd: *kerdezkèdni* 167, *mũvelkèdni* (7-szer) 29, 40, 140 stb., *vetekèdni* 35: *kerežtelkèdnec* 114 | -èd: *elegèdic* 83: *elegèd* 130, 149, *režegèd* 141 | -èk, èk: *reitèc* 138: *etèc* 140, 182; — e) ragok előtt: *birt.* -m előtt: *eltemetetèm* 196, *engèm** 62: *dičòsegèm* 188, *feleseğèm* 107, *òr-mèm* 173, 203, 206, *režèm* 147, *terhèm* 34, *verèm* 101, 161, 182, *engèm** 44, 161, 186 | *birt.* -d előtt: *bekesegèd* 156, *nekèd* 145, *tegèd** 156: *kenèd* 24, 98, 140, *nekèd* 28, 134, *tegèd** 50, 79, 90, 122, 210², *penzèd* 155 | *præs.* -m előtt: *megèn* 26, 39, 83: *megèn* (26-szor) 27, 42, 46, 58 stb., *fekžèn* 72, *hižèn* (16-szor) 149, 173, 174, 178 stb., *ležèn* (79-szer) 21, 24, 25, 29 stb., *težèn* (28-szor) 18, 23, 26, 48 stb., *vižèn* 25, 26, 215 | *tárgyas* -d előtt: *vižèd* 21: *felèd* 165, *hižèd* 171, 201, *merteclèd* 121, *teriežtèd* 215, *težèd* 95, 156, 172, 183, 192, *vežèd* 55, 155, 157, 192 | *imperat.* -n előtt: *kerdezièn* 205, *kòvessèn* 45, *legèn* 161: *bežellèn* 189, *ellèn* 79, *fellèn* 200, 202, *feñesehèn* 206, (è-vel è helyén még 25-szor) | *helyhat.* -tt előtt: *felèt* 61, 174, *kòzepètte* 112: *felètte* 165 | *helyhat.* -n előtt: *ut felèn* 38, *fòvenèn* 26, *heğèn* 20, 127, *mellèn* 107, *tizènket* 130: *bežedèn* 53, *emberèn* 84, *ut felèn* 77, *tizèn* (két . . . stb.) (28-szor) 30, 41, 50, 63 stb. | *számhat.* -n előtt: *mendèn* 55, 98: *mendèn* (75-ször) 17, 30, 34, 36 stb. | *tárgyrag.* -t előtt: *erdemèt* 23, *keletèt* 157, *kelhèt* 161, *kenètèt* 63, *kerežtèt* 165, *Irh-m-èt* 159, *želletèt* 170, 213, *žòvetnekèt* 20, *vehmèt* 155²: *ebedèt* 41, 60, *bežedèt* (13-szor) 38, 39, 42, 53 stb., *ğermekèt* 109, 205, *ğòlekezetèt* 30, 41, 42, *ken-èt* 49, 91, 140, 153, *lelkèt* 75, *mũvelkedetèt* 56, *venerekèt* 62; —

-ség képző után: *bölcsességét* 159, *bekesegét* 32, 48, 141, 152, 205, *betegségét* 30, 75 (è-vel ilyen helyzetben è helyén még 26-szor); — f) *ragokban*: *birt. -tők*: *lelketéc* 140, *testetéc* 139: *beletéc* 168, *bezetéc* 22, *éggítéc* 64, *égmendetéc* 143, 205, *ellensegtec* 159, *erdentéc* 120, *kítéc* 24, *nectéc* (20-szor) 66, 95, 113, 121 stb., *igei -tők*: *letéc* 155, *tehetéc* 202, *őrizkeggetéc* 86, *esmeritetéc* 77: *eltéc* 201, *feltéc* 28, *hiztéc* 163, 176, 178, *iteltéc* 186, *bőitöltet-hetítéc* 119, *ekeseitítéc* 57, *ertítéc* 38, 42, 44, 84, 87, *esmeritéc* 26, 86, 186, 187, 200, 201², *eiendítéc* 182, *hienditéc* 186, *teien-ditéc* 203, *tenditéc* 150, *fedezetéc* 62, *iletéc* 58, *ertettitéc* 40, *esmeritetéc* 142, 200, 201, *hittetéc* 205, *semmieitettitéc* 84, *töttetéc* 62, 63, *vettetéc* 194, *vöttetéc* 138, *híggétéc* 99, *keritetéc* 202, *tegetéc* 56, *hinnetéc* 53, 179², *örölnetéc* 202, *zeretnetéc* 187, 202 | főnévi igenév személyragos alakjaiban: *génerkedném* 148, *temet-ném* 18, *viselném* 18, *vetnéd* 25, *emelkednetéc* 140, *hinnétek* 53: *enném* 62, *menném* 145, *tenném* 50, *felnéd* 80, 117, 128, 196, *len-néd* 49, *mennéd* 47, 49, 90², *vennéd* 16, 177, *ennétec* 214, *felnétec* 41, 45, 70², 139, 140, 180, *hinnétec* 192, *itelnétec* 25, 184, *lennétec* 182, *mennétec* 143, 151, *tennétec* 57, 138, 172, 187 | határozó-*ragokban*: *-hez* 17, 198: *-hez* (46-szor) 26, 31, 38, 39, 40 stb. *-zer* 130, 152: *-zer* (45-szor) 21, 25, 28, 36, 41 stb.

IV. Mai e helyén:

a) a tö első tagjában: *germec* 16: *germec* (39-szer) 16, 17, 27, 33 stb. | *fedelme* 69: *fedelme* (22-szer) 16, 51, 54, 63 stb. | *kédeg** 38, 52, 123, 131, 144, 152: *kédeg* (20-szor) 15, 67, 113, 114 stb. | *kèlni* 17², 55, 75: *kèlni* (105-szor) 16, 17, 27, 28, 29 stb. | *mèntől* 55: *mèntől* 106 | *mènnével* 79, 148: *mènnével* 148, *mènnézer* 144, *mènnéieket* 128 | *mèrt** 88, 155, 158: *mèrt** 70², 87, 105, 115, 176, 201 | *scènt* 18: *scènt* (45-szor) 25, 36, 56, 57 stb. | *zeret* 202: *zeret* (86-szor) 18, 22, 23, 24 stb., *zerelm* 16, 58, 106 | *tètni* (vö. *tető*, *tetszik*) 141, 196: *tètni* (17-szer) 16, 24, 30, 46 stb.: — b) a tö többi tagjában: *zeret* 202: *zeret* (24-szer) 18, 22, 24, 32, 35 stb.: — c) képzők előtt: *-tlen* előtt: *zémermetlenség* 85: *egétlen* 123, 131, 169², 173², *lehetétlen* 92, 108, 150, 153, *kellétlen* 62, 150, *kiétlen* (27-szer) 17, 18, 33, 41 stb., *tiztétlen* 188, *vizétlen* 136 | *-delm* előtt: *feiedelm* 31, 163, 206: *feiedelm* 68, 130, 162, 164, *hiedelmez* 108, 149 | *-ség* előtt: *feléseg* 146: *bölcsesség* (10-szer) 34, 37, 40, 80 stb., *feléseg* (38-szo) 16, 22, 40, 48 stb., *zúzèsseg* 112: — d) képzőkben: *-het*: *scrphètni* 157: *helhèttetet* 166, *sebhètec* 95 | *præt. al. sg. 3.*: *menè* 142: *beèzèlè* 39, 70, 186, *ereètè* 128, 155, *esè* 151, *felelè* 43, 67, 113, 115 (ilyen jelöléssel még 100-szor) | *pass. -et-*: *elèstètic* 119: *gètrètem* 149, *gètrèttem* 67, *gètrètneç* 72, 120, *gè-*

rétic 27, 43, 46, 79, *feddètnec* 114, *kellèttem* 18, *kenètnec* 81, *tòkelèttem* 144, *tòkelètnec* 109 (ilyen jelöléssel még 30-szor) | n. verb. -et: *zèllet* 27, 204: *zèllet* (65-ször) 18, 30, 37, 72 stb.; — e) ragok előtt: birt. -d előtt: *ellenèd* 21, *zèmed* 21, 25: *belòlled* 16, 108, *bennèd* (12-szer) 24, 34, 47, 64 stb., *betegletted* 63, *ehèzettèd* 62 (ilyen jelöléssel még 48-szor) | -t tárgyrag előtt (l. II. kézírását): *evòkèt* 54, *mellèkèt* 142, *mendenekèt* 95, *zèmèt* 22, *úgèt* 68: *meñnekèt* 79, *nemberièt* 48, 77, 91 stb., *vìzèt* 90, 100, 125, 160 stb., *tüzèt* 141, 151, *úgèt* 164², 209, 210², *földèt* 20, 39, 76, 112, 143, 180, *hútvèt* 56, *kòhvèt* 115³, *kòvèt* (12-szer) 25, 39, 54, 69 stb., *nemòvèt* 37³, 38³, 185, *òrómèt* 110, *tòbbèt* (9-szer) 23, 50, 65, 98 stb., *nepèt* (10-szer) 30, 67, 83 stb., *režèt* 168, *èggèt* (27-szer) 21, 45, 47 stb., *esmertedèt* 162, *meñnèt* 171, *mellèt* (34-szer) 27, 32, 34 stb., *ègebèt* 49, 123², 165, *gòkerèt* 38, 76, 77, *hetèt* 87, *keñerèt* (32-szer) 23, 25, 42 stb., *kevesèt* 179, *zèlèt* 126, *kelhèt* 51, *gètrelmèt* 45, 205, *gòzòdelmèt* 152, *kesedelmèt* 141, *zèrelmèt* 138, *vezèdelmèt* 130; névmásokban: *engemèt* (198-szor) 19, 26, 28, 29 stb., *tegedèt* (64-szer) 21, 22, 27, 37 stb., *òtèt* (550-szer) 47, 48, 51, 52 stb., *műnkèt* (16-szor) 26, 28, 50 stb., *tűtòkèt* (74-szer) 18, 19, 20, 23 stb., *òkèt* (49-szer) 48, 50, 51, 55 stb., *kikèt* (21-szer) 47, 49, 52 stb.; birt. személyragok után: *bekesegemèt* 202, *bežedemèt* 122, 130, 187, 203, *bežedimèt* 187, 188, 201, 202, *cűrómèt* 139 (ilyen jelöléssel -m után még 37-szer); *bežedidèt* 206, *ellensegedèt* 22, *ellensegidèt* 56, 158, *feledèt* 97 (így még 24-szer); *betegsegònkèt* 27, *bűnònkèt* 135, *helònkèt* 195, *hűtònkèt* 150 (így még a 23, 192, 135, 192, 195 lapon); *bežettekèt* 31, *bűntòkèt* 24, 28, 29, 95, *ellensegtekèt* 22, 121 (így még 13 esetben); *dicòseg(ü)ekèt* 198, *èggjìkèt* 24², 113, 149, *erčekèt* 171, *erdemekèt* 23², 24, *ertelmekèt* 168, *feiekèt* 68 (ilyen jelöléssel még 25-ször); plur. -k után: *figekèt* 26, *igekèt* 112², 186, 201, 206, *kečekèt* 62, *ègebekèt* 50², 69, 95, 114, 152, 163, *levelekèt* 52, *keñerekèt* 35, 41, 43, 44², 82, 85, 86, 87, 130, *zèmfèdelekèt* 212, *tehenekèt* 171²; (ö- v. ő- megelőzte plur. -k után): *bűnòkèt* 18, 23, 24, 71, 118², 213, *bűnòsòkèt* 74, 119, 146, 190, *fòkèt* 34 (ilyen esetben még 31-szer); (ë- megelőzte plur. -k után): *bežedekèt* 26, 33, 40, 49, 63, 77, 210, *betegekèt* 80, 83, 116, 129, *derebekèt* 179, *egessegekèt* 144, *eledelekèt* 191, *ezekèt* (64-szer) 19, 25, 28, 34, 39, 40 stb., *iелensegekèt* (11-szer) 59, 99, 172, 176 stb., *mellèkèt* (48-szor) 25, 66, 71, 96, 123 stb., *mendenekèt* (37-szer) 25, 45, 48, 54 stb. (ilyen jelöléssel még 100-szor); (e- megelőzte plur. -k után): *beliekèt* 32, *bòlčekèt* 57, *gòzòdelmekèt* 152, *kòvèkèt* 215, *kòvekèt* 39, 188, 192, *lòttekèt* 115, *meñnekèt* 99, 128², 173, *nepekèt* 179², *zènekèt* 214, *tòbbekèt* 95, *tòròttekèt* 115 | ragokban: -vèl 106 (l. II. kézírását): -vèl (216-szor) 16, 17, 19, 20, 21 stb., *eyèl* (19-szer) 17, 64, 70,

77 stb. *reggél* 52, *vèlem* (28-szor) 36, 43, 50 stb., *vèled* (9-szor) 16, 21, 35 stb. (így személyragozva még 125-ször).

V. Mai *e*-változtató szavakban és ragokban:

1. *é ~ e*: *α*) *èlni* (vö. *eleven*) (71-szer) 19, 44, 47, 49: *èlni* 176, 214 | *ut fèlen* 153: *jèlen* 37, 38, 51, 52, 76, 77, 125. *fèlöl* (23-szor) 66, 68, 93, 105 stb., *fèle* ('felé') 78 | *lèlke* 32. 140², 159: *lèlk-* (31-szer) 17, 32, 45, 51, 109 stb. | *zéles* (vö. «három szeles szóknya» N.) 25, 56: *zélec* ('margo') 26, 28², 78, 99 | *β*) *kevésen* 143: *kevésen* 26 | *γ*) *birt. -e ~ -é*: *-é** (143-szor) 18, 19, 22, 25 stb., *töllétöl* 136: *helère* 150 | 2. *é ~ ë ~ e*: *bé-* (igekötő vö. *bél*) 154: *bè-* (209-szer) 16, 17, 18, 19 stb. | *-bèn* 107: *-bèn* (378-szor) 15, 16, 17, 18 stb. | 3. *ë ~ é*: *tè** 22, 25, 140, 145 (vö. *téged*) *téntölled* 209, *téged** 155, 156: *tè* (62-szer) 18, 30, 41, 46, 51 stb.

VI. *sz-szel* bővülő *v*-tövű igékben:

éje 160², 161, *èzi* (14-szer) 56, 71, 74, 84 stb.: *ègen* 64, 150. *èzi* 182, *èzic* 182 | *tég* 49, 135, 147 (I. II. kéz írását), *téged* 23. 122: *tégönc* 113, *tégetec* 113, 171, 187 | *véged* 148 (I. II. kéz írását), *vég* 47, *végen* 162, 179, *vége* 157, 162, *végetec* 61, 210, *vézem* 155, 191, 213, *vézéd* 55, 155, 157, 199², *vézlec* 200, *vézén* 25, 90, 92, 136, 204, *vézi* (15-ször) 19, 32, 33, 39 stb., *véztéc* 56, 179², *vézec* 106, 151², 158, *vévó* 116: *vège* 87, *végetec* 34. 64, 100, 155, 161, 194, *véz* 65, 159, *vézi* 202, *vézönc* 126. *vézec* 29, 74, 119, *vézic* 46, *vévóket* 94.

VII. *megy*:

mènni (12-szer) 17, 23, 25 stb. (I. a II. kéz írását): *mènni* (48-szor) 27, 41, 43, 48, 50 stb.

B)

Az itt felsorolt *e*-jelölésű szavak és alakok a kódexben nem fordulnak elő *e* írásmóddal, legfeljebb jelöletlen *e*-vel:

I. Mélyhangú szavakban:

a) a tő első tagjában: *késa* 103, 164, *lèllah* 212, *mèlto* (25-ször) 21, 27, 31, 32, 54 stb., *néma* 30, 35, 89, *némol* 72.

116, *pelda** 38, 39, 40, 77, 144, 146, 191 | *b*) a tö többi tagjában: *castel** 167, *husvét* 63, 99, *zomzéd* 109, 147,

II. Mai *i, í, ü, ö* helyén:

a) a tö első tagjában: *es* 142*, *kenc* 17, 24, 91, 140, *késert* (20-szor) 18, 19, 23, 48, 55 stb. | *b*) a tö többi tagjában: *irég* 67, *getér* 159 | *c*) képzőkben: *eskezić* 56 | *tekent** 108, 120, 131 | *d*) ragokban: sg. 3. -ik: *eskezić* 56, *ezéc* 100, 119, *izéc* 74, 174 | tárgyas praes. plur. 3.: *težec* 23, 165 | *žerent** 112, 143,

III. Mai *e* helyén:

a) a tö első tagjában: *béke* 20, 32, 111, 141, 155, 156, 202, *bér* 67, 72, 191², *égni* 39², 114, 167, 202, *ekes* 57, 136, 158, *erdem* 20, 23, 24, 90, 120, 175, *félni* (30-szor) 29, 41, 53, 70, 78, 79 stb., *fén* 39, 45, 88, 149, 169, 173, 196, 207², *férj* 15, 149, *férfiu* 127, 128, 146, 154, 166, *férgec* 90, *férni* 73, *fészke* 28, 144, *heber* 211, *kénese* 151, *kép* 55, 56, 57, 143, 157, *kérni* (42-szer) 22, 23, 25, 28, 30 stb., *késni* 60, 107, 141, 167, *kéz* (fertig) (14-szer) 54, 69, 71, 101, 105 stb., *még* (noch) 175, *méh* (uterus) 16, 108, *mérni* 25³, 77, 141, *méz* (honig) 18, 71, *némel* (14-szer) 37, 45, 83, 88 stb., *némi* (9-szer) 124, 134, 135, 139 stb., *nép** (27-szer) 38, 53, 68, 69, 84, *nézni* 79, 96, 143, 144, 157, 199, *pénz** 55, 139, 155³, 171, 196, *remől* 106, 116, 129, *rés* 74, *réz* 60, 137, 147, 198, 211², *rézeg* 141, 160, *zerő* 18, *tevehed* 31, *vég*- 33, 39, 40, 48, 58, 63, 71, 146, 159, 161, *vépni* (14-szer) 22, 27, 28, 29, 37 stb., *véteni* 23², 135 | *b*) a tö többi tagjában: névszókban: *ebéd* 54, *egéz* 79, 119, 127, 144, *elég* 25, 120, *feier* 175, *kemen* 61, *kömen* 57, *remén* 141, *žegén* 63, 158², 196, *žemél* 130, 142, *žóvétneč* 24, 137, 147, *törvén* 21, 168, 170, 197, *vidéc* (15-szor) 18, 19, 28, 42, 43 stb. | igékben: *dicér* 52, 64, 154, 155, 190, *ebéllő* 40, *emežt* 132, 147 (l. II. kéz írását), *itel* (59-szer) 21, 25, 31, 34, 35 stb., *kesert* 18, 161, 162 | *c*) képzőkben: -és: *kerés* 164, *öldökés* 43, 67, *žeržes* 42, *vepés* 22 | -mény: *vetemen* 34, 119 | -ékeny: *feléken* 78 | -ség: -ség (25-szor) 19, 36, 44, 45, 114 stb., pl. *dicőségit* 19, *bőségeből* 36 stb. | cond. -né: *törtennéc* 177, *esmernétéc* 77, *žeretrnétéc* 187, 202 | praet. -é: -enec (40-szer) 28, 37, 41, 43, 48 stb., pl. *vepénec* 28, *meghevölénec* 37 stb., *kerem* 131, *reitem* 61; *ölétéc* 58; *leléc* 166, *vivéc* 104 | perf. (tárgyas): *ertettétéc* 40, *hittétéc* 205, *tóttétéc* 63, *vettétéc* 194; *esmertéc* 191, *hereltéc* 49, *óttéc* 76, *vóttéc* 23, 206 | imperat. (tárgyas): *erežietéc* 25, *kóttóžietéc* 39, *težetéc* 23, *vežetéc* 34 (igy még 18-szor); *itelléc* 146, *tókelesséc* 141, *vettesséc* 20 | *d*) ragokban: -ért* 40, 107,

154, 157, 173, 176, 214, *erte* (13-szor) 20, 32, 45, 67 stb. |
-*ként** (12-szer) 23, 26, 31, 35, 39 stb.

IV. Mai *ë* helyén:

a) a tő első tagjában: *é* (kérdőszócska) (138-szor) 23, 24, 26, 30 stb. (I. II. kéz írását), *éb* 25, 43, 85², *men* (nurus) 142, *menékező* 54, 61, 144, 151, *némzet** 15, 59, *rézket* 128, *séprő* 37, *zéderih* 154 | b) a tő többi tagjában: *idegën* 151 | c) képzőben: *gőlekész* (11-szer) 12, 26, 139, 142 stb. *menékező* 54, 151 | d) ragok előtt: birt. -*ték* előtt: *lelkétec* 140, *testétec* 139 | -*l* előtt: *ketelkedél* 42, *mereitetél* 133 | e) ragban: -*ték*: *merendetéc* 25.

V. Mai *e* helyén:

a) a tő első tagjában: *émezt* 132 (I. II. kéz írását), *kécke* 36, *reítec** 24 | plur. -*k* előtt: *tehenéc* 171.

VI. Mai *e*-változtató szavakban:

é ~ e: *kenér* 41, 182 | *é ~ ë*: *vér* (16-szor) 29, 44, 57, 64 stb., *vérhenő* 44 | *é ~ e ~ ë* *nég* 87, 112, 211 | *e ~ é*: *elmével* 97, *epével* 68, *heréltec* 49, *igé-* (ragozva) (46-szor) 26, 36, 38 stb.

VII. *sz-szel* bővülő *v*-tövekben:

etetni 62, *étel* 62, 99, 100, 160, *étke* 113, 175², *evő* 54, 75, 81, 124, 145, 195 | *lét* 153 (I. II. kéz írását), *lég* 155, *légén* 134, 135, 154, 161, 190, 203, 207, *légetec* 136, *leven* 38, 77, 82, 117, 198, 214, *lész (te)* 107, 117, 145, 165, *lézen* (24-szer) 24, 50, 54, 60, 61 stb., *lész (ő)* 155, *lézec* 131, *léztec* 32, 58, 187², 199, *léznec* (20-szor) 36, 50, 62, 69 stb. | *tét* 150, 204 (I. II. kéz írását), *tész (te)* 138, 145, 172, 180, 183, 199, *tézen* (13-szor) 23, 26², 96, 122², 125 stb., *tézec* 144, 165, 202, 203, *tézem* 53, 156, 192², *tézed* 156, *tézi* (15-szor) 26, 56, 122, 190 stb., *tézitec* 187, *téznec* (11-szer) 23, 68, 74, 119, *téven* 23, 54, 69, 105, 213, *téved* 23 | *vétel* 105 (I. II. kéz írását), *véve* 91, 177, 207, 211, 215, *véven* (10-szer) 17, 39, 60, 67 stb., *vévec* 41, 86, *véd(d)* 74, 210.

VIII. *megy*:

még (te) 142, 193, 200² (I. a II. kéz írását), *mégőnc* (9-szer) 38, 39, 83, 145 stb., *méne* (26-szor) 28, 33, 35 stb., *ménend* 100, *ménő* 84, *ménenec* 126, 207, 214, *ment* 213.

C)

*A következő è-jelölésű szavak és alakok a kódexben nem fordulnak elő é-vel írva, legfeljebb jelöletlenül:

I. Mély hangú szavakban:

dèmagà 214, *lèvàlt* (17-szer) 29, 44, 84, 137, 144 stb., *tèmplom** (8-szor) 104, 158, 163, 183, 184 stb., *husvetèc* (ma: -juk) 171, 195.

II. Mai *i*, *ö* helyén:

a) a tő első tagjában: *èsmeg* (31-szer) 49, 65, 69, 73, 74 stb., *èsmèr* (107-szer) 16, 26, 34, 36, 37 stb., *mènd** 39, 49, 65, 101, *mènden** (19-szer) 34, 36, 39, 45 stb., *mège* (mögè) 98, 151, 207, *mègem* 87, *mègól* 79, 124, 128, *sètet* (23-szor) 24, 27, 32, 54, 59 stb.; — b) a tő többi tagjában: *igrècèket* 30; — c) képzőben: *gènerkèggèl* 140.

III. Mai *e* helyén:

a) a tő első tagjában: *èrc* 81, 84, 97, 171, *èrt-* (24-szer) 38, 42, 44, 45 stb., *èrcè* 58, 98, *èrcètèc* 42, 84, *èrcènc* 77, 126, 197, *èrce* 79, *fèle* 60, 193, *kèhèreit* 41, 83, 104, 141, 167, *kèrd* (87-szer) 16, 31, 35, 44 stb., *kès* 65, 162, 207, 208, *lècék* 118, *nèmberi* (28-szor) 41, 43, 55, 63 stb., *sèrèic* 193, *zèk* (15-szor) 50, 52, 56, 57 stb., *tèrd* 46, 68, 91, 104, 117, 162, *tèrdeplven* 68; — b) a tő többi tagjában: *belèndez* 49², 149², *belèndesöl* 147, *kevèl* 85, *kòvèr* 38, 147, 148², *perèm* 29, 42, 56, 83, 128, *temièn* 17, *vezèr* 42, 56², *vincèler* 53⁵, 95², 96, 156³, *vitèz* (15-szor) 27, 68, 104, 114 stb., *emlèkez-* (21-szer) 21, 44, 63, 66 stb., *metèltetnec* 69; — c) képzőben: *præt.*: *tòrtènc* 134 | *perf.* (tárgyas): *esmèrtèc* 207, *tòttèc* 110, 179; — d) ragok előtt: *perf.-beli -l* előtt: *emètèl* 137, *erèztètèl* 206³, 207³, *himètètèl* 61, *hittèl* 27, 107, 214, *iòttèl* 28, 54, 65, 72, 116, 180, 205, *kèrtèl* 174, *lètèl* 108, *òltèl* 148, *zègòttèl* 50, *zèrètètèl* 207³, *zùlètètèl* 190, *tòttèl* 52, 112, 209, *vètètèl* 155 | *imperat.-beli -l* előtt: *belèndezkèggèl* 153, *egèl* 140, 150, 175, *emlèkezièl* 149, 165, *erèggèl* 183, *erèzièl* 28, *erèztèssèl* 21, *eròkòggèl* 142, *eskeggèl* 140, *remènkèggèl* 28, 30, *zònnèl* 18, 69, 116, 121; — e) ragokban: *-nèl* (27-szer) 49, 53, 66, 70, 76 stb., *eleinèl* 37, *tòlletècnèl* 203, *nèlkùl* (14-szer) 25, 35, 39, 40, 42 stb. | *-vé**: *keñèrrè* 114.

IV. Mai *ë* helyén:

a) a tö első tagjában: *èleg* (18-szor) 20, 25, 41, 43, 83 stb., *èlegedic* 85, *èstre* (11-szer) 50, 69, 78 83, 94 stb., *èsti* 50², *èstig* 50, *fègven* 164, *kèg* 20, 28, 34, 104, *lè-* (igekötő) (37-szer) 41, 43, 76, 105 stb. (I. II. kéz írását), *megmèntònc* 70, *rèndòl* 52, *rèzzedni* 53, *sèm** 44, 145, 170, *sèuki* (54-szer) 27, 28, 34, 44 stb., *ègelet* 96, *ègeñ* (15-ször) 49, 63, 91, 97 stb.; — b) a tö többi tagjában; *èimèrlete* 104, *ècèt* 105, *èjènes* 113, *èzèr* 79, *hengèr* 69, 105, *ielènnen* 192, *ielènség* 44, 58, 98, 179, 196, *ielèntette* 44, *režèg* 60, 141, 160, 171, *serèg* 82, 104, 111, 130, 164, 207, 208, *tengèr** 120, *terèh* 90, *vežtègl-* 66, 107, 144, 156, 157, 166; — c) ragok előtt: *præs.-beli -m* előtt: *bežellèm* 183, 186, 187², 206, *erežtèm* 115, 164², *erežtetèm* 173, *ežèm* 161, *felèm* 152, *feiesèitèm* 197, *feiesòlttetèm* 206, *hižèm* 89, 190, *keresèm* 178, *kerèm* 201, 205, *lelèm* 164, *težèm* 53², 63, 139, 156, 192², 201, *tižteseitèm* 188, *vežèm* 191 | *præs.-beli -k* előtt: *bežellèc* 183, 186, 192, 198², 202, 205, *elèc* 182, 201, *itelèc* 178, 186², *kelèc* 147, *kerèc* 206², *lelèc* 142, 164, *ležèc* 46, 71, 131, 184, *mežèc* (21-szer) 27, 64, 145, 147 stb., *težèc* (8-szor) 50, 144, 178, 187, 192 stb., *vežèc* 178, 179 | *-stòl* előtt: *mende-nèstòl* 137, 143², 184, 190, 199; — d) ragokban: *birt. plur. 3.:* *dicèrnièc* 155, *elegednièc* 85, *ennièc* 34, 41, 82², 86, 129, 181, *fedelmkednièc* 93, *genierkednièc* 148, *hirdetnièc* 70, *ionnièc* 54, 91, 146, 153 (így még 31-szer) | *-tek:* *erežietèc* 25, 54, *erècetèc* 42, *esmerietèc* 99, 209 (így még 39-szer), *erežtetèc* 178, *itelèttetèc* 121; *emelkednetèc* 140, *felnetèc* 83, 110, 139, 140, 168, 180.

V. Mai *e* helyén:

a) a tö első tagjában: *bèlendesòl* 147, *bèlendez* 49², 149, 153, *bèzed* (106-szor) 22, 26, 31, 33, 36, 37 stb., *bèzel* (126-szor) 29, 31, 36, 37 stb., *bèteg* (30-szor) 20, 27, 30, 31, 62 stb., *lè* (257-szer) 23, 25, 26, 27, 28 stb. (I. a II. kéz írását), *è* (pron.) (289-szer) 16, 20, 29, 33 stb. (I. a II. kéz írását), *èddeglen* 162, 164, 171, *èbben* 134, 175, 200, 205, *èbbòl* 64, *èkhez* 55, 97, *ènnec* (12-szer) 27, 40, 63, 123 stb., *èrre* 144, 196, *èrròl* 182, *èttòl* 117, 141, 161, 203, *èzert* 180, *èniè* (ennyi) 27, 43, 148, *èzènneieèc* 179, *èzenne* 197, *èz* (207-szer) 16, 18, 19, 27, 28 stb., *èzec* (262-szer) 19, 22, 25, 28 stb., *èbed* 54, 137, 145, *èbellò* 40, *èbellènc* 137, *èbellètèc* 215, *ècèt* 105, 165, 211², *ècèñ* 36, 40, 60, 76, 94, 126, 151, 211, *ègcž* 29, 79, 119, 120, 123, 127, 129, 144, 148, *èkñeit* 78, *èiti* 131, *èite* 131, *èitette* 116, *èitven* 89, *èl* (igekötő) (581-szer) 16, 17, 18, 19, 20 stb., *èlegòlet* 212,

elejeitett 68, 142, ellen (34-szor) 22, 36, 41, 50 stb. (I. a II. kéz írását), ellenség (23-szor) 21, 22, 32, 38 stb. ellenem 36, 136, 199, 210, ellene (10-szor) 35, 44, 69 stb., ellenőnc 90, ellentec 20, 51, 93, 155, ellenec 83, ellenben 105, elme 55, 79, 97², 109, 127, 134, elő (első) (28-szor) 16, 35, 55, 56, 63 stb., előnap 70, 100, elővec 92, előhozni 147, előbeliec 53, 70, 136, előzer (38-szor) 21, 25, 28, 36 stb. (I. a II. kéz írását), elől (26-szor) 41, 46, 50, 52 stb., előt(t) (98-szor) 20, 21, 23, 28 stb., eleb(b) 20, 65, 71, 72, 74, 101, 203, 212, elebi 130, eleibe (28-szor) 25, 28, 40, 60, eleinel 37, eleicbe 70, 82, 86, 131 eleve (16-szor) 28, 75, 99, 100 stb., elve (13-szor) 28, 44, 78, 79, 83 stb., elvöl 19, 20, 75, 170, 173, 180², ember (341-szor) 19, 20, 21, 23 stb., emel (18-szor) 35, 45, 72, 89, 109 stb., emlőc 137, 165, emtel(te) 137, emtetnec 165, emlekez (24-szor) 21, 44, 63, 66 stb., enged (12-szor) 25, 28, 49, 72, 78 stb., éneáz(ni) 20, 146, 167, épevel 68, ered (12-szor) 53, 61, 89, 93, 95 stb., éreggőnc 65, 101, 202, érezt (238-szor) 16, 17, 18, 19 stb., éreziem 103, 209, éreziéc 67, 68, 142, 209 (I. II. kéz-írását), éreziéd 19, 115, 149, 150, éreziđ 41, 82, 129, érezih 28, 78, éreziel 28, érezie 30, 185, éreziem 177, éreziotec 25, 54, 62, érezié 85, 93, erő (17-szor) 18, 26, 33, 36, 71, 76 stb. (I. II. kéz írását), érzeni 196, 199, és(kü) 22, 40², 66, 82, 110, éskevec 81, éskezić 56, 57⁶, éskeğ- 22³, eskenni 66, eskendic 57², esni (58-szor) 17, 19, 26, 32, 35 stb., kenésőt 151, éztendő (25-szor) 17, 29, 79, 80 stb., évez 126, 127, 180, 214, ézer (18-szor) 22, 41, 43, 44 stb., ézűst 31, 63, 67⁴, fèğver 136², 207, fèi (22-szor) 27, 40, 54, 63 stb., fètec 32, 159², fèiedelm (50-szor) 29, 30, 35 stb., fèiti 177, fèhetec 172, fèkén 80, 149, fèkette 27, 177, fèkő 28, 30, 199, fèkven 199, fèledni 139, fèletkeztek 44, fèlel (185-szor) 17, 27, 33, 34 stb., fèleseğ (41-szor) 16, 40, 48, 49, 50 stb., fène 155², fèneit 72, 87², 89, 91, fèslethetic 192, fèzeit (29-szor) 57, 63, 68, 69, 70 stb., fèzölt 105, fèzèhed 104, 164², fèzèhen 210, hël (69-szor) 37, 41, 42, 56, 58 stb., hèngereit 69, 70, 105³, 166, 212, hèrcég 16, hèreltec 49, ièğez 70, 174, 179, 180, 197, 209, 215, ièget 65, ièlen- (110-szor) 16, 17, 29, 32, 34 stb., ièles (19-szor) 22, 29, 31, 34 stb., ièlt 102, kèleh 65², 161, kèlhet 51, 57², 64, 92, 161², 208, kèlhetec 135, kèlhecneć 84, kèmenćeibe 39, 40, kèmeni 49, 61, 91, kènni (12-szor) 63, 81, 100, 105 stb., kènnied 24, kènet (12-szor) 63, 99, 124, 125, stb., kèröli 30, 50, kèreng 20, 80, 129, kères (78-szor) 17, 25, 37, 39 stb., kèrt 143, 207, kèrtez 213, kèselöc 59, 152, kèserven 66, kèsen 25, kèvel 85, 109, kèves (35-szor) 24, 26, 28, 30 stb., kèzd (89-szor) 19, 33, 34, 39, 41 stb., völegeñ 60, 61, 71², 171, 173³, 174, lèhel 105, 172, lèvel 49, 52, 59, 91, 94², 148, mèden-kebe 198, mèddö 49, 107, 108, 165, mèllere (Brust) 215, mèllet

152, *mèlle* (neben) 43, *mèllet* (9-szer) 19, 37, 40, 117 stb.,
mèllöl 72, 120; *mèredèc* 28, 79, 116, 127, *mèrni* (audere) 97.
158, 215, *mèrèzic* 56, *mèrólni* 41, 47, 117, *mèreh* 171, 174.
mèreit 133, 171, 174², *mèster* (50-szer) 27, 29, 32, 36 stb.,
mèzzè (10-szer) 28, 42, 84, 97, 122 stb., *mèzzèb* 167, *mèzzöld*
(11-szer) 66, 69, 78, 94 stb., *mèvetni* 165 *mètel* 52, 69², 94, 102,
mètve 207, *mètöttö* 208, *mèttetic* 18, 26, 113 *mèd(d)* 47, 142, *mèg-
gúc* 211, *mèzö* 24, 79, 98, 120, 140², 148, 150, 151, *mèzeitelen*
62³, 63, 102, 214, *nèhez* (19-szer) 49, 56, 63, 65 stb., *nèk*-(em-
ed stb.) (1505-szor) 16, 26, 34 stb. (I. II. kéz írását), *nèlni* 57, 97,
148, 158, *nèlv* 85², 106, 109, 149, *nèrni* 45, 47, 61⁴, 87², 130,
155², *nèrs* 165, *pèremet* 29, 83, 128, *pèremeket* 56, *rèiatoc* 57
(vö. lejjebb ragok), *rèkezt* 38, 61, 114, 116, 117, 135, 138, 143,
213, *rèmen* (11-szer) 28, 30, 35, 60, 83, stb., *rètez* 78³, 127,
sèbeit 134, *sèphetven* 157, *sègelien* 135, *sègellenec* 117, *sèreg* 68,
82, 104, 130, 164, 207, 208, *zègni* (12-szer) 35, 43, 54, 82,
86 stb. *zègódni* 56², *zènvéd* (14-szer) 20, 46, 79, 86 stb., *zèplö*
107, *zèrketet* 49; *tèhen* 143, 144, 150, 171², *tèkent* (26-szor) 41,
49, 76, 79 stb., *tèmet* 28², 63, 67, 100, 149, 196, 212, *tèngex*
(50-szer) 27, 28, 39, 41, 42 stb., *tènèreket* 66, *tèlic* 39, 78, 108,
109, 116, 120, 206, *tèlles* (46-szor) 16, 17, 19, 39 stb., *tèremt*
77, 78, 91, 98, 106³, 160, 197, *tèrmet* (alak) 154, *tèreh* 90,
tèrhe 34, 56, 59, 98, 138³, 159, *tèst* (61-szer) 22, 23, 24,
32 stb., *tètem* 57, 168, 211, *tètes* ('tetézet') 121, *tèteiere* 19,
tèteiglen 116, 171, *tève* 18, 49, 57, 71, 92, 153, *vèhem* 155
vèhme 51, 52², 93, 94, 155³, 196, *vèndeg* 54, 62⁴, 119, 145²,
158, *vèrebec* 32², 139², *vèrem* 35, 42, 121, *vèrni* (20-szor) 53,
60, 66, 68 stb., *vèreie* 162, *vèzni* (21-szer) 22, 47, 130, 138 stb.,
vèzt (36-szor) 17, 32, 33, 35 stb. *vèzedelm* 25, 63, 100, 126,
130, 144, 206, *vèztegl* (13-szor) 51, 66, 75, 78 stb., *vèzzö* 31,
64, 81, 101, 129, 161, 202⁴, *vètni* (176-szor) 20, 24, 25, 26,
27 stb., *vèssém* 25, 56, 121, 158, *vèsséd* 79, *vèsd* 22, 25, 29,
46, 47, 52, 90, 121, *vèsse* 203, *vèssen* 77, *vèssetec*, 31, 117, 159,
vèsséc 135, *vètemen* 34, 74, 119, *vètöködet* 89, 161, *vètkeztet* 68²,
104, *vèzet* 42, 121, 154, *vèzer* 42, 56, 57; — b) a tö többi tag.
jában: névszókban: *betèg* (14-szer) 27, 30, 63, 75, 81 stb.,
egèmbe (19-szer) 74, 82, 92, 105 stb. *egènlö* (20-szor) 50, 57,
111, 121 stb., *elègölet* 212, *ellèn* (54-szer) 20, 21, 32, 36, 38
stb. (I. a II. kéz írását), *elèven* (12-szer) 29, 55, 97, 134 stb.,
Emrè 215. *enèc* 34², 124², 200, *erdèm* (9-szer) 23, 32, 50, 90
stb., *estvè* (16-szor) 27, 41, 44 stb. *estvèhezic* 167, *èztèndö* (26-szor)
17, 29, 79, 80 stb., *fègvèr* 136, 207, *feizè* 113, *fenè* 155²,
hidèg (9-szer) 32, 58, 72, 90, 116 stb., *húvèl* 208, *húvèlk*
71, *idègen* 46, 151, 191², *imè** 99, 148, *innèp* (26-szor) 34,
59, 70, 72 stb., *istèn* (291-szer) 16, 20, 24, 29 stb., *kebèl*

121, *keselő* 59, 152, *kilenc* (14-szer) 47, 50, 69, 104 stb., *közél* (38-szor) 18, 19, 31, 51, 53, 59 stb., *örög* 51, 112, *szög* 56, 98, 116, 152, 158, *retéz* 127, *sikét* 33, 85², 123, *tetem* (cadaver) 57, 211, (alak) 168, *vincéler* 95 | igékben: *esmèr* (104-szer) 16, 26, 34, 36 stb., *ennèl* (17-szer) 35, 45, 72, 89 stb., *felèl* (204-szer) 17, 27, 33, 36 stb., *jizèt* 46, *hirdèt* (16-szor) 28, 30, 35, 39 stb., *hirdèss-* 16, 33, 79, 128, *illèt* (27-szer) 26, 27, 29, 42, 45 stb., *kòvèt* (102-szer) 20, 25, 27, 29 stb. (l. II. kéz írását), *mevèt-* 30, 80, 121², 128, 149, 165, *sièt* 82, 108, 111, 125, 141, 154², *temèt* (9-szer) 28, 41, 63, 67 stb., *vezèt* 42, 121, 154; — *c*) képzők előtt: deverb. -*z* előtt: *evèz* 83, 126, 127, 180, 214 (vö. TMNy.) | -*m* előtt: *elèmet* 107², 112, *felèmenec* (10-szer) 29, 45, 69, 78 stb., *felèmec* 17, 210, *felèmetől* 70 | -*p* előtt: *ültèpec* 123 | deverb. -*kèz* előtt: *jòlèkez-* (129-szer) 26, 27, 29, 30 stb. | deverb. -*ked* előtt: *menèkedet* 203, *tòvèkettec* 89, *vetèkedic* 35 | -*s* előtt: *kerès* (77-szer) 17, 27, 37, 39, 47 stb. | -*d* előtt: *engèdni* (10-szer) 28, 49, 72, 127 stb., *ebrèdven* 131, *erèd-* (9-szer) 61, 89, 93, 99 stb., *felèdni* 44, 86, 139, *gerèd* 107, 141, *gòrbèdet* 143, *yèdni* 70, 80, 88, 139, 159, 168, *merèdec* 28, 116, 127, *rezzèdni* 53 | -*eszt* előtt: *erèzt-* (267-szer) 16, 19, 21, 24 stb., *erèzd* 41, 43, 82, 129, *erèzied* 19, 115, 149, 150, 208, 214, *erèziel* 28, *erèzih* 28, 78, *erèzien* 103, 209, *erèzie* 30, 185, *erèzietec* 25, 54, 62, 214, *yèztett* 80, 167, *rekèzt* (9-szer) 38, 56, 61, 114 stb., *rezzèzt* 104, 134, *terièzt* 37, 65, 156, 215 | -*nd* előtt: (l. II. kéz írását): *òrvèndez* 109, *eièndò* 175, *ereztèndò* 119, *feieseitèndò* 215, *ereztèndec* 199, *kelèndec* 64, *menèndec* 200, 204, *jetrvèndò* 46, (így még 31-szer), *ereztèndem* 86, 213², *illetèndem* 29, 79 (így még 125-ször) | caus. -*t* előtt: *egèti* 18, 114, *fenèleti* 22, *fekette* 177, *kellètni* 40, *kenèti* 124, *kenète* 195, *kenètni* 100, *òlètni* 45, 87, 130, *zúlèt* (29-szer) 15, 16, 64, 169, 172, 173, 187, stb., *tòkelèssce* 141, *el vezèsse* 130 | denom. -*z* előtt: *feizeteben* 54, *figèlmèz* 23, 26², 138, 150, 158, 160, *jòzòdelmèz* 152², *hiedelmèz* 108, 149, *kegèlmèz* 48², 152, *kòrvèz* 89, 194, 205, *kòrvèkèz* 109, *kòtelèz* 40, *kòvèz* (9-szer) 53, 58, 144, 156, 185 stb., *menèz* 15, 108, 110, *nevèz* 109², 120, 176, *vezèdelmèz* 126, *vegèz* (19-szer) 26, 32, 33, 39 stb. | -*l* előtt: *jigèl* 23, 83, 138, 150, 158, 160, *kedvèl* 138, *lehèl* 105, 166, 172, *múvèl* (75-ször) 19, 21, 23, 26 stb., *nehezèl* 63, 100, 152, *òlèl* 91, *zejèl* 54, 96, 157 | denom. -*kèz* előtt: *menèkez* (16-szor) 54, 61, 74, 140 stb., *úgèkez* 115, 126 | -*hed*, -*het* előtt: *tevèhed* 31, 43, 47, *úgèhet* 202, *úgèhòt* 156 | -*n* előtt: *ceppènet* 162 | -*mény* előtt: *vetèmen* 34, 74, 119 | -*teg* előtt: *fergèteg* 44 | -*lm* előtt: *ertèlm* 42, 97, 168, *felèlm* (16-szor) 70, 78, 88, 107 stb., *jetrvèlm* 20, 45, 63, 149, 150, 205², *sietèlm* 82, 141, 154 (így még 11-szer) | -*t* név-

szóképző előtt: *örizèt* 159, *elegölèt* 212, *gimölcözèt* 53, *gördölèt* 197 (így még 520-szor) | den. nomenképzők -*ség* előtt: *bölcésseg* (10-szer) 34, 37, 40, 80 stb., *zúzásseg* 112 | -*s* melléknévképző előtt: *éggéseit* 91, *éggésöl* 21², 48, 91, 147, 149, *fűlés* 41, 130, 179, *kövés* 37, 38, 49, 76, 77, 125, *művés* 30², 50³, 142, 202, *sietelmést* 154, *zérelmést* 106, 147 | -*i* előtt: *meññi* (9-szer) 23, 24, 25, 27 stb. | sorsz. -*d* előtt: *tizenéggéd* 50², *tizéd* 170, *negéd* 40, 41, 97, 113, 114, 129 | -*bb* előtt: *keveséb* 125, *kónñéb* 73, *kónvèb* (9-szer) 28, 31, 34, 49 stb., *kösséb* (11-szer) 33, 39, 47, 62, stb., *mezééb* 167 | -*nyi* előtt: *kevesènne* 65, 117, 163 | cond. -*né*- előtt: *bežellenec* 168, *fežeitenec* 68, 210, *ielentenec* 75, *segellenec* 117, *tižteseitenec* 74, *vežitenec* 35, 67, *ebellenec* 137; — *d*) képzőkben: -*het*: *beželhessen* 90, *böitölhèt* 74, 119, *ehètnenec* 75, *ehñeithèti* 78 (így még 120-szor) | -*sel*: *visèl* (11-szer) 18, 27, 50, 56 stb. | -*del*: *žegdèl* 86, 211³ | -*lel*: *kizlèl* 67 | -*get*: *ielengètni* 44 | -*tet*: *böitöltètic* 37, 62, 155, *esmertètic* 36, 126, *erežtètic* 18, 20, 24, 26, 43, *jelentètic* 32, 77, 126, 138, 151, *erežtètem* 173, *feñesöltètem* 206, (így még 109-szer), *egèttètni* 39, *lelèttètet* 148, *törèttètic* 58, *törèttèssec* 159, *žerzettètet* 113, *lelèttètet* 151, *verèttètic* 148, *hitèttètni* 59, *žerzettètec* 139, *žerzettètenec* 84 | -*hesz*: *hírhèzec* 116, 118 | -*delm*: *gőžódèlm* 35, 152³, 159, *hiedèlmez* 149, *kesedèlm* 141, *tőřódèlm* 38, 58, 59², 77, 115, *vežedèlm* 63, 100, 130, 144, 206; *fedèlm* (41-szer) 16, 51, 52, 54 stb., *feiedèlm* (66-szor) 29, 30, 31, 35 stb. | -*tel*, -*del*: *etèl* 63², 99, 100, 160, *idvetèl* 59, 60, *vitèl* 15³, *letèl* 40, *eledèl* 191 | -*tlen*: *éggètlen* 123, 131, 173, *hűtőtlen* 40, 46, 80, 89 stb., *kežètlen* 28, *lehetètlen* 46, 49, 108, 150, 153 (így még 34-szer), *hitlèn* 141, 149, 185, *hirtèlen* 28, 76, 79, 99, 127, 131, 160, *mezeitèlen* 62², 63, 214 | *ded*: *germecdèd* 52, 89, 99, 111, 152, *kűsdèd* 47², 90, 140 | -*ven*: *hetvèn* 133, *negvèn* 18, 114, 172, *otvèn* 82, 124, 130, 148, 188 | -*ne*: *bežellenè* 137, 175, *elnè* 176, *esmernè* 172, *kellenè* 212, *kelnè* 39, *kernè* 40 (így még 17-szer); — *e*) ragok előtt: birt. -*m*-je előtt: *belöllum* 128, *bennèm* 33, 101, 202², *előttèm* 115, 155, 169², 170, 177, *ertèm* (10-szer) 20, 31, 32, 45 stb., *erettèm* 130, 182, *dicősegèm* 188, *etkèm* 175 (így még 47-szer) | birt. -*ték* előtt: *bennètéc* (14-szer) 18, 31, 34, 137, 178 stb., *erètèc* 161, 197, 205, *előttètèc* 20, 164, *fűlètèc* 38 (így még 69-szer) | per. -*beli* -*m* előtt: *bežellettèm* 168, 182, 187 stb., *ehèztèm* 62, *bűnhöttèm* 67, 147, *erezettètèm* 107, 117, 206 (így még 80-szor) | imperat. -*beli* -*m* előtt: *ejgèm* 100, 150, 160, *fežehèm* 210, *iteltèm* 198, *költcèm* 181, 193, *teğèm* 175, 178, 181, *tökelttèm* 175, *vessèm* 25 | imperat. -*beli* -*k* előtt: *bežellètéc* 198, *erežètéc* 142, 209, *higgètéc* 190, *idýètéc* 174, *leğètéc* 173, 179, 184, 208², *meñnètéc* 204, *meğgètéc* (mit tegyek) 139, *ženveğgètéc* 161, *teğètéc* 49, 68, 157, 206, *vessètéc* 135 | perf. -*beli* -*lek* előtt:

éreztetted 175, esmertetted 207, fehéseitetted 206, zéretted 200, 203, vettetted 203 | praes.-beli -sz előtt: bežellèz 37, 175, 205, kerdèz 49, 208, kerendèz 81, kòltendèz 134, kòtòzendèz 44, menendèz 27, 87, tendèz 23 | perf.-beli -d előtt: esmertèd 91, 156, 167, hittèd 109, ielentetted 34, 134, reitetted 134, tòttèd 50, vettèd 213, vòttèd 213 | imperat.-beli -d előtt: engeggèd 25, erežied 149, 150, 208, 214, eròltessèd 146, esmerièd 106 (így még 32-szer) | praes.-beli -n és -nek előtt: ninçèn (8-szor) 77, 97, 109, 139 stb., incèn 44, 78, 129, 175; ninçènec 191, 206², 214 | igei -tèk előtt: ertetec 77, 193; bežellettetec 139, elegettetec 120, 180, esmertetec 200, 201, hittetec 53², 95, 156, 181, hitlenòttetec 185, iòttetec 62, 65, 162 (így még 19-szer); bežellètetec 31, 98, ebeltetec 215, egètetec 24, 140, 161, elegeggètetec 113 (így még 127-szer) (l. a II. kéz írását) | perf.-beli plur. -k előtt: berlettèc 67, bežellettèc 167, bòvòlkòttèc 98, ebeltettèc 215 (így még 61-szer) | plur. -nek előtt: vendeglènec 145; emlekeztènec 166, éreztetènec 154, 169, estènec 37, 126, gúldòttènec 22, 110, 203 (így még 42-szer); egènec 82, 86, 179, ercènec 77, 126, 197, esmeriènec 206, fedessènec 173 (így még 34-szer) | helyh.-tt előtt: mellèt (9-szer) 19, 40, 117, 123 stb. | mód- és állapoth.-n előtt: bòlçèn 97, ezerèn 179, fehesèn 149, hetèn 96, 157, 158, -keppèn (134-szer) 23, 24, 25 stb. (így még 210-szer) | -t tárgyrag. előtt: tehenèt 211; — f) ragokban: birt. sg. 3.: bennè 40, 79, 111, bežedè 197, 209, bòlçesegè 138; žemèim 189², 190, kezèid 165, 214, žemèid 156, 189², 190, fùlèitèc 115, žemèitèc 175, vegezežiglen 71 (így még 158-szor) | igei -nek: beželnèc 195, bòcòlnèc 42, bòitòlnèc 74, bòvòlkòdnèc 147 (így még 68-szor); lendnèc 47, 99, kerežtelkedendnèc 84, ùldòzendnèc 32; erežtenèc 42, esenèc 37, felelenèc 41, hùnnèc 171, 172, 184, 192, lònèc 54, ònnèc 83, 86, 130, tònèc 52, 130, vònnèc 50², 60; legenèc 19, 21, 59, 99, 140, lellenèc 129, veženèc 82; bežellenenèc 167, felelnenèc 101, iònenèc 15, mennenèc 17, 94 | itellèc 155, kerdlèc 53, 156, kerežtellèc 71, 170, kerlèc 145, 150, 206, ženvedlèc 131, žeretlèc 202, 215², težlèc 19; érežtetted 162, fehéseitetted 206, zéretted 203 | tárgyas -e: bežellettè 29, 45, 65, 80 stb., engettè 49, ereztettè 63, 98, 145, 158, 178; ercè 58, 98, erežie 30, 185, esmeriè 202, 207, hiğgè 207 (így még 12-szer) | -re: -rè (156-szor) 19, 20, 22 stb. (rèiatoc l. előbb) | dat. -nek: -nèc (71-szer) 16, 17, 18 stb. (nèkem stb., l. előbb) | lat. -e: elvè 44², elevè (14-szer) 28, 99, 100 stb., idè (21-szer) 28, 41, 46, 54 stb., mežžè (8-szor) 28, 42, 84 stb., žertè 164 | -len: -lèn (56-szor) 16, 21, 41, 48 stb.

VI. Mai *e*-változtató szavakban:

a) a tő első tagjában: $\ddot{o} \sim \acute{e} \sim e$: *hèw* 142 (vö. *hév*), *hèvseg* 50, *hèvöl* 37, 76, *nèvö* ('növö') 76, *nèvend* 39, *nèvenec* 37, 76 | $\acute{e} \sim e$: *bèlpoklos* 144, *bèl-* (személyragozva) (45-ször) 47, 181, 184 stb., *bèlöl-* (személyragozva) (24-szer) 26, 57, 85, 135 stb., *bèn-* (személyragozva) (109-szer) 33, 48, 100 stb. (I. II. kéz írását), *-bèli* (59-szer) 16, 19, 23, 29 stb., *-bè* (368-szor) 15, 16, 17, 18 stb.; *èhseg* 58, 98, 116, 147, 159 (vö. *ehül* stb. N.), *èhhel* 147, *èhen* 43, *èhez* (13-szor) 20, 34, 62, 74 stb., *èhölö* 52; *èlemedic* 112, *èleven* (13-szor) 29, 55, 70 stb., *èledel* 191; *fèl* ($\frac{1}{2}$) 134, 139, *efèl* 60, 135, *fèlet* 81, 154, *fèlecre* 54, *fèletöl* 69, *fèlem* 134, *fèled* 49, 55, 134; *hèt* (16-szor) 37, 43, 44, 48 stb., *hètet* 87, *hèten* 55², 96², 157, 158², *hèteben* 152, *hètediglen* 55, *hètven* 48, 133; *kèt* (62-szer) 24, 28, 29, 30 stb. (I. a II. kéz írását), *kètelkedic* 42, 52, 70, 129, 136, 199, *kèttö* (29-szer) 22, 31, 33, 47 stb., *kètte* 69, 105, 165, *kètten* (16-szor) 48, 49, 60, 69 stb.; *kèz* (8-szor) 43, 65, 100, 101 stb., *kèzem* 192 stb. (személyragozva 48-szor), *kèzet* (18-szor) 26, 27, 37 stb., *kèzec* (12-szer) 42, 46, 65, 83 stb., *kèzö* 35; *nèvel* 109, *nèven* 109, *nèv-* (személyragozva) (67-szer) 32, 47, 48 stb., *nèvet* 16², 75, 107, 108, *nèvec* 75, 190, *nèvö* (22-szer) 19, 29, 67, 68 stb., *nèvez* 109², 120², 160, 176; *zèl* (11-szer) 33, 41, 42, 78 stb., *zèlet* 41, 78, 126; *zènnel* 208, *zèneket* 214; *tèlbe* 59; *tèreiti* 52², 94², 155, *tèriezt* 37, 65, 156, 215 | $\acute{e} \sim \ddot{e}$: *èn-* (821-szer) 16, 17, 18, 19 stb. (I. II. kéz írását), *ènmagam* 168, 188, *ènen-* (13-szor) 135, 183, 184 stb., *ènem* 61, 183², 201, 204², *èneim* 148, 204, 206, *èngem* 161, *èngemet* (222-szer) 19, 26, 28 stb.; *vères* ('rot') 68 | $\acute{e} \sim e \sim \ddot{e}$: *nègven* 71, 114, 172, *nèged* 97; — b) a tő többi tagjában: $\ddot{o} \sim e$: *elèibe* (26-szor) 25, 28, 60, 62, 78 stb., *elèicbe* 70, 82, 86, 131, *elèinel* 37, *elève* (14-szer) 28, 75, 99, 100 stb.; *èztèndèi* 115, 142, 195², 215, *èztèndèieben* 112, *èztèndèieket* 17; *idèm* 63, 171, 183², *idèie* (30-szor) 16, 38, 53 stb., *idètéc* 163, 183, *idèiecc* 113, 159, 204, *idèig* 178, *idèiglen* (12-szer) 50, 65, 69, 74 stb., *idèsb* 148, *idèsec* 77, *idèst* 38; *zölèibe* 50, 142; *zülèi* (9-szer) 32, 111, 112, 129, 152, 153 stb.; *tetèiglen* 171; *vgrèie* 162 | $\acute{e} \sim \ddot{e}$: *elèg* 32; *egèb* (27-szer) 37, 39, 53, 54 stb., *egèbi* (21-szer) 37, 38, 52, 54 stb., *egèbet* 95, 123², 165, *egèbec* (32-szer) 43, 50, 66, 69 stb., *egèbeben* 149, *egèbèmmen* 191 | $\acute{e} \sim e$: *fenèkebe* 47; *gókèrec* 37, 126, *gókèrere* 113, *gókèretöl* 94, *gókèret* 38, 76, 77; *kenèrec* (18-szor) 19, 35, 41, 44 stb., *kenèret* (36-szor) 23, 25, 42 stb., *kenère* 129, 181³, *kenèri* 179, *kenèrit* 119, *kenèrönc* 23, 43, 129, 135, *kenèretéc* 43, 44, 86; *kevès* 28, 44, *kevèsben* 61², 149,

155, *kevèsse* 66, *kevèssec* 30, 50, 54, *kevèsset* 179, *kevèsseb* 125², *kevèsenne* (17-szer) 72, 82, 101 stb.; *levèlet* 22, 49, 91, 94, *levèli* 99, *levèleket* 52, *levèlezendic* 59, *levèledet* 148; *nehèz* 56, 92, 153, *nehèsség* 74, *nehèzed* 65, 79, 101², 131, 160, *nehèzen* 38, 49, 138, *nehèzel* 63, 100, 135, 152; *tehèn* 150, *tehène* 144, *tehènet* 143, *tehènec* 171²; *keñèreket* 66; *verèbec* 32², 139²; *fedèl* 194, *fedèlec* 212; *kòtèl* 67, 143, *kòtèle* 33, 40, 81, 85, 171, 208; *kòzèp* 118, 120, 185, *kòzèpe* (10-szer) 40, 41, 46 stb. | *e* ~ *é*: *bekèseg* (23-szor) 20, 31, 32, 48 stb.; *figè* 52, 142, 171², *figèc* 26, *figèt* 122; *igè* 42, 77, 108, 116, 169, 176; *kečkè* 36, 57, 113, *kečkèket* 62; *kemenčèie* 39²; *pinčèie* 140.

VII. sz-szel bővülő *v*-tövekben:

žetnenec 75, *èiend* 175, 181, 182², *ènni* (19-szer) 34, 35, 41, 75 stb., *ènnem* 62², 161, *ènned* 100, *ènnetec* 214, *ènnec* 74², 122, 124³, 167, 182, 209, *ènnenec* 64 | *lèhet* (29-szer) 39, 46, 49, 50 stb. (I. II. kéz írását), *lènd* (20-szor) 31, 46, 47, 52 stb., *lènni* 127, *lènniec* 58, 99, 159², 160, *lènne* 63, 68, 79, 99, 131, 189, *lènned* 49, *lènnónec* 45, 131, *lènnetec* 190 | *tèhet* (31-szer) 26, 30, 56, 59 stb. (I. II. kéz írását), *tènd* 37, 76, 177, *tènditec* 150, *tèiendő* 179, *tèienditec* 203, *tènni* (8-szor) 35, 74, 75, 84 stb., *tènniec* 34, *tènned* 22, *tènne* 103, 110, *tènnónec* 150, *tènnetec* 41, 57, 172, 187, *tènnec* 180, *tènnenec* 120, 156 | *vèhet* 173, 201 (I. II. kéz írását), *vènd* (17-szer) 31, 36, 49, 50 stb., *vènni* 43, 59, 85, 98, 108, 151, 180, *vènniec* 61, 86, *vènned* 177, *vènne* 104, *vènnenec* 174,

VIII. *megy*:

mèhet (9-szer) 28, 36, 46, 73, 91, 143 stb. (I. II. kéz írását.)

II. csoport,

A második kéz írásában:

A) *é*: *é* (kérdő szó) 133 (I. Biv), *emézzé* (tárgyr.) 132 (I. Biii, Bv), *ménendez* 133 (I. Avii, Bviii, Cviii), *bežedec* 133 (I. Aii) || B) *è*: I. mai *è* helyén: *lè*- (igekötő) 132 (I. Civi), *mèllec* 131, 133² (I. Aiii); *bežedec* 131, *mèllèc* 133², *titèket* 133, *kóžónihetec* 133 (I. Aiii); — II. mai *e* helyén: *bè* (igekötő) 133, *dè* 132, *è* (névmás) 133², *èllen* 132, *èlőžer* 132, 133, *èrezie* 133, *èróseit* 132, *nèkic* 133 (I. Cv), *vèlőnc* 132 (I. Aiv); *èllènnec* 132,

kövès(s) 132, *ióvëndő* 131 (I. Cv); *betegekét* 133, *nemellét* 132; *titekét* 133² (I. Arv); *kőzőnnétéc* 133 (I. Cv), *kezechèn* 131 (I. Cvi); — III. mai *e*-változtató szavakban: *èn* 133, *kèttőt* 133 (I. Cvi); — IV. *sz*-szel bővülő *v*-tövekben: *lènd* 133 (I. Bvii, Cvii), *vènd* 132 (I. Avi, Bvii, Cvii), *tèzen* 131 (I. Avi, Bvii, Cvii).

FÜGGELÉK.

A) A következő adatok csak jelöletlenül fordulnak elő: I. mai *ë* helyén: *lean* (kb. 26-szor) 29, 30, 32, 43 stb., *se* (kb. 30-szor) 22, 27 stb.; *mester* (kb. 30-szor) 27, 29, 32, 36 stb. || II. mai *e* helyén: *legottan* (kb. 80-szor) 18, 19, 20, 26 stb.

B) Az alábbi szavak és alakok aránytalanul nagyobb számban jelöletlen *e*-vel találhatók a kódexben: I. mély hangú szókban: *pelda* (kb. 40-szer) 37, 38, 39, 42 stb. (I. Bi), *templom* (kb. 60-szor) 19, 35, 52, 56 stb. (I. Ci); *castel* (kb. 20-szor) 30, 31, 41, 51 stb. (I. Bi) || II. mai *i* helyén: *es* (kb. 800-szor) 18, 21, 22, 24 stb. (I. Bii), *menden* (kb. 200-szor) 16, 17, 18, 19 stb. (I. Cii), *mend* (kb. 300-szor) 16, 17, 18, 19 stb. (I. Cii); *tekent* (kb. 30-szor) 41, 49 stb. (I. Bii); *-eit* (kb. 50-szer) pl. (I. Ai) *taneit* 21, 26, 28 stb., *gonozbeit* 22 stb.; *zerent* (kb. 50-szer) 30, 42 stb. (I. Bii) || III. mai *ö* helyén: *fertez-* (kb. 30-szor) 30, 42, 43 stb. (I. Ai) || IV. mai *é* helyén: *ey* (kb. 30-szor) 19, 29, 41 stb. (I. Ai), *nep* (kb. 50-szer) 16, 19, 20, 30, 32 stb. (I. Biii), *penz* (kb. 40-szer) 31, 32, 48, 50 stb. (I. Biii), *teged* (kb. 400-szor) 16, 21, 22, 24 stb. (I. Av); *bezed* (kb. 90-szer) 22, 26, 31, 33 stb. (I. Aii), *bezel* (kb. 80-szor) 31, 36, 37, 38 stb. (I. Aii), *esmeg* (kb. 70-szer) 19, 22, 50, 53 stb. (I. Aii) | *-ék* dev. névszóképző (kb. 20-szor) (I. Aii), pl. *kőr-
-nec* 45, *maradec* 41, *morsalec* 43 stb. | *-vén* (hat. igenévképző): *-ven* (kb. 500-szor) 16, 18, stb. (I. Aii) | *-ség*: *-seg* (kb. 300-szor) 20, 21, 22, 24 stb. (I. Bii) | *-é* (birt. személyrag szó belsejében) (kb. 400-szor) 16, 18, 21, 23, 24 stb. (I. Av) | *-vé*: *-ve* (kb. 30-szor) 19, 50 stb. (I. Ciii) | *-ért*: *-ert* (kb. 450-szer) 15, 16, 17, 20 stb. (I. Bii) | *-ként*: *-kent* (kb. 120-szor) 16, 18, 22, 23 stb. (I. Bii) || V. mai *ë* helyén: *ej* (kb. 500-szor) 15, 16 stb. (I. Aii), *fel-* (igeikötő) (kb. 250-szer) 16, 17, 18 stb. (I. Aii), *le-* (igeikötő) (kb. 150-szer) 17, 20, 34 stb. (I. Cii), *meg-* (igeikötő) (kb. 400-szor) 16, 17, 18, 19 stb. (I. Aii), *keher* (kb. 60-szor) 25, 35, 41, 42 stb. (I. Aii), *mel* (kb. 260-szor) 16, 17, 19, 39 stb. (I. Aii), *men* (coelum) (kb. 140-szer) 18, 20, 21, 22 stb. (I. Aii), *ne* (kb. 200-szor) 16, 17, 19, 21, 24 stb.

(l. *AIII*), *nem* (kb. 1200-szor) 15, 16, 17, 18, 19 stb. (l. *AIII*), *nemzet* (kb. 60-szor) 15, 18, 33, 36, 37 stb. (l. *BIV*), *sem* (kb. 130-szor) 24, 32, 34 stb. (l. *CIV*), *semmi* (kb. 50-szer) 16, 20, 24, 32 stb. (l. *CIV*), *zem* 60-szor) 22, 24, 25, 45 stb. (l. *AIII*), *te* (kb. 560-szor) 16, 18, 19, 21 stb. (l. *AV*); *ember* (kb. 340-szer) 19, 20, 21, 23 stb. (l. *AIII*), *nemberi* (kb. 70-szer) 29, 30, 43, 55 stb. (l. *AIII*), *tenger* (kb. 70-szer) 19, 27, 28, 37 (l. *CIV*), *menden* (kb. 150-szer) 15, 30, 36, 42 stb. (l. *AIII*) | *demin.*-*k* előtt (kb. 40-szer), pl. (l. *AIII*): *germec* 16, 27, 33, 35, 46 stb., *lelec* 35, 56 stb.; *engem* (kb. 250-szer) 19, 26, 28, 29 stb. (l. *AIII*), *teged* (kb. 100-szor) 22, 27, 30 stb. (l. *AIII*) || VI. mai *e* helyén: *kedeg* (kb. 1050-szer) 15, 16, 17, 18 stb. (l. *AV*), *mert* (kb. 1000-szer) 15, 16, 17, 18 stb. (l. *AV*), *reit-* (kb. 25-ször) 20, 23, 24, 39 stb. (l. *BV*); *ime* (kb. 100-szor) 16, 17, 18, 30 stb. (l. *CV*).

★

Mai álláspontunk szerint a Bécsi- és a Müncheneri-kódex *é* betűje az *ë* és az *é* hangot, az *è* pedig az *e* és az *ê* hangot jelöli. Azonban a kódex egyszeri olvasása is meggyőz arról, hogy a szövegnek igen sok *e*-féle hangú szava és alakja közül csak nagyon kevés fordul elő *é* betűvel, és hogy az *è* és *e* írásmód átlagvéve egyforma arányban található, végül, hogy mind a három betű használata több-kevesebb következetességet, de egyszersmind több-kevesebb ingadozást is mutat, mely különösen feltűnik az ismétlődő szavakban és alakokban. Az alábbiakban, minthogy a szórványos adatokra nem igen hivatkozhatom, döntsenek a legnagyobb számban előforduló szavak és alakok először is afölött, hogy jelölt-e az *é* betű *ë* hangot.

I.

Adataim I. csoport: *AIII* és *BIV*; II. csoport: *A*) szakaszai mellette bizonyítanak. Ha azonban figyelembe vesszük azt is, hogy ugyanakkor a mai zárt *ë* helyén *è* jelölést is találunk (I. csoport: *CIV*; II. csoport: *BI*), sőt hogy ugyanazon szónak, illetve alaknak *é*-vel való jelölése mellett igen sokszor éppen túlnyomólag az *è*-vel való írásmód fordul elő (I. csoport: *AIII*), illetve, a mi még bonyolultabbá teszi a kérdést, legnagyobbbrészt a jelöletlen *e*-vel való írás, akkor pedig tagadólag kell felelni.

a) Aránytalanul nagyobb számban fordul elő mai *ë* helyén *e*:

Am-ban:*)

α) <i>ég</i> (unus) 12 ~ <i>èg</i> 2 <i>eg</i> 500	12 : 2 : 500
<i>fél</i> - (igekötő) 28 ~ <i>fèl</i> 27 <i>fel</i> 250	28 : 27 : 250
<i>kéier</i> 17 ~ <i>kèier</i> 7 <i>keier</i> 60	17 : 7 : 60
<i>még</i> - (igekötő) 4 ~ <i>mèg</i> 1 <i>meg</i> 400	4 : 1 : 400
<i>mél</i> 49 ~ <i>mèl</i> 40 <i>mel</i> 260	49 : 40 : 260
<i>mèn</i> (cœlum) 15 ~ <i>mèn</i> 1 <i>men</i> 140	15 : 1 : 140
<i>nè</i> 21 ~ <i>nè</i> 9 <i>ne</i> 200	21 : 9 : 200
<i>nèm</i> (vö. <i>sem</i>) 1 ~ <i>nèm</i> 3 <i>nem</i> 1200	1 : 3 : 1200
<i>zèm</i> 7 ~ <i>zèm</i> - 9 <i>zem</i> 60	7 : 9 : 60
<i>tè</i> (vö. <i>teged</i>) 4 ~ <i>tè</i> 62 <i>te</i> 560	4 : 62 : 560
β) <i>embér</i> 13 ~ <i>embèr</i> 2 <i>ember</i> 340	13 : 2 : 340
<i>nembéri</i> 2 ~ <i>nembèri</i> 2 <i>nemberi</i> 70	2 : 2 : 70
<i>mendén</i> 2 ~ <i>mendèn</i> 75 <i>menden</i> 150	2 : 75 : 150

γ) demin. -k előtt:

- <i>éc</i> 5 ~ - <i>èc</i> 5 - <i>ec</i> 40	5 : 5 : 40
---	------------

δ) birt. -m és -d előtt:

<i>engèm</i> 1 ~ <i>engèm</i> 3 <i>engem</i> 250	1 : 3 : 250
<i>teged</i> 1 ~ <i>teged</i> 6 <i>teged</i> 100	1 : 6 : 100

Biv-ben:

<i>nèmzet</i> 2 ~ 0 <i>nemzet</i> 60	2 : 60
---	--------

Civ-ben:

α) 0 ~ <i>lè</i> - (igekötő) 37 <i>le</i> - 150	37 : 150
0 ~ <i>sèm</i> 3 <i>sem</i> 130	3 : 130
β) 0 ~ <i>tengèr</i> 1 <i>tenger</i> 70	1 : 70

b) Aránytalanul nagyobb számban fordul elő a kódexben mai *ë* helyén *è* betű:

Am-ban:

α) <i>fèrtéz</i> 2 ~ <i>fèrtéz</i> - 20	2 : 20
<i>kèrezt</i> 5 ~ <i>kèrezt</i> 54	5 : 54

*) Az adatok mellé irt szám azt mutatja, hogy hányszor fordul elő az illető alak a kódexben ily jelöléssel. A jelöletlen *e*-betűs alak mellé tett szám ki van kerekítve.

<i>zër(ent)</i> 2 ~ <i>zër(ent)</i> 54	2 :	54
β) <i>kerést</i> 3 ~ <i>kerèzt</i> 53	3 :	53

γ) præs.-beli -n előtt:

- <i>én</i> 3 ~ - <i>èn</i> 143	3 :	143
---------------------------------	-----	-----

imperat.-beli -n előtt:

- <i>én</i> 3 ~ - <i>èn</i> 30	3 :	30
δ) - <i>zër</i> 2 ~ - <i>zër</i> 45	2 :	45

Civ-ben:

α) 0 ~ <i>èleg</i> 19	0 :	19
0 ~ <i>èstve</i> 14	0 :	14
0 ~ <i>zègen</i> 15	0 :	15
β) 0 ~ <i>serèg</i> 7	0 :	7
0 ~ <i>režèg</i> 4	0 :	4

c) Aránytalanul nagyobb számban *é* betűvel a kódex csak ezeket jelöli:

AIII-ban:

<i>kél(l)</i> 30 ~ <i>kèl(l)</i> 4	30 :	4
<i>lél(ni)</i> 52 ~ <i>lèl(ni)</i> 9	52 :	9

BIV-ben:

<i>é</i> (kérdőszó) 138 ~ 0	138 :	0
-----------------------------	-------	---

AV-ben:

<i>elni</i> 71 ~ 2	71 :	2
--------------------	------	---

Adatelrendezésemet figyelembe véve, a «mai *è* helyén» jelzésű csoportokban ezek után már csak olyan *é* betűvel írt adatokat találunk, melyek szórványos voltaknál és csekély számkuknál fogva tekintetbe nem jöhettek. S minthogy feltehető, hogy a kódexmásoló sok íráshibát is ejthetett, és hogy a nyílt *e*-vel és zárt *ë*-vel való ejtés a XV. sz.-ban sem volt megállapodva, azt következtetem, hogy az író a pontozott *é*-betűvel nem akarta a rövid zárt *ë*-t jelölni. Akkor pedig a fenti c) szakaszban említett *kél(l)*, *lél*-, *é* (kérdő szó) és *elni* szavakat innen a II. csoportba kell áttenni, melyben azt kísérlem megállapítani, hogy milyen hangot jelölt hát az *é* betű.

II.

a) Aránytalanul nagyobb számban fordul elő helyén e:

AII-ben:

α) <i>éy</i> 1 ~ <i>éfel</i> 2 <i>ey</i> 30	3 : 30
β) <i>bežéd</i> 5 ~ <i>bežed</i> 1 <i>bežed</i> 90	5 : 1 : 90
<i>bežél</i> 20 ~ <i>bežël</i> 2 <i>bežél</i> 80	20 : 2 : 80
<i>esmeg</i> 1 ~ <i>esmeg</i> 1 <i>esmeg</i> 70	1 : 1 : 70

γ) hat. igenévképzőben:

-vèn 99 ~ -vèn 2 -ven 500	99 : 2 : 500
------------------------------	--------------

dev. névszóképző -ék.

-éc 4 ~ -èc 3 -ec 20	4 : 3 : 20
-------------------------	------------

δ) birt -e (ragok előtt -é):

-è 143 ~ -è 1 -e 400	143 : 1 : 400
-------------------------	---------------

BI-ben:

α) 0 ~ <i>pèlda</i> 7 <i>pelda</i> 40	7 : 40
β) 0 ~ <i>castèl</i> 1 <i>castel</i> 20	1 : 20

BIII-ban:

α) 0 ~ <i>pènz</i> 7 <i>penz</i> 40	7 : 40
0 ~ <i>tèged</i> 2 <i>teged</i> 400	2 : 400
β) 0 ~ - <i>ség</i> (képző) 25 - <i>seg</i> 300	25 : 300
γ) 0 ~ - <i>ért</i> 7 - <i>ert</i> 450	7 : 450
0 ~ - <i>ként</i> 12 - <i>kent</i> 120	12 : 120

CIII-ban: ragban (vé):

0 ~ -vè 1 -ve 30	1 : 30
---------------------	--------

Leszámítva ezeket az adatokat és a CIII-ban felsoroltakat, melyeket legnagyobbbrészt még a XVI-ik században is *è*-vel ejtettek, az AII-ben és BIII-ban igen sok olyan ma *é*-vel ejtett szó és alak maradt, melyek ellen semmi sem bizonyít, hogy nyelvünk régebbi állapotában nem így hangzottak volna.

Más szóval az *è*-betűvel a kódexírók az *é*-t jelölték. Akkor pedig a már fent említett *kél(l)*, *lél(ni)* és *é* (kérdőszó) szavakat is a mai ejtéstől eltérőleg *é*-vel ejthették.

III.

Jelölte-e külön az író az *ë*-hangot? Az I. alatt azt igyekeztem bizonyítani, hogy az a nézet, mintha a pontozott *e* betű az *ë* hangot is jelölné, nem áll. Ugyanott egész csoportját mutattam ki azon szavaknak és alakoknak, melyeket az író feltűnő következetességgel jelöletlen *e*-vel írt. S ha még hozzávesszük azokat a zárt *ë*-s szavakat, melyek a kódexben csak jelöletlenül vannak meg: *lean* (kb. 26-szor), *se* (kb. 30-szor), *mester* (kb. 30-szor) stb., arra az eredményre kell jutnunk, hogy az *ë* hangot az író a jelöletlen *e*-vel kívánta jelölni. Hogy aztán mégis mért találunk *e*-vel való írást ugyanazon *ë*-s szóban, ezt talán úgy lehetne magyarázni, hogy a másolót írásközben *ë* hangunk minősége megtévesztette, s kitette a jelöletlen *e*-re a pontot, melylyel különben a zárt *ë* hosszúságát jelölte.

a) Aránytalanul nagyobb számban találunk a kódexben jelöletlen *e*-t:

1. mai *i* helyén:

Bü-ba:

α) <i>es</i> 1 ~ 0 <i>es</i> 800	1 : 800
β) <i>tekent</i> 3 ~ 0 <i>tekent</i> 30	3 : 30
γ) <i>zerent</i> 2 ~ 0 <i>zerent</i> 50	2 : 50

Cü-ben:

0 ~ <i>mënd</i> 4 <i>mënd</i> 300	4 : 300
0 ~ <i>mënden</i> 19 <i>menden</i> 200	19 : 200

2. mai *i* helyén:

Ai-ben:

(-it) : - <i>ëit</i> 8 ~ - <i>ëit</i> 1 - <i>ëit</i> 50	8 : 1 : 50
--	------------

3. mai *ö* helyén:

Ai-ben:

<i>fertëz</i> - 2 ~ <i>fertëz</i> - 7 <i>fertëz</i> 30	2 : 7 : 30
---	------------

Az itt felsorolt adatokban a fenti következtetés szerint tehát a XV. században *ē* hang volt. Ugy szintén ezzel az *ē*-vel ejthették *e* szerint a II. alatt összeállított adatoknak mai hosszú *ē*-t érő *e* hangjait is.

b) Mai nyílt *e* hang van az egykori *ē* helyén:

Av-ben:

kēdeg 6 ~ *kēdeg* 20 || *kedeg* 1050 6 : 20 : 1050
mērt 3 ~ *mērt* 7 || *mert* 1000 3 : 7 : 1000

Bv-ben:

rēitec 1 ~ 0 || *reit* 25 1 : 0 : 25

Cv-ben:

0 ~ *imē* 2 || *ime* 100 2 : 100

Ide számítva még a *legottan* szót is, mely kb. 80-szor van meg a kódexben s csakis jelöletlenül azaz rövid zárt *ē* hanggal.

IV.

Azt az egynehány számot nem tevő *ē*-betűs alakot, mely a «mai *e* helyén» jelzésű csoportokban (Av Bv) mutatkozik, és a feljebb *ē*-s alaknak bizonyult adatokat kivéve, az *ē* mindig nyíltságot jelöl, mégpedig tekintet nélkül az időmértékre. Hogy azonban az író az *ē* hangot jelölte elsősorban is az *ē* betűvel, az látható a mai *e*-hangváltoztató szavak és alakok csoportjában (Av, Cv). Ezeket a legfeltűnőbb következetességgel *ē*-vel írta. A mai rövid nyílt *e* hangnak ezek szerint nem volt külön betűje sem a Bécsi, sem pedig a Müncheneri-kódexben. Hogy mért nem jelölték az írók ezt is, ha már az *ē*-t külön feltüntették, az elegendő bizonyíték híján nyílt kérdésnek marad.

BARTA BORBÁLA M. ESZTER.

Ismertetések és bírálatok.

Emlék. Szily Kálmánnak, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének nyolczvanadik születésnapja alkalmából írták a Magyar Nyelv dolgozó-társai. Budapest, 1918. 8-r. 132 l. Arczképpel.

A Magyar Nyelv dolgozó-társai értékes ajándékkal lepték meg SZILY KÁLMÁNT nyolczvanadik születésnapja alkalmából: emlékkönyvet állítottak össze, melyben közel 50 kisebb-nagyobb értekezés, szó- és szólásmagyarázat s apróbb közlemény tanúskodik arról a háláról és tiszteletéről, melylyel őt, mint a M. Nyelvtudományi Társaság megalapítóját, alapításától kezdve bölcs és erélyes vezetőjét és a nyelvújítás történetének úttörő és alapvető munkását körülveszik.

Az emlékkönyvben a magyar nyelvtudományi vizsgálatoknak valamennyi iránya képviselve van. Van benne nyelvújítási, összehasonlító nyelvészeti, népnyelvi, nyelvtörténeti dolgozat, van etymologia. szó- és szólásmagyarázat, képző-etymologia. jelentéstan, van ezenkívül régi magyar irodalomtörténet, művelődéstörténet, bibliographia stb. E helyütt csak azokat ismertetjük, a melyek közelebbről érdekelnek bennünket.

GOMBOSZ ZOLTÁN *Kerecsét* című czikke «A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány» cz. nagy tanulmánya egy fejezetének (l. fönnebb 184. l.) átdolgozása. — CSÜRI BÁLINT egy, a jelentéstan körében észrevett, WUNDTól mellőzött, de jelentéstani rendszerébe beilleszthető érdekes jelenségről emlékezik meg. A kérdést rendszeresen másutt szándékozik kifejteni, ez alkalommal csak az eredményekre utal. Az egymásutáni (successiv) képzettársuláson alapuló jelentésváltozás eseteit figyelte meg, azaz olyan eseteket, a mikor egy bizonyos jelentésű szó egymásutáni képzettársulás hatása alatt olyan új jelentést vesz föl, mely a régi jelentéssel viszonyba állítva, annak okozataként áll előttünk. Pl. a *fojt* ige ma 'fullaszt' jelentésű, eredeti jelentése 'nyom, szorít' volt, vagy a *tuhad*, melynek eredeti jelentése 'rakásra gyűl, felhalmozódik', mai jelentése 'elszorul, elakad'. E folyamatban bizonyos jelentéssiklás történik az okról az okozatra, a hatásról annak eredményére. Az a szó, mely előbb a hatást jelölte, az új fejlődésben az eredményt jelöli. — ZLINSZKY ALADÁR az őt jellemző világossággal és tömörséggel a metaphoráról értekezik. (Szemléleti és hangulati elemek a metaphorában.) Magyar költeményekből vett példákon vizsgálja a metaphora szemléleti és hangulati elemeit. Vannak metaphorák, a melyeknek a szemléltetés.

elképzelte és a célja s vannak olyanok, a melyek bizonyos hangulatot akarnak bennünk kelteni. A metaphora költői hatása abban áll, hogy a fogalmat váratlanul, meglepetésszerűen oly viszonyok közé hozzuk, a melyenek közé addig nem tartozott. Lelkünkre két fogalom-kör hat egyidejűleg: a hasonlított és a hasonló (Sachgegenstand, Bildgegenstand). A metaphora az értelmi és érzelmi árnyalatok tekintetében igen kifejezővé teszi a nyelvet. Ebben rejlik jelentősége. A metaphorikus értés lelkiállapota a tárgy és kép kettős jelentésének tudatossága (Bewusstseinslage der doppelten Bedeutung). — SZINNYEI JÓZSEF a *-tat-*, *-tet* és a *-gat*, *-get* képzőről értekezik. Czáfolja SZILASIT, a ki szerint a *-tat*, *-tet* a nyelvérzék megtévedésének eredménye: *gyűjt + at > gyűjtat* s azt a nyelvérzék így elemezte: *gyűj + tat*. SZINNYEI szerint, minthogy megvan a *gyűjt* alapszó, a *gyűjtat* stb. alakokat a nyelvérzék nem *gyűj + tat*-nak, hanem *gyűjt + at*-nak elemzi s a *-tat*, *-tet* képzőben, a mint már SIMONYI is rámutatott, inkább olyan elemisméltlódással van dolgunk, mint az *ötet*, *aztat*, *jobbabb*, *szebb* alakokban. A *-gat*, *-get* alkotó elemei SZILASI szerint a gyakorító *-g* és a műveltető *-at*, *-et* képző, az utóbbi mint az áthatóság jelölője. A két elem összeforradásának alapjai szerinte az ilyen sorok voltak: *zörög : zörget ; zörren : zörrent ; zördül : zördít*. Ezekből az alakokból kiválik a **zör-* alapszó mint az egész sorozatnak a középpontja és különválnak a *-g*, *-n*, *-dül* és a velük ellentétes átható *-get*, *-nt*, *-dít* képzők. SZINNYEI a 1. *lóg : lógat*, *inog : ingat* stb., 2. *csikorog : csikorgat* stb., 3. *háborog : háborgat*, *vicsorog : vicsorgat* stb., 4. *patogat : patogat* stb., 5. *forog : forgat*, *mozog : mozgat* stb. csoportok tüzetes megvizsgálása alapján arra az eredményre jut, hogy a *-gat*, *-get* képzőnek mint gyakorító képzőnek leválása és általános elterjedése nem a *-g*-képzős átnemhatók és *-at*, *-et*-képzős műveltető (eszközlő) származékaik, hanem a mozzanatosak és a gyakorítók ellentétéből indult ki. Ha nincsen mozzanatos ellentéte a *-gat*, *-get* végzetű igének, akkor a nyelvérzék ezt a végzetet nem érzi egységes képzőnek. — MELICH JÁNOS a vegyeshangú szavakra vonatkozó nagyarányú vizsgálatainak eredményeit összefoglaló értekezésében jövevényszavaink és finnugor eredetű szavaink megfigyelése alapján arra az eredményre jut, hogy a magyar nyelvnek külön élete legelején csak «csupa mély hangból vagy csupa magashangból álló» szavai voltak. Ez a magyar nyelvben fgr. örökség. A magyar nyelv történetében fejlődött az egyhangú szavakban, valamint a kéttaguak első szótagjában a fgr. és török $a \sim o \sim u$ -ból $\ddot{e} \sim \acute{e} \sim i \sim \acute{i}$ (*fi*, *fiú* \sim *f. poika*; *in* \sim *f. suoni*; bolg. tör. **čapar* $>$ *m. csipa*, bolg.-tör. **žarta* $>$ *m. gyertya*). S hogy ez az újabb fejlődésű vegyeshangúság már 1000 körül megvolt a m. nyelvben, azt — MELICH szerint — a m. *zsir* $<$ szl. *žirъ*, a m. *cél* $<$ ném. *Ziel*, sőt hogy még korábban is, azt m. *híd*, *héd*, **héd* $<$ digori oszét *χēd*, tagauri oszét *χid* 'brücke' stb. szavak igazolják: ezek az eredetileg magashangú szavak ugyanis csak azért váltak és válhattak mélyhangúvá, mert már akkor a magyarban voltak ilyen vegyeshangú eredeti szavak, a melyeknek csoportjába az új jövevényszó beleillesztkedhetett. A vegyeshangúvá válás pedig eredeti szóképzésünkben csak akkor indulhatott meg, a mikor még a tővégi magánhangzók megvoltak. «Másképp — mondja M. —

a változást későbbi egytagú szavakban nem tudom megérteni.» A csak kivonatosan közölt értekezésben, a mely egészen új szempontokra mutat rá a magyar magánhangzók vizsgálatában, sok olyan elejtett megjegyzés van, a melyeknek részletesebb kifejtését nagy érdeklődéssel várhatja a m. nyelvtudomány. — KLEMM ANTAL a -sze, -ssa enklitikus particuláról értekezik s kimutatja, hogy ez, a régi nyelvben, népnyelvben (különösen a székelységben és a palóczságban), sőt a mai irodalmi nyelvben is gyakori nyomatékosító elem (*gondoldszs, eredjssze, hallgasszs, keressüksze, vegyétéksze*) megvan az északi-osztjában is: -sa, a mely szintén leginkább folszólítást kifejező igealakokhoz járul, pl. *tám uand-sá!* 'nézd csak meg ezt', de használatos a déli-osztjában is. — PÁPAY JÓZSEF az és kötőszó eredetét nyomozza a rokonnyelvekben. SIMONYIval szemben, a ki a magyar és-t a csere-misz *ecé* kapcsoló kötőszóval veti össze, ez utóbbit pedig azonosnak gondolja a REGULY-féle csere-misz szövegekben előforduló *vač* szóval, a mely a vogul os kapcsolóval és 'megint' jelentésű határozószóval függ össze, kimutatja, hogy a csere. *ecé* orosz eredetű (eme 'még'), a *vač* pedig névutó, a melyet azonosít a f. *yllä* (< **ylnä*) névutóval. Helytelennek mondja MUNKÁCSI fejtegetéseit is, a ki az eredetileg 'megint' jelentésű, fgr. eredetű és kötőszónak távolabbi, árja megfelelőit is megtalálta (*és* < **evés* = pahl. *apāc*, vogul *ös, äs* = pázend *awāz*). P. a 'maga' jelentésű vog. *äs* visszaható névmásban látja a m. és kötőszó megfelelőjét, a mely névmásnak a megfelelői: lp. *ecé, esé, ecé, esé* stb. 'maga' | f. *utse* (< **ikše* < **iske*) id. | csere. *eske* id. | mDE. *esé, äs*. mDM. *esé* id. | votj. *as* id. | zürj. *as* id. | vog. *as* id.; KL. *ös* 'noch, und noch'. E. *äs* 'szintén, megint, mégis, hát, vagy pedig', || fgr. alapalak: *üskä*. Hogy visszaható névmásból fejlődhetik kötőszó, arra nézve utal a magyar *maga, de maga* régi kötőszavunkra, a mely ugyanolyan jelentés-, ill. functio-változáson ment át, mint az idézett, és-nek megfelelő vogul alakok. A csere. *eske*, votj. *aské* és at's-tövekből arra a következtetésre jut, hogy a mai szóvégi mássalhangzó az egyes fgr. nyelvekben eredeti **sk*-ból fejlődött, melynek a magyarban következetesen *s* (o:š) a megfigyelője. — NÉGYESY LÁSZLÓ a magyar szenvedő igéről elmélkedik. Fölveti a kérdést, vajjon igaz-e az a tétel, a mit a *t-s* szenvedővel szemben annyiszor hangoztattak, hogy t. i. a magyarban nincs szenvedő és hogy a szenvedő igehasználát nem magyar eredetű. Már SIMONYI rámutatott, hogy a szenvedő igék a régi nyelvben közkeletűek voltak nálunk s a rokon nyelvekben is közhasználatban vannak. SZINNYEI pedig kimutatta, hogy a szenvedő jelentés a műveltető jelentésből fejlődött ki. Sem az alak, sem a functio nem idegen a m. szenvedő igében — mondja N. —; a *t-s* szenvedő igének nem az a baja, hogy magyartalan, hanem hogy elavult, hogy elhalóban van, mint a 'magánhangzós mult', a *jöve, láta*, mely köznyelvünkben egészen kikopott s az irodalomban is már csak a versben tartja magát valamennyire. — N. okos és józan fejtegetéseivel általánosságban egyetértünk, azonban minthogy a m. *t-s* szenvedőnek a műveltető igéből való fejlődése a m. nyelv külön életében történt, nagy kérdés, hogy a népnyelvben-e vagy csupán az irodalmi nyelvben? A nép nyelvében nagyon ritkán és nagyon kis területen fordul elő. A magyarban a szenvedő igét

mindenkor épp oly világosan ki lehet fejezni más functióval, mint szenvedővel: megüttettem: megütöttek (nem tudom, ki az alany), megüttetél: megütöttek (téged), megüttetett: megütöttek (öt). Az ellenség legyőztetett, megveretett, elűztetett, visszaszorítottatott: az ellenséget legyőztük, legyőzték stb. A népnyelvnek nem volt rá szüksége, hogy a meglevő, egyszerű megnyilvánulási mód helyett komplikáltabbat fejlesszen ki, ellenben a XV. században a legenda-, biblia- és zsolnárfordító barát, a ki betű szerint fordított, a latin szenvedő szerkezeteket is pontosan le akarta fordítani, később, mikor a törvénykezésben a latin nyelvet a magyar váltotta föl, a latin szerkezetek helyére ugyanolyan formájú magyar nyelvű szerkezetek kerültek s a fordító kényszerűségből, de munka közben, öntudatlanul gyártotta meg a műveltető ige reflexivumát, a szenvedő igét. A népnyelvbe a bibliából és a szószeikről terjedt el. Szerintünk sem magyartalan, nem is helytelen, de nem a népnyelvben, hanem az irodalmi nyelvben született meg, mint a bizonyultat, sebesültet, mérgösültet Ers.-k., stb., stb. — LOSONCI ZOLTÁN az *e* és *e* hang egybeesésének korát nyomozza a *v*-tövé nevek «kötőhangzó»-ja alapján. A *v*-tövek kötőhangzója ugyanis eredetileg nyílt volt s ezzel ellentétbe jutottak a többi tövekkel: *füves, köves, de szémés, hégys* stb.; az *e* és *é* azonos ragok és képzők elé került s így indult meg a kettő között a kiegyenlítés. — HORGER ANTAL a bukovinai József falva nyelvjárásáról ír. — PAIS DEZSŐ, a kinek már eddig is számos tulajdonnév (helynév, családnév stb.) megfejtését köszönhetjük, ez alkalommal az *Ugron* név etymológiáját és történetét adja. Okleveleinkben *e* név legelőször a bakonybéli apátság 1086-iki összeírásában egy koppányi lovasszolga nevéként tűnik föl *Vgrin* alakban. Ez az alak pedig — a mint már MELICH kimutatta — azonos a cseh és délszláv *ugrin* 'magyar' népnévvel. Ez a név a XII. századtól kezdve számtalanszor előfordul okleveleinkben. — SEBESTYÉN GYULA a rovásírás hiteles emlékeit ismerteti 1526-ig s nyomatékosan felhívja a nyelvészeket, hogy nyelvtudományi szempontból szóljanak hozzá az emlékek megfejtéséhez. — PINTÉR JENŐ, a magyar nyelv tudományi folyóiratok történetét írja meg. — RIEDL FRIGYES Az idegenszavak védelme cz. szellemes cikkében számos példán bebizonyítja, hogy a magyar szó a jelentésnek nem mindig ugyanazt az árnyalatát fejezi ki, mint a helyette alkalmaztatni szokott idegen szó (*virtus* ~ *erény*, *zóna* ~ *öv*, *glóbus* ~ *földgömb*) s ezért olykor az idegen szónak még jó magyarosítását is mellőznünk kell. — TOLNAI VILMOS ál-latín jövevényszavainak czímen egész sereg olyan latinos végzetű szót gyűjt össze, a melyekről sem az ó-, sem az újlatin nyelv nem tud semmit (*fábrica, koperta, cigaretta, kokárda, drapéria, briliáns, abbonens, ansziennitás, dezentor* stb.). E szavak közvetlen átadójául a német nyelvet tekinti, még pedig általában az osztrák-bajor, bécsi németet, a hová e szavak többnyire a francia, esetleg az olasz, spanyol, szóval végeredményében a latin nyelvből kerültek. — RÉTHEI PIRIKEL MARIÁN a *hős* szó etymológiáját adja (*hév, hé* főnévből birtokosító képzővel alkotott melléknév: *hész*). — HORVÁTH CYRILL a Peer-kódex magyar és latin nyelvű László-hymnusról ejt el több, figyelemreméltó megjegyzést. — VARGHA DAMJÁN a Döbrentei-kódex kiadásának az eredetivel való egybevetése után,

több hibáját helyreigazítja. — HOLUB JÓZSEF az *«időlátott level»*-ről ír, a mely diplomatikánk egy érdekes oklevélfajának az ú. n. *«litteræ revisionalis»*-nak volt a m. neve, a melyet a *«revisio ætatis»*, azaz életkor-vizsgálat eredményeképen adtak volt ki. — TAGÁNYI KÁROLY azt kutatja, hogy a *Bua* és *Bucna* személynevek micsoda helynevekben maradtak fenn, hogy hol fekszenek azok a helyek és hogy melyik krónikának az elbeszéléséhez tartoznak, vagyis a bennük megörökített melyik nemzetségnek micsoda birtokaival függnek össze. — TRÓCSÁNYI ZOLTÁN az *X ut tők* szólásnak eredetét és értelmét keresi. — SIMAI ÖDÖN és MÉSZÖLY GEDEON nyelvújításkorabeli szótörténeti cikkeket írtak. — SZÁSZ KÁROLY a névelőnek modern íróinknál gyakori hibás használatát rója meg. — VISZOTA GYULA: *Hogyan dolgozott Széchenyi?* cz. cikkében újabb adatokkal szolgál előbb megjelent értekezéseihez, a melyekben bebizonyította, hogy Sz. műveit kéziratban többen átolvasták és — nyelvileg — javították. — A füzetet LEHR ALBERT epigrammja és HORVÁTH JÁNOSNAK SZILY KÁLMÁNRA ÍRT JELLEMRAJZA VEZETI BE. A füzet végén számos kisebb közlemény, szó- és szólásmagyarázat olvasható, a melyeknek ismertetésére itt nem térhetünk ki. A befejező cikk SZILY NYELVTUDOMÁNYI MUNKÁSÁGÁNAK A BIBLIOGRAPHIÁJA, melyet HELLEBRANT ÁRPÁD állított össze.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Hazai irodalom.

Emlék. Szily Kálmánnak, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének nyolczvanadik születésnapja alkalmából írták a Magyar Nyelv dolgozóztársai. Budapest, 1918.

GOMBÓCZ ZOLTÁN és MELICH JÁNOS. Magyar etymologiai szótár. VII. f. (Csercse -Csobolyó.) Budapest, 1918.

PAASONEN H. Beiträge zur finnischugrisch-samojedischen lautgeschichte. Budapest, 1917. (Különnyomat a KSz. XIII—XVII. k.-ból.)

Kisebb közlemények.

Cseremiszi szófejtések.

1. U. CÜ. JT. *βākš* 'fekvőhelyül szolgáló, leterített hely; az a ruhadarab, a mibe a csecsemőt csavarják; alom az istállóban a barom alatt'; M. *βaksam*, B. P. U. CÜ. *βaksam*, GEN. *βayšam* is, JT. *βakšam* (ritka), JO. V. K. *βākšüm* 'kiterít, leterít'; UP. *βākšēm βakšeš küβar βākē* 'ágyat vet a padlóra'; *poštrāšēm β. ombākē* 'nemeztakarót terít a lóczára'; M. *ōlēmēm β. βitšās* 'almot (tkp. szalmát) terít az istállóban [a lovak alá]'; K. *kaβērēm β. padlōz*; M. *βākšōš*, B. P. *βākšōš*, JO. V. *βākšōš*, CK. Cs. *βākštōš* = *βākš* | votj. (MUNK.) S. *valās* (iness. *†valāšk-in*, *†valūs-in*), (WICHM.) G. M. *uāles* 'ágy, derékalj, matrác'; (MUNK.) S. *val-*, G. *†wal-* 'terít, fölterít, kiterít, szétterjeszt (pl. lepedőt)', *†tšāk* v. *valās valini* 'ágyazni, ágyat vetni, kiteríteni a derékaljat | zürj. (WIED.) °*vol* 'ausgebreitetes, pelzdecke, renntierhaut zum schlafen'; °*vol-pas* 'bett, lager, streu' (°*pas* 'pelz'); °*voles* 'verkleidung, belegung, ausfütterung, überzug, bekleidung'; *porš-v.* 'schweinehofen, schweinelager'; (WICHM.) I. *volēs* 'unterlage, streu'; P. (WIED.) °*ol*, 'streu'; °*ol-pas* 'bett, lager'; KP. (GEN.) *ul-pas* id. | vog. (MUNK.) T. *†qlat* 'ágy' | m. *agy* 'lectus, stratum; area, pulvinus; bett; beet' NySz.; *agy* 'ágyasol, gabonakévéket cséplés v. nyomtatás alá a szérűre tereget' (Háromszék m.) MTsz. | f. *vuode* (gen. *vuoteen*). [Vö. Bud. MUSz. 719 (m. f. zürj. votj.); SET. NyK. XXVI. 399 (f. zürj. votj. vog.); MUNK. ÁKE. 123 (m. zürj. votj. vog. f.)]. — A cser. *βākš*-ban e szerint a *-kš* kicsinyítő képző, mint a zürj. votj. és vog. szóban, ezeknek tehát pontos megfelelője. Hogy eddig nem merték velük egyeztetni, annak nyilván a vele alakilag teljesen egyező ige az oka. Ennek magyarázatára föl kell tennünk, hogy eredetileg volt egy **βad'-*, **βal'-* névszó és ige (vö. a permi adatokat), melyből nagyon régen alakult egy **βad'-ks*, **βal'-ks* névszó; később elhomályosult benne a képző, s ez az alak is az igei alkalmazásba került. Minthogy azután az alakpárok közt jelentéskülönbség nem volt, az eredeti, képzőtlen alakok kivesztek.

2. UJ. *baštala'm* 'cserél; vált (pl. ruhát), fölvált (pénzt)'; P. B. M. U. *baštalt'em*, J. K. *bašta'lt'em* id. | votj. (WICHM.) G. *voštînî*, J. *voštîni* 'tauschen'; (MUNK.) *vošt-* 'cserél, elcserél; vált, fölvált (pl. nagy pénzt apróra), kivált (pl. zálogot)'; S. *vošjal-* 'cserélget, cserebél' | zürj. (WICHM.) I. *veštîni*, (GEN.) KP. *†vîž-* 'tauschen'; *†vîžsî*, *†vîšsî* 'sich verändern; wechseln, tauschen' | f. *vaihta-*, *vaihetta-*, *vajehhta-* 'vált, cserél'; *vaihto* 'csere' | lapp K. (GEN.) *†vajitte-*, (K.) *†vaj'ze-*, (N.) *†vajhte-* 'tauschen, wechseln' [vö. WICHM. Chrest. (f. zürj. votj.)].

3. CK. Cs. *baže* 'vessző'. A szó ТРОИЦКІЯnál is megvan 'лукъ—опудие' jelentéssel. A 'лукъ' jelentése: íj (lövésre), kéz, nyíl; ív; ernyőbronce; görbület; hagyma. SZILASI a *лукъ* szót 'hagyma'-val fordítja, PAAS. Beitr. 35 pedig 'bogen'-nak, s a cser. szót ezekkel egyezteti: votj. (MUNK.) M. *vugež*, S. *†vuž*, J. *vuž* 'görbe fa, ív, hegedűvonó; hegedűvonó szerkezetű gyapjúverő szerszám'; zürj. *vuž* 'bogen'. Az én följegyzésem szerint azonban a cser. szó nem jelent 'ív'-et, hanem 'vessző'-t, s talán éppen ezzel a magyar szóval egyezik.

4. *baž* 'érc' (pl. *kardni-baž* 'vasérc', *ši-baž* 'ezüstérc'). WICHM. MNy. III. 296. ezt a cseremiszt szót a következő fgr. szókkal egyezteti: m. *vas*; mordv. M. *ušk*, E. *uške*, *viškü* 'draht'; f. *vaski* 'réz'; lpK. (GEN.) *vieske* (ea), (K.) *†viešk*, (N.) *viašk* id. stb. WICHM. adata nyilván a kozmodemjanski nyelvjárásból való, máshonnet nem közli, pedig azok arra vallanak, hogy ennek semmi köze sincs az idezett fgr. adatokkal. Az én adataim a következők: K. *kartni-baž* 'vasérc'; *βaryēna-baž*, CK. UJ. *βuryēne-bož* 'termésréz'; K. *šū-baž*, CK. UJ. *šū-bož* 'termés-ezüst'; K. *šō'r'na-baž*, CK. UJ. *šō'r'nó-bož* 'termésarany'. Nézetem szerint ez azonos a következő szóval: K. JO. *baž*, JT. Cs. C. U. M. B. P. *bož* 'gyökér'; fa v. út elágazása; láb-köz, ujjköz'. Ezzel mármint ezek a permi szók egyeznek: votj. (MUNK.) S. *†viži*, M. J. G. *†viži*, K. *†vžē* 'tő, gyökér; nemzetség, törzs, nép, faj, származék, ivadék; némely tárgynak az alja, alsó foka, lába' | zürj. *vuž* 'wurzel' (PAAS. Beitr. 129). — Mindamellet mégsem lehetetlen, hogy a cseremisztben két külön eredetű szó olvadt egybe; az 'elágazás' jelentésnek u. i. más megfelelése is van a permi nyelvekben: votj. (MUNK.) *vož* 'folyóknak v. utaknak egymásba való torkollása, összetalálkozása, ill. elágazása'; (WICHM.) G. *šures vož* 'wegscheide'; *vistem vožtem* 'ununterbrochen, ohne unterbrechung' | zürj. I. (WICHM.) *vož* 'gabel, zweig, deichsel'; KP. (GEN.) *†tyj-viž* 'kreuzweg'.

5. V. JT. JO. *βo'rðem*, JP. *βz'rðem*, K. *urðem*, P. (GEN.)

urde'm 'fölnevel, tart (barmot, méhet, szolgát, idegen gyermeket)' | *votj.* (MUNK.) *vord-* 'fölnevel, fönttart, táplál; szül'; (WICHM.) *G. vordînî*, MU. *vordinî* 'aufziehen, schützen; wachsen lassen, erziehen' | *zürj.* I. (WICHM.) *vérdni* 'ernähren, erziehen'; KP. (GEN.) *verd-* 'nähren, füttern, speisen'. — A *csér. β* más esetben is eltűnhetik a szó elején; l. *CserNyt.* 106.

6. K. *βaktam*. CK. CsN. *βokta'm*, UJ. *βotke'm* 'fa kergét lebántani, lehúzni (K. UJ.); a fa héját fejszével lefaragni' (CK); (fát) lebotal (CsN.) | *mordv.* (PAAS.) *vatkams* 'schinden, (ab)schälen; prügeln'.

7. B. M. CsN. *βapte'm* 'hálót kifeszít (nyúl- v. halfogásra); BJp. P. (GEN.) *βäktäs*, M. *βäptäs*, UP. USj. US. *βöptäs* 'háló (nyúl- v. halfogásra)' | *votj.* (MUNK.) S. U. *vetäs* 'vadászháló'; S. *†čonari-v.*, K. *†čonari-botos* 'pókháló' | *zürj.* (WIED.) *°vetos*, *°vetös* 'schlinge, dohne, netz'; *°tšerañ-v.* 'spinnewebe'; (GEN.) KP. *†vótan*, *†vótan*: *†čéran v.* 'spinnen-gewebe'. A *permi* adatok is igenevek; az -s képzősök pontos megfelelői a *csér. βäptäs* stb.-nek. — A *permi p*-nek mássalhangzók előtti kiesésére nézve vö. *csér. sopsar*, *sopšar*, *šapšar* 'ágas; kivágott fa rövidre nyесett ágakkal, mely létrául stb. szolgál'; *zürj.* (GEN.) KP. *†šersa* 'stange mit kurz behauenen ästen' | *csér. jəpš* 'nyárs' stb.; *zürj.* *°još* 'spitze, dorn, stachel, splitter, keil, pflock' | *csér. šöptär*, *šäptär* 'ribiszke'; *votj. sutär*, *zürj. °setör* id. | *csér.* (WICHM.) U. C. *soptära*, M. *soptra* 'schlecht u. nachlässig verfertigt (z. b. ein bastschuh)'; 'hässlich (z. b. eine alte frau)' (U. C.); *votj.* (WICHM.) M. *tšutires* 'schrumpfig', U. *tšutires* 'krumm, gekrümmt; kränklich (z. b. ein greis)'; U. *tšutirtîni*, J. M. S. *tšutirtîni* 'krümmen, biegen, schrumpfen' (WICHM. FUF. VI. 37) | *csér. optem* 'ugat'; *votj. ut-*, *üt-*, *zürj. ut-* id.

8. P. B. M. C. Cs. UJ. *βèrre*, UP. *βèrrä*, JT. *βèrre*, JO. V. *βèrrä*, K. *βärrä* 'vese' | *zürj.* (WIED.) *°vörk* id. | *osztj.* (KARJ. OL. 173) Ni. *üörək*, Kaz. *üörək* id. — KARJ. szerint az *osztjKaz.* a *zürjénből* való *jövevény*szó, a Ni. alak ellenben valószínűleg *vogul jövevény*, vö. *vureç-päñk-püm* 'achillea millefolium'.

9. P. B. M. UP. C. Cs. *βözšäla'm*, UJ. *βözšä'm*, JT. *βözšä-lam*, JO. V. K. *βäžšlam* 'szégyenkezik, szégyenli magát' md. (PAAS.) E. *vižšäms*, M. *vižšäms* 'sich schämen'; *vižšs*, *vižšs* 'schande, schmach, scham'.

10. P. M. C. JT. *där*, B. UJ. Cs. *jär*, JO. K. *jär*, UP. *jir* 'körül'; K. JT. CÜ. még: 'környék, vidék, tájék' (pl. K. *tü*

jər-ɾəts ja'ʒə βət u'ke 'ezen a tájékon nincsen jó víz'; JT. *ške dərɾətsəm nōn-rum mūnam* 'a magam vidékén találtam leányt'); B. Cs. *jərɾe*, CK. *dərɾe* id., Cs. még: 'körül' (pl. B. *tə jərɾeste pum rušum* 'ezen a tájon vágtam fát'; CK. *pasu dərɾeske kaje'm, d'izəməm oñdžen košta'm* 'a földek körül járok a vetést nézni'; Cs. *jal jərɾeste pire košte's* 'a falu körül farkas jár'; *pasu jərɾe petše šukšo* 'a szántóföld körül a kerítés rothadt'); M. *dərɾe*, UP. USj. *jirɾela* 'környéken, vidéken' (pl. M. *ti dərɾe pōngəm pōrəšəm* 'ezen a tájon szedtem gombát'; UP. *ti jirɾela tiya'nə mila'nə uke* 'ezen a tájon ilyen föld nincs'; USj. *ola jirɾela marelək šukə* 'a város körül sok a cseremiszt') | votj. (MUNK.) *joros* 'környék, vidék; körülbelül, megközelítőleg'; névutói használatban: *†jorsin*, *†jorsiš*, *jorsä*, *jorosti* 'környéken, környékből etc.'; *†kar-jorsin* 'a város környékén'; *†čerk jorsi* 'недалеко отъ церкви'. — A votják szóképzőjére nézve vö. *ul* 'vminek alja, alsó része': *ulos* (ill. *†uloski*) ebben: *äksej-u.*, *kun-u.* 'ország, birodalom' (*äksej* 'császár, fejedelem'; *kun* 'fejedelem, király'), *†u.-kalik* 'nép, néptörzs' (*†kalik* 'nép'); *†jil* 'teteje, föle, felső része, hegye, csúcsa, kidomborodó része (vmely tárgynak)': *†jilos* 'hegyes'; S. *†tir*, K. *†tēr* 'teli, teljes': S. *†tiros*, K. *†tiros* id. Kétségtől ide tartozik még: S. G. M. J. *kenos*, K. *kenas*, WIED. *°kenes*, *°kenys* (illat. J. *kensi*) 'csűr, kamra, éléskamra' (vö. zürj. I. *kum* 'verschlag, speicher, magazin'). Ez az adat arra vall, hogy az -os képző csak hangbeli változata az (MUNK.) -äs, (WICHM.) -es képzőnek (példákat l. MEDVECZKY: NyK. XLI. 449), melynek fgr. megfelelői: zürj. -es, cser. -aš, -äs, -akš, -äkš, -š, -kš, md. -ks, f. -s, -kse-, lp. -s (vö. BUD. UA. 235, WICHM. SUS. Toim. XXXs 3). — Az -s előtt levő, tkp. a szófőhöz tartozó magánhangzóhoz hasonló változatosságot tüntet föl az -s igenévképző; pl. J. *merttos* 'ültetvény, kert' (*†mertti-* 'ültet, plántál'); *†nirkos* 'kerékvágás' (*†nirk-* 'nyom, gyömöszöl, gyúr, dagaszt'); *potos* 'kelés, kelevény, kinövés, daganat (a testen)' (*pōt-* 'el-, kimegy, kijön; kikel, kibúvik, kicsirázik, kinő, kiüt [bőrbetegség], kiverődik [izzadság], kiesordul [könny]; támad, keletkezik, stb.');

puktos 'kévesor' (*pukt-* 'ültet, helyez, tesz, állít, odaállít, fölállít, rak, épít, stb.');

puldos 'daganat, kelés, pattanás' (*puld-* 'földagad, fölpuffad, megkel');

†čapkos 'pofon(ütés)' (*†čapki-* 'üt, hozzáüt, hozzávág; tapsol');

vatos 'rejtett, titkolt dolog; titok' (*vat-* 'elrejt, eltitkol; temet, elás');

vordos-pi 'fogadott fiú' (*vord-* 'fölnevel, fönntart, táplál; szül');

voštos 'csere, cseretárgy' (*vošt-* 'cserél, elcserél; vált, fölvált');

todmos és *†todmis* 'jel, jegy' (*todmal-* 'meg-, föl-, ráismer; megért stb.' < *tod-tud, ért; ismer*); K. *†pulis*, G. *†polis* 'evezőlapát (vö. *pulal* 'evezni'; zürj. KP. GEN. *†pələs* 'runder'); S. *†vuris*, K. *†vurēs* 'varrás, varrat' (*vur-* 'varr');

(WICHM.) G. *kimīs*, (MUNK.) S.

†*kímäs*, K. †*kēmäs* 'homlok' (MUNK. S. †*kím-* 'vmely üreges tárgyat befödni, födéllel ellátni, beborítani'); (WICHM.) *judes*, (MUNK.) *judäs* 'darabka, morzsa' (*jud-* 'darabol, morzsol, aprít'); (WICHM.) G. *kutes*, (MUNK.) *kutäs* 'dreschflegel' (*kut-* 'fog, megfog, kézbe vesz, megragad, stb.');

†*mīlās* 'fölösleg, maradék' (*mīl-* 'bővelkedik, bőven van, dűskodik');

†*pikilās* 'támasztó, támogató fa v. rud' (†*pikil-* 'támogat, több helyütt megtámaszt' < †*pik-* 'támaszt, meg-, rátámaszt'). — A zürjénben szintén ilyen változatos a képzőt megelőző magánhangzó; pl. (WICHM. Chrest.) I. *kimes* 'stirn' (vö. votj. G. *kīmīs* id. stb.); *mīles* 'nachbleibsel vom viehfutter, rest' (vö. votj. MUNK. †*mīlās* 'fölösleg, maradék'); (MSFOu. XXXa. 37) *pikes* 'geschwulst' (*piktini* 'schwellen'); *širkos-gered* 'laufknoten', WIED. *širkes* 'schlinge' (*širkedni* 'zusammenschnüren, erdrosseln'); *vuris* 'nacht' (*vurni* 'nähen'); (GEN.) KP. †*öktas* 'sammlung' (†*ökti-* 'sammeln'); †*izás* 'das mahlen' (†*iz-* 'mahlen'); †*árkmas* 'das gedeihen' (†*árkmi-* 'gelingen, gut gedeihen'); †*kjās* 'gewebe' (†*ky-* 'weben, flechten, seil drehen'); †*dymas* 'flick' (WIED. °*döm-* 'flicken'); *šébras* 'decke, hülle' (*šébral-* 'decken');

†*kēmés* 'stirn' (WICHM. *kimes* id.); (WIED.) °*zebas* 'versteck' (°*zeb-* 'verstecken');

°*nōbas* 'einkauf, eingekauftes' (°*nōb-*); °*körtas* 'band, gebundenes, bündel' (°*kört-*); °*lištas* 'gemelktes, milch von einem melken' (°*lišt-*); °*piras* 'eingang, mündung' (°*pir-*); °*čegas* 'bruch, bruchstück' (°*čeg-*); °*kutas*, °*kutös* 'band, fessel' (°*kut-* 'halten');

°*vuras*, °*vurös* 'naht' (°*vur-* 'nähen');

°*puktas*, °*puktös* 'satz, gesetztes' (°*pukt-*).

BUDENZ UA. 188—9 szerint a zürjén-votják képző magánhangzójában rejlik a tkpeni igenévképző, az -s pedig kicsinyítő képző. A vokális azonban itt sem jelentős elem, s maga az -s a deverbális névszóképző. (Megfelelőit l. WICHM. SUS. Toim, XXXa. 37). — Hasonlókép elemzi BUDENZ a zürj. -an, votj. -on (-al képzős igéknél -an < **-al-n*) igenévképzőt, melynek -n-je nézetem szerint nem kicsinyítő képző, mint BUDENZ UA. 188, 250 fölteszi, hanem szintén igenévképző, s azonos az infinitivus -ni képzőjével, mely annak lativusi alakja. (Fgr. megfelelőit l. NyHⁿ. 85, FgrSpr. 95.)

11. B. U. Cs. JO. *juž*, M. C. JT. *duž*, BJp. *duuž*, K. *jož* 'hideg légáramlat, hideg szél'; K.: 'hóvihar'; CK. *d'ō žra*, JT. *dužra* 'hideg (idő, szél)'; B. U. *južrata*, M. ČŰ. *dužrata*, CK. Cs. *jō žrata*, JT. *dužra'ta*, JO. *jō žra'ta* 'kissé hideg (idő, szél)' votj. (MUNK.) S. *juz* 'hűvösség; hűvös'; *juzäkt-* 'megrázkodik, reszketésbe jön a hidegtől'; J. *juž-tolež* 'április hava'; *južal-* 'reszket, rezeg (falevél)'.

12. B. P. M. U. Č. Cs. J. V. K. *kon* 'hamu' (B. UJ.);

lúg' (B. P. M. U. C. Cs. J. K.); B. U. *kôn-βüt*, V. *kon-βüt* 'lúg' (tkp. 'hamuvíz') | zürj. (WIED.) °*kun* (°*kunm-*) 'lauge', °*kun-va* id.; (GEN.) KP. *kun* 'zu viel gesalzen', °*kun-vá* 'lauge'. — A zürjén szót BUD. MUSz. 86, SZINNYEI NyH⁵ 137, PAAS. Beitr. 45 (kérdőjellel) a magyar *hamu*, vog. *χūl'm*, osztj. *χōiēm*, *χāiēm*, mdE. *kuloŋ*, *kulov*, M. *kulu* 'hamu', f. *kulmu* 'széna- v. szalma-törmelek, szemét' szókkal egyezteteti. Nézetem szerint azonban a *kunm-* tő csak analógiás alakulat oly -n-végű szók mintájára, melyekben eredeti **lm* volt; ilyen még pl. zürj. *pon* (tő: *ponm-*) 'kutya', a hol szintén nem lehet eredeti **lm*-et fölvenni (vö. votj. G. *punî*, MU. *punî*, *punnu*, U. *pînî*; mdE. *piŋe*, M. *piŋē* id.; f. *peni* stb.).

13. P. B. M. U. C. Cs. *kore'm*, JT. *kor'em*, JO. V. K. *ka'rem* 'karczol; fölívág, fölhasít (pl. a fa kérget, az állat hasát); vajatot farag; barázdát húz (pl. a víz lefolyására)'; P. B. M. U. C. Cs. *kore'm*, JT. *kor'em*, JO. V. K. *ka'rem* (-em képzővel) 'völgy; víz lefolyására húzott barázda' | votj. (MUNK. *koral* 'hasít, vág (különösen fát)'; *koran* 'hasítás, vágás' | zürj. (WICHM.) I. *kerōŋi* (< **keralni*); (GEN.) KP. *keral-* 'hauen'; vö. még (WIED.) °*guran* 'grube, graben, vertiefung, wasserriss'; °*va-g* 'pfütze'; °*g-in* 'schlucht, hohlweg, tal, vertiefung'.

14. P. B. M. *kōryōndzām*, UP. CÜ. *kōryōndzā'm*, UJ. *kōryōndzā'm*, CK. *kōreŋdzā'm*, CsN. *kōrēndzē'm*, V. *kōronozem* 'kiváj (vályút, méhkest)'; CK. CsN.: '(gödrot) ás'; P. B. U. C.: 'túrja a földet a disznó'; UJ.: 'kikapar (pl. krumplit a földből)'; P. B. M. UJ. CÜ.: 'vájja (a fület, orrát)' | mord. (PAAS.) E. *kirgams*, *korgams*, M. *kōrga'ms* 'schaben, kratzen, scharren, harken, aushöhlen; striegeln' | votj. (MUNK.) †*kēr-*, K. †*kēr-* 'kiváj, kiás, kimos, elmos (folyó víz); kizsigerel, az állat belső részeit kiszedi' | zürj. (WICHM.) V. S. *girjini* 'schaben, kratzen', WIED. auch 'striegeln'; (GEN.) KP. *gārji-* 'graben' | vog. (AHLQ.) °*küär-lam* 'schaben'; °*küärtam* 'reiben'; °*küärpen* 'säge'. — A mordv., zürj., vog. szókat egyeztetette WICHM. FUF. XI. 207.

15. CK. Cs. *kārme'm*, CÜ. *kār(D)me'm*, JT. *kār(t)mem*, V. *kārtmēm*, UJ. *kārtme'm*, UP. *kirtme'm* 'fára, falra mászik, belekapaszkodik (ágba, hajba, gyerek az anyja mellébe)' | votj. (MUNK.) *kormal-* 'vakar; karmol, körmöl'; *kormašk-* 'vakarószik, karommal mászik (mint pl. a medve, macska).'

16. K. *kā'pà*, V. JO. JT. *kə'pà*, JP. *kə'pà*. CK. Cs. *kə'pà* 'megpenészedik'; (ТРОЦКИЙ) °*kup* 'penesz' | lpK. (GEN.) †*kēpp* (gen. †*kēppige*) 'schimmel, kahm'; †*kēppe-*, (K.) *kūppe-*, (N.)

†*kuohpře*- 'schimmelig werden'; L. (WIKL.) *kuoappu*- 'schimmeln'; S. °*kuop* 'mucor'; °*kuoppo*- 'mucere'; N. °*guoppo* 'mucor', °*guoppo*- 'mucere'. (BUD. MUSz. 36. a lapp szót más jelentésű fgr. szókkal egyezteteti).

17. P. B. M. U. C. *lop* 'alacsony, vizenyős hely'; UP. UJ. *lopa's* id. Ezt a szót SZINNYEI NyH⁵. 138, WICHM. FUF. XI. 182 a m. *láp*, f. *lampi*, *lamppi* 'kleiner landsee, teich, pfütze', lpK. (GEN.) †*lā'mpe*, (K.) †*lā'mp* 'sumpf' szavakkal egyezteteti. PORKKÁNál van egy dal, melynek ez az első szakasza: *lopân*, *lopân* *koil-dales*, *zaŋot šândas kelšales*. *kükšân*, *kükšân* *koil-dales*, *polat(âm)* *šândas kelšales* 'unten unten, scheint es, könnte man ein werkhaus bauen, oben, oben, scheint es, könnte ein schloss hinauf man bauen' (SUS. Aik. XIII. 34). Itt a *lopân* azt jelenti tehát 'lent', s ellentétbe van állítva a *kükšân* 'fönt' szóval (*kükšân* 'magas'). Ez az adat mármost arra vall, hogy a *lop* eredetileg azt jelentette 'alacsony, lapos (hely), mélyedés', nem pedig azt, hogy 'mocsár' (PORKKA SUS. Aik. XIII. 46). Erre vall a B. M. UJ. C. Cs. *lop-šûdo*; UP. *lop-šûdš* 'lapu', mely tkp. annyi mint a 'lapos fű'. (A m. *lapu* szó is bizonyára összefügg a *lap*, *lapály*, *lapác* stb. szavakkal; vö. MELICH. NyK. XLIV. 339). Ide tartozik továbbá B. U. C. Cs. *lopka* 'széles' (-ka kicsinyítő képzővel). Véleményem szerint mármost ez az egész szócsalád csak hangbeli változata a következő szavaknak: C. Cs. J. K. *lap* 'alacsony, vizenyős hely'; 'alacsony (ház, fa)', (K. CÜ.); K. *kārāk-lap*, CK. Cs. *k o r o k-lap* 'hegyalja'; K. *karemlap*, CK. Cs. *korem-lap* 'völgy-fenek'; K. JO. *lap* *ŋazeš* JT. *lap* *ŋozeš*, CÜ. *lap* *ŋozeš*, CK. Cs. M. B. *lap* *ŋojžeš* '(a fű, gabona eső után) megdől; (az ember a földön) elnyúlik; (a ló, nyúl futás közben) kinyújtja lábait, úgyhogy alacsonyabbnak és hosszabbnak látszik'; B. M. U. *lap* *liješ* 'lehajlik, meglapul (az ember); megdől (a fű)'; *imnie* *ŋujžâm lap* *ššâ* 'a ló fejével lehajlik'; K. *lapa'ta* 'mélyedésses, alacsony (hely)'; B. M. U. C. Cs. *lapka* 'alacsony'; KN. V. *lāptsākā*, KS. KJ. *lāptsākā*, JT. *lāptsākā*, JO. *lā'ptsākā*, U. (WICHM.) *lāptsāka* 'lapos'; K. (RAMST.) *lā'ptsāk* 'dünn und breit'; C. Cs. *oŋa-lāptsāk* 'deszkadarab'; *ŋânèr-l.* 'vászondarab'; B. M. UJ. CÜ. *oŋa-lā'ptsāk*, JT. *oŋa-lā'ptsāk* 'deszkadarab'. (Fgr. megfelelőit l. BUD. MUSz. 682, WICHM. FUF. VII. 42).

18. °*luk* 'gomblyuk (петля на одеждѣ)'; ТРОИЦКIJ csere-misz szótárában fordul elő ez az adat hegyi csere-misznek idézve, s SZINNYEI NyH⁵. 33 a m. *lyuk*, f. *loukko* 'nyílás, rés' szóval egyezteteti (vö. még BUD. MUSz. 711, a hol a m. és f. szó van csak egyeztetve). A cser. adat nem teljesen hiteles, az általam

ismert nyelvjárásokban sehol sincs meg. Csebokszarszki nyelvmesterem szerint *βaksola-pamjal* faluban (tőlük kb. 20 versztnyire) mondják: *pòlòās-l c k* 'gomblyuk' (*pòlòās* 'gomb'). Talán idetartozik ez az adat is: B. *pòlòās-luko* 'gomblyuk'. — A régebbi szótárakban több olyan adat is van, melynek nem akadtam nyomára. Ilyen pl. a szintén ТРОИЦКИНÁL előforduló *°piñ* 'magnak hagyott fenyő' (СОСНА-СЪМЯНИКЪ), melyet MUNKÁCSI ÁKE. 268 a m. *fenyő*-vel egyeztetet. — Mindenesetre kétségbe kell vonnom a SZILASI szótárában GENETZTÓL idézett *†tol* 'toll' adat hitelességét, melyet a m. *toll* szóval szoktak azonosítani (pl. SZINNYEI, NyH⁵. 25, WICHM. FUF. XI. 229). Ez az adat sem fordul elő nálam, még permi nyelvmesterem sem tud róla; 'toll' a cseremiszbén *pun*, *pān*. Van azonban egy másik szó, s azt hiszem, ennek köszönheti eredetét a fenti adat: P. B. C. *pā-stāl*, UP. *pī-stāl*, Cs. *pī-stil*, UJ. *pā-stāl*, JT. *pī-stāl*, JO. *pī-stāl*, V. *pī-stil* 'a madarak szárny- és farktolla'. Ezt BUDENZ NyK. VI. 202 és MUSz. 225 összetételnek veszi, melynek első része a P. B. M. *pūsō*, BJp. *pūsō*, UP. *pūsā*, UJ. CK. Cs. *pīse*, CÜ. *pise*, JT. *pā-se*, K. V. *pā-sa*, JO. *pā-sa* 'éles (kés, fejsze); gyors (ló, ember)', másik része pedig a m. *toll* stb. szónak a megfelelője. Mármost az a véleményem, hogy ez a kikövetkeztetett alak került valahogyan SZILASI szótárába valóságos szóul.

19. B. M. UJ. C. Cs. JT. *lùlère*, UP. *lùlèrā*, K. V. *lùlèrā* JO. *lùlèrā* 'az összes csontok együttlvéve; csontváz'. A szó bizonyára elhomályosult összetétel; egyes szólásokban külön is válhatnak; pl. UP. *lù-zō-lèrāzē βē-lā kò-dān* 'lesoványodott, csak csontja maradt'; UJ. *lù-zō-lèrāzē kuštāl-rēm-ze* 'legyen könnyű a csontja, teste'; JT. *lù-zō-lèrāzē lelēm-ze* 'legyen nehéz a csontja, teste'. Az összetétel első része kétségkívül a *lù* 'csont' szó, a második pedig a JO. *lùlèrā* tanúsága szerint K. JO. *lā-rā*, JT. *lā-re*, C. Cs. UJ. BJ. BJp. *lā-re*, B. M. *lā-re*, UP. *lā-rā* 'a nyírfa külső, hártya-szerű héja; korpa (a fejbőrön)'. Ez a szó a csuvasban is megvan: (PAAS.) *laga* 'korpa (fejen); alja, seprő, üledék', minthogy azonban más török nyelvben nem ismeretes, itt valószínűleg cseremisiz jövevényszó. A cseremisiz szóval egyeztetethető: zürj. *li* 'baumsaft, cambium, splint'. — Hasonló összetétel van a votjakban is: (MUNK.) S. J. *†lī-som*, K. *†lī-sūm* 'az embernek v. állatnak összes «csontja, bőre», a mi szilárd alkotórésze csak van' (S. *†som*, K. *†sūm* 'héj, burok, pikkely').

20. UJ. *lūs*, UP. P. B. *lūs*, M. BJ. *lūjūs*, BJp. *lūjūs* 'túlevél'; P. *šindžā-lūs* 'szempilla' | votj. (MUNK.) S. *†līs*, K. *†lēs* 'túlevél'; S. *†šin-līs*, K. *†šin-lēs* 'szempillaször'; S. *†līs-vu*, K. *†lēs-vū* 'harmat'; (WICHM.) G. *līs*, MÜ. *līs* 'nadel, tangel (an fichten, tannen);

fichten-, tannenzweige'; zürj. I. (WICHM.) *lis*, *lis-va*; KP. (GEN.) *†los* 'reisholz von nadelbäumen'.

21. P. B. *mariz*, M. UJ. C. Cs. *marì*, UP. *mare*, J. V. *ma're*, K. *ma'râ* 'férfi, férj; cseremisiz'; JT. *marelan garjâ*; B. M. U. C. *marla'n gajâ* 'férjhez megy'; U. *marla kutrà*, C. Cs. *marla oitâ*, K. *marla popâ* 'cseremisizül beszél' | md. (PAAS.) E. *mirde*, M. *mirďë*, *mirdďë* 'mann, gatte'; *mirdehe maksoms* 'verheiraten (ein mädchen)' — A cser. foghangnak folyékony hang után való elveszésére nézve vö. B. P. M. *βülö*, U. P. *βü'la*, U. J. C. *βülö*, Cs. *βnlö*, JT. *βn'lo*, JO. V. *βn'ln*, K. *βala* 'kancza'; md. (PAAS.) E. *elde*, *ildë*, M. *jeldë*, *eldë* id.; lpN. °*alddo*, L. (WIKL.) °*alltu* 'rennkuh, die für gewöhnlich jedes jahr kalbt', K. (GEN.) *alta* 'alte renntierkuh'; votj. (WICHM.) G. M. J. U. *val*, MU. J. *vâu*, zürj. I. *vê* (< **vel*), KP. (GEN.) *†völ* 'pferd'; osztj. (KARJ. ÖL. 192) FD. *uapə*, Trj. °*uāā*, V. Vj. *ue'li*, Ni. *uātə*, Kaz. *uāñ*, AD. *uāpə*, Kond. *uātə* 'renntier' (SET. SÜS. Aik. XVII. 13. PAAS. Beitr. 137, S-laute 135) | M. *βülö*, UP. *βülö* UJ. CÜ. *βale*, CK. Cs. *βele*, JT. *βā'le*, JO. *βn'ln*, V. *βn'ln*, BJ. P. *βile*, (GEN.) *βülö*, K. *βi'la*, BJp. *βāla* 'a fa hánca alatt levő nyálkás réteg, a miből az évgyűrűk lesznek (cok)'; f. *jālsi* (*jālte-*) 'fanedv'; votj. (MUNK.) S. *†jöl*, K. *†dñl*, (WICHM.) G. *jel*, MU. *d'nyu* 'tej'; zürj. I. *jē* (< **jel*), KP. (GEN.) *†jöl* id.; osztj. (KARJ. ÖL. 188) AD. *ālə*, FD. *alə*, Trj. V. Vj. *āl*, Ni. *ālə*, Kaz. *āl* 'baumsplint'; vog. (AHLQ.) °*il* id. (PAAS. Beitr. 91, WICHM. Chrest.). — MUNK. ÅKE. 456, SET. Verw. 103. árja eredetet vesznek föl, s a szanszkrit *máryas* 'junger mann, hengst', *maryakás* 'männchen' szóval egyeztetik.

22. M. *mu-*, *muj-*: *munö* 'a földön, a padlón, lent'; *mu'jö* 'a földre, a padlóra, le'; *müjā'n* id.; *müjütsün* 'a földről, a padlóról'. Más nyelvjárásban nem fordul elő ez a becses szó, melynek eredeti jelentése bizonyára 'föld' volt (vö. votj. MUNK. *muz* 'házföld, házpalló, padozat, szobapalló: *muzä* 'le a földre'; S. *†muzis*, K. *†muzis* 'a földről fel'; S. *†muzin*, K. *†muzën* 'a földön, lent'; *mužem* 'föld, vidék, táj, tartomány'; WICHM. G. *muz*, MU. *muz* 'boden, erde'; G. MU. *mužjem*, J. *muzjem*, MU. *mužém* 'erde, boden'), s azonos a következő fgr. szókkal: f. *maa* 'föld' | votj.-zürj. *mu* id. | vog. (MUNK.) E. *mā*, KL. AL. K. P. *†mē*, T. *mā* id. | osztj. (KARJ. ÖL. 185) FD. Trj. V. Vj. *məx*, Ni. *məx*, Kaz. O. *mōu* 'land, erde' (MUNK. ÅKE. 469). — Bizonyára ez a szó rejlik a következő elhomályosult cseremisiz összetételben is: K. *müländə*, Cs. *mülände*, CK. *mülände*, CÜ. *mlände*, UJ. *m'lande*, UP. *m'la'ndə* M. *mi-lände*, B. *mälände*, V. *mäländə*, JO. *mäländə*, JT. *βnla'nde* 'föld'.

23. K. V. J. *mü-dem* 'betakar, beföd; betemet' | votj. *mud-lyukat* ás, váj, túr (lábbal v. orral). A cser. -*ð-*, votj. -*d-re* nézve vö. cser. *kudo* 'mely' és votj. *kud* id. — MUNK. ÁKE. 471. a votják szót a *mu* 'föld' szóval köti össze.

24. BJp. P. *mutšə-βuj*, (GEN.) *mučəβuj*, *mučəβuj*, B. M. *mutšə-βuj*, K. *mətšə-βuj*, UP. *mutšə-βuj*, JT. *m ɔ ts ɔ -βuj*, V. *mɯtsɯ-βuj*, UJ. *βütšə-βuj* 'kis domb, kis halom' (*βuj* 'fej, vég'). Az UJ. *β-re* vö. a föntebbi *müländə* 'föld' szót. | votj. (MUNK.) S. †*muč*, K. †*muč* 'kis halom, domboeska'.

25. V. JO. JP. *mutsu'rem* 'talál' a többi nyelvjárásban ismeretlen; ezekben egy másik szó használatos ebben a jelentésben: P. B. M. UJ. UP. C. Cs. *mua'm*, USj. *m'a'm*, JT. JP. *mu'am*, K. *mo'am*, mely eredeti fgr. szó (vö. md. PAAS. E. *mujems*, M. *mujems* id., fS. *muistaa* 'emlékezik', fÉ. *°mōistma* 'ért', fVp. *°mujada* 'kennen', fA. *°muja-* 'kosten', osztj. (PATK.) *°mőjep*, *°mőjep*, *°mőjep*, (PAAS.) Kond. *mūjəptə* 'találós mese'; PAAS. NyK. XXXVIII. 192). Van mármost a cseremiszből egy török eredetű szó: JO. JP. *utsu'rem*; U. CÜ. *utšə'rem*, B. *utšə'rem* 'ott talál, meglep' (U. CÜ. B.), 'talál' (JO. JP.) (vö. kaz. BAL. *°očora-* 'rátalál', *°očoraš*, *°očraš*-találkozik'). Véleményem szerint az eredeti *muam* ige megvolt valamikor azokban a nyelvjárásokban is, s aztán egybeolvadt az idézett török jövevényszóval. A *mutsu'rem* alak tehát szövegyülés eredménye. Hasonló a JO. *pəšəm-sü'ləks* 'poszméh (ммеаь)' szó, mely más nyelvjárásokban így hangzik: P. B. *əšəm-sü'lüs*, BJp. *əšən-sü'lüs*, UJ. *əšəm-sü'ləs*, C. Cs. *ə-sü'ləs*, JO. *əšəm-sü'ləks* is. A JO. alak kezdő *p-*-je valószínűleg innen került: P. BJp. Cs. *patšəmše*, B. M. *patšəmše*, USj. *patšəmšə*, UJ. UP. C. *patšəmšə*, JT. *patšəmšə*, JO. *pətsəmšə*, V. *pətsəmšə*, K. *pətsəmšə* 'darázs (oca)'. (A K. alak *t-*-je ebben úgy magyarázható, hogy olyan nyelvjárásból jutott oda, melyben *tš* volt, s minthogy ilyen hang ott nincs, hanghelyettesítéssel *t* lett a *tš*-ből; vö. WICHM. FUF. XI. 223.)

26. B. M. UJ. C. Cs. *-nare*, JT. *-nare*, JO. *-narə*, *-närə*, K. *-närək* '-nyi'; pl. B. *mon-nare*, M. CK. *monare*, UP. *munarə*, Cs. CÜ. *məhare*, JT. *m ɔ nare* 'mennyi'; M. *təłše-nare*, CÜ. *təłšə-nare*, Cs. *təłšə-nare*, UP. *təłšə-narə* 'egy hónapnyi (idő)'; K. *kok put nə'rək* 'két pud(nyi)'; *kok űštəš n.* 'két verszt-nyi' stb. Valószínűleg ugyanez az elem van a következő mordvin szóban: (PAAS.) M. *šənarə*, E. *šəno* 'so viel'; E. *šəno* 'wenn, als (tempor.)'; *šəno* 'mit negation) niemals' (E. *še*, M. *še* 'jener; dieser da; der, derjenige'). — Szintén azonos elem

van ezekben: K. *maza'rā*, C. Cs. *māzare*, CK. Cs. *māzale*, V. JO. *maza'lā*, JO. *mazā'lākā* 'mennyi' (K. JO. V. *ma*, C. Cs. *mo* 'mi') | md. (PAAS.) E. *žaro*, M. *māza'rā* 'wie viel? so viel als; so viel'; E. *žardo*, M. *māza'rda* 'wann? wenn, als (tempor.)'.

27. MK. *nimišta*, UP. USj. *nīmāšta*, JP. *nīmēšta*, P. BJp. C. Cs. *nēmāšte*, JT. *nēmēšte*, JO. V. KA. *nēmēšta*, KJ. *nēmēsta*, UJ. JK. JS. M. B. BJ. *lāmāšte* 'lehántani való fiatal hársfa'. A szó hosszúsága arra vall, hogy itt nem lehet dolgunk tőszóval. Nézetem szerint valóban összetett szó, s alkotó elemei: P. B. M. *nī*, UJ. CK. Cs. J. K. *nī*, CÜ. UJ. *nī* 'háncs, hárs, hársfakéreg' és P. B. M. UJ. *pište*, UP. *pišta*, *pištā*, JT. *pīšte*, JO. V. *pīšta*, K. *pīsta*, C. *pīste*, Cs. *pīste* 'hársfa'. A második rész kezdőhangja a két magánhangzó közt először β -re, majd m -re változott. A két első vokális fejlődése pedig ez volt: $i > \bar{a}$, $a > e$. E hangváltozásokat a következő példákkal igazolom; α) $p > \beta$: P. B. BJ. *lepēne*, UP. US. USj. *lepēnā*, BJp. *lāpāne*, KA. KJ. *lāpā*, KN. *alāpā*, UJ. C. Cs. *lāβe*, JT. *lāβe*, JO. V. *lāβā* 'lepke' (vö. m. *lepe*, *lepke*; vog. AHLQ. °*lāpīx*, MUNK. É. †*lāpēx*, K. †*lāpēx*, T. *lāpāx*; osztj. KARJ. Kond. *lāpantāi*, Trj. *lāp'āntāi*, Ni. *lāpantā*, Kaz. *lāpantā*, FD. *lāpānpā'i*, V. *lāwānti*, Vj. *lāwānti*; lp. S. FRIIS °*lablok*, fE. WIED.—HURT. °*liblikas* id. BUD. MUSz. 696, WICHM. FUF. VII. 47); MK. *lopa'l*, M. MM. CK. Cs. *loβa'l*, JT. *loβal*, JO. K. *laβal* 'durdahal; cyprinus brama (лещь)'; K. *šāpā*. JO. V. *šāpā*, JT. *šōpo*, C. Cs. P. *šōpo*, UP. USj. *šōβā*, UJ. M. B. *šōβo* 'savanyú, megsavanyodott' (K. JT. C. Cs. UJ. P.); 'dohos (fa)' (K. JT. UJ.); 'kvasz' (K. J. V. UP. USj. M. B. P.); K. JO. V. *ša'pā*, JT. *šō'pā*, P. *šōpā*, U. M. B. *šōβā* 'megsavanyodik (tej), megromlik (hús), megdohosodik (fa)' (vö. lpS. FRIIS *šiparet* 'összefut (a tej)'; f. *hapan* 'savanyú'; md. M. *šāpāmā*, E. *tšāpāmo* id.; zürj. *šom*, *šem* 'savanyú(ság)'; vog. *šēβi*, *šāβi* 'megsavanyodik'; osztj. *šou-* id.; m. *savanyú*; BUD. MUSz. 332, PAAS. Beitr. 257., FUF. XII. 300, SZINNYEI: NyH.⁵ 27). — β) $\beta > m$: KN. *mārřem*, KA. KJ. KS. *βārřem*, V. JO. JT. *βo'rřem*, JP. *βs'rřem*, CK. Cs. *βo'rřem*, CÜ. US. UP. UJ. M. B. P. *βurřem*, USj. *urřem* 'ruha' (vö. m. *varr*, zürj. *vurnā*, votj. *vurini*); JK. *mūnēm*, JT. *mūnēm*, UJ. *mānēm*, C. Cs. BJp. *βānēm*, UP. USj. US. M. B. BJ. P. *βīnēm* 'gödör, verem'; 'kut' (BJp.); P. B. UP. *βūt-β.*, JT. *βūt-m.* id.; K. V. *mānēr*, JT. *mānēr*, UJ. *minēr*, BJ. *minēr*, B. M. UP. *βīnēr*, BJp. C. Cs. *βānēr* 'vászon' (e két példában rokon nyelvi adatok híján nem állapítható meg biztosan, hogy melyik az eredeti hang). — γ) $i > \bar{a}$, a ; l. alább a *piñēre* szót; — δ) \bar{a} , $a > e$: BJ. *tālēze*, B. P. M. *tālēze*, BJp. UJ. *tālāze*, MM. *tālze*, JT. *tālāze*, US. *tālāzā*, V. JO. KN. *tālāza*, KA. KJ. KS. *tālza*, CÜ. *tāltsē*, CK. Cs.

tildže, CsN. *tildže*, USj. *tilžzē*, UP. *tilžžē* 'hónap'; (l. még *α*) alatt *lepeke*). — *ε*) *n > l*: P. B. M. U. C. *lüm*, Cs. J. *lüm*, K. *lēm* 'név' (vö. md. *lēm*, *lēm*, m. *név*, osztj. *nēm*, vog. *nām*, *nam*, zürj.-votj. *nīm*, f. *nimi*, lpS. *nammā*). — Hasonló összetételt találunk a csuvasban: (PAAS.) *pyšjšši*, *pyššišši* 'lehántott fiatal hársfa' (= *pyžāt* 'fiatal hársfa kérge, hánacs' + *jivās* 'fa'); *puštšyši* id. (= *pyžāt* + *šē, pžē*); vö. még a votjákban: (MUNK.) *nín pu* 'hársfa' (*nín* 'hárs, hársfakéreg, hánacs'); *nín-puppi* 'nyüzött hársfa' (*puppi* id.).

28. P. B. M. U. C. Cs. *nolā*, JT. *no'lā* 'a fában a nedvkeringés megindul' (P. B. U. C. Cs.); 'a seb nem gyógyul, nedv jön ki belőle' (UP. C. JT. JO.); 'a szem folyik' (P. B. M. U. C. Cs. J.); 'a náthás orrot és környékét kieszí a hig takony' (B. U. C. Cs. J.); 'kipállik (pl. a kis gyerek lábaköze, a lábujjak köze, a hónalj, a segge partja stb.)' (P. B. M. U. C. Cs. JO.); 'a jég olvad' (B. CK. Cs.); 'a mocsár nedvesen marad, nem szárad ki' (JT.); K. *nol*, B. *nolo* 'be nem fagyott hely a folyóban'; UP. *nōlā* *pušēngē*, UJ. C. Cs. *nōlo* *pušēnge* 'olyan fa, melyben a nedvkeringés megindult'; U. CŰ. *nōlā* *γōdām* 'a nedvkeringés megindulásakor'; BJp. *nola* 'nyálkás réteg a fa kérge alatt'; BJp. *nola-šindžān*, B. M. UJ. *nolo-š.*, UP. *nōl-š.*, C. *nolo-šindžān*, JT. *nōl-šēndžān*, JO. *nā-lā-šēndžān* 'folyós szemű'; B. *nōlo-ner*, UP. C. Cs. *nol-ner*, UJ. *nol-nerān*, *nul-n.*, JT. *nol-ner(an)*, JO. *nā-lā-nerān* 'folyós orrú'; K. *no'lā* = *nolā* (jég, seb, szem, orr, lábújj köze) | md. *nola* 'splint' | f. *nila* (RENV.) 'etwas schlüpfriges, schleim, die innere rinde, bast'; *koivun nila* 'birken-saft, alburnum betulæ'; (ERW.) *niloa* 'sich lösen, losgehen, lose werden, ausgehen'; *nilos* 'der glatte, schlüpferige weg, die schlüpferigkeit; die stelle auf einem baume, wo die rinde neu-lich abgeschält worden ist' | lpL. (WIKL.) *nalla-* 'los werden von der rinde der bäume, wenn der baumsaft hinaufsteigt'; *nalle-* (*nalla-*) *muddu* 'die zeit, wenn der saft in die bäume tritt' | votj. (MUNK.) S. *nol* 'a fakéregnek belső bőnedvű, fehér, puha rétege tavasz idején'; K. *nēl* 'fakéreg' | vog. (MUNK. NyK. XXV. 180) É. *nāl* 'fanyálka' (vö. PAAS. Beitr. 92 [cser. md. f. votj.]; SET. Verw. 42, Stufenw. 105 [votj. cser. md. f. lp.]).

29. P. B. M. UJ. *ōdō*, UP. C. (PORKKA) *ōdō* 'votják' | votj. (MUNK.) *ud-*: S. J. *ud-murt*, M. *ud-mort*, K. *urt-mort* 'votják (nép v. ember)' (*murt* 'ember') | zürj. (WIED.) *°ud*: *°vot-ud* 'votják'.

30. U. *omba-l* 'a fal hosszában elnyúló, s oltározított lőcza'. Teljesebb alakja van a többi nyelvjárásban: P. B. M. C. Cs. *ōlāmba-l*, JT. *ōlāmbal* id. Hogy itt elhomályosult össze-

tétellel van dolgunk, azt már SETÁLA is gondolta; elemeit fgr. alapon akarta kifejteni; az első rész (*òlām*) szerinte a cser. *omo* 'álom' szóval azonos (kérdőjellel, Stufenw. 114), a másodikkal (*-bal*) pedig a votj. (MUNK.) *pul* 'deszka, tábla', zürj. *°pòl* KP. (GEN.) *†pyl* 'brett', vog. (MUNK.) É. *pāl*, T. *pāl* 'szobarekesz, ág' (É); 'pad' (T.), f. *pòytā* 'asztal' szót egyeztetni (uo. 40). A szó megfejtése mármost a következő: A kozmodemjanszki nyelvjárásban a szó így hangzik: *olma'nga*. Ennek második része nyilván a K. *a'nga*, JO. *a'nga*, JT. *o'nga*, C. Cs. U. M. B. P. *o'nga* 'deszka' szó (< csuv. PAAS. *χēma*. Szp. *†χoma* 'deszka, polez'). A V. és JO.-ban: *òlβòl*. Ez megint összevont alak. Az első rész a JO.-ban önállóan is használatos: *òlmo*, mely kétségkívül azonos az *òlāmbal* első tagjával. A *βnl* elem könnyen megmagyarázható; nem más, mint a névutói alapul használatos V. J. *βnl*, K. *βal* 'fölső rész, vminek a fölseje'. Ez meg viszont azt mutatja, hogy az *òlāmbal* utótagja a szintén névutói alapszó: *βal*, mely vele nemcsak jelentésben, hanem alakban is egyezik (erről majd máskor részletesebben), s azonos a következő fgr. szókkal: votj. (WICHM.) G. U. *vīl*, M. J. *vīl*, J. MU. *viu* 'oberfläche'; zürj. I. *vī* (< **vīl*) id., md. *íelks* 'das oben gelegene, oberes, deckel'; f. *ylī* 'fölső'. A mint a JO.-ban van az *òlβol* mellett *òlmo* alak, úgy a P. B. M.-ben is van *òlmo*, ez pedig nem lehet más, mint az *òlmo* 'hely' szó, mely a fentebbi adatokban szűkebb jelentést vett föl: 'fekvő v. ülő hely.'

31. P. B. UP. *ò'nās*, JO. *à'nās*. K. *a'nēs* 'odább'; UJ. *mōngēs-òjās*, M. CK. Cs. *m.-onēs*, JO. *mūngēs-à'nās*, K. *ma'ngēs-a'nēs* 'előre-háttra'. A *ò'nās* szót NyK. XLII. 227. alatt a magyar az névmással és fgr. megfelelőivel egyeztettem. Most a CÜ. nyelvjárásban ezt a változatot találtam: *mōngēs-onđžeš* 'előre-háttra'. Ez az adat arra vall, hogy itt az P. B. M. U. C. Cs. *ò'ndžāl*, JT. *ò'ndžāl*, V. *à'ndžāl*, JO. K. *à'ndžāl* 'elő, eleje vminek' alapszava lativusi alakjával van dolgunk, a minek a jelentés sem mond ellent.

32. K. *pärdä'leš*, V. *perdä'leš*, JO. *pördä'leš*, JT. *pörda'leš*, Cs. *pördäle's*, C. U. *pördäle's*, M. B. P. *pördäle's* 'hentereg, hanykolódik, fetreng' | m. *fētrēng*, *fōtrōng*, *fērtēng*, *fōrtōng*, *fōrtōg*, *verteng* (a *v* talán a *vergődik* ige hatása alatt) 'sich im morast, im kot wälzen'; *fērtō*, *fōrtō*, *ferté* 'see, pfütze, lache; mist, morast' NySz. — A magyar szót BUDENZ MUSz. 533. a *forog* és *fürge* szóval egy többől származtatja (vö. erre nézve BEKE: Nyr. XL. 294), a cser. szót WICHM. FUF. XI. 219. a m. *pērēg*-gel s más fgr. igékkel egyezteteti, de alakra és jelentésre mind távolabb állnak, mint a *fetreng*.

33. P. B. M. UJ. CÜ. *pèškàde*; UP. *pèškàdà*, JO. V. *pèš-kàdà* 'kemény (pl. kenyér, föld); fösvény'. Valószínűleg igéből -dà képzővel alkotott melléknév (l. CserNyt. 129). Egyeztethető a következő mordvin szókkal: (PAAS.) E. *pèskedems*, M. *pèškàdams* 'völl werden, satt werden, sich sättigen; füllen'; E. *pèštams* 'füllen, anfüllen, voll machen, eingiessen, hineinladen'; E. *pèškè* (folkl. *pèškèñ*), M. *pèškèš* 'völl'.

34. M. *piñere*, UP. *piñe-γà*, JP. *piñe-γa*, UJ. CsN. *pāñere*, CÜ. *pāñere*, JO. *pāñere*, K. *pāne-γa*, (RAMST.) *p'ñe-γa*, P. B. CK. *piyène*, Cs. *pāyene*, JT. *piyène*, V. *piyè-na* 'kutyakölyök, kis kutya'. Cser. nyelvtanomban (127) így elemeztem ezt a szót: *pì(i)* 'kutya' + *-na* kicsinyítő képző + *γa* 'állat fia' (vö. K. *pūγa*, JT. *pūγe* id.). Ezzel szemben a nyelvészek (vö. SZINNYEI, NyH⁵. 138, PAAS. Beitr. 24, SET. Stufenw. 48, WICHM. SUS. Toim. XXX⁶. 8.) a *-na*, *-ne* elemet a tőhöz tartozónak tartják (vö. zürj. *pon*, *votj. †puni*, f. *peni*, lpK. *pīen*, *pienneγ* stb.), sőt WICHM. az utolsó részt nem is veszi külön szónak, hanem kicsinyítő képzőt lát benne. Hogy az én fölfogásom a helyes, azt bizonyítják mármint a következő adatok: P. B. CK. *tšīβiyene*, M. *tšāβāñere*, JT. *tšāβiyēne*, *tšāβāñere*, JO. *tšāβāñe-γa*, V. *tšāβāñe-na* 'csirke, csibe' (P. B. C. Cs. M. UJ. *tšāβe*, UP. *tšāβa*, JT. *tšāβe*, JO. *tšāβa* 'tyúk'; B. M. CÜ. Cs. UJ. *tšāβye*, P. *tšīβye*, UP. *tšīβi-γa*, JT. *tšāβiγe* 'csirke, csibe' | JT. *l o ðiγi-ne* 'kis récze, kis kacsá' (*l o ðo* 'récze, kacsá': *l o ðiγe* 'kis récze, kis kacsá'). Látnivaló, hogy ezekben az *n* elemet nem lehet a töből magyarázni, legföljebb analógiás alakulatnak lehetne venni, de akkor minden vagy legalább is több állatkölyök nevének kellene ilyennek lenni. Sőt véleményem szerint a *piyène*, *tšīβiyene* alakok is e mellett bizonyítanak, a hol a *-ne* képző a **piye*, *tšīβiye* összetételhez járul; ezeket tehát nem kell hangátvetéses alakoknak fölfognunk, mint PAASONEN és WICHMANN.

35. U. J. *pūltāš*, UP. CÜ. *pūldāš*, CK. Cs. *p o ð o š* 'falat (pl. kenyér-, hús-)'. BUDENZ MUSz. 492. ezt a szót egy elveszett **pul-* ige -*tāš* képzős származékának tartotta, (ezt a nézetet elfogadta SZINNYEI NyH⁵. 144., PAAS. Beitr. 41), s a következő fgr. szókkal egyeztette: m. *fal* 'verschlucken, fressen', *falat* 'bissen'; vog. (MUNK.) É. K. *pūl*, KL. *pul*, É. T. *pul*, É. K. AL. T. *pol*, T. *†pol* 'darab, falat'; *pūli* 'fal'; osztj. *pu'l*, *pūl* 'bissen, stück'; *pūlīmam* 'abbeissen'; *votj.* (MUNK.) *palās* 'darabka, kis rész'; zürj. (WIED.) P. *†jy-palak* 'eisscholle'; md. *pal* 'falat, darab'; f. *pala* id.; lapp N. *buola* 'frustulum'. — A többi csere-misz nyelvjárásban mármint 'falat' annyit jelent: P. B. M. *purul-tāš*, J. *p o r o ð o š*, K. *pārāltāš*, a mi nyilván a P. B. M. U. C. Ü.

pura'm, CK. Cs. *p o ra'm*, JT. JO. *p o ram*, JP. *p ≈ ram*, K. *pāram* 'harap, rág' -l képzős *purlam*, *p o rlam*, *pārlam* származékának -tás képzővel ellátott igenévi alakja. Véleményem szerint mármost a *pültás* stb. alak sem más, mint a **puráltás* összerántása. Vö. UP. USJ. *kindā-töldās* 'kenyérdarab'; P. B. M. UJ. Cē. *kānde-tōdāltās*, JT. *kīnde-tō dāltās*, *kānd-os-tōdāltās* id.: *tōdālam* 'tör (kenyeret, ágat): behajt, összehajt, hajtogat (vásznat, bőrt), becsuk (zsebkést)'; CK. *jörle's* 'eldől': *jöl rajā* id.; *jōlšō* 'eldőlt (igenév)'; Cs. CK. *keldē's*, CÜ. *kērāldē's*, K. JO. *kērāltēs*, JT. *kērāltēs*, M. B. *kērāltēs* 'beleszűrődik (pl. tű, szálla az ujjba), beleütközik, nekimegy (pl. sötétben a falnak), lebukik (a lóról, víz alá)'; alapszava: B. M. U. C. Cs. *kera'm*, JT. *ke'ram*, JO. K. *kerām* 'leszúr (botot a földbe), befűz (tűbe czérnát)'.

36. P. B. UJ. CÜ. *pundā's*, M. UP. *pundā's*, CK. Cs. *p o na's*, V. JT. *p o ndās*, JO. *p o ndās*, JP. *p ≈ ndak's*, K. *pāndās*, 'fenék'; UP. stb. *βuj-p.* 'fejtető'; *jol-p.* 'talp'; *kōrmāz-p.* 'tenyér' | votj. (WICHM.) G. *pīdes*, M. J. MU. *pides* 'boden, grund; bodensatz'; (MUNK.) S. *†pidās*, K. *†pēdās* 'fenék, alja vminek'; *†kirim-p.* 'tenyér'; *jir-p.* 'fejtető'; *†pid-p.* 'lábtalp' | zürj. (WICHM.) I. *pīdes*, (GEN.) KP. *†pōdes* 'grund, boden, sohle'; *jur-p.* 'scheitel'; (WIED.) °*pydōs* 'grund, boden, flussbett, bodensatz, niederschlag'; alapszava: (WIED.) °*pyd* 'tiefe'; °*pydyn*, °*pydō* 'in'; (GEN.) KP. *†pēd* 'tiefe'; *†pēdō'n* (wo?), *†pēdō* (wohin?) 'tief'; *†pēdis* 'von der tiefe'; *výrō pēdō* 'tief in den wald hinein' | md. (PAAS.) M. *potmaks*, E. *potnaks*, *potmaks* (hangátvetéssel) 'boden, grund', M. *potmā*, E. *potmo* 'inneres, bauch, busen', (ML. 39) *potna* 'boden'; E. *potso* 'innerhalb, in (wo?)'; *potsto* 'aus'; *pots*, M. *potmās* 'in (wohin?)'.

37. KS. *rexē'na*, KJ. *rexēn*, KA. V. JO. *reyē'na*, JT. *reyē'ne*, C. Cs. UJ. B. *reyēndže*, UP. *reyēndžā* 'moh' (-*na* és -*džā* kicsinyítő képzővel; vö. CserNyt. 126, WICHM. SUS. Toim. XXX. 26) | zürj. (WIED.) °*roi* 'lungenmoos (sticta pulmonaria)', (WICHM.) I. *roi* 'baummoos' | votj. (MUNK.) S. *†žujī*, J. *†žujī*, U. *žuj*, K. *†žujē*, *žujē*, (WICHM.) G. *đžuī*, J. *đžuī* 'moos'.

38. UP. *rot lije's*, KA. KS. *rāt li'ēs*, KJ. *ärt l.* 'korhad, rothad (kötél, ruha)'; UP. *rotaye's*, KA. *rāta'nges*, KJ. *ārta'nges* id.; P. *rodejā*, BJ. BJp. *rōdžjā*, CK. *r o tajā*, *r o tijā*, JT. *r o tejā*, JO. *r o tejā*, CÜ. JS. *rutijā*, JK. *rütijā* id.; Cs. *r o thajā* id.; UJ. *rothāl'ā*, JT. JO. *r o tk o lyā* id. | m. *rothad* [alakv. rohadandóság MA.; meg rothad JordK., DebrK., ÉrdyK., rotradás Zóly. Elm. 32; el rotvaszt MontME. VI. 71; rotvatt Rad. Csal. II. 374; ruthat DebrK.] 'faul werden' NySz. Képzésére nézve

vö. *porhad*, *elszélhed* (TMNy. 464, NyH⁵. 78); tehát a *rot-had* alapszavául névszót kell fölvennünk, a mit a cser. adatok igazolnak is.

39. UP. *sàpā* 'szemérmetlen'; UP. *šapa-lyā*, B. *šopalye* 'sáppadt, halavány, szinehagyott' (az *-lyā* képzőre nézve vö. CserNyt. 128, WICHM. SUS. Toim. XXX⁶. 8); UP. M. *šapalyā*, B. *šopaljā*, 'kifakul (ruha), sáppadt, halavány lesz (arcz)'; UP. M. *šape-meš* id.; KA. *šapka*, UJ. *šapka*, C. *šopka*, JT. *so'pka* (s!) 'sáppadt halavány (arcz)' (a *-ka* képzőre nézve vö. WICHM. SUS. Toim. XXX⁶. 12); K. *šapkala'nā* 'halavány, sáppadt lesz (arcz)'; UJ. *šapkaljā*. CK. *šopkaljā* id. Az UP. 'szemérmetlen' jelentésű szó biztosan ide tartozik; a 'sáppadt, halavány' jelentéssel úgy egyeztethető össze, hogy a szemérmetlen ember nem tud pirulni semmiért és senki előtt. Az alapszó mármost a következő magyar szóval egyeztethető: *sáppadni* 'haloványodni, sárgulni' Szd., 'macerescere, macrescere, tabescere' SI.; *sáphad* v. *sáppad* 'pallescit, flavescit' KASSAI; *sáppadt* 'macer, exsuctus, tabidus'; *sáppasztani* 'maciare, exsugere' SI. *Elsáppasztják* az emberi szép színt a' katzér indulatok SzD.; *měgsápít* 'megsáppaszt' (Borsod m.); *sápétoz* 'sáppadoz' (Győr m.); *měgsápu* 'megsáppad' (Kecskemét); *sáppudott* 'halavány, sáppadt' (Göcsej. MTsz. A szó az irodalmi nyelvbe a nyelvújítás korában került a népnyelvből (I. SZILY, NyÚSz.). Itt is nyilván egy **sáp* névszó *-had* képzős származékával van dolgunk, mint a *rothad*, *porhad*, *elszélhed*, továbbá *higgad*, *árrad*, *lappad* (vö. UA. 142, TMNy. 464, NyH⁵. 78). A göcseji *sáppudott* pedig olyan képzés, mint: *szélhűdik*, *vérhűdni*, *sárhűdik* (TMNy. 457). A nyelvújítás alkotta *sápkór* tehát voltaképpen teljesen helyes elemzés terméke.

40. M. *sòps*, P. B. U. C. Cs. JT. *šòpš*, JO. V. KS. KA. *šapš* 'cső, cséve, a vetélőben levő hengerded fáska, a melyre a szövésnél a fonalat rágombolyítják (weberspule)'; 'a csévére föltekert fonál' (CK.); 'hálókötő tű' (K. J. V. CŰ. UJ.); M. *sopsa'm*, P. B. U. C. Cs. *šopša'm*, JT. *šo'pšam*, JO. KS. *ša'pšam*, KA. *ša'pšlem* 'csőll, csőről, csével, fonalat gombolyít a csőre (haspeln)'; 'fonalat gombolyít a hálókötő tűbe' (K. J. C. Cs. UJ.) | osztj. (KARJ. OL. 151) FD. *sūbās*, Trj. *šāp'ās*, V. Vj. *snwās*, Ni. *sūpas*, K. *sōbas*, O. *sōbas* 'netznadel'. — A cserM. *s* fgr. *s*-re, az osztj. *s* ellenben fgr. *s'*-re mutat. Ilyen eset pl. cser. UP. US. USj. *sořž*, P. Bjp. M. (WICHM.) *šorž* 'arasz'; vog. (MUNK.) †*tqřēs*, K. KL. P. †*tōřēs*, AL. T. †*tqřēs* id.; m. *arasz*; osztj. É. (AHLQ.) °*sōres*, °*sūrt*, I. (PATK.) °*sūrt* id.

41. P. B. M. U. C. Cs. *šula'm*, J. V. K. *šū'lam* 'kenyeret)

szel'; (gabonát sarlóval) arat' (B. M. U. C. J. K.); (ruhát) szab' (B. P. CK. Cs.); 'kiherél' (K.). Ezt az igét BUDENZ MUSz. 297, SZINNYEI NyH⁵. 149 a következő szókkal egyeztette: m. *szil* 'vág' (Göcsej); 'hasít (abroncsnak való ágat)' (Baranya m.); 'farag (pl. kapanyelet)' (Zala m.); 'gyalul (tököt)' (Göcsej); *szilánk* 'szálka' (Nagy-Kúnság); 'keskeny darab (szántóföld)' (Csallóköz) MTSz.; vog. (MUNK.) É. †*salém* 'szálka'; lp. L. (WIKL.) †*čūalla*- 'hauen, schneiden'. Nézetem szerint a cser. szó nem tartozik ide, mivel továbbképzett alakja csupán a következő igének: P. B. M. U. CÜ. *šua'm*, USJ. *š'a'm* J. V. K. *šu'am* 'répát) hámoz' (UJ.); 'a földből kiszedett répának levagdálja gyökerét, leveleit' (P. B. M. U. P. CÜ. K.); 'botot, éket) farag' (P. B. M. U. CÜ. J. V. K.); (ruhát) szab' (JT. K.)

42. V. JO. *tì·šta*, JT. *tì·šte*, CK. CsN. *tì·ste* 'a fába bevágott v. a birka szarvába beégetett jel'; P. (GEN.) *kit-tište*, *kit-täšte* 'kézjegy'; C. (POROKA: SUS. Aik. XIII. 16) †*kožla·škā kočai'n kuṛe·zā kočai'n tē·štā·ko·rnāškā lektan kaimē·ngā* 'nachdem wir in dem wald auf dem vom vorvater bezeichneten weg hinausgegangen sind'; V. *tì·štem*: *tīštam t.* 'jelt vág (fába), éget (szarvba)' | md. (PAAS.) E. *tešte*, *teštše*, M. *teštē* 'stern; zeichen, merkmal'; (ML. 58) E. (Kažl.) *pas-teštā*, M. (Sel.) *spaz-täštā* 'sommersprosse'; E. *tešktams* 'bemerken, bezeichnen' | f. (ERW.) *tähti*, gen. *tähden* 'stern; sternförmige zeichen; blässe; visir, visirkorn; ordenszeichen, orden'; *tähdütä* 'zielen, visiren; acht geben, merken, bemerken, gewahr werden'; fÉ. *täht* 'zeichen, kennzeichen, merkmal, ziel; stern' | lp. K. (GEN.) †*täšte*, (K. N.) †*täšt*, (A.) *täst* 'stern'; L. (WIKL.) †*nasste*-, gen. *nästē* id. — A f., md., lp. szókat egyeztette Bud. MUSz. 221 más, ide nem tartozó szókkal.

43. P. B. M. U. C. Cs. *toyeđa'm*, JT. *toye·dam*, JO. V. *toye·dām*, KS. *toygè'tsām*, KA. KJ. *toygè·zām* 'fejaljat készít, fejal alá tesz vmit vankosul'; K. *to·ngèts pažam* 'vmit fejalnak téve lefekszik'; P. B. M. U. C. Cs. JT. *toye·dās*, JO. V. *toye·dās*, KS. *otygè'tsās*, KA. KJ. *toygè·zās* 'fejal' | md. (PAAS. ML. 67, Chrest.) E. *todov*, *toduv*, M. *todu* 'kopf, kissen'. A md.-ban nyilván hangátvetés történt. Md. v, cser. *ŋ* hangfelelésre nézve vö. md. (PAAS.) *kaval*: *kundiž·kafta kavaldo* (abl.-raggal) sie ergriffen sie unter den armen'; *kavalo*: *k·pašsa* 'einsatz in der achselhöhle des hemdes; *kaval-alks*, *kavlaiks*, *kavalks* (*kaval-al*), M. *kaval-al*, *kavāl-al*; *kavla* 'achselhöhle' (*alks*, *al*- 'das unter etwas befindliche'; cser. B. C. Cs. *koṇāla*, U. *koṇla*, JT. *kōṇāla*, JO. *koṇla*, K. *ko·ṇāla* 'hónalj' (B.), 'hónaljpalha' (B. C. Cs. U. J. K.); B. M. k. *nāmāl*, UP. k. *ima'l*, UJ. k. *jāma'l*, CÜ. k. *duma'l*, GK. k. *lūṣa'l*, Cs. k.

-lűßä'l, K. k.-laßäl, JT. k.-nā-mal, JO. k.-nn-mä'l 'hónalj' (nāma'l stb. 'vminek alsó része'); fÉ. °kaygla, °kangel 'achsel'; lpK. (GEN.) †kāγγel, †k.-violaj, (K.) †kajγel-vuolañc 'achselhöhle' (PAAS. Beitr. 28).

44. UJ. üßalne 'n', üßala'n, üßä'k(e) 'ra'; üßä'tš 'röl'; UJ. UP. üßala 'egymáson', pl. UP. üßalä üßalä körsöklä'k sin-đža't 'a fazekak egymáson vannak'. Ez a névutó kétségkívül összetett szó. Második tagja a fentebb már említett *ßal* 'vminek fölseje, fölső része', első részével pedig a következő névutói alapszó függ össze: P. B. ümbäl, M. umbäl, U. C. ümbal, Cs. ümbäl 'fölső, vminek a fölseje, fölső része'; UP. ü. þurðem 'fölső ruha'; B. sörümbäl, USj. sörëmba'l, CÜ. sörümba'l, JT. sörëmbal nñr'ra 'tejföl, tejszín'; UP. eyërämbal 'a patakon túl levő rész'; JT. oßlambal 'az oßla folyón túl levő rész'. Ez nyilván azonos képzésű a következő szavakkal: P. (GEN.), B. M. Ü. CK. Cs. tembal, JT. te'mbal, CÜ. tãmba'l, K. te'mbäl 'innenső'; P. tem-balne, tembäke, tembalan, tembaltšän stb. 'emitt, emide v. idébb, eminnen' | CÜ. tumba'l, CK. Cs. tɔmba'l 'túlsó'; CÜ. tumbalne 'túlsó oldalon', tumbäke 'amoda', tumbätsän 'amonnán'; CK. Cs. tɔmbala'n 'amoda' stb. | B. M. umba'l 'túlsó'; B. M. CÜ. UJ. umbalne, UP. umba'lnä, KN. KJ. ämbä'lnä 'amott' stb. | CÜ. kumbalne 'hol?'; kumbala'n, kumbäke 'hova?'; kumbätsän 'honnan'; P. (GEN. SUS. Aik. VII. 15.) kumbälke 'hova?' Már BUDENZ UA. 282. kimutatta, hogy ezekben a fgr. -mb közép-fok-képző rejlik, melyhez még egy -l képző járult. Tekintve, hogy valamennyi névmási töből alakult, véleményem szerint az ümbal, üßal alapszava sem lehet más. Ez az ü- egyeztethető a következő fgr. névmások alapszavával: md. (PAAS.) et'e 'ez', plur. enē; es'e 'az' (te 'ez', se 'az'); emb'ē 'ha, mikor'; esä (iness.) da, dort; esänzä 'in ihm, darin'; estä (elat.) 'von dannen, dorthier, dann'; ezä (illat.) 'dahin, dorthin' | zürj. esi 'ez, az' (si 'az, amaz, ez'); eta 'ez' (ta 'ez'); KP. (GEN.) †éta, plur. †éna 'dieser'; †éstön 'hier'; †ésti 'diesen weg'; éstis(ān) 'von hier'; †éššo 'hierher'; éššōž 'bis hierher'; †éži, éž 'auf diese weise' | m. ez; itt, ide, innen; így. (vö. BUD. UA. 289, PAAS. FUF. VI. 116, SZINNYEI, NyH⁵. 55, BEKE: Nyr. XL. 232).

45. B. M. urumdo; C. urämdo; JT. ü'rämdo, US. ü'rämdäš, V. ü'rɔmdɔk 'csíkos evet' | votj. (MUNK.) urdo id. | zürj. (WIED.) orda 'sciurus striatus' | vogT. (MUNK.) †varti 'csíkos evet' (vö. SETÄLÄ, Stufenw. 35).

46. K. ü'stäs, B. P. uštus, P. (GEN.) uštäs 'verszt'. A csuvasban 'verszt' (PAAS.) süxram, (AŠM.) buj. sü'xram, mkar. soxram,

soyrom, a mely a (PAAS.) *šuyār-*, Szp. *šuyār* 'sivít, üvölt' ige származéka, tehát tkp. annyit jelent: 'kiáltás, sivitás, üvöltés, akkora távolság, a mennyire a kiáltás elhallatszik'. Épp így van a tatárban is: (BÁL.) *°čakirim*, *°čakrim* 'verszt (kiáltási távolság)': *°čakir* kiáltani, hívni'. Mármost a cseremisiz szó alakja is igenévre mutat, s bizonyára nem is más, mint -s képzős származéka a következő igének: USJ. UJ. *ušte'm*, JT. *uštem* 'a halottat hívni, kiáltani a halott emlékére rendezett lakomán'; JT. JO. *ušta'lam*, P. *ušala'm* id. (JT.); 'egyet kiált' (JO. P.).

BEKE ÖDÖN.

Külföldi irodalom.

ÄIMÄ FRANS. *Phonetik und lautlehre des Inarilappischen*. Helsinki, 1914.

Indogermanische Forschungen. XXXVIII. Bd. 1. u. 2. Heft. (K. B. WIKLUND: Die ältesten germanischen lehnwörter im Finnischen.)

Indogermanisches Jahrbuch. V. 1917. (WIKLUND K. B.: Die erforschung der germanischen lehnwörter im Finnischen und Lappischen.)

ITKONEN T. *Venäjänlapin konsonanttien astevaihtelu*. Helsinki, 1916. (= SUS, Toim. XXXIX).

KARSTEN T. E. *Germanisch-finnische lehnwortstudien*. Helsingfors, 1915 (= *Acta Societ. Scient. Fenn.* XLV. 2. sz.)

Le Monde Oriental. XII. 1918. (K. B. WIKLUND: *Lapskt -mg-, -mk-*.)

PAASONEN H. *Muistopuhe professori, senaattori Arvid Oskar Gustav Genetz'istä*. Helsingfors, 1916. (= *Öfversigt af Finska Vetenskap-Societetens Förhandlingar*. Bd. LVIII. Afd. C.)

STRENG H. J. *Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakielissä*. Helsinki, 1915.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben.....	1.60
— Szláv jövevényszavaink I.	2.—
— A j > gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelv-járásokban	1.20
Bálint Gábor. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3. füzet. Egy-egy füzet	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése.....	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat.....	—60
— A mondat dualismusa	1.20
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a com- mentátorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra	—80
— Szórend és accentus.....	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn- ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére	—40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentom cseremiszt fordításából	1.—
— Moksza- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.—
Calepinus latin-magyar szótára. Kiadta Melich János	10 —
Coelius (Bánffy) Gergely. Szent Agoston reguláinak magyar fordítása (1537) Kiadta Dézsi Lajos	2.—
Finály Henrik. A beszterczei szószedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. — Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szömutatókat — készített hozzá	4.—
Földi János magyar grammatikája. Közzéteszi Gulyás Károly.....	6.—
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana	1.50
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szó- jegyzékkel	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.—
— A számlálás módja és az év hónapjai	—40
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve	1.20
Joannovics György. Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében)	—60
— Szórendi tanulmányok I. rész —.60. II. rész	—80
Komjáthy B. Epistolæ Pauli lingua Hungarica donatæ. Krakó 1533.	6.—
Kőrösi Csoma Sándor emlékezetére. Előadások. 1. szám. Gróf Kuun Géza: Is- mereteink Tibetről	1.50
2. szám. Goldziher Ignác: A buddhismus hatása az iszlámra.....	—80
3. szám. Thury József. A középpázsiai török nyelv ismertetése	—80
Kúnos Ignác dr. Három karagöz-játék	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyz- etekkel ellátta	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet	10.—
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban	1.—
Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzókrol	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex — integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10—
Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 1. Gedeon A. Az alsó- meczenzéfi német nyelvjárás hangtana	1.50
2. Lindenschmidt Mihály: A verbászi német nyelvjárás	—90
3. Gréb Gyula: A szépesi felföld német nyelvjárása	1.80
4. Hajnal Márton: Az isztiméri német nyelvjárás hangtana	1.20

Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 5. Kräuter Ferencz	
A niczkyfalvai német nyelvjárás hangtana	1.—
6. Schäfer Illés: A kalaznói nyelvjárás hangtana	1.20
7. Mráz Gusztáv: A dobsinai nyelvjárás	2.40
Mayr Aurél dr. A lágy aspiráták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác sz. másolata felhasználásával közreboocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
— Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590 ből	3.—
— Révai Miklós nyelvtudománya	1.—
Molnár Albert. (Szenczi) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Elekteképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állatnénekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
IV. és V. kötet: Érdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—
Pesti Gábor. Wy Testamentum magyar nyelven	6.—
Révai Joan Nicolaus. Elaborator grammaticae hungaricae. Vol. III. Ed. Sigismundus Simonyi	6.—
Simonyi Zsigmond. A jelzők mondatnana	5.—
Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569-ből	5.—
Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak korában. Irta: Dr. Csánki Dezső. I. k. 1890. XII és 790 lap. Ára	14.—
II. k. 1894. VIII és 862 lap. ára	14.—
III. k. 1897. VI és 698 lap. „	14.—
V. k. 1913. VIII és 973 lap. „	20.—

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 3 korona.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1920.

TARTÁLOM.

KLEMM ANTAL: A mordvin alárendelő viszony	Lap 357
FOKOS DÁVID: Zürjén szövegek (V.)	401

Értesítő.

Sz. J. † Genetz Arvid	469
Sz. J. † Paasonen Henrik	471
TOLNAI VILMOS: † Simonyi Zsigmond	474
Sz. J. † Karjalainen K. F.	477
Sz. J. † Kara Ferencz	478
Irodalom	478

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 28.

A mordvín alárendelő viszony.

A mordvín alárendelő viszony tárgyalásában főképen PAA-SONEN szövegeit vettem vizsgálódásaim alapjául (SUS. Aik. IX. XII. és Mordwinische Chrestomathie¹⁾ 1909.); mellettük figyelembe vettem még REGULY erzä és moksa szövegeit (kiad. BUDENZ: NyK. V. XIII.), AHLQVISTnak moksa-mordvín nyelvtanához csatolt szövegeit,²⁾ WIEDEMANN erzä-mordvín nyelvtanának mondattanát.³⁾ A mordvín mondattani jelenségek helyes megítélésében nagy segítségemre volt az a körülmény, hogy nemcsak az említett írott [szövegekre támaszkodhattam, hanem a mai mordvín élő nyelvet is figyelembe vehettem. Ugyanis három éven át alkalmam volt folyton érintkezni négy erzä-mordvín⁴⁾ hadifogollyal, kik működésem helyén, a pannonhalmi főiskolán szolgálakul voltak alkalmazva.

A mordvín alárendelő viszonyról vizsgálódásaim eredményeit a következő pontokba foglalhatom össze:

1. A magyar kötőszós mellékmondatokat a mordvínban legtöbbször igenévi szerkezetek pótolják.
2. A kötőszós alárendelő viszonyt igen sokszor mellérendelés vagy kötőszó nélküli alárendelés helyettesíti.

¹⁾ Rövidítve: Chrest.

²⁾ Versuch einer mokscha-mordw. Gramm. 1861. Rövidítés: AHL.

³⁾ Gramm. der erza-mordw. Sprache 1865. Rövidítés: WIED.

⁴⁾ Nyelvjárásuk: az erzä-mordvín, a mint azt *Boljšaja-Tarasovka* (Szamara kormányzóság) nevű faluban beszélik. — A szövegközlők hangjelöléseitől való eltérések: AHLQVIST északi-osztják $t = a$; AHLQVIST moksa $t = t$ $t = \check{c}$, $\check{s} = \check{s}$, $\check{z} = \check{z}$, $rh = r'$. NyK. V.-beli $i = i$. SUS. Aik. IX.-beli $\check{s} = \check{s}$, $\check{z} = \check{z}$. RAMSTEDT cseremisiz $a = a_0$, $a = \hat{a}$.

3. Orosz hatás alatt sok oroszból átvett kötőszó kezdi újabban az eredeti igenévi szerkezeteket és a kötőszó nélküli szerkezeteket kiszorítani.

A tárgyalás folyamán röviden összevetem a mordvín mondattani jelenségeket más finnugor nyelvek rokon jelenségeivel, különös tekintettel a magyarra. A részletekre vonatkozólag utalok e tekintetben osztják, vogul, votják mondattani kutatásaimra (Pannonhalmi főiskolai évkönyv 1912. 1916.).

A fgr. nyelveknek mondattani szempontból való vizsgálata alapján az ősfinnugor mondatszerkezeteket így képzelem el:

1. A fgr. egyszerű mondat alaptulajdonsága: *nominalis* volta. (Vö. részletesebb fejtegetésemet erről: MNyv. XIII.)

2. A fgr. összetett mondat kezdetleges formája az volt, hogy egyenlőrangú egyszerű mondatok sorakoznak egymás mellé minden kapcsoló elem nélkül. Pl. az osztjákban: *sätpäl euelt kēzäl uisli, i uäiäl ɛn'almeli, kur-näl luiäl euatmasli, keu elti si luiäl nälli nõrər'salli, tiudel euelt toxlən näl uis, si näläl toxlən näl xoza uaiatsalli, iõxläl äləm'salli, iexa äləgis sōzas, näläl pāstəsli, si iubina keu ioutsəli, si näl keu mnyti manas* 'a hüvelyéből kését elővette, az egyik botosát levetette, a lába hegye újját levágta, a kövön az újját nyillá faragta, a tegzéből tollas nyilat vett elő, a nyilat a szárnyas nyélbe illesztette, az íját fölemelte, kissé előre lépett, a nyilát ráhelyezte, azután a sziklát meglötte, a nyíl a sziklán keresztül ment NyK. XXXVIII. 318. — A vogulban: **pēs-pāxänəl mǎn sa'irēp lēumatēs; akw' vājä xot-āyxwāsitā, la'il-uränəl ākw' luw-lqmt sa'irēps, axwtēs-tarməl nıl' urəl sa'irēstā, tawētänəl tqwliŋ nāl-nal lēumatēs, tū natēstā. jgutä älmejis, älänūw jāmlitēs, xassēmtēstā jgutä, an āxwtēs listä, nälä aut taprititā, ta'imatēs* 'oldala mellől kis fejszét vont elő; az egyik botosát levetette, szárcsontjából egy csontdarabot levágott, a kövön négyszögletesre faragta, tegzéből tollas nyilnyelet vett elő, oda illesztette. Íját fölemelte, előbbre lépett, íját fölajzotta, ama követ meglötte, (az) nyilának hegyét összenyomja, fennakadt' VogNGy. II. 295.

WUNDT szerint — ki a mondatszerkezetek fejlődésében három fokozatot különböztet meg — ez az első, a legkezdetlegesebb fokozat: a tiszta mellérendelés (*reine Parataxis*).

Az ilyen mondatok tehát mondattani szempontból nem függenek egymástól, csupa egyenlőrangú egyszerű mondatok sorakoznak egymás mellé; de logikai szempontból már a legtöbb esetben az ilyen mondattanilag tisztán mellérendelő mondatok közt van összefüggés. Ez a logikai összefüggés néha külsőleg is meg van jelölve particulákkal, s ezen második fokozatot a mondatszerkezetek fejlődési folyamatában WUNDT kötőszós mellérendelésnek nevezi (konjunktive Parataxis). Pl. az osztjában: *èuam ādēl χādēn mās'-nig ōs, sit ōrēna nēmdēm nēm* 'a leányom a magános házban lakó tündér volt, azért nevezett név' NyK. XXXVII. 177. — A vogulban: **tīlāmīēs, tūl tārēm-nūpēl ta minēs* 'szárnyra kelt, avval az ég felé ment' VogNGy. I. 1.

A harmadik fokozat volna a mondatszerkezetek fejlődési folyamatában WUNDT szerint a kötőszós alárendelés (konjunktive Hypotaxis). Az a kérdés már most, hogy a finnugor nyelvközösség korában megvolt-e ez a fokozat is, avagy csak az egyes fgr. nyelvek külön életében fejlődött-e ki. Mielőtt e kérdésre felelnénk, előbb a hypotaxis és a parataxis fogalmát és eredetét kell tisztáznunk.

A hypotaxis és a parataxis fogalmára vonatkozólag mindjárt nagyon ki kell emelnünk, hogy ez mondattani jelenség. Ezt WUNDT nagyon hangoztatja PAUL ellen: «Diese (Hypotaxe) ist ein rein syntaktischer und, da die Satzfügung stets zugleich Ausdruck bestimmter Gedankenbeziehungen ist, ein psychologischer, sie ist aber nicht im geringsten ein logischer Begriff». (Völkerpsychologie: Die Sprache³ II. 313.) PAUL szerint ugyanis a hypotaxis lehet logikai is: «Irrtümlich ist die Ansicht, dass die Hypotaxe durchgängig aus der Parataxe entstanden sei... Diese Ansicht hat sich deshalb bilden können, weil die älteste Art der Hypotaxe allerdings einer besonderen grammatischen Bezeichnung entbehrt und bloss eine logisch-psychologische ist. Eine solche logische Unterordnung aber als Beiordnung zu bezeichnen, ist durchaus inkorrekt (Prinzipien der Sprachgeschichte⁴ 145).

Ha a hypotaxis így mondattani jelenségnek fogjuk föl — a mint hogy csakis ez jogosult és helyes — akkor a hypotaxis eredetére vonatkozólag sem fogadhatjuk el PAULnak véleményét, a mely szerint a hypotaxis nemcsak a parataxisból, ha-

nem a logikai hypotaxisból is fejlődhetett, mint föntebb idézett szavaiból láthatjuk. PAUL véleménye nem helyes, mert a logikai hypotaxis még nem egyszersmind mondattani, ezé csak akkor lesz, midőn az egyik mondat a másiktól mondattanilag kerül függésbe, a mennyiben az egyik mondat a másiknak mondatrésze gyanánt szolgál. De azért nem volna helyes most már WUNDTtal azt állítani, hogy a hypotaxis mindig a parataxisból fejlődött: «(es) ist nicht einzusehen, wie die Hypotaxe anders entstanden sein sollte, als eben aus der Parataxe» (Sprache^s II. 312.). WUNDTnak a mondatszerkezetek kifejlődésére föllállított fokozatai nem egészen helytállók. Szerinte ugyanis a harmadik fokozat a mondatszerkezetek kialakulásában a kötőszós hypotaxis vagy egyszerűen hypotaxis, mert — a mint ő maga hangoztatja — ez a fokozat egyúttal mindig kötőszós. WUNDT szerint az összetett mondatban az egyes mondatok önállósága csak akkor szűnik meg, ha a hypotaxis külsőleg is meg van jelölve. Ezen fölfogás téves voltát mutatják azonban olyan szerkezetek, melyekben kétségtelenül hypotaxissal van dolgunk, jóllehet kötőszó nincsen. Pl.: *Latiatuc feyleym zumtuchel mic vogmuc. — Tudjátok, hol van Diósgyőr?* — *Azt hallottam felőle, semmi sem lesz belőle.* — *Nem tudta, átvezeti-e rajta seregét.* Az osztjákban: *χολαΐ-τωρὰ manl, quantlèy-sà!* 'merre megy, lássuk csak!' NyK. XXXVIII. 139. | *mundì lausèn, iāzəy an' tūsən* 'az imént mondtad, nem hoztál hírt' NyK. XXXVIII. 319. — A 'vogulban: *+man nqmseu: torij mat uj* 'mi azt képzeljük, ő valami derék állat' VöNGy. III. 444. — Vagy például a németben: *Es scheint, du bist böse.*

Tehát a kötőszós hypotaxis a parataxisból és a kötőszó nélküli hypotaxisból fejlődött.

Ez a kötőszó nélküli mondattani hypotaxis egykorú a kötőszó nélküli parataxissal, s így WUNDT első fejlődési fokozatába ez is odatartozik, a nyelvek legrégibb korában megvolt már, s megvolt már a finnugor nyelvközösség korában is. A kötőszós hypotaxis azonban a finnugor alapnyelvben még nem volt meg, fölöslegessé tették a kötőszó nélkül való szerkezetek mellett főképen az igenévi szerkezetek. Természetesen az egyes fgr. nyelvek külön életében

későbbben megtalálható a harmadik fejlődési fokozat is: a kötőszós hypotaxis, de ez a legtöbb finnugor nyelvben nem oly természetesen fejlődött, mint pl. az egyes indogermán nyelvekben, hanem a finnugor nyelvek többségében legnagyobbbrészt csak idegen mondat szerkezetek utánzásából keletkezett, erre vall a sok átvett kötőszó a különféle finnugor nyelvekben.

3. Azon viszonyok, melyeket ma kötőszós hypotaxissal fejezünk ki, a finnugor alapnyelvben parataxis-sal vagy kötőszó nélküli hypotaxis-sal voltak kifejezve, vagy pedig igen gyakran igenévi szerkezetek alakjában voltak az egyszerű mondatba bekebelezve. Ezen igenévi szerkezeteknek gyakori használata összefügg a finnugor igerendszer nominalis voltaival. Hogy milyen egyszerűen pótolhatják a finnugor igenévi szerkezetek a hypotaxist, világosan mutatják a következő példák. Osztják: *χὰν-χὰτνα nèbèk iorâtmal şàtl* 'a király házába levél jött, hallszik', tkp. 'levél érkezése hallszik' NyK. XXXVII. 268. *ix toimal and oşsu* 'nem tudjuk, hogy fia lett volna', tkp.: 'fiú bírást nem tudjuk' NyK. XXXVIII. 150. Vogul: **nâj-sânikèn nânx kwâlmâ şumle at va'ilèn?* 'asszony anyácskádnak fölkeltét hogyan nem látod?' VogNyGy. III. 190. Osztják: *sidi mandal svâjjet oşsar pà şanëmäs* 'miközben így megy, a róka megint elrejtőzött', tkp.: 'menése közben' NyK. XXVII. 193. Votják: **milam eşjosemê gèrèné poton-dërja milam gârèmê buş këlöz* 'midőn a mi társaink szántani mennek ki, a mi ekénk használatlan marad', tkp.: 'szántani kimenés idején' VotjNGy.*) 299. Osztják: *loy oşsar manmal iubina nvməsl* 'ő a róka elmente után gondolkodik' NyK. XXXVII. 185. Vogul: **tûjt saw patnätä ëli-pält... kwol nûrem-uj tû ta ûntte'im* 'mielőtt sok hó hullott volna alá... házat építék oda im hatalmas állat', tkp.: 'lehullta előtt' VogNGy. III. 459. Osztják: *nvy şulşâsləş iganna mûru şeldi eşult azà røtlî pâjštsâju* 'a te nagy-folyóági-öregedtől, minthogy a népünket megölte, egészen nemzetségtelenné tettettünk', tkp.: 'népünket megöléstől' NyK. XXXVIII. 140. Vogul: **nâj kânkennê râtîmên-mâ'es nâjén vòwintestèn* 'mivel téged a bátyád megvert, azért

*) MUNKÁCSI gyűjteményét rövidítem így (1887).

hívtak', tkp.: 'megverésed miatt' VogNGy. IV. 329 | ⁺*tqrem mim-ut* 'isten adta holmi' VogNGy. IV. 339. Ösztják: ⁺*tam tōrēm partēm unt juχ ēnmēm ewilt* 'ezen isten adta erdei fa növekedése közben' ÖsztjNGgy.*) 84. Votják: ⁺*šir šiam nanā šisa* 'egér ette kenyeret evén' VotjNGy. 1.

Az alárendelő viszonyoknak illetően kifejezései — parataxis, kötőszó nélküli hypotaxis, igenévi szerkezetek — teljesen fölöslegessé tették az alárendelő kötőszókat a finnugor alapnyelvben. Innen magyarázható, hogy ma is kevés alárendelő kötőszó van a finnugor nyelvekben, s a meglevők is vagy átvételek idegen nyelvekből, vagy újabb fejlemények.

1. Alanyi mondatok és velük egyértékű kifejezések.

Az alanyi mondatbeli viszonyt a mordvin nyelvben leginkább *-i-* (⁺*-i*, *-i*, *-i-tša*, *it-ša*), *-m*-képzős igenévi szerkezetekkel (az igenév néha személyragos) találjuk kifejezve; e mellett infinitívussal, kötőszó nélküli s névmásos szerkezetekkel.

-i-képzős igenévi szerkezetek: ⁺*sajičatak avul' ul', tokičatak avul' ul'* 'es gebe auch keinen, der dich nehme, es gebe auch keinen, der dich anrühre' Aik.***) IX. 148 | ⁺*ox mon' a ulit šel'vėdīn' nejīcam!* 'o, es wird keinen geben, der meine tränen sāhe!' Aik. IX. 212 | ⁺*a uli... čivte tarkaŋ acičat...* *a uli sėrej pralksiŋ putičat* 'es wird keine geben... die dir ein weiches lager bereiten wird, es wird keine da sein... die dir eine hohe kopfunterlage setzen wird' Aik. IX. 214—16 | ⁺*araš val'gejiŋ tarģiča, araš šel'vėdīn' pravtiča* 'es gibt keinen, der die stimme tönen liesse, es gibt keinen, der tränen fallen liesse' Aik. IX. 216 | ⁺*araš tesė mon' nej vėd' dušmādo koldo vaničam, a par(o) arčide čurīcam* 'ja, ich habe hier ja niemand, der mich vor dem zauberer, dem hexenmeister bewahre, der mich vor dem schlechtgesinnten schütze' Aik. IX. 190 | ⁺*ulit lamo. vač(o) aščičat, vačo pekeŋ kirdičat, ulit lamo... bėreŋ valīŋ jovtičat*

*) PÁPAYNAK ZICHY JENŐ Harmadik ázsiai utazása című gyűjteményében megjelent szövegeit rövidítem így (V. 1905).

**) Az erzä példákat jelzés nélkül sorolom el, a moksa példákat M. jellel különböztetem meg tőlük.

lamo gręjın tejicät 'es wird viele hungerleidende geben, viele, die einen hungrigen magen haben, es wird viele geben... die böse worte reden, die viele sünden begehen' Aik. IX. 180—2 | *+sälms vaniča ilaz(u) ul!* 'es gebe keinen, der in das auge blickt!' Aik. XII. 22 | *+vedišak parol, šimizē aras, tikšēšak vadřäl, ředizē aras, mondak paroliņ, sajicam aras, mondak vadřäliņ, tokičam aras* 'auch das wasser war gut, es gibt keinen, der es trinkt, auch das gras war vortrefflich, es gibt keinen der es mäht, auch ich war gut, es gibt keinen, der mich nimmt, auch ich war vortrefflich, es gibt keinen, der mich anrührt' Aik. IX. 32 | *+aras polanaņ jakinze pakinze, aras polanaņ pilgiņēņ čalginze* 'auf der waldwiese gibt es keinen gehenden, wandernden, auf der waldwiese gibt es keinen, der sie mit dem füßchen betritt' Aik. IX. 38 | *+arašel tikšēņ tapizē, arašel rosaņ pravřizē* 'es war keiner da, der das gras niedertrat, es war keiner da, der den tau vergoss' Aik. IX. 64.

-m-képzős igenévi szerkezetek: *udumam saš, mařimam saš, tiřāņ kudov tujimam saš, avaņ marto kortamom saš, tiřāņ marto bařamom saš* 'es verlangt mich zu schlafen, es verlangt mich mich niederzulegen, es verlangt mich, nach dem vaterhause zu gehen, es verlangt mich, mit der mutter zu reden, es verlangt mich, mich mit dem vater zu besprechen' Aik. IX. 34.

Infinitivus: *+koso uš varakaņēņ čanava řelga paņems* 'was taugt es denn der krähe, nach der schwalbe zu jagen' Aik. XII. 79 | M. *°savs alařati kiğä molems ařolt mar'ta* 'es traf sich, dass ein pferd des weges entlang ging mit einem esel' AHL. 125.

Kötőszó nélküli szerkezet: *) M. *°soņdiinza arai, son mant-ēzda arđiz tui* 'ihm scheint es, dass sie wegen des stockes laufen werde' AHL. 120.

Névmásos szerkezetek: *kiš komaš, keņģeļēš* 'wer sich bückte, der irrte sich' Aik. XII. 36 | *konaņ řudi, ře kuli* 'wenn sie verflucht, der stirbt' Aik. XII. 36 | *kona sovi, řetes*

*) Ezen czím alá foglalt mondatok a következőkben is részint mellérendelő, részint alárendelő viszonyban vannak mondatnani szempontból.

ozi 'wer hereintritt, der setzt sich' Aik. XII. 40 | *kona a juti, avarðeme karhi* 'wer auch vorübergehen mag, beginnt zu weinen' Aik. XII. 49 | *kona a sodasi, se durak* 'wer es nicht errät, der ist ein dummkopf' Aik. XII. 52 | *°te, meze sádeiste lisi* 'das, was aus dem Herzen kommt' WIED. 105.

Alanyi mondatokkal egyértékű *-m*-képzős igenévi szerkezetek a finnugorságban gyakoriak:

Osztják: *nēhjoiat iorātmel šatl* 'emberek érkeztek hallszik' NyK. 36. 396 | *iōh'geu landay, šāras ugal pēla matti tuuam šatl* 'jégünk a táplálékos tenger torkolata felé már elvitetett, hallszik' NyK. 38. 112 | *si pan-nvl xōza tūlizet si lātmel nīla* 'a fővényfokhoz szálltak a libegek, látszik' NyK. 36. 394.

Vogul: *+nir-aul ti sakwēlamā sujtī* 'valami vesszővégnék töredezése hallik' VogNGy. III. 84 | *+nēilmānl nānki* 'elötnének, látszik' u. o. II. 173 | *+an lū ta noumātā sujtī* 'most hallik, hogy a ló nekiindult' u. o. I. 14 | *+nal jōli-pālne saka ti patilimēm sujtī* 'nyíl alá való estem nagyon érzik' u. o. II. 149 | *+tūwīg tujtā kart-āwinel tū jūw ta šāltmā nānki* 'az látszik, hogy lovas ur szánja az udvar kapuján át im oda ment be' u. o. IV. 329 | *+taw an-mōnt žatpā tawmāt nānkēs* 'az előbb itten úgy látszott, mintha valaki vezetett volna' u. o. II. 89.

Votják: *+malī noš tonid minam ajilān adami-šēan vet-lāmez kulā?* 'ugyan minek kell neked, hogy az én atyám ember módjára járjon?' VotjNGy. 78 | *+gēžē-bēdsā murtlān vāškāmez tatsē luā-dēr* 'a köröm nagyságú ember valószínűleg ide szállhatott alá' u. o. 93 | *+šudtām lūāmmē tuž todmo* 'szerencsétlen voltunk nagyon ismeretes' u. o. 304.

Cseremisiz: *°tište ulmem čokešeže og tol* 'az én itt létem nem tetszik neki' NyK. III. 125.

Ezen *-m*-képzős igenévi szerkezeteken kívül a finnugorságban igen gyakoriak más képzős igenévi szerkezetek is, melyek a mi alanyi mondatainkkal egyértékűek. A magyarban is találunk igenévi szerkezeteket alanyi mellékmondatok helyett, csak hogy nálunk a *-t*-képzős szerkezetek kiszorították az *-m*-képzőseket: De semmi lön neki kincse oda volta, csak fiátul ne lészön vala megválta. TINÓDI R. M. Költ. Tára III. 278. Rózsa-piros volta hozzám nagy szerelmét mondja. BALASSA*) 42.

*) SZILÁDY Á. kiadása (1879) szerint idézve.

2. Tárgyi mondatok és velük egyértékű kifejezések.

A mordvín tárgyi mondatbeli viszony leggyakrabban *-m-*, *-i-képzős* igenévi és kötőszó nélküli szerkezetekkel (az igenév igen gyakran személyragos) van kifejezve; előfordulnak infinitívusos és névmásos szerkezetek, valamint *meks*, *što* (orosz: что) kötőszós mondatok is.

-m-képzős igenévi szerkezetek: *+kolmo l'elanzo katān kortakšnošt ovto polanzo katān čavomo* 'die drei brüder Katja's besprachen sich den bürgermahl Katja's zu erschlagen' Aik. IX. 30 | *+poručik dumi pozoč moleme, poručik dumi ve strojs aramo* 'der lieutenant denkt ins feld zu ziehen, der lieutenant denkt sich in die front zu stellen' Aik. IX. 92 | *+koda dumide, arčide pokordań sěrem varštamo?* 'wie gedachtet ihr, sannt ihr zum schauen meiner niedergebeugten gestalt zu kommen?' Aik. IX. 156 | *+son karmas p'ranzo čavseme* 'sie fing an ihn zu lausen' Aik. XII. 87 | *+kolmo lomat kuńčit tejterenze ideme* 'drei männer nehmen es auf sich, seine tochter zu retten' Aik. XII. 88 | *+bab'ineš karmas kijaksin teńćeme** 'die alte fing an, den boden zu fegen' Aik. XII. 92 | *durakin karmavtiž oznomo* 'dem dummkopf befahl man, sich vor den heiligenbildern zu verbeugen' Aik. XII. 79 | *+karmavtimiž nogaj takan vanomo, nogaj ejkakšin nurćeme* 'sie hielten mich zur beaufsichtigung des Nogajer-kindes an, zum wiegen des Nogajer-sprösslings' Aik. IX. 10 | *°paz moj-sejnen morañt langa odov palkasońt vačkodeme mers* 'az Isten mondta Mózesnek, hogy a sziklára újból üssön a bottal' NyK. XXII. 455.

Az *-m-képzős igenév* gyakran személyragokkal van ellátva: *+maštit, avakaj, tramon, vanomon, ežit mašt, avkaj, maksmon sajemeń! **)* 'du hast, mütterchen, mich zu ernähren, mich zu hüten verstanden, du hast nicht, mütterchen, mich zu verheiraten verstanden'! Aik. IX. 96 | *+koda kacak tejter melga, čorańakaj, čijnimat?* 'wann wirst du, söhnlein, mit deinem laufen nach den mädchen aufhören?' Aik. IX. 22 | *mus ksnavie, karmas porėmenze* 'sie fand ein erbschen, fing an es

*) Az eredetiben sajtóhibával: *teńćeme*.

**) Sajtóhiba: *sajemeń* helyett.

anzunagen' Aik. XII. 92 | M. °*sir'kaš varma i karmaš šerftimin* 'ein wind entstand und begann mich zu schaukeln' AHL. 115 | M. °*tuvit karmašt pañtseminza i pikseminza* 'sie fingen an das schwein zu treiben und zu schlagen' AHL. 121 | M. °*toñt noruvit kundamot* 'téged igyekeznek megfogni' NyK. XIII. 90 | M. °*ne-jize jakšargoñ i artsi čavmonzo* 'meglátta a réczét s gondolkodik megölni őt' NyK. XIII. 90 | M. °*konaš karmi vanomonzo es ojmenze* 'a ki kezdi megóvni a maga lelkét' NyK. XIII. 91 | *mon svajtñeñ porēñest kundan, ton kundat sornovñeñest, šat argavñeñest* 'én el kezdem rágni a czölöpöket, te elkezdéd rázni őket' Chrest. 7.

-m-képzős igenév -do ablativus raggal. Ezek a a mordvinban eredetileg eredethatározók: *kije ŋejiže avardeñede, kije řediže melavtomodo?* 'wer sah, dass sie weinte, wer merkte, dass sie sich grämte?' Aik. IX. 32 | °*el' tññak mañide sėriñ pokordamodom?* 'habt auch ihr gehört, dass meine gestalt unterjocht ist?' Aik. IX. 168 | °*moñeñ paziš . . . mezeze te čuvtoñt laco koškemde* 'befiehl mich Gott . . . dass ich wie dieses holz verdorre' Aik. IX. 186 | °*mañäs ** °*čorañ čačomdo* 'sie spürte, dass ein knabe geboren ward' Aik. IX. 232 | M. °*son teinā märks saldatks ulemda* 'ő nekem parancsolta, hogy katonává legyek' NyK. XIII. 116 | M. °*mon mǎrgan krandast uskemda (uskemdenza)* 'parancsolom, hogy vigyék a szekeret' NyK. XIII. 119 | °*altaž maksomodo tenk* 'megígérte, hogy ad nektek' NyK. XXII. 445.

-i-képzős igenévi szerkezet: M. °*lañgizinja-vanñnen pñisi semben aš-mežška* 'alle, die auf ihn sahen, machte er zu nicht' AHL. 123.

Infinitivus: °*paziš meřć modasto jartsams*, 'Gott hat befohlen, die nahrung sich von der erde zu verschaffen' Aik. XII. 76 | °*aršist sñ piva pñims* 'sie pflanzen bier zu brauen' Aik. XII. 128 | °*moñeñ paziš . . . mezeze . . . te tñkiñt laco teje-veñs, ižteštiñt laco pamureñs!* 'befiehl mich Gott . . . dass ich wie dieses bild werde, wie der kalk zerbröckele!' Aik. IX. 186.

Tárgyi mondattal egyértékű -m-képzős igenévi szerkezetek a finnugorságban igen gyakoriak:

*) Az eredetiben sajtóhibával: *mañäs*.

Osztyák: **muj pā xoŭi luyən-xatl xqəŋ čorvs lābat pant jaxmem xölmen, muj pā xoŭi talən-xatl oxləŋ čorvs xot pant jaxmem vantmen?* 'talán bizony nyári napon hajós ezer hét úton jártamat hallottad, vagy talán téli napon szános ezer hat úton jártamat láttad?' OsztyNGy. 165 | **juxəŋ vont šaša pēli punəŋ vqj punə pēntəm vantsem* 'a fás erdő möge felé szőrös állat szőrét eltűnni láttam' u. o. 251 | *xoš-pələ manmal and ošlət* 'merre felé ment, nem tudják' NyK. 38. 139 | *ix tviŋmal and oššu* 'nem tudjuk, hogy fia lett volna' NyK. 38. 150.

Vogul: **khvqšə mənmat oqt khqŋši, vət mənmat oqt khqŋši* 'azt sem tudja, hogy hosszú ideig ment-e, azt sem tudja, hogy rövid ideig ment-e' VogNGy. II. 226 | **käsät pätmat khölestə* 'öcscsének elestét hallotta' u. o. II. 239 | **šāhāŋä-šāŋä taw-pält lakwä at vās* 'hogy mikép kerültek hozzá szülei, nem látta' u. o. I. 21.

Zürjén: *moz babajs addživ šiliš elabiš-tojemse* 'hogy az asszony ne lássa, hogy ő lepényt tömött' NyK. XLIV. 310.

Votják: *so-berə vundetem vožo luŋemze* 'darauf vergass er, dass er vožo gewesen war' Aik. XIX. 135 | *addži mon kŋtsi ponemde!* 'ich habe gesehen, wohin du sie gelegt hast!' Aik. XIX. 125 | **ludkeš soyi no veram māui bördemze* 'auch diesem erzählte der hase, warum er weinte' Aik. XIX. 108 | **kŋtsi luämmäz um todä* 'hová leszünk, azt nem tudjuk' VotjNGy. 206 | **mar kəl veram-zäs ug todışkə* 'miféle szót mondtak, nem tudom' u. o. 216 | **odig-pol lud-kečšə oži ūstini kosämzä kion kŋzäm* 'egyszer meghallotta a farkas, hogy a nyúl így kinyitni parancsolt' u. o. 118.

Cseremisiz: *°meŋ ūžom tudon pört onžumožom* 'én láttam, hogy ő a házat megnézte' NyK. III. 121 | *°mulanem oləve tudon šilmežem* 'nekem azt mondták, hogy megszökött' u. o. 131 | *°tudo meman tište ilemem tüvütok og šinže* 'egyáltalában nem is tudja, hogy mi itt élünk' u. o. 115 | **šočšemleč kotmem šəm šinže* 'nem tudtam, hogy kedvesem elhagyott' Aik. VII. 71 | **rošəžən temmem ūžmə möŋgə* 'miután látta, hogy a róka jólakott' u. o. XIII. 10.

A finnugorságban tárgyi mondattal egyértékű -m-képzős igenévi szerkezeteken kívül más képzős igenévi szerkezetek is igen gyakran használatosak, így a magyarban -t-képzős szerkezetek: *°Hadlaua choltat*. HB. *°Valaménezer ked megbātac* 'elfordoltokat ő isténeknek zolgalattatol. BécsiC. 19. *°Lattuc tē vendeg voltodat eš befogadtone tegedet Auag mezeitelen voltodat, eš befedeztōnc tegedet*. MünchC. 62. Búsultát sem gyakran látják vidám orczámnak. BALASSA 34. Mutasd ezekre méltóságos s szavahihető voltodat. VERESMARTI: *) A Bátkaiakhoz II. 145.

*) IPOLYI A. kiadása (1875. 1878) szerint idézve.

A gonosz tudományoknak mi-vóltát... kimezítetteleníteni. BARÓTI: Magy. Vir. 441. Előfának döltét várni. ERDÉLYI: Közm. 421. (V. ö. még SIMONYI Zs.: Igenévi szerkezetek. NyF. 47: 35—6.)

Kötőszó nélküli szerkezetek: *Ki néjeze, lisi sovi ortavanit* 'wer sah sie durch die pforte hinaus- und hereingehen?' Aik. IX. 83 | *+šestěngak pelan, latoš kaladi* 'auch dann fürchte ich, der schuppen wird einstürzen' Aik. IX. 86 | *+min a sodatanyk, kos(o) ašcat* 'wir wissen nicht, wo du dich befindest' Aik. IX. 114 | M. *son näjsamaz, min sembä sizemä* 'ö látja, mi mind elfáradtunk' NyK. XIII. 128 | M. *mon näinä, saj láttam, (hogy) jö* NyK. XIII. 128 | M. *mon kulinä, son ni saš* 'hallottam, (hogy) ő már eljött' NyK. XIII. 128 | M. *son märks, vir-kudnezä pals* 'ö azt mondta, (hogy) erdei kunyhóm elégett' NyK. XIII. 128.

meks kötőszós szerkezet (ez tkp. az orosz *что* kötőszós mondatok utánzása): *°kortlit, meks a uli son kudso* 'sie sagen, dass er nicht im hause ist' WIED. 104.

što kötőszós szerkezetek: *ton jovtak tetetet, što min idridiž* 'du melde deinem vater, dass wir dich gerettet haben' Aik. XII. 88 | M. *soñts sän ašizä arša, što kambrasiš traksti af ladai* 'er dachte nicht daran, dass der sattel nicht zur kuh passt' AHL. 120.

Névmásos szerkezetek: M. *mez anatama, makst* 'was wir begehren, das gib' AHL. 145 | *+karmaš son karaula-munza, ki jake soñze ojt jar'cama* 'er begann dem aufzulauern, der seine butter zu essen kam' Aik. XII. 134 | *paziš nesi, kona kin ob'iži* 'Gott sieht, wer jemand kränkt' Aik. XII. 77 | M. *mezä kolañ, sän pantsa* 'a mit elrontottam, azt megfizetem' NyK. XIII. 129 | *+kin čotynjá vajgyliza, šen šavšnik!* 'wessen stimme dünn ist, den wollen wir auffressen' Aik. XII. 148.

3. Helyhatározó viszony.

A helyhatározó viszonyt a *ko* kérdő-vonatkozó névmástöbblől származó: *koša, kov, ko, kuva, °kuvanä, kosta* kötőszókkal fejezi ki a mordvin nyelv.

Hol? kérdésre felelő helyhatározó mondatok: M. *son tosa, kosa lomatnä robotajht* 'ö ott van, a hol az emberek dolgoznak' NyK. XIII. 126 | M. *°kuva moli, avarđi* 'wo er geht, weint er' AHL. 107.

Hová? kérdésre felelő helyhatározó mondatok: M. °vātemašt toza, kosa lotkaš 'vezessetek engem oda, hol a csónak van' NyK. XIII. 126 | M. °ko šis šari, piliš šari 'whin die sonne sich wendet, wendet sich dessen griff' AHL. 133 | M. °kuvanā mon jotań, siānā cebār jotams 'a hol én mentem át, arra jó átmenni' NyK. XIII. 127 | kov varmaš puti, tov toń převet salačit 'whin der wind bläst, dahin wird auch dein verstand fortgerafft' Aik. XII. 106 | tuš kov šel'menze a nejit, kov pilenze a mařit 'es ging fort, wohin das auge nicht sieht, wohin das ohr nicht hört' Aik. XII. 30 | °nej kosto sajik, šesk putik! 'nun, woher du ihn genommen hast, dahin versetze ihn!' Aik. IX. 74.

Honnan? kérdésre felelő helyhatározó mondatok: M. °son tosta saj, kosta min samā 'ő onnan jő, a honnan mi jöttünk' NyK. XIII. 119 | M. °smelais tosta mui, kosa peliš imafni? 'der kühne findet von dort, wo der furchtsame verliert' AHL. 127.

A hasonlító-határozó viszonyt a mordvín nem külön mondattal, hanem -do ablativus-raggal fejezi ki; a WIEDEMANN (108) említette, orosz mintára keletkezett kötőszós szerkezetek ellen mordvín hadifoglyaim nyelvérzéke erősen tiltakozott.

M. °mon sońdedenza lats sodaza 'én jobban tudom, mint ő' NyK. XIII. 124 | M. °tū tonada pāk sizes 'ez inkább fáradt el, mint amaz' NyK. XIII. 124 | M. °mon tondedet jolman 'ich bin jünger als du' AHL. 105 | M. °atada luma sodai 'er weiss mehr als ein greis' AHL. 97 | M. °moramā tonaftimda er maksisašk tonafnems raznaj küls 'semhogy énekelni tanítsuk, (inkább) adjuk őt tanítani különféle nyelvre' NyK. XIII. 92 | M. °täčien kundamaš isakcen kundamada cebärel 'a mai fogás a tegnapi fogásnál jobb volt' NyK. XIII. 118 | M. °mimda mońts kanesa 'semhogy eladjam, (inkább) magam hordozom (a ruhát)' NyK. XIII. 120 | M. °tazk kadimda martink šäfsašk 'semhogy itt hagynók, (inkább) elviszszük magunkkal' NyK. XIII. 120 | M. °šada kurik jukstasa popin rästaft matanäzen kadimda 'lieber vergesse ich des priesters braten, als ich meinen geliebten verlasse' AHL. 146 | °ox salava avarđemeđe, salava sėriń koštamdo užo najav targasa kurgo poco val'gejem 'o, eher als insgeheim zu weinen,

insgeheim meine gestalt verdorren zu lassen, wohlan, ich will öffentlich des mundes stimme tönen lassen' Aik. IX. 210 | *tä täjtiris tonada mazij* 'ez a leány szebb, mint az'. (Mordvín hadifoglyok szóbeli közlése.)

A hasonlító-határozást a többi finnugor nyelvben is igen gyakran ilyen ablativussal találjuk kifejezve:

Osztyák: *täus törēm euat yul olmal* 'a tunguz az istennél is nagyobb' NyK. XXXVI. 386.

Vogul: -nél ablativus raggal: *+ümés pusén pilétnél atignūw* 'a málna minden bogyónál édesebb' NyK. XXI. 328 | *+jiwnél tońšę, pomnėl tálkwā* 'a fánál magasabb, a fűnél alacsonyabb' NyK. XXIII. 365 | *+qr-khannél ajalt minánt* 'mindenkínél előbb megy' NyK. XXIV. 160.

Votják: -leś ablativus raggal: *+olo mon kot-kinles duno luo ali tonid* 'hátha én bárkinél hasznosabb leszek most neked' VotjNGy. 121 | *+karazliš vekči pēž kulā ... burčinliš vekči kēl kulā* 'papirosnál vékonyabb hajó kell ... bársonynál finomabb nyelv kell' u. o. 225.

Cseremis: -leć ablativus raggal: *+maškaleć-at polmežen onža* 'a medvénél is haragosabban néz' Aik. VII. 75 | *°tudo čelaleć kugo* 'ő mindnyájuk közül a legnagyobb' NyK. III. 113.

Finn: partitivus (abl.) comparisonis: *Mänty on koivua korkeampi* 'a fenyő magasabb a nyírfánál'. *Minä olen häntä vanhempi* 'én öregebb vagyok nála'.

A magyarban az összehasonlítást ma nemcsak hasonlító mondatnál fejezhetjük ki, hanem -nál-ragos határozóval is, mely eredetileg szintén '-tól' jelentésű volt (vö. SZINNYEI: NyK. XXXV. 448). Ezen -tól ragos hasonlító-határozó szerkezetek előfordulnak kódexeinkben is s ma is egyes nyelvjárásokban (a moldvai csángóknál, palóczoknál stb.). Vö. SIMONYI Zs.: A magyar határozók. I. 236—46. BUDENZ: NyK. II. 310.

A részeshatározó mondatviszonyt a mordvín névmásos szerkezetekkel fejezi ki.

kona rana štī, šeteń paziš sēde pek maksī 'wer früh aufsteht, dem gibt Gott desto mehr' Aik. XII. 76 | *kona paro teji, šeteń*) pazišak paro teji**)* 'wer gutes tut, dem tut auch Gott gutes' Aik. XII. 77 | M. *°kona savir jakamā šačs, sändi af*

*) Az eredetiben sajtóhibával: *šeteńēń*.

**) Az eredetiben sajtóhibával: *teji*.

lindemā 'wer langsam zu gehen geboren ist, für den taugt es nicht zu fliegen' AHL. 120 | M. °*kiä sindezä, sändi pandima* 'a ki eltörte, annak fizetni kell' NyK. XIII. 129.

4. Időhatározó viszony.

Az egyidejű viszonyt a mordvínban legtöbbször *-msto* (néha személyragosan), *-ms* végű gerundium fejezi ki, ritkábban *pijŋksta* (E. *piŋ'ge* M. *pijŋ'e* = idő)-val való szerkezetek és *koda, kosta, kuva, mižarda* kötőszós mondatok.

-m-képzős igenév -sto határozóraggal: *) M. °*cerkavu molemsta šatnen ščasina* 'templomba menetkor azokat fölölti' NyK. XIII. 92 | M. °*kalin kundamsta vetti praš* 'halfogás közben a vízbe esett' NyK. XIII. 118 | M. °*paŋemesta năina* 'láttam őt hajítás közben' NyK. XIII. 119 | *lomaŋiūt leŋdēmste meženze a leŋdēvīt?* 'wenn man den menschen tauft, was gibt es bei ihm, das nicht getauft wird?' Aik. XII. 41 | °*ox tele čineŋ samsto... molima* 'o, wenn des winters tage kommen... musst du wandern' Aik. IX. 214 | M. °*tăn tiemesta sīdesta sašents* 'mikor ezt csináltam, gyakran jött' NyK. XIII. 127 | °*mujinze sīnst udomsto* 'találta őket alvás közben' NyK. XIII. 92 | *moŋ pulut sažinŋ, ardumsta pēk mešes moŋden* 'nehmt meinen schwanz, er hat mich beim laufen sehr gehindert' Aik. XII. 146.

A *-sto* határozóraggal ellátott *-m-képzős igenév*hez személyragok járulnak: °*moŋ tīramstom, vanomstom, moŋ tīramstom, kastomstom kevs vačkudīt... kedīnel* 'mich ernährend, wartend, mich ernährend, erziehend, hast du... deine hand an einen stein geschlagen' Aik. IX. 186 | M. °*samstīn muina* 'jöttömben találtam' NyK. XIII. 92 | M. °*moŋ af ulemstan af robotajht* 'ott nem létem alatt nem dolgoznak' NyK. XIII. 117 | M. °*moŋ ulemstan pizemel kolaj* 'ott létem alatt eső volt mindig' NyK. XIII. 116 | M. °*Volgat tīrvas molemstan kolaj sudnat năin* 'mikor a Volgához mentem, mindig hajókat láttam' NyK. XIII. 120 | M. °*udomīstan mestkă af kaštīrdiht* 'mikor alszom, ők egyáltalá-

*) Ezen gerundiumnak inessivusi jelentése az elativusból fejlődött, a mint ezt a mordvín elativusnak széleskörű használatából következtetem. Vö. SZINNYEI J.: Finnisch-ugr. Sprachwissenschaft 1910. 78—9. és NyK. XIII. 34—5. 90.

ban nem mocczannak' NyK. XIII. 128 | M. °vets molemsten azisa, 'mikor vízért megyek, megmondom' NyK. XIII. 127 | *mezet kasomstot a nejat?* 'was dir gehörendes siehst du nicht, indem du wächst?' Aik. XII. 43 | M. °kosa udit torgovamstt 'a hol aludtál, mikor kereskedtél' NyK. XIII. 92 | M. °coras tuš i molemstīnza nājus oc-azirīn kud 'a fiú elindult, s a közben hogy ment, föltűnt egy királyi palota' NyK. XIII. 92 | °jar'camstīnza soñe jar'cā, soñe šovnā 'während er isst, isst er und schimpft er' Aik. XII. 150 | °karmamostonzo lovnomo vedize sonenze takodamoñ 'mikor ő kezdett számot vetni, vezettek hozzá valakit' NyK. XIII. 92 | M. °kalīn kundamstīnk pāk varmañ 'halfogásunk közben erős szél volt' NyK. XIII. 118 | *kudatheñ jut amstost kšīnīn sedet ez kīrt* 'midőn a leánykérők áthaladtak, a te vashidad nem bírta ki' Chrest. 7 | *škamstīnīk trāmstīnīk vanīt ājdīnīk kakšīnīk!* 'midőn szülünk, midőn táplálunk, őrizd gyermekeinket!' Chrest. 21 | *jartsamstīnda poñks* 'évés közben megfulladt' (mordvin hadifoglyok közlése).

Az időtartamot az -m-képzős igenév illativusa (-s) fejezi ki: M. °kafto kizen jotams af sodasa 'két év multáig nem tudom' NyK. XIII. 115 | M. °tā kīzet jotams vest āncāk ulen 'ez év folytában csak egyszer voltam' NyK. XIII. 115.

Ezen igenév néha személyragos: M. °jarcamezīnk (-mīzīnk) semben anoklazen 'addig hogy ettünk, mindent elkészítették' NyK. XIII. 93 | °ojmšemezezt gorīncānt čapiže 'während sie ruhten, zimmerte sie die stube auf' Aik. XII. 105 | M. °moñ ulemezen af saj 'míg (itt) leszek, nem jő' NyK. XIII. 117.

A többi finnugor nyelvben is igen gyakran fordulnak elő egyidejű időhatározó mondattal egyértékű -m-képzős igenévi szerkezetek:

Osztják: -m-képzős igenév és névutó: *χου μου ιων' mēu, uān mou ιων' mēu ēuelt lillī χuīl ārl yantsu* 'a míg a messze földet bejártuk, a közel földet bejártuk, étlen (?) nap sokját láttuk' NyK. XXXVIII. 138 | °ētti naj ētām-kēmna, ētti χuīl ētām-kēmna v'qš āri aīeñ χo ār porēm . . . χoīi ūtel šāslen 'kelő nap keltekor, feljövő nap feljöttékor a városbeli apródférfi sok szolgál . . . miképpen üvöltének' OsztjNGy. 32 | *kērliimēm porāina mā ōlēm χādēmna χōlēm mēñ'k-ēyi iorātmel* 'visszatértem alkalmával abba a házba, a hol voltam, három erdei manóleány érkezett volt' NyK. XXXVII. 67 | *nāuermal svrāt jelta-kurna tuñ'k-sox pēlget iōñ'kna ālēm'sājet* 'ugrása közben a hátsó lábá-

-val egész mohrakást emelt a vízbe' NyK. XXXVI. 351 | *pàmpaiz xoza liumam tovaína uglaŋ uassa* 'a fürakásnál evésem alkalmával a nyelvem megsértődött' NyK. XXXVI. 349.

-m-képzős igenév határozóraggal: *matta pvràina muŋ xolda uutsimèuna muŋolu non i-sidi iilβatsəlàn* 'egykor minket, a mikor már majdnem elpusztultunk, te ugyancsak megmentetted' NyK. XXXVII. 79 | *mà àngam liləŋ olmalna iàndəm svəŋm tabəs* 'az anyám életében varrt subám elveszett' NyK. XXXVII. 165 | *ai-xui olməna tviam luβ-səβ-lagəm uəliš si uisəm* 'gyermekember koromban használt evezőcskémet im csak az imént vettem elő' NyK. XXXVIII. 120 | *+manman v'ertal* 'menés közben varrja' OszjtjNgy. 110.

Vogul: -m-képzős igenév és névutó: *+üsən joxtmä qrehtë... pəyäturt akwäi* 'jortal atimət' 'midőn eljutott a várba... a hősök mind az utolsóig nyomtalanul nincsenek' VogNgy. I. 64 | *+toχ xəsä nätimät xalt, toχ vätī nätimät xalt xotəl va'itā?* 'a közben, hogy tutajával így hosszú ideig úszik, a közben, hogy tutajával így rövid ideig úszik, honnan tudja ő?' u. o. IV. 214 | *+minēmä kūmtä mōt xumitā joxts* 'eltávozásának ideje alatt megjött a másik ember' u. o. IV. 246 | *+möläl šaris-vätat ünlem mānt tərēm naŋən matər mis* 'a minap a tenger partján ülő helyeden isten adott neked valamit' u. o. IV. 338 | *+am naŋən rəxtəm poräm̄t ušt vorti kit xapə-lūpta kit paitəŋən q̄lsei* 'midőn én téged születek, mint két éppen most vereslő nyárfa-leveél volt a két orezád' u. o. I. 123 | *+jäŋən aləm-sis xotāl jāli-lāmən?* 'atyád megölésekor hol járkáltál volt?' u. o. II. 183 | *+khən khum-pū vürēm vuil* 'egy bizonyos legényre való várakoztomban' u. o. IV. 105 | *+tonätəl mō tēlēmist,*) viť tēlēmist tēlēm tuššəp tərime səröləxw naŋstə* 'azzal a föld teremtesekor, víz teremtesekor termett álló fenyőt vagdalni kezdette' u. o. II. 237.

-m-képzős igenév határozóraggal: *+akw'-mat-ərt jolū xāntmēt nəs ātim — vör-jiw at xultəm* 'egyszer csak, a mint lefelé tekintenek: nem egyéb — erdei fa nem maradt meg' u. o. I. 46 | *+xāntmēt... kwošər jāŋ-āŋim ūli* 'hát a mint nézem... csikos evet testvérem ül' u. o. III. 124 | *+joxt-mēmēt... kwolā vitnə kəlsi* 'a mint megérkeztünk, háza a vízben tükröződött' u. o. IV. 93 | *+naŋ möläl kar-palit xəsä pākuvāntəl jorəlaytāmēt vərəm vōjən xotāl minəs?* 'a minap, a midőn rigó-nagyságú hosszú tobozoddal annyira büszkélkedtél — akkor szerzett zsírod hová lett?' u. o. III. 289.

Zürjén: -m-képzős igenév és névutó: *°ti kevmiš-linnid dözməm poraas gospodli* 'ti könyörögtetek bosszúság idején az Úrhoz' NyK. XV. 420.

*) -ist < šit. Vö. NyK. XXIII. 397. XXXIV. 456.

Votják: -m-képzős igenév és névutó: ⁺*šušjaláz völdkäm-dirjaz-kä adžid*: so arä kulod 'ha a sündisznót szét-nyúlás idejében látod: abban az évben meg fogsz halni' VotjNGy. 1 | [°]*subbota nunal vuem dyrja* 'während des kommens des sabbathtages' WIEDEMANN: Gramm. d. votj. Spr. 1851. 134.

-m-képzős igenév és határozórag: *tuuiš kyaž šunit luemen noš vunets* 'im frühling, wenn es schönes wetter wird, vergisst er es wieder' Aik. XIX. 6.

Cseremisiz: -m-képzős igenév és névutó: [°]*tol-mem koklašte jur lie* 'jöttöm közben eső lön' NyK. III. 121 | *šün-šin"zemašta rođem iktat kupets pāra kašakāškā* 'während sie da sitzen und trinken, tritt ein kaufmann in die schenke' Toim. XIX. 188 | *miš dokāna kemā, nūžšetsem ādrem šolšt ken't* 'während ich heimwärts ging, stahlen sie mir meine sachen' u. o. 88 | ⁺*elter-tūran upšože upšalmē semon kuđerjen* 'die müte mit fell besetzt hat sich beim anziehen gekrüllt' Aik. XIII. 35.

-m-képzős igenév határozóraggal: [°]*jumuldumola kälōš* 'meghalt imádkozás közben' NyK. III. 122.

Lapp: -m-képzős igenév essivusa: [°]*lepet vuoid-nam su paigasvuolgemen almai* 'láltátok őt, midőn fölment az égbe' UgFüz. III. 63.

Ezen -m-képzős igenévi szerkezeteken kívül a finnugor-ságban igen gyakran más képzős igenévi szerkezetek is előfordulnak az egyidejű viszony kifejezésére; így a magyarban igen gyakori a -t-képzős igenév ilyen használata: Jó lovam mellett való fűven létemben fordítám meg deákbul. BALASSA 23. Kimentemben egy csörgő patakra tanálík. U. o. 31. Futtában íja . . . leesék. U. o. 78. Én is Debreczenben tanultomba meg úgy voltam, de sőt még csak immast Szombatba laktomban is. VERESMARTY: Megtérés Hist. I. 36. A szőlőhegyre mentünkbe és jöttünkbe beszéljünk. U. o. I. 41. Jó virradtakor elmentem én az templomban. THALY: Vitézi Én. II. 390. Késő fogytán a szűk költés. ERDÉLYI: Köz. 231.

piŋ'ksta (E. *piŋ'je*, M. *piŋ'je* 'idő'): M. [°]*son āncāk lomaŋ pinksta peli* 'ő csak akkor fél, ha ember van itt' NyK. XIII. 128.

koda kötőszós mondatok: ⁺*koda karmašt porēme, paro éaturt moŋi* 'wie sie zu nagen anfangen, kritscht und kratscht es' Aik. XII. 121 | *lomaŋiš, koda viškiŋi, jakī komadu* 'der mensch, wenn er klein ist, kriecht er auf allen vieren' Aik. XII. 66.

kosta kötőszós mondatok: M. [°]*mon tosa ulen, kosta coranelen* 'én ott voltam, mikor még kis fiú voltam' NyK. XIII. 116 | M. [°]*kosta kozāl, esta sembā skudnahnendi ceberel*

'mikor gazdag volt, akkor minden szegényeknek jó volt' NyK. XIII. 127 | M. °kosta ošta saś, kolaĵ, teink tušents mezevik 'mikor a városból jött, mindig hozott nekünk valamit' NyK. XIII. 127.

kuva kötőszós mondatok: +son kuva stroĵi, londadi, son kuva vački, kaladi 'während es sich aufbaut, stürzt es immer ein, während es sich errichtet, zerfällt es immer' Aik. IX. 44 | +nej kuva nući, proklāni 'nun, indem er wiegt, verflucht er' Aik. IX. 74.

mizarda kötőszós mondatok: +mizarda kudatne ašarct, toñt seć ez kiřt 'als die begleiter herüberfuhren, hielt deine brücke nicht aus' Aik. XII. 135 | mizarda ardiť, mas-turs zeřneź zeřne 'wenn sie laufen, erbebt die erde' Aik. XII. 136 | M. °mizarda tertsamañ, esta (senarda) molan 'a mikor engem hív, akkor megyek' NyK. XIII. 128.

Az előidejű viszonyt a mordvínban legtöbbször az -m-képzős igenév ablativusa meĵle 'után' névutóval kapcsolásban fejezi ki (az igenév néha személyragos), ritkábban az -m-képzős igenév elativusa vagy -ź-képzős igenévi szerkezet. Előfordulnak ańśak, koda, kodak, °kidik, kosk, °kosik, mizarda, žardo kötőszós mondatok is.

-mda, -modo, -mede végű gerundium és meĵle névutó: +kudov molemda meĵle, pačkudemedē meĵle... uraŋk ikelev kortartij'k! 'wenn ihr nach hause gekommen seid, wenn ihr das heim erreicht habt... erzählte euren brudersfrauen'! Aik. IX. 146 | M. °samodo meĵle malav jortaź 'miután közel jött mondta' NyK. XIII. 92 | M. °robotants ađelamda melā noldak 'ha munkáját elvégezte, ereszd el!' NyK. XIII. 128 | ĵartsamida mājla mađiñ oĵnišihā 'évés után lefeküdtem pihenni'. (Mordvín hadifoglyok szóbeli közlése.)

Ez a gerundium néha személyragos: M. °tum-dist melā tumiš velās 'miután ők elmentek, a tölgyfa ledőlt' NyK. XIII. 92 | M. °simdiŋdist melā kiziftit 'miután őket megittad, kérdezd őket' NyK. XIII. 92 | M. °samdiñ melā ašinā nāj 'eljöttöm után nem láttam őt' NyK. XIII. 120 | śtamidiŋik mājla muĵiŋik bukatniñ 'miután fölkeltünk, megtaláltuk az ökröket' (Mordvín hadifoglyok közlése).

Ezen gerundiumnak néha alanyi, tárgyi meghatározója van: +šuroñ čavomodo meĵle ulit lamo vać(o)

aščičat 'wenn das korn niedergeschlagen ist, wird es viele hungerleidende geben' Aik. IX. 180 | **jalgañ tujemđe mejle, jalgado jaromdo mejle mon sėriñ kostáz lažazan* 'wenn mein freund weggegangen ist, wenn ich von meinem freunde getrennt bin, (dann) mag ich klagelieder singen mit vertrockneter gestalt' Aik. IX. 210 | *tafta ozəyksiñat' t' šokšənda šorəñ uradamda mėlə* 'igy szoktak ősszel a gabona betakarítása után imádkozni' Chrest. 48 | *vaga štirt' vėšimada mejlə rivižs kor'te* 'nachdem sie um das mädchen anhielten, sagt der fuchs' Aik. XII. 134.

-*m*-képzős igenév elativusa: *M. °pälkstimsta sokir'nä šalindims, a šalindimsta fkä fkän mar'ta turgatst* 'nach dem streiten (beginnen) die blinden zu zanken, aber nach dem zanken fingen sie an sich einander zu schlagen' AHL. 125.

-*ž*-képzős igenév: *°se veddeñt simež, čumovt lomatne vese kulsešt* 'abból a vízből iván, a bűnös emberek mind meghaltak' NyK. XXII. 448.

Előidejű időhatározó mondattal egyértékű -*m*-képzős ige-névi szerkezetek az egész finnugorságban igen gyakoriak:

Osztják: -*m*-képzős igenév és névutó: *χätł tut liuam iubina nēməza and őžəs* 'a mint a házat a tűz megemésztette, semmit sem talált' NyK. XXXVI. 365 | *ētmel iubina nāuñ törəm pėlə lön'det āgəmmel* 'a mint kijutottak, a ludak a világos ég felé összegyűlekeztek' NyK. XXXVI. 394 | *loy oysar manmal iubina nvməst* 'ő a róka elmente után gondolkozik' NyK. XXXVII. 185 | *tomət ēdəm iubina purəš igiləl pilna iəm pōdər iəmmi pōdər'ləl* 'azok elmente után az öreg emberekkel a jó beszédet jóvá beszélük' NyK. XXXVIII. 134.

-*m*-képzős igenév határozóraggal: **χōnəy χāt qwəl laγxman šidi manmal* 'a tetőnyilasos ház tetőnyilását befödven im elment' OsztjNGy. 158 | *°sit χuaman irod χān nōmisma* *ΛΙΑΛAS* *as* 'ezt hallván Heródes a király megháborodék elméjében' AHL. 40 | *°ōāim-elta nox-rakimmaana osip veris šidi* 'álmából fölébredvén József úgy cselekedett' u. o. 40 | *°ai χān partipsa χuameana, manta pitset* 'ők a királynak parancsát meghallván elkezdtek menni' u. o. 41.

Vogul: -*m*-képzős igenév és névutó: **ētā χōltmū jui-pältē, χātēl χōltmū jui-pältē... ta'ilel ta mastentalilimēm* 'miután egy éjjelt eltöltöttünk, miután egy napot eltöltöttünk... ruhával öltöztettek im föl' VogNGy. IV. 273 | **ta χum minēm jui-pält numēn χātpā potertənāt sujtī* 'amaz ember elmente után fönt valakinek beszéde hallik' u. o. IV. 338 | **talā sāt qłmānl*

jui-pält, tuwä sät xöltmänl jui-pält ... kwäls 'miután hét telet átéltek, hét nyarat eltöltöttek ... elment' u. o. I. 156.

-m-képzős igenév határozóraggal: *+ti mā qlné qtrij măn joxtmēt aň luwä ta nqmēlmatēstü* 'a mint az ezen vidéken levő urak (lakta) földre érkeztek ... megemlékezett lováról' VogNGy. I. 55 | *+üserisēmnē joxtmēmēt jānkiy täl tēli-mēm* 'váracskámba miután visszaérkeztünk, jeges tél állott be' u. o. II. 189.

Zürjén: -m-képzős igenév és névutó: *souem beras vodasni užni* 'evés után lefekszenek aludni' NyK. XLIV. 264 | *ki-kutem berin i jenli jurbitem berin korášem ponášē* 'a kézfogó után és az istenhez való imádkozás után a leánykérés befejeződik' NyK. XLIII. 380 | *loktēm-mišt vištale eň pili* 'visszaérkezése után jelenti az anya fiának' u. o. XLII. 110.

Votják: -m-képzős igenév és névutó: *+tuž pelmit luām-berä badžin kipi-bordi mogžiskäm* 'miután igen sötét lett, egy nagy fatökhöz akadt' VotjNGy. 69 | *+sojos kulām-berä kwiň pijos tuž urod ulni kutkillam* 'az ő haláluk után a három fiú igen rosszul kezdett élni' u. o. 77 | *tabaň šiēm berē korka teže* 'a lepény megevése után a szobát söpri' Aik. XIX. 182 | *tšuk'na suutem beram vamištemewi bidē todam ušišköd* 'miután reggel felkeltem, minden lépésemnél eszembe jutsz' u. o. XI. 64.

Cseremisiz: -m-képzős igenév és névutó: *+maiska tošar jük kolme möngö lekten mari deko* 'als, der bär den laut der axt vernahm, ging er zum manne' Aik. XIII. 9 | *+otoške tolmengena kuzu šarēm šoyalten* 'nachdem wir in den hain gekommen, stellten wir eine grosse bank hin' u. o. 15 | *°keče šēcme semen jükštö lieš* 'a mint a nap leszáll, hideg lesz' NyK. III. 132.

-m-képzős igenév határozóraggal: *°keče šēcmeγ tunam šüšpük šokta* 'mikor a nap leszállt, akkor hallani a fülemilét' NyK. III. 132 | *aškedēš βara lā'mākāžš* 'als er weggegangen, geht er zu fuss' Toim. XVII. 178 | *kar'mākāštā etše madaš tīgālnat xartla* 'nachdem sie gegessen, fingen sie wieder an karten zu spielen' u. o. 194 | *°silem šupšumožla vūdōškō vozon* 'meghúzván a gyalmot a vízbe esett' NyK. III. 122.

A finnugorságban nemcsak -m-, hanem más képzős ige-névi szerkezetek is használatosak az előidejű viszony kifejezésére. A magyarban gyakran előfordul a t-képzős igenév ilyen minőségben: Te megholtod után én már mikép éljek? THALY: Vitézi Én. I. 194. Időjártával. BARÓTI: Magy. Vir. 237. Lementével, nyugtával, multával dicsérd a napot! ERDÉLYI: Közm. 297.

aňšak ('csak') kötőszós mondatok: *+aňčak sovašt, kiskatneň pekstij* 'kaum waren sie hineingetreten, so wurden

die hunde eingeschlossen' Aik. XII. 121 | M. °*ervats ańtsak kenerś tums, duraks sirgesis* 'seine frau war kaum fortgegangen, so erwachte der dummkopf wieder' AHL. 107.

koda kötöszós mondatok: +*koda pekize peskić, řivizś ve peľe tuś* 'nachdem er sich satt gegessen, ging der fuchs beiseite' Aik. XII. 145 | *koda toźys kńnyś, ofta saś irći źnđi* 'als der weizen reif war, kam der bär zum fuchs' Aik. XII. 148 | °*avatne koda vasov kadiź kotomkast, livtaś narmuneś sǎlmstesk* 'a mint az asszonyok messze elhagyták az átalvetőt, elrepült a madár szemükből' NyK. V. 92.

kodak (*koda* + *k* enkl. elem), °*kidik kötöszós mondatok*: *kodak arśť, istak śisem praso mekereźińť veśe pańksiń pańks śeźńiź* 'sobald sie gelaufen dorthin kamen, so zerrissen sie den siebenköpfigen Mekeres in fetzen' Aik. XII. 122 | *kodak saś malav, istak kiskatńe pańksiń pańks śeźńiź* 'sobald sie herankam, so zerrissen sie die hunde gleich in fetzen' Aik. XII. 122 | *kodak suvaśť, śińst avat śťir'ť kaftuksniń kundiz* 'so wie sie in die stube traten, fingen sie die mutter und die tochter alle beide' Aik. XII. 144 | M. °*kidik kuliză, śutsiză* 'als er sie hörte, wurde er ärgerlich über sie' AHL. 132.

kosk, °*kosik* (*kosa* + *k* enkl. elem) *kötöszós mondatok*: +*kosk ľitikiśniń, śesk noldakśniń, kosk noldakśniń, mońś mađikiśniń, kosk mađikiśniń, mađidivkiśniń* 'als ich sie dahin gebracht hatte, liess ich sie los, als ich sie losgelassen hatte, legte ich mich selbst nieder, als ich mich niedergelegt hatte, schlief ich ein' Aik. IX. 90 | M. °*kosk samă, esk (esta) tuś* 'a mint mi jöttünk, akkor ő elindult' NyK. XIII., 127 | M. °*kosik saviză să mařť, matidus vűsta* 'als er diesen apfel gegessen hatte, schlief er fest ein' AHL. 107 | M. °*oft'nă kosik sodaz jalgasnen, arńimă tuśť* 'als die bären ihren kameraden erkannten, kamen sie gelaufen' AHL. 123.

ńiźarda, źardo kötöszós mondatok: *ńiźarda targiź siń pińadules suslať, śeste pokazalśe* 'als sie die bierwürze aus dem ofen herauszogen, da erwies es sich' Aik. XII. 128 | *ńiźarda moldama ńiń piřgiń(e) ińazurti, ton iľa kor'ta* 'wenn wir zu fürst Pirgime kommen, so sollst du schweigen' Aik. XII. 134 | °*źardo sovaś son kudos, veseme tandadźť* 'als er in das haus trat, erschrecken alle' WIED. 106.

Az utóidejű viszonyt a mordvín az *-m*-képzős igenév ablativusával (*-do*) fejezi ki, ezen gerundium legtöbbször *ik'ilä* (M. *in'gälē*) névutóval van kapcsolatban s gyakran személyragos. WIEDEMANN (106) említi orosz kötőszós szerkezeteket, de mordvín hadifoglyaim nyelvérzéke nagyon tiltakozott ezek ellen.

-m-képzős igenév ablativusa és *ik'ilä* névutó: *°lisež nejmede ikele soize* 'kiment, mielőtt őt látta volna' NyK. XIII. 92 | *oznomada ik'ilä sin jakšist vāl'n baras* 'mielőtt imádkoztak, ők a falu fürdőjébe mentek' Chrest. 22 | M. *°sit valgimda ingelä tosa ulan* 'nap leszállta előtt ott leszek' NyK. XIII. 119 | *tši lišimada ik'ilä ton lama sokil* 'a nap fölkelte előtt te sokat szántottál'. (Mordvín hadifoglyok szóbeli közlése).

Az ilyen igenév gyakran személyragos: M. *°samdinza ingelä teink cebär-el* 'mielőtt ő eljött, nekünk jó volt (dolgunk)' NyK. XIII. 120 | M. *°moñ samdin ingelä sas* 'jöttöm előtt jött el' NyK. XIII. 121 | M. *°samdinza ingel-kigä semben anoklaš* 'még mielőtt eljött, mindent elkészítettünk' NyK. XIII. 121.

-m-képzős igenév ablativusa: M. *°lovit pramda er sinä toza jakalen* 'mielőtt hó esett, mindennap oda jártam' NyK. XIII. 119 | *°éc pramodo kalē kundama* 'ehe man in's wasser fällt, soll man die weide anfassen' Aik. XII. 74.

Más finnugor nyelvekben is előfordulnak utóidejű időhatározó mondatot helyettesítő *-m*-képzős igenévi szerkezetek:

Votják: *-m*-képzős igenév ablativus raggal és adverbiummal: *itšimeñez pürtemleš uallan majalte skalez* 'die braut streichelt, ehe sie (in's haus) hineingeführt wird, die kuh' Aik. XIX. 182 | *knigažez gožtemleš uallon kalikjos tšem ez ni vetle vešäskini* 'schon bevor das buch geschrieben wurde, kamen die leute nicht oft zusammen um zu opfern' u. o. 146.

Cseremisiz: *-m*-képzős igenév ablativus raggal és adverbiummal: *°kece lekmelec ošno miem tendan-dek* 'mielőtt a nap leszáll, elmegyek hozzátok' NyK. III. 132 | *marla mar³β³-lä mā šatšmāna-ritsen perβi naredeb³-lä älänät mašanat* 'die Tscheremissen glauben, es habe riesen gegeben, bevor wir geboren wurden' Toim. XIX. 203.

A finnugorságban utóidejű időhatározó mondatnál egyértékű *-m*-képzős igenévi szerkezeteken kívül gyakran más képzős igenévi szerkezetek is használatosak, így a magyarban *-t*-képzősek: Az éj beállta előtt hazatért a nyáj.

A *mióta?* kérdésre felelő időhatározó viszonyt *jot* (*jotka, jutko* 'köz') szóeska vezeti be: M. °*jot šačín, ašin ānāj* 'a mióta születtem, nem láttam őt' NyK. XIII. 115 | M. °*jot tasan*,*) *taftama šora ašez šačenda* 'a mióta itt vagyok, ilyen gabona még nem termett' NyK. XIII. 127 | M. °*jot sań, ašinā nāj* 'hogya (a mióta) jöttem, azóta nem láttam őt' NyK. XIII. 127. *jot* és *-m-képzős* igenév elativusa: M. °*jot šit lizemesta* 'nap fölkelte óta' NyK. XIII. 119.

-m-képzős igenév *ezda* névutós ablativusa: M. °*vaviloni-gā vālamat-ezda Xristost tejs kemnili-jā šačamat* 'a Babilonba viteltől fogva Krisztusig tizennégy nemzetség' NyK. XVI. 331.

Más finnugor nyelvekben is előfordulnak ilyen időhatározó mondattal egyértékű *-m-képzős* igenévi szerkezetek:

Osztják: *-m-képzős* igenévi szerkezet és névutó: *olmēmān ēuelt nōgēn χund ant ārdāhīsēm?* 'mióta vagyunk, mikor nem becsültelek meg tégedet?' NyK. XXXVIII. 113 *si niy joxtam-tēlna mur azāt tumdāgēt* 'e nő érkezésétől fogva a nép teljesen egészséges' NyK. XXXVII. 178.

-m-képzős igenév határozóraggal: *ma oldēmna tās ant saiviliēm* 'mióta (csak) vagyok, marhát nem örök' NyK. XXXVI. 385.

Vogul: *-m-képzős* igenév és névutó: °*jolēl jānī-mamēm-pasnēl tamliŋ vārmēl at vāšintāsēm* 'mióta felnővekedtem, ilyen dolgot nem láttam' NyK. XXI. 343.

Ezen időviszony kifejezésére a finnugor nyelvek más képzős igenévi szerkezeteket is használnak; így a magyarban gyakoriak a *-t-képzős* igenévi szerkezetek: Az ő megjötté óta nyugodt vagyok.

A *mikorra?* kérdésre felelő időhatározó viszonyt az *-m-képzős* igenév illativusa (*-s*) fejezi ki: °*samo-zunzo pokš ořološ čavninze* 'míg ő megjött, a nagy sas megölte' NyK. V. 112.

Más képzős igenévi szerkezetek is előfordulnak ezen időviszony kifejezésére a finnugor nyelvekben, így a magyarban *-t-képzős* szerkezetek: Virradtára mégis megjött.

*) Az eredetiben sajtóhibával: *tasan*.

A mennyi ideig, meddig? kérdésre felelő időhatározó viszonyt az *-m-képzős* igenév illativusa fejezi ki vagy az *-m-képzős* igenév névutóval kapcsolatban; előfordulnak azonban *°ämbä, koda, °mizaris, zards, mižarda* kötőszós s *ška* 'idő' szóval szerkesztett mondatok is.

-m-képzős igenév az illativus *-s* ragjával: M. *°fkä fkän kulims šavst* 'egymást halálig ütötték' NyK. XIII. 93 | M. *°ten tiems af noldan* 'míg ezt meg nem csinálja, nem ereszttem őt' NyK. XIII. 93 | M. *°min molemä šopidims* 'mi mentünk, míg sötétedett' NyK. XIII. 120 | M. *°šit lisems* 'nap fölkelteig' NyK. XIII. 119.

Ezen gerundiumhoz néha személyrag járul: M. *°ilatt tazk moñ samozin* 'maradj itt, míg eljövök' NyK. XIII. 120 | M. *°kulemezen (kulimizin) af joran soñ-tesenza ulems* 'nem akarok holtomig ő nála lenni' NyK. XIII. 116 | *°čavize soñze kulomozonzo* 'ütötték őt, míg meg nem halt' NyK. XIII. 93 | M. *°mon učsinä stamazanza* 'vártam őt, míg fölkel' NyK. XIII. 120 | M. *°tosa kulimizist erašt marsa* 'ott holtukig együtt éltek' NyK. XIII. 93 | M. *°alätsen ulemez (ulems) tet lad eräms* 'míg atyád él, néked jó élni' NyK. XIII. 117 | M. *°moñ af ulemezen cebärsta sin af robotajht* 'míg ott nem leszek, ők nem dolgoznak jól' NyK. XIII. 117 | *testę purģine inazoro pazon tujemazonzo ila lištnek!* 'innen Purgine fejedelem istennek eltávoztáig ki ne menj!' Chrest. 8.

-m-képzős igenév és *tejs* 'in die Nähe, zu' névutó: M. *°i ulš tosa irodt kulimat tejs* 'és lakék ott Heródes haláláig' NyK. XVI. 333.

Más finnugor nyelvekben is előfordulnak ilyen időhatározó mondattal egyértékű *-m-képzős* igenévi szerkezetek:

Cseremisiz: *-m-képzős* igenév határozóraggal: *kädalštes jaŋgälmeškä* 'er lässt sie laufen, bis sie müde sind' Toim. XIX. 179 | *juđ-meškät ala* 'élj, míg meg nem öregedel' u. o. 35 | *+bičkiž laška kümeškät ořena šořa* 'wir warten nicht, bis die dünnen nudeln kochen' Aik. XIII. 41.

Osztják: *-m-képzős* igenévi szerkezet és névutó: *χυtl ēdam-mosa sγlāntsəŋən* 'napfölkeltéig birkóztak' NyK. XXXVII. 56.

Ezen időviszony kifejezésére a finnugor nyelvek nemcsak *-m-*, hanem más képzős igenévi szerkezeteket is használnak, így a

magyar a -t-képzőseket: °wээр foltaygh ostoroztatal. ThewrC. 192. Koporsómba lépttemig, zártomig. Életének egész lejártáig, folyttáig. BARÓTI: Magy. Vir. 414.

°ämbä kötőszós mondatok: M. °senars ašist lotka, ämbä fkä fkan kulims šavst 'so lange hörten sie nicht auf, bis sie einander totschlügen' AHL. 125 | M. °ašolš senars molš, ämbä usft alu praš 'der esel ging so lange, bis er unter der last fiel' AHL. 126.

koda kötőszós mondat: °a jutj te tšiš, koda vese te tejevi 'dieser tag wird nicht vergehen, bis alles dies geschieht' WIED. 105.

°mizaris, žards kötőszós mondatok: M. °mizaris apak sott-el, kolaj ulicava arnes 'a míg nem volt megkötve, mindig az utcán futosott' NyK. XIII. 120 | M. °mizaris teet lats, senaris eräk task 'a míg neked jól lesz, addig élj itten!' NyK. XIII. 127 | °aštšede toso, žards mon udan 'bleibet dort, so lange ich schlafe' WIED. 106.

mizarda kötőszós mondat: M. °mon ušinä senaris, mizarda steäs 'vártam őt addig, míg fölkelt' NyK. XIII. 127.

ška-val való szerkezet: °liadodo te tarkas, kona škaso a jovtan tenk 'bleibt an diesem orte, bis ich euch sage' WIED. 106.

5. Állapothatározó mondatok és ezekkel egyértékű kifejezések.

Feltételes viszony.

A feltételes viszony gyakran kötőszó nélkül van kifejezve a mordvinban, ilyenkor az ige sokszor conjunctivusban vagy conditionalisban áll. *) Azonban kötőszós mondatok (budji, b'idä, budimks, ešli, ježli, kabu, °kida, °kidik, kodak, kolj, kilä, °senak, °täräi) is gyakoriak.

Kötőszó nélküli szerkezetek: °čamanzo nardasi pačant ejse, tejevi bačatirks 'reibt er mit dem tuche sein antlitz, so wir der ein riesiger held' Aik. XII. 87 | °lama kor'tama

*) BUDENZ szerint a conditionalis utórésze, -deša-, deša- tkp. 'leszen' ige, mely mint kötőszó is előfordul: °täräi (vö. буде 'ha', будеть 'leszen') NyK. XIII. 80.

karmat, toñčit jomaftat 'wirst du viel sprechen, so wirst du dich zu grund richten' Aik. XII. 134 | *+čavsak, toñčit véret valat* 'wenn du ihn tot schlägst, vergiessest du dein eigenes blut' Aik. XII. 41 | *langozonzo vanat, lama jovti* '(wenn) du darauf blickst, erzählst es viel' Aik. XII. 55 | *liš'at, p'rat jomavšit* 'ha kijössz, elveszted fejeidet' Chrest. 8.

Kötőszó nélküli szerkezetek conjunctivusban álló igével: *+sodavliñdak istaŋa, kavto letam vaškamom mon kučovliñ* 'wenn ich das gewusst hätte, meine zwei brüder, meine verzärtler hätte ich gesandt' Aik. IX. 194 | *°a miñ avulinék čije, sašavulläiz* 'ha mi nem futottunk volna, utólérnek vala téged' NyK. V. 93.

Kötőszó nélküli szerkezetek conditionalisban álló igével: *+mon urvakstiñderan, ved' toñ véčkenē avat a karñi* 'falls ich heirate, so wird deine (stief) mutter dich nicht lieben' Aik. XII. 80 | *mon raykstiñderan, tiñ ved' glušavtado* 'wenn ich aufschreie, so werden ja euere ohren taub' Aik. XII. 101 | *+ombočede ista čačtiñdereš, nejle pajms puvasa* 'wenn sie ein anderes mal aber wieder so gebären wird, dann werde ich sie an der querstange erhängen' Aik. XII. 104 | M. *°son molen-däräj, monga molan* 'ha ő megyen, én is megyek' NyK. XIII. 132 | M. *°näims jorañdäräsak, tet äräskidima* 'ha meg akarod látni, sietned kell' NyK. XIII. 132.

bud'i, b'idä, budimks '(or. буди, буде, будемъ néha *meks* (or. что utánzása)-szel megtoldva) kötőszós mondatok: *°budi moñ nej letsamak, estet a-paroš uli* 'ha engem most meg-lösz, magadnak baj lesz' NyK. V. 87 | *+bud'i . . . ejkakšot jomav-cak, eñan* 'wenn du . . . dein kind umbringst, will ich leben' Aik. XII. 80 | *bud' a noldasamak, košak udalksot véše karasiñ* 'falls du mich nicht hineinlászt, werde ich die aussenseite deines türstockes herauskratzen' Aik. XII. 116 | *budimks a jovatat, to miñ p'rat keřasiñek* 'falls du aber nicht so meldest, werden wir deinen kopf abbauen' Aik. XII. 88 | *+nej budimks karmit drañamo, tiñ keleşk tiñtiñk, drañado* 'wenn sie aber zu necken anfangen, steckt eure zungen hervor, necket!' Aik. IX. 124 | *b'idä kulis lomañis daño, soñdedendza mäjlä teša us ulimä karmit nutškan nutškat* 'ha az ember már régen meg-halt, utána itt élni kezdenek unokáinak unokái' Chrest. 23.

esli, jezli (or. если) kötőszós mondatok: *esli ke kevštadiž tɨŋk: joftada soñdenze!* 'wenn euch jemand fragen wird: so antwortet!' Aik. XII. 135 | *jezli lamo sodavlit, to a lamo udovlit* 'wenn du viel wüsstest, so würdest du nicht viel schlafen' Aik. XII. 75.

kabu (or. кабы) kötőszós mondatok: *kabu štavoldak vjev varma, miñek bu volnatñe moŋa b'eŋaks jortovliniž* 'wenn nur ein starker wind sich erhöbe, so würden uns die wellen an das meeresufer werfen' Aik. XII. 105 | *+kabu ñej uleveldak pši, bočkanit bu šiseñej šezevliže* 'wenn es jetzt nur eine hitze gäbe, würde sie die tonne in sieben teile zerreißen' Aik. XII. 105.

°kida, °kidik, kodak kötőszós mondatok: M. *°kida ton kolma kizida melä tsoratsen sodasak, šavk estit!* 'ha három év múlva fiadat megismered, vedd magadnak!' AHL. 97 | M. *°kodañ sembï sokir'nä jakaiht, kidik näiht siñ af vätnisaz* 'miként a vakok mind járnak, ha látók nem vezetik őket' AHL. 124 | M. *°kida bojar ulan, esta saját moñ-tezen* 'ha úr leszek akkor eljössz hozzám' NyK. XIII. 116 | *kodak drožakstuvat, jomat* 'wenn du dich rührst, bist du verloren' Aik. XII. 136.

koli, kilä (or. коли) kötőszós mondatok: *+koli kiskanzo jomašt, soñčinzajak kodajak jomavca* 'wenn einmal seine hunde verloren gegangen sind, werde ich auch ihn selber irgend wie umbringen' Aik. XII. 122 | *koli ki kevštadiž... joftado tenze* 'ha valaki kérdez benneteket, mondjátok neki' Chrest. 6 | *kilä ištäña, ul't parih-täjä goŋazin!* 'ha így van, légy veszedelmemben jötevőm!' (Mordvin hadifoglyok szóbeli közlése).

°señak: °ki a primatadiž señak tɨŋk, seste lisede se kudosto 'wenn jemand euch nicht aufnimmt, so geht aus diesem hause' WIED. 107.

°täräi kötőszós mondat: M. *°täräi mon molan, kandan tol* 'wenn ich gehe, hole ich feuer' AHL. 113.

A megengedő viszony kifejezése.

Ezen viszonyt a mordvin orosz kötőszós (*koš, koł, pušt*) mellékmondatokkal vagy kötőszó nélküli szerkezetekkel fejezi ki.

koš, koł (or. хоть) kötőszós mondatok: *+koł sokito izit, šuvado jarcit, koł ščerdit kodit, derugat kanitit* 'obgleich man pflügte eggt, iszt mann spreu, obgleich man spinnt webt,

trägt man sackleinwand' Aik. IX. 34 | *kol ton pazdo viškiñat, pazon tevde ton sodat* jóllehet te Istennél kisebb vagy, mégis tudod, mit csinál az Isten' Chrest. 17 | M. °*kuť moliht, mon af molan* 'habár-mennek, én nem megyek' NyK. XIII. 133 | M. °*kuť kaftskä muvir'tilt, fkä fkändi prea af maksiht* 'obwohl beide schuldig waren, gaben sie doch nicht einander nach' AHL. 121 | °*koš soñs ez kult, a nize soñze* 'er selbst ist zwar nicht gestorben, aber sein weib' WIED. 108.

pušt (or. *nyctb*) kötőszós mondat: °*pušt maksñi-mañt a maksñan, otkazamoñt a večksa* 'wenn ich auch nicht gerade zu geben pflege, liebe ich (doch) nicht das versagen' Aik. IX. 68.

Kötőszó nélküli szerkezetek: *kova arde toñt sodamuš... soñz(e) alunza modaš lukaž luke* 'wo dein schwiegersohn... auch fahren mag, überall erdonnert unter ihm die erde' Aik. XII. 134 | *mon kemgavtovo vaš(a) avan, mon i to pakšünt sokija* 'ich bin mutter von zwölf füllen, dennoch habe ich das ackerfeld gepflügt' Aik. IX. 66.

6. Módozathatározó mondatok és ezekkel egyértékű kifejezések.

Módhatározó mondattal egyértékű kifejezések.

A mordvinban ezen viszonyt *-m-*, *-ž-*képzős és tagadó igenévi szerkezetekkel találjuk legtöbbször kifejezve: előfordulnak azonban kötőszó nélküli és *koda* kötőszós szerkezetek is.

*-m-*képzős igenév és *marto*, *mar'ta* névutó: °*otkazaz božamo marto* 'er läugnete es, indem er dazu schwor' WIED. 62 | M. °*kalin kundamants marto eräj* 'halfogással él' NyK. XIII. 112 | M. °*vants prä vetti kometemants marto* 'vízbeugrásával mentette meg magát' NyK. XIII. 124.

*-m-*képzős igenév inessivusa: °*mon pile mar'amso... mar'čija* 'durch hörensagen... habe ich es erfahren' Aik. IX. 214.

*-ž-*képzős igenév: °*jarcaž a peškedinderat, a nolčez uš a peškedat* 'wenn du durch essen nicht gesättigt wirst, durch lecken wirst du erst recht denn gar nicht gesättigt' Aik. XII. 78 | M. °*vett turks uiz jotañ* 'a vízen keresztül úszva keltem át' NyK. XIII. 118.

-*z*-képzős igenév és *latso* ('módon'): *ríveš érva stadañ vaniŕsatñeñ sarazon-vaniŕsatñeñ tonavt ož latso tonavt inže meŕeñe* 'der fuchs lehrte alle hirten so zu sagen, wie er die hirten der hühnerheerde zu sagen gelehrt hatte' Chrest. 7.

Tagadó igenévi szerkezetek: *+apak seŕet kuvči* 'stöhnt ohne krank zu sein' Aik. XII. 25 | *+apak čvrt seŕej* 'tief, ohne dass man es ausgegraben hat' Aik. XII. 25 | *apak tonavtñe kartak a kodañit* 'ohne lernen können nicht einmal bastschuhe geflochten werden' Aik. XII. 76 | *+son apak vačkak vačkatì, son apak strojaks strojati* 'sie wird, ohne dass man sie errichtet, sich errichten, sie wird, ohne dass man sie aufbaut, sich aufbauen' Aik. IX. 46 | M. *°son tuš mon apak sodakìn* 'ö elment a nélkül, hogy tudtam' NyK. XIII. 121 | *mazi damaj rívežej apak tšavt ištak noldiže* 'a szép Damaj a rókát eleresztette, a nélkül hogy agyonütötte volna' Chrest. 5.

Kötőszó nélküli szerkezetek: M. *°son sã marto kozäkits, kaftìn-kirda pitnä sävi* 'ö az által gazdagodott meg, (hogy) kétszeres árt veszen' NyK. XIII. 124 | M. *°sã marto vantš prã, vetti kometš* 'az által mentette meg magát, (hogy) a vízbe ugrott' NyK. XIII. 124.

koda kötőszós mondat: *°jartsašt siñ, koda eravi* 'ök ettek, a hogy kell' NyK. V. 84.

Hasonlító mondatok és ezekkel egyértékű kifejezések.

A hasonlító viszonyt a mordvinban translativusi *-ks* raggal vagy *-ška* ('idő, nagyság') szóval találjuk kifejezve; gyakran szolgál ezen célra *latso* (*lad* 'mód'); előfordulnak *pšt a*, *°buttaby* (or.) és *kodañä* kötőszós mondatok is.

Translativus (a ragnak ezen használatára vö. NyK. XLIV. 181): *+karšs pšest šulmaž pečatoks* 'die ende ihrer bast-schuhschnüre sind geknüpft siegelabdrücken ähnlich' Aik. IX. 136 | *+kov pazoks švetit mišarank, či pazoks švetit tiñk pačanh* 'wie der mond-gott leuchten eure silberbänder, wie der sonnen-gott leuchten eure tücher' Aik. IX. 158 | *+liši či pazoks lišide, valdo teščeks puromide* 'ihr tratet hinaus, dem aufgehenden sonnengotte gleich, ihr versammeltet euch, den klaren sternem gleich' Aik. IX. 156 | *pulutñe judmaks juvudiť* 'der schweif flat-

tert wie eine futterschwinge' Aik. XII. 136 | °*siviñ sijañ sal-*
mokskeks, mendiviñ pižeñ kečkakskeks 'szakadtam, mint ezüst-tű,
 hajlottam, mint réz-horog' NyK. V. 102 | °*piže kačamneks ej lišan,*
ašo ksnovineks koviran 'zöld füstként hej kimegyek, fehér borsó-
 ként elgördülök' NyK. V. 104.

latso [*lad* (or. ладъ) 'art, Weise' inessivusa]: M. °*moñ latson*
ečkä 'olyan vastag, mint én' NyK. XIII. 113 | M. °*varsi latso*
ravža 'oly fekete, mint egy varjú' NyK. XIII. 113 | M. °*son moñ*
kelsamañ es corants latsa 'ő engem szeret, mint a maga fiát'
 NyK. XIII. 113 | M. °*son moñ latsan közä* 'ő oly gazdag, mint
 én' NyK. XIII. 126 | M. °*äši latsa kirkä* 'mély, mint egy kút'
 NyK. XIII. 126 | M. °*tasa baña latsa lembä* 'itt meleg van, mint
 egy fürdőben' NyK. XIII. 126 | M. °*isaken šis tala latsa jakšamel*
 'a tegnapi nap hideg volt, úgy mint télen' NyK. XIII. 126 |
 +*te čuvtoñt laco koškemde, te likiñt laco tejevems, izvéstiñt laco*
pamuřems! 'dass ich wie dieses Holz verdorre, wie dieses Bild
 werde, wie der Kalk zerbröckele!' Aik. IX. 186.

Ehhez hasonló szerkezet: M. °*son tä šuftt seresa jor-*
daj 'oly magasra hajít, mint ez a fa', tkp. e fa magasságá-
 ban NyK. XXII. 456. E. *son te šuftiñt sártsa jordä.* (Az
 előbbi mondat erzä nyelvjárásban; mordvín hadifoglyok szóbeli
 közlése.)

pšä (or. будто) kötőszós mondatok: M. °*tasa*
lembä pita buñasa 'itt meleg van, mint akár egy fürdőben'
 NyK. XIII. 123 | M. °*stama kačamel, pita vir palš* 'olyan füst
 volt, mintha erdő égett volna' NyK. XIII. 123 | M. °*stama ärästa*
liš, pita nal 'oly sebesen repült, mint akár egy nyíl' NyK. XIII.
 124 | M. °*ten ult, pita es kutsit* 'légy úgy, mint otthon' NyK.
 XIII. 123 | M. °*stanä ärästa arts, pita liez* 'olyan sebesen vág-
 tatott, mintha repült volna' NyK. XIII. 118.

°*buttaby* (or. будтобы) kötőszós mondat: *vizdilgav-*
timiz, buttabi pežet tejevlinek 'er schalt uns, als ob wir eine
 sünde begangen hätten' WIED. 108.

kodañä ('miként, mint') kötőszós mondat: M. °*sembä*
es visnen pütniz, štobi stana kištims kodañä son kištis 'alle ver-
 suchten ihre Kräfte um eben so zu tanzen, wie er tanzte'
 AHL. 123.

-*ška*, mely mennyiség-, nagyságbeli egyezést, hasonlóságot

jelent. Előfordul mint önálló főnév is a mai mordvinban, s jelentése 'idő'. Itteni funkciójából következően eredetileg bizonyára általában 'nagyságot' jelentett. Jelentésfejlődése olyan lehetett, mint a magyar kor 'nagyság' szőé. Ezek a mennyiség-, nagysághasonlító mondatok tulajdonképpen nem a módhatározó mondatok közé tartoznak, mert nem módhatározónak, hanem jelzőnek, névszői állítmánynak felelnek meg. Pl. °*kozejkazo martunzo tejter tuš kavtoška* 'az asszonya magával egy leányt hozott, akkorát mint kettő' NyK. V. 98 | °*pivcima čotmarška kolozozo, čotmar peška žornazo* 'seine ähre ist gross [wie der arm am dreschflegel, sein korn ist gross wie das ende des dreschflegels' Aik. IX. 232 | °*praš makineška, saš ašo đigaška* 'es fiel so gross wie ein mohnsamen, es kam so gross wie eine weisse gans zurück' Aik. XII. 52 | °*sońe gorbun tuvoška, nolgozo liš čurkaška* 'selbst ist es von der grösse eines buckeligen schweines, sein rotz ist so gross wie ein zwiebel herausgekommen' Aik. XII. 55 | °*purđineška valgejeze, čaraxmanska valozo* 'seine stimme ist stark wie der donner, sein wort wie der hagel' Aik. XII. 58 | M. °*šičavška vir noldaiht* 'sie vergiessen so viel blut als ein floh' AHL. 144.

A következményes viszony kifejezése.

Ezen viszonyt a mordvin kötőszó nélküli szerkezettel vagy *meks*, *što* kötőszós mondatokkal fejezi ki.

Kötőszó nélküli szerkezetek: A mellékmondatban rendszeren *nalna* 'sőt még, sőt' szócska van: M. °*stama ičkežü, kolmo šista af pačkettama* 'olyan messze van, (hogy) három nap alatt nem érünk oda' NyK. XIII. 124 | M. °*stama jakšam-el, nalna šuftnā lazindušt* 'olyan hideg volt, (hogy) még a fák is megrepedeztek' NyK. XIII. 124 | M. °*stanā arden, nalna alašas šoviäs* 'úgy vágattam, (hogy) még a ló is habzott' NyK. XIII. 124 | M. °*son stanā javets, nalna mezevik ašez kortava* 'annyira megijedt, (hogy) még nem is szólhatott semmit is'. NyK. XIII. 124.

meks kötőszós mondat (ez tkp. az orosz такъ что kötőszós mondatok utánzása): °*slaž pokš varma, ista meks veńtšes valnokšnež volnaso* 'es erhob sich ein starker wind, so dass das boot in den wellen schwankte' WIED. 108.

što (or. что) kötőszós mondat: M. *°asolt layksa usf senara, što jambart sobsem alinza lepštazä* 'auf dem esel war so viel last, dass sie den armen ganz und gar nieder drückte' AHL. 125—6.

Ökhatározó viszony.

Az ökhatározó viszonyt a mordvínban legtöbbször az *-m*-képzős igenév ablativusával, allativusával vagy illativusával találjuk kifejezve; mellette *-m*-képzős igenév névutóval, kötőszó nélküli szerkezetek és *kēli* (or. коли), *mez* kötőszós mondatok is előfordulnak (Vö. WIED. 106).

-m-képzős igenév ablativus (*-do*, *-da*) raggal: *°iladu päli** *tirín telän pērekladuñ mäñdamdu, ošeo iladu päli mostovinanä šitimdi!* 'fürchtet nicht, dass ihr den bodenquerbalken meines vaters, des ernährers abbrechen werdet, fürchtet auch nicht, dass ihr die bodenbretter niederbiegen werdet!' Aik. IX. 160 | M. *°javidemada ašez mašto kortamo* 'az ijedtségtől nem tudott szólni' NyK. XIII. 112 | M. *°alašazen šindemda maksin kati-mez* 'azért, hogy lovamat itatta, adtam neki valamit' NyK. XIII. 92 | M. *°pūlgenzen pelsi modarāmda, panarints pelsi rasajamda* 'fél, hogy lábai megsárosodnak, fél, hogy az inge megnedvesedik' NyK. XIII. 92 | M. *°pelin maksimda šormat'nen tet* 'ich fürchtete deine papiere dir abzugeben' AHL. 103—4 | M. *°toñ kudu uskomdi maksin valf* 'azért hogy téged haza vitt, adtam egy rubelt' NyK. XXII. 446 | M. *°avardemada silmenza jakstert* 'sírástól a szemei vörösek' NyK. XXII. 447.

-mati-végű allativus-gerundium: M. *°avardemati silmenza jakstergitst* 'a sírástól szemei megvörösödtek' NyK. XIII. 120 | M. *°javidemati tirnazus* 'az ijedtségtől elkezdett reszketni' NyK. XIII. 120.

-m-képzős igenév illativus (*-s*) raggal: *pašiba lomañks putomzoyk, pašiba lomañks lovomzoyk!* 'dank sei euch, dass ihr uns für menschen gehalten habt, dank sei euch, dass ihr uns für menschen angesehen habt!' Aik. IX. 138 | *pašiba lezeñ maksumazot!* 'dank sei dir, dass du beistand leistetest!' Aik. XII. 5.

* Az eredetiben sajtóhibával: *päli*.

Az oknak illativussal való kifejezése a mordvínban gyakori: *+šelman sokurgačt ružijan kačams, pīlėn gluxojgačt ružijan vajgela* 'meine augen sind von dem gewehrrauche erblindet, meine ohren sind von der stimme der gewehre taub geworden' Aik. IX. 100.

Ilyen lativusi szerkezetek az összes finnugor nyelvekben előfordulnak (vö. BEKE: Finnugor határozós szerkezetek NyK. XLIII. 161. s köv. l.), pl. a magyarban: belehalt bána-tába stb.

-m-képzős igenév és *kis* névutó: *žalamit kis karman kisit oznama* 'mivel megsajnálta engemet, imádkozni fogok érted'. (Mordvín hadifogoly szóbeli közlése.)

-m-képzős igenév és *marta* névutó: M. °*jakama marta sizen* 'a járástól elfáradtam' NyK. XIII. 120 | M. °*son sizes kalin kundama marto* 'ő elfáradt halfogástól' NyK. XIII. 118.

Okhatározó mondatot helyettesítő -m-képzős igenévi szerkezetek más finnugor nyelvekben is gyakoriak:

Vogul: -m-képzős igenév névutóval: *+nan kan-kennē rätimēn-mā'ēs nanēn vōwintētēn* 'mivel téged a bátyád megvert, azért hívtak' VogNGy. IV. 329 | *+tāu viš-khart khōlt-mānl-mqs sazer-lōmtel misān* 'ő a gyermekeket, mivel neki megmutatták, czukordarabokkal ajándékozta meg' uo. II. 239.

Votják: -m-képzős igenév elativusa vagy instrumentalisa: *+mi pukšūmiš voždās ān vajā!* 'a mi leülésünk miatt ne haragudjatok meg!' VotjNGy. 261 | *tuž kuriš-kemištiz adami puktem* 'der mensch liess ihn sitzen, weil er so sehr darum bat' Aik. XIX. 105 | *so-bere udmort rodnaosse žalamēniz kutskiž kurinī* 'aber da der Wotjake mit seinen verwandten mitleid hatte, fing er an zu beten' Aik. XIX. 140 | *so udmortlen valameniz kurinī kuažleš kuaž šotiz zorze* 'weil jener Wotjake verstand zu Gott zu beten, gab Gott seinen regen' Aik. XIX. 141.

Cseremisiz: -m-képzős igenév -lan ablativus raggal: °*meman tolmolan (tolmolanna) peš* övörteve 'a mi eljövetelünknek igen örültek' NyK. III. 121 | °*šološtolan tudom kereve* 'lopásért megverték őt' NyK. III. 102.

-m-képzős igenév névutóval: *prustuimā-βeldak-ok kolen* 'er starb infolge einer erkältung' Toim. XVII. 99 | *kapaž, šāpšten ke toket keltamāš pušmet kišan* 'grabe, führe es in fudern heim, dafür dass du den teufel ums leben gebracht hast' uo. 196.

Finn: *Lapsen itkemältä en voinut nukkua* 'a gyermek sírásától nem tudtam aludni'.

A finnugorságban okhatározó mondattal egyértékű -m-képzős igenévi szerkezeteken kívül más képzős igenévi szerkezetek is előfordulnak. A magyarban gyakoriak a -t-képzős igenévi szerkezetek: °ymadlak tegedeth, pokolba zallatoderth, ees foglyokath zabadettassoderth. PozsC. 18. Ki minden nyelveknek kilembvolta miatt, népeket hitnek egyvességére gyejtél. R. Magy. Költ. Tára. I. 194. Te nagy bűnösvoltodért baromhoz hasonló uo. 163. Késedelmes s tompa vóltodért nem fér a dolog fejedbe. VERESMARTI: A Bátkaikhoz. II. 142. Ezen előadott ellenvetésektől írtóztába Sári mondotta. VERESMARTI: Megtérés Hist. I. 255. Ijedtébe keresztet vete magára. u. o. I. 3. Félteben meghal. ERDÉLYI: Közm. 141.

Kötőszó nélküli szerkezetek: °pelan... čičav pupasi 'ich fürchte... ein floh wird ihn stechen' Aik. IX. 4 | °erga baba, kuntsisínik sínst, mejile sín vese-jak sevsiz 'gyere anyus, fogjuk meg őket, (mert) azután ők mind is megeszik' NyK. V. 84 | M. °mon tiin, son märks 'én csináltam, (mert) ő parancsolta' NyK. XIII. 132.

kőli (or. коли) kötőszós mondatok: M. °kuli ingil-damait, kopirstit vatken kolma täläma-šnat 'da du mich unterbrochen hast, schinde ich aus deinem rücken drei dreschflegelriemen' AHL. 117 | M. °sarasnä, kuli tonatift, pamirksta jar'tsaiht 'die hühner, als gewohnt, fressen von den krumen' AHL. 127 | M. °kuli stanä toñ tevitsü, art ärasta ots-azirt päli 'da deine angelegenheiten also stehen, so wohlan sofort zum kaiser' AHL. 103.

mez (or. что utánzása) kötőszós mondat: M. °son äncäk kăžiäs, mez soñ ažez kizeftä 'ő csak azért haragudott meg, hogy őt nem kérdezték' NyK. XIII. 124—5.

Czélhatározó viszony.

A czélhatározó viszony kifejezésére a mordvínban E. -mo- -mu- -me-, -mi-,; M. mā-; -mā-végű gerundium szolgál vagy -m-képzős igenév névutóval kapcsolatban; ezeken kívül kötőszó nélküli szerkezetek, °štobi, °kodabi orosz kötőszós és meks kötőszós mondatok.

-m-képzős igenév lativusa: (E. -mo, -mu, -me, -mi-

M. -mā): *mon jakin ... polan maštomo, mon jakin ... polat jomavtomo* 'ich bin gewesen ... um meinen gatten zu töten, ich bin gewesen ... um meinen gatten zu vernichten' Aik. IX. 6 | *tujeksnēs pakšava viden šuronzo varšheme* 'er begab sich das ackerfeld entlang, um sein gesätes korn zu besehen' Aik. IX. 72 | *+min tarkas ežems pucinek, min pizeņ aškoņ purnamo, salava valco kortamo, pilede piles toškseme, vaj piže takan tejeme, min maze takan strojamo* 'wir wollen sie auf ihren platz, auf ihre stelle setzen, um ein schönes nest zu bauen, um mit geheimen worten zu reden, um von ohr zu ohr zischelnd zu plaudern, o um ein kleines kind zu gebären, um ein schönes kind zu zeugen!' Aik. IX. 152 | *+kučcak ... ton sajeņ urvat ton svayaks miņenek čisla vēlamo, miņenek maze vēlamo?* 'sendest du ... deine erworbene schwiegertochter, als freierwerberin zu uns, um das fest zu leiten, zu uns, um das schöne (fest) zu leiten'? Aik. IX. 116 | *+ežin lšif't jalgaņ ojaņ učiņi, ežin lšif't jalgaņ ojaņ erčamu* 'ich konnte nicht hinausgehen, um auf die freundinnen, kameradinnen zu warten, ich konnte nicht hinausgehen, um (auf die ankunft) der freundinnen, kameradinnen zu harren' Aik. IX. 164 | *+tirin telam škin avam sac kajimiž kujamo, sac kajimiž spravamo, moņ telas pukšos ozamo, moņ vērnes sīvelc sovamo* 'mein vater-ernährer, meine mutter-erzeugerin setzten mich in den garten hin, auf dass ich dick werde, setzten mich in den garten hin, auf dass ich mich bessere, auf dass mein körper, meine muskeln zunehmen, auf dass ich blut und fleisch bekomme' Aik. IX. 166 | *+kavto telam vaškamom mon kučovlīņ pusta čirga jakamo, kuloņ numoloņ purnamo, čavo pakšava jakamo, kajaņ štervaņ purnamo* 'meine zwei brüder, meine ver-zärtler hätte ich gesandt, um in dem öden walde zu wandern, um tote hasen zu sammeln, über das wüste feld zu wandern, um weggeworfenes aas zu sammeln' Aik. IX. 194 | *+tončitvīt avul jomamo uskšik, a šedējak šupalgadomo* 'die deinige hast du dahin geführt, nicht damit sie umkomme, sondern damit sie noch reicher werde' Aik. XII. 81 | M. °*tuš alašan vēšendimā* 'elindult lovat keresni' NyK. XIII. 90 | M. °*kučisi tsorat krandišis es mastirints šarimā* 'der rabe schickt den knaben sein land zu durchwandern' AHL. 99.

Ezen gerundium néha személyragos: M. °*jal-*

ganza tušt vešendimnza 'társai elindultak őt keresni' NyK. XIII. 90 | *M. °mon molan soñ paneminza* 'én megyek őt elhajtani' NyK. XIII. 118 | *M. °son tuš alašat kildemenza* 'elment a lovat befogni' NyK. XIII. 118 | *si kurok šisem praso guj sečehem* 'bald kommt eine siebenköpfige schlange, um mich aufzufressen' Aik. XII. 122 | *M. °mon tonaftit tuinā šabanen tonaftimist* 'elhozta a tanítót gyermekeimet tanítani' NyK. XIII. 121.

-m-képzős igenév illativus (-s) raggal: a toñ tandavtoms tarģiñek 'nicht, um dich zu erschrecken, haben wir (unser lied) angestimmt' Aik. IX. 110 | *tanitej jagudat keñeřest babaneñ uřaxaks, avul pekeñ peškedems* 'süsse erdbeeren mögen reifen der grossmutter zur freude, nicht um ihren magen zu füllen' Aik. IX. 210 | *M. °son martinza šavents nevod kalin kundams* 'ő magával hálót, vitt, hogy halászszon' NyK. XIII. 121.

-m-képzős igenév és kis '-ért, végett', layks '-ra, -re' névutó: °sovaž tserkvas kadamoñ kis 'er ging in die kirche um zu räuchern'. *°vedize soñze keřamoñ langs* 'sie führten ihn, damit man ihn züchtige' WIED. 107.

Célhatározó mondattal egyértékű *-m-képzős igenévi szerkezetek* más finnugor nyelvekben is gyakoriak:

Vogul: *-m-, -im-képzős igenévi szerkezetek: °nořor väreñ jilsen?* 'mit csinálni jártál ott?' VogNGy. IV. 322 | *°numi-täreñ joli mātā sunsilim mā-tärmel jäläsēs numi-täreñ* 'alant levő földjét megnézendő a földre jött' u. o. IV. 321.

Zürjén: *-m-képzős igenév és névutó: °unajasos myntöm ponda as lolsö šetny voys* 'hogy sokat megmentsen, ő maga jött éltét adni'. *°jözly petködtsem vylö dyr kelmannyd* 'hogy a nép lásson titeket, sokáig imádkoztok'. WIEDEMANN: Gram. d. syrj. Spr. 1884. 164. l.

Cseremisiz: *-m-képzős igenév -leč ablativus raggal: °onžukto mulam kornom jommoleč* 'mutasd meg nekem az utat, hogy el ne tévedjek' NyK. III. 129 | *°kučo meñem voč-moleč* 'tarts engem, hogy el ne essem' uo. *°tojo tudon mumoleč* 'rejtsd el, hogy ő meg ne találja' uo. 128.

Finn: *-m-képzős igenév illativusa: Poika pani toverinsa vettä tuomaan.* BUDENZ: Finn nyelvtan 1880. 132. l.

Lapp: *-m-képzős igenév essivusa: °Ton sitih varrabt vaddet čorgestattenman jurr mu* 'te akartad véredet adni, hogy biztosíts éppen engemet' UgFüz. III. 64.

Kötőszó nélküli szerkezetek: *M. °teint täčijok*

tuma, vandi šobdavati toza kenereda 'nektek még ma kell elindulni, (hogy) holnap reggelre oda érjete' NyK. XIII. 132 | M. °*kirdezen, tašt pra (afelt pra)* 'tartotta őket, hogy ne essenek' NyK. XIII. 132.

°*štobi* (or. *чтобы*), °*kodabi* (*koda*+*бы*) kötőszós mondatok: M. °*mon šas mǎrgin tiemda, štobi sembä näjzaz* 'én azért rendelttem csinálni, hogy mind meglássák' NyK. XIII. 132 | M. °*lambaftk kett, štobi koškeza (košel)* 'függeszd föl a bőrt, hogy kiszáradjon' NyK. XIII. 132 | M. °*pančka ortat, štobi suvavezama!* 'nyisd ki a kaput, hogy bemeheessünk!' NyK. XIII. 132 | °*kortlan tynenk, kodaby sodavlıde* 'ich sage euch, damit ihr wisset' WIED. 107.

meks kötőszós mondat (orosz hatás): °*vese syn teit te marto, meks nejevlize synst lomatne* 'alles tun sie deshalb, damit die menschen sie sehen' WIED. 106.

7. Kiegészítő mondatokkal egyértékű kifejezések.

Ezen viszonyt a névmásos mondatokon kívül gyakran igenévi szerkezetek fejezik ki:

+*ikellé(e)* *jakis tońc ulńit, val peń maksis tońc ulńit* 'du selbst warst es, die (uns) zuerst besuchte, du selbst warst es, die das erste wort gab' Aik. IX. 150 | +*avul, piżę dugakaj, mas-torin keles jakican* 'nicht, kleiner lieblich, bin ich eine, die im lande umhergegangen ist' Aik. IX. 214.

8. Jelző mondatok és ezekkel egyértékű kifejezések.

A mordvinban a jelző mondatokat igen gyakran igenévi szerkezetek pótolják, miként a többi finnugor nyelvben is. Előfordulnak azonban *kodama, kona, końdamo, meze, žaro* névmásokkal szerkesztett mondatok is; néha pedig kötőszó nélküli szerkezet. használatos a jelző viszony kifejezésére.

Az -*m*-, -*vt*-képzős igenév előtt álló névszó alanya az igenévben kifejezett cselekvésnek: °*vaj kelej pęksę łopine, celeń valguma tarkine, rosań aścima łopine, vaj cń tokamo pandńie!* 'o, sie ist ein breites lindenblättchen,

das plätzchen, wo der bienenschwarm sich niederlässt, ein blättchen, wo der tau verweilt, o, sie ist ein von der sonne bestrahltes hügelchen!' Aik. IX. 120 | ⁺*cedin cudima tarkine* ... a varman tokamo tarkine 'ein ort, wo das wasser strömt ... nicht ein ort, wo der wind bläst' Aik. IX. 208 | ⁺*paksas paro ulizi, cin caramo tarkaso* 'a szántóföld jó legyen, nap játszó helyen' NyK. V. 88 | *vana ivanka pramo tarkasonzo as(o) al* 'siehe, auf der stelle, wo Ivanka gefallen ist, ist ein weisses ei' Aik. XII. 3 | ⁺*min a sodatayk, kos(o) ascat, paziñ vecikima ugoicat* 'wir wissen nicht, wo du dich befindest, ob in der von gott geliebten ecke' Aik. IX. 114 | ⁺*paziñ putovt cer siñel ojde leñde jarcamo* 'du von gott, um fett und schmalz von blutigem fleisch zu essen, eingesetztes wesen' Aik. XII. 42.

Ilyen -m-képzős igenévvel való szerkezetek a finnugorságban gyakoriak:

Ösztják: ⁺*tam törēm partēm unt juz emēm ewilt* 'ezen isten adta erdei fa növekedése közben' ÖsztjNGy. 84 | *anggel jontem noxsej vēr* 'anyjuk varrta nyuszt-(bőrös) munka' uo. 151 | *mā olām jadēmna žolām mēñ'k-eui žorštmel* 'abba a házba, a hol voltam, három erdei manó-leány érkezett volt' NyK. XXXVII. 67 | *mun pōder'dem iasgu žorēmāsl* 'a mi beszéltük szónkat elfelejtette' NyK. XXXVII. 176 | *lou iññ'am tojāñel euelt mēzēñ selta űek an' tusa* 'az ő járta hely felől talán mégse vitték volna el örökre' NyK. XXXVII. 166 | *lou toimel žontēñ-mou euelt tiuam kāt juz āltñāñ žāñlāl pēlāk-sēñ'salām* 'az ő birtokukban volt, a Konda vidékéről hozott, két fából összerótt csónakjaikat összerőttem' NyK. XXXVIII. 125.

Vogul: ⁺*anēm tārem mim-ut* 'nekem isten adta holmim (az)' VogNGy. IV. 339 | ⁺*akw' sän āñsēm žurēm nāñtsati āñse'im* 'egy anya ellette három ünöm van' uo. II. 49 | ⁺*elēm-žālēs sq-pamtēm jāñ-uj-ñqul-sqāmā elēñ nāñki* 'ember dúczolta jávor-hústartó ducza látszik a távolban' uo. III. 81 | ⁺*am totēm tāññiñ uj tāññēm ti* 'az üzenetes állatüzenet, melyet én hoztam, ez' uo. I. 79 | *amki mim mām* 'azon a helyen, a hová adtalak' uo. IV. 54 | ⁺*nāñki tūstēm qñn puñkpā sāt sāplanēñ'sqyā iswāst* 'a magad állította ezüst fejű hét oszlopotat mind megszállták' uo. I. 117 | ⁺*takwi āñsēm nauramā nūpēl tūlē kwoss āñkwāti* 'a maga szülte gyermekére a mint oda pillant' uo. III. 455. ⁺*tan jūnitoglēm pennēñ kēr-oqtñē mām nāñriś vājwāsēñ?* 'a tőlük ütött bűvös vassfegyver mikép vehetett téged oly erősen elő?' u. o. III. 201.

Zürjén: *važen stav mortjas olisni as izemen, soñisni as*

izem nán 'régén az emberek mind a maguk öröltjén éltek, maguk örölte gabonát ettek' NyK. XLIV. 227.

Votják: *+šir šiäm nianä šisa* 'eger ette kenyeret evén' VotjNGy. 1 | *+inmar šašjäm puáz kirež-kä leštid* 'ha az inmar ütötte fát kirež-hárfává alakítod' u. o. 6 | *+soldat leštäm iz-kor-kajos* 'a katona építette kőházak' u. o. 222 | *+ivan šotäm pireniktä mar dunin dunjad bon?* 'az Iván adta mézeseidet minő áron vásároltad ugyan?' u. o. 250.

Cseremis: *+oš kur'žan kalašeme mutšo* 'a sző, melyet a fehér czár mondott' Aik. VII. 66 | *+moi šoyemo tumo* 'a tölgyfa, melyben álltam' u. o. XIII. 11 | *+men šičme töržašem kö šinžes?* 'wer setzt sich ans fenster, wo ich gesessen?' u. o. VII. 74 | *nolle šedra puremo pečke* 'olyan hordó, melybe negyven akó fér' u. o. VII. 27. *išan šur-žen^m-bazzmā olmam nälēs* 'Iwan nimmt einen apfel, von dem die hörner fallen' Toim. XVII. 179.

Finn: *Isän antama kirja. Äidin ompelema paita. Sinun tuomasi lahja.*

Ilyen jelző mondatlall egyértékű -m-képzős igenévi szerkezeteken kívül a finnugorságban igen gyakoriak más képzős igenévi szerkezetek is. A magyarban nagyon gyakran használatosak a -t-képzős igenévi szerkezetek: Anyaszült gyermek; kigyóharapta fű. Fűv. K.*) 130. Eb-ellette fia. THALY: Vit. Én. II. 256. Tüzemésztett. BARÓTI: M. Vir. 448. Anyahagyott leány. U. o. 334. Méregette ember. DUGONICS: M. Példab. I. 182. Szélhordotta lábú. U. o. I. 174. Jobb az Isten-ölte, mint az ember-vágta. ERDÉLYI: Közm. 206. Lakik vízfutotta helyekenn. Fűv. K. 556. Emberek nem lakta földön. BALASSA: 91. Te-adtad lelketet. U. o. 118. Te teremtetted ember. U. o. 123. Bélebűzhödt 'válogató, finnyás' (Nagykamond, Veszprém m. V. ö. még MTsz. NyF. 33.). Nyaka-nyirett pap. SZTÁRAI: Az igaz pap-ságnak tiköre. R. M. Költ. Tára V. 225. Tollahullott szárny. BARÓTI: M. Vir. 354. Kezeégett gyermek. ERDÉLYI: Közm. 166. Inaszakadt ember. U. o. 201.

Az -m-, -i-képzős igenév előtt álló névszó tárgya az igenévben kifejezett cselekvésnek: *pižen targamo tarkasot, šijan šlamo ved lanžsot* 'an einem orte, wo erz ausgegraben wird, an einem wasser, wo silber gewaschen wird' Aik. IX. 172 | *šetes madima tarkinēt, šetes ešūma tarkinēt* 'das wird dir ein platz sein, um dich niederzulegen, das wird dir ein platz sein, um dich zu erwärmen' Aik. IX. 220 | *keļmeņ felan ežūma tarka a mujat* 'keinen platz, um dei-

*) Magyar Fűvész Könyv. Debreczen. 1807.

nen kalten körper zu erwärmen, wirst du finden' Aik. IX. 214 | *+rušijās uli... tošanā jortnima tarkiniet, sumkaš uli gorān kortamo toñ tarkat* 'das gewehr wird... dir derjenige sein, dem du deine langeweile offenbaren kannst, der quersack wird derjenige sein, dem du deinen kummer erzählen kannst' Aik. IX. 216 | *olgoñ kañtllima nošilatñe* 'die trage, mit welcher stroh getragen wird' Aik. XII. 53 | M. *°kalin kundama vastinkä* 'halfogó helyünk' NyK. XIII. 118 | *°lävksiñ salī kavalos salinze* 'a madárfiorzó heja el-lopta' NyK. V. 112 | *lugañ sokoñi tulakat, erbañ porñi barakat* 'ferkel, die die wiese durchwühlen, widderchen, die sahlweiden benagen' Aik. IX. 130 | *+te sad vaniça atinēs nardiže pačānt ejse camanzo* 'der den garten bewachende alte rieb mit dem tuche sein antlitz' Aik. XII. 87.

Ilyen -m-képzős igenévvél való szerkezetek előfordulnak más finnugor nyelvekben is:

Osztják: *χān-āšēu iñβadēm pām-χorbi-χoi lou tām* 'a király-atyánkat megmentett Fűforma-ember ez itt ő' NyK. XXXVII. 272 | *tām yas lūm χōlēm oχpi mēñk' nvy olmēn?* 'hát te vagy az háromfejű erdei manó, a ki ezt a várost fölfalta?' u. o. 58.

Vogul: *+tusä tārätēm ājkä* 'a szakállát széteresztett öreg' VogNGy. I. 134 | *+puñk-tār χartēm saw āñk* 'fejkendőt rántott sok nőcske' u. o. IV. 120 | *+pī sästēm pīññ paulnē ti nēileuw* 'fiú nevelő fias faluba érkezünk vala im' u. o. III. 101 | *+jā'imēn alēm nuriñ uñ tot ta ūñlilālī* 'mely atyánkat megölte, az a bosz-szúunkat kihívó állat im ottan üldögél' u. o. III. 451.

Cseremisiz: *jūmā-tšākēmā-γē,tšā* 'az a nap, melyen az Istent bemártották' NyK. XXXVIII. 207.

Az ilyen jelző viszony kifejezésére a finnugor nyelvek az -m-képzős igenévi szerkezeteken kívül más képzős igenévi szerkezeteket is használnak, így a magyar az -ó-, -t-képzőseket: Csép-szaggató barátok. SZTÁRAI: Az igaz papságnak tiköre. R. M. Költ. Tára V. 212. Téjoltó galaj. Fűv. K. 126. Álomhozó fű. U. o. 175. Szívrágó férgeket szeret. BARÓTI: M. Vir. 399. Nyakszakasztó árok. VERESMARTI: Megtér. Hist. I. 101, 226. — Bíróság viselt ember. VERESMARTI: Megtér. Hist. I. 251. Nem utavesztett, ki utára talál. U. o. II. 15. Szemefényevesztett ember. BARÓTI: M. Vir. 388. Szöleje vesztett. Oklev. 1712. Pannonh. Rendt. V. 768. Bőrehagyott kígyó. ERDÉLYI: Közm. 236. Kereke tört paraszt. U. o. 321. Színehagyott.

Egyéb igenévi szerkezetek: *arās sovamo tarkiniet*

aräs mađima tarkinet 'du wirst keinen ort haben, um einzutreten, keinen ort, um dich niederzulegen' Aik. IX. 220 | *°arak näimä vasts* 'állj olyan helyre, a hol megláthatnak' NyK. XIII. 118 | *+vana pačan kenže pramo tarkant vešnesi* 'siehe, eine otternklaue wird die stelle, wo er hingefallen ist, aufsuchen' Aik. XII. 3 | *°veles kadovs putoñ kudom, kudos kadovs tiriñ tetinim, vaniñ avinim* 'a faluba maradt építettem házam, a házba maradt nevelő atyuskám, gondomat viselt anyuskám' NyK. V. 86 | *°kerč pelej kulš sajiñ polat, kijaks javs tukštadiñ larss piže takat* 'bal felé meghalt elvett feleséged, padlat közepén ringató bölcsoében zöld (ujszülött) kis gyermeked' NyK. V. 87 | M. *°isaken af saj inžiš kulš* 'a tegnap el nem jött vendég meghalt' NyK. XIII. 117 | M. *°isaken saj inžinā tāci tušt* 'a tegnap jött vendégek ma elmentek' NyK. XIII. 122 | *+čaci mastorov moltanok, kasi mastorov tutanok!* 'nach deinem geburtslande wollen wir fahren, nach dem lande, wo du aufgewachsen bist, wollen wir uns begeben!' Aik. IX. 12 | *+budim, avakaj, kardajs rašti kildin kis...* *paksas čaci noročin kis tete oskskeñt sirgavitiñ* 'wenn du, mütterchen, des viehs wegen, das auf dem hofe sich vermehrt... des getreides wegen, das auf dem felde erzeugt wird, diese opferhandlung veranstaltet hast' Aik. IX. 174.

Más finnugor nyelvekben is előfordulnak ilyen igenévi szerkezetek. Itt csak az -m-képzős szerkezetekből idézek példákat:

Osztyák: *mundi manem lauay xoi ielta xvš jožtsallē* 'az imént elment lovas ember hátulról már csaknem utólérte' NyK. XXXVII. 260 | *ai-xui prāna tvimam...* *luš nōmān tāl'sēm* 'gyerek-ember koromban használt... evezőmet előhúztam' NyK. XXXVIII. 120.

Vogul: *+mēnem mētēt ākwēps pāri at jiw mēnō* helyén egyhamar nem tér vissza' VogNGy. I. 166 | *jit +jožtnē mētēt jqlē ālēstē* 'azon a helyen, a hol utólérte, leölte' u. o. II. 233 | *+totim aulā-nūpel xqsa jāmēs* 'a tájék felől, melyről hozták, sokaig ment' u. o. II. 122 | *+qul uj-qulēn jožtem xum...* *jāmitū* 'első vadacsájához jutott férfi... lép' u. o. III. 260.

Votják: *+kidōkā koškām vorgoronjoštidlān kutono gārijež buš kiłoz* 'a messzire ment legényeidnek fogni való ekéje használatlan marad' VotjNGy. 295 | *liktem kīnojed-no koškoz* 'auch dein gast, der zu dir gekommen ist, geht weg' Aik. XIX. 3.

Cseremisiz: *ilalme surtem* 'a ház, melyben lakom' Aik.

VII. 63 | °tolmo kornena sae ele 'jött útunk jó vala' NyK. III. 121 | °tide tüieme kenagaže 'ez a könyv, melyet tanul' u. o.

A magyarban a -t-képzős igenév fordul elő ilyen használatban: Laktam földemről... mikor gondolkodom. BALASSA 24. S tarts meg adtad életemet. U. o. 100. De kívántam könyveket nem találhatván. VERESMARTI: Megtérés Hist. I. 34. Adta jóvát miért nem becsültem. THALY: Vit. Én. I. 129.

Kötőszó nélküli szerkezetek: +karčo vass' ruz ava, kundi ved' 'ihm beegnete ein russisches weib, es tragt wasser' Aik. XII. 100 | +ulhes inazero, ulhes sonze corazo 'es war einmal ein kaiser, der hatte einen sohn' Aik. XII. 104.

kodama névmásos mondatok: M. °stama sirä lo-ma'nä, kodama son sirä, miñ (!) af jakajht robotama 'olyan öreg emberek, a milyen öreg ő, nálunk nem járnak dolgozni' NyK. XIII. 123 | M. °mön uli stama kotfizä, kodama tet erävi 'nekem van olyan vásznam, a milyen neked kell' NyK. XIII. 123 | M. °stama sudna näin, kodama nengä mizardovik ašen näjendä 'olyan hajót láttam, a milyent még sohasem láttam' NyK. XIII. 126.

kona névmással szerkesztett mondatok: M. °son af joraj stama alaša, kona lats af ardi 'nem akar olyan lovat, a mely jól nem fut' NyK. XIII. 123 | M. °stama lomañ, kona mokšaks kortamo lats af mašti 'olyan ember, a ki mok-sául beszélni jól nem tud' NyK. XIII. 123 | M. °sä atäs, kona isak saš, särädi 'az öreg, a ki tegnap jött, beteg' NyK. XIII. 122 | konañ uli avazo, šeten prazojak valaňä 'wer eine mutter hat, dessen kopf ist sogar glatt' Aik. XII. 77.

koñdamo (plur. koñdat 'ähnlich, gleich'): +či valdoñ koñdat piši šelvet kvētezan 'klare tränen) wie der sonne licht, heisse tränen mag ich fallen lassen' Aik. IX. 210—12 | kosta soñdenze mujims mirdē mazi damajt koñdama? 'wo wird sie einen mann finden gleich dem schönen Damaj? Aik. XII. 135 | +soñze koñdama omuče baxatij sodama at mujat 'einen anderen reichen schwiegersohns einesgleichen wirst du nicht finden' Aik. XII. 134.

meže névmásos mondat: +kavanasiž pirgin(e) inazurt i še mb'ijñin, mešt mar'tunza arct 'sie bewirten fürst Pirgime und alle, die mit ihm gefahren sind' Aik. XII. 137.

žaro névmásos mondatok: +žaro ijenze godonzo,

žaro pečatonzo šormanzo, šňaro kažnenze 'so viel als es jahre hat, so viel als es stempelfiguren und zeichen hat, so viel enthält es schätze' Aik. XII. 5.

A jelzett főnév a mondatban is ki van téve: M. °*mon sodasa sä kit, kona kigä sin tušt* 'ismerem az utat, a mely úton ök elindultak' NyK. XIII. 123 | M. °*mon täčingä sä škada (sä pingenä) moľan, kona škada (k. pingenä) isak jakaň* 'ma is azon időben megyek, a mely időben tegnap jártam' NyK. XIII. 123 | M. °*son sä päli tuš, kona päldä min samä* 'ö arra felé ment, a honnan mi jöttünk' NyK. XIII. 127.

' KLEMM ANTAL.

Zürjén szövegek.

(Ötödik közlemény.)

I. Letka-vidéki szövegek.

Az alább közölt zürjén szövegek följegyzésére a mostani világháború adott alkalmat. Mint már a KSz. XVI. kötetének 261—262. lapjain megjelent jelentésemben megemlítettem, 1916 május havában tudomásomra jutott, hogy a dunaszerdahelyi orosz fogolytábornak felsőgallai munkáskülönítményében egy zürjén hadifogoly is van: a Letka-folyó (zürj. *let-ju*) melletti Гуменецкая falvából (az usztsziszolszki kerület legdélibb részében) való 30 éves ANDREJ IVANOVICS POPOV. Rögtön hozzáfogtam Popov nyelvének a tanulmányozásához, és gyűjteményem a vele való háromhavi foglalkozásom eredménye (1916 május közepétől augusztus közepéig).

A Letka-vidéki nyelvjárás, mint már WICHMANN (Studienreise 17) megállapította, a luzai nyelvjáráshoz áll legközelebb. A nyelvjárás jellemzésére másutt lesz alkalmunk, itt csak a szövegek átírását illetőleg a következőt kell kiemelnünk:

1. A hangsúly többnyire (de nem mindig) az első szótagon van. Négy- vagy többtagú (egyszerű vagy összetett) szavakban rendszerint az első szótagon van a főhangsúly, a harmadikon meg mellékhangsúly. Összetett szavaknak számítanak a névutós kapcsolatok is. Kéttagú névszó után tehát a névutó első szótagján mellékhangsúly van. Az egytagú névszókat kötőjellel kapcsoltam össze a névutójukkal (pl. *kil-vilas* 'a nyelvre', olvasd: *kil-vilas*), a kéttagú névszó után annak a jelzésére, hogy a névutó első szótagján is van (mellék)hangsúly, a kötőjel elmaradt (pl. *viddžas vile* 'a rétekre', olvasd: *vi'ddžas-vi:le*).

Megjegyzendő, hogy a hangsúlyozásnak most említett

főszabályait sokszor keresztezi egy másik hangsúlyozási sajátság; nevezetesen érezhető az a törekvés, hogy a mondat utolsó szótagja is hangsúlyos legyen.

2. A szóvégi zöngés mássalhangzónak a közvetlenül utána következő szókezdő zöngétlen mássalhangzóhoz való hasonulását nem jelöltem meg a szövegekben, mert úgy gondoltam, hogy a szövegek használója nehezen találná meg az illető szót asszimilált alakjában a szótárban. Ez a praktikus szempontból megtartott írásmód nem vezetheti félre a kutatót, minthogy ez a mondatfonetikai jelenség határozott szabályokba foglalható; nevezetesen:

$d \sim t$; pl. *kod tui* 'melyik út' o: *kot tui*, *təd kole* 'neked kell' o: *tət kole*;

$g \sim k$; pl. *og-kil* 'nem hallom' o: *ok-kil*, *og-tede* 'nem tudjuk' o: *ok-tede*;

$\underline{g} \sim \underline{k}$: pl. *baġ-pu* 'fűzfa' o: *baġ-pu*;

$\underline{d}\dot{z} \sim \underline{t}\dot{s}$; pl. *kidž-pu* 'nyirfa' o: *kitš-pu*.

Nem hasonló a z ; tehát *oz-soi* 'nem eszik', *jezse* 'az emberket'.

Szó belsejében ezt a hasonulást megjelöltem; pl. *ebette* 'az ebédedet' < *ebəd-te*, *ipse* 'a földet' < *ib-se*.

3. t és s (\acute{s} , \acute{s}) találkozásánál a t geminálódik; tehát pl. *vit-sil* 'öt öl' o: *vittsil*, *vit-so* 'ötszáz' o: *vittšo*, *məd šān* 'a legszebb' o: *mettšān*. Szó belsejében ezt a hangváltozást is megjelöltem; pl. *biṭṭsen* 'mindnyájan' < *bidsen*, *narottse* 'a népet' < *narod-se*, *kertettse* 'a kötését' < *kerted-se*.

4. Figyelmeztetnünk kell a hosszú $t\dot{s}$ és $d\dot{d}\dot{z}$ hangok mellett előforduló $t\dot{s}$, $d\dot{d}\dot{z}$ hangkapcsolatokra, a nyelvjárásnak egyik legerdekesebb és legtanulságosabb sajátságára; pl. *sottšas* (< *sotšjas*) 'nővérek' és *sottšge* 'ég' (*sot*- 'éget' + $-\acute{s}$ - reflexiv-képző), *kiddžas* (< *kidž-jas*) 'nyírfák' és *koddžini* 'lerészegedni' (*kod* 'részeg' + $-\acute{z}$ -képző). —

A kiadás ugyanazon elvek szerint készült, mint előbbi két gyűjteményem.

1.

1. *olis-velis muzik. silen veli kujim pi: i van, mikaile i durenä. munasni viddzas vile i nida itškasni turun. i zorod teštasni. i nidalis turun soje žmei. nida vetlene, viddale:ne turun. ta-lun ritnad mededis med-i,džid pite vi,džedni. sija žmei lakte, bien lolale, šer:ebre:en sitale. sija poldžas i pišjas. bak'is jualis: «kodi-žg volis turun dinad?» i sija i vištalis: «ne-kod ez-voli».*

sija šer-kos pisg mededas turunte vi,džedni. sija vi,džede: žmejid lakte, bien lolale, šer:ebre:en sitale. sija poldžas i pišjas.

2. *i,džid vokis da šer-kos vokis durnejes mededa:ni, med siie sojas žmei. esa durnejid nidalis kilzišas šorhi i sija munas kužni tša. pjat-pudja meletek, vit sil kuža tšep sija vajas, zorod dinad munas da pukšas. i žmejid lakte; bien lolale, šer:ebre:en sitale. kižž sija matalas zorod dinad, sija vit sil kuža tšepnad šilišas domalas i melete:knad jurad kufškas. sija žmejid vezjišg: «mene ledž!» — «me teng og-ledž. viia». žmejid šuas; «me tenid edjen i,džid bur ve,tša». i siie te,džas.*

1.

1. Élt-volt egy ember. Neki három fia volt: Iván, Mihály és Bolondos. Mennek a rétekre, és ők füvet vágnek. És boglyát raknak össze. És az ő füvüket megeszi a žmei. Ők kimennek, megnézik a füvet. Ma este a legidősbik fiát küldte vigyázni. Az a žmei jön, tüzet lehel (tkp. tűzzel lehel), ezüstöt (tkp. ezüsttel) szarik. Ő megijed és elszalad. Az apja megkérdezte: «Hát ki jött a szénádhhoz?» És ő felelte: «Senki se jött».

Ő a középső fiát küldi a szénát őrizni. Ez nézi: a žmei jön, tüzet lehel, ezüstöt szarik. Ő megijed és elszalad.

2. A legidősbik testvér és a középső testvér a Bolondost küldik, hadd egye meg őt a žmei. Ez a bolond kihallgatja az ő beszédjüket és ő elmegy a kovácsműhelybe. Egy öt-pudos pörölyt, egy öt öl hosszú lánczot hoz, a boglyához megy és leül. És jön a žmei; tüzet lehel és ezüstöt szarik. A mint az a boglyához közeledik, ő az öt öl hosszú lánczczal megköti a nyakát és a pörölyvel a fejére csap. Az a žmei könyörög: «Eressz el engem!» — «Én téged nem eresztlek el. Megöllek». A žmei mondja. «Én veled (tkp. neked) nagyon nagy jót teszek». És ő szabadon bocsátja.

i sija jenmid jugde. sija durnejid gortad lakte. i vokjas suugene: «durenid lakte, sije abi-na sojema». siliš vokjas ju'ale:ne: «mui-ne addžilin?» i durnejid vištale: «nem-tor eg-addžilli». — «ki,dži-že, mian-dirji volis žmei, sija ez-addžilli nem-tor!»

3. sarovna velis. no sije medisni veres saje šetni. sije kerka-siger jile püksedisni. sija šelkevei platek ešedis. settši edjen una jezid volene. sija, kodi platek su,džedas, silen i sija loe muzik. i bid sarsvoiš vole platekte su,džedni. sija kik vokid ba'itene: «settši kole munnii su,džedni platekte». esa durnejid settši-že munas su,džedni. a sija suas, pos-vodž-ponę petas, i sija kodortas: «ok, mem kesjis bur vešni žmei, šinko, burko, veššeji verenko!» sija etik pelad pirallas, kemašas, kiššas, a med pelad piras, mišas. i sija püksas šinko vilad i vartedas. i sija ūs-una oz-su,džed. i sija ber vartedas gortad. patšer-pelesad vodas. i sija vokjasid laktasni i sija ju'ale vokjasi:dliš: «no, vokjas, kodi su,džedis sarovna:liš platek?» vokjas sile vištale:ne: «kiš mianle su,džedni platek?!» — «mulā od-verme su,džedni?» — «kiš-že

És nappalodik. Az a Bolond hazajön. És a bátyjai mondják: «Jön a Bolond, őt nem ette még meg». A bátyjai kérdik tőle: «Hát mit láttál?» A Bolond meg feleli: «Semmit se láttam». — «Hát hogyan, a mi időnkben odajött a žmei, ő (meg) semmit se látott!»

3. Volt egy királyleány. Ezt készültek férjhez adni. Őt a háztetőre ültették. Ő egy selyemkendőt akasztott föl. Oda nagyon sok nép jön. Az, a ki a kendőt elkapja, az lesz a férje. És minden országból jönnek (tkp. jön), a kendőt elkapni. Az a két testvér megbeszéli: «Oda kell menni a kendőt elkapni». Ez a Bolond ugyancsak odamegy elkapni. Ő meg mondja, a pitvar végére (azaz a lépcsőre) megy, és ő idéz: «Ó, velem (tkp. nekem) jót akart tenni a žmei, sötétszürke, sötétpej, fekete táltos!» Ő az egyik fülébe bemegy, cipőt húz, fölöltözik, a másik fülébe megy be, megmosakodik. És fölül a šinko-ra és elvágtat. És ő majdnem eléri (a kendőt). És visszavágtat haza. Lefekszik a kemencze sarkába. A bátyjai meg jönnek, és ő kérdezi a bátyjaitól: «Nos, bátyáim, melyik érte el a királyleány kendőjét?» A bátyjai felelik neki: «Hogyan érhetnök mi el a kendőt (tkp. honnan nekünk elérni)?!» — «Miért nem tudjátok el-

mianle su, dzedni? ku, tšem-ke gospoġin volis i ez-vermi su, dzedni kik sažen». siia juale: «kiš(ša)-ne volis?»

4. ĩida med rite sebirā:ittšene munnī i ĩida munasni. dureñid petas pos-vodž-ponad i siia pe-meñitas: «šĩńko, burko, veššeĩ verenko!» i silē lakte burko. siia etik pelad pirallas, mišas, kemāšas, a med pelad pirallas, kišāšas. i siia pukas i vartēdas. siia oz-vermi su, dzedni, toĩke aršĩn. ber vartēdas gortad, pattšer-pelesad vodas. vokjasid laktene, vokjasliš juale: «no, vokjas, su, dzedid eli ed?» vokid vištale: «ku, tšem-ke gospoġin volis, a ez siia vermi su, dzedni, toĩke etig aršĩn. kiš-žē mianle su, dzedni?»

5. koĩmed ritnad vetšasni vokjas, munasni. durnejid pos-vodž-ponad petas: «šĩńko, burko, veššeĩ verenko!» verenko lakte. siia etik pelad mišas, kemāšas, med pelad kišāšas. pukas i vartēdas i kvakitas. i siia kleĩmitas jurse. siia ber-ne vartēdas gortad. pattšer-pelesad vodas. vokjasid laktene. juale vokjasidliš: «no, su, dzedid eli ed?» vokjasid šuene silē: «kiš-žē mianle su,

erņi?» — «Hogyan érhetnök mi el? Valamilyen úr jött és nem bírt fölni két ölig (értsd: két öl híján)». Ő kérdezi: «Ugyan honnan jött?»

4. Ők második este fölkészülnek elindulni és ők elmennek. A Bolond kimegy a lépcsőre és ő idéz: «Sötétszürke, sötétpej, fekete táltos». És jön hozzá (tkp. neki) a sötétpej. Az egyik fülébe bemegy, megmosakodik, czipőt húz, a másik fülébe megy be, felöltözik. És fölül és elvágat. Ő nem tudja elérni, csak egy rőf (a hía). Visszavágtat haza, lefekszik a kemence sarkába. Megjönnek a bátyjai, megkérdezi a bátyjaitól: «Nos, bátyáim, elértétek-e, vagy nem?» A testvére feleli: «Valamilyen úr jött, de az nem bírta elkapni, csak egy rőf (volt a hía). Hát hogyan érhetnök mi el?»

5. Harmadik este szépen felöltöznek a bátyjai, elindulnak. A Bolond kimegy a lépcsőre: «Sötétszürke, sötétpej, fekete táltos!» A fekete jön. Egyik fülében megmosakodik, czipőt húz, a másik fülében felöltözik. Fölül és elvágat és elkapja (a kendőt). És az (a királyleány) megbélyegzi (gyűrűjével) a fejét. Ő meg visszavágtat haza. Lefekszik a kemence sarkába. Jönnek a bátyjai. Kérdezi a bátyjaitól: «Nos, elértétek-e, vagy nem?»

džedni? ku,tšem-ke gospoġin volis i su,džedis». — «kidž-žę ti ed-verme su,džedni?» — «ku,tšem-ke gospoġin volis siňkošn, i siia koje-kak su,džedis».

siia durnejid sei,tšas jurte gartis, patšer-pelesad vodis. i vokjasid laktisni, tersini pukšisni. «dureňa, mula on-lak už-ná'itni-te?» a siia vištale vokjasidle: «uši patšersid, jur doidi».

6. eni sarsvete tšukerti:snj stavse, kodi veli veš sarsveġd, vesše tšukertisni. korseňe nida siig kleimea mužikes. vesše preġitas, ez-addži. esa vokjasid vištale:ne: «mian durnej em, siia ez-li su,džed?» esa gešuda:rid šuġ: «siig vaiġe tatšsi». vokjasid vištale:ne: «silen jurse po'tkede:ma. nelža sije vainise». — «ni,tševo vaje!» gešudar suas.

siie [vajasni. silis vidlasni jurte: kleimea. siia ve,tšasni svaġba i gešuda:rlis nil boštas. i siia pelevina sarsve silę šetas. «me ki,dži oli, sarsvuiti, sidž-žę te medan sarsvuiti».

i eni ole-vile, sarsvuite, pelevina mu laġeite.

A bátyjai mondják neki: «Hát hogyan érhetnök mi el? Valamilyen úr jött és elérte». — «Hát hogyan nem tudtátok ti elérni?» — «Valamilyen úr jött egy sötétszürkén, és az valahogyan elérte».

Az a Bolond mindjárt bekötötte a fejét, a kemencze sarkába feküdt. És megjöttek a bátyjai, leültek enni. «Bolond, miért nem jössz vacsorázni?» Ő meg feleli a bátyjainak: «Leestem a kemenczéről, megsebeztem a fejemet».

6. Most összehívták az országot mind, a ki volt az egész országban, mind összehívták. Keresik azt a pecsétes embert. Végigmennek (tkp. végigmegy) mindenkin, nem találta meg. Ezek a testvérek jelentik: «Nekünk van egy bolond (öcsénk), nem az kapta-e el?» Ez a császár mondja: «Hozzátok őt ide!» A testvérek felelik: «Az ő feje be van törve (meghasadt). Nem lehet őt idehozni». — «Sebaj, hozzátok!», mondja a császár.

Őt odahozzák. Megnézik a fejét: pecsétes. Ők (tkp. ő) lakodalmat rendeznek, és elveszi a császár leányát. Az meg a fél országot neki adja. «A hogyan én éltem, uralkodtam, ugyanúgy fogsz te uralkodni».

És most él-van, uralkodik, a fél országot kormányozza.

Jegyzetek: 1. *dureña* < or. дурень | *zmei* < or. змѣй 'kigyó'; itt egy 'farkas nagyságú állatot' jelent, 'a melynek egy szarva van'.

2. *edjen iđžid* 'nagyon nagy'; *edjen una kiđđžas* 'nagyon sok nyirfa' | *jenmid jugde* 'отъ утромъ сияетъ'.

3. *medisni* 'готовились' | *šiger* 'вершина' | *šínko, burko, veššei voronko* l. Fokos 62 és Fgr. Füz. 19:42; itt már *veššei* felel meg az orosz вѣщиъ kifejezésnek. Míg az előbb idézett meséinkben az egész kifejezés egy lónak a neve, ez a mesénk egymás után szerepelteti előbb a *šínko*-t, azután a *burko*-t, végül pedig harmadik nap a *voronko*-t. | *kišša* v. *kiš*; pl. *kišša laktin* v. *te kiš laktin*? 'honnan jöttél?'

5. *kože-kak* < orosz кое-какъ | *teršini* 'кушать'.

6. *stavse, kodi veli veš sarsveid* 'сколько въ царствѣ на землѣ есть'; *sarsveid* valószínűleg szerkezetévesztés *sarsvein* helyett | *pređitas* v. *pregitas* (or.) 'пройдетъ' | *silen jurse potkedema* szerkezetkeveredés: *silen jur potkedema* × *jurse potkedema* 'az ő feje betörött × fejét betörte'; l. Fgr. Füz. 19:201 | *nelža* < or. нелзя | *nišševo* < or. ничего | *kleime* < or. клеймо | *lageite, lageite* < or. владѣть.

2.

1. *vellasni kujim sołša-voka. nida kik vokid munasni vidž-vile itškini. siia sołšidle vištala:ni: 'mianle ebettse vai'. — 'me tianes og-addži'. — 'mi tui-vilas giledam turunjas'.*

siia medas ebette nuni. kujim-jura idel ese turunte aslas tui-vile bittsen kiškakas. siia i munas. kujim lun pir munas i laktas iđžid dom. settši siia piras. seten(i) olene kik sarovna. silis jualene: 'na-šte te laktin? eten omol olemid'. — 'menam munisni vokjas itškini. mene tšektisni vaini ebet. me siien i

2.

1. Van három testvér. A két fiútestvér elmegy a rétre kaszálni. A nővérüknek mondják: «Hozd ki az ebédünket.» — «Én nem talállak meg benneteket.» — «Mi az úton szénát hintünk el.»

Ő elindul ebédet vinni. A háromfejű *idel* azt a szénát a maga útjára szórja mind. Ő megy is. Három napig egyre megy, és egy nagy ház jön. Oda bemegy. Ott két királyleány él. Kérdik tőle: «Minek jöttél? Itt rossz az élet.» — «Az én bátyjaim elmentek kaszálni. Nekem megparancsolták, hogy ebé-

lakti. — «*eten olle kujim-jura idel. mianes e, dži-že perjallis*». — «*a me-že eni muĩ meda vešni?*» — «*muĩ te medan vešni? taten medam olni. vot, laktas kujim-jura idelid i baba viļe boštas*». — «*a kiđž me simid meda olni?*» — «*a mi-tai olame*».

2. *vokjasid viťtšisoltisni i munisni korsni. i sija turungiledem kuža'id muneng. i munisni settši. sija domad pirisni. vot sije sošte addžisni. «na-šte laktide, vo'kjasanej?» — «teng korsni». — «tan ole kujim-jura idel, ti dava'i džepše». — «kitťši mi džepšame?» — «i, džiđ sunduk em, settši pire. me tianes ignala. sija regid laktas*».

sija idel piras aslas gorte. — «*ok, kiļe duk. kodi ta-lun em? kiļe pravoslavnej duken. kodi volis sija?*» — «*menam vokjas*». — «*dava'i etťši vokjaste. puksame užnajtni*».

3. *ńida puksasni užnajtni. i ńida ba'ite:ne. etlain u'žnaitę:ne. «esa kerka kuža'id kujim geger-pel pišjame, kodes vo, džalam. ješti ti-ke vo, džala:de mene, sošte nuade, a ješti me-ke vo, džala tianes, tianle keńetš lue*».

det hozzak (nekik). Azért jöttem.» — «Itten egy háromfejű *idel* él. Minket is ugyanígy csalt meg.» — «De én mit fogok most csinálni?» — «Mit fogsz csinálni? Itt fogunk élni. Lám, megjön a háromfejű *idel* és feleségül vesz.» — «De hogyan fogok én övele élni?» — «De nézd, mi (is) élünk.»

2. A fiútestvérek vártak és elindultak (őt) keresni. És az elszórt széna után mennek. És odamentek. Bementek abba a házba. Hát meglátták a nővérüket. «Minek jöttetek, bátyjaim?» — «Téged keresni.» — «Itt egy háromfejű *idel* lakik, bújjatok el!» — «Hová bújjunk el?» — «Egy nagy láda van (itt), abba menjetek bele. Én (oda) bezárlak benneteket. Ő hamar megjön.»

Az az *idel* bemegy a házába. «Ó, szag érzik. Ki van (itt) ma? Igazhitű (azaz: emberi) szag érzik. Kicsoda jött?» — «Az én bátyjaim.» — «Nos, (hozd) ide a bátyjaidat. Ülünk le vacsorázní.»

3. Ők leülnek vacsorázní. És beszélgetnek. Együtt vacsoráznak. «E ház mentén háromszor fussunk köröskörül, (hogy) ki előzi meg a másikat (tkp. kit előzünk meg). Hogyha ti előztök meg engem, elviszitek a húgotokat, de hogyha én előzlek meg titeket, végetek lesz.»

siia vo džalas. i siia paned lakte. nidašs šojas. vokjasid ozloni. siia vodis užni. kujim sutki užas. «ti meniim ggotviti:te ebéd». siia tšettšas i ebédaitni mēdas. «kitšši-ke kole munni. kole kiš-ke koršni vom-perjed».

4. *siia munas. «me gni vetla». kujim negel siia munas. i silen so tšidlen vokid biđmas. «menam vellini vokjas i sotš. me nidašs muna koršni.» — «kitšši-že te munan? tenē viiasni mošet». — «menē nē-kod oz-vij. menam šila bagati'rskei». i siia munas. settši piras. «tattši zdorovo!» — «a kiš te laktin?» — «on-e-mu'i menē ted? me tian vok. me lakti tianēs koršni». — «ted omol luyē. vokjaste keñšitis-šojis». — «menē oz-šoi. ken siia tian kujim-jura idelnid? me silē muna paned. kod tui kuža munis?» — «esašān munan šer-tui kuža'is. pos inmas. seten pos-doras sulale kik beška vina. veškid višis bigilt šulga vilas, šulga višis veškid vilas. pos ultas pukši. siia mēdas lakni. mēdade vermašni».*

siia pukale i lakte. «ok, tatēn kilē pravoslavnej duken! no-ke lak tattši. petalli. kodi tenē mēgedis? aslad okota'is eli

Ő megelőzi (öket). És szembe jön velük. Megeszi őket. A fiútestvéreknek végük (tkp. a fiútestvérek nem lesznek, nincsenek). Ő lefekszik aludni. Három teljes napig alszik. «Készítetek nekem ebédet.» Fölkel és elkezdi ebédelni. «Valahová el kell menni. Valahonnan táplálékot kell keresni.»

4. Ő elmegy. «Én most járok.» Három hétig megy. És a nővérnek az öccse fölő. «Nekem bátyjaim voltak és nővérem. Én elmegyek őket megkeresni.» — «Hát hová mész? Téged talán megölnek.» — «Engem nem öl meg senki se. Nekem hősi erőm van.» És elmegy. Oda belép. «Adjon Isten!» — «De honnan jöttél?» — «Nem ismersz meg engem? Én a ti öcsétek vagyok. Én benneteket keresni jöttem.» — «Neked rossz (dolgod) lesz. A bátyjaidat megölte-megette.» — «Engem nem esz meg. Hol van az a ti háromfejű *idel*-tok? Én elébe megyek. Melyik úton ment?» — «Innen a középső út hosszában mész. Egy hidat találsz. Ottan a hid mellett két hordó pálinka áll. A jobb oldalról hengerítsd (a hordót) a bal oldalra, a bal oldalról meg a jobb oldalra. Ül a híd alá. Ő jönni fog. Birkózni fogtok.»

Ő ül, és jön (az *idel*). «Ó, itt emberi szag érzik. Nos hát, gyere ide, állj ki. Ki küldött téged? Önként (tkp. a magad akara-

kod-ke mededis?» — «me a,šim lakti». — «mui ted kole?» — «menim kole soŧšas da vokjas». — «kiš te nidašs addžan?» — «addža, me teda ken. una te jezse keŋšitin». — «davaž, medam vermašni».

da i medasni vermašni nida. ve`rmaši:sni, ve`rmaši:sni i mu,đzisni. «davaž soŧšame». soŧšene. «davaž, eni juame. me meda juni veškid vilšis, a te šulga vilšis». siia pišjas veškid vile juni, a bagatir šulga vilad. juasni nida vedrašn. «davaž medame vermašni». simid ve`rmaša:sni, vermaša:sni. «ješše davaž juame!» medasni juni: idelid veškid vilšid, a bagatir šulga vilšid. nida juisni vedrašn. i siia kile: silen šilaid una em, a idelid nem-tor oz-kil. «mui-že me juui, nem-tor og-kil.» — «davaž, ve`rmaša:me!» siie drug i keŋšitas.

5. siia munas soŧš-dinad. «mui-že, vokanež, addžillin?» — «tentšid keža:inte. en-pol, siie keŋšiti». — «ladne. ješše laktas vit-jura idel. simid ki,đži-že medan? — te mun siia-že pos-ponad. setšši-že pukši i veškid vilšid šulga vilad bigilt, a šulga vilšid veškid vilad».

tából), vagy valaki küldött?» — «Én magam (azaz: magamtól) jöttem.» — «Mi kell neked?» «Nekem a nővérem meg a bátyjaim kellenek.» — «Hol találod meg őket?» — «Megtalálom, én tudom, (hogy) hol. Te sok embert megöltél.» — «Rajta, kezdünk birkózni.»

És elkezdenek birkózni. Birkóztak, birkóztak és elfáradtak. «Nosza pihenjünk.» Pihennek. «Nos hát, most igyunk. Én a jobb-oldali hordóból iszom majd, te meg a baloldaliból (tkp. én jobbról..., te meg balról).» Ő jobbra fut inni, a hős meg balra. Ők egy-egy vödörrel isznak. «Nos hát, kezdjünk birkózni.» Birkóznak, birkóznak (vele). «Még igyunk!» Kezdenek inni: az idel jobbról, a hős meg balról. Ők egy-egy vödörrel ittak. És az érzi: neki sok az ereje, az idel meg semmit se érez. «Ugyan mit ittam én, semmit se érzek.» — «Rajta, birkózzunk!» Egyszerre meg is öli őt.

5. Elmegy a nővéréhez. «Mit láttál, kis öcsém?» — «A te uradat. Ne félj, megöltem őt.» — «Jól van. Még jön az ötfejtű idel. Azzal hogyan fogsz (birkózni)? — Te menj ugyanannak a hídnak a végéhez. Ül le ugyanoda és gurítsd (a hordót) jobbról balra, balról meg jobbra.»

si, dži veľśas sija. i lakte. sultas. «ok, kilę pravoslavnei duk. kini-żę medędis? eli a,ťśid laktin?» — «mę a,ťśim lakti». — «ted omol luęę». — «nem-tor oz-lo». — «no-ke, lak, petalli». sija petas. «drastui, bagatir.» — «drastui, drastui!» — «davaı-żę temid medame vermaśni.» — «davaı.»

ve'rmāsa:snı, ve'rmāsa:snı. mu, dźasni. «medame soľťśame. vaj, juame mi temid. mę veśkid vılśis, te űulga vılśis.» sija kilę: űila una, a idel oz-kıl nem-tor. «daı medam vermaśni.» i ve'rmaśęne. nę-una sija oz-vermi idelte viđni. «davaı, jeśşe juame!» nıda juasni jeśşe vedrađn. medasni vermaśni i sije keńťśitas.

6. i ber-munas. soľťśid dıne pıras. «mui-żę, vokaneı, addźil-lin?» — «tianlıś keża'inte addźilli.» — «mui-żę simid veľťśid-e?» — «ed-dumaıte. keńťśiti.» — «no, vokaneı, ladne. jeśşe em ekmıś-jura idel. sija-żę tui-kuża, sija-żę mestađ mun, siđż-żę veľś. veśkid vılśis űulga vılas bigılt, űulga vılśis veśkid vılas. pos-ultas pukśi. sija medas lakni.»

pos-pone, dźid laktas. sija pukale. dukte kılas, pravoslavnei

Ő úgy tesz. És jön (az idel). Megáll. «Ó, emberi szag érzik. Ugyan ki küldött? Vagy magad jöttél?» — «Én magam jöttem.» — «Neked rossz (dolgod) lesz.» — «Semmi (bajom) se lesz.» — «Nos hát, gyere, állj ki.» Ő kijön (a hid alól). «Isten hozott, hős.» — «Adjon Isten, adjon Isten!» — «Nosza, veled birkózni fogok (tkp. fogunk).» — «Rajta.»

Birkóznak, birkóznak. Elfáradnak. «Menjünk, pihenjünk. Nos, igyunk (mi veled). Én jobbról, te balról.» Ő érzi: sok az ereje, az idel azonban semmit se érez. «Hát kezdjünk birkózni.» És birkóznak. Majdnem meg tudja ölni az idel-t. «Nos hát, még igyunk!» Ők még egy-egy vödörrel isznak. Kezdenek birkózni és megöli őt.

6. És visszamegy. Bemegy a nővéréhez. «Hát mit találtál, kis öcsém?» — «A ti gazdátokat láttam.» — «Mit csináltál vele?» — «Nem gondoltátok (volna). Megöltem.» — «Nos, öcsém, jól van. Még van egy kilenczfejú iđel. Ugyanazon az úton, ugyanarra a helyre menj, ugyanúgy tégy. Jobbról hengerítsd (a hordót) balra, balról jobbra. Űlj a híd alá. Ő majd jön.»

A híd végéhez (tkp. végéig) jön. Ő ül. Megérzi a szagot,

duken. «ok, tan kilę pravoslavnej duk. no-ke, lak tattši, pstatli, dobrej melegejš. aslan okota-ış. laktin gļi kod-ke mędędis?» — «as okota-ış.» — «tęd omo'l luas.» — «ņem-tor oz-lo. una jezsg džęredi:de.» — «no-ke, davori, kuttšišla:me.»

i vermaše:ne. ņe-una oz-vermi bagatirte. «okma, ņe-una ez-vii!» — «no-ke, vai šottšame.» no, ņida šottšęne. «davori, juame», idelid šę. siia šę: «davori! edjen jona mu,đži. vai, juame». idelid šę: «mę vęskid vļišid męda, a te šulga vļišis. davori, mędam juni. za-raz juame kujim vedra». — «davori!» ņida juasni. «vai-ke, vermašam.» i mędasni vermašni. ņida vermaše:ne. siie oz-vermi idelid. «no-ke, ješše juame.» bagatirid šę: «davori, juame». — «vai, menam ekmis jur, mę ekmis vedra jua. te, bagatir, šimda-že ju. — da eni mędame košasni.» i siliš drug ekmis jurte oređas. «no, sla(v)a bogu, viii siies (siie). eni mę muna siia sofs-dinad.»

7. «sofsanej, en-pol! eni ņem-tor tenid oz-lo. ķęņšiti, slava bogu. eni muname gortę.» — «ki,đži mę taię domte kola?» —

emberi szagot. «Ó, itt emberi szag érzik. Nos hát, gyere ide, állj ki, jó legény. A magad akaratából jöttél, vagy valaki küldött?» — «A magam akaratából.» — «Neked rossz (dolgod) lesz.» — «Semmi (bajom) se lesz. Sok embert rikkattatok meg.» — «Nos hát, rajta, birkózzunk.»

És birkóznak. Majdnem legyőzi a hőst. «Jaj! majdnem megölt!» — «Nos hát pihenjünk.» Nos, pihennek. «Nosza, igyunk,» mondja az idel. Ő mondja: «Nosza. Nagyon erősen elfáradtam. Nosza, igyunk.» Az idel mondja: «Én jobbról fogok, te meg balról. Nos, kezdjünk inni. Egyszerre igyunk három vödörrel.» — «Rajta!» Ők isznak. «Nos hát, birkózzunk.» És kezdenek birkózni. Ők birkóznak. Őt nem bírja legyőzni az idel. «Nos hát, még igyunk.» A hős mondja: «Nosza, igyunk.» — «Nosza, nekem kilencz fejem (van), én kilencz vödörrel iszom. Te, hős, ugyanannyit igyál. — És most menjünk viaskodni.» És a kilencz fejét egyszerre levágja. «No hála Istennek, megöltem őt. Most megyek a nővéremhez.»

7. «Néném, ne félj! Most semmi (bajod) se lesz. Megöltem, hála Istennek. Most menjünk haza.» — «Hogyan hagy-

«no, vištal nídalg, esa sarovnajasidlg, nída medasni eli oz munnj?»

nída laktasni settšj. «kittšj-žg sg'beri:ttšan?» — «me kesja munnj vokim dine. ti munad eli od?» — «muname vsške. polame.» — «menim ješli baba vile-ke munan, nem-tor oz-lo.» — «muna.» — «vai menim assid tsun-kišše.» — «na-ke. bud menam luan muzik. na tenid taig tšišjanse. illavš pet, ese beg-tor jile kert, esen makhit. i poz-tir lug. siig džepjad šui. i mi medam munnj.»

nída munasni i kole nídalg lešini (lettšini). «dava'i, me tianes le,džala.» püksedis i le,džis. i medes püksedis i le,džis. «me tené eni meda ležni, assim baba-pues.» — «me eni ponédis traknita. — vit-pudja girja kertala.» kidž siia medis lešini, džijn-vižad lešedisni, tšeptes setisni. i siia ušis. etigle (etikle) šuras inmis i siig višis.

8. «vai, mi medame eni getrašni.» — «mi muname bak-orde

jam (tkp. hagyom) el ezt a házat?» — «Nos, mondd meg nekik, ezeknek a királylányoknak, akarnak-e menni vagy sem (tkp. akarnak vagy nem menni)?»

Ők odajönnek. «Hová készülsz?» — «Én a testvéremhez akarok menni. Ti mentek-e vagy se?» — «Mennénk. Félünk.» — «Hogyha feleségül jössz hozzám, semmi (bajod) nem lesz.» — «Megyek». — «Add ide a magad gyűrűjét.» — «Nesze. Légy az én férjem. Itt van ez a kendő. Menj ki, kösd ezt (a kendőt) egy kis pálczára, legyints vele. És tojás lesz (azaz: tojássá válik minden). Azt dugd a zsebedbe. És mi el fogunk menni.»

Mennek és le kell ereszkedniök. «Nos, én lebocsátlak beneteket.» Leültette és lebocsátotta. És odaültette a másodikat és lebocsátotta. «Most téged foglak lebocsátani, az én menyasszonyomat (leendő feleségemet).» — «Én most a végén megrántom. — Egy öt-pudos súlyt kötök rá.» A mint ez lefelé kezdett szállni, az út feléig eresztették, a lánczot elvágták. És az leesett. Az egyiknek a fejére esett és megölte őt.

8. «Nos, mi most összeházasodunk». — «Menjünk az atyámhoz és majd csak azután.» — «Hogyha nem jössz hoz-

i veliški.» — «on-ke menam saje mun, me teng vija.» — «muna, muna.» — «no, bakidle vištal: 'mene mukāšis jeris'».

munasni bakid orde. i pīrasni. «zdorovo, bakinka! maminka, zdorovo! vokjas, zdorovo! vot, mene esa mezdis.» — «te jerin mukāšis?» — «me. — menim baba vile šetan? — «šeta.» — «kor svaġbate vešame!» — «kujim negeš miš.»

siġa vetšse žėnikid. siġa kujim neģešid preģitis. silen nilid šug: «bake, me og-na' mun. ješše neregivit. menim kolene kološijas, menim murtalteg ekurat štebi veli menam kok-tir».

9. siġa puksis džo, džeg-bordjas vile. «mene lebžed ibjas vile.» siġa puksis ib-vilad džo, džegid. bagatirid tšetšis bordjas vilsid. i siġa medis munni poden. siġa mune, juāše: «tati munisni-e kujim nil?» — «munisni. addžillime. nīdamid ješše veli mišša zon. etlaīn munisni.» — «kittši-že nīda munisni?» — «nīda munisni kare.» — «ki, dži-že me addža nīdašs?» — «esa tui-kuža'is munan, vomlala uli, tša'is laktas. veškid vilas kēžan, seten nīda i olene.»

zám feleségül, én megöllek.» — «Megyek, megyek.» — «Nos, mondd az atyádnak: 'Engem kimentett a bajból.'»

Mennek az apához. És belépnek. «Adjon Isten, apuskám! Anyuskám, adjon Isten! Testvéreim, adjon Isten! Íme, ez kiszabadított engem.» — «Te mentetted ki a bajból?» — «Én. — Feleségül adod hozzám?» — «Adom.» — «Mikor tartjuk meg a lakodalmat?» — «Három hét múlva.»

A vőlegény kiöltözik. Az a három hét elmúlt. Az ő leánya mondja: «Atyám, még nem megyek (férjhez). Még várj. Nekem (olyan) saru kell, hogy mértékvétel nélkül pontosan beleférjen a lábam.»

9. Ő (a hős) egy lúd szárnyaira ült. «Engem vigy (tkp. röptés) a mezőkre. A lúd a mezőkre szállt le. A hős leszállt a szárnyokról. És elindult gyalog. Megy, kérdezősködik: «Ment-e erre három leány?» — «Ment(ek). Láttuk. Velük még egy szép legény volt. Együtt mentek.» — «Hová mentek ők?» — «A városba mentek.» — «Hogyan találom meg őket?» — «Ezen az úton végig mész, egy keresztező utca jön. Jobbra térsz, ott élnek ők.»

siia bagatirid laktis ġerevna'a. siia juasę: «sapežnik ken tan em?» silę vi'stale:ng: «etittsi mun ne-ile, seten i,tsekik kerka em i seten sapežnikis. silen nem-torid abi. kodes u,džale, veš siie vina vile jue. silen ne-ku,tšem tevar abi».

siia piras settši. «ledž menę, ġagińka! soťtsini ledž». — «soťtsi.» — «te, ġaęę, sapežnik?» — «sapežnik ved, da nem-tor abi.» — «on-e menę boš vursini-te?» — «keķ tenę boš, da menam nem-tor abi. ġenġa abi reťtsita'itni.» — «menim nem-tor oz-kol, toike nánmas verd. e,tšem sar kesje nil šetni. silę kolęę kolosiġas. mun te, keža'in, kuttšis. mi vurame.» keža'inid šue: «ki,dži-že siie vurame? menam abi tevar, nem-tor abi.» — «en-pol, vurame.»

10. *i siia munas sar-orde. piras. paket šetas. «mui višta-lan?» — «kolosiġas vurni kesja.» siia laktis sariđ. «te vuran menam nilę. artmas tenad?» — «silę kok-tiris murtalteę ve,tša.» — «una-e kolę tenid ġenġańs?» — «vit-šo tšelkeveġi.» — «na, regiddžik veťš, neġel-lun kežas štebi ġeto'v vęli.» — «ġete'vita.»*

A hős a faluba ért. Kérdezősködik: «Csizmadia hol van itt?» Neki felelik: «Oda menj ne messzire, ottan egy kicsike ház van, és ott (lakik) a csizmadia. Neki semmije sincsen. A mit dolgozik, azt mind pálinkára elissza. Neki semmiféle árúja nincsen.»

Oda belép. «Eressz be engem, bácsi! Engedj megpihen-nem.» — «Pihenj meg.» — «Te, bácsi, csizmadia (vagy)?» — «Csizmadia bizony, de semmim sincsen.» — «Nem fogadsz föl engem varrni?» — «Akár fölfogadlak, de nekem semmim sin-csen. Nincs pénzem fizetni.» — «Nekem semmi se kell, csak kenyérrel táplálj (azaz: kenyeret adj nekem). Ez a (tkp. az ilyen) czár (férjhez) akarja adni a leányát. Neki saru kell. Menj te, gazda, vállalkozzál. Mi megvarrjuk.» A gazda mondja: «Hogyan varrjuk azt meg? Nekem nincsen árúm, semmim sin-csen.» — «Ne félj, megvarrjuk.»

10. És elmegy a czárhoz. Belép. Írást ad. «Mit mondasz?» — «Meg akarom varrni a sarut.» A czár jön. «Te varrsz az én leányom részére? Sikerül majd neked?» — «Lábára illöt mér-tékvétel nélkül csinállok.» — «Sok pénz kell-e neked?» — «Ötszáz rubel.» — «Nesze, hamar csináld meg, hogy vasárnapra készen legyen.» — «Elkészítem.»

siia eni munas i piruítas. kujim voi oz-voli gortas. ta-lun uže subota. gortad laktis. silen nem-tor abi. siia šue bagatiridle: «ok, eni aski kole šetni. mian nem-tor abi.» — «en-pol, keža'in. aski asil tšettšam da geto'v lue.»

asilnad tšettšene. «no, keža'in, tšettši, kole nuni kološijaste.» siia šue: vurtem-na. — «geto'v uže em.» i siia tšettšis da nue. siia sar-ordad piris. «mui vištalan?» — «kološijaste vaji.»

siia sarid boštis kološijaste; nilidle šetis. «ekurat-ę kok-tirid?» a siia šue: «ekurat». — «vit-šo tšelkevei na tenid.»

11. *no siia eni kole egežda, murtalteg siia vile štebi ekurat luue. no siia paket šetene: «kodi kuttšišas vurni, menam nille murtalteg ekurat med lue?» — «mun, keža'in, kuttšiš.» — «da og me kuž vurnite.» — «mun, kuttšiš vurame, artmas.» siia munis. «no, mui-že vištalan?» — «tianle portnei kole.» — «a te kužan vurni?» — «kuža.» — «štebi murtalteg siia vile artmas ekurat. oz-ke artmi, tene sužitame das vo keže kurmaš.» — «mo-*

Ő most megy és lakomázik. Három éjjel nem jön haza. Ma már szombat van. Hazajött. Neki semmije sincsen. Mondja a hősnek: «Jaj, most holnap oda kell adni. Nekünk semmink sincsen.» — «Ne félj, gazdám. Holnap reggel fölkelünk és készen lesz.»

Reggel fölkelnek. «Nos gazdám, kelj föl, el kell vinni a sarut.» Ő mondja: «Még nincs megvarrva.» — «Már készen van.» És fölkel és elviszi. Bement a csárhoz. «Mit jelentesz?» — «Elhoztam a sarut.»

A csár átvette a sarut; odaadta a leányának. «Pontosan a lábadra illik?» Ő meg mondja: «Pontosan.» — «Itt van neked 500 rubel.»

11. No most ruha kell, hogy mértékvétel nélkül pontosan álljon rajta (tkp. hogy mérés nélkül pontos legyen órá). Nos, írást adnak ki: «Ki vállalkozik a varrásra, hogy (a ruha) mértékvétel nélkül pontosan álljon a leányomon?» — «Menj, gazdám, vállald el.» — «De én nem tudok varrni.» — «Menj, vállald el. Megvarrjuk, sikerülni fog.» Ő elment. «Nos, mit jelentesz?» — «Nektek szabó kell.» — «Hát te tudsz varrni?» — «Tudok.» — «Hogy mértékvétel nélkül pontosan álljon rajta.

zet bik vuram.» — «štebi geto'v veli n-ge'l-lun kežas.» — «geto-vi'tame.»

siĵa laktis gortad. «kuttšiši. ki dži meĉam vešnite?» — «en-kru,štšinnittši. — no, keža'in, en-pol. aski bittsen lug.»

vodisni užni. petis vela vĵlad. tšišjanen maknitis. bittsen silen artmis. pirtis kerkaš; tulje ešedis. asĵnad: «tšettši keža'in. kole nuni nin. dir uzan.» — «a muĵ-ne me nuĵa, nem-tor abi.» — «em bittsen, mun toiĵe.»

munis. piris. «tattši zdorovo!» — «vajin?» (juale). — «vaji. — no-že nakišal. tenad vĵle ekurat eli ne?» — «edjen jona lešale. una-š ted kole geŋgaš?» — «muĵtem šetan?» — «na tenid kik-šo tšelkeveĵi. edjen jona šaĵa vuremĵd.»

siĵa munas gortad. «no, keža'in, nem ez-šuni?» — «nem tor ez-šuni. oškisni jona.» — «ladne. ješše me teda, una geŋga šetasni.»

12. sar keŵje nĵĵle dom vešni, edjen bur kerka. «mun, keža'in, kuttšiš.» — «a kiš me kuttšiša! me-že abi plęĵnik.» — «nem-tor en-pol. ve,štšame. siĵa šetas das-tiša,štša geŋga.»

Ha nem sikerül, tíz évre börtönre ítélünk.» — «Talán megvarrjuk.» — «Hogy készen legyen vasárnapra.» — «Elkészítjük.»

Hazajött. «Elvállaltam. Hogyan fogjuk megcsinálni?» — «Ne búsulj! — Nos, gazdám, ne félj. Holnap minden meglesz.»

Lefeküdtek aludni. Kiment az udvarra. A kendővel legyintett. Mindene meglett. Bevitte a szobába; egy szög-re akasztotta. Reggel: «Kelj föl, gazdám. Már el kell vinni. Sokáig alszol.» — «De hát mit viszek, semmi sincsen.» — «Minden megvan, csak menj.»

Elment. Belépett. «Adjon Isten!» — «Elhoztad?» (kérdézi). — «Elhoztam. — Nos hát, öltsd fel. Hibátlanul áll-e rajtad vagy sem? — «Nagyon jól (tkp. erősen) áll. Sok pénz kell-e neked?» — «Mennyit adsz?» — «Nesze neked 200 rubel. Nagyon jól megvarrtad.»

Ő hazamegy. «Nos, gazdám, nem mondtak semmit se?» — «Semmit se szóltak. Nagyon megdicsérték.» — «Jól van. Még, tudom, sok pénzt fognak adni.»

12. A czár házat akar a leánya részére csinálni, nagyon jó házat. «Menj, gazdám, vállalkozzál rá.» — «De hogyan vállalkozom! Én nem vagyok ács.» — «Ne félj semmit se. Megcsináljuk. Ő tízezer rubelt fog adni.»

i sija munis. settši piris. «mui vištalan, bur muzik?» — «a tianle kole vešni kerka?» — «kole mianle. — te kužan?» — «kuža.» — «no ješli kužan vešnite, šeta das-tišətša geŋga. oz-ke artmi, kiž tišətša tentšid.» — «kiš-ke možet veštame.»

no, gortad laktis. «no, keža'in, mui-že šu(y)isni?» — «mui šuisni? poldžedlisni jona, ješli oz-ke artmi. sija tšekte vešni zeletei bittsen, pos-veddžas šer:ebra:nneŋi.» — «no, veštame, en-pol. kor-ke-že getovi'tni tšektis?» — «kik ŋegel miš, štebi veli bittsen.» — «no, keža'in, en-korš ŋe-kinge. ašnim veštame. no, užame; *mui vetedas? ašlnad tšetšame, da luttše luas.»

voĭnad petis vėla vilad, tšišjanen maknitis, bittsen loŋi. ašlnad tšetšene. «no, keža'in, tšetši. kole vetlini sar-dine, mui vištalas?» — «ki, dži settši munan?» ŋem-tor oz-šu. vėla vilad petis, vi, džištis, tidale: una jezis tšukerttše:ma. «eštšem bur dom kodi veštis? riĭnad vodime, ŋem-tor ez-vel. ašlnad tšetšame, bittsen em.»

És ő elment. Oda belépett. «Mit jelentesz, jó ember?» — «Tinektek házat kell csinálni?» — «Kell nekünk. — Te tudsz?» — «Tudok.» — «Nos, ha meg tudod csinálni, tízezer rubelt adok. Ha nem sikerül, húszezret (veszek el) tőled.» — «Valahogyan talán megcsináljuk.»

Nos, hazajött. «Nos, gazdám, hát mit mondtak?» — «Mit mondtak? Nagyon rám ijesztettek, hogyha nem sikerül. Azt parancsolja, hogy az egészset aranyból csináljam, a pitvarok ezüstből valók (legyenek).» — «No, megcsináljuk, ne félj. Mikor(ra) parancsolta, hogy elkészítsd?» — «Két hét múlva hogy minden meglegyen.» — «No, gazdám, ne keress senkit se. Magunk megcsináljuk. Nos, aludjunk; mit álmodunk? Reggel fölkelünk, és jobb lesz.»

Éjjel kiment az udvarra, a kendővel legyintett, minden meglett. Reggel fölkelnek. «Nos, gazdám, kelj föl. A csárhoz kell menni, (hogy) mit mond?» — «Hogyan menjek oda (tkp. mész oda; ált. alany)?» Semmit se mond (a gazdájának). Kiment az udvarra, körülpillantott, látszik: nagyon sok nép összegyűlt. «Ki csinálta ezt a (tkp. az ilyen) szép házat? Este lefeküdtünk, semmi se volt. Reggel fölkelünk, minden megvan.»

i siia mune sar-ordad. settši piris. «tattši zdoorovo!» — «te laktin, másker. menim kuttšgm kolis, settšemes i veštšin. edjen jona šań. dava-i, puktši pizan-sajas. medame tersini da juni.» siia puktšis. «melegētš, veštšin, vaj šoi, en-pol nemis. na ted geńgase.» — «no, kole gorte munni.»

13. gortad laktis. «no, mu-i, keza-in, šuisni?» — «edjen jona oškisni; verdisni, juktalisni.» — «eni menim kole nebni vel da kele-ga.» — «nebamge.» — «kor nıdalen lue svaġbaıs?» — «nege-l-lu-nnas lue.» — «lak, munam, nebam omolık kele-ga i omolık vel.» das tselkeve-i šetis siia vel-vilad i kele-ga vilad.

edjen una jez tšu-kerttše-ma. silen svaġba lue. siia tui-kuza-ıd mune, tšunias šujem tšun-kıttše. siia šue: «ledźle mene, ješše preġita tui-kuza-ıs.» — «vokidmıd mun.» — «og me. etnam me muna.» — «sošte boš.» — «ne-kin oz-kol. toiķe etnam pre-ġita.» — «mun, petallı.»

14. siia petis. i addzis siie; mune tui-kuza-ıd, omolık lepeķen kišasema. siia pišjis settši. šili-dinas kuttšiis i okalis

És ő megy a czárhoz. Belépett. «Adjon Isten!» — «Te megjöttél, mester. A milyen (ház) nekem kellett, olyat is csináltál. Nagyon szép. Nosza, ülj az asztalhoz. Enni és inni fogunk.» Ő leült. «Ifjú, megcsináltad, nosza egyél, ne félj semmitől se. Nesze, itt a pénzed.» — «No, haza kell mennem.»

13. Hazajött. «Nos, mit mondtak, gazdám?» — «Nagyon erősen megdicsérték; etettek, itattak.» — «Most lovat és kocsit kell vennem.» — «Megvesszük.» — «Mikor lesz az ő lakodal-muk?» — «Vasárnap lesz.» — «Gyere, menjünk, vegyünk egy rossz kocsit és egy rossz lovat.» Tíz rubelt adott a lóért és a kocsiórt.

Nagyon sok nép gyűlt össze. Neki lakodalma lesz. Ő (a hős) az úton megy, újjára húzta (tkp. újjába dugta) a gyűrűjét. Az (a leány) mondja: «Eresszetek engem, még végigjárok az úton.» — «A bátyáddal menj.» — «Nem én. Én egyedül megyek.» — «Vidd a nővéredet.» — «Senki se kell. Csak magam járok.» — «Eredj, menj ki.»

14. Ő kiment. És meglátta őt: megy az úton, rossz ruhába öltözve. Odafutott. Nyakába kapaszkodott és csókolta. És nagyon

i jona berde. jezid *šerale:ne*. «*mui, sija durnej-ke?*» munisni, sije kutisni. baḡ-mamıdḡe jandžim. sija vištale: «*esa i van baḡatırıs. menę esa mukasıs jeris.*» — «*a mula en-vištal drugıs, ki,dži laktin gortad?*» — «*menę kesjis viini, sijen eg-vištal. sija šue: 'menam saje veres sajad munan'. sijen eg-lišti vištalni, med oz-vii.*»

šei,tsas bostisni sije ženiktę, šei,tsas viinisni. «te perjaslan.» kišedisni, ve,tsedisni baḡatırte. sije getralisni sija nišimid sija domad i,džid kerkand, zeletej kerkand. sija seni ole. — kehetš.

sír. Az emberek nevetnek. «Micsoda, bolond-e ő?» Mentek, megfogták őt. A szülei szégyenkeznek (tkp. apja-anyjának szégyen). Ő elmondja: «Ez Iván hős. Engem ez mentett ki a bajból.» — «De miért nem mondtad ezt rögtön, a mint hazajöttél?» — «Engem meg akart ölni, azért nem mondtam meg. Ő mondja: 'Énhozzám feleségül jössz'. Azért nem mertem elmondani, nehogy megöljön.»

Rögtön fogták azt a vőlegényt, mindjárt megölték. «Te hazudsz.» A hőst felruházták, kiöltöztették. Őt összeházasították a leánynyal abba a házba, a magas házba, az arany házba. Ő ott él. — Vége.

Jegyzetek: 1. *turunjas* v. *turunjasse* | *idel* < or. *идоль*; közlöm csak annyit tudott róla mondani, hogy 'kétlábú, emberféle' | *na'-šte* < or. *на что* | *ε,dži-že* v. *ta,dži-že*.

2. *pravoslavnei* 'человѣкъ православный' | *kodi volis sija?* vö. ném. 'wer ist das gekommen?'

3. *panęd lakte*: megelőzi és másodszor már szembe jön velük | *vom-perjed* 'пища'.

4. *tattši zdorovo* 'сюда здорово' = *me lakti* 'megjöttem' | *petalli* 'выходи'.

6. *sidž-že* v. *siddž-že* | *za-raz* < or. *за разъ* | *oređas* 'отсѣкъ'.

7. *muname veške* v. *veške muname* | *buđ* < or. *будъ* | *kert* v. *kertal* | *makniiti* < or. *махнуть* | *lettšini*: по лѣстницу ('lépcsőn lemenni'); *lešini*: по веревку ('kötelen leereszkedni') | *baba-pu* 'menyasszony' l. Fokos 92. l. | *trakniiti* < or. *тряхнута* | *girja* < or. *гиря* | *šetisni*: t. i. a lent váró legények. (Az erre vonatkozó részletet közlöm kifelejtette a meséből.)

8. *muka* < or. *мѹка* | *bakińka* < or. *батенька*; *mamińka*

< or. маменька | *kujim negel' miš v. berin* | *menim murtalteg...*
 'чтобы безъ мѣру на ногу аккурат(но)'.

9. *vomlala* 'поперегъ' | *gaginka* < or. дяденька | *kuttsis*
 'взяйс'.

10. *paket* < or. пакетъ 'письмо' | *mui vištalan?* 'mit mondasz'
 (azaz: elolvastad a föltételeket; mit szólsz, meg tudsz-e nekik felelni?)

11. *e'gežda* < or. одежда | *kručsinittsini* < or. кручи-
 ниться | *veľa* (or.) 'дворъ' | *na kišal* orosz igekötővel! Minthogy
 azonban ilyen mélyreható orosz hatást nem tehetünk föl, csak
 alakvegyülésre gondolhatunk: vö. 'на дѣвай' | *vuremid* vö. Fgr.
 Füz. 19 : 161.

12—14. *pos-veddžas v. pos-voddžas* | *lepek* < or. лопоть
drugis 'съ разу'; az alak magyarázatát illetőleg vö. *rytla-doris*
 Fgr. Füz. 19 : 8.

3.

1. *gerevna velas. settši žmei velášas. i siia jezte šoje. voĩnad*
lakte, jezte šoje, voĩnad lakte, jezte šoje. laktis settši voĩnad žme-
jid i kerkavd pĩris. vomse voštis, kiłse iužedis: «*kił-vilas menam*
pukši». *i siia guĩktas. kolis etik staruka. siia jona berde. settši*
tsigan laktis. «*mui te, staruka, berdan?*» — «*a žmei mian ge-*
revna:ž velášis, stav jezse šojis.» — «*en-pol, tenę oz-šoj*.» —
 «*ki,đži oz-šoj! ta-voj laktas*.» — «*me og-šet*.»

žmei laktis, settši pĩris i «*lak, staruka, kił-vilam pukši. me*
tenę guĩkta. *a siia tsiganid šug*: «*sulallj! en-na-šoj. lak, ve'rmá-*
ša:me.» — «*kodi te se,tsēmis?*» *žmejíd juale*. — «*me tsigan*.»

3.

1. Van egy falu. Oda szokik egy *žmei*. És ez megeszi az
 embereket. Éjjel jön, fölfal embereket, éjjel jön, fölfal embe-
 reket. Éjjel odajött a *žmei* és bement a házba. Kinyitotta a
 száját, kinyujtotta a nyelvét: «Ülj a nyelvemre». És ő lenyeli.
 (Csak) egy öreg asszony maradt. Az nagyon sír. Odajött egy
 cigány. «Mit sírsz te, öreg asszony?» — «Hát egy *žmei* ide-
 szokott a mi falunkba, az összes embereket megette.» — «Ne
 félj, téged nem esz meg.» — «Hogyne enne meg! Ma éjjel
 eljön.» — «Én nem adlak oda.»

Odajött a *žmei*, bement és (mondta): «Gyere, öreg asszony,
 ülj az én nyelvemre. Én lenyellek.» Az a cigány azonban
 mondja. «Megállj! Még ne edd meg. Gyere, birkózzunk.» —
 «Kifele vagy te?», kérdi a *žmei*. — «Én cigány vagyok.»

nida pətisni tui-vilad, źmejid šug: «mε bosta iz. siie šamirta: piź lug». — «ne-źe, šamirt», tšigan šug. siia šamirtis: piź loii. a tšigan šug: mε-ke šamirta, va lug, jel lug.» — «ne-źe, šamirt.» tšiganid izte bostis, džepjad šujis, džepsźid jeris riś. siie šamirtis, va viialis. riś loii kiad. «vot, mε šamirti da riś loii, a tenad toiķe piź.»

2. «mε-ke šuklepta, ver-jilśis listis stav kiśas.» — «ne-źe šuklepti», tšigan šug. ki,dźi šukleptis, stavid listid kiśis. tšigan šug: «mε-ke šuklepta, šinjasid gildasni». — «ne-źe šuklepti.» — «oz-poź šukleptini. dawai ķertala:mε tšisjanen tentśid šinjaste.» — «dawai ķertal.» ķertalis. «tui-šeras sult, mε šuklepta.» zor bostis, juras kutśkis. «vot ki,dźi šukleptasni. jeśše šuklepta eli og?» — «en-nin. tirmas.» siliś pertłśis šinjas. «vot, ki,dźi šuklepti.» — «te mena:miś prokaźik.»

3. «mi eni muname kik vok menam orde olni. mε-mid međam olni.» źmei-orde munisni. «e'bedai:itni kole. mun,

Kimentek az útra, a źmei mondja: «*En egy követ fogok, Azt összeszorítom: liszt lesz (belőle).*» — «*Nos hát, szorítsd össze,*» mondja a cigány. Összeszorította: liszt lett (belőle). A cigány azonban mondja: «*Ha én szorítom össze, víz lesz (belőle), tej lesz (belőle).*» — «*Nos hát, szorítsd össze.*» A cigány fogta a követ, a zsebébe dugta, a zsebéből túrórt vett ki. Azt összenyomta, víz folyt. Túró lett a kezében. «*Lám, én összeszorítottam, és túró lett (belőle), nálad meg csak liszt.*»

2. «*Ha én fűttenek, az erdőről a levelek mind lehullanak.*» — «*Nos hát, fűttenek,*» mondja a cigány. A hogy fűttenek, a levelek mind lehullottak. A cigány mondja: «*Ha én fűttenek, a szemed kiugrik.*» — «*Nos hát, fűttenek.*» — «*Nem lehet fűttenek. Kössük be a szemedet egy kendővel.*» — «*Nos, kösd be.*» Bekötötte. «*Az út közepére állj, én fűttenek.*» Egy karót fogott, fejbevágta (vele). «*Látod, hogyan fűttenek. Még fűttenek, vagy ne?*» — «*Már ne. Elég.*» Levette a kötést a szeméről. «*Látod, hogyan fűttenek!*» — «*Te nálamnál erősebb vagy.*»

3. «*Most menjünk két testvér(ként) hozzám lakni. Velem fogsz lakni (tkp. velem fogunk lakni, azaz: együtt fogunk*

ibjas vilsis etig bi,tse nebal, ebéd ve,tšam.» tšigan settšis munis. «ki,dži me nebala? og-vermi.» settšis püksas, gez pine. žmejid vittšis. «dir-nin oz-vai. mu, siia settšanin ve,tše? aslim koldžis munnj.» siia munis. «mui-ne dir on-vai?» — «mui-že mi etikte vajame da e,bēda:itame dai oz-lo? a me kesja doma'lni stavse dai et-pirsēn vaini. diržik tirmas.» — «miianle etik tirmas.» boštis žmejid dai nebalis. siže boštis, kulni medis. tšiganid med bokte kuļe. koknad talištis. siia geger-pel bigiltis.

i ku,tšiknad mededis vala. boštis. «ki,dži me vate vāja? edva nebala preste ku,tšikse.» püksis kolog'e'tš dorad. «mui-že mem vešni? og-vermi nebalni.» perjini mede. zir boštis. siia perje. žmejid vittšis. «mui-ne dir-oz-la:k? aslim koldžis munnj.» settšis munis. «mui-ne dir-on-va:i?» — «mui me et-pirid nebala da et-pir puame dei medis oz-lo. me perja da pukta ku,tšik vilas da siže nebala.» — «oz-kol. tirmas etik ku,tšik-tir.» tšerknūtis žmejid vate i siia nebalis. tšiganid siia beris laktis.

lakni). A žmei-hez mentek. «Ebédelni kell. Menj, a földekről vigy egy ökröt, ebédet készítünk.» A cigány odament. «Hogyan viszem én? Nem bírom.» Oda leült, kötelet fon. A žmei várakozik. «Soká nem hozza. Mit csinál az ottan? Magamnak kell mennem.» Odament. «Mit nem hozod sokáig?» — «Hát mit, mink egyet hozunk és ebédelünk és nincs (több). Én azonban még akarom kötni mindnyáját és egyszerre elhozni. Tovább tart (több ideig elegendő).» — «Nekünk egy elég lesz.» A žmei fogott (egyet) és vitte. Fogta azt, nyúzni kezdte. A cigány a másik oldalát nyúzza. Lábával rálépett. Megfordította (körülfordította).

A bőrrel meg vízért küldte. Fogta (a bőrt). «Hogyan hozok vizet? Alig viszem csupán a bőrt.» Leült a kút mellé. «Mit csináljak hát? Nem bírom vinni.» Elkezd ásni. Ásót fogott. Ő ás. A žmei várakozik. «Mit nem jön sokáig? Magamnak kell mennem.» Odament. «Miért nem hozod sokáig?» — «Mit, én egyszer viszek és egyszer főzünk és másodszor nincsen. Én ások és ráteszem a bőrre és viszem (a kutat).» — «Nem kell. Elég egy teli bőrrel.» A žmei merített vizet és vitte. A cigány mögötte jött.

4. «eni kole munni, i tšet vok. te mun, požemse pered i pes-vile vai.» sija settši munis.» ki dži-že me sije pereda? kujim lun mem tirmas. mui-že me meda vešni? med a tšis laktas sija, ne-balas, me požem ultad pukša.» gez ping. žmejid vittšise. «mui sija di'r-oz-va-i? aslim koldžis munni.» settši sija munis. «mui-ne te ve tšan?» — «me gez pina.» — «na-šte te pinan?» — «me kesja ji'ljase:dis kertalni i et-piršen nebalni.» — «na-šte te sim-dase?» — «u'ndžik-ra:z štebi tirmis ebette puni.»

žmejid boštis, vužjasnad peredis. «me bošta jiledis, te, tšigan, dinse boš.» šeredid žmei boštis, nebalę, tšiganid pukšis dinas i šile. a sija šue: «ok, gđjen šekid!» — «me dinse nebala da šilig tırje lakta.» — «dava!, ši'bita:me. oi, jona me mu dži!» sija žmejid šue. a tšiganid šue: «me dinse nebali da nem-mida eg-mudž.»

«eni sije ebette puni medame.» sija žmejid boštis požemse. sije bittsen tšegjalis, šitte puędisni. medisni e'bada:itni. jajte šojene. «mui-ne te, tšigan, omola šojan?» — «a me gažtemtšiši.» —

4. «Most el kell menni, öcsém. Te menj, döntsđ ki a fenyő-fát és hozd tüzelőfának.» Ő odament. «Hogyan döntöm azt ki? Három napig tart nálam (tkp. nekem). Mit fogok én csinálni? Hadd jöjjön az maga, vigye, én a fenyőfa alá ülök.» Kötelet fon. A žmei várakozik. «Mit nem hozza sokáig? Magamnak kell odamennem.» Odament. «Hát mit csinálsz te?» — «Én kötelet fonok.» — «Minek fonod (azt)?» — «Én meg akarom kötni (a fákát) csúcsuknál és egyszerre elvinni.» — «Minek (akarsz) annyit (elvinni)?» — «Hogy többszörre legyen elég ebédet főzni.»

A žmei megfogta, gyökerestől kidöntötte. «Én a csúcsánál fogom, te, cigány, a végét fogd.» A žmei a közepén fogta, viszi, a cigány az (alsó) végére ült és dalol. Az meg mondja: «Ó, nagyon nehéz!» — «Én a végét viszem és dalolva jövök!» — «Nosza, dobjuk le. Jaj, nagyon elfáradtam!», mondja a žmei. A cigány meg mondja: «Én a végét vittem és semennyire nem fáradtam el.»

«Most kezdjük azt az ebédet megfőzni.» A žmei fogta a fenyőfát. Azt teljesen föl vágta, levest főztek. Hozzáfogtak az ebédhez. Húst esznek. «Mit eszel te, cigány, olyan rosszul (azaz: olyan keveset)?» — «Hát én bánkódom.» — «Miért

«*mujiš te gažtemtšsin?*» — «*okota mem loji kureñg munni.*» — «*g'bedá:itame dai muname.*»

5. *g'bedá:itis siia. sije medede.* «*mun, ibjas viššis med šaň vel-jasse kut i vai. mi do'ggala:me i muname.*» *tsiganid vajis vel-jaste. do'ggali:šni i pukšisni i munene. i g'e'revňa:š laktene. i višs-koĩn zvenitene.* «*mui esa kilē?*» *žmejid ju(u)ale.* — «*a esa mii-a-nes vittšišene. bi'tšejas na tškale:ne, mii'anle ebéd ve'tšene.*»

siia matalisni gerevňa:š džid. ponjas utene. «*mui-ne esa kilē?*» — «*a esa menam pi-pelid gorzene. nidalen kinemis šumale i nida addžisni mene. nida gorzene: 'bake vaje šojan'. tene ke-s-jene šojni.*»

siia tšettšeptis i siia pišjis. siia tsiganle kolis po(v)oskate i veljaste i geñgate. i tsiganid siien i ole.

bánkódol?» — «Kedvem jött a faluba menni.» — «Ebédeljünk és menjünk.»

5. Megebédelt. Küldi őt. «Menj, a földekről fogd a leg-szebb lovakat és hozd (ide). Befogunk és megyünk.» A cigány elhozta a lovakat. Befogtak és leültek és mennek. És a faluba érnek. A templomban harangoznak. «Mi ez (a mi) hallatszik?», kérdezi a *žmej*. — «Hát ezek (tkp. ez) minket várnak. Őkröket vágnak, a mi részünkre ebédet készítenek.»

Ők közel mentek egészen a faluig. A kutyák ugatnak. «Hát ez micsoda (a mi) hallatszik?» — «Hát az én gyerme-keim kiabálnak. Ők éhesek és ők megláttak engem. Ők kiált-ják: 'Az apánk (tkp. apám) ennivalót hoz'. Téged akarnak megenni.»

Az kiugrott és elfutott. A cigánynak hagyta a kocsiját és a lovait és a pénzét. A cigány pedig ezzel él.

Jegyzetek: 1. *guñiktas* 'глотнулъ' | *tsigan* < or. цыганъ.

2. *gildasni* 'выскакиваютъ' | *perťšis* 'отвязалъ.'

3. *nebal* 'тащи' | *aslim koldžis munni* 'szükséges lett, hogy magam menjek oda, magamnak kell odamennem' | *tšerknūtis* 'вычеркнулъ = вычерпнулъ.'

4. *dinse* 'комель' | *tšegjalis* 'сломалъ на древа' | *kureñ* < or. курень 'деревня'; *kureñ* és *gerevňa* között közlöm szerint az a különbség, hogy az előbbi szót mindig csak olyan faluról használják, a melyben a beszélő éppen nincsen, míg a *gerevňa* arra a falura is vonatkozhatik, a hol a beszélő éppen tartózkodik.

4.

1. *kujim sotš vellasni. nidalen bakid i mamid kulisni. i nida šuene: «bakę veli, kuli, pe,tsurekę džebime; mame veli, kulis, zalavekę džebime».*

nida medasni munni. dağge pukasni. nida šilene: «dağgei, dağgei, golži ajei-mamei ordad. bakę veli, kuli, pe,tsurekę džebime; mame veli, kuli, zalavekę džebime. mi medime ajei-mamei orde, so,tsęi-vokęi dine, redei-vužjei orde.»

nidale inmas edjen mi,tsa kidž-pu. sija šue etik sotš: «me settši kaja pu-jilas. edjen mi,tsa listis. me się berjala». a so,tsid šue: «en-kai, settši kolan. kai pu-jile, džis, lešigad berjal». — «me kajigad berjala.» sija settši kolis.

kik so,tsid munene. nida šilene: «mi velim kujim sotš. sija pu-jile kajis, kolis. mi kittši-sa muname?»

bara mi,tsa pu inmis. med so,tsid kesje kaini uljaste berjalni. so,tsid silę šue: «so,tsanej, en-kai, settši kolan.» — «og-

4.

1. Három nővér van. Az apjuk és anyjuk meghalt. És ők mondják: «Apám volt, meghalt, a kemencze alá temettük; anyám volt, meghalt, a lócza alá temettük.»

Ők elindulnak. Szánra ülnek. Éneklik: «Szánom, szánom, szánkázzál apámhoz-anyámhoz. Apám volt, meghalt, a kemencze alá temettük, anyám volt, meghalt, a lócza alá temettük. Mi elindultunk apámhoz-anyámhoz, testvéreimhez (tkp. nővéremhez-fivéremhez), rokonságomhoz-nemzetségemhez».

Egy nagyon szép nyírfa kerül elébük. Ő, az egyik nővér, mondja: «Én fölmászom oda arra a fára. Nagyon szép a levele. Én tördelek az ágaiból». De a nővére mondja: «Ne másszál föl, ott (tkp. oda) maradsz. Másszál föl a fa csúcsáig, tördelj az ágaiból leszálláskor.» — «Én fölmászás közben tördelek.» Ő ott maradt.

A két nővér megy. Ők éneklik: «Mink hárman voltunk nővérek. Ő a fára mászott, (ott) maradt. Hová megyünk mi?»

Megint egy szép fára akadtak. A másik nővér föl akar mászni ágakat tördelni. A nővére mondja neki: «Nővérem, ne másszál föl, ott maradsz.» — «Nem maradok.» — «Ne tördelj,

kol.» — «kajigad en-berjal. lesigad berjal.» *sia kangas berjalis; settši sia kolis.*

2. *etik sołšid, koimed sołšid, medis munni. sia šile: «kujim sołš velime. pujas jile kolisni. me eni kittši muna?»*

turun jilin bergale i,ššekik karka. sia settši piras. seten jađi-baba ole. «kittši-že te medin?» — «a medi. bađe veli, kuli; mame veli, kuli. kujim sołš velime. nida mi,ša pu-jile kolisni. me medi redej-vužjei orde, sołšei-vokei dine.» — «te medan tatēn olni jađi-baba ordad. etłši medasni volilni tenad regnaid.»

seni olene. šile settši vollene. kodi laktas, šie zir-vile puk-tas, pałšad tšipas, šie žarkei vełšas. «ē, edjen tšeskid ebēd vełši! a tšis laktis. jenmid mededis.»

šile med mort laktis. sia kesje pałšad tšipni. i sia šue: «jađi-baba, a tšid vod. me tene verma-ā tšipnis?» — «me og-ter.» — «no-že vidlame.» sia vodis zir-vilad. šie pałšad tšipis jađi-babate. džo džiile pirisni. seteni silen džo džil tirid tšw kerte ma

mikor fölmászol. Tördelj, mikor leszállsz.» Ő fölmászáskor tör-delt; ő ott maradt.

2. Az egyik nővér, a harmadik nővér, elindult. Éneklí: «Hárman voltunk nővérek. Fákon maradtak. Én most hová megyek?»

Füvön forog egy kicsike ház. Ő oda bemegy. Ott egy boszorkány él. «Hová készültél te?» — «Hát készültem. Apám volt, meghalt; anyám volt, meghalt. Hárman voltunk nővérek. Ők szép fákon maradtak. Én rokonságomhoz-nemzetségemhez, testvéreimhez készültem.» — «Te itt fogsz élni a boszorkány mellett. Ide jönnek majd a te rokonaid.»

Ott élnek. Odajönnek hozzá (tkp. neki). A ki odajön, azt lapátra teszi, beledobja a kemenczébe, peccenyét csinál belőle. «Ej, nagyon izletes ebédet csináltam. Maga jött. Isten küldte.»

Őhozzá egy másik ember jött. Ő be akarja dobni a kemenczébe. Az meg mondja: «Boszorkány, magad feküdjél rá. Be tudlak-e dobni?» — «Én nem férek bele.» — «Nos hát, lásuk.» Ő lefeküdt a lapátra. Őt, a boszorkányt, bevetette a kemenczébe. Bementek a padlóaljba. Ottan az egész padlóaljba

kitem-koktem(te) ebéd vile. jeralisni bittsenge. «pasíbe tianle! miianges mezdide.»

i nida seten oleng. jađi-babaas kenšitisi. «slava bogu, minime. šojišid ez-lo. una jezse šojis.»

tele volt gyűjtve kezetlen-lábatlan (emberekkel) ebédre. Kihúzták mindnyájukat. «Köszönet nektek! Kiszabadítottatok minket.»

És ők ott élnek. A boszorkányt megölték. «Hála Istennek, megmenekültünk. Az (ember)evő meghalt (tkp. nem lett). Sok embert megevett.»

Jegyzetek: 1. *ps,tsure'ke* 'подъ печкой' | *zalavek* < or. залавокъ; *zalave'ke* 'за печкой, подъ лавочкой' | *gołzi* 'катись' | *berjala* 'сломаю сучь'.

2. *tsipas* 'бросить' | *siŋe žarkei* (< or. жаркое) *ve,tsas* l. Fgr. Füz. 19:83 (18 jegyz.) | *kitem-koktem*: a boszorkány eltörte kezüket-lábadat, hogy meg ne szökhessenek.

5.

1. *vellasni bak da mam. silen etig pi, kujim nil em. sija bakid kesje kulni, mamid kesje kulni. siia vištale pūdle: «kodi laktas esin ultad korašni, kodi torkedni medas, silę šet sošte baba vile. tian nem-tor abi».*

siia laktis, torkedis. siia vokid so,tses katis. i sošte mededis: «ted laktis ženik. kišas i mun.»

med voi laktis esin ultad i torkede: «menim sošte šetan baba vile?» — «tšetšši nin, tenid laktis ženik. tene kore nin. kišas, kemās i mun.»

5.

1. Apa és anya van. Nekik egy fiuk, három leányuk van. Az apa halálán van, az anya halálán van. Ő mondja a fiának: «A ki az ablak alá jön leánykerőbe, a ki kopogtatni fog, ahhoz add a nővéredet feleségül. Nektek semmitek sincsen».

Ő jött, kopogtatott. A fiútestvér fölkelte a nővérét. És küldte a nővérét: «Neked vőlegényed jött. Öltözködjél és menj».

Másik éjjel jött (valaki) az ablak alá és kopogtat: «Hozzám adod a nővéredet feleségül?» — «Kelj föl már, vőlegényed jött. Téged már hí. Öltözködjél, húzd föl a cipődet és menj.»

koimed voi gsin ultad laktis, torkedis: «so,tsid tenad em? menim baba vile setan?» — «seta. — tsettsi, kisaš, kemäs i mun.»

2. silen bak i mam kulisni. «eni muna, meda torkedni gsin ultin: 'menim vaje baba'.» — «mui te torkettšan?» — «menim baba kole.» — «me'deda:me sei,tsas.» silę petis. «te neve'sta?» — «me.» — «lak, medame menam orde.»

i nida munasni i pirasni i ušasni. aski vodžnad tsettsasni. «edjen šaňa užim, baba.» — «šaňa užime.»

i med voi medasni užni. siia voinas sağmas. silen babaıd abi dinas. si,dži onmišis ber. «me meda siie vi,džedni, kiłtsi siia vetle.»

3. koimed voi vodisni užni. i siia kak i onmišis. silę lakte teva'riš. «te ušan? davai tsettsi nin. muname nin.»

nida tsettsisni. lepek kulisni i koika ultsid jerisni girniłs i malttsisni. nida truba pirid lebđzisni. i muzikid suę: «me užę siddže-že ve,tsa.»

Harmadik éjjel (valaki) az ablaka alá jött, kopogtatott: «Van nővered? Hozzám adod feleségül?» — «Adom. — Kelj föl, öltözködjél, húzd föl a cipődöt és menj.»

2. Apja és anyja meghalt. «Most megyek, kopogtatni fogok ablak alatt: 'Adjatok nekem feleséget'.» — «Mit kopogtatsz?» — «Nekem asszony kell.» — «Mindjárt küldünk.» Kijött hozzá (tkp. neki). «Te (vagy a) menyasszony?» — «Én.» — «Gyere, menjünk hozzám.»

És ők mennek és belépnek és meghálnak. Másnap korán fölkelnek. «Nagyon jól aludtunk, asszony.» — «Jól aludtunk.»

És második éjjel kezdenek aludni. Ő éjjel fölébred. Az ő felesége nincsen mellette. Így ismét elaludt. «Én meg fogom figyelni, hová jár ő.»

3. Harmadik éjjel lefeküdtek aludni. És ő (tetteti magát), mintha elaludt (volna). Hozzá (tkp. neki) társa jön. «Alszol? Nosza, kelj már föl. Menjünk már.»

Ők fölkeltek. A ruhájukat levetették és a lócza alól kihúztak egy fazekat és bekenték magukat. Ők a kéményen keresztül kiröpültek. És az ember mondja: «Én már ugyan úgy teszek.»

siia kulšas i maltšas. siia truba pirid lebđžas i siie trubate žugedas. i siia tui-kuža'id munge i vetis siia babate. «kittšis ti munade?» — «na-šte te laktin?» — «a me tianes viđžedi i maltšis i mene teldžedis.» — «en te lak mianmid. mi ile muname.» — «a me eni kiđži muna gortad?» — «vot mi ted šetame etig isteg. pukši siia vile. en-sulted ņe-kittši. en-šu: 'pr!' siie-ke šuan, oz-nu gortad.»

4. *«mui luas — šue —; edjen jona okota kuđžasni.» siia šuis: «pr!» i tšettšis. viđžistis: ņe-kod abi siia dinin. silę sitan-rožas etig isteg šujema. ņem-tor abi. siia etnas kolis. i edjen dir tirme munnise.*

i siia gortad laktis. silen stavid kisema. siia i javitis jezidle, vištalis: «menam baba kittši-ke vetle. me teže vetli simid. edva gorte lakti. menim siia oz-kol.» — «kidž siia laktas, drug i viiame. i te getrašan. i međan olni.»

edjen šania ole.

Levetközik és bekeni magát. A kéményen keresztül ki-röpül és a kéményt összetöri. És az úton megy és ő utólérte a feleségét. «Hová mentek ti? — «Minek jöttél?» — «Én megfigyeltelek benneteket és bekentem magam, és engem kivitt a szél.» — «Ne gyere velünk. Mi messzire megyünk.» — «Hát én hogyan megyek most haza?» — «Nézd, mi egy gyújtót adunk neked. Arra ülj rá. Ne állítsd meg sehol (tkp. sehová). Ne mondd: 'pr!' Ha ezt mondd, nem visz haza.»

4. «Mi lesz — mondja —; nagyon hugyozhatnám.» Ő (így) szólt: «pr!» és leugrott. Körülnézett: senki sincsen mellette. A feneke nyílásába egy gyújtó van dugva. Semmi sincsen. Maga maradt. És nagyon sokáig tart (haza)mennie.

És hazajött. Mindene összedőlt. Ő jelentette a népnek, elmondotta: «Az én feleségem jár valahová. Én szintén vele jártam. Nehezen kerültem haza. Nekem ő nem kell.» — «A mint megjön, mindjárt megöljük. És te megnövsz. És élni fogsz.»
Nagyon jól él.

Jegyzetek: 1—3. *kešje kulni* 'halálán van' tkp. 'meg akar halni' | *niida tšettšisni*: itt természetesen helyesen így kellene: *siia tšettšis* 'ő (az asszony) fölkel' | *koika* < or. *koika*.

4. *munniš v. munnis v. munnite.*

6.

1. vellasni muzik-gozja. nidalen em kujim pi. nida edjen omola olene. esa pisan vezjise:ne gu'la'it'isi:ni. nida medasni munni. kujimnan vokid etla'in munene. nida munene kujim vok i ba'ite:ne. «kodi muitem na'zevi:am, si'e gorte vaini i juksini bit'senle et-mida.» i nida'le inmas kujim tui. «te kod tuje munan?» — «me ves'kid-vil tujas.» med sue: «me su'lga-vil tujas.» a koime'did sue: «me ser-tuje'dis muna.»

sija munas, munas, inmas g'erev'na. no i pemid nin. sija u'zni vezjise: «ga'ge, mene u'zni led'z». — «no, pir, u'z!» nida ba'ite:ne: «kit'isi-ze medin?» — «a nem-tor abi gortin. me kek' medi u'dzali'stini, kodi-ze mene bo'stas u'dzalni.» sija vezjise muzikle. «bur muzik, on mene kazake bo's?» sija sue: «te medan donen korni?» — «a muitem setan.» — «no dawai, ol!» — «mui-ze me meda u'dzalni?» — «mesjas vi'dze'dni tenid.» sija vi'dzet'se.

6.

1. Van egy házaspár. Nekik három fiuk van. Ők nagyon rosszul élnek. Ezek a fiúk kéredzkednek világgá indulni. Ők elindulnak. Mind a három fiútestvér együtt megy. Ők mennek, a három fiútestvér, és beszélgetnek: «A ki mennyit keres (tkp. keresünk), azt hazahozza (tkp. hazahozni), és osztzkodunk (tkp. osztzkodni) mindnyájan (tkp. mindenkinek) egyformán». És elébük akad három út. «Te melyik úton (tkp. útra) mész?» — «Én a jobboldali úton.» A második mondja: «Én a baloldali úton.» A harmadik meg mondja: «Én a középső úton megyek.»

Ő (t. i. az első) megy, megy, egy falut talál. No, és már sötét van. Ő meghálni kéredzkedik. «Bácsi, eressz be engem meghálni.» — «Nos, gyere be, hálj meg.» Ők beszélgetnek: «Hová készültél?» — «Hát semmi sincs odahaza. Én akár dolgozni indultam, (hogy) ki fogad föl engem dolgozni.» Ő ajánlkozik az embernek: «Jó ember, nem fogadsz föl engem munkásnak?» Ő mondja: «Te sokat (tkp. árral, azaz drágán) fogsz kérni?» — «Hát, a mennyit adsz.» — «Nos, rajta, maradj (tkp. élj).» — «Mit fogok én dolgozni?» — «A teheneket kell őrizned.» Ő őrzi (a teheneket).

2. *šulga-vil tujad mune šer-kos vokid. siia muna's, muna's. ju inmas i ju-dorad pukas. i siia šuue: «vizil vaane! jona edjen te viziltan. mem kek kole juištin keđžid va-torse». bereg dorad matetšas i keđžid vate juištas. «pašibe, keđžid vaane! vizil vaane! jona viziltan. eddže-že mene tšoza kiledin.» i siia medas munn i tui-kuža. i siia kare laktas. vetle, vezjiše kar-kuža'id kittši-ke mui-ke uđžalištin. siie kod-ke muzik etik mišetš keže vit tšelkevejis boštas. «ješti bura medan uđžalni, me tenid undžik šeta.»*

3. *siia koimed vokid mune i mune šer-tui kuža. šed ver laktas. i siia etnas dumajte: «menam vokjasid kittši-sa munisni?» i siia vek vođže mune. i inmas iđžid bač-pu. siia bač-pu ultad užli-le:ma kod-ke. «kuťšem-ke bur mort užli-le:ma. menim eni kole kaini pu-jilas užnite.»*

siia kajis pu-jilad. settši pukas. no i laktisni settši kujim žulik. nida baiitene: «ti nem-tor on-tede?» nida šuene: «mi og-tede.» — «a me teda. kole munn. em šerevha. seten vaš abi. vateg kulni medemni. a me teda; va em nidalen įbjas vilas. siie

2. A középső fiú a baloldali útra megy. Ő megy, megy. Egy folyóra talál és a folyó partján leül. És mondja: «Gyors vizem! Nagyon gyorsan folyasz. Nekem akár egy kis hideg vizet kell innom.» A folyó partjához közeledik és egy kis hideg vizet iszik. «Köszönöm, hideg vizem, gyors vizem, gyorsan folyasz. Ilyen gyorsan vittél (volna) engem!» És ő elindul az úton. És egy városba ér. Jár, ajánlkozik a városon végig valahová valamit dolgozni. Őt valamelyik ember egy hónapra öt rubelért föl-fogadja. «Ha jól fogsz dolgozni, én többet adok majd neked.»

3. A harmadik fiútestvér megy és megy a középső úton. Egy sötét erdő jön. És ő gondolja magában: «Az én testvéreim ugyan hová mentek?» És ő egyre előre megy. És egy nagy fűzfát talál. Az alatt a fűzfa alatt valaki aludt. «Valamilyen jó ember elaludt. Nekem most a fára kell másznom aludni.»

Fölmászott a fára. Ott (tkp. oda) leült. Nos, jött oda három naplopó. Ők beszélgetnek: «Ti semmit sem tudtok?» Ők mondják: «Nem tudunk». — «De én tudok. Oda kell menni. Van egy falu. Ottan ninesen víz. Víz hiányában (tkp. víz nélkül) pusztulnak (tkp. halni kezdtek). De én tudom; van vizük a

toike kole perjini. a muzik edjen omola olg. silen bogatsve em, da siia a'fsis oz-ted. siia jestli setas-ke setis pelevi'nase, silg mi bur ve'tsame. silen kohnu'sna-pelesas em bet'ska tir zelete. siie kole perjini. siia a'fsis oz-ted. jestse silen pe'llasi:slen em bet'ska tir zelete.»

4. «uže nem ed-siale! jenmis jugde-že; me settsi muna.» jenmid jugdis i nida munisni siia pu-ultsid. no i siia lesis pu-jilsid. siia settsi mune siia ge'revna-a, ken vategid kulene. siia ibjas vilad mune, ken siia va'd vizilte, perjini. settsi siia munis. i siie perjis. i va'd viziltni medis edjen una. i siia munis esa bednei muzik ordad. siia settsi piris. «on-e mene u'zni le'dže?» — «už, už!» siia ba'itene: «mian va abi ne-kiš. bittsen mian vateg kulni medisni.» — «tian va'd em. muj burid lug? me tianle vištala.» — «muj mian lug? mian nem-tor abi.» — «tenad em. te a'fsid on-ted.» — «muj-že menam em?» — «muj burid lug, me jestli vištala?» — «muj lug bur, siie džinsge seta.» —

mezőkön. Azt (a forrást) csak ki kell ásni. Egy ember meg nagyon rosszul él. Neki kincse van, de ő maga nem tudja. Ha ő annak (tkp. onnan) a felét ideadja, mi jót teszünk vele (tkp. neki). Az istállója sarkában van egy teli hordó arany. Azt ki kell ásni. Ő maga nem tudja. Még az ő nagyapjaé az a teli hordó arany.»

4. «Már ne szóljatok (többet) semmit! Az ég kivilágosodik (azaz hajnalodik); én odamegyek.» Kivilágosodott, és ők elmentek az alól a fa alól. No, ő leszállt a fáról. Odamegy abba a faluba, a hol víz hiányában meghalnak. Ő a mezőkre megy, a hol az a víz folyik, ásni. Odament. És kiásta azt. És víz nagyon sok kezdett folyni. És ő elment ahhoz a szegény emberhez. Oda belépett. «Nem engedtek-e engem meghálni?» — «Hálj meg, hálj meg.» Ők beszélgetnek. «Nekünk sehonnan sincs vizünk. Minálunk mindnyájan pusztulnak (tkp. halni kezdtek) víz hiányában.» — «Nektek van vizetek. Micsoda jód lesz (azaz micsoda jót tesz majd velem)? Én megmondok nektek.» — «Mink lesz nekünk? Nekünk semmink sincsen.» — «Neked van. Te magad nem tudod.» — «Mim van nekem?» — «Micsoda jót tesz velem (tkp. micsoda jód lesz), ha én megmondok?» — «A mi jóm lesz, annak a felét odaadom.» —

«*mē ted vištala. p̄rveĭ bur vištala: vateg ti kulade. tian ĭbjas vilad vizilte edjen ĭdžid klutš.*» *siĭa vištalis: «mē ted vištala med bur. tenad em konušna-peleşad beľska tir zelete. siĭe kole p̄rjini.»*

i siĭa petis, p̄rjis. i siĭe biĭĭti:snĭ. «eni muĭtem kole, te boš.»
— «*menim una oz-kol. muĭtem verma nebalni, simda i bošta.*»
siĭa medas olni edjen šaňa. silen vaĭd luĭe i geňgaĭd luĭe.

5. *siĭa ber medas lakni gorte. «menam vokjas muĭ-ke na-zevi:tisni ĭti ez-li?» siĭa munis, siĭa pu-ultad laktis. uźni kajis pu-jĭlad. i siĭa seten pukale pu-jĭlad. settšĭ laktisni kujim žulikiĭd ber uźni. i baĭitene: «mi baĭiti:mē, kesjime munnĭ vate ken šuime da ken una ġeňgate šuime, i kod-ke vetlema i veľsema biťtsen.» ĭida eni baĭite:ne ješše. med ġeʹrevňa:ĭn višene biťtsen. ĭida šuene: «te ĭem-tor on-ted?» — «mē og-ted.» — «ĭem-tor-ze te on-ted?» — «mē og.mi og-tede ĭe-kodniĭ.» — «a mē tēda. esa ġeʹrevňa:ĭn biťtsen jezis višene. mē tēda tekaršve. vot, kole munnĭ se,ťšem turun ĭetšĭkini i siĭe juni. i ĭida dugdasni višni.»*

«*Ėn megmondom neked. Megmondom az első jót: Víz hiányában ti meghaltok. A földjeiteken egy nagyon nagy forrás folyik.*»
Ő mondotta: «*Ėn megmondom neked a másik jót. Neked az istállód sarkában egy teli hordó aranyad van. Azt (csak) ki kell ásni.*»

És ő kiment, kiásta. És azt kigurították. «*Most vigy, a mennyi kell.*» — «*Nekem nem kell sok. A mennyit vinni bírok, annyit viszek.*» Ő nagyon jól kezd élni. Neki vize lesz és pénze lesz.

5. Ő hazafelé indul (tkp. visszaindul hazajönni). «*Az én testvéreim szereztek-e valamit, vagy sem?*» Ment, az alá a fa alá ért. Fölmászott a fára aludni. És ő ott ül a fán. Odajött megint a három naplopó meghálni. És beszélgetnek: «*Mi beszélgettünk, oda akartunk menni, a hol mondtuk, hogy víz van, és a hol mondtuk, hogy sok pénz van, és valaki odament és mindent megcsinált.*» Ők most még beszélgetnek. Egy másik faluban mind betegek. Ők mondják: «*Te semmit se tudsz?*» — «*Ėn nem tudok.*» — «*Te se tudsz semmit se?*» — «*Nem én. Egyikünk se tud.*» — «*De én tudok. Abban a faluban az emberek mind betegek. Ėn tudok orvosságát. Lám, menni kell ilyen füvet tépni és azt inni. És ők megszűnnek betegek lenni.*»

nida munisni setis. sija pu-jilsid lesis. gortad lakte. i gortad laktis. i vokjasid laktisni. «no, vokjas, kodi undžik naževitid? vai, medam jukšini gėngadn.» nida suene: «mi edjen etša naževitime.» kodi mesjaste viđėdis, silė das-vit tselkeveji setis keža'inid. siien i gortad munis. med vokid, karad kodi uđžalis, silė vit tselkeveji setis keža'inid. «keža'in, kesjin sottini (setni undžik).» — «edjen omola uđžalan. te menim on-rin kol. mun te gortad.»

eni nida jukšene. «me toiķe das-vit tselkeveji naževiti; te, vokaneji, una-đ?» — «me toiķe vit tselkeveji.» — «a te, koimed vok, te una-đ vajin?» — «a me tset og-ted. lidjini og-vermi.» — «vai, jukšame et-mida'n.» — «kiđzi medam jukni? me tset og-ted jukni. vaje vedra. siien medam jukni.» — «a mian etša.» — «tian etša, tak mentšim gėngase od-verme velkkini. vaje ti kek asid gėngate. vedrađn jukam, kodle muitem lue. zelete pe-vedra'u lue.» siie jukisni. «kis-že te naževitin ese gėngase?» — «me

Ők elmentek onnan. Ő leereszkedett a fáról. Hazajön. És hazajött. És a bátyjai is megjöttek. «Nos, testvéreim, melyiktek keresett többet? Nosza, osztozkodjunk a pénzen.» Ők mondják: «Mi nagyon keveset kerestünk.» A melyik a teheneket őrizte, annak 15 rubelt adott a gazdája. Azzal is ment haza. A másik testvér, a ki a városban dolgozott, annak öt rubelt adott a gazdája. «Gazdám, többet akartál adni!» — «Nagyon rosszul dolgozol. Te már nem kellesz nekem. Menj te haza!»

Most osztozkodnak. «Én csak 15 rubelt kerestem; te, testvérem, sokat-e?» — «Én csak öt rubelt.» — «Hát te, harmadik testvér, te sokat hoztál-e?» — «Hát én nem tudom a számát. Megolvasni nem bírom.» — «Nosza, osztozkodjunk egyformán.» — «Hogyan fogjuk elosztani? Én nem tudom elosztani a számát. Hozzatok egy vödört. Azzal fogjuk elosztani.» — «De nekünk kevés van.» — «Nektek kevés van, úgy nem bírjátok az én pénzemet letakarni (se). Adjátok akár ide a magatok pénzét. Vödörrel fogjuk elosztani, (hogy) kinek mennyi jár (tkp. lesz). Egy-egy vödörrel lesz mindenkinek aránya.» Elosztották. «Honnan szerezted te ezt a pénzt?» —

vetli edjen ile. me kili bašni. žulikjas bažitens: 'siša ge'revna:in vateg kulni medlemni'. me siše kilziši da me settši muni. me siše vešši. i mužiklen una velem ge'nga pelislen. siša abi tedema. me silė vištali. mem siša šetis muitem verman nebalni.»

6. «mem kole munni-že kittši-ke ješše na'žer:itni. me edjen etša vaji. ti možet le'geda:de. me edjen etša na'ževi:ti.» — «me ted vištala, kittši kole munnite. jezid una edjen višene. seten (sen) i em etšem turun. siše kole juni. te mun šer-tui kužaš i em idžid bač-pu. te settši kaj užnite. i settši laktasni žulikjas. kilzan bašnise nidališ, nida mui bažita:sni. settši te munan. te pu-ultas en pukši, a te pu-jilas kaj.»

i siša pu-jilad kajis. i settši laktisni i bažite:ne: «em taššem ge'revna:in višis jez. a mi kodja lune bažiti:me, kod-ke uaverne velema pu-jilas. siša kilziše:ma mižanliš bašnite. siše bittsen veššema. eni abi-li kod-ke pu-jilas? oz-e kilziš? mi muname da bara munas siša da bara veššas. kole pu-jilas kajni vidlini, oz-e kod-ke kilziš. kilzišas da bara veššas.»

«Én nagyon messzire jártam. Én beszélgetést hallottam. Naplopók beszélgetnek: 'Abban a faluban szomjan pusztulnak.' Én kihallgattam azt és odamentem. Én azt megcsináltam. És egy ember nagyapjának sok pénze volt. Az nem tudta. Én megmondtam neki. Ő adott nekem, a mennyit az ember el bír vinni.»

6. «Nekem is el kell valahová mennem még keresni. Én nagyon keveset hoztam. Ti talán haragudtok. Én nagyon keveset kerestem.» — «Én megmondom neked, (hogy) hová kell menned. Sok ember nagyon beteg. Ott van egy ilyen fű. Azt kell inni. Te menj a középső úton, és van egy nagy fűzfa. Te oda másszál föl meghálni. És oda jönnek majd naplopók. Meghallgatod az ő beszédjüket, (hogy) ők mit beszélnek. Te odamész. Ne ülj a fa alá, hanem másszál föl a fára.»

És ő fölmászott a fára. És odajöttek és beszélgetnek: «Egy ilyen faluban beteg nép van. A mikor pedig beszélgettünk, valaki bizonyosan a fán volt. Az kihallgatta a mi beszélgetésünket. Mindazt megcsinálta. Most nincs-e valaki a fán? Nem hallgatódzik-e? Mi elmegyünk, és ő megint megy és megint megcsinálja. Föl kell mászni a fára megnézni, nem hallgatódzik-e valaki. Hallgatódzik és megint megcsinálja.»

siia kajis pu-jilad. i siia addžis. «te muī eten pukalan?» — «a medi gu'laiftšini. pēmdis. užni kaji.» — «lak, leši pu-jilšis.» lešis siia. «te-že velin kodja lunę pu-jilas. te kilžišin bāšnišę mi-anliš.» — «mę eg.» — «kodi ve'tšis taigę ğe'revna:šs vase?» — «mę og-ted, kodi ve'tšis.» — «on-ke ted, en-lak tattšį. buġi vištal, og-viġe.» — «mę eg-vel.» — «te-ne kittšį munan?» — «a sidž medi gu'laiftšini.» — «on-ke vištal, šerevne viġame.» — «no, vištala, ed-viġe.» — «no vištal.» — «menam vok vetlis.» — «a te-ne kittšį munan?» — «a męne mededis: e'tšem ğe'revna:in una jez višęne da nūdale vištalni lekarsve, siia kodja lunę vetlema, tianliš kilžišę:ma.» siigę kutisni da i viiisni.

nūdale kik vokidle ğe'ngařd kolis. nūda edġen šāna olęne. «mianliš viiisni vokte. ez-kuž siia džepšinite ne-kittšį, veske ğe'ngate na'ževit:is. mi eni kiken olame kik vok. mi silis ešę ğe'ngate boštame». i siigę boštisni i juksisni. i olęne.

Ő fölmászott a fára. És ő meglátta. «Mit ülsz te itten?» — «Csak elindultam sétálni. Besötétedett. Fölmásztam meghálni.» — «Gyere, másszál le a fáról!» Lemászott. «Ugyancsak te voltál akkoriban a fán. Kihallgattad a mi beszélgetésünket.» — «Nem én.» — «Ki csinálta, hogy ennek a falunak vize lett (tkp. ki csinálta ezt a falut vizét)?» — «Nem tudom, (hogy) ki csinálta.» — «Ha nem tudod, nem jöttél (volna) ide. Hogyha megmondod, nem ölünk meg.» — «Én nem voltam.» — «Hát te hová mész?» — «Csak úgy sétálni indultam.» — «Ha nem mondd meg, mindegy, megölünk.» — «Nos, megmondom, ne öljeteK meg.» — «Nos, mondd meg!» — «Az én testvérem járt (itt).» — «Hát te meg hová mész?» — «Engem küldött: egy ilyen faluban sok ember beteg, és nekik mondjám meg (tkp. megmondani) az orvosságát. A mikor (itt) járt, kihallgatott benneteket.» Őt megfogták és megölték.

Annak (tkp. nekik) a két testvérnek maradt a pénz. Ők nagyon jól élnek. «A mi testvérünket megölték. Nem tudott sehová se rejtőzni, (külömben) pénzt keresett volna. Mi két testvér' most ketten élünk. Mi elvisszük ezt az ő pénzét.» És vitték és osztzkodtak. És élnek.

Jegyzetek: 1. *koime'did* v. *ko'imēdid* | *donen korni* 'дорого просить'.

2. *jui'stini* v. *ju'istini* v. *ńe-una jui'stini* | *mišetš* < or. мѣсяцъ.

3. *on-tede* v. *od-tede* (o: *ot-tede*) | *ibjas vilas* 'на поляхъ' | *pərjini* 'копать' | *bo'gatsve* < or. богатство | *koñušna* < or. конюшня | *pellas*: *peł* 'хѣдъ' *többeaszama*.

4. *jenmis jugde* 'Богъ свѣтаеть' | *siie džinse šeta vö*. *német* 'das gebe ich die Hälfte hin' | *klutš* < or. ключъ | *nebalni* 'тащить'.

5. *te'karsve* < or. лекарство | *tšēlkevei* v. *tšelke'vei* | *mē tšet og-ted jukni* 'сколько счету, не можетъ раздѣлить' (*nem tudom elosztani, hogy mindegyikre mennyi jut*) | *velkkini* 'закрѣть' | *pe-vedra'u* 'по ведру' | *bašni* < or. басни 'разговоръ' | *ve,tši* 'поправиль'.

6. *le'geda:de* 'сердитесь' | *kodja lune 'akkor' és 'mikor'*; *vö. pl. mē kodja lune tattši voli, te en-vel* 'когда я сюда пришелъ, ты не былъ'; *velin kodja-lune* 'позавчера или еще дальше ('multkor'), тогда' | *buđi vištāl* 'скажи; буди (если) скажи'; *vö. te buđi vištalan, mē og-vištāl* 'ты хоть скажи (можешь сказать), я не скажу' | *šerevne* < or. всеровно | *siia kodja lune vetlema* 'кого днясь ходилъ' | *veške žengate na'zevi:tis* 'онъ бы денегъ нажилъ'.

7.

1. *mužik-gozja ge'traša:snj. nidalen pi-peliđ nī abi. nidalē jona kole. siia munas kare. siia juuāšē*: «*kī,dži menam abi pi-pel?*» *siie vištala:snj*: «*te živei va boš i para poz-tir, i pukti girni,tšad i siie velkkī. kujim negel' en-vidli. i kujim negel' berin sež i tenad pi luyē.*»

siia sežis, silen piūd šue: «*baķe, muľa te đir en-leđž? ńe-una eg-kul.*» *nida pukašasni e'beda:itni. siia piūd pukale pizan-*

7.

1. Egy ember meg a párja összeházasodnak. Nekik egy gyermekük sincsen. Nekik nagyon kell (gyerek). Ő bemegy a városba. Kérdezősködik: «Hogyan nincsen nekem gyermekem?» Neki felelik: «Te végy élő (azaz folyó) vizet és egy pár tojást és tedd a fazekadba és azt fődđ le. Három hétig ne nézd meg. És három hét múlva nyisd ki, és neked fiad lesz.»

Ő kinyitotta, az ő fia mondja: «Atyám, miért nem eresztettél ki (oly) sokaig? Majdnem meghaltam». Ők leülnek ebé-

pelesin i baiŋte. silē laktas geš. silen baiŋte piŋd. baŋid munas gerni i siŋa: «mē laktā-žē.» i esa geštid šuŋe: «kodi-nē tenad baiŋte?» — «miŋan pi i em». — «ken-nē tiŋan pukalē?» — «a to-tai, pizan-pelesas pukalē.» — «kiš-nē tiŋan loŋi?» siŋa vištale: «pežime».

2. *«baŋe, ebēd tenid vaja!» baŋis silē šuŋe: «on-na vermi.» — «verma, kidž. og-vermi!» — «mēnē on-addži.» — «kižži mē og-addža, addža! mē tenē tēda, ken geran.»*

«mamo! vai, nuŋa ebēd». — «on tē addži; kittši nuan?» — «tēda mē, kittši kolē.» i siŋa šetis piŋdle. «nu, na!»

siŋa munis. «baŋe, mē ebette vaja. ken-nē tē?» — to-tai mē, «da ken tē?» — «taŋištin, kokjas dinad mē bergala.»

3. *siŋa ebēdaŋte. i baiŋte-nē. pop lakte. «kodmid tē baiŋtan?» — «pi mēnam em.» — «ken siŋa tenad piŋd?» — «to-ka-tē pukalē.» esa pop šuŋe: «vuzal mēnim.» — «og-mē vuzal, mēm aslim kolē.» — «da vuzal, mēnim jona kolē. una-š boštan siŋa*

delni. Az a fiú az asztal sarkán ül és beszél. Neki vendége jön. Az ő fia beszélget. Az apa elmegy szántani, és az (mondja): «Én is jövök». És ez a vendég mondja: «Kicsodád beszél?» — «A mi fiunk az.» — «Hol ül ő?» — «Hát ottan az asztal sarkán ül.» — «Honnan lett (az) nektek?» Ő feleli: «Kiköltöttük».

2. «Atyám, ebédet hozok neked.» Az apja mondja neki: «Még nem bírsz.» — «Bírok, hogyné bírnék (tkp. hogyan nem bírok)!» — «Nem találsz meg engem.» — «Hogyné találnálak meg, megtalállak! Én tudom, (hogy) hol szántasz.»

«Anyám, add ide, ebédet viszek.» — «Nem találsz oda; hová viszed?» — «Tudom én, (hogy) hová kell.» És ő odaadta a fiának. «Vidd, nesze!»

Ő elment. «Atyám, hozom az ebédedet. Hol vagy te?» — «Itt vagyok, de hol vagy te?» — «Rám léptél, a lábad mellett forgolódom.»

3. Ő ebédel. És beszélgetnek. Egy pap jön. «Kivel beszélgetsz?» — «A fiam az.» — «Hol van az a te fiad?» — «Itten ül.» Ez a pap mondja: «Add el nekem!» — «Nem adom el, nekem magamnak kell.» — «De add el, nekem nagyon kell. Sokat kérsz (tkp. veszel)-e érte?» — «Mennyit adsz?» —

vile?» — «muitem íetan?» — «vit-šo tšelkevei.» sile esa geňgate íetis. «i ese pite boš gumaga i gartepti i džepjad pukti.»

siĵa gortad munas i «me ěebi pi.» a popajĵa juuále: «kiš te eššemse boštin?» — «mužik gere, siliš ěebi.» — «bakuško, vošti sundukte i menę settši pukšed. me sen međa olni! teršini ledžlile.»

sundukad pukale i siĵa purten vundalas sunduk-pidešte. geňga stav nollas bakidle. a tšis petas i munas.

4. popidlen lue sebránnę. seberi:tšasni. pukšasni pizan sajad. šojene, juene. i siĵa šue: «menam pi em. tiianle mittšilla.» — «no-ke, vai tattši!» — «mun, matuško, vađži.» siĵa munas, sundukte voštas. silen abi piđd ni geňgađd. sunduk-pidesid roža. siĵa bištsen nollema geňgate bakisle. esa popjasid juuasni, šojasni i koddžasni. ěida košasa:ni. međa medes purten vuńdala:ni. «miĵanes te perjalin. tenad ěe-kin abi vellema. pi-ruite:mniđ, stav geňga vina vile juemniđ.»

siĵa munis esa mužik ordad «piđd tattši ez-voli?» — «mi og-tede.» — «mentšim siĵa bištsen geňga nollis. me sebránnę vešli

«Ötszáz rubelt.» Ez megadta neki a pénzt. «Ěs ezt a fiút — végy papirozt és csavard (bele) és tedd a zsebedbe.»

Ő hazamegy és (mondja): «Egy fiút vettem.» A papné kérdezi: «Honnan vetted te ezt?» — «Egy ember szánt, tőle vettem.» — «Atyuskám, nyisd ki a ládát és engem ültess bele. Ěn ott fogok élni; enni eresszetek (majd) ki.»

A ládában ül és ő késsel kivágja a láda fenekét. A pénzt mind az apjának viszi el. Maga kimegy és elmegy.

4. A papnál társaság lesz. Összegyűlnek. Asztalhoz ülnek. Esznek, isznak. Ěs ő mondja: «Nekem fiam van. Megmutatom nektek.» — «Nos hát, hozd ide!» — «Menj, anyuskám, hozd (ide)!» Ő megy, kinyitja a ládát. Neki nincsen se fia, se pénze. A láda feneke lyukas. Az az egész pénzt elvitte az apjának. Ezek a papok isznak, esznek és berúgnak. Ők veszekszenek. Késsel vagdalkoznak (tkp. késsel vágják egymást). «Te becsaptál minket. Neked senkid se volt. Ellakmároztatok, pálinkára elittátok az egész pénzeteket!»

Ő odament ehhez az emberhez. «Nem jött ide a fiad?» — «Mi nem tudjuk.» — «Ő az egész pénzemet elvitte. Ěn társa-

(veľši). ro'skodu:itłši. me tšukerti narottse. menim sevesne loži bur ježšis. menę-že pesisni.»

razetłšisni ježid i bittsen munisni gortjasad. «tšnid nę-kor og-lakte.»

i eni sijamid ole.

ságot hittam egybe (tkp. csináltam). Költekeztem. Én összegyűjtöttem (egybehívtam) az embereket. Szégyellem magam a jó emberek előtt. Engem megverték.»

Szétmentek az emberek és mind hazamentek. «Soha nem jövünk hozzád (tkp. neked).»

És most velük él (t. i. szüleivel él a fiú).

Jegyzetek: 1. *pel* < or. полъ 'nem; genus'; *pi-pel* 'дѣти' | *sež* 'открывай' | *luę* v. *louę* | *pežime* 'парили'.

3. *to-ka-te* v. *to-ka* 'тутъ-же'.

4. *va,dži* 'принеси' | *ro'skodu:itłši* 'роscодоваль' | *sevesne* < or. совѣстно | *sijamid* v. *nidamid*.

8.

1. *nida velasni kujim vok. nidalen bak ni mam abi. i siia idžid vokid kešje getra'sni. siia baba vile boštis kupę,tšo'vna. šer-kos vokid kešje getra'sni. «te, voke, te kupę,tšo'vna boštin, a me bošta křeškāninovna.» siia getra'sis. koimed vokid kešje getra'sni. siia šue: «te boštin, vok, křeškāninovna, a me bošta niš-šejo'vna».*

nida oleng kujim vok. etig vok šue: «ti boštide omoleš, a me bošti boga'tejes. me tianmid og-med olui; ti omola olade.

8.

1. Ők hárman vannak testvérek. Nekik se apjuk, se anyjuk nincsen. És a legidősbik testvér meg akar házasodni. Ő egy kereskedő leányát vette feleségül. A középső testvér meg akar nősülni: «Te, bátyám, te kereskedőnek a leányát vetted el, én meg egy parasztleányt veszek el.» Ő megnősült. A harmadik testvér meg akar nősülni. Ő így szól: «Te, bátyám, parasztleányt vettél el, én meg koldúsleányt veszek el.»

Ők hárman testvérek élnek. Az egyik testvér mondja: «Ti szegényt vettetek el, én azonban gazdag (leányt) vettem el.

davaí, medame juksini». siia kik vokid juksisni. kik kerka veli. siia pe-kerka'u (pe-kerka'ən) boštisni. koimed vokidle, kodi boštis niššejo'vate, silę nem-tor abi. się tu'kaitisni, silę nem ez-šetni.

2. siia omola ole. aslis siia kerkase ve'tsis. «ki,dži-že menim eni olni?» babaš silę šug: «te en-pol. olmame. vokidlen veli tšibe. się guni kole. mi tegda olmame.»

siia voınad onmišis; się guis. się vere nuis; się domalis. siia juše, vokid orde laktis. «te e'n-addži:lli?» a siia šug: «e'g-addži:lli. kole vereži'tni». — «a kodi vereži'tas?» — «me kuža.» — «lak, vereži't.» — «me ta-lun og-lak, aski asılnas tšig-jile kole vereži'tni. aski asıl me lakta.»

asılınad laktis. vokid šug: «davaí, vereži't». — «no vai, vereži'ta. tentšid guemni, tentšid vere nuemni, settšánin siia tenad tšibeid. te tšoza mun, te addžan.» siia settši munis. «me ješli addža, ted bur ve'tša.» siia addžis. się vavis tšibete. vokte kore. «i,tšet vok, lak menam orde.» siia laktis i,tšet vokid. silę vina boštis, się juktalis, silę das tšelke'vei geńga šetis. siia gortad

Én nem fogok veletek élni; ti rosszul éltek. Nosza, osztozkodni fogunk.» Az a két testvér osztozkodott. Két ház volt. Ők egy-egy házat kaptak. A harmadik testvérnek, a ki koldúsleányt vett el, annak semmije sincs. Őt elkergették, neki semmit se adtak.

2. Ő szegényen él. Maga csinált magának házat. «Hogyan éljek én mostan?» A felesége mondja neki: «Ne félj. Megszedjük magunkat. A bátyádnak volt egy csikója. Azt el kell lopni. Akkor mi meggazdagszunk.»

Ő éjjel elaludt; (az öccse) elloptá azt. Az erdőbe vitte, megkötötte. Az kérdezősködik, az öccsehez jött. «Te nem lát-tad?» Ő meg mondja: «Nem láttam. Varázsolni kell (varázsló-hoz kell fordulni).» — «De ki varázsol?» — «Én tudok.» — «Gyere, varázsolj.» — «Ma nem megyek, holnap reggel eh-gyomorra kell varázsolni. Holnap reggel jövök.»

Reggel odajött. A bátyja mondja: «Nos hát, varázsolj.» — «Nos hát, varázsolok. Tőled ellopták, tőled az erdőbe vitték, ott van az a te csikód. Hamar menj, megtalálod.» Ő odament. «Hogyha megtalálom, jót teszek veled (tkp. neked).» Megtalálta. Elhozta azt a csikóját. Hivatja az öccsét. «Öcsém (tkp. kis fiú-testvér), gyere hozzám.» Ő odajött, az öccse. Pálinkát vett neki,

inmis!» sija šuene verjasid: «vaj šetame. sija tedis mianes». a koimedid šug: «og-na-šetę. ješše etiges tedas, velis šetame.»

sija koimette stękante kištis. sija perna-pasašis. sija preš-šaitštis. «kulni et-pir šerevng. nem-tor og-ted; siddžę-žę vijas. loljen oz-šedž». sija koimette juis, aslis morsas kufškis. «eni voda užni.»

5. ešin-ultad torkettšę. «te užan eli on?» — «kodi sen?» — «mi laktime, tšasite vajime. en vištal mianes.» — «no slava bogu! loljen mini. inmis tšasiūd.» się vinate juis stavse.

vodis užni. sija užę. asilnad katę się keža'iniid. «addžin, en tšasite?» — «en-na' užę. edjen jona jur višę. vaj ješše pol-štop vina.» się się vapis. się sija juis. sija tšettšis. illavd petis ku,đžšni. košušna'vd munis. settši sija porog-ultad puktis. sija ber-laktis. aslas ko'mnata:š piris. laktis kupę,tšid. juale: «ve-reži'tin-e?» — «užę vereži'ti.» — «tedan, on?» — «teda. tenad em i,đžid tšibe. te settši vetlillan?» — «vetlilla kažnej lun.» — «te settši voštęmid. lak, munam korsni.»

«Meglett a második.» Ők mondják, a tolvajok: «Nosza, adjuk oda. Ő kitudott bennünket.» A harmadik azonban mondja: «Még ne adjuk oda. (Ha) még egyet kitud, csak akkor adjuk oda.»

Ő a harmadik poharat töltötte. Keresztet vetett. Elbúcsúzott. «Egyszer meg (kell) halni; mindegy. Semmit se tudok; úgy megöl. Élve nem ereszt el.» Megitta a harmadikat, a mel-lére ütött. «Most lefekszem aludni.»

5. Az ablak alatt kopogtatnak. «Alszol-e vagy sem?» — «Ki (van) ott?» — «Idejöttünk, elhoztuk az órát. Ne árulj el (tkp. mondj el) minket.» — «Nos, hála Istennek, élve meg-menekültem. Megkerült az óra.» Azt a pálinkát mind megitta.

Lefeküdt aludni. Alszik. Reggel fölkelti őt a gazda. «Meg-találtad az órát, (vagy) sem?» — «Még nem. Nagyon fáj a fejem. Adj még egy fél stof pálinkát.» Elhozta neki. Ő megitta azt. Fölkelt. Kiment az udvarra hugyozni. Bement az istállóba. Oda-tette az (órát) a küszöb alá. Visszajött. Bement a szobájába. Odajött a kereskedő. Kérdezi: «Varázsoltál-e?» — «Már varáz-soltam.» — «Tudod-e, (vagy) nem?» — «Tudom. Neked van egy nagy csikód. Te oda jársz-e?» — «Járok mindennap.» — «Te ott (tkp. oda) vesztetted el. Gyere, menjünk megkeresni.»

setłsi munisni. pirisni końuśna'vd. się korsęne. siia drug i addzis. «lak, kęża'in, vot tenad tśasiid.» siia laktis. kerkavd pirisni. się tśai juisni i ebeditisni. się geńga śetis tiśa tśa tśelkevegi. się sei tśas vel do'ggali:śni, się koll'ni.

6. siia śug: «te, jamśik, kodi inmas paned, en-kęż nę-kodle. 'me nua vereżę'jes'. się paned śuris gospoġin. «kęż bokas!» — «og-kęż.» — «kodi seten em?» — «vereżę'i» — «lak tattśi. jeśli te tedan mentśim pamille, me ted śeta eśe kujimnan velse i eśe po(v)oskase. on-ke ted, etłsi-żę me tene viia. na-śte mene sultedin?» siia poldzis. «eni mene żug vełśas; eni mene żug vełśas, viias.» a siia kodrale: «żug, żug.» — «te tedin. menam pamille żugin.» siia dottśid tsetłsis gospoġi'nid. «na tenid eśe kujimnan velse, eśe po(v)oskase. na ted jeśśę geńga kik tiśa tśa tśelkevegi. i te gortad mun.»

«te, jamśik, bergettśi. me eni muna aslam veljasen». jamśikid bergettśis, vartedis. siia gortad laktis. eśin-ultad sultis. silen

Odamentek. Beléptek az istállóba. Keresik azt. Egyszerre meg is találta. «Gyere ide, gazda, íme (itt van) az órád.» Ő odajött. Bementek a házba. Azt a teát megitták és megebédelték. Pénzt adott neki: ezer rubelt. Az ő részére mindjárt befogtak, hogy őt (vissza)kísérjék.

6. Ő mondja: «Kocsis, a ki szembe jön, te senkinek se térj ki. Én varázslót viszek.» Szembe jött vele egy úr. «Térj ki oldalt!» — «Nem térek ki.» — «Ki van ott?» — «Egy varázsló.» — «Gyere ide. Ha te megtudod az én családi nevet, én neked adom ezt a három lovat mind meg ezt a kocsit. Ha nem tudod, itt (tkp. ide) megöllek. Minek állítottál meg engem?» Ő megijedt. «Most pozdorjává tör engem (tkp. most polyvát csinál engem), most pozdorjává tör engem, megöl.» Ő meg emlegeti: «żug, żug ('polyva, polyva').» — «Te megtudtad. Az én családi nevem żugin.» Az az úr leszállt a szánról. «Nesze neked ez a három ló mind, ez a kocsi. Nesze neked meg pénz: kétezer rubel. És te menj haza.»

«Te, kocsis, fordulj vissza. Én most a magam lovain megyek.» A kocsis visszafordult, elhajtott. Ő hazajött. Az ablak alatt megállt. Az ő felesége megijedt. «Őt megölték. Jön a ható-

babaŋd poldži: «siŋ viemni, laktene na tsá'lsve». siŋ paned petis. «me poldži, me tsáiti tene viema.» — «en-pol; vot muŋtem na ževi:ti. vot eni medam olni ježšis šándžika.»

eni olene edjen bura. siŋa kak gospoŋi'n eni siŋa ole.

ság.» Elébe ment. «Én megijedtem. Azt hittem, hogy megöltek téged.» — «Ne félj; nézd csak, mennyit szereztem. Lám, most a többieknel (tkp. az embereknel) jobban fogunk élni.»

Most nagyon jól élnek. Ő most úr módjára él.

Jegyzetek: 1. *niššejo'vna* 'у нишаго дочь' | *pe-kerka'u* 'по избу' (orosz *præpositio*, orosz rag!) | *tu'káiti:sni* 'прогнали.'

2—3. *tegda* <or. тогда | *tsasi* <or. часы | *imjanu'item* (<or. именоватъ) 'именный' | *va,džini* 'привести' | *pe-meššéniŋe* <or. помещение.

5. *slava bogu* v. *slav bogu* <or. слава Бору.

6. *kež* v. *kež* | *pamille* <or. фамилия | *ettši* 'сюда' | *na-tsá'lsve* <or. начальство.

9.

1. *vellasni mužik-gozja. nidalen etik pi em. siŋa dureŋa. siŋa vezjise gulá'itni. siŋe boštisni garmo'niŋe. siŋa munis gulá'itni. jona garmo'niŋa:ásé i siŋe. siŋe paned šaras: poko'niŋik kiskene. i siŋa seten siŋe, garmo'niŋa:ásé. siŋe kutisni i jona viisni.*

siŋa gortad lakte, berdig tirje. mamid siliš juale: «mui te durnei berdan!» siŋa šue durnejid: «poko'niŋik kiskene, me seten šili, garmo'niŋa:ási, mene pesisni.» — «ok, te durnei! ŋe koli

9.

1. Van egy házaspár. Nekik egy fiuk van. Az együgyű. Az kéredezkezik elmenni (tkp. sétálni). Egy harmonikát vettek neki. Az elment sétálni. Nagyon harmonikázik és dalol. Vele szembe jön (tkp. akad): egy halottat visznek. És ő ottan dalol, harmonikázik. Megfogták őt és erősen elverték.

Hazajön sírva. Az anyja kérdezi tőle: «Mit sírsz, te bolond?» Az a bolond mondja: «Egy halottat visznek, én ottan daloltam, harmonikáztam, engem megverték.» — «Ó, te bolond! Nem harmonikázni kellett (volna), hanem egy kopékát kellett

garmonnáasni, a koli kepe'ika puktini da 'preški blaslevi' kol šuni.» no sija šue: «no, me muna, pukta».

2. sije inmas: svaġba var'tede:ne v'eńtsá'it'sini. sija kepe'ika tšipas da «preški blaslevi» šuas. sije kutasni, bittsen viiasni. sija berde, lakte gortad. mamid juale siliš: «mui, durnei, berdan?» — «da kepe'ika táj tšektin puktini. svaġba var'tede. me nidale tšipi kepe'ika da šui: 'preški blaslevi.' seš mene pesisni.» — «ok, te durnei! ne koli šuni 'preški blaslevi' a koli setšši-že pukšini i šilni sen-že. tak ez i pesni.» — «no, me muna da pukša da sen-že me šila.»

3. sija munis durnejid. sija addžis: riniš sottše. setšši sija munis. jezis bittsen kusene, limjen kojene. sija seten šile, garmonná:áše durnejid. sije kutisni, bittse'n sije viisni. sija gortad lakte, jona berde. mamid juale: «mui te, durnei, berdan?» — «me muni da tšektin táj šilni, jektini. me muni da riniš sottše. me seten šili, jekti. mene pesisni.» — «durnei, me tene tšekti šilni, jektini svaġba

(volna) letenni és 'preški blaslevi'-t kellett (volna) mondani.» Nos, ő mondja: «Nos, én elmegyek, leteszek.»

2. Elébe akad: egy lakodalmas menet esküvőre hajtat. Ő egy kopékát dob oda és «preški blaslevi»-t mond. Megfogják, majdnem agyonverik. Ő sír, hazajön. Az anyja kérdezi tőle: «Mit sírsz, bolond?» — «De hiszen azt mondtad, hogy egy kopékát tegyek le. Egy lakodalmas menet hajtat. Én egy kopékát dobtam oda nekik és mondtam: 'preški blaslevi.' Erre megverték engem.» — «Ó, te bolond! Nem 'preški blaslevi'-t kellett (volna) mondani, hanem oda kellett (volna) ülnöd és ugyancsak ott dalolni. Úgy nem is vertek (volna) el.» — «Nos, én elmegyek és leülök és ugyancsak ott dalolok.»

3. Az a bolond elment. Láttá: egy gabonaszárító csűr ég. Odament. Az emberek mind oltanak, havat hánynak rá. Ő ottan dalol, harmonikázik a bolond. Megfogták, nagyon elpáholták. Hazajön, nagyon sír. Az anyja kérdezi: «Mit sírsz, te bolond?» — «Én mentem, és hiszen mondtad, hogy daloljak, táncoljak. Én mentem, és egy gabonaszárító csűr ég. Én ottan daloltam, táncoltam. Engem elverték.» — «Bolond, én azt mondtam neked, hogy lakodalomban dalolj, táncolj. Te odamentél, úgy lapátot

vilin. te settši-že munin, tak zirše boštin da līmse kojīn, tak ez i tene viīni.» — «no-ing me muna, līmse me koja.»

4. *sile inmis mužik. sija pes-dog vaje. sija durnejid settši munis. silen pes-dogģid kišis. sija mužikid te, tše. a sija durnejid esta tkise peredis. a mužikid te, tše. sije mužikid kutis, sije bittsen viiis. sija berdig tirje gortad lakte. mamid juale: «mui te, durnei, berdan?» — «da tai tše ktin: 'sen-že mun da kus, līmse koī. a mem inmis: mužiklen pes-dogģis perema. me esta tkise peredi. mene sija pesis.» — «ok te, durnei, ez ved kol peredni. settši-že koli oltsalni tešni.» — «me-ing muna, te, tša.»*

5. *mužik pes keralē. siliš sija boštis peste, bittsen grudaš te, tšis. mužikid kutis, bittsen sije viiis durneite. sija berdig tirje gortad lakte. «mui te, durnei, berdan?» — «da mužik tai pes keralē, me sije bittsen gružiti, sija mene pesis.» — «na-šte, durnei, gružitin? sije-že tšerše boštin da oltsalin keralnis.» — «no ing me muna, oltsala.»*

6. *sija munis durnejid. mužik turun-dog kertale. sija dur-*

fogtál és havat hánytál (volna), akkor (tkp. úgy) nem is vertek volna meg.» — «Nos — mondja — én megyek, havat hányok.»

4. Egy emberrel találkozik. Az egy szán fát hoz. A bolond odament. Annak a fával (megrakott) szánja fölfordult. Az az ember fölrakja (a fát). A bolond azonban (még) a maradékát kiszórta. Az ember meg fölrakja. Az ember megfogta őt, nagyon megverte. Sirva jön haza. Az anyja kérdezi: «Mit sírsz, te bolond?» — «De hiszen (azt) parancsoltad: 'menj oda és olts, hányj havat.' Elémbe meg akadt: egy embernek a fával (megrakott) szánja fölfordult. Én a maradékát hánytam ki. Ő elpáholt engem.» — «Ó, te bolond, hiszen nem kellett (volna) kifordítani. Segíteni kellett (volna) oda fölrakni.» — «Én — mondja — megyek, fölrakok.»

5. Egy ember fát vág. Ennek a fáját fogta, mind egy rakásba rakta. Az ember megfogta, nagyon elverte azt a bolondot. Sirva jön haza. «Mit sírsz, te bolond?» — «Hát egy ember fát vág, én azt mind összeraktam, ő megvert engem.» — «Minek raktad össze, bolond? Azt — fejszét fogtál (volna) és segítettél volna fölvágni.» — «Nos — mondja — én megyek, segíték.»

6. A bolond elment. Egy ember egy fuvar szénát köt

nejid addzis sije. mortid kertale turun-dog. siliš tšerše boštis, bittsen gezzasse keralis. sije muzikid kutis, bittsen pesis. sija berdig tirje lakte. mamid juale: «mui te, durnei, berdan?» — «muzik tai kutis da bittsen pesis.» — «na-šte teng sija pesis?» — «sija tai turun-dog kertale da me siliš gezzasse bittsen kerali.» — «ok te, durnei! na-šte keralin? koli oltsalni kertalni(s).» — «no-ing me muna, oltsala.»

7. muzik pukšema ebēdāitni. durnejid settši piris. siliš sija boštis, bittsen kertallis bekarjasse i pañhasse pizan-deranas. sije muzikid kutis, bittsen viis. sija gortas mune. jona berde. mamid šue: «mui te berdan, durnei?» — «muzik tei viis bittsen.» — «na-šte teng viis?» — «da tai sija ebēdāite, me siliš kertalli bittsen, siien menē viis.» — «ok, te durnei! koli ved šuni: 'klēb da sol'.» — «no-ing me muna da sile šua: 'klēb da sol'.»

8. sija munis. mort pukšem sitāšni. sija šue durnejid: «klēb da sol, muzik!» muzikid e'kvēšāitnis: «ok, te durnei! raži si dži kole šuni?» sije kutis, bittsen viis. sija gortad lakte,

össze. Az a bolond meglátta őt. Az ember megkötö a fuvar szénát. Fogta az ő fejszójét, a köteleket mind elvágta. Az ember megfogta őt, nagyon elverte. Sírva jön haza. Az anyja kérdezi: «Mit sirsz, te bolond?» — «Hát egy ember megfogott és nagyon megvert.» — «Miért vert meg téged?» — «Hát ő egy fuvar szénát köt meg, és én az ő köteleit mind elvágtam.» — «Ó, te bolond! Minek vágta el? Segíteni kellett (volna) kötözni.» — «Nos — mondja — megyek, segíték.»

7. Egy ember leült ebédelni. A bolond bement oda. Fogta és mind összekötötte a tálaít és kanalaít az abroszszal. Az ember megfogta őt, nagyon megverte. Hazamegy. Nagyon sír. Az anyja mondja: «Mit sirsz, te bolond?» — «Egy ember nagyon megvert.» — «Miért vert meg téged?» — «De hát ő ebédel, én mindenét összekötöttem, azért vert meg engemet.» — «Ó, te bolond! (Azt) kellett (volna) mondanod: 'Kenyeret és sót'.» — «Nos — mondja — én megyek és mondom neki: 'Kenyeret és sót'.»

8. Ő elment. Egy ember leült szarni. A bolond mondja: «Kenyeret és sót, ember!» Az ember felelte: «Ó, te bolond! Hát talán így kell szólni (ezt kell mondani)?» Megfogta őt,

jona berde. mamis šue: «mui te, durngi, berdan?» — «a me muni da mužik sitaše. me sile šui: 'klɛb da sol'. siia mene bittsen vijis.» — «raži si dži kole šuni? te-bi gumaga boštin, sile te šetin, sitante tšyškepti:ni.» — «no-ing me muna.»

9. siia munis. kvaķ mužik ešmes ke'rale:ne. siia settši-že munis. «mui ti ve'tsade?» — «ešmes ke'ralam.» — «mui settši kešjad vešni?» nida šue: «jezis taji gežen pa'nale:ne. mi ke'sjame: že.» durnejid šue: «me ti'anm:d-že meda pa'nalni.»

ešmeste ke'rali:sni. settši vajisni tšs-mešek. settši, vavd kišisni. i settši gu'drale:ne. durnejid šue: «me meda vo'džas pa'nalni.» siia ešmesad piris. i siia dir nin oz-pet. nida šue: «stav durnejid pa'nalas. mem kole pirni. siia oz-pet tak.»

settši med piris. siia settši vejis, kilalis. i koimed šue: «nida vek oz-petni. mem kole pirni. stavse nida pa'нала:sni.» siia tšettšeptis. settši-že vejis.

nagyon megverte. Hazajön, nagyon sír. Az anyja mondja: «Mit sírsz, te bolond?» — «Hát én mentem, és egy ember szarik. Én (azt) mondtam neki: 'Kenyeret és sót'. Ő nagyon megvert engem.» — «Hát talán így kell mondani? Te papirost vettél volna, odaadtad (volna) neki a seggét kitörülni.» — «Nos, — mondja — én megyek».

9. Elment. Hat ember léket vág. Ő odament. «Mit csináltak ti?» — «Léket vágunk.» — «Mit akartok ott (tkp. oda) csinálni?» Ők mondják: «Az emberek (szárított zablisztból készült) gežen-t kanaliznak. Mi szintén akarunk.» A bolond mondja: «Én is (tkp. ugyancsak) veletek fogok kanalizni.»

Kivágták a léket. Odahoztak egy zsák szárított zablisztet. Beleöntötték oda, a vízbe. És ott (tkp. oda) keverik. A bolond mondja: «Én elsőnek fogok enni». Bement a lékbe. És sokáig nem jön már ki. Ők mondják: «A bolond az egésztest megeszi. Nekem kell bemennem. Külömben (tkp. úgy) nem jön ki.»

Oda bement a második. Ott (tkp. oda) elmerült, (a jég alatt) úszott. És a harmadik mondja: «Ők egyre csak nem jönnek ki. Nekem kell bemennem. Ők az egésztest megeszik». Belegrott. Ugyancsak elmerült ott.

noledid settsi-že kesje pirni: »no, nida ez-petni. mem kol-dzis pirni. nida stavse pa'ňala:zni.»

vitedid šue: »nida ez-petni. mem kole pirni. stavse pa'ňala:zni.» siia piris. settsi-že vejis.

kvakédid šue: »mem kole pirni. stavse nida pa'ňala:zni. mem kižeris toike kolás.» siia settsi-že piras, settsi-že vejás.

10. *važen vellemni stav jezis v a'ň a jas. eni stavis i v a' n. nida šuene: »važ jezis vellemni v a'ň a jas bittsen, tessę eşmese gudrale:nni, kesjemni pa'ňalni. eni durnejid abi. eni bittsen i v a' n. eni kodle kole pa'ňalniš, siia bekare gudralas da sije pa'ňalas. eşmesad oz-medni gudralni. važen stavse šuisni 'v a'ň a, v a'ň a', eni šuene 'i v a' n tš, i v a' n'. eni durnejid abi.»*

A negyedik is be akar oda menni: «Nos, azok nem jöttek ki. Nekem kell bemennem. Ők az egészet megeszik.»

Az ötödik mondja: «Azok nem jöttek ki. Nekem kell bemennem. Mindent megesznek.» Bement. Ugyancsak elmerült ott.

A hatodik mondja: «Nekem kell bemennem. Ők az egészet megeszik. Nekem csak a hig része marad.» Bemegy ugyan-oda, ugyanott elmerül.

10. Régen az emberek mind J a n c s i k voltak. Most mind I v á n. Ők mondják: «A régi emberek mind J a n c s i k voltak, a zablisztet a lékbe keverték, (úgy) akarták megenni. Most nincsen bolond. Most mind I v á n. Most, a kinek ennie kell, az tálba kever és azt kanalazza. Lékbe nem kevernek már. Régen mind 'J a n c s i, J a n c s i'-(nak) mondták, most (úgy) mondják: 'I v á n te, I v á n'. Most nincsen bolond».

Jegyzetek: 1. *pręski blaslevi* < or. *прости всагослови*.

2. *var'tede:ne* 'идуть на санях' | *tšipas* 'бросить'.

3—4. *kojene* 'бросают' | *pes-dog vaje* 'дрова возъ привезеть' | *kišis* 'свалился набок' | *esta'tki* < or. *остатки* 'последные, что было на возах.'

5—7. *gruda* < or. *грудá* | *pizan-dera* 'abrosz' | *tšę = táj* | a *kľeb da sol* köszöntésre *lak tersini* 'részed legyen benne' (tkp. 'gyere enni') a felelet.

8—9. *tšęškepti:ni* 'kitorólni' | *gežen: tesskš gudrale:ne* 'száritott zablisztból keverik': száritott zablisztból készült tészta, sörbe, tejbe szokták aprítani | *pa'ňale:ne* 'хлебають ложкой' |

vo'džas 'передъ; первый' | *no'ledid* v. *no'le'did*, *vi'tedid* v. *vite'did*, *kva'kedid* v. *kva'ke'did*.

10. *vānajas* 'Janesik', azaz 'bolondok'; a vízbe fúlt hat ember mind *vāna* volt.

10.

1. *mužik-gozja vellasni, silen babaïd više. nīdalen etig pi em. sija mužikid ibjas vilin gere. sile ebette babaïd oz-vaï. «mula en-vaï ebettse?» — «og-vermi, viša.» sija lun-tir geris ebette:gid. ritnad laktis. «te raž jona višan?» — «jona, og-vermi.»*

sija pop gere sijašān ŋe-ilin. popaġġaïd juale: «ted raž baķuško, ebēd oz-kol?» — «mem oz-kol. me za'kuši:ta asilnas. użīne, džiš sidž me gera.»

a silen piid, sija vi'džedas assis mamse «tāï baķe, ebette nolle. mianle oz-vaï. sija popisle nolle».

sija ebette vaje. sija pop-dinad pišjas. «ted-tāï pop mian mam oz ted vajal-e ebettse?» — «mem oz», vištalis sija. «ta-lun međlis vaiņi, da mi kutime.» — «kittši te nuan ebettse?» — «me tianes tšāiti etšāin gerigīn.» — «te popisle nollan. te višig

10.

1. Egy házaspár van. Annak (t. i. az embernek) a felesége beteg. Nekik egy fiuk van. Az ember a földeken szánt. A felesége nem hozza ki az ebédjét. «Miért nem hoztad ki az ebédet?» — «Nem bírom, beteg vagyok.» Ő egész nap ebéd nélkül szántott. Este (haza)jött. «Te hát nagyon beteg vagy?» — «Nagyon, nem bírok (semmit se csinálni).»

Az a pap ötöle nem messze szánt. A papné kérdezi: «Neked, atyuskám, nem kell hát ebéd?» — «Nekem nem kell. Reggel megreggelizem. Vacsoráig úgy (azaz: ebéd nélkül) szántok.»

De az ő fia, az meglátja az anyját. «Nézd, atyám, ebédet visz. Nekünk nem hoz. Ő a papnak visz.»

Ő hozza az ebédet. Ő a paphoz fut. «Neked, pap, nem neked hoz-e a mi anyánk ebédet?» — «Nekem nem», felelte az. «Ma akart hozni, de mi rajtakaptuk.» — «Hová viszed az ebédet?» — «Én azt hittem, hogy ti ottan szántotok.» — «Te a papnak viszel. Betegnek mondod magad és a papnak viszel

šusan, a te pople nollan?» siia püksisni. ebēdāitene. siia piid lakte, bakisle vištale; «bake, popislen ger i žugalema. tene koris vešni».

2. siia tšer boštis i settši mune. popid poldžas i siia pišje. tšāite laktigīn viīni. siia šue: «en-mun, en-mun! kiti gerid žugalis? me veštā». siia pišjas. silis velte boštis muzikid. «perjalli me popte! menam babamid gulāito'ltis. velse menim kolis.»

siia pišjas, pelakad vodas. ritid laktas, siia popagga korse assis muzikse, popse. ib-vilad munis, silen abi ib-vilad velid ne popid. jezidliš juāse; «mianliš popse addžillid eli ed?» — «asilnas tāi geris.» — «a ib-vilas tāi abi velis ni aštis.»

3. siia muzik dinad munis, kodi velte boštis. «esa velis tāi mian!» — «popid vuzalis.» — «mulā siia vuzalis?» — «a siia le'gede:ma.» — «mulā siia legedis?» — «a mulā ebettse on-vai?» — «me silē vezja, oz-šu koligīn. a mujis siia legedis?» — «tene šue gulāitig. me uđžala, siia šoje-juxe zonjasmid'.» — «kittši-že siia munis?» juāse. «ne-kod ed-addžille?» — «da siia

(ebēdet)?» Ők leültek. Ebēdelnek. A fiú megjön, jelenti az atyjának: «Atyám, a papnak eltörött az ekéje. Téged hívott, hogy megcsináljad (tkp. megcsinálni)».

2. Egy fejszét fogott és odamegy. A pap megijed és (ő) elfut. Gondolja, hogy (őt) megölni jön. Ő mondja: «Ne menj, ne menj! Hol törött el az ekéd? Én megcsinálom.» Az elfut. Az ember fogja az ő lovát. «Becsaptam a papot. Az én feleségemmel paráználkodott. A lovát nekem hagyta.»

Az elfut, az ágypolczra fekszik. Este lesz (tkp. jön), a papné keresi a férjét, a papot. A földekre megy, neki nincs a mezőn se lova, se papja. Kérdezi az emberektől: «A mi papunkat láttátok-e vagy nem?» — «Reggel szántott.» — «De nincs a mezőn se a lova, se ő maga.»

3. Ő az emberhez ment, a ki a lovat elvitte. «Hiszen ez a ló a miénk!» — «A pap eladta.» — «Miért adta ő el?» — «Hát ő megharagudott.» — «Miért haragudott meg?» — «Hát mért nem hozod ki az ebédjét?» — «Én följánlom neki (hogy kihozom), (ő) azt mondja, hogy nem kell. De miért haragudott meg?» — «Azt mondja, hogy te paráználkods. Én dolgozom, ő eszik-iszik a legényekkel.» — «Hát hová ment ő?», kérdezi.

gortad munis. siia i višig šušis.» — «gortin abi, ez-voli.» — «te možet en-vel gortad?» — «ne-kittši eg-vetli, toiķe vala petalli.»

siia laktis gortad popagģa-īd. «ken ta-lun popid?» mužik laktis. «muī vištalan?» popagģa-īd juale. «ken popid?» — «gerni munis asilnad, ez-na voli. vetli i korši. jezidliš juāši. jezid šuene: 'eg-addžilē'. etig mužik šue: 'višig šušis. gortad munis'. gortad ez-voli.» — «no, popid abi, tak davaī mi temid gu'laittša:me».

i siia vodasni i ūida dži'gettša:snī. a popid vi'džale. «me velte peni, da menam babaīd veš domte penas. me kesji mužikidliš babate perjalni, ūida mianes perjallisni.»

«eni kole mem gorte munni.» a popagģa-īd šue: «en-žē vištal jezisle. šeralni medasni. popidle ješše vištalasni. a siia a'šiš gu'laite:žē». — «o'g-višta:lli ne-kodlē.»

4. siia mužikid munis. popagģa-īd munis mešjasla. popis lešis pelattšid. pizan sajad pukšis. siia užnāite. popagģa-īd laktis,

«Nem látta közületek senki se?» — «De ő hazament. Ő betegnek mondotta magát.» — «Otthon nincsen, nem jött (haza).» — «Te talán nem voltál otthon?» — «Sehová nem mentem, csak vízért mentem ki.»

Az, a papné, hazajött. «Hol (van) ma a pap?» Odajött az ember. «Mit mondasz?» kérdezi a papné. «Hol a pap?» — «Reggel szántani ment, még nem jött meg. Jártam és kerestem. Az emberektől kérdezgettem. Az emberek mondják: 'Nem láttuk.' Egy ember mondja: 'Betegnek mondotta magát. Hazament.' Haza nem jött.» — «Nos, a pap nincs (itt), úgy hát ölelkezzünk mi ketten (tkp. mi teveled).»

És ők lefekszenek és ölelkeznek. A pap meg nézi. «Én a lovat futuáltam el, az én feleségem meg az egész házat futuálja el. Én el akartam csábítani az embernek a feleségét, ők minket szedtek rá.»

«Most haza kell mennem,» (mondja az ember). A papné azonban mondja: «Meg ne mondd az embereknek! Ki fognak nevetni. Még elmondják a papnak. Pedig az maga is paráználkodik.» — «Nem mondom el senkinek se.»

4. Az az ember elment. A papné a tehenekért ment. A pap leszállt az ágypolcáról. Az asztalhoz ült. Vacsorázik.

mejsjaste vajis. kerkavd piris. «ken-ne te vĕlin, baĕuško?» — «geri.» — «esi dĕra kiĕđzi geran?» — «koli ĩpse ešte dni.» — «da mē-tāi voli, en-tāi vĕl.» — «menam dĕng en-voli.» — «kiĕđzi eg-voli! ĩb-vĕlad ĕne-ken en-vĕl. ĵezisliś ĵuāsi da ĕne-kod ez-śuśi addĕillig. etig muĕik vištalis: 'siĕa śuśis viśigĕn. siĕa śuśis gortĕ munigĕn'. te gortad en-vĕl. muĕik volis, ĵuāsis tene.» — «siĕa tāi ĕne mēng ĵuāsis, a siĕa tenad dĕng volis.» — «menam dĕng na-šte laktas?» — «na-šte tāi laktis? me vĕli, geri, vĕlte gulāiti. a te peśĕdneĕi domte gulāitan.» — «mulā, baĕuško, siĕđzi baĕitan?» — «kiĕđzi og-baĕit? pelakiĕn kuĕli, a te muĕikmid dĕodĕ-śĕrad vodin. me eđĕĕ-ĕe etig muĕikliś babase perĵalli. pĕr ebetteĕ mem vajalis. seśśa viĕĕĕdisni da i vĕlte bośtisni. mēng aśĕ ĕe-una ez-viĕni. a te siĕĕĕ-ĕe te śuśan mēng korśigĕn, a te meĕĕ-ĕa ĕmid gulāitan. abi tāi ĵandĕimid. dĕodĕ-śĕrad te vodin i dĕi-ĕettsan.» i siĕa i śuĕ: «me vĕlte gulāiti, a te gortad gulāitan.»

A papné megjött, (haza) hozta a teheneket. Bement a szobába. «Hát hol voltál te, atyuskám?» — «Szántottam.» — «Ilyen sokáig hogyan szántasz?» — «Be kellett fejezni (azt) a földet.» — «De hiszen én odamentem, te nem voltál ott.» — «Énhozzám nem jöttél.» — «Hogyan nem jöttem (azaz: hogyan jöttem volna) A szántóföldön sehol sem voltál. Az embereknel kérdezősködtém, és mindenki azt mondta, hogy nem látott (tkp. senki se mondta, hogy látott). Az egyik embermondotta: 'Ő azt mondotta, hogy beteg. Azt mondotta, hogy hazamegy.' Te otthon nem voltál. Az ember idejött, kérdezett téged.» — «Az bizony nem engem kérdezett, az tehozzád jött.» — «Énhozzám minek jön?» — «Minek jött? Én odajártam, szántottam, elszerettem a lovat. Te meg elszeretted az utolsó házadat.» — «Miért beszélsz így, atyuskám?» — «Hogyné beszélnek! Az ágyponczon feküdtem, te meg az emberrel a padló közepére feküdtél. Én ugyanúgy egy embernek a feleségét csábítottam el. Mindig ebédet hozott nekem. Azután észrevették és elvitték a lovat. Kevés (híja, hogy) engem magam meg nem öltek. Azonban te ugyanúgy mondd, hogy engem keresel, pedig a legényekkel ölelkezel. Nem szégyelled magad. A padló közepére feküdtél és ölelkezel.» És ő mondja: «Én a lovat vesztettem el (szeretkezéssel), te meg odahaza szeretkezel.»

5. voskreše'ńne laktis. sija viťs-koš munis ebeǵńa služitni. jezid una laktisni viťs-kovd. «no slušaite. me tianle viťtala. me vetli gerni, babamid lubittsi. mentšim velte mirǵǵisni, asle ńe-una ez-viini. muǵ ti suade, bur jez? šańa eli abi e.džiis?» a jezid šuene: «kuťšem te pop? mi e'beǵńa:š laktime, a te viťtallan gu'laite:mjas.»

«no i ješše, bur jez, kilze. me ješše viťtala. me pelakın kuľli, muzik laktis, mene jušis, menam popaǵǵa'ıd viťtalis: 'sija abi. i gerni munis'. džodž-šgrad vodisni nida i dži'gettsi:eni. sija i šuene: 'ed jeziste viťtalle. popis killas'. a me pelakın veli. e.dži šańa eli abi?» — «te ńe pop, a te blaǵ; se,ťšem-ze popaǵǵa'ıd.» nidašs šeiťsas javitisni i kıknanse kutisni i mededisni katarka:š.

sija velid muzikıdle kolis. «menam baba viťis da popmid. gulaitis. me sije viriti. sija višig šušis, a sija popmid gu'laite:ma. ladne, keķ loji velis. pop-gozjaıd ez-loni. a popıdlen babaıd gu-

5. Jött a vasárnap. Ő a templomba ment misét mondani. Nagyon sok ember jött a templomba. «Nos, hallgassatok ide. Én elmondok nektek (valamit). Én szántani jártam, egy asszonynyal szeretkeztem. Az én lovamat elvették, magamat csaknem megölték. Mit szóltok ti, jó emberek? Szép-e (ez) így vagy sem?» Az emberek meg mondják: «Micsoda pap (vagy) te? Mi misére jöttünk, te meg szeretkezéseket mesélsz.»

«Nos, még figyeljetek, jó emberek. Én még mesélek (nektek). Én az ágypolczon feküdtem, odajött egy ember, engem keresett (tkp. kérdezett), az én papném felelt: 'Nincs (itt). Szántani ment.' A padló közepére feküdtek és ölelkeztek. Ők mondják még: 'Ne mondjátok el az embereknek. Meghallja a pap.' Én azonban az ágypolczon voltam. Így helyes-e vagy sem?» — «Te nem pap vagy, hanem kurva; ugyancsak az (tkp. olyan) a papnéd is.» Őket azonnal följelentették, és mindkettőjüket elfogták és kényszermunkára küldték.

Az embernek megmaradt az a lova. «Az én feleségem beteg volt és a pappal szeretkezett. Én elhittem (hogy ő beteg). Ő betegnek mondotta magát, pedig a pappal szeretkezett. Jól van, legalább lovam lett. A pap meg a felesége nem maradt itt. A papnak a felesége szeretkezésével kényszermunkára jutott.

*laiffte:mnad katarka's inmis. po'pjasidle oz-pož gulaitnid. a mu-
žitskei babañd keğ siia gulaitas, siie nem-tor oz-lo. slava bogu,
olame.»*

A papoknak (v. papéknak) nem lehet szeretkezniök. A paraszt-
ember felesége meg, akár szeretkezik is, neki semmi (baja) nem
lesz. Hála Istennek, élünk.»

Jegyzetek: 1. *raž* < or. развѣ | *og vermi* 'не могу
никак' | *za'kušita* (< or. закусить) 'я хорошо завтракаю' |
medlis 'хотѣла'.

2. *kiti* 'гдѣ' | *ib-vilad* 'на поляхъ'.

3. *dži'gettsa:snī* 'coitum faciunt' | *penni* id.

4. *pelattsid* v. *pelattsis* | *esi dira* 'такъ долго, эстолько
долго' | *peštednež* < or. послѣдній | *eddže-že* 'такъ-же' | *melega-ž-
mid* 'съ молодёжемъ, молодяжомъ' | *te veltē gulaiti* 'я лошадь
промоталъ, потерялъ, когда я гулялъ'.

5. *ebegña* < or. обѣдня | *slušajte* = or. слушайте | *ε,dži*
'такъ' | *blāg* < or. блядь | *katarka* < or. каторга, катарга
(l. KALIMA 61) | *viriti* 'вѣришь, что она больна' | *εz-loni* 'не
стали'.

11.

1. *veli mužik. silen baba εm. siia munis me'lni tsa:ž. a
settsi laktis pop. siia babate perjalle: «davaž, memid medam
gulaitni». siia šue: «en-na, sulalli. me tenid užinse pua i medam
gulaitni». nida užnaiti:snī. nida gulaitne:ne. silen laktis mužikid.
ėšin ultad torketlsē: «vošti, muž te užan?» siia petis. popid
šue: kittsi me meda džepšini?» a siia babañd šue: «etiten lok
εm. settsi pukši». siia settsi munis. settsi pukšis.*

11.

1. Volt egy ember. Neki felesége van. Elment a malomba.
Oda meg eljött a pap. Csábítja az asszonyt: «Nos, szeretkez-
zünk (tkp. velem fogunk szeretkezni).» Ő mondja: «Még ne,
várj. Én vacsorát főzök neked, és (azután) fogunk szeretkezni.»
Megvacsoráztak. Szeretkeznek. Neki megjött az ura. Az ablak
alatt kopogtat: «Nyiss ki, mit alszol?» Ő kiment. A pap
mondja: «Hová fogok én elbújni?» Az az asszony meg mondja:
«Amott van egy csöbör. Abba ülj bele.» Ő odament. Beleült.

mužikid pīris kerkavd. «davaļ uždāitni!» sija užiņen verdis. a sija šug mužikid: «kolē munni jarmanga'ā.» babaīd šug: «muļ tē nuan vuzalnis?» — «etiņē lokšē vuzalni nua.»

2. sija velšē doģģālis i sija lokšē doģģas puktis. i sija nuē. siļē inmis panēd mužik. «muļ nuan?» — «lok, vuzalni.» — «una-ā sulalē?» — «vaļ menim kik-šo tšēlkeveļ, mē tēd mītšilla ešē lokšē.» sija šug: «mītšilli.» — «ješļi geņgate šetan, veliš mītšilla.» sija šug: «na geņgase.» — «na, vidļi.»

sija boštis vidlinis. popid tšettšeptis i pišjis. sija šug mužikid: «kodi tenad veli?» — «menam pop. menam baba diņē sija volilļē.» — «na-štē siļē kiskan?» — «mē tšāiti presto lok. mē siļē mēdi vuzalni. a sēn velema popis.» — «a na-štē sija settši puktis?» — «mē eg-vel gortas. sija laktema babamīd gulāitni i sija džēpšema lokjas. mē siļē mēdi kiskini vuzalni. i sija tšettšeptis i pišjis. mē siļē-kē tēdi, mē siliš juršē širi. mē eg-tēd, menim baba puktis doģģē ešē lokšē. 'nu, vuzal.' mē eg-tēd: sēn sija em. mēng

Az ember bejött a szobába. «Nos, vacsorázzunk!» Vacsorát adott neki (tkp. vacsorával etette). Az ember meg mondja: «Vásárba kell menni». Az asszony mondja: «Mit viszel eladni?» — «Azt a csöbröt viszem eladni.»

2. Befogta a lovát és föltette a csöbröt a szánra. És viszi. Találkozik egy emberrel (tkp. vele szembe akadt egy ember). «Mit viszel?» — «Egy csöbröt, eladni.» — «Sokba kerül-e?» — «Adj nekem kétszáz rubelt, én megmutatom neked azt a csöbröt.» Ő mondja: «Mutasd meg.» — «Hogyha megadod a pénzt, csak akkor mutatom meg.» Ő feleli: «Nesze a pénz (tkp. a pénzt).» — «Nesze, nézd meg.»

Ő fogta, hogy megnézzé. A pap kiugrott és elfutott. Az az ember mondja: «Kicsodád volt (ez) neked?» — «Az én papom. Az én feleségemhez jár ő.» — «Minek viszed őt?» — «Én azt hittem, hogy az csak (azaz: üres) csöbör. Én el akartam adni. Ott meg a pap volt (benn).» — «De minek ült ő oda bele?» — «Én nem voltam otthon. Ő eljött a feleségemmel szeretkezni és a csöbörbe bújt. Én elkezdtem azt vinni, hogy eladjam (eladni). Ő meg kiugrott és elfutott. Ha én azt tudtam (volna), megnyírtam (volna) a fejét. Én nem tudtam, ezt a csöbröt a feleségem tette a szánomra: 'Vidd, add el.' Én nem tudtam, (hogy)

perjallis babaïd. a ñs-kor og-med viritni babalis. sija perjasle. mi simid og-medê mirne olni.» — *pon.*

ő ott van. Engem becsapott a feleségem. De sohasem hiszek már a feleségemnek. Ő megcsal. Nem fogunk békében együtt (tkp. mi vele) élni». — Vége.

Jegyzetek: 1. lok 'кадушка'.

2. *sulale* 'соби́ть' | *mirne* < or. мирно 'согласно'.

12.

1. *mužik veli. una silen džinjanjas emē. sija sije vuzale. jarmanga'đ kiskale sije vuzalni. sija jarmanga'đ laktis. silis mužik nebe. silē kole seṭṭsem gelesa. silen abi. sija šue: «em menam gortin, lak, vidli. kuṭṭsem tenid kole, sije boštan.»*

ñida laktisni sije vidlatni džinjanja:ste. a seṭṭsi laktis melege'ts baba dinad. mužikid lakte gortad. sija šue melege'tsid: «kitłsi me džepša?» babaïd šue: «etitłsi mun, džinjanjas-piias džepši. pukši seṭṭsi, menam laktas mužikim, med tenē oz-addži. te sen pukalan».

sija seṭṭsi pukšis i sija laktis mužikid. silē laktis nebišid: «lak, lak, medam vidlatni, kuṭṭsem tenid kole. sije vidlat. begggen vidlat, seṭṭsi kuṭskal, kuṭṭsem tenid kažitłsas.» sija seṭṭsi kuṭskale

12.

1. Volt egy ember. Sok harangja van. Ő eladja ezeket (tkp. azt). Vásárba viszi őket eladni. Eljött a vásár. Tőle egy ember vesz. Neki egy széphangú (tkp. olyan hangú) kell. Neki ninesen (ilyen harangja). Mondja: «Van nekem otthon, gyere, nézd meg. A milyen neked kell, azt viszed».

Megjöttek azokat a harangokat megnézni. Azonban oda-jött egy legény az asszonyhoz. Az ember hazajön. Az a legény mondja: «Hová bújok?» Az asszony mondja: «Oda menj, a harangokba (a harangok közé) bújj. Űlj oda, jön az uram, hogy meg ne lásson. Te ott fogsz ülni».

Odaült, és az ember megjött. Odajött a vevő: «Gyere, gyere, meg fogjuk nézni, (hogy) milyen kell neked. Nézd meg. Próbáld meg bottal, üss reá, (hogy) milyen tetszik neked.» Ő oda

džinjanja:sad. siia etige kutskis: omola zveñite. mede kutskis: siia teže omola zveñite. koimedad kutskis siia melege: tsidle. siia šue: «oi, oi!» a esa mužikid: «esa med šaň džinjanid! me siie bošta.» — «no boš.»

2. *siia boštis, doğgad nebale. i siia puktis. «me džinjan nebi.» i siia mune. i siie šebralis. siie paned šuris: «muž te kiskan?» — «me džinjan nebi.» — «ne-že, miťsilli.» — «lak, vidli.»*

siia munis vidlini. siia sežis. mortid laktis vidlini. siia tsettseptis i pišjis. «muž-ne tenad veli?» siia šue: «džinjan nebi, siie doğgad pukti.» — «ine siia mula tsettseptis?» — «siia pišjis. siia mort velema. siien i siia pišjis. kelda me vidlali, džinjan veli, med-mi,tsa gelesa; a me medi kiskini: siia velema mort. mene perjallis mužikid. una silen emes džinjanjas. ed ne-kor mune vidlinis siliš. siia perjallas, mortjases pukeđdas. siia vištalle džinjanjas, a mortis gorze, ki,đzi kutskan. ne-kor oz-kol nebnis siliš. ne-kor ed-mune nebni. stav jezse siia perjallas.

ráütöget a harangokra. Az egyikre ütött: rosszul hangzik. Egy másikra ütött: az szintén rosszul szól. A harmadikra ütött, a legényre (tkp. -nek). Az mondja: «Jaj, jaj!» Ez az ember meg (így szól): «Ez a legszebb harangod. Én ezt viszem». — «Nos, vidd.»

2. Fogta, a szánjára viszi. És ő letette. «Harangot vettem.» És elmegy. És letakarta. Vele szembejött (egy ember): «Mit viszel?» — «Harangot vettem». — «Nos hát, mutasd meg.» — «Gyere, nézd meg.»

Az odament megnézni. Ő fölfödte. Az ember odajött megnézni. Az (a legény) kiugrott és elfutott. «Micsodád volt neked?» Az mondja: «Harangot vettem, azt tettem a szánomra». — «Hát miért ugrott ez ki?» — «Elfutott. Az ember volt. Azért is futott az el. A mikor én néztem, harang volt, a legszebb hangú; el kezdtem vinni: (hát) ember volt. Engem az az ember becsapott. Neki sok harangja van. Sohase menjetek megnézni a harangjait. Ő csal, embereket ültet (oda). Ő (azt) mondja, (hogy) harangok, pedig az ember kiált, a mint ráütsz. Sohase kell tőle venni. Sohase menjetek (hozzá) vásárolni. Mindenkit

sugitni kole. siia perjáska. ñe-kod oz-med ñebni siliš. siia jezse perjalle.»

babañdle šue: «mi džinjan vu'zali:me». a babañd šue: «siia ñe džinjan veli, mi'tša zon. siia volis menam ding. siie te vuzalin. eni teng perjáska:ñ šueñ. tsäitisni tentšid džinjan mi'tša gelesa; siia gorzis, kelda ku'tškalisni. a siia mi'tša zon veli. silen doime jajis. sien siia gorzis. a ñe siia veli džinjan. me teng perjalli. en ñe-kor virit mentšim.»

becsap. El kell itélni. Ő csaló. Senki sem fog tőle venni. Ő becsapja az embereket.»

(Az ember) mondja a feleségének: «Eladtunk egy harangot». Az asszony meg mondja: «Az nem harang volt, (hanem) egy szép legény. Az hozzám jött. Te őt adtad el. Most téged csalónak mondanak. (Azt) hitték, (hogy) a te harangod szép hangú (tkp. a te harangodat széphangúnak gondolták); az kiáltott, a mikor ütötték. Az pedig egy szép legény volt. Neki fáj a teste (tkp. a húsa). Azért kiáltott ő. Nem a harang volt az. Én megcsaltalak. Sohase higgy nekem!»

Jegyzetek: 1. *tenid kole* v. *təd* (ə: tət) *kole*.

2. *šebralis* 'закрыль' | *sešis* 'открыль' | *kelda* < or. когда (nyj. колда) | *jajis* 'тѣло'.

13.

1. *velas mužíklen káš. siia peris ñin. šinjasnas omola addže. «kittši siie lotni? siie vere kole nuni.» siie nuis. siie le,džis.*

siia kášid vetle. rušs inmis. «te kittši medin?» — «mene keža'jin vajis verad da le,džis.» — «lak, memid medame». i mu-

13.

1. Van egy embernek egy macskája. Ez már öreg. A szemével rosszul lát. «Hová tegyem azt? Az erdőbe kell vinni.» Elvitte. (Ott) szabadon bocsátotta.

A macska jár. Egy róka akadt (elébe). «Te hová készül-tél?» — «Engem a gazdám az erdőbe hozott és szabadon bocsátott.» — «Gyere, induljunk együtt (tkp. velem).» És elmentek

nisni rutš-ordad. silen emés rutš-pijan. «menam kinem sumale.» — «me vetla — rutšid šue —, vištalla vokjasle.»

sija munis, kešle vištalis. kešid munis, ošle vištalis. oškid munis, kešinle vištalis. «mi nídale nuame ebed. te, keš, mui nuan?» — «me mui nua? me pujas soja, me sije i nua.» oškid šue: «me mes kuta, sije nua». a kešin šue: «me ponjas kutala, pon-jai nua».

2. *sije vajisni. kešid puktis pi-pu-uljas, a oškid vajis mes-jai, sije puktis. kešinid vajis: pon kutis, pon-jajte vajis. sije puktis. nídads korisni ebed vilad, rutšaste. oškid šue: «me kittši džepša? me pi-puas kaja. sijasan meda vi džalni». kešid šue: «me puad kaini og-vermi. pujas ultas voda». a kešinid šue: «me teže og-vermi puad kaini. me esa kusjas sajas voda, meda vi džalni».*

nida lakteng. rutšid vo džad, kásid sija beriš. bežse leptema. oškid šue: «ok, silen kutšem vok! kidži bežse tsurgema!» a silen pi-pelis, rutš-pijan, sija beriš lakteng. kešidliš sojante nuknitis,

a rókához. Neki rókaíai vannak. «Éhes vagyok.» — «Én megyek — mondja a róka —, megmondom a testvéreimnek».

Elment, megmondta a nyúlnek. A nyúl ment, megmondta a medvének. A medve ment, megmondta a farkasnak. «Mi ebédet viszünk nekik. Te, nyúl, mit viszel?» — «Én mit viszek? Én fákat eszem, azt is viszek.» A medve mondja: «Én egy tehenet fogok, azt viszem». A farkas meg mondja: «Én kutyákat fogdosok, kutyahúst viszek.»

2. Elhozták. A nyúl nyárfagallyakat tett le, a medve meg tehenhúst hozott, azt tette le. A farkas hozott: kutyát fogott, kutyahúst hozott. Letette. Meghívták őket, a rókaékat, ebédre. A medve mondja: «Én hová bújok? Én a nyárfára mászom. Onnan fogom nézni.» A nyúl mondja: «Én nem tudok fára mászni. A fák alá fekszem.» A farkas meg mondja: «Én se tudok fára mászni. Én ezek mögé a bokrok mögé fekszem, nézni fogom».

Azok jönnek. A róka elül, a macska mögötte. A farkát fölemelte. A medve mondja: «Ó, milyen testvére van neki! Hogy fölemelte a farkát!» Az ő fiai, a rókakölykök mögötte jönnek. A nyúl ételét megszagolta, trüsszentett. Megnézte a

siia nessim. siia oškidliš vidlis šojante, siia šeláš. kejinliš vidlis, siia ez i isišti. medis šoini mes-jajte. siia návze. oškid šug: «kăšidle ješše etša». ruťšid matetťsis, pontę vgrzędis. kăšid poldžis, puad vartedis. puad kaje, pi-puad. oškid poldžis: «męę kesje šoini». siia tsetťseptis i vartedis. ruťšid vartedis, kejinid vartedis, keťšid vartedis, kăšid etnas kolis. «ok, siia kuťšemi! jaise esimda vajime da siia ješše kesje mianęs šoini. jona ni poldžime.» oškid šug: «mę nie-kor eg tsetťsepti:lli pu-jilšid. setťšema poldži dai tsetťsepti. sesša nie-kor nin og-med nie-kodle gbette vaini. kažnei aslis med kutalas, siđži med i olas».

eni siđži olenę. kažnei aslis kutale. — pon.

medvének az eledelét, prüszköl. Megnézte a farkasét, meg se szagolta. A tehénhúsból kezdett enni. Nyávog. A medve mondja: «A macskának (ez) még kevés». A róka közel ment, mozgatta a kutyát. A macska megijedt (értsd: mint-hogy azt hitte, hogy a kutya eleven), a fára futott. Fölmászik a fára, a nyárfára. A medve megijedt: «Engem akar megenni». Leugrott és elfutott. A róka elfutott, a farkas elfutott, a nyúl elfutott, a macska egymaga maradt. «Ó, milyen az! Annyi húst hoztunk, és ő még minket akar megenni! Nagyon megijedtünk.» A medve mondja: «Én sohasem ugrottam le fáról. Úgy megijedtem és leugrottam. Ezentúl már soha senki-nek nem fogok ebédet vinni. Mindenki hadd fogjon a maga részére, úgy éljen is.»

Most úgy élnek. Mindenki a saját maga részére fog. — Vége.

Jegyzetek: 1. *lotni* 'дѣвать'.

2. *rutťšaste* 'a rókát, fiát és a macskát' vö. Fokos 62 | *siia beriš* v. *siia bersán* | *ťšurgini* 'поднимать' | *šeláš* 'пущкаетъ, š, š говорять'.

14.

vellas mužík-gozja. nídalen etik pi em. sija vezjise guláitni. le, dżisni guláittsini. munis i pukale kešak dorin mi, tša níl. i sija addžillis i sija dumáitis getrášni. mamid oz mun korášníd. baķid raǵeite, a mamid saldate inde. a sija šug: «menam koǵ omolis abi-že.» i sije priieme kollisni. geger-pel vi, dżištis: abi-že sija-koǵ omolis i i, tšetis. «kvaķittsi-ke, boštemni. me guláiti mi, tša níljasked, kollisni služba vile. mi, tša níljasle i, dżid poklon giža. pašibe, mene kollide. tiianle i, dżid poklon vištala. assim mededa aslam meštaš kartetška. ti lubittše, ese kartetška:se vidlale menam piǵǵa.»

14.

Van egy ember a feleségével. Nekik egy fiuk van. Az sétálni kéredzkedik. Engedték sétálni. Ment, és az ablaknál egy szép leány ül. És ő meglátta és ő el akarta venni (tkp. nősülni szándékozott). Az anyja nem megy leánykérőbe. Az atyja buzgólkodik, az anyja azonban katonának szánja. Ő pedig mondja: «Hozzám hasonló hitvány nincs is.» És a sorozótérre kísérték. Körülnézett: hozzá hasonló silány és kicsi nincs is. «Észbe kaptam: bevettek. Én szép leányokkal sétáltam, elkísértek szolgálatra (azaz: mikor bevonultam). A szép leányoknak nagy üdvözlétet írok. Köszönöm, (hogy) engem elkísértetek. Nektek nagy tiszteletemet mondom. Magam helyett a magam fényképét küldöm. Ti szeressétek (azt), ezt a képet nézzétek énhelyettem.»

Jegyzetek: Vö. WICHMANN első dalát (St. 28).

kešak < or. косякъ | raǵeite 'радѣть' | priiēm < or. приѣмъ | níljasked: a letkai nyelvjárásban a comitativus ragja rendszeren -mid. | poklon < or. поклонъ | pašibe < or. спасибо | assim mededa... közönséges szórenddel: aslam meštaš mededa assim kartetška | lubittše 'полюбитесь.'

15. (Katonadal).

- korja niljas turbitli:snj —
 ta-vo nida dugdisni.
 korja zonzas turbitli:snj —
 ta-vo nida dugdisni.
 5 korja sorjas viziltli:snj —
 ta-vo nida kosmisni.
-

15.

- Valamikor a leányok szerettek —
 az idén abbahagyták.
 Valamikor a legények szerettek —
 az idén abbahagyták.
 5 Valamikor a patakok folytak —
 az idén kiszáradtak.

Jegyzet: korja = kor-ke 'valamikor'.

16. (Találós mesék.)

1. illaın kelatš, kerkaın bulki. — pon.
 2. mi,šsa nil pišjalas, pišjalas, aslas mesta ber-sultas. —
 gelik.
 3. kerka kuža mi,šsa tupil' bigiltšg. — ke,džid.
 4. nol' vok etik šapka ultin su'lale:ne i nida jona berdene. —
 pizan.
-

16.

1. Kint (kerek) kalács, a szobában (hosszú) czipó. — A kutya.
2. Egy szép leány szalad, szalad, a maga helyére vissza-
 áll. — A söprű.
3. A szobán végig egy szép gombolyag gurul. — A hideg.
4. Négy testvér egy sapka alatt áll és ők nagyon sírnak. —
 Az asztal.

Jegyzetek: A találós mesét (*zaga'tka, zada'tka*) így szok-
 ták bevezetni: *me tenid za'gadu:ita, ese ted 'en találós mesét*
adok föl neked, ezt találd ki?

1. *telin keđžid, sijen vode kela.tšen, gartepšas, kok-kostas jurse šujas; kerkaš leđžan, šonalas da nužetšas, vot sija bulki* 'télén hideg van, azért kalácsként fekszik, összehúzza magát, fejét a lába közé dugja; beeresztet a szobába, megmelegszik és kinyújtózkodik, ime az a cipő.'

2. *esa muž-že luu? me ted vištala, muž luu: kor džodž tšiškan, saki sija jona pišjale; ke.tš-pele:sg sultedan, sija sen etig mestain pir sulale* 'hát ez mi lesz? Én megmondom neked, (hogy) mi lesz: A mikor a padlót kisöpröd, akkor az (a söprű) nagyon szalad; az ajtó melletti sarokba teszed (tkp. állítod), az mindig egy helyen áll ott'.

3. *kor keđžid, kerka-ž voston, keđžidis pire, sija mi.tša tupil' bigiltšs* 'a mikor hideg van, kinyitod a szobaajtót, a hideg bemegy, az a szép gombolyag gurul'.

4. *kor medam tersini, kiškalan pizanse i sija ketásas i sija pizan-kokjasis berdene* 'a mikor eszünk (tkp. hozzáfogunk enni), leöntöd az asztalt, és ez nedves lesz, és ezek az asztal lábai sírnak' (azaz: a róluk lecsöpögő víz, folyadék olyan, mintha könnyek folynának).

17. korásém.

1. «*me, baže, kesja getrašni. ese nilse mun te koralni. a sije ješli oz-šetni, no mi munam medes koralni. sije možet šetasni. oz-ke šetni, munam koimedes koralni. sije-ke oz-šetni, munam mi etšši. sije možet šetasni. medam koralni. kod-ke šetas baba vile nilse. kod-ke menam em-že pelis; šerevne inmas.*

silen bašis settši munis. sija korásé: «menim kole moň. me lakti tian orde. mem gatš kole. tian abi-ti?» náda šuene: «mi

17. Leánykérés.

1. «Én, apám, meg akarok nőszülni. Ezt a leányt menj megkérni. Hogyha meg azt nem adják oda, akkor egy másikat megyünk megkérni. Azt talán odaadják. Ha nem adják oda, egy harmadikat megyünk megkérni. Hogyha azt nem adják oda, oda megyünk. Azt talán odaadják. Leányt fogunk kérni. Valaki ideadja a leányát feleségül. Valaki csak az én párom, mindegy, (csak) akad.»

Az ő apja odament. Megkéri a leányt. «Nekem meny kell. Én hozzátok jöttem. Nekem nadrág kell. Nektek nincs-e?» Ők mondják: «Mi nem tudjuk. Talán van. Meg fogjuk nézni.»

og-tede. mozet em. medam vidlalni». (oz-ke kezji setni, sija sue: «abi».) nida vi-dlale:ne kozinjas. «kor-ne jenmisle jurbitni, kise kutni medame?» — «nezet-lunna».

2. nida laktisni kise kutni. tsai puktisni. sija tsai pusis. pizan vilad vajisni. settsi puksis zenikid, settsi simid puksis vez-ajid, a med bokas, sulga bokad vez-anid. zenikid sue: «lak, te darjuška, lak te memid puksi». sija laktis, sija puksis. bakid vinate kistale tsekvertnei sule-iasid pol'stope. «a me sije udala stekanen regna-idle, kesidle, kesidle.»

sija kehe-sne tsaitu juasni. vedra va boštas ne-vesta-id, sija puktas skamja vile. i kes boštas. i sija kiskale vase kijas vilas i kazneile sete tsisjan, zeniki:sle kuž-ot. nida medasni uždaitni. ortšaan puktasni. nida uždaitene.

3. nida uždaitisni i tsettsisni. jenle jurbitisni. suisni: «pasibe! verdid, udid edjen šana. pasibe tianle». «ne-že, eni te, nevesta, berdišti.»

sija puksis kesak dorad. «jugid lunanei, nil-ole-manei!»

(Ha nem akarja odaadni, (azt) mondja: «Nincsen».) Ők meg-nézik az ajándékokat. «Mikor fogunk Istenhez imádkozni, a kézfogót megtartani (tkp. kezet fogni)?» — «Vasárnap.»

2. Eljöttek a kézfogót megtartani. A szamovárt (tkp. teát) föltették. A tea megfőtt (azaz: fölforrt). Az asztalra hozták. Oda ült a vőlegény, vele odaült a keresztapja, a másik oldalra, a baloldalra meg a keresztanyja. A vőlegény mondja: «Gyere, Dorka, gyere ülj mellém (tkp. velem).» Ő odajött, leült. Az apa pálinkát tölt az ötliteres üvegből a félstofba. «En azt nyújtom egy-egy pohárral a rokonságodnak, apósodnak, anyósodnak.»

Ők hát megisszák a teát. A menyasszony egy vödör vizet vesz, a padra teszi. És egy meritőedényt vesz. És ő a vizet a kezekre önti és mindenkinek kendőt ad, a vőlegényének meg törülközőt. Hozzáfognak a vacsorához. Egymás mellé sorban ülnek. Vacsoráznak.

3. Megvacsoráztak és fölkeltek. Istenhez imádkoztak. Mondták: «Köszönjük! Nagyon jól etettetek, itattatok. Köszönjük nektek.» «Nos hát, most te, menyasszony, sírj.»

Ez leült, az ablak mellé. «Fényes napocskám, leányéletem!»,

kopirttšis. kodmid siia pukale, siia nilismid «nil ole'manej, jugid lunanej» berdene.

nida berdisni, dugdisni berdni, tšiškiši:snj. nida šuene: «nevesta ve'tšime. eni jur-si-kertettse vaj».

jur-si-kerted šetasni, šapka dinas kertala:snj. viťskoš munisni. nida ve'ntšajťtšis:snj. nida gortad laktisni. piruťti:snj. i nida vodisni užni.

nida užisni i tšettšisni. asilnad nida bara medisni piruťni. kodle ve' šetasni, kodle gatš, kodle jerdes. siia kažneile šetis kožinjas. nida munisni gortjasas. nida eni olen babamid.

hajlongott (azaz: sír és hajlong). A kivel (együtt) ül, azzal a leánynyal (együtt) sírnak: «Leányéletem, fényes napocsám!»

Elvégezték a siratást (tkp. sirtak), abbahagyták a sírást, megtörülköztek (azaz: megtörülték a szemüket). Ők mondják: «Menyasszonyt csináltunk. Most add ide a hajszalagot».

Odaadják a hajszalagot, a sapkára kötik. A templomba mentek. Megesküdtek. Hazajöttek. Lakomáztak. És ők lefeküdtek aludni.

Megháltak és fölkeltek. Reggel megint elkezdtek lakomázni. Kinek övet adnak, kinek nadrágot, kinek inget. Ő mindenkinek adott ajándékokat. Ők hazamentek. Ők most együtt élnek az asszonynyal.

Jegyzetek: 1. *ettšiši* 'туда дальше'.

2. Innen kezdve közlöm saját eljegyzésének a lefolyását mondotta el; ezért a múlt idő és a *darjuška* (Дарья) név is | *suľe'ja* < or. *суля* | *udala* 'подаваю' | *kešša* < or. *теща* | *ort-tšađn* 'рядом'.

3. *jugid lunanej* . . . vö. WICHMANN, Studienreise 32 | *jur-si-kerted*: különféle (selyem)szálakból kötött sáv; *gožemnas kartuzad kertalan jur-si-kertettse, telnas šapka dinad kertalan jur-si-kertettse* 'nyáron a (nyári) sapkára kötöd (azaz kötik) a hajszalagot, télen a (téli) sapkára kötik a hajszalagot'.

Vö. Fgr. Füz. 19: 53—56.

FOKOS DÁVID.

Értesítő.

† Genetz Arvid.

(1848—1915.)

GENETZ ARVID Impilahtiban, keleti Finnországban született. Középiskolai tanulmányait a helsingforsi lyceumban végezte és 1866-ban lett hallgatója az ugyanottani egyetemnek. Már a következő évben megbízást kapott a Finn Irodalmi Társaságtól a suojärvi nyelvjárás tanulmányozására. E tanulmányútjának eredménye volt *Kertomus Suojärven pitäjäästä* című doigozata (nyelvtan, szövegek és szójegyzék), a mely azonban csak néhány évvel később jelent meg (Suomi, t. j. VIII, 1870). Az első egyetemi fokozat megszerzése után 1871-ben ismét a Finn Irod. Társaság költségén az addig nagyon fogyatékosan ismert orosz-karjalai és aunusi finn nyelv tanulmányozására indult, és ez útjában alkalma volt megismernedni a lüd nyelvvel is. Az utóbbit már a következő években ismertette *Vepsän pohjoiset etujoukot* cím alatt AHLQVIST Kieletärjében (1872 és 1873), a másik kettőnek nyelvtanát szövegek és szójegyzék kíséretében később adta ki: *Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä* (Suomi, t. j. XIV, 1881) és *Tutkimus Aunuksen kielestä* (Suomi, t. j. XVII, 1885). Idő közben (1877) két értekezése (*Lautphysiologische Einführung in das Studium der westfinnischen Sprachen mit besonderer Berücksichtigung des Karelischen* és *Versuch einer karelischen Lautlehre*) alapján elnyerte a bölcsészetdoktori fokot. Ez a két művecske nevezetes mozzanatot jelez a finnugor nyelvtudomány történetében, mert ezek voltak az elsők, amelyekben egy finnugor nyelv hangjai élettani és akusztikai szempontból pontosabb vizsgálat tárgyává voltak téve. Az előbbiről TECHMER úgy nyilatkozott, hogy «reich an neuen Gesichtspunkten, welche theoretisch von grossem Interesse sind» (Intern. Zeitschr. IV. 222). Még ezeknek megjelenése előtt (1876) körülbelül félévet töltött a kólai lappok között s nyelvjárásaikból sok anyagot

gyűjtött; ebből szövegeket a NyK.-ben (XV, 1879) közölt magyar fordítás kíséretében, később pedig kiadott egy meglehetősen terjedelmű szótárt (*Wörterbuch der Kola-lappischen Dialekte*, 1891) finn és német értelmezéssel.

Mindjárt a doktori fok elnyerése után a finn nyelv és irodalom docensévé képesítették, de ebben a minőségben nem működött, mert még ugyanabban az évben kinevezték a hämeenlinnai gyakorló-lyceumba a finn és a svéd nyelv lektorának. Itteni munkálkodását is csak később kezdte meg; kinevezése után u. i. egy évnél hosszabb időt hazánkban töltött a magyar nyelv megtanulása és finnugor nyelvészeti tanulmányok céljából. Nyelvünket annyira elsajátította, hogy akárhányszor született magyarnak tartották.

Tizenkét évet töltött a középiskolai tanári pályán. Tanította a finn és a svéd nyelvet, közben-közben a latint és az orosz is. Kiadott (finn és svéd nyelven) egy középiskolai *finn hang- és alaktant*, a mely a Finnországban addig megjelentek közt a legjobb volt. Kitűnő tanár volt, a ki a nyelvtani órákat élvezetessé tudta tenni, s a tanítványai szerették és tisztelték. (Köztük volt a későbbi nyelvészek közül SETÄLÄ és MIKKOLA is.)

Középiskolai tanársága idejében is vissza-visszatért a rokon nyelvek tanulmányához. Két ízben indult gyűjtőútra messze keletre és hosszabb-rövidebb időt töltött a cseremiszek, a permiek, a votjakok és az erza-mordvinok között s alkalmat talált vogul és osztják, sőt kazáni-tatár nyelvi anyag gyűjtésére is. Írt egy rövid *kazáni-tatár nyelvtant* (a lyceum értesítőjébe) és közzétett keleti cseremisiz szövegeket német fordítással (*Ost-tscheremissische Sprachstudien*: SUS. Aik. VII, 1889), továbbá kiadott egy keleti-permi nyelvtani vázlatot szövegek és szójegyzék kíséretében (*Ost-permische Sprachstudien*: SUS. Aik. XV, 1897).

1891-ben a finn nyelv partikuláiról (*Suomen partikkelimuodot*, 1890) írt tanulmánya alapján elnyerte a finn nyelv és irodalom egyetemi katedráját, a mely egykori tanárának, AHLQVISTnak elhúnyttával megüresedett volt. Két év múlva azonban átment az idő közben fölállított finnugor nyelvészeti tanszékre. Tízévi működés után az egyetemi tanárságot a szenátorsággal cserélte föl s a vallás- és közoktatásügyi osztály feje lett. Néhány év múlva egészségének megromlása miatt nyugalomba vonult és 1915-ben elhunyt.

Rendes tagja, majd elnöke volt a Finn Irodalmi Társaságnak és a Finnországi Tudományos Társaságnak, külső ill. levelezőtagja a mi Akadémiánknak és a Kisfaludy-Társaságnak.

A finnugor nyelvtudomány terén főérdeme sok új anyag gyűjtése

és a gyűjtött anyagnak nyelvtani és szótári alakba való rendszerezése volt. Ezzel igen nagy szolgálatot tett a tudománynak és nagy hálaára kötelezte szaktársait. A fonétikában való jártassága, rendkívül éles hallása, kitűnő megfigyelő képessége és nyelvtani iskolázottsága, gondolkodásának fegyelmezettsége, valamint lelkiismeretes pontossága mind olyan tulajdonságok voltak, a melyek az ő gyűjtő és leíró munkásságának termékeit teljesen megbízhatókká és nagybecsűekké teszik.

De GENETZ nemcsak tudós nyelvész, hanem nyelvművész is volt. Kevés finn versköltőnek volt annyira hatalmában a nyelv, és zenei műveltsége erősen kifejelesztette a ritmus-érzékét. Írt eredeti költeményeket, a melyek közül az öcscsétől megzenésített «Herää, Suomi!» («Ébredj, Finnország!») című hatalmas riadója nemzeti dallá lett és költőjét hazája minden zugában ünnepeltté tette; és vannak műfordításai (köztük Toldi néhány éneke, Ágnes asszony, Borvitéz), a melyek valóságos remekművek.

Sz. J.

† Paasonen Henrik.

(1865—1919.)

PAASONEN HENRIK keleti Finnország szülöttje volt. Középiskolai tanulmányait a mikkeli lyceumban végezte, 1881-ben beiratkozott a helsingforsi egyetemre, ott később elnyerte a magisteri, majd a bölcsészetdoktori fokot s 1893-ban a finnugor nyelvészet docense lett. Több ízben tett nyelvészeti tanulmányutakat; összesen öt évet töltött a mordvínok, eszteremsek, osztjákok, tatárok, csuvasok között folklorisztikai, nyelvtani és szótári anyagot gyűjtve, s azonkívül minálunk is végzett nyelvi tanulmányokat. Néhány évig mint középiskolai tanár működött, 1902-ben a középiskolai nyelvtanítás országos főfölgügyelője lett, 1904-ben pedig a finnugor nyelvtudomány rendes tanára a helsingforsi egyetemen. A Finnugor Társaságnak előbb másod-, majd első titkára, később egyik alelnöke, a Finn Tudományos Akadémiának rendes, a M. T. Akadémiának külső s a M. Nyelvtudományi Társaságnak tiszteletbeli tagja volt. A világháború utolsó évében diplomáciai megbízásban félételt töltött hazánkban magyar származású nevével együtt és itt tartózkodása alatt magyar nyelven tartott több fölolvasásában ismertette hazája viszonyait és függetlenségéért való küzdelmeit. Hazájába visszatérván, csakhamar alattomos súlyos betegség támadta meg, a mely később ágyba döntötte és halálát okozta. Irodalmi munkásságát — mint majdnem minden finn nyelvész egy kis nyelvjárástanulmányval kezdte (Suomi, k. j. III,

1890), de mire ez megjelent, ő már a mordvin nyelv tanulmányával volt elfoglalva. A Finnugor Társaság költségén 1889-ben és 1890-ben 13 hónapig tartózkodott a penzai, a szimbirszki és a tambövi kormányzóságban lakó mordvinok között, rengeteg sok anyagot gyűjtött s ehhez később még sokat hozzágyűjtetett egy született mordvinnal. Gyűjtéseinek egy részét kiadta *Proben der mordwinischen Volksliteratur* cím alatt (SUS. Aik. IX, 1891 és XII, 1894). E két kötet erzá dalokat, ráolvasásokat, áldozati imádságokat, találós meséket, közmondásokat és népmeséket tartalmaz, pontos fonétikus hangjelöléssel lejegyezve és német fordítással ellátva. Kéziratban maradt gyűjtései körülbelül 60—70 nyomtatott ívre tehetők, s ehhez járult még mordvin gyűjtőtársának körülbelül 30 nyomtatott ívet kitevő gyűjteménye, a melyet PAASONEN átnézett és legnagyobbreszt át is írt. Mordvin tanulmányainak első tudományos eredménye a *Mordwinische Lautlehre* volt (1893, = SUS. Toim. XXII, 1903), a melyet doktori értekezésül írt, s a mely nemcsak leíró hangtant, hanem hangtörténetet is nyújt a sokféle nyelvjárás alapján. Helycs módszerrel van kidolgozva, és megállapításai általában elfogadhatók. Igen értékes az a rövid függelék, a melyet munkájához csatolt, s a melyben a korábbi fölfogás ellenében kimutatta, hogy a birtokos személyragozásbeli *-n* eredetileg a birtok többségének a jele volt. A mordvin hangtant egy nyelvhasznító művecskéje követte: *Kielellisiä lisiä suomalaisten sivistyshistoriaan* (Nyelvi adalékok a finnek művelődéstörténetéhez: Suomi, k. j. XIII, 1897), a melyben a finn és a mordvin nyelvnek közös műveltségi szavai vannak egybegyűjtve, s a korábban ismert egyezések újakkal megszerezve. Ugyanabban az évben jelent meg *Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen* című tanulmánya (SUS. Aik. XV), az első munka, a mely a mordvin nyelv török jövevényszavaival tüzetesen foglalkozik, mert azelőtt csak elszórva fordultak elő egyes mellékes rámutatások. PAASONEN a mordvin nyelv török jövevényszavait három csoportra osztotta: a csuvasból, a tatárból (nevezetesen a mišar- és a kazáni tatárból) átvettekre és olyanokra, a melyeknek az eredetét nem lehet teljes bizonyossággal meghatározni. — Mordvin tanulmányai között az utolsó: *Die sogenannten Karataj-Mordwinen oder Karatajen* (SUS. Aik. XXI, 1902), a melyben részint történelmi adatok, részint a szókészletnek bizonyos elemei alapján kimutatja, hogy a karatajok eltörökösödött mordvinok, a kik minden valószínűség szerint még a XVII. században vagy talán még később is mordvinul beszéltek. — Az egyetemi tanítás céljait szolgálta mordvin chrestomathiája (*Mordwinische Chrestomathie mit Glossar und grammatikalischen Abriss*, 1909).

Tanulmányútjain nemcsak finnugor, hanem török-tatár nyelvanyagot is gyűjtött, nevezetesen a szamarai kormányzóságban mišartatárt és csuvast. Ki is adott egy kis tatár dalgyűjteményt német fordítás kíséretében (*Tatarische Lieder*: SUS. Aik. XIX, 1901) és egy kis cikkben (*Zur tatarischen Dialektenkunde*: KSz. III, 1902) ismertette néhány kazáni tatár falu nyelvjárásának főbb hangsajátságait. Körülbelül 13 nyomtatott ívnyi gyűjteménye kéziratban maradt. A törökséggel való foglalkozásának eredménye *Votják-török szójegyzet*ek ezimű dolgozata is (NyK. XXXII, 1902), a melyben MUNKÁCSI kimutatásához pótolta adatokat; továbbá *Csuvas szójegyzék*-e (NyK. XXXVII, XXXVIII. és különnyomatban 1908) és GOMBOCZ munkájának (BTürkL.) bírálata (NyK. XLII).

Török-tatár gyűjtéseit mellékesen végezte mordvín tanulmányai közben. Azután más finnugor területre tért át és az ufai kormányzóság birszki kerületében három hónapig cseremisiz nyelvanyagot gyűjtött (körülbelül öt nyomtatott ívre valót) az addig ismeretlen keleti cseremisiz nyelvjárásból. Alkalma volt alaposan megismerni az ottani cseremiszek vallását és áldozati szertartásait és ezeket ismertette *Beiträge zur Kenntnis der Religion und des Cultus der Tschere-miszen* című dolgozatában (KSz. II, 1901), a melyben egyebek közt lényegében hitelesnek bizonyítja azt a kétségeskedéssel fogadott egykori tudósítást, hogy a cseremiszeknek szervezett papirendjük van.

A cseremisiz után a déli osztják nyelv tanulmánya következett. A Konda- és a Szurgut-vidéki (jugani) nyelvjárás-területen 1900—01-ben nyelvtani és szótári anyagon kívül körülbelül két nyomtatott ívet kitevő szöveget gyűjtött. Osztják tanulmányainak legközelebbi eredménye *Über die türkischen Lehnwörter im Ostjakischen* című dolgozata (FUF. II, 1902) volt. Ebben kb. 140 török jövevényszót mutat ki, a melyek legnagyobbrészt az irtisi tatárok nyelvjárásából valók. Érdekes benne annak a megállapítása, hogy a λ , $\lambda > t$, ν hangváltozás az irtisi osztják nyelvjárásban újabb korban, mégpedig egy évszázadnál rövidebb idő alatt ment végbe.

Az egész finnugor nyelvcsaládra kiterjeszkedő munkája: *Die finnisch-ugrischen s-Laute. I. Anlaut* (1903, = SUS. Toim. XLI, 1918). Ebben igen behatóan tárgyalja a kétféle (palatalizálatlan és palatalizált) s kérdését, a melylyel korábban már többen foglalkoztak, de csak röviden. A nagybecsű munkában igen sok sikerült új szójegyzetetés van. Sajnálunk kell, hogy második része, a mely a szóbelsei s -hangokról szólt volna, megíratlan maradt.

Utolsó és legnagyobb műve a *Beiträge zur finnisch-ugrisch-samojedischen Lautgeschichte*, a mely először a KSz. XIII—XVII.

kötetében jelent meg s azután különlenyomatban is (1917). A mint bevezetésében írja, finnugor hangtörténeti vizsgálódásai közben már egy évtized óta folytonosan tekintettel volt a szamojéd nyelvekre is, különösen 1911-től fogva, a mikor hallgatóit szemináriumi gyakorlatokban foglalkoztatta a szamojéd nyelvekkel és a szamojéd-finnugor hangtörténettel. Egyik tanítványa, SOTAVALTA ARVO nyilván e gyakorlatok alkalmával kapott ösztönzést arra, hogy megírja a szamojéd nyelvekbeli fokváltakozásról szóló figyelemreméltó kis dolgozatát,*) a mely előfutárja volt PAASONEN nagy művének. Ez az alapvető munka az egész meglevő anyagnak (nemcsak a nyomtatásban megjelentnek, hanem CASTRÉN kiadatlan följegyzéseinek is) kritikai fölhasználásával készült. Bámulatos szorgalommal, lelkiismeretes gondnal, mindenre kiterjedő figyelemmel készült munka, a mely fényes tanúbizonysága a szerző éleslátásának és mélyreható gondolkodásának.

Számos kisebb dolgozata közül — a melyeknek jó része a NyK.-ben jelent meg — csak egyet emelek ki, s ez a *Zur Frage von der Urverwandschaft der finnisch-ugrischen und indoeuropäischen Sprachen* (FUF. VII). E dolgozatában arra mutat rá, hogy az urálidg. ősrakonság kényes kérdéséhez mikép kell hozzányúlunk, ha komolyan arra törekszünk, hogy eljussunk a megfejtéséhez.

Ez volt — röviden vázolva — PAASONEN tudományos pályája, a melyen egy szerény nyelvjárástanulmány nyal indult el és folyton emelkedve eljutott az összehasonlító nyelvtudomány legvégső kérdéseinek egyikéig. Nagy tudású, széles látókörű, éles kritikájú, lelkiismeretes tudós volt. Időnek előtte való elköltözését mélyen fájlalja minden szaktársa, a ki tudja, mily sokat lehetett még tőle várni a tudomány terén. De még inkább fájlalják barátai, a kik ő benne nemcsak a tudománynak hatalmas előbbrevívójét, hanem a derék embert és a jó barátot is gyászolják.

Sz. J.

† Simonyi Zsigmond.

(1853. jan. 1—1919. nov. 22.)

SIMONYI ZSIGMONDnak majdnem öt évtizedes munkássága a magyar nyelvtudomány történetében külön fejezetet jelent. Sokoldalúság és mélység, aprólékos részletkutatás és nagyarányú egybefoglalás, elvont elmélet és gyakorlati alkalmazás jellemző vonásai tudományos

*) Megjelent a Finn Tud. Akadémia kiadványaiban (1912); kivenata: NyK. XLIII. 155.

pályájának. A classica philologia szigorú módszeressége vezeti be a fiatal tudóst a nyelvészet iskolájába; a finnugor összehasonlításnak, kezdetben még bizonytalan, és ezért merészebb, a képzeletet is izgató fürkészései új területet nyitnak meg előtte; majd a logikai felfogás rendszeres és kimért szabályosságát az élet- és lélektan szövevényes birodalmába való belehatolás váltja fel; az egyes, különálló nyelveknek, első sorban a magyar nyelvnek bonczolását pedig a minden nyelv fölött álló, mindent egybefoglaló emberi lélek egyetemességének séjtelme, mely a különmeműeknek látszók tarkaságában is egységet keres. Ezek voltak SIMONYI tudományos pályájának, nem annyira elkülöníthető állomásai, mint inkább mérföldkövei.

A nyelvészetnek minden ága érdekelte, mindegyikében munkálkodott. Becses eredményei vannak a hang- és alaktan körében, a szófejtésben és a jelentésstanban; de már korán jelentkezett legértékesebb törekvése: a beszéd egységét, a mondatot tenni kutatásai kiinduló- és czélpontjává. A magyar mondattan és SIMONYI neve elválaszthatatlanul összeforrott a magyar nyelvtudomány történetében. Negyven évvel ezelőtt megírt nyelvtana, mondattani alapon, megteremtette nálunk azt az irányt, mely azóta egyetlen elfogadható alapja a magyar nyelv iskolai tanításának. Idővel ez aránylag kiterjedelmű nyelvtannak fejezetei az ő kezében külön monographiákká nőttek a határozók, kötőszók, jelzők, igeneves szerkezetek stb. tanában, hogy végül, kevésse ezelőtt tudományos mondattanában — mely utolsó, akadémiai koszorúval jutalmazott műve — egy hatalmas egységbe forrjanak, a *Tüzetes magyar nyelvtan* befejező kötetéül. A magyar szórend bonyolult kérdésében FOGAKASI *Heurékája* óta, a szólamnak, mint szórendi egységnek felismerésén kívül, legjelentősebb SIMONYI megállapítása, hogy a magyar szórendnek két élesen megkülönböztethető, t. i. összefoglaló és kirekesztő alakja van.

Kutatásniban mindig a magyar nyelvkinos egésze, azaz a régi nyelvnek, s a jelenkor irodalmi, köz- és népnyelvének ismerete vezette. A nyelv múlt és jelen életének — nem mint merev létezőnek, hanem folyton változónak, mulandónak és keletkezőnek — alig volt nálánál élesebb megfigyelője. Ez a megfigyelés kiterjedt aztán a magyar nyelv területén s a nyelvi rokonság határain is túl, a velünk érintkező idegen nyelvek hatására, sőt egészen a tőlünk távol álló nyelvekkel való ősi, az emberi lélek azonosságán alapuló «elemi rokonság»-ig. Egyre új meg új területeket vont bele megfigyelése körébe. A BUDENZ-féle finnugor összehasonlító hang- és alaktanhoz így kapcsolta a nyelvi rokonság összehasonlító mondattanát, melynek előtte csak egy-két csíráját találjuk; a jövevényszavak kutatása a

jövevény mondat szerkezetek vizsgálatává bővült, mely rendkívül termékenynek és gyümölcsözőnek bizonyult. Folyton szemmel tartotta a külföldi tudományos munkásságot; eredményeit itthon hasznosította; a legújabb áramlatokkal és eredményekkel rendszerint ő ismerteti meg hazai tudományos életünket. De nemcsak az eredményekkel, hanem esetleges ötletekkel, sőt tévedésekkel is, ha bennök valamilyen értékelhető mag van. SIMONYI munkásságának ép az az egyik érdeme, hogy nem állott meg a kétségbevonhatatlan igazságoknál, hanem tovább is mert menni: merész föltevéseket fölvetni, egy-egy új elvet a szélsőségig vinni, pl. a kombináló szóalkotás, az analogia, az elvonás kérdéseiben; de ép ezért a merészségért voltak írásai olyan gerjesztők, az ő kedves szavával mondva: «elmemozdítók».

Ha van valami, a mi nagy műveinek teljes megértését talán megzavarja, az a bizonyító anyag óriási, nem mindig biztosan ellenőrizhető tömegében van, mely sokszor vonakodik világosan áttekinthető rendszerbe símulni; az esetek szabályos többségét gyakran megzavarják a kivételek rakoncátlanságai, melyeket talán majd az utókor munkája fog a szigorú korbeli és földrajzi elhatárolás eszközeivel, s egyéb módon megfékezni.

SIMONYI az elméleti munka mellett sohasem hanyagolta el a gyakorlatit, a tudomány hatását az életre, t. i. a nyelvművelést. Eleinte SZARVAS orthologus csapatjának bajnoka volt és meg nem alkuvó elszántsággal harczolt az új neologia szertelenségei ellen. A Nyelvőrnek e harczos czikkeiből keletkezett az *Antibarbarus*, a nyelvrontók e betűrendes bűnlajstroma. Idővel, a mint SIMONYI a nyelvtények megfigyelésével mind elvontabb szempontra emelkedett, egyre enyhébb meg enyhébb lett felfogása; nem megalkuvás volt ez, a mivel ellenfelei sűrű támadásaikban vádolták, hanem elfogulatlan tudományos meggyőződés, mely szerint «mindennek, a mi létre jött, joga van a léthez, mert a lét törvényeiből keletkezett». Itt a tudós megbénította a nyelvművelő munkáját, elhomályosította a sajátos magyar nyelvérzékét, s a multban találván «elévült hibákat», a jelen hibáit is fölmentette a jövő jóváhagyása reményében. A tárgyilagos megfigyelő megfogta az értékelő bíráló kezét. Mintha a kertészben felülkerekednék a növénytudós, s a gazt nem irtaná, mert hisz «az s az Ő teremtménye». A keserű harczokban, melyek ebből származtak, már szinte tagadta a szabályozó hagyomány jogosultságát, a tudomány jogcímét a «helyes és nem helyes» megítélésében; elfogulatlanságában nem vizsgálta a forrásokat, melyekből az új «nyelvtények» eredtek, s nem vette észre, hogy ezek is csatározások abban a nagy harczban, melyet a magyarságnak a maga fönmaradásáért

vívnia kell. E vitákban a máskor teljesen tárgyilagos tudós élessé és kíméletlenné is vált s nem egyszer személyes kitérésekre ragadtatta magát.

Így került ő a jelen vélt igazságának védelmében szembe a történelemmel, ő, a ki egész életében legtöbbet a mult anyagával dolgozott. De mivel munkás volt a szó legteljesebb és legnemesebb értelmében, munkás utolsó lehelletéig, az idő el fogja enyészteni az ember tévedéseit, a tudós munkáját azonban igazolni fogja a történelem.

TOLNAI VILMOS.

† Karjalainen K. F.

finn nyelvtudós, helsingforsi egyetemi docens pályája derekán hirtelen elhunyt. Egyike volt azoknak az önfeláldozó tudósoknak, a kik fáradsalmaktól, veszélyektől, nélkülözésektől vissza nem riadva elvándoroltak hazájuktól messze-messze eső vidékekre és sanyarú viszonyok között ernyedetlen szorgalommal gyűjtögettek és mentettek meg tömérdek anyagot a tudomány számára. KARJALAINEN az addig nagyon hiányosan ismert osztják nyelv tanulmányozására szánta magát. Alapos készséggel, kitűnő fonetikai iskolázottsággal indult szibériai tanulmányútjára 1898-ban és négy évet töltött az Ob és az Irtis vidékén. Az osztjakok rengeteg nagy területen szétszórva laknak, a minek természetes következménye az, hogy a nyelvük igen sok tájszólásra oszlik, s jóformán minden falu nyelvének megvannak a maga sajátosságai, a melyekben a többiektől eltér. Azért KARJALAINENNAK nagyon sok helyen kellett tartózkodnia, hogy legalább megközelítőleg teljes képet kapjon az osztják nyelvről. Figyelme azonban nemcsak a nyelvre, hanem a nép életviszonyaira és gondolatvilágára is kiterjedt, s ezekről igen érdekes és élénken megírt leírásokat közölt (*Ostjakkeja oppimassa*: SUS. Aik. XVII. s köv.). Hazatérte után két évre (1904) jelent meg főmunkája: *Zur ostjakischen Lautgeschichte. I. Über den Vokalismus der ersten Silbe* (= SUS. Toim. XXIII). Ebben a mai nyelvjárásokból indulva ki ascendens irányban iparkodik eljutni az ős-osztják magánhangzó-rendszerhez. A munka főrésze a magánhangzóknak minőség szerinti tárgyalása; a kisebb fejezetek a magánhangzók időtartamáról, az ős-osztják magánhangzókról, az osztják nyelv hangsúlyozásáról szólnak, s a munkát rövid descendens áttekintés fejezi be. Vizsgálódásainak főeredményei megállhatók és nagyon fontosak, s a munka gazdag tárháza a lelkiismeretes pontossággal lejegyzett osztják nyelvi adatoknak. Másik, kisebb munkája: *Wie Ego im Ostjakischen die Verwandten benennt* (FUF. XIII. és különnyomat-

ban 1912), a melyben az osztjásoknak rendkívül gazdag rokonsági terminológiáját tárgyalja. Ezenkívül még egy kisebb értekezést írt: *Beiträge zur Geschichte der finnisch-ugrischen dentalen Nasale* (SUS. Aik. XXX.) és ebben azt iparkodik kimutatni, hogy az ős-osztjásoknak tulajdonítható háromféle dentális nazális (*n*, *ŋ* és *ñ*) legalább már a finnugor alapnyelvben is megvolt.

KARJALAINENNAK korai elhúnya sajnos veszteség. Nevét a finnugor nyelvészet történetében megörökítette tudományos dolgozataival és anyaggyűjtő munkásságával. Sz. J.

† Kara Ferencz.

(1884—1920.)

Néptanítóból nagy szorgalommal és szívóssággal középiskolai tanárrá küzdötte föl magát. Sok nyelvet tudott és nagy kedvvel foglalkozott a finnugor nyelvészettel. Írt egy nagyobb értekezést az *északi-osztják határozókról* (NyK. XLI.), a melynek alapján elnyerte a doktori fokot, és szövejtéseket a Nyr.-be s a NyK.-be. Munkálkodását félbeszakította a világháború; a harctéren megsebesült és foglyul esett; hosszú fogság után elmenekült Szibériából és sok viszontagság között hazavergődött. Fogságában is gyarapította nyelvismereteit és hazatérve újra munkához látott. De a sok szenvedés és nélkülözés tönkretette gyenge testi szervezetét, s 1920. márczius 13-án hirtelen elhunyt. Sirjába magával vitte a tudomány rajongó szeretetét, a mely küzdelmei és szenvedései közben is megédesítője volt életének. Sz. J.

Irodalom.

BARTA BORBÁLA M. ESZTER. A Müncheneri-kódex *e* és *è* jelölései Budapest, 1918. (Különnyomat a NyK.-ból.)

BARTA LÁSZLÓ. A csurgóvidéki nyelvjárás. Budapest, 1918.

Budapesti Szemle. 176. k. 1918. (MUNKÁCSI BERNÁT: Radloff Vilmos emlékezete.)

BUDENZ JÓZSEF. Finn nyelvtan. (Hang- és szótan.) Átdolgozta SZINNYEI JÓZSEF. Nyolczadik, javított kiadás. Budapest, 1919. (= Finnugor Kézikönyvek. I.)

LOSONCZI ZOLTÁN. Az *ö-zés* története. Budapest, 1918. (Különnyomat a NyK.-ból.)

— — Hangtörténeti alapkérdések. Budapest, 1918. (= NyF. 81. szám.)

SZINNYEI JÓZSEF. A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége. Második, javított kiadás. Budapest, 1919. (= Olesó Könyvtár 1569—71.)

— — Magyar nyelvhasználat. Hatodik, javított és bővített kiadás. Budapest, 1920. (= Finnugor Kézikönyvek. III.)

* * *

ALANNE, SEVERI. Suomalais-englantilainen sanakirja. Superior (Wis), 1919.

ÄIMÄ, FRANS. Astevaihtelu-tutkielmia. Helsinki, 1919. (= SUS. Toim. XLV.)

DONNER, KAL. Über die anlautenden labialen Spiranten und Verschlusslaute im Samojedischen und Uralischen. Helsingfors, 1920.

GROTFENFELT, KUSTAVI. Suomenkielisiä historiallisia asiakirjoja Ruotsin vallan ajalta (vuosilta 1548—1809). Helsinki, 1912.

HAGFORS, EDWIN. Ranskalais-suomalainen sanakirja. (Dictionnaire français-finnois.) Helsinki, 1914. (= Suom. Kirj. Seuran Toim. 136.)

HÄSTESKO, F. A. Länsisuomalainen loitsurunous. Helsinki, 1918.

Kalevalan selityksiä. Toinen, nudistettu laitos. Helsinki, 1915—16.

KALIMA, JALO. Die ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen. Helsinki, 1919. (= SUS. Toim. XLIV.)

KANNISTO, ARTTURI. Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Wogulischen vom qualitativen Standpunkt. Helsinki, 1919. (= SUS. Toim. XLVI.)

KETTUNEN, LAURI. Viron kielen äännehistoria. Helsinki, 1917.

KOSKIMIES, A. V. ja ITKONEN, T. Inarinlappalaista kansantietoutta. Helsinki, 1918. (= SUS. Toim. XL.)

KROHN, KAARLE. Suomalaisten runojen uskonto. Helsinki, 1915. (= Suomensuvun uskonnot. I.)

— — Suomalaiset synttyloitsut. Vertaileva tutkimus. Helsinki, 1917.

Le Monde Oriental. XII. 1918. (WIKLUND, K. B.: Lapskt -mg-, -mk-.) — XIII. 1919. (WIKLUND, K. B.: Stufenwechselstudien.)

OJANSUU, HEIKKI. Karjala-Aunuksen äännehistoria. Helsinki, 1918. (= Suom. Kirj. Seuran Toim. 162.)

PAASONEN, H. Die finnisch-ugrischen s-laute. Helsinki, 1918. (= SUS. Toim. XLI.)

SALMINEN, VAINO. Inkerin kansan häärunoelma muinaisine kosimis- ja häämenoineen. Helsinki, 1916.

— — Länsi-Inkerin häärunot. Helsinki, 1917.

Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. XXIX.—XXXI. és XXXV. XXXVI. Helsinki 1915—18.

Suomi. N. j. 13. (LAUROSELA, J. Äännehistoriallinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta.) — 14. (NIEMINEN, K. Suomalaisen taidetunouden kielestä viime vuosisadalla. — AIRILA, M. Äännehistoriallinen tutkimus Herra Martin maanlain-suomennoksen kielestä. — OJANSUU, H. Äännehistoriallisia lisiä suomen murteiden tutkimiseen. — KORHONEN, A. Suomalaisten vanhasta ajanlaskusta.) — 15. (KETTUNEN, L. Valtian kielen äännehistoria.) — 16. (KREANDER, S. ja CANSTRÉN, J. Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen.)

SZINNYEI, JOSEF. *Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur.* Berlin und Leipzig, 1920. (= Ungarische Bibliothek, I. Reihe. 1.)

WICHMANN, YRJÖ. *Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Wotjakischen mit Rücksicht auf das Syrjänische.* Helsinki, 1915. (= SUS. Toim. XXXVI.)

— — *Syrjänische Volksdichtung.* (= SUS. Toim. XXXVIII.)

— — *Zur Geschichte der finnisch-ugrischen l-Laute.* (Különnyomat a FUF. XV. kötetéből.)

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben.....	1.60
— Szláv jövevényszavaink I.....	2.-
— A j > gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelv-járásokban.....	1.20
Bálint Gábor. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3. füzet. Egy-egy füzet.....	2.-
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr.....	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai.....	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése.....	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat.....	—60
— A mondat dualismusa.....	1.20
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra.....	—80
— Szörend és accentus.....	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanferfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről.....	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet.....	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére.....	—40
— Erdei és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentom cseremiszt fordításából.....	1.-
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.-
Calepinus latin-magyar szótára. Kiadta Melich János.....	10
Coelius (Bánffy) Gergely. Szent Agoston reguláinak magyar fordítása (1537) Kiadta Dézsi Lajos.....	2.-
Finály Henrik. A besztercei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból.....	—
— Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szömutatókat — készített hozzá.....	4.-
Földi János magyar grammatikája. Közzéteszi Gulácsy Károly.....	6.-
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra.....	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről.....	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál.....	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya.....	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében.....	1.-
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről.....	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben.....	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjeplogi egyházközségéről. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta.....	6.-
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szö-jegyzékkel.....	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.-
— A számlálás módja és az év hónapjai.....	—40
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve.....	1.20
Joannovics György. Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében).....	—60
— Szörendi tanulmányok I. rész —60. II. rész.....	—80
Komjáthy B. Epistolae Pauli lingua Hungarica donatae. Krakó 1533.....	6.-
Kőrösi Csoma Sándor emlékeztére. Előadások. 1. szám. Gróf Kuun Géza: Ismereteink Tibetről.....	1.50
2. szám. Goldziher Ignác: A buddhismus hatása az iszlámra.....	—80
3. szám. Thury József. A középázsiai török nyelv ismertetése.....	—80
Kúnos Ignác dr. Három károgz-játék.....	2.-
— Kis-Azsia török dialektusairól.....	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta.....	3.-
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet.....	10.-
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban.....	1.-
Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről.....	—80
— A sémi magánhangzókról.....	—75
— Adatok Krim történetéhez.....	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex — integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit.....	10-
Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 1. Gedeon A. Az alsó-meczenzefi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
2. Lindenschmidt Mihály: A verbászi német nyelvjárás.....	—90
3. Gréb Gyula: A szeptesi felföld német nyelvjárása.....	1.80
4. Hajnal Márton: Az isztiméri német nyelvjárás hangtana.....	1.20

Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 5. Kräuter Ferencz	
A niezkyfalvai német nyelvjárás hangtana	1.—
6. Schäfer Illés: A kalaznói nyelvjárás hangtana	1.20
7. Mráz Gusztáv: A dobsinai nyelvjárás	2.40
Mayr Aurél dr. A lány aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lány aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignácz másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
— Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590-ből	3.—
— Révai Miklós nyelvtudománya	1.—
Molnár Albert. (Szenczi) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állatnének, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4. füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
IV. és V. kötet: Érdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
IX. és X. kötet: Ersekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolci-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Szekegyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—
Pestl Gábor. Wv Testamentum magyar nyelven	6.—
Révai Joan Nicolaus. Elaboratio grammatica hungarica. Vol. III. Ed. Sigismundus Simonyi	6.—
Simonyi Zsigmond. A jelzők mondattana	5.—
Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569-ből	5.—
Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak korában. Irta: Dr. Csánki Dezső. I. k. 1890. XII és 790 lap. Ára	14.—
II. k. 1894. VIII és 862 lap. Ára	14.—
III. k. 1897. VI és 698 lap. „	14.—
V. k. 1913. VIII és 973 lap. „	20.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.*